

SVENSKA
FORNMINNESFÖRENINGENS
TIDSKRIFT.

TREDJE BANDET.

1875—1877.

STOCKHOLM, 1876—1878.
P. A. NORSTEDT & SÖNER
KONGL. BOKTRYCKARE.

Spår efter feniciska kolonier i Skandinavien.

Af professor *Sven Nilsson*.

I förordet till 2:dra upplagan af *Nordens ur-invånare. Brons-åldern*, af den 8:de Mars 1862, har jag yttrat min öfvertygelse att "de till (äldsta) bronsperioden hörande hos oss förekommande "fornsaker icke blott äro af feniciskt ursprung, utan äfven att "folk af denna stam, med fenicisk religion, från början sjelfva "fört dem hit." För denna min öfvertygelse anser jag mig hafva erhållit ännu flere bevis, hvilka jag här ärnar framlägga; men jag begär icke att andra forskare skola af samma fakta fatta samma öfvertygelse som jag. Tvärtom tillerkänner jag samma frihet åt andra, som jag förbehåller åt mig; och enär detta ämne synes mig vara af stor vikt för vår förhistoriska arkeologi, önskar jag att de forskare, som äro af olika mening med mig, ville framlägga skälen för sin öfvertygelse, så att ämnet må blifva från alla sidor undersökt och ett af alla godkändt resultat erhållas.

De första bevisen för min här ofvan yttrade öfvertygelse hade jag hämtat från undersökningen af Kiviksmonnmentet i Skane, och jag anser mig böra börja äfven den nya bevisningsserien med att utgå från samma monument, på det att läsaren må erhålla alla bevisen i en oafbruten följd.

Men innan jag ånyo framlägger en beskrifning öfver detta ytterst märkvärdiga forntida monument, bör jag erinra att genom vederbörandes okunnighet och liknöjdhet redan för mer än 70 år sedan de två främsta stenarne på begge sidor om ingången blifvit förstörda, så att man numera ej kan förevisa stenen n:o 1 med den kägelformiga figuren. Men man bör dock ej lata förvilla sig af den, genom teeknaren eller gravören, högst felaktiga figuren i Lagerbrings disputation, ty utom gravyren i *Geschichts-*

forscher, som jag begagnat, har jag sedermera af professor Anders Retzius' arfvingar fått som skänk en värdefull tafla öfver Kivikstrakten, på hvilken äfven finnes en teekning af stenen n:o 1 ritad efter originalet 1756 af kondnktör Feldt. Denna figur af stenen har jag infört i 3:dje uppl. af Bronsåldern sid. 61, der läsaren tækes finna, att käglan är fullkomligt lik den af mig förnt införda.

Den som någorlunda gjort sig bekant med hithörande förhållanden kan ej betvifla, att ifragavarande figur här har samma betydelse som den kägelformiga stenen i alla de äldsta Baals och Astarte-templen, helst då alla de andra figurerna på samma monument dermed öfverensstämma. Således till hufvudsaken.

Kiviksmonumentet bestod af ett ofantligt stenrös af större och smärre kullerstenar, och då de öfre lagren af dessa efter hand bortploekades, fann man på botten af stenhögen en graf af vid pass 13 fots längd från söder åt norr och af 3 fots bredd, bestående af 4 på hvardera sidan och 1 för norra gafveln uppresta nästan fyrkantiga stenar af nära 4 fots höjd, 3 fots bredd och 8—9 tumms tjocklek, satta med kanterna intill hvarandra. På den inåt vända sidan, som är mer eller mindre slät, ehuru ej slätthuggen eller slipad, finnas en mängd ytligt inhuggna och ingnidna figurer, med hvilka ändamålet påtagligen varit att för efterverlden förtälja en märkvärdig tilldragelse, nemligen en strid och ett segertåg jente derefter följande offring af krigsfångar, enligt dåvarande seder och bruk.

Vi framvisa här på hosstående tafla de på högra och venstra sidan om gången uppställda sidostenarna, som här föreställas liggende. Vi ingå genom södra ändan af ingången som här är öppen mellan stenraderna, och vi börja undersöka figurerna på venstra stenraden. Men vi finna snart, att vi gå i motsatt rigtning mot den som figurernas ställning antyder; vi se nemligen redan på 2:dra stenen en med hästar förespänd vagn, som af en man köres från norr åt söder, och att äfven det öfriga tåget går i samma rigtning och motsatt mot *vår*.

Vi finna således deraf, att vi måste börja läsningen af figurerna i en annan rigtning för att af dem få en sammanhängande mening; vi finna att vi måste, för att första denna i bilder skrifna berättelse, läsa den från höger till venster, likasom all annan fenicisk och hebreisk skrift, hvilket förhållande redan an-

tyder, att denna bildskrift är af fenicisk upprinnelse, hvarpå vi snart skola lemna flere bevis.

Saledes om vi vid ingången mellan stenraderna vända oss åt höger, se vi der på midten af första stenen en kägelformig figur, Baals symboliska bild, sådan han förekommer eller förekommit i alla gamla tempel för denna den feniciska gudens kult t. ex. i Paphos, Emesa, Malta, Gozzo &c. Denna Baalsbild är här omgifven af tvenne stridsyxor, påtagligen bronsyxor (jempf. Bronsåldern 2:dra uppl. pl. 3 fig. 34) och tvenne lansspetsar, hvilket visar att här varit fråga om en strid och seger, och att segraren egnat sina vapen åt Baal, de semitiska folkens stridsgud*). Att striden varit till sjös har man slutat deraf att under Baalsbilden är tecknad ett obemannadt fartyg och på nästa sten ett bemannadt, alldeles lika dem vi finna på hållristningarna. Men vid närmare kännedom om förhållandet finner man, att det folk, som här gjort teckningarna, allestädes brukade teckna fartyg, då de derjemte tecknade något annat. Med säkerhet kunna vi därför endast säga, att här varit fråga om en strid och en seger.

På de följande stenarna 3 och 4 ser man figurer i sieksack och det fyrekriga hjulet, hvilka af kännare, som besökt Orienten, räknas bland feniciska ornament^{**}). Hästen, hvaraf på n:o 3 ses fyra figurer, var, såsom det snabbaste djur, helgad åt solen. Baal dyrkades äfven stundom som solgud.

Framkomna till slutstenen, vända vi oss åt venster. Den 5:te stenen visar oss inga märkbara figurer. På den 6:te se vi åter de två hjulen med fyra ekrar och öfver dem två halfmånformiga figurer med spiralförmiga streek. Dessa halfmånar kunna sannolikt, i öfverensstämmelse med alla föregående figurer, antyda en dyrkan af mångudinnan Astarte eller Baltis, den qvinliga Baal, hvartill äfven funnits spår i samma landskap.

Med denna 6:te stenen slutas de symboliska figurerna, och de historiska taga sin början på den 7:de.

Sedan vi på 1:sta stenen sett antydd en strid och en tacksamhetsgård åt krigsguden för en vunnen seger, se vi här på 7:de stenen segervinnaren på sin triumfvagn dragen af hästar,

*) Ihr Stammgott Baal oder Herakles war kein Handelsgott, wozu die moderne Mythologie ihn gestempelt hat, sondern ein Kriegsgott, ein Feldherr. *Movers, Die Phoenizier* B. 2, sid. 32.

**) *Fr. Lenormant, La legende de Cadmus*, sid. 31.

framför hvilka går en man med lyftadt svärd och förer fångar med hakbundna händer; framför dessa, på 8:de stenen, musikanter som blåsa i krumböjda stridslurar, alldeles af samma form som de, hvilka vi ännu stundom träffa i torfmossarne i södra Skåne, och hvaraf en är afbildad i *Bronsåldern* 2:dra uppl., pl. 4 fig. 50. Framför musikanterna går en man, som i den lyftade handen håller ett rutformigt föremål *). Framför denna se vi figuren af en man med vid klädnad, tillbunden och förkortad medelst en gördel, och efter benens ställning synes tecknaren hafva velat framställa honom dansande, hvilket äfven kan antyda Orientens sed att fira sina segrar. Framom denna stå två män, som synas slå på något musikiskt instrument, sannolikt ett *tympanon*. Men en olika tolkning af dessa figurer anser jag icke kunna inverka på tydningen af hufvudföremålen.

Kasta vi nu en blick på den nedersta raden af samma sten (n:o 8), så se vi åter krigsfångarna, med hakbundna händer, af svärd bärande män föras ut ur omstängda rum, sannolikt fångelser, som här föreställas under form af ett liggande omega Ω , för att offras öfver offerkärlet, som står midt på stenen och är omgifvet af samma 8 figurer, som vi sågo nederst på 7:de stenen, 4 på hvardera sidan och alla vända mot offerkärlet. Vi hafva ansett oss böra förklara dessa figurer vara offerprester, klädda i fotsida mantlar med hängande ärmar och med ett slags hufvudbonad, som bildar en spets fram öfver pannan.

Att de semitiska folken, likasom efter dem Kimbrerna, offerade krigsfångar åt sina gudar, veta vi af historien.

Sedan nu nästan alla figurerna i Kiviksmonumentet blifvit förklarade, anser jag mig åter böra fästa läsarens uppmärksamhet derpå, att de blifvit lästa från höger till venster och att de *måste* läsas i denna riktning, om de skola förstas, och att äfven detta ej blott är ett hevis för deras feniciska ursprung, utan äfven att denna minnesvård blifvit bygd af ett feniciskt folk, som i denna trakt af Skåne varit samladt i ett större antal och der i kst-

*) *Holmberg, Hällristn.*, pl. 25 & 26, fig. 72, har tecknat en karl med ett dylikt föremål i den lyftade handen. Han menar, att det varit en liten sköld, men detta synes ej rätt sannolikt. Se dock *Holmb.* 16 & 17, fig. 46, der de verkligen synas betyda sköldar. Samma man se vi nederst på 7:de stenen, der han står med utsträckta armar framför en rad af åtta figurer, som vi skola visa vara prester.

trakten spridd från Kivik åtminstone till *Villfara-högen* (på gränsen mellan Wranarps och Wallby egor), ty i denna hög funnos på en sten utluggna till en del samma figurer, som på stenarne i Kiviksgravven (Bronsåld. sid. 130). Vi hafva på ett annat ställe anmärkt, att ett sådant monument som det vid Kivik ej kunnat åstadkommas utan en talrik folksamlings gemensamma verksamhet. Här synes således hafva funnits en talrik fenicisk koloni.

Nu torde en fråga framställas: om detta varit en enskild händelse, en tillfällighet eller om det feniciska folket ofta brukade utsända kolonier till främmande länder; och i fall de det gjorde, skulle man måhända vilja veta, af hvad anledning det skedde och på hvad sätt det tillgick? Derom har dr *Movers* samlat de mesta och säkraste underrättelser; han har, af alla författare jag känner, grundligast utforskat fenicernas historia och i sitt klassiska verk *Die Phoenizier* har han fullständigt beskrifvit detta folks bruk, plägseder och handlingar.

I 2:dra bandets 2:dra del har han beskrifvit feniciska folkets kolonier och dessas historia. Sid. 4 yttrar han, att kolonier, i detta ords vidsträcktaste bemärkelse, hafva utgått i större mängd från Fenicien än från något annat land i den gamla världen. De kolonistäder som Tyrus anlagt voro enligt ett uttryck hos Curtius utspridda nästan öfver hela världen*). De voro af flere slag: politiska, merkantila, o. s. v. Enligt Eratosthenes, en af forntidens trovärdigaste författare, skall Tyrus hafva anlagt vid pass 300 städer vid vestkusten af Afrika, och redan under höga ålderdomen med kolonier betäckt en stor del af Spanien. Orsakerna till dem var väl oftast *öfverbefolkning*.

På den smala kuststräckan, der detta folk hade sina största handelsstäder, samlades efter hand för vinnings skull en sådan mängd af menniskor från skilda håll, att oordningar lätt uppkommo, hvarigenom statsmakterna voro nödsakade att tid efter annan utsända som kolonister det öfverflödiga folket, som der var onyttigt och kunde blifva skadligt, men i kolonierna kunde blifva nyttigt för sig sjelfva och för moderlandet genom att odla jorden, drifva bergverk eller genom andra sysselsättningar, såsom att samla och till moderstaten sända åtskilliga för dess handel nyttiga alster.

*) Curtius, IV. 4. 20. Coloniae certe ejus pæne orbe toto diffusæ sunt.

Denna lott att blifva utsända som kolonister träffade merendels den hemlösa lösdrifvareklassen, som der hade ingenting att förlora men hoppades att under en främmande himmel få sin ställning förbättrad derigenom, att de mera fingo sin frihet och ej voro underkastade den allt förtryckande aristokratien der hemma. Begärliga efter företag och äfventyr, och vana att kringfara på hafvet, voro de ej särdeles kära i fäderneslandet. Af det semitiska folkets medfödda begär efter verksamhet och vinst har man också förklarar tillkomsten af det stora antalet feniciska kolonier som funnos.

För feniciernas handel voro deras kolonier bäst på öarna; därför hade de från äldsta tider sina koloni-anläggningar på alla mindre öar kring kontinenterna *). Sådant var förhållandet på öarna längs Greklands kust. Kolonier kunde aldrig anläggas utan vapenmakt, och infödingarnas underkufvande **). Kanaaniterna voro krigiska, och detta beröm tillkommer isynnerhet Tyrierna. De utsände sitt unga raska manskap med vapen i hand för att tillkämpa sig främmande mark för nya bostäder. Det gick icke an att utsända blott några få för att anlägga en koloni, ty att dessa inkräktingar ej kunde ske utan strider, kunna vi lätt inse. Också finna vi att de första, som hitkommit med bronzen och som sannolikt varit anförare för kolonier, voro väl beväpnade med svärd, dolkar, lansar, sköldar och andra vapen. Också torde de ej sällan hafva behöft använda dem. Stundom måste de försvara sig mot angrepp, hvilket, såsom vi sett, Kiviksmonumentet antyder. Stundom blefvo de om natten lömskt öfverfallna af infödingarna, såsom t. ex. vid Tygelsjö ***). Det gick således i forntiden till på samma sätt här mellan infödingarna och de invandrade asiaterna, som det nu tillgår i Amerika mellan infödingarna och de invandrade europeerna. Scenerna har endast ombytts på det sätt, att fordom var det Asien, som införde den första bildningen i Europa, sedan har det blifvit Europa, som infört den första bildning i Amerika.

Men det var ej blott i Tyrus som öfverbefolkningen tvingat styrelsen att utsända kolonier. Samma förhållande synes hafva varit på ön *Gades*, hvars invånare ntgjorde en fenicisk koloni,

*) *Movers*, p. a. st. s. 26.

**) *Movers*, sid. 31 och 32.

***) *Stenåldern*, 2:dra uppl., sid. 173.

som kallade ön *Gardir*, den omgärdade. Denna ö, som länge utgjorde upplagsplatsen för fenicernas handel på Medelhafvet och vesterhafvet, var stundom så öfverbefolkad att, oaktadt hon ej höll mer än 20 stadier eller en half tysk mil i omkrets, var antalet af dess invånare större än i någon annan forntidens stad, med undantag af Rom*). Det kan ej betvillas, att äfven från denna feniciska ö kolonier måste af statsmyndigheten, för ordningens bibehållande, tidtals utsändas.

Vi hafva genom förnt anförda fakta kommit till visshet derom, att fenicerna mer än något annat folkslag brukade utsända kolonier till främmande länder både i Afrika och i södra och vestra Europa. Likväl omtalas ingenstädes, att någon fenicisk koloni blifvit anlagd i ett så nordligt land som Skandinavien. Denna tystnad bevisar likväl icke att ej någon sådan blifvit här anlagd; ty vi hafva ju redan bevis på *en* sådan i östra delen af Skåne, och vi skola framdeles ådagalägga, att här funnits ett icke ringa antal i andra trakter af landet. Den sannolikaste anledningen till ifrågavarande tystnad skola vi här omnämna.

Strabo, som häruti sannolikt stödjer sig på äldre författares uppgifter, berättar att "i äldsta tiden voro fenicerna de enda som, för att idka byteshandel, seglade från Gades till Cassiterides (tenn-öarna, Britannien), *men dolde denna segling för alla andra*"**). Och Plinius öfverensstämmer i visst afseende härmed, då han säger, att *Midacritus* (skall vara misskrifning för *Melkarth*, Tyrus' skyddsgud) var den förste som förde tenn från ön Cassiterides. Denna uppgift likasom *Strabos* bevisar, att redan under den mest aflägsna forntid fanns beröring mellan Gades och britanniska kusten. Att Gades stod i liflig beröring med Sidon och Tyrus, kan icke betvillas, och det intygas också af *Movers*. Men *Strabo* vet dessutom berätta, att fenicerna redan före *Homeri* tid innehade de bästa delarna af Spanien och Afrika. Oaktadt allt detta, dolde de dock för alla till och med att de fingo tennet till sin brons från kusten af Britannien; de yppade för ingen, att de seglade så långt upp åt Norden. Nu kan det måhända ifrågasättas, om de stannade här eller fort-

*) *Movers*, 2 bandet 2 h., sid. 11.

**) *Strabo*, (Cesauboni edit. 1620. Lib. III, pag. 175. *Primis temporibus soli Phoenices a Gadibus eo (ad Cassiterides) negociatum iuverunt, celantes alios istam navigationem.*

satte seglingen längre fram. För så raska sjömän, sökande äfventyr och vinst, skulle det hafva varit besynnerligt och emot deras vanliga handlingssätt, om de stannat vid Britanniens kust och ej fortsatt seglingen uppåt Nordsjön längs Europas vestkust, och om de det gjort skulle de otvifvelaktigt der träffa *bernsten*, som också för dem var en särdeles kostbar handelsvara och som der fanns i stor mängd vid kusten af Danmark *). Att de träffat denna kust torde man äfven kunna sluta deraf, att redan Homerus omtalar att feniciska köpmän förde omkring bland annat kram äfven smyeken af guld prydda med bernsten (Odys. XV, 416, 460). Äfven omtalas en halskedja af guld prydd med bernsten (Odys. XVIII, 295). Jag vet väl att somliga författare mena att detta *electrum* ej var bernsten, men Herodotus berättar dock, att både tenn och bernsten kom till Grekerna, som vi strax skola se.

Likväl visste fenicerna så utmärkt väl att dölja både hvar de hemtade tennet till sin brons och bernstenen till sina smyeken, att till och med den vidt kringresande Herodotus, som skref sina berättelser 450 år f. K., icke kunnat få underrättelse hvarifrån tennet och bernstenen kom till Grekland **), ja han hade ej oakadt all möda kunnat af ett ögonvittne få någon underrättelse om ett haf, som låge bortom Europa åt vester till — och det var dock just detta haf, som fenicerna så ständigt beseglade, men hvarifrån de sannolikt afhöllo alla andra. En förvånande förmåga att hemlighålla! Hade den sin grund i någon helig ed af en hvar, som fick deltaga i dessa expeditioner? Dock hade slutligen Herodotus fått veta att "så mycket är visst, att tennet "och bernstenen komma till oss (till Grekland) från de yttersta "landsändarna" (at vester till); och detta är alldeles riktigt, emedan bernstenen först långt senare blef sänd från Preussens kust.

Jag ville erinra om fenicernas obegripligt stora förmåga att hålla sina företag hemliga, för att visa orsaken dertill, att histo-

*) *Werlauff*, *Bidrag till den nordiske Ravhandels Historie*. Också vet *Diodorus Siculus* berätta Lib. V, cap. 21—23, sedan han omtalat Britannien och der förekommande tenn, att midt emot Schytien ofvan om Gallien ligger en ö, *Basilis*, till hvilken bernsten i stor mängd uppkastas af vågorna. Denna ö har senare forskare bevisat vara *Wesseley* som ligger vid kusten af Schlesvig, och som lär betyda växelön d. v. s. byteshandelsön.

**) *Herodotus* III, kap. 115.

rien ej nämner ett ord om feniciska kolonianläggningar här i Norden. Oeh dock veta vi nu, att de funnits temligen talrika och att deras anläggning tillgått på samma sätt som annorstädes: att de först sände ut ett eller annat handelskepp för att inlåta sig i byteshandel med de infödda halfvildarne och derigenom speja, om der förefunnes sådana produkter, att det kunde anses lönande att der anlägga en koloni. Jemf. s. 22. Just af den anledning, att de af sina spejare fått underrättelse att här var tillgång till hvarjehanda för dem nyttiga produkter, *bernsten* ej blott vid Nordsjöns kust utan äfven vid Skånes Östersjökust (deraf namnet Raflunda), *foderverk* oeh annat, var det väl att de anlade kolonier härstädes.

Under ofvannämnda förhållanden inser en hvar att, da de så sorgfälligt dolde sin segling till Cassiterides, måste de ännu mer dölja sin segling längre upp åt Norden, och att således *om* feniciska kolonier blifvit *hit* uppsända, hafva vi icke kunnat få någon kännedom om dem på annan väg än genom de företag och inrättningar, efter hvilka kolonisterna sjelfva kvarlemnade spår i landet. Men sådana kvarlemnade spår efter semitiska kolonister finnas här icke just få i södra och mellersta Sverige och äro dels af religiös dels af profan natur. Till de förra räknas lokal-namn med Baal (eller Balder) och sådana finnas här åtskilliga: Balsberg, Balsby, Bals offersten, Baals redan nämnda symboliska bild käglan oeh Baals eller Baldersfesten, som firades ännu i min ungdom med dans kring upptända bål på höjderna midsommarsafton; oeh hit kan äfven räknas allmogens bruk att just samma afton insamla medicinal-växter såsom under solgudens fest varande kraftigast verkande. Till de senare eller de profana spåren efter de semitiska kolonisterna, räknar jag *hällristningarna*, som finnas i stor mängd gruppvis strödda öfver södra och mellersta Sverige.

Dessa hällristningars tillkomst har blifvit på olika sätt förklarad af skilda författare; somliga hafva ansett dem tillhöra stenalder, andra jernalder; hvad mig beträffar ansåg jag dem tillhöra vikingatiden, dertill föranledd af de ohyggliga orgier, som på dem aftecknas och som jag ansåg endast kunna förklaras genom raa vikingars sysslolösa lif, då de här i hemmet tillbringade vintrarna efter eller mellan plundringstågen om somrarna. Men jag borde hafva kunnat inse, att de ohyggliga seener som

der framställas icke passa för ett nordiskt klimat helst vintertiden, och dessutom hade jag bort kunna inse, att de fartyg som der afbildas äro af samma typ, som de hvilka förekomma på Kiviksmonumentet och Villfara-stenen, hvilka minnesmärken jag länge sedan räknat till bronsåldern, som är vida skild från vikingatiden.

Att alla våra hällristningar tillhöra denna ålder har sedan genom riksantikvarien Hildebrand blifvit påtagligt ådagalagdt. Af fabrikören v. Schmalensee i Norrköping hade han fått anvisning på hällristningar vid Ekensberg i Enchy socken, der jemte skeppsfigurer äfven förekommo figurer af vapen: svärd och sköldar, som fullkomligt likna samma slags vapen af brons och således bevisande, likasom stridsyxorna på Kiviksstenen, att de tillhöra bronsåldern. Sedan denna öfvertygelse blifvit allmän, att hällristningarna tillhöra bronsåldern, hvilken jag länge ansett vara af fenicisk upprinnelse, har jag börjat blifva uppmärksam på de der förekommande fartygsformerna, isynnerhet sedan professor Otto Torell fästat min uppmärksamhet derpå, att hällristningarnas skepp icke hafva den minsta likhet med *Svionernas skepp*, hos Tacitus. Detta gaf mig anledning att företaga närmare undersökning af dem för att omsider bestämma, till hvilket folk de hört. Men för att bestämma detta var det viktigt att först få afgjort, till hvilken tidsålder de höra, för att jemföra dem med skepp som tillhöra samma tidsålder hos andra folk.

Att de likasom alla hällristningsfigurer tillhöra bronsaldern hafva vi redan nämnt såsom allmänt antaget; vi böra därför söka bestämma, till hvilken tid bronsåldern här i Sverige anses hafva hört.

Enligt doktor Montelius' i flere afseenden förträffliga handbok i arkeologien: *Om lifvet i Sverige under hednatiden* (Stockholm 1873, sid. 28), började bronsåldern här i Norden för omkring 3000 år sedan, det vill säga kring 1000 år före början af vår tideräkning, och slutade ungefär vid Kristi födelse. Dessa tidsbestämmelser anser jag vara bäst att antaga, dock med den erinran att, då fråga är om så uråldriga tilldragelser, kan det ej någonsin bestämmas, om de skett ett eller annat århundrade förr eller senare. Som sannolika torde man således kunna antaga att under det årtusende som närmast föregick Kristi födelse, eller kanhända ett eller annat århundrade under det föregående

årtusendet, har bronsfolket vistats och verkat i södra och mellersta delarna af Sverige, och att det således var under samma årtusende som hällristningarna gjordes och bland dem fartygsfigurerna, hvilka sannolikt upphörde att tillverkas ett eller annat århundrade f. Kr., då de kunna anses hafva lemnat plats åt den skeppsform, som Tacitus kallar *Svionernas skepp*.

Att hällristningarna för mycket lang tid sedan blifvit ihuggna, bevisas äfven af landets betydliga höjning sedan den tiden, så att der, hvarest då var smud mellan holmar, nu äro gräsrika eller odlade dalgångar. Jemf. *B. E. Hildebrand*, i *Antiqvarisk tidskrift*, 2:dra delen, sid. 422.

Sedan det således blifvit bestämdt, att ifrågavarande hällristningsfartyg i allmänhet tillhöra det årtusendet som närmast föregår Kr. t., har jag sökt skaffa mig underrättelse om formen af åtskilliga äldre folkslags fartyg under samma eller närstående tidsperioder.

Fig. 1.

Fig. 2.

Förnt bör jag dock nämna, att jag tagit fullständig kännedom om hällristningsfartygens form för att kunna jämföra dem med andra fartygsformer. År 1844 genomreste jag Bohuslän för att bevista Skand. naturforsk. mötet i Kristiania, dit jag hade v. pastor Holmberg med mig. Vi besågo då en stor del hällristningar. Sedermera har jag tagit vidare kännedom om dem genom Holmbergs utgifna arbete: *Skandinaviens hällristningar* (Stockholm, 1848), och slutligen genom professor Brunius' *Försök till förklaringar öfver hällristningar* (Lund, 1868). Figurerna äro här mycket små, men i allmänhet bäst af alla.

Genom dessa anvisningar ansåg jag mig hafva tillräcklig kännedom om hällristningsfartygens allmänna form, för att kunna företaga jämförande undersökningar mellan dem och andra fartyg tillhörande skilda folkslag under samma tidsperiod.

Innan jag företager denna jämförelse, anser jag mig böra, för dem af mina läsare, som måhända ej varit i tillfälle att hafva sett något hällristnings skepp, här framställa ett par figurer öfver

sådana, hvilka kunna tjena som typ för dem alla (fig. 1, 2). Jag anser mig böra erinra att, då man vill jemföra fartyg med hvarandra, bör man icke fästa sig vid tillfälligheter, såsom om fartyget är mer eller mindre utsiradt, om det är försedt med åror eller besättning, eller har intetdera. Man bör endast fästa sig vid formen af stammen (bålen) och begge stäfvorne. På de här som typ framställda figurer är stammen teuligen jembred, nästan rät, baktill konvex, med akterstävven bågformigt uppstigande; framtill är stammen på snedden tvärt afskuren eller utringad med kölen framstående i en mer eller mindre spetsig vinkel, *rostrum*, som stundom, då stammen är starkt utringad, är långt och spetsigt.

Detta är den allmänna formen af våra hällristningsskepp, och med denna figur skola vi försöka att hos något forntida folk uppleta likadana skeppsformer, för att derefter bestämma, från hvilket folk hällristningarna härstamma.

Detta värt sökande börja vi med Svionernas fartyg hos Tacitus i hans verk: *De moribus Germanorum* (kap. 44), der han beskriver dem på följande sätt: "Dernäst förekomma Svionernas" stater vid sjelfva världshafvet, hvilka utom betydande landsarméer, äfven hafva en stark sjömak. Skeppens byggnad är deruti egen, att *stammen är på båda ändarna lika*, och derfor lika beqväma att lägga till med för att göra landstigning. Svionerna betjena sig icke af segel, fästa icke heller årorna i rad på sidorna, utan liksom bruket är på några floder flyttas rodröt efter behof än hit än dit^{*)}.

Vi finna således genast att *Svionernas* fartyg, enligt Tacitus, alls icke liknat hällristningsfartygen. De hade stammen på båda ändarna lika; hällristningsfartygen hafva *rostrum*.

Vi vända oss derefter till de sa kallade vikingaskeppen. Ett af de äldsta af dem vi känna, anser jag vara det, som dr. Montelius meddelat i sin berömda Handbok, sid. 98, hvaraf vi här lemna en kopia i något mindre format (fig. 3).

*) Jag är ledsen att jag ej kunnat lemna en figur öfver den märkvärdiga båt som prof. Engelhardt afbildat i *Nydam mosefund* (Kjöbenhavn, 1865, Pl. 1), helst denna sannolikt är en af de äldsta s. k. Svionernas skepp.

Denna skeppsform, som utan tvifvel med rätta kallas *vikingaskepp*, finnes enligt d:r Montelius å en runsten från Tjängvide på Gotland*). Jag torde få fästa läsarens uppmärksamhet på den påfallande formlighet, som finnes mellan vårt nordiska skepp och det der bredvid stående från Khorsabad i Niniveh och såtedes både till rum och förmodligen äfven till tid mycket skilda. Likheten är påtaglig i lika stam, lika vertikalt uppstående höga stäfvar, som hos det nordiska sluta i spiraler; hos det assyriska slutas den ena i ett hästhufvud, den andra i en fiskstjert. Hos *drakskeppet* slutas den ena i ett drakhufvud, den andre i en

Fig. 3.

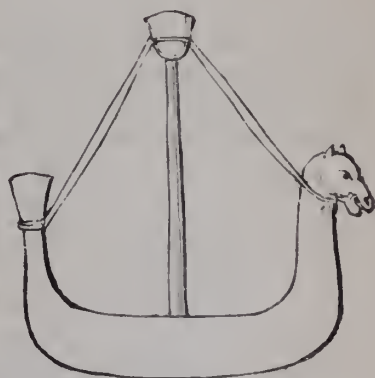

Fig. 4.

stjert. Begge hafva en enda mast, stående i midten och fästad med ett tåg framtill och ett baktill; begge synes hafva haft ett slags mastkorg. — Hvaraf kommer denna stora likhet? Är den tillfällig? Möjligtvis.

Hos ingen af dessa hafva vi funnit den minsta likhet med våra hällristningsfartyg. Vi måste således vidare söka deras ursprung.

Jag vill här efter Holmberg, *Hällristn.* pl. A & B, fig. 16, 17, meddela figurer af ett par skepp, inhuggna på stenar i öfre Sverige. Den förra (fig. 5) skall enligt Holmberg träffas på en runsten i golfvet till tornrummet i Gamla Upsala kyrka (Bautil

*) Till denna klass med stammen på begge ändar lika och med begge stäfvorna mycket höga och rakt uppstigande höra äfven de så kallade *drakskeppen*.

380). Den senare (fig. 6) är enligt Holmberg uthuggen på en sten, som fordom legat i Hägeby kyrka*), i Håbo härad, Uppland (Bantil n:o 344); men icke heller hos någon af dessa träffa vi minsta likhet med hällristningarnas fartyg.

Fig. 5.

Fig. 6.

Vi vända oss nu till fartygsfigurerna på den så kallade Bayeux-tapeten, der originalen sägas hafva tillhört den flotta, hvarmed Wilhelm Eröfraren intog England; således tillhöra de det 11:te århundradet (fig. 7 och 8).

Fig. 7.

Fig. 8.

Alla dessa skeppsformer, hvilka vi i visst hänseende kunna räkna till dem, som Tacitus kallar Svionernas skepp, höra till en och samma grundform, oaktadt de under tidens lopp undergått stora förändringar, men denna grundform har ingenting gemensamt med grundformen hos hällristningarnas skepp.

*) Stenen blef för flere år sedan upptagen ur kyrkogolfvet och finnes nu i Statens Historiska Museum.

Äfven på den präktiga *Colonna Trajana* i Rom finnas skeppsbilder af en egen form, af hvilka jag också anser mig här böra framställa en teckning (fig. 9).

Fig. 9.

Denna kolonn af hvit marmor blef af senaten och romerska folket upprest till ära åt Trajanus för hans krig och segrar i Dacien. Den stora mängd figurer, som finnas i halfupphöjdt arbete gaende i spiral kring det runda pelarskafvet, föreställa tilldragelser derstädes under kriget. Fartygen äro sadana som da begagnades på Donau och måhända äfven i Svarta hafvet.

Fig. 10.

Också dessa höra till den afdelning, som hafva fören och aktern nästan lika, men mindre afrundadt uppåtstigande än hos de föregående vikingaskeppen, och mindre raka än hos de följande Nilbåtarna, hafva de rodret fästadt med en sölja på sidan af aktern.

Äfven hos dessa fartyg söka vi förgäfvets något spår till likhet med våra hällristningsskepp.

Vi vilja nu efterse, hurudana de egyptiska skeppen äro, af hvilka vi hafva tillfälle att jemföra ett stort antal ypperliga figurer i *Wilkinsons* verk: *Manners and customs of the ancient Egyptians*. Af dessa ha vi här (fig. 10) låtit afbildade den på sidan 196 förekommande figuren.

De egyptiska skeppen likna deri de föregående, att deras förstäf och akterstäf äro lika, men dessa stäfvor äro ej kullrigt uppstigande, utan medelst en rät linia uppgå de i spetsig vinkel från horizontallinien. Den klufna akterstäfven är försedd med spadlikt roder. Hufvudformen är således högst olik hällristningarnas skepp

Beträffande de assyriska skeppen, sådana de funnits skulpterade på stenhällar å en af murarna i palatset Khorsabad (Niniveh*) sa höra de äfven till den klass, som har förstäf och bakstäf lika; men de skiljas betydligt från de egyptiska derigenom, att begge stäfvorna äro nästan vertikalt uppstående, och

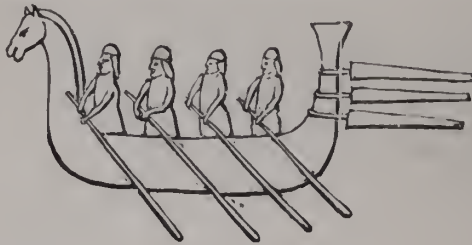

Fig. 11.

uppstiga till lika höjd och nästan blott med den skillnaden emellan dem, att framstäfven slutas i ett hästhufvud och akterstäfven i en fiskstjert**). Jag har sid. 13 anmärkt den likhet som råder mellan vårt vikingaskepp fig. 3 och det assyriska skeppet fig. 4. Det har på visst sätt ännu större likhet med våra drakskepp, derigenom att framstäfven slutas med ett djurhufvud (häst på det ena, drake på det andra) och akterstäfven slutas med en stjert af fisk på det ena, af drake på det andra.

Man har ifrågasatt huruvida dessa så kallade assyriska skepp verkligen voro assyriska eller tillhört ett annat vid hafvet bosatt folk, med hvilket assyrerna stodo i vänligt förhållande. Meningarna härom torde ännu vara delade.

*) *Bonomi, Niniveh and its palaces*, p. 147—148.

**) De tre aflånga figurer som stå horisontelt bakom bakstäfven, skola föreställa timmerstycken som flyta på vattuet. Att roddarne stå vända framåt är ett af de artistfel som vi ofta påträffa äfven bland hällristningsskeppen.

Om vi nu kasta en blick tillbaka på hvarje slag af dessa forntida skepp: vikingaskeppen, de normandiska, de daciska, de egyptiska och de assyriska, så finna vi att hos intetdera slaget finnes den ringaste likhet med skeppen på våra hällristningar. Men enär jag redan antog, att Kiviksmonumentet hörde till bronsåldern, och att detta och allt annat, som hos oss hörde till samma ålder, hade sitt ursprung från Fencieien, måste jag äfven antaga, att detta också var förhållandet med hällristningarna och de bland dem förekommande figurer af skepp. För att häruti än vidare stärka min öfvertygelse, vände jag mig till friherre August Wilhelm Stjernstedt i Stoekholm, som enligt hvad jag visste eger en betydlig mynt- och medaljsamling och ett särdeles dyrbart numismatiskt bibliotek, och som äfven förr lemnat mig upplysningar vid mina arkeologiska undersökningar. På min anhållan att skaffa mig ritning af ett eller annat feniciskt fartyg, svarade hr baronen genom att sända mig förträffliga teekningar, tagna af fyra feniciska mynt med figurer af fartyg, två från Tyrus och två från Sidon. Vid första ögonkastet var det lätt att finna, att dessa och hällristningsfartygen äro i allt väsentligt lika och höra till samma typ.

Af dessa teekningar af feniciska skepp sände jag ett exemplar af hvartdera slaget till Köpenhamn för att der xylograteras i något större format, för mer tydlighets skull, och i samma afsigt har jag äfven låtit något förstora figurerna af de för ändamålet valda två hällristningsfartygen, och låtit dem teeknas, likasom de feniciska, endast med konturstreck. För att sätta läsaren i tillfälle att sjelf bedöma likheten, framställas här genom figuren 12 det ena af de feniciska fartygen från Tyrus teeknad efter *Pellerins Recueil de Medailles*, pl. LXXXIII sid. 232, och genom fig. 12 a teeknad efter *Holmbergs Skandinav. hällristningar*, pl. 25 & 26, fig. 71.

Fig. 13 är det ena af de feniciska fartygen från Sidon, teeknad efter *Pellerins Recueil*, 2:a delen, pl. LXXXII sid. 226, och fig. 13 a är teeknad efter *Holmbergs Skandinav. hällristningar*, pl. 18 & 19, fig. 51 (ned på sidan till venster*).

*) Denna figur, som hos Holmberg har fören åt höger, är här vänd med fören åt venster.

Det torde knappt behöfva erinras, att vid jämförelsen mellan dessa feniciska fartyg från Tyrus och Sidon och hällristningarnas fartyg från Bohuslän bör man icke (såsom redan blifvit erinradt sid. 12) halla sig vid tillfälliga grannlater på det ena eller andra. Dessutom har en hvar tvifvelsutän strax funnit, att de feniciska äro längs sidan försedda med en tät rad af åror; hos de Bohuslänska finnas inga åror*), men deremot finnes på dem nästan alltid besättning af manskap. Dessa tillfälligheter böra äfven frånräknas, och då detta skett befinnas begge slagen i hvarje

Fig. 12.

Fig. 12 a.

Fig. 13.

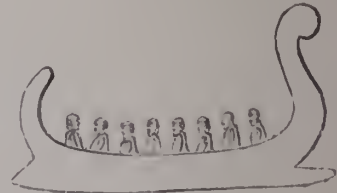

Fig. 13 a.

hufvudsak vara öfverensstämmande. Stammarne hos begge slagen äro nämligen räta, nästan jämbreda med akterstäfven båghöjdt uppstigande till en mer eller mindre anseelig höjd; förstäfven är äfven uppstigande och i spetsen merendels inåt krumböjd. Stammen framtill utringad eller snedt tvärskuren med kölen framstående i en kant eller spets (rostrum). Grundformen är således den, att dessa fartyg, sedda från sidan, äro haktill

*) Bland Holmbergs teckningar af bohuslänska hällristningsfartyg finnas åror antydda blott på två ställen, näml. pl. 37 & 38, fig. 126, och pl. 32, fig. 100.

bagformigt afrundade, framtill urgröpta med kölen mer eller mindre framstående i en kant eller spets.

När man nu vet, att fartygsfigurerna från Tyrus och Sidon hafva med fin grafstickel blifvit graverade på en slät och glatt metallyta, och att de från Bohuslän hafva med grofva verktyg blifvit mödosamt inhuggna på en skraflig gråstensyta, så torde väl den stora likhet som, detta oaktadt, mellan dem förefinnes, anses snart sagdt förvånande. Så förefaller det mig, men jag begär visst icke, att andra skola uppfatta dessa föremål på samma sätt som jag. Kanske de icke se annat deri än en obetydlig tillfällig likhet. Jag tillåter mig då erinra, att öfver allt på våra hållar, der skeppsfigurer förekomma, likna de till grundformen dessa feniciska från Tyrus och Sidon*). Sådana äro aftecknade i Bohuslän af Holmberg och Brunins m. fl., i Östergötland af B. E. Hildebrand, i Skåne (Jerrestad och Simbrislund) af N. G. Bruzelius.

Den skeppsfigur, som riksantikvarien Hildebrand låtit afteckna från en häll i Östergötland och införa i *Antikvarisk tidskrift för Sverige*, 2:dra delen, är särdeles väl tecknad, men ovanligt lång, dock finnas åtskilliga lika långdragna bland Holmbergs teckningar från Bohuslän, t. ex. pl. 39 & 40, fig. 140 (med fören åt venster; de två derunder stående smärre skeppsfigurerna hafva fören åt höger). Man bör ej förbise, att sidan af östgötaskeppet är prydd med ovanligt vackra dubbelspiraler (som jag framdeles kommer att omnämna), och att fören är vänd åt höger i samma riktning, hvori det der ofvan tecknade djuret löper. Spiraler finnas äfven någon gång på Holmbergs hållristningar, men aldrig, så vidt jag vet, S-formiga dubbelspiraler.

Af samma feniciska typ äro äfven de skeppsfigurer, som träffas på bronsknifvar hos oss och i Danmark t. ex. hos Holmberg, pl. A. B., fig. 14, med fören åt handtaget; fig. 15 med fören vänd i motsatt riktning. Hos Worsaae och Madsen äro äfven dylika skeppsfigurer tecknade på bronsknifvar.

I Tyskland hafva, så vidt jag vet, dylika skeppsfigurer ej blifvit funna mer än på *ett* ställe, nämligen i en torfmosse vid

*) Åtskilliga mycket felaktiga teckningar finnas dock, t. ex. *Holmb.*, pl. 37, 40, fig. 142, men man vet icke om felet är bildhuggarens eller tecknarens.

Wisnar på 6 fots djup och aftecknade i *Lisch's Jahrbücher für Alterthumskunde* III, sid. 67. De voro graverade på ett bronsinstrument, som anses ha varit ett slags skeppsflur eller sprakrör. De äro väl utförda och lika den skeppsförm som förekommer bland hällristningarna på många ställen, äfven på stenen n:o 2 i Kiviksmonumentet. På detta samma bronsinstrument finnas också åtskilliga andra figurer som förekomma på stenarna i Kiviksgravfen, t. ex. ziekzaekfiguren, hjulet med 4 ekrar och spiralen, hvarför man synes kunna antaga, att de tillhöra samma tid af bronsåldern, nämligen den äldre.

I Bernh. Grasers brochyr: *Die Gemmen des Königl. Museums zu Berlin, mit Darstellungen antiker Schiffe* (Berlin 1867) förekomma åtskilliga till här ifrågavarande fartygstyp hörande afbildningar. Förf. säger icke, hvilket folkslag hvarje fartyg tillhört, utan blott i hvad slags ädelsten det finnes graveradt, men han har den förtjensten att vid beskrifningen af hvarje fartyg riktigt säga, åt hvilket håll fören är vänd: "*Von links nach rechts fahrend*", eller tvärtom, så att om någon skulle tvifla på åt hvilket håll framstammen på ett hällristningsfartyg är vänd, hvilket ofta synes hafva inträffat, så kan dr Graser upplysa honom derom.

Fig. 14.

I förbigående vill jag nämna, att den på vårt fartyg sid. 18, fig. 12, förekommande framåt riktade spets, öfver kölvinkele, finnes äfven på en del af de skeppsfigurer som Graser aftecknat, och att han anser den antyda, att skeppet är ett krigsskepp. Samma betydelse

har spetsen väl äfven haft på vår eiterade figur.

Äfven i en senare brochyr af samma Bernh. Graser: *Die ältesten Schiffs-Darstellungen auf antiken Münzen* (Berlin 1870) förekomma också åtskilliga feniciska skeppsfigurer, af hvilka jag här hade kanhända bort införa en och annan, men detta Grasers arbete har så sent kommit mig tillhanda, att jag deraf endast kan meddela en enda figur (Tab. A. fig. 584 b) öfver ett persiskt-feniciskt skepp, som anses ha varit Storkungens flaggskepp (fig. 14). Äfven hos detta ser man samma grundform: akterstäfven uppåt bågbojd, stammen framtill mer tvär, med kölens framspringande i ett långt rostrum. Vi kunna icke anse det vara besynnerligt, att den feniciska skeppsformen blifvit antagen

hos flere folk och derigenom vidt kringsspridd, när vi veta att fenicerna voro det folk i förntiden, som idkade den vidsträcktaste sjöfart och lag med sina handelsflottor i alla haf. Vi veta dessutom, att Karthago var ett nybygge från Tyrus och hade derifrån sina skepp; och af romerska historien veta vi att, då konsuln Dnilius slagit kartaginsiska flottan, lät han förfärdiga romerska galärer efter ett af de fartyg, han under striden bemäktigat sig.

Men då det så förhåller sig, att flere andra folkslag än fenicerna hade dylika skepp, så torde ifrågasättas, om ej något annat folk än ett feniciskt inhuggit skeppsfiguren på våra hällar. Detta inkast förtjenar att öfvervägas. Det är numera allmänt antaget och lär ej kunna förnekas, att hällristningarna tillhöra bronsåldern och att denna börjats här i Norden kring 1000 år f. Kr. och slutade vid Kristi födelse eller möjligtvis något sekel förut. Det är således under denna gamla tid, under årtusendet näst före Kristus, som skeppsfiguren blifvit inhuggna, och vi skola längre fram söka visa, att det var i början af denna tidsperiod (bronsåldern), som nämnda skeppsfigurer började inhuggas. Och i samning känner jag icke något annat af de gamla kulturfolken, som kan tänkas att under denna aflägsna tid hafva trafikerat med Nordens dåvarande halvilda barbarer. Egyptierna voro egentligen icke ett sjöfart-idkande folk, utan fenicerna trafikerade med dem och hade sina handelsetablissemang i sjelfva deras hufvudstad, likasom i Jerusalem; och beträffande assyrierna, så voro icke heller de något sjöfart-idkande folk, och dessutom hade både hos dem och egyptierna fartygen en helt annan form än den här ifrågavarande, hvilket vi redan genom figurer ådagalagt. Det finnes säkert intet annat folkslag än ett semitiskt, som under denna långt aflägsna tid kunnat hitföra kolonier, och med dem införa den semitiskt-feniciska Baalskult, af hvilken vi ännu hafva omiskänliga erinringar både i lokalnamn och i ännu ej alldeles försvunna folkbruk. Se sid. 9.

Endast genom att antaga, att ett talrikt semitiskt folk hitkommit från ett varmare klimat och här kvarblifvit en längre tid, kan man förklara såväl alla de figurer som förekomma på hällristningarna, som andra gamla mimnesmärken hvilka finnas i landet, äfvensom de sedvanor hvilka funnits bland folket.

Sköldpaddan, som på två ställen förekommer i Holmbergs *Skandinaviska hällristningar* och mycket bra igenkänligt af tecknad på Tab. 25 & 26, fig. 71 och Tab. 37 & 38, fig. 128, är icke en sötvattenssköldpadda (*Emys lutaria*), som förekommit hos oss, utan en hafssköldpadda (*Testudo mydas*), som lever i de varma ländernas haf och träffas äfven utanför Syriens kust i Medelhafvet. Men enär de som teeknat dessa figurer på Nordens gråberg påtagligen icke haft de afteeknade föremålen framför sig, utan ha måst teekna ur minnet, så är det ej underligt att åtskilliga figurer blifvit otydliga och felaktiga. Så förhåller det sig med den figur som Holmberg ansett vara en kamel, Tab. 37 & 38, fig. 128; men nog är det rimligare att antaga honom för en kamel än för en sadlad häst, af skäl som lätt inses.

Jag skall längre fram försöka att efter *Movers'* anvisningar lenna några upplysningar rörande dessa exotiska kolonisters belägenhet, för att derigenom förklara deras håg att i sådan mängd inhugga figurer på vara hällar. Men förut torde vi få omnämna, huru fenicieerna småningom med sina kolonier trängde sig fram mot Norden.

Sedan de nämligen med kolonier försett de flesta om ej alla öar i Medelhafvet från Cypern längs Greklands kust och vidare fram till Malta och Gozzo, der stora anläggningar synas hafva blifvit gjorda, och der goda hamnar funnos som voro en *tillflykt* (Melitta skall betyda tillflykt) i stormigt väder på resan mellan Tyrus och Gades, hvilka alltid stodo i den närmaste samfärdsel med hvarandra, så anlades äfven kolonier på de Baleariska öarna och flerstädes i de vestra delarna af Medelhafvet.

Före anläggandet af en koloni lär det alltid hafva tillgått på samma sätt som Strabo berättar att det tillgick, då fenicieerna första gången från Gades besökte Tennöarna, att det var köpmän som från handelsfartyget inledde byteshandel med öboarna, som då voro råa halvildar. Strabo vet äfven omtala hvad det var för varor, med hvilka de drefvo byteshandeln. Fenicieerna förde med sig salt, lerkärl (*Κέραμια*) och bronsvaror, och fingo i utbyte tem, bly och skinnvaror (pelsverk). Man kan knappast tvifla på, att det tillgick alldeles på samma sätt, då fenicieerna först framträngt till Skandinaviens kust. Åtminstone har man i grafvar på Gotland påträffat lerkärl med ornamenten som äro

feniciska *) och af fenicisk upprinnelse. Det synes mig icke vara osannolikt, att dessa kärl kunna härleda sig från en dylik byteshandel mellan feniciska köpmän och invånarne på Gotland, och att de som mycket värderade familj-klenoder ha kunnat förvaras generation efter generation och slutligen nedläggas i en graf.

Den figur 15 jag här meddelar öfver ett sådant kärl med en hel serie af feniciska ornament har hr brukspatron Stråle, i hvars berömda verk: *Grafkärln funna i svensk jord* den först blifvit införd pl. VIII, haft den godheten att låta xylografera och förära mig. Och enär detta kärlets så väl tillkomst som ornament stå i sammanhang med allt det öfriga jag här anför, anser jag det ej vara ur vägen att här fästa närmare uppmärksamhet på dessa ornament.

Efter två linier med korta streck se vi bågfignren, som omger kärlet på dess smalaste del; derefter en rad af koncentriska ringar, förnade genom en linia, som med dem bildar ett slags dubbelspiral. Nästa ornament är ett snodt band som ligger kring kärlets tjockaste del. Sådana ser man ofta på fornbronser, t. ex. greparna på skålvagnen, *Bronsåld*. fig. 18. Nedanför detta ligger en rad af högst märkvärdiga långspetsiga ornament; spetsarna som här äro

Fig. 15.

nedåtvända slutas ofta med en punkt, här med en liten ring. Detta ornament förekommer oftast på kastspjutshylsan, stundom äfven på en eller annan yxa. Jemf. Montelius, *Sveriges forntid*, Atlas I, fig. 101 och 130. Men det ornament som ännu mer bör öfvertyga oss om kärlets feniciska ursprung är *palmqvisten*, som förekommer på sjelfva handtaget. Ivarhelst detta ornament förekommer kan man vara säker på att föremålet är at

*) Jag kan åberopa som vittne en hvar som studerat feniciska ornamentiken, sådan han förekommer på feniciska tempelruiner och på andra föremål af samma upprinnelse; sannolikt äro en del af egyptisk eller assyrisk upprinnelse och hafva genom bruket blifvit feniciska. De flesta äro aftecknade i 3:dje upplagan af *Bronsåldern*, sid. 17--18.

fenicisk upprinnelse. Palmqvisten var deras käraste symbol, en erinran om deras fädernesland, *palmlandet* (Phoenicia), hvarför äfven Astartes', Tyrus' skyddsgudinnas, bild ofta är prydd med detta symboliska ornament. Den figur af gudinnan Astarte, som jag här meddelar, är åtsidan af den medalj, eller det mynt, fran Tyrus, på hvars fränsida det fartyg finnes tecknad, af hvilket jag lemnat figur i något förstoradt förmat på sid. 18, fig. 12.

Fig. 16.

Sedan de ofvannämnda förberedelserna blifvit gjorda, vill mig synas att en mycket manstark koloni blifvit hitsänd och inlagit sin plats i östra delen af Skåne, i den trakt som nu utgöres af Ingelstad, Jerrestad och Albo härad. I denna trakt synes mig, att kolonien måste hafva haft ett betydligt Baals tempel med tillhörande tempelkärl, ty i denna trakt af landet hafva, såvidt jag vet, de märkvärdigaste kärl, hörande till semitisk gndstjenst, blifvit funna. Här har den märkvärdiga *skålvagnen* *) blifvit funnen, hvilken påtagligen är en miniatyr, gjord efter samma modell som de i *Konungaboken* beskrifna skålvagnar, hvilka fenicern Hiram från Tyrus förfärdigat åt Salomo för templet i Jernsalem. Hvad jag i *Bronsåldern* sid. 18 derom yttrat, tager jag mig friheten att här upprepa:

"Man kan vara förvissad att Hiram, som var bronsgjutare från Tyrus och således sjelf Baalsdyrkare, gjort de salomoniska kittelvagnarna efter samma modell, hvarefter han förut gjort dylika för Baalstemplet i Tyrus och öfriga Fenicien. Att den form på tempelkärl, som begagnades vid offerfesterna, kunnat komma att med sjelfva kulten sprida sig till vidt aflägsna länder, torde man vid närmare eftersinnande ej finna besynnerligt. Har kulten kunnat sprida sig, så hafva naturligtvis äfven de ceremonier och bruk såväl af offer som offerkärl, hvilka tillhörde kulten, kunnat och *måst* sprida sig, isynnerhet till trakter der kulten (religionen) varit lifligt omfattad, hvilket synes hafva varit fallet i östra delarna af Skåne."

Hufvudinnehållet af hvad jag derefter anför, är att jag ej vet, om skålvagnarna i Jernslems tempel blifvit gjorda före

*) Nilsson, *Bronsåldern*, 2:dra uppl., sid. 18; Montelius, *Svenska fornsaker*, fig. 255.

eller efter dessa skånska, men jag är säker att samma modell legat till grund för dem, och att denna modell funnits i templen i Fenicien, förr än skålvagnarna tillverkades i Jerusalem, och att således äfven dessa hos oss påträffade skålvagnar berisa, att den från Tyrus utgående Baalskulten spridt sig ända till vår Nord. Jag är ännu fullkomligt af samma öfvertygelse och inser ej, huru den skall kunna vederläggas.

Äfven har i samma trakt af Skåne blifvit funnet det präktiga beslaget till ett större kärl*), helt visst ett tempelkärl och måhända just ett sådant offerkärl som det hvilket står midt på stenen n:o 8 i Kiviksgrafven. Åtskilliga hängkärl m. m. äfvensom en stor mängd bronsvapen och redskap hafva också blifvit funna i denna trakt af Skåne. I samma trakt finnes det ofta anförda, särdeles märkvärdiga Kiviksmonumentet, äfvensom här finnes en helig källa som nu tillegnas S:t Olof, men tvifvelsutan fördom har varit tillagd en hednisk gudomlighet; här har äfven funnits spår efter Mångudinnans kult. I sammanhang med allt detta är det därför af stort intresse, att rektor N. G. Bruzelius härstädes funnit hällristningar med fartyg och andra dem åtföljande figurer. Men jag har ännu ej så fullständig kännedom derom som jag önskar och hoppas få.

Sjelfva folket i denna trakt af Skåne förefaller mig vara af en egen race, icke blott genom sin dialekt, som är helt egen, utan genom sitt sätt att meddela sig och genom sitt folklyne. Men härom, måhända, en annan gång.

Semitiska kolonier blefvo äfven anlagda i andra delar af riket. En ganska folkrik sådan synes hafva blifvit anlagd i Bohuslän, der hon lemnat många spår efter sig.

Det är viktigt att vi göra oss ett någorlunda riktigt begrepp om dessa exotiska kolonisters ställning för att kunna förstå anledningen till det slags verksamhet, efter hvilken de lemnat oss så många och tydliga spår.

*) *Bronsåldern*, 3:dje uppl., sid. 83, fig. 30; *Montelius*, *Sv. forn-saker*, fig. 254. Till detta och det föregående finnas originalerna i Statens Historiska Museum i Stockholm. De hafva blifvit funna i torfmossar, som varit öppna vatten, då de deri nedkastades. Af hvad anledning detta skett är nu omöjligt att med någon sannolikhet gissa. Det har kunnat ske af flere anledningar.

Enligt *Movers* utgjorde hvarje koloni ett eget samhälle, deruti de medborgare, som från hemlandet medföljt kolonien, blefvo dess styrande öfverhet; de öfriga landsmännen blefvo det egentliga folket, och lösdrifvarne, mest utländningar som sällat sig till kolonien och deri blifvit upptagna, utgjorde dess *plebs*.

Genom sin styrelse stod kolonien i förbindelse med moderstaten, så länge denna kunde hålla sig sjelfständig.

Det vill synas, att hvarje koloni, som blifvit utsänd, haft i uppdrag att förrätta bestämda sysslor, dels nyttiga för kolonien sjelf, dels för moderstaten. Det första uppdrag, som alla haft, synes hafva varit det att odla jorden för att skaffa näring åt koloniens talrika medlemmar; dessutom att bygga bostäder åt de enskilde och tempel för gudstjenst och för dit hörande ceremonier. Att dessa till en del liknade judarnes, har jag på ett annat ställe visat. Deras öfriga förrättningar för att gagna moderstaten måste vara olika efter ländernas olika beskaffenhet. Att de här hade i uppdrag att samla pelsverk, synes ej otroligt; vi se dem ofta försedda med pil och båge och inrättningar för djurfångst, vi finna ofta sådana trubbiga bronspilar, som synas enkom vara gjorda för att skjuta pelsdjnr. *Bronsåldern*. 3:e uppl., sid. 126 med fig.

Det vill synas, att medlemmarne icke hade frihet att fara omkring hvart de behagade, utan måste hålla sig inom koloniens gränser. Detta var nödvändigt äfven därför att, om enskilde komme ut bland infödingarne, voro de utan försvar och kunde lätt blifva dödade. Dessa objudna gäster voro säkert ingenstädes välkomna. De måste därför hålla sig till kolonien och förrätta de uppdrag, de fått. Detta var naturligtvis påkostande isynnerhet för de förra lösdrifvarne, som varit vana att på fartyg fritt ströfva kring öfver hafven. För att lifligt erinra sig denna glada tid och glädja sig i minnet deraf, var det väl som de sökte att, så godt de kunde, på klipporna afteckna dessa fartyg, som i ungdomen skänkt dem så mycket nöje. En och annan torde äfven hafva med saknad erinrat sig de orgier, i hvilka han deltagit under firandet af sina laseiva gudinnors och gudars fester, och har sökt därför afbilda äfven dem. Man erinrar sig Adonis- och Mylitta-festen. Dessutom corpora nuda utriusque sexus kunna passa för ett klimat, sådant som Syriens, men ej

för Skandinaviens. Kanske de äfven stundom afbildade sina strider med infödingarne, eller sinsemellan.

Jag anför detta sista, emedan det synes mig vara det sannolikaste i förhållande till allt det öfriga; men jag begär icke, att andra skola fatta det på samma sätt som jag. Tvärtom skall jag vara mycket tacksam, om någon framlägger en bättre förklaring öfver dessa seener, än den jag kunnat framlägga.

Anmärkning: 1:o. Ehuru orimligt det synes mig vara, skall måhända dock en och annan ännu påstå, att landets infödingar sjelfva hafva inhuggit figurerna på våra grästensberg. Härvid bör dock erinras, att de äldsta af dessa figurer äro inhuggna vid början af bronsåldern, och att dermed har fortsatts åtminstone under flere århundraden. Under denna tid, för vid pass 3000 år sedan, befunno sig landets infödingar säkert i ett rått och barbariskt tillstånd. De voro nödsakade att vistas i skogarna och vid vattendragen, för att genom fiske, jagt och djurfångst skaffa sig, för dagliga behofven, kött till föda och djurhudar till kläder som skydd mot hungern och ett hårdt klimat. Således synas de hafva haft annat att tänka på än att uthugga figurer i kliporna. Dessutom hade nog den minsta delen, om ens någon enda bland dem, sett ett fartyg. Och för att med en spetsig sten — annat verktyg hade de icke — i en gråsten inkrafsa en figur, sådan som en af de större skeppsfigurerna, skulle hafva åtgått en mycket lång tid — om det ens var möjligt; och dock finnas ej blott *en* eller två sådana, utan de förekomma i hundratals, om ej i tusentals; och, hvad som ökar undret, är att de äro alla, äfven i vidt skilda trakter, gjorda efter samma mönster, efter den skeppstyp, som under *den* tiden endast fenicierna brukade.

Något orimligare än ofvannämnda påstående kan därför väl knappt tänkas.

2:o. Måhända skall någon invända att, om fenicer varit här och vistats i landet så länge, skulle väl något feniciskt ord hafva kvarblifvit i landets språk, hvilket icke är fallet.

Härvid får jag upplysa, att ingenstädes finnes ett folk som talar feniciska, att öfverallt der feniciska folk funnits, har språket så helt och hållet försvunnit, att deraf ej finnes ett enda ord. Tyvärr har också hela den feniciska litteraturen blifvit förstörd. De enda feniciska skrifter jag sett är en stentafla, funnen bland ruinerna af Baals templet i Marseille, några votivtaflor och ett stycke i en komedi hos Plautus. Och dessa skrifter har man kunnat läsa och förstå endast genom språkets likhet med hebreiskan.

Som tillägg till denna min förklaring öfver hållristningarna i södra och mellersta Sverige, vill jag här, i öfverensstämmelse dermed, meddela mina åsikter rörande den ryktbara så kallade

Pesaro-stenen, som förevisades på archeologiska kongressen i Bologna 1871 *). Sedan jag af en vän som bevistat mötet fått underrättelse, att på nämnda sten funnos skeppsfigurer, som likna våra svenska på hällristningarna, skref jag till senatoren greve Gozzadini, ordförande vid mötet i Bologna, och som redan förut flere gånger gifvit mig bevis på välvilja och tillmötesgående. Hr grefven svarade genom att meddela mig en fotografi, utgifven af bibliotekarien hr Odorici i Parma öfver nämnda Pesaro-sten. Jag blef genom bref underrättad, att der i Italien gingo flere mer eller mindre orimliga sagor om honom, men hvarifrån han ursprungligt härstammade, kunde ingen säga mig. Men då jag fått veta, att greve Conestabile ärnade deröfver utgifva en ny fotografi, skref jag till honom med anhållan att få veta, hvad man med säkerhet hade sig bekant om detta så ofta omtalade föremål. De underrättelser jag derpå erhöil af greve Conestabile äro de bästa jag hittills om samma föremål erhållit, och i flere afscenden innehålla de det fullkomligt riktiga förhållandet. Grefven yttrar nämligen, "att Pesaro-stenen är mycket gammal, att jernålderns början i Italien ej kan vara senare än 9:de eller

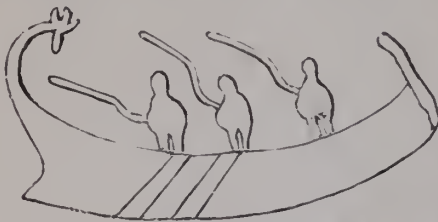

Fig. 17.

10:de århundradet f. Kr. föd., och att stenen måste tillhöra en föregående period." Allt detta är ganska riktigt, både att stenen hör till bronsåldern, och att denna måste vara äldre i Italien än här i Norden; men då ingen hittills har kunnat säga mig, hvarifrån denna sten har sitt ursprung, tillåter jag mig att i få ord uttala min åsigt derom, nämligen att han är graverad af en *fenicisk* man, som af en eller annan anledning kommit att uppehålla sig i Italien, kanhända som medlem af en fenicisk koloni. De grunder, på hvilka jag stödjer denna min uppgift, äro hufvudsakligen att fartygen på Pesaro-stenen (fig. 17) hafva den feniciska typen.

Man ser här samma grundform som på de feniciska skeppen från Tyrus och Sidon, sid. 18. Stammen nästan jembreda, föga böjda, akterstäfven uppstigande; förstäfven äfven uppstigande och

*) Denna archeologiska kongress var den enda som jag ej besökt ifrån den i Paris 1867 till den i Stockholm 1874.

inat krumböjd; *stammen framtill utringad eller snedt tvärskuren med kölen framstående i en kant eller spets (rostrum*)*.

Manskapet är väpnadt med långa gevär och bära runda sköldar. Sådana buro äfven feniceerna och tillverkade sedan dylika åt grekerna.

Det som påtagligen bevisar, att stenen tillhör bronsaldern, är att hela den ena sidan är prydd med härliga dubbelspiraler och vid dem i stenens öfra kant sitter ett ornament af annat slag och som ej gerna kan vara något annat än palmqvisten, som öfverallt bevisar att föremålet, på hvilket han finnes, är af feniciskt ursprung. Detta bevisas äfven fullständigt af de människofigurer af begge könen som förekommo på stenen till hö-

Fig. 18.

ger och venster öfver sidorna af det större fartyget, äfvensom en grupp bakom dess akterstäf. Då jag ej visste, om man blifvit uppmärksam på dessa figurer, skref jag med förfrågan derom till en bekant, af hvilken jag snart fick veta, att man ansåg dem tillhöra olika kön och "dans une position obseène." Mer behöfde jag ej veta för att inse, att de hade samma betydelse som människofigurerne på våra hållristningar och samma ursprung, så att de på Pesaro-stenen synas vara en erinran från någon af de lasciva gudars eller gudinnors fester, som konstnären i sin ungdom bevistat. Jemf. sid. 26.

Pesaro-stenens och hållristningarnas i hvarje hufvudsak fullkomliga öfverensstämmelse synes mig ännu mer bestyrka hvarandra; så att jag ej förmår inse, huru man skall kunna uppfinna den minsta invändning mot deras gemensamma ursprung.

*) Om någon invänder, att dessa fartyg icke äro feniciska utan gammal-romerska, ty fartyg af samma typ och med lika rostrum finnas afbildade på *Colonna Trajana* i Rom (af *Pietro Santi Bartoli*, fol. 33), så svaras, att invändningen är ganska riktig, men att denna skeppsform var fenicisk många sekler, innan han blef romersk. Från Tyrus fördes han genom *Elissa* eller *Dido* till Karthago, och sedan konsul *Duilius* slagit karthagernas flotta och låtit efter ett af de eröfrade skeppen bygga galärer åt romarne, kom denna skeppsform till Rom. Jemf. sid. 21. Men Pesaro-stenen var redan prydd med sina skepp och öfriga figurer, åtminstone tre sekler förr än Roms tillvaro börjades.

Tillägg.

Af en och annan anledning anser jag mig böra meddela några tillägg till min förestående afhandling och att dervid i en följd upptaga alla de spår, som hos oss förekomma af dessa kolonier och deras semitiska kult, på det att läsaren må kunna med en enda blick öfverskåda dem alla och derigenom komma till en bestämd slutsats.

Dessa spår anser jag bestå i

1:mo. *Ställens namn:*

Skåne	{	Balsberg *)
		Balsby
		Balshög
Norge	{	Balsfjord
		Bals- eller Baldershang och
		Baldershage.

Äfven anser jag några, mest i södra och vestra Skandinavien brukliga personnamn antyda feniciskt ursprung t. ex. *Asmun*, påtagligen samma som *Esmun*, en af de feniciska *kabirerna* (gudarna). Också namnet *Assar* synes mig vara af exotiskt ursprung.

2:do. *Minnesmärken*, som antyda semitisk kult:

Kiviksgrafven med Balskäglan (stenen N:o 1 å pl. 1**).

Bältastenen med folktraditioner.

Kittelvagnen från något tempel för semitisk kult.

Baals eller Balders offersten nära Falköping.

Haborgs galge på Asige hed.

Baldershage vid Sognefjorden.

*) Af Baal, solen, de feniciska folkens högste gud.

***) Vid mötet i Göteborg d. 16 Juni 1875 yttrade sig dr Carlo Landberg om denna »Baals symboliska bild»: »Likheten är verkligen så frappant, att den alldeles icke kan betviflas. Sådan Baalsfiguren här finnes afbildad ses den öfver allt i Feniciens tempel och äfven på ett mynt som jag uppräft. Det är verkligen högst egendomligt och betecknande, att den äfven är funnen i Norden».

Jag hemställer om någon kan rimligtvis antaga, att alla dessa minnesmärken, som samtliga vittna om en fordom här varande semitisk gudadyrkan, och alla dessa från hednatiden fortvarande lokalnamn kunna anses vara rent af tillfälliga och utan all betydelse. För mig är detta omöjligt.

För att göra oss en riktig föreställning om det sätt, på hvilket dessa minnesmärken fordomdags blifvit för kulten använda, vilja vi nu företaga oss att i korthet beskrifva dem, och härvid anser jag mig böra börja med Kiviksmonumentet, som allmänt anses vara det märkvärdigaste af alla våra fornminnen från hednatiden, och som med figurer framställer en i den aflägsna forntiden timad tilldragelse.

Denna med figurer tecknade beskrifning är lätt att fatta, om man, såsom blifvit föreslaget, läser dem från höger till vänster. Men härvid bör iakttagas, att alla figurerna böra läsas i *ett* sammanhang, ty de utgöra ett sammanhängande helt. Lösrycker man en eller annan figur och vill förklara honom, så måste förklaringen alltid blifva ensidig och oriktig. Detta skall i synnerhet och alltid inträffa, om man uppritar den lösryckta figur man vill förklara, icke sådan han ursprungligen varit, då han ingräfdes på stenen, utan sådan han nu visar sig derstädes, sedan han i 120 år stått utsatt för alla väderleksomskiften af regn och snö, solsken och hagel, köld och hetta; och just sådant är förhållandet med figurerna på Kiviksmonumentet, hvilka i följd af vederbörandes okunnighet eller liknöjdhet allt sedan början af 1750-talet, då monumentet aftäcktes, icke blott stått utsatta för luftens alla omskiften, utan äfven varit ett beklagligt föremål för okynnets handgripliga våldsbragder. Ty icke nog med att två af de märkvärdigaste med figurer påtecknade stenarna blifvit bortstulna och förstörda, hafva äfven figurerna på de återstående blifvit tid efter annan, till och med under senaste tiden, på ett oskickligt sätt medfarna. Om man betänker, att dessa figurer, som varit mer eller mindre ytligt inkuackade i den skrälliga gråstensytan, ofta blifvit på ett oförsvarligt vis handterade af kommande och farande, som besökt stället för att se de vidtfröjdade figurerna, och om man vet, att dessa besökande, för att göra stenen ren och figurerna derigenom mera framstående, ofta hafva tagit halmviskor, som de först doppat i vatten och sedan i sand och grus, för att dermed renskura stenen och

derigenom, som nämudes, göra figurerna mer tydliga; så torde man finna, att efter en sådan medfart under så många år det verkligen är förvånande att nu ens *någon del* ännu finnes kvar af dessa figurer. Och helt visst måste hvarje opartisk man kunna inse, att ifrågavarande figurer icke kunna vara så fullständiga *nu* som då de inknackades, och att, om man *företager sig att ofrifa dem sådana de nu förete sig, så afrita man blott fragmenter of de ursprungliga figurerna.*

Just detta har den fornforskare gjort, som ej länge sedan afritat de åtta figurer, som stå på nedersta raden af 7:de stenen i Kiviksgrafven, och hvilka åtta figurer derefter blifvit införda i dr Montelius' afhandling *Sur les sculptures de rochers de la Snède* *). — Skulle någon mena, att de ifrågavarande figurerna ej äro fragmenter af de ursprungliga utan till alla delar lika dessa, så torde jag få hänvisa honom till ställen, der han ännu kan få se dessa ursprungliga figurer, af hvilka vi till all lycka hafva, af olika författare, atskilliga exemplar bibehållna, hvilka alla deri öfverensstämma, att t. ex. de här ifrågavarande åtta figurerna äro nedtill bredast och helt tvära **) Dessa författare äro:

Assessor *Wessman*, hvars egenhändiga ritningar, tecknade 1756, finnas att tillgå på Kongl. Bibliotheket i Stockholm.

Meusel, *Der Geschichtsforscher* V, p. 54. Dessa figurer sägas härleda sig från Stockholm och vara tecknade kring 25 år före 1777 då boken utgafs, således kring 1752.

Fr. Feldt, subkonduktor. En taffla af honom öfver hela fältet och af figurerna på Kiviksstenarna, i mycket minskad skala men teuligen noggranna, är ritad 1756, som säges vara kring 8 år efter att grafven blifvit funnen, hvilket således inträffat kring 1748.

Assessor *Wessman* skall äfven hafva låtit gravera en taffla, på hvilken åtskilliga ändringar blifvit gjorda, men *Wessman* dog och gravuren blef därför icke offentliggjord. Den skall äfven finnas på Kongl. Bibliotheket.

*) I *Compte-rendu du congrès de Stockholm*, 1874, sid. 463.

**) Och sådana äro de på den taffla jag här ofvan Pl. 1 framlagt öfver detta forminne.

Efter att hafva tagit kännedom om alla dessa i hufvudsak öfverensstämmande teckningar, torde man finna, att de nyligen meddelade spetsstjertade figurerna blott äro fragment, på hvilka framstycket nedtill fattas af den orsak, att det antingen blifvit af tidens inverkan förvittrat eller af okynne bortsknadt. Om man tillägger denna förlorade del af oftauämnda spetsstjertade figurer, så få de ett helt menskligt ntseende och synas kunna föreställa prester, klädda i fotsida, släpande kåpor med framtill långa hängande ärmor och med ett kläde eller annan hufvudbetäckning, som bildar en spets öfver pannan.

Det förefaller nästan obegripligt, att tecknaren af dessa spetsstjertade figurer icke kunnat inse, att de äro fragment. Utan att ana, att någon sådan teckning skulle framläggas, har jag redan 1864 i *Tillägg till Bronsåldern* (sid. 148) yttrat: "Vi erinra oss, att figurerna i Newgrange och Dowth på Irland (se sid. 8—16) alla finnas invändigt, således skyddade mot väderskiftenas inverkan; så voro äfven figurerna i Kiviks-monumentet ända till 1750-talet, då täckstenarna borttogos;—men sedan den tiden hafva figurerna lidit mycket, under det sekel de stodo blottade, hvilket man lätt finner, om man jemför deras unvarande tillstånd med de äldre ritningarna; och säkert är att, om de ännu ett århundrade stått utsatta för alla årtidens inflytelser, skulle hvarje spår af dem ha försvunnit."

Så yttrade jag mig för tolf år sedan, då jag restaurerat och täckt monumentet; jag visste ej, att det så snart åter skulle förfaras och ligga utan skydd, som det nu finnes.

Många hafva försökt att med ledning af samtliga figurerna förklara betydelsen af dessa fornminnen, och bland dessa är jag, så vidt jag vet, hittills den siste; min förklaring står ännu på de första sidorna i förestående uppsats. Skulle någon vilja hedra mig med att genom skäl och bevis söka vederlägga min öfvertygelse om detta fornminnes semitiska ursprung, så blefve jag honom tacksam, emedan saken derigenom kunde blifva föremål för en opartisk diskussion, som slutligen kunde leda till ett afgörande allmänt antagligt resultat.

De som hafva gjort blott en eller annan frånryekt figurgrupp till föremål för sin förklaring, komma här icke i fråga. Så synes Ax. E. Holmberg*) hafva liknat de ofta nämnda 8 figurerna vid

*) *Skandinaviens. hallristningar*, sid. 143.

skäror, för att roa sin publik med den uppgiften att, som han uttrycker sig, Lagerbring vill i dem se *skånska grebbor*, och hr Nils Brunzelius*) har yttrat, att han i dessa figurer sett med skaff försedda celter ("des celtas pourvus de manche"), af hvad orsak kan jag icke gissa.

Men nog härom!

I noten till 3:dje sidan af vår här ofvan införda afhandling, hafva vi nämnt, att Baal var hos fenicerna en krigsgud eller fältherre, och som sådan hafva vi här på stenen No 1 sett hans symboliska bild omgifven af de i striden segrande vapnen.

Från denna manlige Baal, vända vi oss nu till den qvinliga Baal (Astarte), som ofta kallas *Baltis* eller *Balta*,**) hvars dyrkan äfven synes hafva haft sitt särskilda ställe i samma trakt af landskapet och i samma härad som Kiviksmonumentet och blott ett litet stycke väg derifrån.***)

Jonas Floræus omtalar i sin lilla bok: *Flores antiquitatis scanicæ*, sid. 55, § 6, att i Kungsoran†) i Albo härad finnes en stor sten, som kallas Baltasten (eller Bæltasten), och vid hvilken enligt rykte från forna tider funnits stora sammankomster och mycken hednisk vantro blifvit föröfvad till åminnelse af en Balta (Bælt), som på den orten skulle haft sitt tillhåll.

På min anmodan hade prosten dr Falk i Gladsax den godheten att skaffa mig närmare upplysning om ifrågavarande sten. I ett bref från f. d. riksdagsmannen Nils Andersson i Öståkra, som har sina egor ej långt från det ställe der Baltastenen ligger, erhöles den uppgift, att stenen, som ännu bär detta namn, och vid hvilken enligt sägen mycket folk skall ha samlats vissa tider på året, är en mycket stor och klumpig granitsten, 50 fot i omkrets med en höjd af 7 fot på södra och 9 fot på norra sidan, ntan tecken till ristningar eller andra märken. En ritning meddelades äfven.

*) I *Compte-rendu du Congrès de Stockholm*, 1874, sid. 480.

**) Dr Carlo Landberg, som jag omnämnt i noten till sid 30, berättade äfven vid samma möte i Göteborg, att hos folket i Syrien bär Astarte namnet Balta.

***) Möjligtvis kunna de månfigurer, som förekomma på G:te stenen i Kiviksgraven, hafva något sammanhang med denna *mångudinnans* dyrkan.

†) Att *ora* är en gammal benämning på skog, omnämnes i min *Skandinaviens fauna*.

Att Baltastenen varit samlingsplats för folket vissa årstider för offerande, är väl högst sannolikt, men att det ej långt ifrån denna samlingsplats haft en verklig *offersten*, är antagligt; om denna ännu finnes eller blifvit sönderslagen och förstörd, är dock icke bekant.

Namnet *Bælt*a hörde jag ofta under min första ungdom, för 80 år sedan, i min hembygd här i Skåne. *Bælt*a beskrefs som en mystisk varelse med utseende af en qvinna. Hon sadas uppehålla sig i ödsliga skogar, och då hon der träffade någon resande, sökte hon genom hvarjehanda konst förleda och förvillan honom från rätta vägen, så att han hade svårt att finna sitt hem.

Det synes mig sannolikt, att detta var en folktradition om det sätt, på hvilket de första kristna presterna förestälde hedendomen för folket.

Fig. 19.

Näst efter dessa två minnesmärken för Baals och Astartes kult, anser jag böra upptagas *Baals* eller *Balders offersten*. Denna märkvärdiga sten, som likasom Baltastenen har sitt namn från hednatiden, ligger på Ranten vid staden Falköping. Han består af ett större granitblock och ligger omedelbart på den horisontelt platta hällen. Han är 6—7 fot lång, något oval, litet mer än 3 fot hög och på öfra plattkullriga sidan beströdd med ett stort antal skålformiga ingröpnigar (fig. 19). Det kan icke betviflas, att denna sten under hednatiden varit begagnad som ett offeraltare vid Baals- eller Balderskultens fest.*)

*) *Baal* eller *Balder* är samma gudanamn, det förra infördt med kulturen från Orienten, det senare, som det synes, infördt af Sveastammen från Germanien.

Äfven på ett ställe i östra Skåne, i den så kallade *Villfara-högen*, har funnits en sten med dylika skålförmiga ingröpnigar som på den ofvannämnda (fig. 20). Att äfven denna varit en offersten och legat horisontelt, ser man deraf, att sidan D är den enda, på hvilken han kunde hvila, om han skulle stå upprätt, men i det fallet komme alla figurerna att stå uppatvända, hvilket icke varit artistens afsigt. Sjelfva namnet *Villfara* antyder erinran om en hednisk kult (jmför hvad här ofvan säges om Belta).

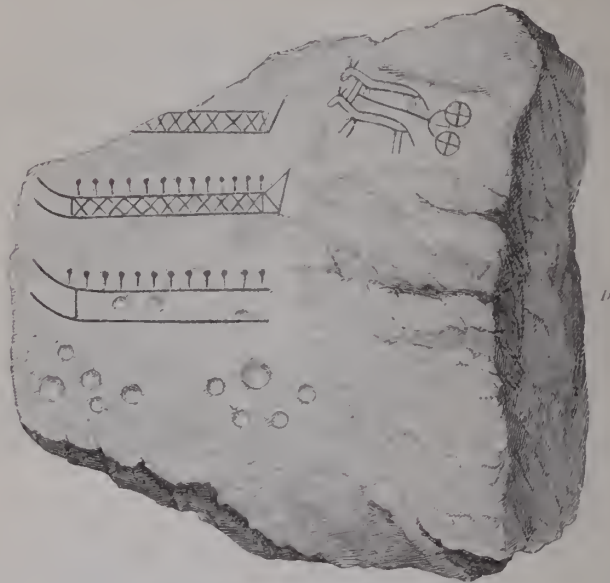

Fig. 20.

Denna s. k. *Villfara-hög*, som ligger i Jerrestads härad och Kristianstads län, på gränsen mellan Vranarps och Vallby egor, synes hafva utgjort platsen för ett större offeraltare, och folket i denna trakt synes äfven hafva varit med och bidragit till segern i den strid, som afbildas på stenarna i Kiviksgrafven. Teckningarna på båda ställen hafva med hvarandra påfallande likhet. Den tvåhjuliga vagnen förespänd med två hästar är till konstruktionen fullkomligt lik den på Kiviksmonumentets 7:de sten tecknade, och här lika som på nämnda monument finnas fartyg afbildade. På begge ställen är samma händelse framställd, ehuru på

stenarna i Kiviksgrafven mycket utförligare än på den här ifrågasvarande stenen.

Genom jämförelse emellan denna sten och Balderstenen torde vi redan finna, att samma kult (Baalskulten) varit spridd öfver en stor del af landet; men att denna kult i sin början, öfver allt der han funnits, tillhört den äldsta bronsperioden, skall jag längre fram söka ådagalägga.

Nu anser jag mig böra lata i ordningen följa beskrifningen öfver den så kallade *skålvagnen* eller *kittelvagnen*, som också

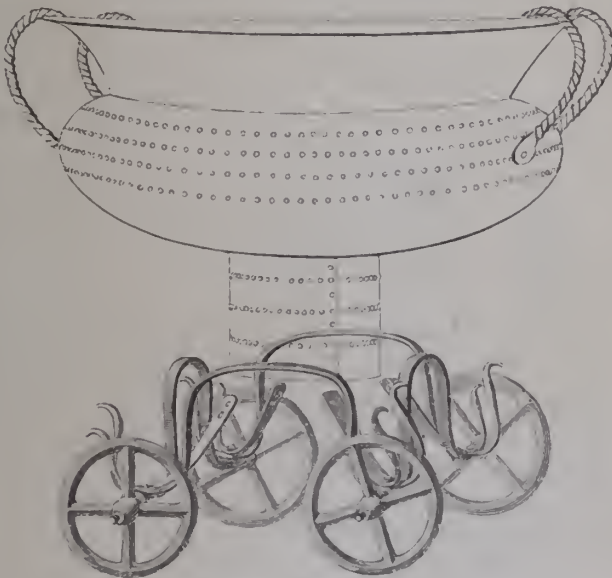

Fig. 21.

onekligen är ett bevis för, att ett semitiskt folk bott här i Skåne och här idkat sin feniciska kult.

En liten bronsvagn af det ntsende, som fig. 21 visar, fanns först af Geheime-arkiv-rådet G. C. F. Lisch i en jordhög vid Pöccatel, en mil från Schwerin i Meklenburg.*) Då Lisch förevisade detta fynd vid ett fornforskaremöte i Berlin, fäste pro-

*) *Jahrbücher des Vereins für meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde*, IX s. 369 och XXV s. 215—219.

fessor Piper hans uppmärksamhet på likheten mellan denna och de Salomoniska kittelvagnarna, som beskrivas i första Konungabokens 7:de kapitel. Derefter satte Lisch sig i förbindelse med den frejdade semitisten professor Ewald i Göttingen, som i anledning deraf har i *Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen* 1859 s. 131—146 lemnat en noggrann öfversättning af hithörande ställe i Bibeln, hvilken vi här nedan skola meddela.

Något senare än i Meklenburg blef en dylik bronsvagn funnen i Skåne, af hvilken dock blott underredet med hjulen blifvit tillvarataget; skålen eller vassen är för alltid förlorad. Det som återstår förvaras i Statens Historiska Museum i Stockholm.

Denna skånska bronsvagn är både till storlek och form så lik den meklenburgska, som om de varit gjorda på samma verkstad och nära nog gjutna i samma former. Endast någon liten olikhet finner man.

Det är det i Skåne funna underredet, som jag här låtit afteckna med antydning af skålen, sådan hon fanns på den meklenburgska, hvilken jag sett hos Lisch, och som helt visst varit alldeles likadan på den skånska (fig. 21).

Om vi nu jemföra denna figur med den i 1:sta Konungabokens 7:de kap. enligt Ewalds öfversättning förekommande beskrifningen på skålvagnarne i Salomos tempel, så finna vi en förvånande stor likhet, som icke kan vara tillfällig.

»Vers 13. Och konung Salomo sände bort och lät hämta Hiram från Tyrus. V. 14. Han var en mästare på brons; full af visdom, förstånd och konst att arbeta allehanda bronsverk. Då han kom till Salomo, gjorde han all hans verk.

Vers 27. Och han gjorde tio bronsstolar,*) hvardera 4 alnar lång och bred och 3 alnar hög. Och hvardera stolen hade 4 brons-hjul med bronsaxlar. Och uppå de fyra hörnen voro gjutna *styltor*, hvar emot annan stödjande under kitteln.

Vers 31. Men halsen (cylindern) midt på stolen var en aln hög och trind. V. 32. Men de fyra hjulen stodo nedan under sidorna, och axlarna åt hjulen voro vid stolen; hvart hjul var halfannan aln högt. Och voro hjulen såsom vagnshjul; och deras axlar, naf, ekrar och lötar voro alla gjutna. V. 34. Och de fyra styltor på de fyra hörnen af hvardera stolen voro ock alla fästade vid stolen ...

*) Vagnsunderreden.

Och han gjorde 10 bronskittlar, så att fyratio bath gingo i hvar kittel; och den var fyra alnar stor, och på hvar stol var en kittel".

Ändamålet med kittlarna var, enligt 2:dra Chrönikb. IV. 6, att två deruti hvad som brännoffer tillhörde.

Då vi afräkna den olika storleken, som har sin grund deri att de Salomoniska vagnarna stodo på golfvet, men dessa nordeuropeiska sannolikt på altaret, så torde vi finna en så förvånande stor likhet, äfven i de minsta delar, att den visst icke kan anses vara tillfällig. Och ehuru dessa i Bibeln beskrifna kittelvagnar stodo i Salomos tempel, bör man dock erinra sig, att de voro förfärdigade af en fenicisk man från Tyrus, och att han gjort dem efter modell af sådana, som funnos i hans hemland Fenicien, och att då dessa feniciska tempelkärl återfinnas här i Norden, man väl icke kan bestrida, att här äfven funnits fenicisk gudstjenst.

Vi vilja här anföra ännu ett bevis på semitisk kult i Sverige, och för detta ändamål erinra om den så kallade

Haborgs galge på Asige hed i Halland.

I *Bronsålderns* 2:dra uppl., sid. 145 i *Tillägget*, har jag sökt förklara monumentet *Stonhenge* i Wiltshire, England, och dervid ådagalagt, att det varit ett tempel, egnadt åt den feniciska solguden Baals dyrkan. Äfven har jag sökt fästa läsarens uppmärksamhet på, att vi också i Sverige hafva haft ett något liknande *Stonhenge*, som dock redan för många år sedan blifvit förstördt, så att vi blott hafva några ruiner deraf kvar i den så kallade *Haborgs galge* på Asige hed i Halland.

Jag har visserligen en gång för många år sedan (1814) sett detta fornninne, och jag har deröfver några skrifna anteckningar, men den figur jag här lemna (fig. 22) har artisten G. Brusewitz

Fig. 22.

meddelat mig, äfven som mer fullständiga uppgifter öfver monumentets beskaffenhet. Det förstas af sig sjelf, att på de två lika höga uppståndarne funnits en horisontelt liggande sten, som förordat dem, så att det hela fått utseende af en galge, och därför af folket blifvit benämndt med detta namn.

Det är dylika trilither hos monumentet i Wiltshire, hvilka gifvit anledning till benämningen *Stonhenge*, som egentligen betyder *stengalge* (*Bronsåld.*, p. a. st. sid. 166). Man anser, att det varit anglosaxarne, hvilka ej kände dessa trilithers forna heliga bruk, som gifvit dem den föraktliga benämningen af stengalgar.

På samma sätt har det tillgått här i Sverige. Sedan det folk, som härstädes idkat Baalskult och haft sådana heliga trilither, utdött eller uppgått i ett annat folk med en annan kult, har ett nytt slägte, — förmodligen var det här de senast inkomna uppsvearne med sin Odinskult, — gifvit dem det föraktliga namnet galgar.

I Stonehenge ha funnits fem trilither (se *Bronsåld.*, sid. 148 fig. 3). Det vill synas, att äfven på Asige hed har funnits ett större eller mindre antal af sådana, hvartill man kan sluta af de smala och långa stenar, hvaraf der ännu finnas ganska många, ehuru en stor del redan blifvit bortförda för att användas till ekonomiska bruk.

Emellertid kvarstar ännu en upprätt stående stenpelare, som hr Brusewitz afteeknat, och af hvilken jag här meddelar figur, af den orsak att hr Brusewitz derpå upptäckt sex koncentriska

Fig. 23.

cirkelringar, hvilka ej sällan förekomma på monument tillhöriga samma kult (fig 23).

Äfven är anledning förmoda, att det funnits en af upprättstående, 5–6 alnar höga stenar bildad allé från monumentet till helt nära Asige kyrka, söder om hvilken ligga många grafkullar, som sannolikt tillhört templet nekropolis.

Vi komma nu i ordningen att omtala den inrättning för offentlig Baalstjenst, som funnits vid Sognefjorden i Norge, och hvarom sagan om *Frithiof hin fräkne* förmäler. *)

Att der finnes mycket af dikt äfven i den prosaiska delen af sagan, är otvifvelaktigt, men lika otvifvelaktigt är, att på botten ligger historia, hvarom man bäst kan öfvertyga sig, om man besöker stället, ser minnesmärkena och hör berättas traditionerna från forntiden. Jag besökte stället i Juli 1826.

Enligt sagan styrde kung Bele Sogn och hade sitt kungasäte på Syrstrand. En strand sträckte sig vester för fjorden, och der var ett *stort gulahus* (*Baldershage*). På andra sidan om fjorden stod en by, Framnäs; der bodde Thorsten, Frithiofs fader. Bele fick efter döden sin hög och Thorsten *sin* midt emot hvarandra, "så att de efter döden kunde samtala."

Vid Syrstranden (søstranden = sjöstranden), som är norra sidan af fjorden, ligger kyrkan Leganger på en förhöjning med sluttning åt söder. Nedanför kyrkan är en trädgård med frodiga planteringar af äpple- körsbärs- och plommonträd; der antecknades äfven ett stort valnötsträd. Ofvan om kyrkan och på sidorna var sluttningen prydd med sköna lummiga träd af björk, lind, alm, ask, mellan bördiga åkerfält, som nu stodo i sin fägring. Allt antyddde bördighet. Ett par hundra alnar vester om kyrkan låg en kummelhög, hvilken en gammal man, som visade oss kring (ty kyrkoherden var borta), kallade *Baldershaug* (på kartan kallas han Hanehang). På den sida af högen, som var mot stranden, reste sig en bantasten, den högsta och vackraste jag någonsin sett. Han liknade en obelisk, spetsig, något flat, men utan inskrift. Mannen som ledsagade oss berättade bland annat om striden mellan två fordom mäktiga män: den ena het *baldersbonden*, den andre *djeftabonden*. Att den förre vann seger, bevisar att sagan blifvit diktad under Balderskultens tid.

Från Syrstrand seglade vi en half mil i V.S.V. och foro omkring nnden, som nu kallas Vagnsnäs och fordom het Framnäs, der Frithiof skall ha haft sin gård. Här ligga åtskilliga ättehögar och skeppssättningar (lagda af sten) från vikingatiden; äfven stå här gamla och tjocka ekstammar, samt lummiga askar och björkar m. m. Från näset i vester ligger Balestranden, der många mena, att Baldershage varit belägen. (På denna strand

*) *Björner, Nordiska kämpadater.* Sthm, 1737.

ligger en mycket stor hög, *Baleshaugen*, der kung Bale eller Bele säges ligga begrafven). För min del anser jag sannolikast, att afgudahuset legat på samma ställe, der sedermera en kristen kyrka blifvit uppförd; och att denna äfven under munktiden, likasom förut, haft stort anseende, tror jag mig kunna sluta deraf, att stället är beläget i en utmärkt bördig och behaglig trakt. Måhända både trädgården och lunden äro af hög ålder. Märkligt är hvad traditionsvis berättas från äldre tider om betydliga och dyrbara jordfynd. Möjligtvis hafva de tillhört Baals tempel; ty vi hafva hört, att dessa alltid varit rika.

Att fenicerna äfven haft något nybygge ännu högre upp i Norge, vid Lofoden, anser jag vara mer än sannolikt, och att de der likasom öfver allt der de fästat sina bopalar haft en "inrättning för offentlig gudstjenst". Om någon fragar, hvad fenicerna skulle för sin handel hafva att uträtta vid Lofodens fiskerier, tillåter jag mig att anföra den upplysning, som dr Movers der öfver lemnar i sitt verk *Die Phoenizier* (b. 3 s. 92): "Bland varor, som djurriket lemnar för den feniciska handeln, bör framför allt nämnas *fisk*, emedan denna handelsgren icke står efter någon annan." Äfven böra vi erinra oss, att det var just här på Hindön, ej långt från Lofoden, som Leopold v. Buch såg Baalsfesten firas midsommarsnatten (*Reise* 1, s. 360), och några mil nordost derifrån, söder om Tromsö, träffa vi en Balselv och en Balsfjord, hvilka namn knappast kunna anses vara tillfälliga.

Om vi nu kasta en blick på alla dessa ställen, så torde vi lätt finna, att Baalskulten varit vidt kringstridd på vår skandinaviska halfö. För det fall någon skulle fraga, om det alltid var under bronsperioden som denna kult var i bruk här i Sverige, så anser jag mig kunna sanningsenligt svara, att det visserligen var med bronsen, som Baalskulten infördes i Skandinavien, men att denna kult här och hvar fortfarit långt in i järnperioden och ända in i medeltiden, och att hon först genom kristendomen småningom blifvit utrotad.

Men oaktadt Baalskulten räckt mycket längre fram i tiden än bronsåldern, så är dock sannolikt, att med den första bronsen inkom i Skandinavien den första Baalskulten och spridde sig småningom i landet. Detta synes mig hafva först inträffat i östra trakten af Skåne, dit jag ansett att den första semitiska kolonien med Baals kult anländt och der bosatt sig.

Nu synes det mig vara af vigt att kunna utforska, hvarifran denna första koloni med brons hit anländt: om hon kommit från öster öfver Ungern eller från vester öfver Danmark. Härom anser jag mig vara i tillfälle att kunna meddela några upplysningar.

Herr stadskassör G. A. Nisbeth i Cimbrishamm har haft den

Fig. 24.

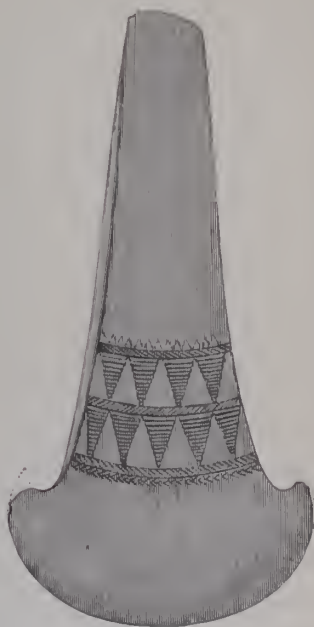

Fig. 25.

godheten att sända mig teckningar af de hällristningar, som han i Maj månad 1875 upptäckt på egorna till hemmanet N:o 19 Cimbris. Dessa mig meddelade teckningar äro dels mycket små, till och med mycket smärre än de af hvilka jag här lemnat figurer 27 och 28; dels i full storlek sådana som de på klippan finnas

ingräfda. Af dessa sist nämnda (i full storlek) har herr stads-kassören, enligt min önskan, sändt mig två figurer af skepp och tre af yxor eller s. k. skafteclter af olika former. Beträffande

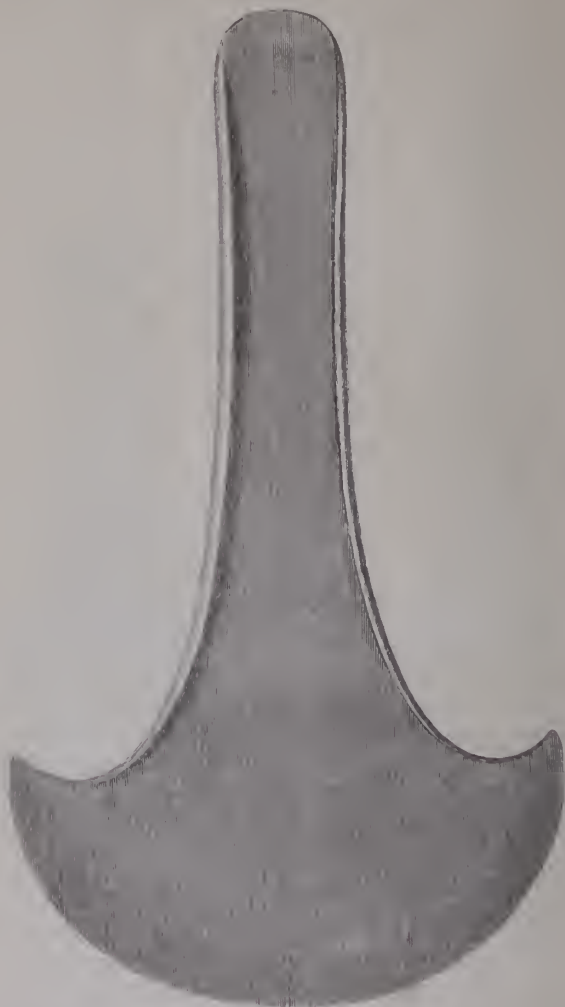

Fig. 26.

dessa sistnämnda torde det förtjena nämnas, att jag har brons-yxor så fullkomligt lika dessa i klippan inbyggna figurer, att de synas kunna hafva blifvit gjorda just efter dessa yxor, och säkert hafva de blifvit gjorda efter sådana som fullkomligt

liknat dem (fig. 24—26). Nagot sadant erinrar jag mig icke förnt hvarken hafva funnit eller hittills sett omförmäldt.

Jag har ofta yttrat, att nämnda figurer tillhöra bronsalderns äldsta period, och jag är nu i tillfälle att meddela, att den mindre yxan af de tva, hvilkas eggjar slutas på sidorna med tillbakastaende spets (fig. 25), har ytan slät polerad och tecknad med ornament, bland hvilka förekommer ätven palmqvisten, som allestädes der han visar sig auses tillhöra bronsalderns första period; och man

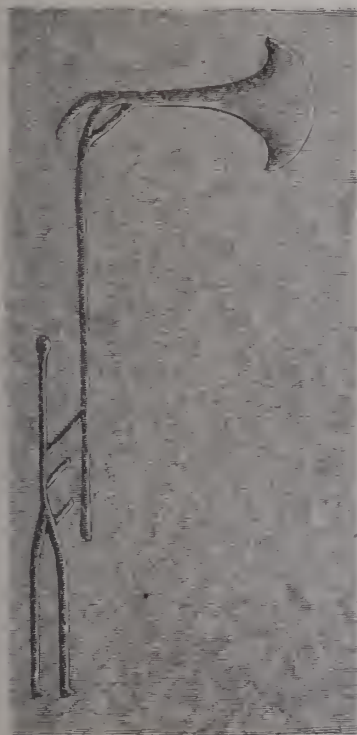

Fig. 27

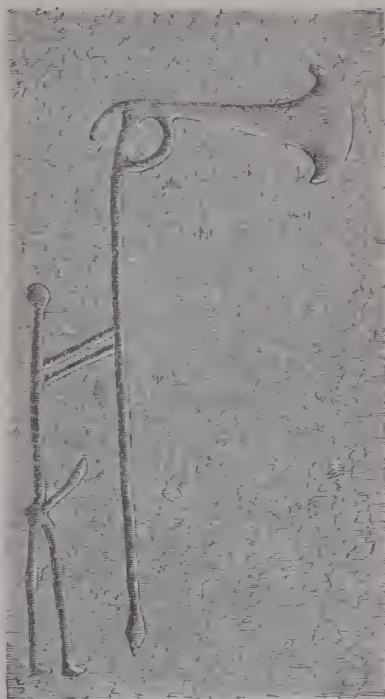

Fig. 28.

borde ej bestrida, att de tva andra yxorua, så väl den med ännu mer utvidgad eggdel (fig. 26), som den med eggändarna afrundade (fig. 24), tillhöra samma tid som den med ornater försedda, enär de alla blifvit inhuggna i samma klippa. Originalen af brons till alla dessa tre yxfigurer äro funna här i södra och östra Skåne.

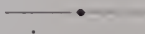
Beträffande de bilder (fig. 27 och 28), som föreställas hålla en yxa med bågge händer, så äro dessa de enda människolika figurer som finnas på hela denna klippa, der alldeles inga kvin-

liga figurer förekomma. Dessa manliga figurer stå långt ifrån hvarandra, så att de aldeles icke kunna tänkas vara i strid med hvarandra. Och hvad som isynnerhet synes mig böra uppmärksammas, är att alla dessa mansfigurer äro tecknade blott med enkla linier, och på samma sätt äro, så vidt jag kan erinra mig, alla de mansfigurer tecknade, som förekomma på hällristningar i Danmark, der icke heller några qvinnobilder lära förekomma. Åtminstone äro figurerna vid Cimbris mer lika de danska än de bohuslänska, hvilket synes mig vara ett bevis för, att dessa äldsta skånska hällristningar härstamma från Danmark, likasom det länge varit min öfvertygelse, att den äldsta bronzen i Skåne derifrån härstammar, der han också i största mängd funnits.

Att hällristningarna vid Cimbris äro äldre än figurerna i Kiviksgrafven och på Villfara-stenen, anser jag mig kunna antaga; äfvensom jag anser dem vara vida äldre än hällristningarna i Bohuslän.

Beträffande de två figurer af fartyg, som herr stadskassör Nisbeth meddelat mig, så synas de hafva varit försedda med rostrum på båda ändar, och sådan synes mig äfven den skeppsfigur på Kiviksmonumentet vara, som är afbildad i d:r Montelius' förut nämnda uppsats i Stockholmskongressens förhandlingar (sid. 462, fig. 17).

Det torde härvid böra nännas, att d:r Carlo Landberg till mig yttrat, att de nu brukade skeppen vid Syrien hafva rostrum utstående under både för- och akterstäfven. Han har lofvat att deraf sända mig ritning.

De tjugunio första sidorna af förestående afhandling voro, jemte den lithörande planchen, tryckta redan i Juni 1875, då ett mindre antal exemplar utdelades till deltagarne i Fornminnesföreningens möte i Göteborg. Tillagget (sid 30—46) lemnades till tryckning i Januari 1876.

En svensk historisk run-brakteat.

AF GEORGE STEPHENS.

Guld-brakteaterna, denna sköna och intressanta klass af äkta nordisk (skandinavisk och engelsk) konst, äro numera kända i hundradetal, och en stor mängd af dem bära forn-nordiska runor. Men vi veta mycket litet om dem, annat än att de voro hängsmycken, utmärkelsetecken och amuletter. Inskrifterna äro merendels helt korta, vanligen ett namn, eller ett par namn (gifvarens och mottagarens). En del äro så barbarisreade, att de ingen mening gifva. Ämn är ingen *med någon rimlighet* bragt i förbindelse med någon historisk personlighet.

Då jag tror, att jag nu har lyckats i historiska handlingar återfinna det namn, som läses på ett af dessa kostbara smycken, vågar jag — med full kännedom om den varsamhet, som sådana frågor kräfva, — framkomma med några korta upplysningar derom.

År 1817 hittades på Tjörkö nära Carlskrona (jemte fyra andra brakteater och två guldmynt af Theodosius II) denna ovanligt vackra gyllene run-brakteat (fig. 1). Den stannade i konstruktions-löjtnant Pettersons samling, som sedermera förvärfvades af Statens Historiska Museum i Stockholm, der den nu förvaras under N:o 1453: 25. Smycket är N:o 102 i Thomsens Atlas, N:o 25 i brakteat-afdelningen af mina "Old-northern runic monuments" (s. 538) och N:o 353 i Montelins' "Från jernåldern". Dess vikt är 3,86 grammes.

Många år äro gångna, sedan jag sysslade med detta smycke. Nya fynd hafva gifvit oss nya formler, och hela runstudiet har

Fig. 1. Guldbrakteat.
Blekinge. $\frac{1}{4}$.

gjort stora framsteg. Jag är derföre nu i stand (såsom jag tror och hoppas) att förbättra en del af mina förra läsningar. Jag har också funnit ännu ett gemensamt drag emellan de äldsta forn-nordiska och de äldsta andra skando-gotiska tungomålen, nämligen nominativ ändelsen -- IA såsom egen för en klass *femininer*. Härigenom kan jag nu lösa flere språkliga svårigheter på våra äldsta run-minnen och, om jag icke misstager mig, felfritt tolka denna vackra svenska brakteat.

Stafvarne, som äro omvända (vänd-runor), läsas från höger till venster. De äro så tydliga och så smakfullt inskurna, att de turlva ingen anmärkning. Svårigheten ligger som vanligt mest i grupperingen, då skiljetecken endast finnas på tvenne ställen. Så vidt jag kan se, och med fasthallande i hufvudsaken af min äldre öfversättning, må vi läsa, begynnande vid toppen och fortsättande till venster:

ÞUR TE RUNOA!

ÆNWLL, HÆ-CURNE HELDÆA, CUNIMUDIU.

THUR TE (*signe*) dessa RUNOR!

ÆNWLL (= ANWULF) den HÖG-KORADE af HJELTARNE (= hjeltarnes, härens utkorade höfding) gifver detta till CUNIMU(N)DIA.

Vi se här, att i denna syd-svenska dialekt har þUNOR förlorat sitt N och förvandlats till þUR*).

Våra gamla språk hade många sammansättningar med HA, eller dylikt, i betydelsen HÖG, som *intensiv prefix*. I norsk-isländskan halva vi sådana tjuotals, men ingen HA-KOSINN, hvilket sista ord finnes i den urgamla Homiliboken i formen KÖRINN. Meningen är lätt och bestämd.

*) Ordet i dess längre form þONAR förekommer på en svensk runsten (se mina "Old-north. run. mon.", s. 767) i bön-ordet þONAR ROA UTT!, THONAR RO GIF!

En dansk sten (se anf. arb., s. 697) har bönordet þUR UIKI þASI RUNAR!, må THUR VIGA (*signa, valsigna*) DESSA RUNOR.

En annan dansk sten (se "Aarbøger f. nord. Oldk." 1870, s. 120, Thomsens artikel och planche) har bön-ordet þUR UIKI þASI KUMML!, må THUR VIGA DESSA KUMMEL (*graf-märke*)!

En svensk sten bär (i)N þUR SU KI-R(u)NOAR! MEN må THUR SE (*signa*) dessa KÄNNE-(*marke*)-RUNOR!

HELDÆA är regelmässig genit. pl. Detta ord förekommer, med olika stafningar, på flere andra forn-nordiska minnesmärken.

Qvinno-namnet CUNIMUNDIA (dat. CUNIMUNDIU) finnes här för första gången. Förstemann ("Namenbuch") har allaredan i sin första upplaga 149 namn som lycktas på -MUND. Af dessa äro 5 femininer, och bland dem ett på -IA: RAIMUNDIA (egentl. REGIN-MUNDIA), från 7:de seklet. Hvem denna CUNIMUNDIA var, veta vi icke. Hon kan hafva varit ANWULFS *) fästemo eller en nära anförvandt.

För de olika formler, som betyda att välsigna, se "Old-n. run. monum." s. 738. För formulan K-, K1-, KIN-, KINI-RUNA, se s. 927. Björkertorp-stenen i Blekinge har GINÆ-RUNÆA (nom. pl.); Stentofte-stenen i samma landskap har GINO-RONOA (ac. pl.).

- *) Ett par af våra skandinaviska forskare hafva tyckt, att namnet är ÆNWÆL, icke ÆNWLL, då en "del af ett sidostreck högre upp skall ligga under rauden", så att det första ʀ blir ʁ. Jag tror, att detta är ett misstag. Runan ʁ förekommer tre gånger, gravrad med samma omsorg och smak som alla de andra bokstäfverna, och det är omöjligt att för ett enda ögonblick uppdaga någon likhet mellan dessa trenne ʁ och runan näst efter W. Emellertid har jag bedt den store numismatikern, archivarien Herbst, att noga granska elektrotypen i museet. Han har godhetsfullt gjort detta "med sterke förstörelsesglas" och har meddelat ett skriftligt svar. Han finner väl en liten punkt eller "böjle" eller märke eller intryck emellan ʀ och ʁ, men säger, att det är icke parallellt med armen på ʀ, synes hafva intet att betyda, är helt olika med ʁ på de andra ställeua, och att runan — efter hans mening — icke är ʁ men ʀ.

Saken är, att på alla stämplade metall-stycken kan det lätt uppkomma små ojemheter eller blåsor eller skårer, och många sådana finnas på brakteaterna såsom på andra präglade saker; men de hafva intet med bokstäfver att göra, och finnas ofta der inga runor äro tänkbara.

Men om så vore, om namnet vore ÆNWÆL, skulle det icke göra någon förändring. Det skulle lika fullt vara en form af ANWULF. Ordet WULF eller ULF eller OLF har ändlösa variationer, i synnerhet som slut-ord, fallande tonlös stafvelse. Jag begynte att räkna olikheterna hos Förstemann, men då jag gått igenom halfva boken och hade uppskrifvit 35 variationer, tröttnade jag och slutade. På stenar med skandinaviska runor äro dessa stafnings- och uttalls-olikheter — *legio*.

Oftvanstaende läsning är så enkel, naturlig och strängt grammatikalisk (på Skandinaviens oss bekanta fornaste tunga), att den synes kunna vänta sakkunnigas bifall.

Låtom oss nu i hast flytta öfver till Bretland. Enligt traditionen, fanns här af en bonde tidigt i detta århundrade — men när och hvar kan ingen säga, ty i de dagarne brydde man sig föga om sadana detaljer — ett penningelikt guldstyeke, som kom i enskild mans ego. Till sist, då det erkändes vara en ovanligt väl bibehållen *triens*, köptes den år 1856 af den bekante lärde numismatikern grefve J. F. W. de Salis. Kort derefter förärade han den, tillika med en högst kostbar samling andra rara mynt och medaljer, till British Museum i London, der den nu finnes. I Mars 1868 viste mig grefven den vänlig heten att sända mig lack-aftryck af denne *triens*. Härifran lät jag taga galvanoplastiska aftryck. Dessa teknades på trä af prof. J. M. Petersen och graverades af herr J. F. Rosenstand, Danmarks bästa arkeologiska artister (fig. 2).

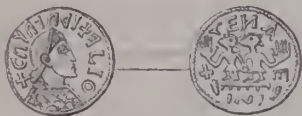

Fig. 2. Guldmynt. 1/1.

Men så snart detta kostbara styeke kom mig i handom, påminde mig arkivariern Herbst, att i den danske samlaren Timms stora myntkabinett, som bortanktionerades i Köbenhavn, varit en *silver-triens* alldeles motsvarande denna *guld-triens*. Den beskrifves s.

72, del. 3, af den tryckta "Fortegnelse over Georg Friderich Timms ndmærkede Mynt- og Medaille-Samling, III Deel" (Kjöbenhavn 1834, 8:vo). Katalogens redaktörer, de bekante myntkännarne Thomsen och Devegge, tillägga: "Af Omskriften paa denne Mynts Advers, der bestaaer af Runer, blandede med enkelte latinske Bogstaver, kunde man formode den præget i Engelland i det Tidsrum, da den forhen brugte romerske Skrift, ved Angelsachsernes Ankomst, i nogen Tid tildeels blev fortrængt af Runer. Men antager man, at denne Omskrift bör læses "Cnnnt u Dieflio", bliver det rimeligere, at den er præget omtrent i det 7:de eller 8:de Aarhundrede for en Konge i Dublin ved Navn Cnnnt, maaske af nordisk Herkomst. Prægets Overensstemmelse med de merovingiske og vestgothiske Guldmynter

vækker iøvrigt Mistanke om at den kunde være en Afstøbning af en Guldmynt, hvilket med Sikkerhed dog ikke kan bestemmes”.

Det här omtalade silfver-mynt, som Thomsen, Devegge och Herbst tyckte vara snarlik en *afgjutning*, såldes på auktionen för 6 danska daler till den numera aflidne possessionaten von Römer i Dresden *). Det utgafs, efter ett aftryck i folium af arkivarien Herbst, i ett träsnitt s. 419 af ”Minder om de Danske og Nordmændene i England, Skotland og Irland. Af J. J. A. Worsaae. Kjöbenhavn 1851”. I sin text (sid. 419) upprepar Worsaae gissningen om ”Cnutt och Dieflio”, och fortsätter: ”Paa Reversen sees Bogstaverne ENAE og derunder to Figurer, som begge vende deres Ansigter opad till een og samme Side, og som hver udstrække en meget stor Haand, medens de med den anden i Forening holde paa een Ring, ret som om de af lagde Eed paa den hellige Ring. Ovenikjøbet forestilles de staa ende foran eller siddende paa en Forhöining (maaskee et Alter?), hvorunder et Tegn (☞) som ett liggende S. Mnligviis indeholdes der saaledes i disse Forestillinger en Hentydning til et mellem en irsk Konge og den nordiske Konge Knud afsluttet Forlig”.

Men innan jag kunde behandla grefve de Salis' guld-triens, måste jag undersöka, om den var från en *sjelfständig stamp* eller ett *aftryck i guld* från *samma stamp* som *silfverstycket* i Timms samling. Träsnittet hos Worsaae visar ett par små variationer. Men den gamla tron, att Timms var en *afgjutning*, talade emot en *sjelfständig stamp*. Lägg härtill, att intet mynt af detta slag någonsin slogs i Irland, och att nordborne derstädes aldrig präglade guldmynt. — Herbst har lyckligen utredt denna fråga för oss. Förr än Timms stycke lemnade landet, hade han tagit 2:ne folium-aftryck, och dessa äro ännu i hans ego. Vi jmförde dem noggrant med exemplaret i British-Museum och funno, att de voro *identiska*, och att de små skiljaktigheterna i träsnittet endast voro träsnidarens verk. Således var silfver-pjesen *endast en afgjutning*, utan tvifvel från exemplaret i London. Till detta vända vi således tillbaka.

*) Denne ryktbare samlare testamenterade hela sitt Cabinet (29,000 nummer) till det Kongl. Museet i Dresden, och silfver-stycket är nu der.

Ju mera jag undersökte penningen, desto mera blef det min mening, att De Salis' mynt, — som var af det renaste guld och vägde 1,29 grammes, samt utan tvifvel slagits som tremissis eller triens (en tredjedel af en *mancus*), — var af *mycket hög ålder* och af *nordiskt ursprung*. Mina skäl voro: 1:o Dess rena stil och fulländning som imitation; 2:o Den egendomliga barbariseringen af dess fränsida, alldeles i samma smak, som våra äldsta brakteater; 3:o Det märkeliga draget, att "konungen" bar *ring-brynja*, som de sista fynden i Skandinavien visat hafva varit så mycket i bruk hos nordiska höfdingar under den äldre jernaldern (se "Old-north. run. mon.", s. 185 o. följ.); 4:o Den slående och hittills ensam stående framställningen på fränsidan, tydligen edgången på tempel-ringen; en sed så karakteristisk för våra hedniska förfäder*). Worsaae har rätt i att denna tolkning bekräftas deraf, att begge hufvudena äro vända *uppåt*, såsom till himmelen, och *åt samma sida*, såsom mot presten eller domaren, hvilken "eden stafvade", d. v. s. föredrog den edsformel, som de sade efter honom.

På åtsidan finnas både runor och romerska bokstäfver. De sistnämnda äro LIO C eller C LIO, ty vi veta icke deras ordning. De stå som vanligt. Men runorna äro omvända, såsom så ofta i gamla ristningar, och alla hänga samman i en grupp. Utrymmet är mycket knapt, så att vi hafva här en förkortning. Der står:

ÆNIWULU KU(nung).

ÆNIWULU (= ANWULF) KONUNG.

På samma sätt har brakteaten N:o 3, s. 520 i mina "Old-north. run. mon.":

þASCO CUN(ung).

THASCO KONUNG.

*) Denna väl bekanta ring-ed (norsk-isl. BAUGEIDR) var nordbornes högtidligaste sätt att svärja på, men kunde icke förekomma men- ed. I den Gammal-engelska krönikan läses vid år 876, då kung Alfred har öfvervunnit danska vikingar: "and wiþ þone here se cyning friþ nam, and him þa aþas sworon on þam HALGAN BEAGE", och med den [hedniske] hären konungen fred gjorde, och till honom då EDER DE SVORO PA DEN HELIGE RINGEN. Se "Om Eeds-Ringe", af prof. C. A. Holmboe, i Videnskabs-Selskabets Forhandlingar, Christiania 1863.

I inskrifter, både med runor och romerska bokstäfver, förekommer U ofta i slutet af orden som ett slags F.

På fränsidan af De Salis' mynt läses namnet TENAES.

Dernäst påminte jag grefve De Salis, att goternes konung Theodorie år 425 förde krig emot romarne. År 426 ledo hans trupper, under deras belägring af Arles, — den tiden hela Galliens största stad, — ett nederlag af den namnkunnige romerska fältherren Aëtius. År 428 segrade Aëtius öfver frankerne. År 430 anföllo goterne Arles ännu en gång, men slogos tillbaka med stor förlust af Aëtius, och deras "konung" togs tillfånga. Den gotiske anförarens namn var ANAOLF (= ANWULF).

En enda författare, den samtida spanske krönikeskriivaren, biskop Idatius, har bevarat namnet på denna nordiska höfding. Han säger*): "Per Aëtium comitem non proeul de Arelate quædam Gothorum manus extinguitur, ANAOLFO optimate eorum capto" (Grefve Aëtius nedgjorde ej långt från Arles en gotisk trupp, sedan dess höfding Anaolf blifvit tillfångatagen).

Jag meddelade De Salis min läsning ANWULF KONUNG och frågade, om han icke vore den "optimas", som Idatius omtalar, då LIO C möjligen kunde vara LIONENSIS CIVITAS, redan nu namn på staden Lyon (i samma trakt af Gallien som Arles), om hvilken han kunde ingått någon högtidlig traktat.

Grefven svarade i ett bref af den 3 Maj 1868, som han tillät mig att offentliggöra: "Jag är Eder mycket förbunden för den klara och tillfredsställande läsningen af runorna på mitt mynt, och jag vill nu yttra mig om hänvisningen till Lyon och till en af de burgundiske höfdingar, som inträngt i sydöstra Gallien tidigt i det 5:te århundradet.

"Som Ni vet, har jag samlat en högst betydlig mängd imitationer efter de senare romerska och tidiga byzantinska mynten. Tack vare dessa materialier — som ingen annan numismatiker har haft fålamod eller en gång tanken att sammanföra — har jag varit i stånd att med en viss lätthet följa myntningen hos de stammar, hvilka togo de romerska provinserna i besittning, burgunder, suever, vestgothar, vandaler, ostgoter och

*) "Idatii episcopi Chronicon", i Th. Roncallius, "Vetustiora latinorum scriptorum Chronica" (Patavii, 1787), 2:a delen, sid. 23.

lombarder. Grunden för min anordning af dessa mynt har varit indelning efter *myntställen* och *provinser*, och icke efter kejsare. Endast detta sätter oss i stånd att följa myntsuiterna från den romerska till den romersk-barbariska, och härifrån till den rent barbariska tiden.

"Ett sådant studium gifver oss en intressant öfversigt. Vi se med egna ögon vestromerska kejsardömet's upplösning. I Britannien upphörde Londons myntning under Constantinus omkring år 330, och ön måste skaffa sig nödiga handelspenningar från Treves, Lyon och Arles, men mynthusen i dessa städer indrogos efter Eugenii uppror år 394. Italiens mynthus kunde derefter icke förslå för Gallien och Britannien. Detta visar sig genom en mycket talrik klass mynt-efterhärmingar under perioden strax före barbarernas infall. De typer, som med förkärlek imiterades, voro de som vanligast gingo i handel och vandel, eller också de kejsares, som hade skaffat sig popularitet i de olika provinserna. I England är denna imitation mest gjord efter Constantius II:s mynt; i Frankrike, efter Constantin den stores; i Spanien, som jag tror, efter Tetricus' mynt, hvilka fördes mot vester och söder från Treves, Arles och Lyon, alla belägna i östra delen af Gallien, då i sjelfva Spanien intet mynthus fanns efter nedläggandet af det i Tarraco, ungefär vid samma tid som det i London stängdes.

"Detta successiva nedläggande af de romerska kejsarliga myntverken utpekar tydligen, hvad som timade på andra håll. De tre stora vestprovinserna voro nu onyttiga bördor för ett sjuukande rike, oakadt provinsoarnes trohet mot Roms skugga, -- och vägen stod öppen för anfall och pånyttfödelse.

"I denna korta öfversigt har jag icke låtit mig afbrytas af de få mynt, som präglades af usurpatorn Magnus Maximus i London, -- af Constantin och Jovinus i tre galliska verkstäder under 4 eller högst 5 år, tidigt i 5:te seklet, -- och af Majorianus samt ett par af hans efterträdare i Arles. Hans företrädare Avitus, som insattes af vestgoterne, hade äfvenledes hållit detta mynthus öppet, hvilket förnt varit stängdt under mer än fyratio år.

Jag har behandlat den byzantinska serien på samma vis som den romerska, och har indelat den i österländska, italienska och afrikanska. De tva sista upphöra vid de mahome-

danska segervinningarna. Den italienska, hvars fabrikation är egendomlig, sätter oss i stand att följa den lombardiska myntningen, både konungarnes i norden och de mäktiga Beneventohertigarnes i södern. Som jag anmärkte i mitt sista bref, tror jag att de aftryck jag sände eder (med undantag af två klasser) imiterades, nästan utan inblandning af galliska eller andra egendomligheter, efter mynt utgångna från det byzantinska mynthuset i Ravenna (Exarkens residens) eller utgifna af de lombardiska konungarne. De synas vara urtyperne till de flesta skandinaviska brakteater. Samt är, att andra romerska typer från olika tider äfven efterbildades, men jag tror, att de *barbariska* elementerna i brakteaterna i allmänhet kunna spåras till dessa *imitationer*, som torde kunna benämnas baierska eller tyska.

"Hvad de civiliserade delarne af Europa och Afrika angår, uppfyllas af de mynt, jag nu omtalat, hela perioden emellan romerska myntens upphörande och framträdandet af de nationella typerna hos vestgoter och franker m. fl. Bland dem alla finnes icke ett enda run-mynt, ehuru min klassifikation i allmänhet omfattar hvarje latin-talande land vid det romerska rikets upplösning. Jag har varit något vidlyftig härom för att kunna meddela som fullt bevisadt, att den äldsta medeltidens utmärkande drag äro klara nog, om också alla detaljer ännu icke äro ifylla och till en del aldrig kunna blifva det. I allmänhet visa alla fakta, att inkräktarne aldrig präglade run-mynt i de latin-talande provinserna, och att källan för dessa run-bärande mynt måste sökas på sjelfva gränsen af — eller helt utanför — den romerska kulturen.

"Med undantag af de skandinaviska brakteaterna, innehålla de två klasser jag kallat A och B de enda mig bekanta imitationer med runinskrifter. Exemplaren i klassen B, som tyckas vara mycket senare än klassen A, äro i stil och arbete mycket olika de mynt som slogos i provinser, der latin talades vid romerska väldets slut.

"I afseende på förslaget att anvisa klassen B till burgunderna och staden Lyon, må jag invända, att de mynt som slogos i de syd-östra delarne af Gallien — romarnes första landvinningar bortom Alperna — äro ibland de allra bästa imitationer jag har samlat. Ofta äro de så lika de romerska och byzantinska urty-

perna, att man måste använda mycken tid och möda för att skilja dem; och detta har jag kunnat göra endast med tillhjälp af det oerhördt rika material, som British Museum eger. Burgunderne, som intagit dessa högt civiliserade provinser, voro de mildaste och minst ödeläggande af alla de inträngande stammarne. Deras hufvudtanke var visst att anses som rikets vassaller. Jag kan icke sätta något run-mynt eller bestämdt barbariskt mynt i sammanhang med de stycken, som utmärka burgundernas supremati i syd-östra Gallien. Olikheten skulle vara för stor.

Äfven tror jag, att den nyare formen LIO för Lyon icke kunde finnas före den karlovingiska perioden, och jag skulle icke vänta att finna annat än latin — som förblef Frankrikes myntspråk ända till det 18:de århundradets slut — på mynt slagna i Lyon, der, om någonstädes, traditionerna i Galliens stora romerska mynthus måste blifvit bevarade.

Det ifrågavarande British Museum tillhöriga myntets ålder ville jag gerna sätta till ungefär 550—560. Af de tre till arbetet liknande mynten i klassen B är den första en Justinus I [518] med en sidoblikande Victoria (en fränsida lånad från vestgoterne), den andra en Justinianus I [527] med den vanliga rättvända Victoria, och den tredje oläslig men med samma typ och imitation från samme kejsare.

”Dessa fyra mynt äro af ett prydligt och egendomligt arbete och mycket olika dem, som synas mig tillhöra de latintalande provinserna Gallien, Spanien, Italien och Afrika. De stycken som de mest likna, både i stil och behandling, äro de tidigaste engelska silfver-seccattas. Jag tror, att alla dessa, så väl som det motsvarande guldmynt, hvilket British Museum eger*), präglades af nordiska höfdingar, som angrepo England; en förklaring, som synes passa, äfven hvad fränsidan angår. Denna, liksom så många af dem å seccattas, är en fritt behandlad kopia af en romersk typ. De mynt, som slogos i de latintalande länderna, äro mycket mera slafviskt efterhärnade. Jag tror, att bilden å det nyss nämnda guldmyntets fränsida är en modifikation aningen af det motiv ”två soldater”, som ses på

*) Afbildadt af Stephens i ”Oldnorthern runic monuments”, sid. 879, N:o 74; jfr sid. LXVIII.

Constantin den stores mynt [år 306], eller af de två kejsare, som finnas å mynt slagna af Valentinianus och Valens [364]*).

"Jag kan icke räkna England bland de latin-talande provinserna under den senare perioden, ty det var endast till hälften latin-talande äfven under det romerska väldets mäktigaste period, och jag anser, att germaniseringen hade kraftfullt pågått allt sedan Septimius Severus' tid [193]. Med andra ord, öfvergången måste hos oss i England varit mycket mera lågsam än man vanligen antager. De *äldre* engelska sceattas hafva en egendomlig karakter; de *senare* äro nästan alla imiterade efter de samtidiga mynten i Frankrike, och ledsagas af några få guldmynt, alltför barbariska att tillhöra merovingerne. De merovingiska tremisses, huru rätt de än äro utförda, hafva alltid läsliga inskrifter. På en del af dessa äldre engelska guldmynt är merovingernas hufvud ersatt genom efterbildning af någon gammal romersk typ. Jag eger ett exemplar med varginnan och tvillingarne, och ett annat med kejsaren som drager en fånge efter sig.

"Vårt mynt (fig. 2) är af renaste guld, utan minsta spår af silfver. Dess hufvudsakliga likhet med våra tidiga engelska sceattas består i det kungliga hufvudets raka profil. Att likheten icke är större kommer derutaf, att Englands sceatta var ett lokalt och nationelt mynt, under det att tremissis var af utländskt ursprung, och man begärde, att den skulle någorlunda likna ett romerskt eller byzantinskt original *för att underlätta dess kurs som gångbart betalningsmedel på främmande handelsplatser*. Med hänsyn till detta stycke, må dess ursprung bestämmas efter arbets sättet hellre än efter utseendet; och jag känner intet land, der man med större skäl kan anse det vara prägladt än England. Britannien måste varit jemförelsevis mera odladt än de andra länderna i vest-romerska rikets kontinentala provinser, och utan tvifvel bibehöll det allt igenom en viss liflig handelsförbindelse med Gallien. Jag ville derföre hänföra till England klasserna A och B, slagna efter galliska eller vestgotiska original. De andra klasserna äro yngre, kopierade från italo-byzantinska och lombardiska motiver i 6—7 århundra-

*) Frånsidans bild är tydligen en efterhärming efter den som ses å Libii Severi guldmynt; se t. ex. "Svenska fornsaker" fig. 447.

dena, och böra hänföras till Tyskland och Skandinavien. Den lilla brakteaten ("Old-n. run. mon.", sid. 520, No 3*), som Ni godhetsfullt tillsände mig, tillhör denna sista klass och liknar mycket en del af mina egna aftryck.

"Tror Ni, att man kan finna ÆNIWULU i England? Efter min teori kan jag icke förklara LIOC, och hvad $\mathfrak{N} = S$ angår, så tror jag, att myntet *utan tvifvel* är en tremissis och *icke* en semissis. Jag har *aldrig sett en enda* gallisk imitation af semissis, och så mycket jag vet finnas inga andra semisses än några få, slagna af lombarderna i Italien".

Min lärde vän fortsätter i ett bref af den 24 Maj 1868: "Tusen tack för det sista intressanta brevet och för de lyekade kopiorna af vårt run-mynt. Jag borde länge sedan hafva antagit Eder tolkning af fränsidan. Detta gör jag nu. Men jag har en naturlig fallenhet att öfverföra *allt* till Rom och *intet* till någon barbarisk källa. Litet mera eftertanka skulle lärt mig säga, *icke* att fränsidan är en fritt behandlad efterbildning efter en romersk typ, *men* ett skandinaviskt ämne så behandladt, att det har någon likhet med ett romerskt motiv. På en del af de tidiga engelska seeattas finna vi utan tvifvel alldeles originella typer, utan spår af något romerskt inflytande, under det att andra hafva en större eller mindre likhet med de romerska myntens fränsidor, till följd af den naturliga benägenheten för att behålla något af urtypens karakter. Ni hade rätt i att påminna om den forn nordiska ed-gången, och jag är Eder mycket förbunden för Eder förklaring af den intressanta framställningen å myntets fränsida, liksom för hela Eder brefvexling. Den har lärt mig mycket med häusyn till uppställningen af mina icke-latinska barbariska imitationer, som nu är vida redigare än förut".

Sålunda, på helt och hållet praktiska och numismatiska grunder, och såsom resultat af den mest omfattande jämförelse med mynt från olika tider och länder, som nu är möjlig, har denna berömda kännare bevisat:

1. Att folkvandringens barbarer aldrig präglade mynt med runinskrifter i de länder, der de grundlade sina "riken".

*) Grefve de Salis kallar med rätta detta stycke en brakteat, ty det är slaget endast på en sida; med hvad storlek och kommerserad typ angår, är det *ett mynt*.

2. Att deremot de nordmän, som eröfrade England från dess romerskt-brittiska befolkning, verkligen slog run-mynt.

3. Att dessa nordmän i England också hade karakteristiska och till en del med runinskrifter försedda guldmynt som betalningsmedel i deras handel med länderna på andra sidan hafvet.

4. Att alla dessa forntida run-mynt, af hvilken metall som helst, genom sina typer och sitt arbetssätt, visa sig vara af engelskt ursprung.

På dessa och alla andra grunder torde det stå fast, att den föreliggande triens är slagen i England.

Grefve De Salis godkänner min läsning, men kan icke hjälpa mig med hänsyn till LIOC eller CLIO.

Sedan ofvanstående nederskrefs, har ett nytt häfte af "Numismatic Chronicle" (London, 1869) utkommit, innehållande Mr Haigh's värdefulla afhandling om forn-engelska mynt. N:o 1 af de guldmynt med runor, som han här genomgår*), är det i British Museum förvarade, som jag förut omtalat och som har N:r 1 på Haigh's planche. Mr Haigh säger härom: "Fördomen emot sjelfva tanken på anglo-saxiska guldmynt, som herskade under Numismatic Chronicle's äldre tider, har längesedan måst vika till följd af hopade fakta. Jag har aldrig kunnat taga del i denna fördom". Derefter erkänner han, att motivet på fränsidan är rent barbariskt, icke klassisk imitation, men läser inskriften annorledes än jag. Han säger att med runan V (K) menades V (F), och på detta viset skaffar han sig ordet ANIWULUFU som höfdingens namn. De romerska bokstäfverna läser han som CLIO, och anser detta ord liktydigt med det forn-engelska GLIW, vis, klok. På fränsidan behandlar han alla märken som bokstäfver, och får härigenom ordet HENAESI, som han anser stå för HENAGSI och vara detsamma som HENGEST, namnet på den store krigare, hvilken intog Kent i första hälften af 5:te årh. — I allt detta kan jag *icke* följa med. Men jag anför med nöje hans välgrundade anmärkning: "I listorna på för-

*) Hufvudinnehållet häraf upprepas af Mr Haigh sid. 175 i hans afhandling "Notes in illustration of the Runic monuments of Kent", införd i "Archæologia Cantiana", 8:de delen, som utkom år 1872.

fäderna af de stormän, som herskade öfver saxarnes och anglernes olika riken i 6:te och följande århundraden, hafva våra krönikeskrifvare alldeles icke bevarat namnen på alla, som togo del i den väldiga kampen, och som grundlade större eller mindre konungadömen".

Det är nu Febr. 1871, och vi kunna ändtligen bättre förstå de latinska bokstäfverna på detta dyrbara stycke. Den utmärkte fornforskaren, min hjälpsamme vän arkivarien C. F. Herbst har gjort mig uppmärksam på det sist utkomna häftet af "Revue de la Numismatique Belge", N:o 4 (5:e série, tome 2), som utgafs mot slutet af 1870. Sid. 495 häri gifver oss en artikel af R. Chalon, "Pièces rares ou inédites. Seizième article". N:o XIII af dessa korta beskrifningar, sid. 507, är:

"*Åts.* Brösbild, profil, till höger; hufvudet bär en krans eller kunglig fläta: + CORNILIO.

"*Fråns.* Tvenne stående personer; de hålla hvarandra i hand, och i den andra handen hålla de ett obestämdt föremål: + LENE—SM.

"Af guld 1,32 grammes. Kabinettet i Leyden.

"Öglan visar, att den burits som amulett eller prydnad. Hvilken är den plats som menas med det bestämda ordet CORNILIO? Kanhända var det Corneillan, *Cornelianum*, en stad två liens från Aire i södra Frankrike. Skall myntmästarens namn läsas TENE—S M(onetarius) eller LENE—S? Begge dessa namn äro lika obekanta i den lista som M. Cartier har författat".

Här slutar M. Chalon. Jag bifogar (fig. 3) en kopia af sjelfva triens stycket, fotoxylograferad af Rosenstand efter figuren i Revue, Pl. X, N:o 13.

Som vi se, hafva de två fig. 2 och 3 afbildade guldmynten ungeför samma vikt och samma typ; på många sätt upplysa de äfven hvarandra. Men Leyden-exemplaret är yngre, en något rå efterbärning af myntet i British Museum, och har utelämnat *alla runorna*.

Det är numera klart, att det cues CLIO är en förkortning af det andras CORNILIO. Men om detta ord är mans- eller plats-namn, och, i senare fallet, hvilken stad menas, kunna vi

icke veta. Jag är böjd att anse ordet vara ett mansnamn, liksom på så många andra dylika pjäser.

En jemförelse visar, att TENAES är myntarens namn, eller, som det stafvas på Leyden-exemplaret, TENES M(onetarius). Men i det fallet står TENAES eller TENES i nominativ. Ett sådant ord lyder rätt främmande och är ännu aldrig funnet i någon annan inskrift. Visserligen är det möjligt, att ett sådant namn (med utljud i —S) kunda tänkas, men troligt är det icke. — I ordlistan ("Word-row") uti mina "Old n. run. monum.," sid. 951, har jag uppvisat det på mycket gamla mynt i England och Skandinavien förekommande bruket af ett väl bekant nordiskt ord MOT eller MOTI, i betydelsen *stamp, stämpel, penning, mynt, mynt-hus*. Jag har der samlat många exempel från inskrifter med runor och romerska bokstäfver både af formeln:

N. N. EGER MOT DENNA

och äfven af formeln:

N. N's MOT.

I en del af dessa inskrifter utlemnas *verbet* (EGER, som nderförstas), eller *nomen* (MOT, som underförstas). En sådan legend på ett mynt som HEGENREDES ON DEORABY må visst nog betyda HEGENRED'S MOT I DERBY. Följaktligen tager jag TENAES (eller TENES) här som ett mansnamn i genitiv, och M att stå för MOT. Detta gifver oss:

TENAES M(ot)

TEN'S (= DÆNE'S eller DAN'S) MOT (myntverk).

Myntmästaren TENÆ arbetar för hvem som beställer och betalar; CORNILIO kan då vara ANWULFS förnämsta fiskala embetsman. Men allt detta — om det icke godkännes — föringar icke myntets värde och betydelse i allmänhet.

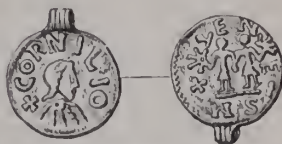

Fig. 3. Guldmynt. 1/4.

Det är med djup rörelse jag tillägger, att grefve de Salis har lemnat oss. Denna högt begåfvade lärde, denne skarpsinnige myntkännare, denne ädla och ädelmodiga personlighet har

vår Himmelske Fader kallat till sig! Frid och välsignelse vare med honom alltid!

Det är nu Juni 1875. — Vi må väl erkänna, att den engelska guld-triens tydligen bär ÆNIWULU KU(nung). Men KONUNG den tiden var härens, kämparnes, de krigiska äfventyrarnes *UTKORADE ledare*. Han VALDES af dem till höfding, eller de följde fritt hans banér, så länge tåget varade. Derefter voro de alla på samma fot igen. Långt senare fick ordet sin nuvarande betydelse. Småningom, då "barbarerne" tillkämpade sig land och "riken", fick KONUNGA-titeln och KONUNGA-magten en benägenhet till *ärfvlighet*; i alla fall och att begynna med gick den öfver till en vuxen och duglig man af samma ätt, till sist gerna till en son eller den närmaste anförvanden.

I betraktande af detta, som jag nu förbinder med min, i dessa dagar gjorda, förbättrade läsning af den svenska brakteaten, vågar jag nu försöka några slutsatser:

1. Vi hafva här två präglade, rnn-ristade guldstycken, en brakteat och ett mynt, hvilkas hela arbetssätt och artistiska behandling sätta dem till brakteaternes glans-period, ungefär 500—550. Begge äro derfor ungefär *samtidiga*.

2. Begge äro *hedniska*. Den ene säger þUR TE RINOA! Den andra visar oss DEN NORDISKA EDGÅNGEN PÅ TEMPEL-RINGEN.

3. Begge gifva den höfding, hvilkens namn de bära, *samma militär-titel*, DEN VALDE KRIGSHÖFDINGEN, på den ena uttryckt med HÆ-CURNE HELDÆA, på den andra uttryckt med KUNUNG.

4. *Namnet* på denna anförare är det *samma* på båda, ANWULF; på brakteaten stafvadt ÆNWLL, på triens-stycket ÆNIWULU.

5. Detta namn är så *sällsynt*, att det för öfrigt är mig obekant i hela Skandinavien, i hela Saxland, i hela Tyskland, snart sagdt i hela Europa! Det omtalas endast såsom buret af den "gotiske" (i allmänna talesätt det samma som "barbariske") befallhafvaren, hvilken tillfångatogs af romerske generalen Aëtius år 430 i Gallien, — och i *England*. Ty, besynnerligt nog, detta

namn uppdyker i *England* kort efter det, att det försvinner i Skandinavien. Vi finna detta namn i England tidigt, och till sist blifver det derstädes af nationel betydelse, då det bäres af en ätt, hvilken eger stora besittningar, en väldig makt, höga titlar och embeten. I synnerhet i 8:de och 9:de århundradena (då våra skrifna källor flyta rikligare) träffa vi på detta engelska ANWULF-slägte. Deras odal är då i Somersetshire. Familjen är lika engelsk som de andra, och har ingen lust att se sina egendomar bortröfvade af nya svärmar från det gamla hemlandet. Englands och de andre nybygdernas historia är full med exempel på de först-invandrades ättlingars kamp *pro aris et focis* emot den nya folk-vandring, som vi kalla vikingatågen. Så äfven här. År 845 var en ANWULF (namnet stavvas olika i urkunderna) "ALDERMAN", "EORL", "DUX", "COMES" i folklandet, nu grefskapet Somerset, och i spetsen för sina shiremen, fylkets här, tillbakaslog han djerft stora band af de hedniske danske och andre skandinaviske vikingar, som då härjade England. Vår Gamla engelska krönika (Parker MS. ed. Earle, sid. 66) säger:

"845. Her EANULF ALDORMAN mid Sumrsættum and Ealehstan bise. and Osrie aldorman mid Dornsættum gefulton at Pedridan-maþan wiþ Denise-ne here and þær micel wæl geslogon and sige namon".

"845. Detta år EANULF ALDERMAN, med sine Somersetskrigare, samt Ealehstan biskop och Osrie alderman med deras Dorsetkrigare, de kämpade vid Parrot-flodens mynning emot den danska hären, och gjorde der ett stort manfall bland dem och vann segern".

Nu kan jag icke annat än häraf sluta, att antingen hafva vi här ett alldeles otroligt och orimligt, *meningslöst* sammanträffande af samstämmande omständigheter, eller en vanlig och verklig historisk tilldragelse. Det förekommer mig, att vi äro fullt berättigade att knyta dessa olika länkar till en faktisk kedja.

Således: ungefär år 430 kämpar en svensk-gotisk fylkeskonung i Gallien, men blir slagen och tillfångatagen af Aëtius. Utan tvifvel lösköper han sig snart, eller antager för en tid romersk sold och krigstjänst, hvilket den tiden var så vanligt.

Derefter återvänder han till sitt hemland, Sverige. Hur länge han eller hans son hafva lefvat, kan man icke veta. Folk kunde lefva *mycket* länge *då* som *nu*. Men jag tror, att hans son eller sonson har slagit den vackra brakteaten, kaulända åt sin sköna fästmo CUNIMUNDIA, och derefter tagit del i de nordiska tag till Britannien, som den tiden voro i full fart, och som slötade med Englands intagande af hufvudsakligen nordiska stammar. Med svärdet i hand tillkämpade han sig der ett "rike" och präglade guldmynt för sitt "fylkes" behof i dess handel med länderna bortom hafvet. Med tiden underkufva några få konungar i England alla de många småkonungarne. ANWULF-ätten upphör som fylkes-konungar, men blomstrar som aldermän och baroner. Derefter försvinna de från historiens skådeplats. En ny och blandad väldig svärm af så kallade "normanniske" lycksökare och frilansar kastar Englands angliska aristokrati öfver ända och lägger under sig dess jord. Fransktalande feodalherrar herska för en tid öfver landets hufvudbefolkning. Nya namn uppkomma.

Jag kan så mycket lättare framkasta denna tanke, som jag här *för första gången* vågar gifva någon historisk betydelse åt ett särskildt föremål från den äldsta rnm-tiden. Men här tyckes mig, — med fara att eljest drifva skepticisism för vida, — måste man verkligen inrymma min tankes riktighet. Med hänsyn till en grekisk eller romersk personlighet skulle en så beskaffad sammanställning anses *fullt berättigad*.

Men i detta fall är det nu första gången en brakteat, eller i allmänhet något som helst föremål, hvilket bär de äldsta eller fornnordiska rnmorna, finner upplysning och förklaring af bevisad annalistisk historia. Låtom oss hoppas att, med tiden, andra må följa efter!

Svenska Fornminnesföreningens fjerde allmänna möte, i Göteborg den 14—17 Juni 1875.

Måndagen den 14 Juni kl. 10 f. m. samlades deltagarne i Göteborgs Musei för mötet särskildt anordnade Biblioteks-sal. Sedan Föreningens ordförande, friherre NORDEFALK, förklarar mötet öppnadt, valdes till ordförande för mötet landshöfdingen i Göteborgs och Bohus län, grefve EHRENSVÄRD, till vice ordförande friherre NORDEFALK, samt till sekreterare föreningens ombud i nyssnämnda län, herr kammarherren LAGERBERG och föreningens sekreterare doktor MONTELIUS.

På förslag af ordföranden valdes derefter herr professor SVEN NILSSON till mötets hederspresident.

Bland de elfva frågor, som blifvit af föreningens styrelse antagna såsom öfverläggningsämnen å mötet, företogs nu den första, så lydande:

Till hvilken tid höra de bohusslänska hällristningarna? Äro de samtida med de hällristningar, som finnas i andra svenska landskap?

Öfverläggningen härom öppnades af doktor MONTELIUS, som yttrade*):

Då det är jag som föreslagit detta öfverläggningsämne, så torde det tillkomma mig att inleda behandlingen häraf, emedan det ju alltid varit vanligt, att denna börjats af den, som framställt den föredragna frågan. — Den fråga, hvarmed vi nu skola sysselsätta oss är icke från i går; den har stått på den svenska fornforskningens föredragningslista i många år, och vidt skilda

*) Den redogörelse vi här lemna för förhandlingarna den 14 och 16 Juni grundar sig på stenografisk uppteckning af herr amanuensen E. Dahlgren.

åsigter hafva derom nttalats. Det är sedan mer än 200 år tillbaka, som dessa hällristningar varit föremål för undersökning; man har nämligen en afbildning af en bland de största och vackraste i Bohuslän utförd redan på 1620-talet. Den framställda frågan måste emellertid på fornforskningens nuvarande ståndpunkt anses liktydig med denna: till hvilken af de tre arkeologiska perioderna böra dessa hällristningar hänföras? Men i denna form har frågan naturligtvis icke kunnat uppstå förr än tillvaron af dessa tre perioder blifvit uppvisad. Den uppstod dock kort därefter, och såsom alla torde hafva sig bekant, var det egentligen genom Holmbergs mot slutet af 1840-talet utkomna arbete »Skandinavians hällristningar», som frågan vann allmänna uppmärksamhet. Han hänförde hällristningarna till jernaldernes senare del, den egentliga »vikingatiden». Granskar man nu de skäl, på hvilka han stödde denna åsigt, så måste man erkänna, att dessa skäl vid den tid och under de förutsättningar hans arbete utfördes, hade mycket för sig, men vi måste ock komma ihåg att, sedan Holmberg utgaf detta sitt verk, hafva många och viktiga upplysningar vunnits rörande våra äldsta tider, och mycket af det, som då ansågs kunna begagnas såsom säkra förutsättningar för vidare undersökningar, har sedermera visat sig böra i viktiga delar ändras. Da således förutsättningarna ej längre äro de samma, kan man också lätt tänka sig, att resultaten böra blifva olika. Detta har också inträffat; genom den senare tidens trängna arbeten på det arkeologiska området har man kommit till ett resultat, som väsentligt skiljer sig från Holmbergs. Jag vill dock för Holmbergs och rättvisans skull tillägga, att många af de slutledningar som Holmberg begagnat, och som ledt honom till den åsigten, att hällristningarna höra till jernaldern, begagnas ännu i dag, men leda oss nu till den afvikande öfvertygelse, som jag strax skall omnämna. Det är således i viss mån ej Holmbergs fel att han framställt en åsigt, som vi måste anse vara oriktig. — En forskare, som före Holmberg egnat hällristningarna särskild uppmärksamhet, var professor Brunius i Lund. Hans länge förberedda arbete om dessa förmännen utkom dock först efter Holmbergs och framställde äfven en helt annan åsigt än dennes. Brunii påstående är nämligen i korthet, att hällristningarna äro äldre än jernaldern; hufvudsakligen af dem tillhör stenalderen och en del förskrifver sig från bronsaldern. Ett bland

de viktigaste uppslagen till frågans vidare behandling gjordes på 1860-talet, då riksantikvarien Hildebrand blef underrättad om att i närheten af Norrköping hällristningar blifvit upptäckta, hvilka han skyndade sig att undersöka. Bland figurerna på dessa hällristningar voro några, som tydligen visade sig vara från bronsåldern. Vi torde alla veta, att bronsålderns *svärd* äro till formen väsentligt afvikande från jernålderns. De förra äro tillräckligt karakteristiska för att äfven af konturteckningar kunna urskiljas; och de svärd som riksantikvarien faun afbildade å dessa hällristningar, visade sig på det bestämdaste vara från bronsåldern. Deraf måste han naturligtvis sluta, att dessa hällristningar också förskrefvo sig från bronsåldern. Man hade således nu bestämda bevis för att hällristningarna på *ett* ställe hörde till denna ålder; frågan blef då, om äfven de andra hörde dit. Bland viktiga bidrag till ämnets utredning måste vi i första rummet fästa uppmärksamheten dervid, att i det berömda arbetet om bronsåldern, som mötets värdade hederspresident utgaf på 1860-talet, de på Kiviksmonumentet inhuggna figurerna påpekades såsom bestämda minnen från bronsåldern. Likheten mellan dessa figurer och dem på hällristningarna är emellertid så stor, att de alla måste hänföras till samma period.

Man har sedermera undersökt frågan från åtskilliga andra synpunkter, och jag tror, att det resultat, till hvilket man nu kommit är i hufvudsaken riktigt, nämligen att hufvudsaken af de skandinaviska hällristningarna förskrifver sig från *bronsåldern*, om än en mindre del af dem möjligtvis tillhör stenåldern. Bland de viktigare skälen för den åsigten, att hällristningarna i allmänhet förskrifva sig från bronsåldern, måste vi, utom de nämnda svärdformerna och figurerna på Kiviksmonumentet, nämna äfven fartygsformerna. En annan på föredragningslistan uppförd fråga gifver oss anledning att särskildt söka utreda förhållandet med fartygsformerna. Det är därför här tillräckligt att påpeka, att dessa i allmänhet äro de samma, som de hvilka finnas i ristade på Kiviksmonumentet samt på bronsknifvar och andra föremål från bronsåldern. Dertill kunna vi lägga, att man i Mecklenburg har anträffat ett bronseslag till ett horn från den äldre bronsåldern, på hvilket bland andra figurer äfven äro ingraverade fartyg af fullkomligt samma karakteristiska form som de på hällristningarna. — En omständighet, som syns mig vara af ganska

stor vigt vid denna frågas utredning, är det sätt hvarpå hållristningarna äro utförda. Om man nämligen jemför hållristningarna, i den betydelse vi nu tagit ordet, med ristningarna på t. ex. runstenarne från jernaldern, så finner man en genomgående och, såsom mig synes, vigtig skilnad derutinnan, att hållristningarnas figurer nästan alltid äro helt och hållet urgröpta, under det att figurerna på runstenarne endast äro *konturteckningar*. Vi hafva tillfälle att på de här utställda stora, af herr Baltzer utförda afbildningarna se, huru människofigurer och äfven skepp och djurbilder äro utknackade så att de visa en enda fördjupning från den ena ytterkonturen till den andra. Se vi ater på runstenarnes människo- och djurbilder, så finna vi endast konturlinier och hela ytan dem emellan orörd. Då denna skilnad är genomgående, anser jag att dervid bör fästas betydlig vigt; och att således deraf bör anses framgå, att alla nu nämnda ristningar *icke* kunna tillhöra samma period.

En annan icke mindre vigtig omständighet vid tidsbestämningen — jag uppehåller mig nu endast vid hufvudpunkterna — är att på hållristningarna förekommer en mängd hjulliknande figurer, d. ä. cirklar, uti hvilka finnes ett likarmadt kors. Dessa figurer ser man på nästan hvarje hållristning och ofta i mycket stort antal. De torde möjligtvis vara mångtydiga, men hvad som är fullt säkert liksom äfven temligen allmänt erkänt är, att de fleste hafva en symbolisk betydelse. Etatsrådet Müller i Köpenhamn har egnat särskild uppmärksamhet åt dessa figurer och bevisat, att de hos många folk äro symboler af gudamakten. Han har ådagalagt, att de förekomma i en mängd länder i Asien och i Europa, i synnerhet hos folken af den Indo-europeiska folkgruppen. Det torde alltså icke vara utan vigt, att dessa "hjul" förekomma i stort antal på hållristningarna och på andra förnsaker från vår bronsålder, men, så vidt jag vet, aldrig på föremål från den nordiska jernaldern; förekommer sådant, måste det åtminstone vara mycket sällsynt. Jag blef dock beträffande denna sak något tveksam vid minnet deraf, att man på vara medeltidssaker ganska ofta ser samma »hjul», t. ex. på grafstenar från den äldre medeltiden, på patener m. m. Jag började frukta, att denna figurs frånvaro å jernalderns arbeten kunde bero på en tillfällighet, och att den i själva verket funnits här under hela denna tid. Det torde dock finnas en mycket enkel

förklaring af saken, som det kan vara skäl att här framhålla. Jag anser nämligen, att denna symboliska figur med bronskulpturen kommit hit från Orienten, att den varit allmän här under bronsåldern, samt vid densammes slut fallit i glömska. "Hjulets" återuppträdande under medeltiden beror åter på den betydande kulturström från söder, som då inkom med kristendomen. I södern hade nämligen denna symbol lefvat qvar från äldsta tider, upptagits som ett heligt tecken af den kristna kyrkan, och nu med denna kyrka vunnit inträde i Norden, nära tusen år efter det att minnet hunnit förblekna deraf, att samma tecken redan en gång förut begagnats af Nordens invånare. Om denna förklaring, såsom jag hoppas, är riktig, kan symbolens förekomst under medeltiden ingalunda bevisa, att den äfven funnits här under jernaldern, men dess franvaro på jernaldersmonumenten kan deremot anses bevisande för den asigten, att hällristningarna *icke* tillhöra denna period.

Frågan om denna hjulliknande figur har synts mig så mycket viktigare, som på jernalderssakerna ofta träffas ett annat symboliskt tecken, det så kallade *hakkorset*, ett likarnadt kors, hvilkets fyra armar äro böjda åt samma håll. Det förekommer på en mängd arbeten från jernaldern, men aldrig på hällristningarna. När vi nu hafva *ett* heligt tecken på hällristningarna, hvilket icke ses på vara jernaldersmonument, och *ett annat* på jernaldersmonumenten men aldrig på hällristningarna, så tyckes mig detta vara ett ganska starkt bevis för att sistnämnda förminnen icke tillhöra jernaldern.

Rektor BRUZELIUS: Med anledning af förevarande fråga tillater jag mig att nämna några ord om en del ristningar, som finnas i Skåne i trakten af Simrishamn. De förete ungefär samma förhållanden som de bohuslänska; de hafva t. ex. samma dubbla och enkla spiraler som dessa. Bland de bilder, som förekomma på hällristningarna i Simrishamns-trakten, äro några särskildt betecknande för bronsåldern, nämligen, utom de nämnda enkla och dubbla spiralerna, åtskilliga vapen, som alldeles öfverensstämma med dem, som vi känna under namn af *pålstafvar*. — Men jag vill äfven anföra en omständighet, som tyckes visa, att Müllers tolkning, som af föregående talare omnämndes och hylledes, möjligtvis icke är fullt riktig. Bland de hällristningar,

som finnas vid Jerrestad, är nämligen en, som visar en cirkel med kors, på hvilken står en häst, och detta betyder väl, att korset är ett hjul och föreställer en stridsvagn. Dessutom hafva vi på den s. k. Villfarastenen två cirklar med kors, framför hvilka stå hästar, och jag tror äfven, att samma hjultign förekommer på Kiviksmonumentet i förening med hästar. Här af framgår väl, att åtminstone på några ställen figurerna icke kunna antagas vara symboliska, utan föreställa stridsvagnar. — Vidare nämnde föregående talare, att alla figurer på hällristningarna äro helt och hållet urgröpta. Detta är dock icke alldeles fallet. Det finnes nämligen några, hvilka jag benämmt *sandaler*, som hafva halfrund form men ett streck midt öfver, och dessa äro icke urgröpta, hvilket icke heller är fallet med de s. k. *fotsulorna*. Derjemte finnes på hällristningen vid Jerrestad ett litet fartyg, på hvilket äro framställda fem figurer, af hvilka en bär en lnr, som han blaser i och en annan en lans eller något dylikt, och äfven dessa figurer äro uti berörda afseende olika de å hällristningarna vanliga. — Dessutom vill jag omnämna, att vid Simrislund, der det för 150 arsedan fanns en stor skog, och der många flata klippor förekomma, fann jag för tre år sedan flere hällristningar, på hvilka äfven sägos fartyg. Då nu i år stadskassör Nisbeth påträffade en annan hällristning några hundra fot derifrån, på hvilken en mängd yxformer upptäcktes, gaf detta mig anledning att närmare undersöka saken. Jag fann då, att dessa yxor voro försedda med bredt blad, samt vidare att der förekom afbildning af en dubbelhammare (det finnes en alldeles liknande i Köpenhamn, och jag tror äfven en i Stoekholm), som är refflad och försedd med skaft. Jag skall äfven be att få visa ett pappersaftryck af en hällristning från Jerrestad, som föreställer en skaftad celt; den är funnen för tre veckor sedan och är enligt mitt förmenande fullt bevisande för denna ristnings härstammande från bronsaldern. — På dessa hällristningar förekomma äfven cirklar utan kors, af hvilka somliga äro framställda med konturteckning, och andra helt och hållet urgröpta. På två fartyg finnas segel, och besättningar synas på många. Flere fartyg äro äfven upp- och nedvända, hvilket tyckes antyda, att afbildningen har afseende på en landstigning eller drabning. Jag har haft för afsigt att söka nthugga dylika figurer så väl med flint- som med bronsredskap. Jag tror dock knappast, att detta kan göras med flintan, emedan dessa af mig under-

sökta hällristningar äro uthuggna i quartzitsandsten, som är mycket hård. Somliga af dessa hällristningar äro nu mycket otydliga och svara att få att framträda; de synas bäst om aftonen, då solen haller på att gå ned. Jag tror oek, att de flesta bland dem äro inhuggna och icke ingnidna.

Doktor MONTELIUS: Jag fruktar, att herr Bruzelius något litet missförstått mitt yttrande i afseende på hjulen och inhuggnings-sättet. Jag sade hvad beträffar de förra, enligt hvad jag vill minnas, att man hade skäl antaga, att en mycket stor *del* af dem bör betraktas såsom symboler. Deraf följer naturligtvis, att jag icke bestrider hans åsigt, att det finnes *några* sådana figurer, som ej äro symboler. Till dem räknar jag, i likhet med honom, de hjul som förekomma på Kiviksmonumentet och Villfarastenen samt på några ställen i Bohuslän, samt äfven de som finnas på den hällristning han sjelf upptäckt. Jag anser oek, att en del af dessa figurer kunna föreställa sköldar. Man ser nämligen stundom på Bohusläns hällristningar beväpnade menniskofigurer, på hvilkas ena sida dylika eirklar förekomma. Men på många andra ställen ses sådana kretsar med kors, som bestämdt icke kunna föreställa hvarken hjul eller sköldar, och åt hvilka man ej kan gifva annan betydelse än en symbolisk. Da nu dertill kommer, att denna hjulfigur förefinnes på många andra ställen än på hällristningarna, så tror jag, att man måste fästa stor vikt vid densamma. Vi böra komma ihåg, att på en af Kiviksmonumentets stenar ses två dylika hjulliknande figurer, som der icke torde kunna tolkas så, som den siste talaren yrkat. Jag tror emellertid ej, att rektor Bruzelius är af den åsigt, att inga af dessa figurer äro symboliska, och då äro vi ju ense i hufvudsaken. Bevisningskraften af det förhållande jag påpekat, att *ett* slags symboler förekomma på bronsåldrens monumenter och *annat* på järnåldrens, är då icke heller rubbad.

Hvad beträffar den siste talarens yttrande om konturteckningarna, så gäller derom ungefär det samma som om hjulfigurerna. Jag har ej sagt annat än att *största delen* af hällristningarnas bilder äro helt och hållet inhuggna eller inknaekade. Jag vet väl, att t. ex. på några ställen finnas skepp, som endast äro med streek antydda, men derpå ligger iugen vikt, ty bevisningskraften beror derpå, att hällristningarna äro till största delen helt

och hållet inhuggna, då deremot från jernåldern icke finnas några dylika helt och hållet inhuggna figurer, utan endast konturteekningar.

De af rektor Bruzelius omtalade, nyligen upptäckta hällristningarna i Skåne äro af utomordentligt stor betydelse och intresse, och de af honom afteeknade yxorna äro af en särdeles karakteristisk form. Jag tror dock ej, att de föreställa yxor med skafthål, utan att dermed afses s. k. skafteelter, hvilka förekomma i icke ringa antal från bronsåldern af samma karakteristiska form. Dessa yxlignande figurer, som rektor Bruzelius beskrifvit, äro af så mycket större intresse, som man också i andra länder anträffat dylika figurer; jag vill endast påminna om de yxor, som äro inhuggna å stenarne i några grafvar uti Bretagne m. fl. ställen i Frankrike. Hvad beträffar de omtalade "fotsulorna" och "sandalerna", torde det förtjena nämnas, att de äro ytterst allmänna på Sveriges hällristningar och äfven förekomma i andra länder t. ex. Amerika, der man ser afbildningar icke blott af människofötter utan äfven af djurspår, hvilka senare äro så karakteristiskt återgifna, att man kan afgöra, hvilket djurslag de tillhöra. Således finnes äfven i det afseendet märkliga jämförelsepunkter med andra länder.

Jag ber att få tillägga några skäl för den åsigt om våra hällristningars ålder, hvilkens riktighet jag nyss sökte bevisa, eller att flertalet af dessa fornlemningar tillhöra bronsåldern och en mindre del *möjligen* stenåldern. Att man i andra trakter under stenåldern inhuggit figurer i fasta hållar eller på grafvarnes stenväggar är bekant, och jag anser det icke omöjligt att något dylikt äfven kan komma att uppvisas för Norden. Redan torde vi kunna bevisa, att Sveriges hällristningar tillhöra både den äldre och den yngre delen af bronsåldern. På bronsknifvar teeknade fartyg, som likna hällristningarnas, utgöra nämligen bevis för att en del af dessa tillhöra den yngre bronsåldern, emedan knifvarna härstamma från denna tid. Man vet visserligen icke hvad som påträffades i Kiviksgrafven, då den förstördes för 100 år sedan, men konstruktionen af denna graf är så karakteristisk, att den endast kan hänföras till början af bronsåldern eller slutet af stenåldern, och ser man på figurerna, som äro inhuggna på väggarna, så kan man icke annat än instämma i professor Nilssons påstående, att detta monument tillhör början af bronsåldern. Bland

dessa figurer förekomma nämligen yxor och andra föremål, som äro af en för bronsåldern helt och hållet egendomlig form. Andra bevis finnas äfven, så att jag tror, att man med godt mod kan påstå, att hällristningar finnas i Norden både från den äldre och yngre delen af bronsåldern. Mot bronsålderns slut åter försvinna de, hvilket står i samklang med den betydliga olikhet som i många andra fall visar sig mellan bronsåldern och jernåldern, då deremot öfvergången mellan stenåldern och bronsåldern numera synes vara mindre tvär. Dernti ligger måhända en antydning om, att en eller annan hällristning möjligen skulle kunna häuföras till tiden före bronsåldern, och man har verkligen funnit figurer, dels djur och dels båtar, på några grafvar, som bestämdt höra till stenåldern. Frågan är dock, huruvida figurerna på dessa grafstenar äro samtida med grafvarne eller sedermera inbyggna; de förekomma nämligen så, att de mycket väl kunna vara inbyggna sedermera, och då ristningarnas antal ännu är mycket litet, så är det svårt att med bestämdhet uttala sig om saken. Möjligheten af att dessa figurer tillhöra stenåldern är dock naturligtvis ganska stor, da de förekomma på grafvar som i sig sjelfva måste räknas till denna tid. En af de grafvar, hvilka här äro i fråga, är en stendös, som upptäcktes inneuti en hög. Man föranledes lätt deraf att stendösen fanns inuti grafhögen att deri se ett bevis för, att figurerna ej tillkommit uti en senare tid än grafven, men vi måste ihågkomma att stendösarne i regeln äro fristående, hvadan det är sannolikt att den betäckning af jord, som underståndom förefinnes, tillkommit under bronsåldern.

Doktor CARLO LANDBERG: Doktor Montelius har uti sitt första föredrag framhållit två momenter, hvilka jag tror vara af särdeles stor vikt. Det är nämligen *hjulformen* och *hakkorset*. Denna hjulform återfinnes öfver allt i Orienten, både inom den ariska och den semitiska världen. Jag tror, att den är af chaldeiskt ursprung. Man har funnit den på silfver från Babylon och Ninive, och jag har funnit den på mynt, uppräfnade under templet i Beirnt. Denna figur symboliserar gudamakten och lifvet. Hakkorset finnes äfven öfverallt i Orienten; jag har funnit det på Cypern på vaser och andra kärl från alla de tre skedena af den egyptiska kulturutvecklingen: den kanaitiska, den kanaitiskt-grekiska och den grekiska. På fynden från

Odessa finnes äfven samma teeken, och jag har sett det på etruskiska vaser. Hvad det betyder, vet jag icke; men jag tror, att det äfven symboliserar gudamakten. Dr Montelius sade, att detta teeken endast förekommer på föremål från jernaldern, men då vi finna det äfven på egyptiska bronskärl, så torde deraf framgå, att dess förekomst icke är inskränkt till endast den angifna tiden.

Rektor BRUZELIUS: Jag vill blott tillägga till hvad jag förut yttrat om de i skanska klippor inhuggna figurer, hvilka jag upptäckt, att vid sidan af sjelfva hällristningen fanns en ättehög, som jag undersökt, och uti hvilken jag funnit en urna som fullkomligt liknar en annan, som man anträffat i Halland, och i hvilken lägo bronsaker. Den utgjordes af ett mindre kärl öfvertäckt med ett lock, som var fästadt med den brunaktiga larzmassa, som man många gånger funnit i form af bröd, liggande flere tillsammans. Denna närbelägna hög utgör således ett ytterligare bevis för, att dessa fornlemningar maste anses tillhöra bronsaldern.

Lektor WIBERG: Jag har blott att göra anmärkning mot de bada saker, som dr Montelius ansåg såsom kronologiska stödjepunkter; beträffande den ena är jag redan till en del förekommen af dr Landberg. Jag ber att få tillägga, att hjulformen finnes i Europa särdeles talrikt representerad inom det keltiska området, och jag är af den åsigt, som nyss antydde af rektor Bruzelius, att den icke är annat än en förkortning af de gamles *biga* *). Teeknet förekommer med denna betydelse på grekiska mynt, och dessa mynt tillhöra naturligt vis jernaldern. Hvad hakkorset beträffar, så är det numera en lätt sak att bestämma dess ålder; den är en evighet, om jag så må säga. Det förekommer i den vediska religionsläran, och der har det sin uppkomst. På sanskrit heter det *svastika*, hvilket är uppkommet af ett par ord, som motsvarar det grekiska *εὖ εἶσι* och således betyder: *Gud välsigne* eller något dylikt. Det förekommer ursprungligen såsom symbol i Agni-kulten och betyder i sjelfva verket *Agni* (ignis) eller eldgnen. Det är det instrument, hvarmed man framkallade elden genom kringryd-

*) En af två hästar dragen vagn.

ning. Det förekommer äfven från veda-religionens äldre tider, så långt tillbaka som 3,000 år före Kristi födelse; det genomgår hela orienten och den grekiska världen, och det begagnas ännu. Jag har sett sanskrit böcker, der det förekommer i slutet och betyder *slut*, utmärkande en lyckönskan eller tacksägelse för arbetets fullbordan. Man kan således ej använda detta tecken sasom grund för någon tidsbestämning, ty det förekommer inom alla tider från 3,000 år före Kr. och till närvarande stund.

Doktor MONTELIUS: Jag ber om ursäkt att jag, i trots af den siste talarens yttrande, håller på min förut uttalade åsigt. De omständigheter som han påpekat, voro mig visserligen förut väl kända, men vi skola komma i håg, att här endast är fråga om *förhållandena i Sverige*. Jag tror, att det är en fullt logisk slutledning, om man säger: »i *Sverige* finnes ett visst symboliskt tecken, hjulet, endast på hällristningarna och åtskilliga forusaker från bronsåldern, och ett annat, hakkorset, endast på föremål från jernåldern; alltså följer deraf, att hällristningarna icke höra till jernåldern eller den tid, under hvilken hakkorset förekommer». Det är fullkomligt riktigt, sasom föregående talare framhöll, att både hjulet och hakkorset *utom Sverige* förekomma på monumenter från vidt skilda tider, och jag kan sasom bevis deraf ytterligare nämna, att hakkorset är inristadt äfven på bronsålderssaker, anträffade af Schliemann vid hans gräfvningar i Troas; men för bedömandet af den nu föreliggande frågan måste vi hålla oss till svenska förhållanden. Om vi finna dessa sådana jag nyss anført, så är jag äfven öfvertygad om, att den deraf dragna slutsatsen är riktig.

Rektor BRUZELIUS: Jag får endast tillägga, att jag delar dr Montelii åsigt, att hjulformen kan både beteckna vagnar och sköldar och vara af symbolisk betydelse. Huru den i hvarje fall skall tolkas, beror af den ställning den har till de omgifvande föremålen. Är en häst tecknad framför figuren, så betecknar den en vagn; sitter den på armen af en man, så är den en sköld; men står den ensam, så kan den hafva en symbolisk betydelse. Liknande är förhållandet med många andra dylika figurer, så att de kunna hafva *en* betydelse på ett ställe och

en annan på ett annat; exempel härpå finna vi blanda annat uti hieroglyferna.

Friherre KURCK: För min del ber jag få nämna, att jag icke tror, att hakkorset kan anses hafva någon slags kronologisk betydelse för någon af våra aldrar. Det har, såsom redan är nämndt, en ofantligt hög ålder. En annan åsigt om dess betydelse är, att det föreställer de två trästycken, som gnedos mot hvarandra för att framkalla eld, hvilket var det äldsta antändningsättet. Det förekommer äfven i Roms katakomber, och går så långt in i vår tid, att det t. ex. är teeknadt i en mig tillhörig jordebok från 1400-talet. Jag tror deremot icke, att det har den ringaste betydelse för bestämmandet af vår bronsålder, som det enkla korset omgifvet af en ring har.

Herr H. WERNER: Om åldern af Bohusläns och det öfriga Sveriges hällristningar äro flera meningar gängse: somliga hänföra dem till stenåldern, andra till bronsåldern och ännu andra till jernåldern; men att döma af de här uthängda ritningarna tillhöra de otvifvelaktigt bronsåldern. Vi böra dock komma i hug, att hällristandet fortsattes både under den äldre och den yngre jernåldern; och, hvad som icke torde vara så allmänt bekant, äfven från den äldre kristna tiden finnas hällristningar — jag afser dock icke härmed runstenarne. Vid Sika i Upland finnes nämligen en hällristning, som föreställer en kyrka, på hvars gafvel ett kors är afbildadt. Flere personer synas sysselsatta att ringa i kyrkans klocka; kring kanten af denna ristning hafva statt numera utplånade runor. Här af se vi, att hällristningar förekomma så långt fram i tiden, som från kristendomens äldre dagar. — Besynnerligt nog finner man på dessa bohuslänska hällristningar inga andra af de under bronsåldern vanliga ornamenten än ringarne och hjulen, så att kanske till slut Holmberg får rätt, då han hänförde dem till jernåldern. För att man nu må kunna utröna, hvilken af dessa hypoteser och gissningar är den rätta, borde man väl, der de lokala förhållandena det medgifva, anställa gräfningar nedanför ristningarna för att med ledning af de fynd, som der kunna göras, bestämman deras ålder. Det är väl nämligen antagligt, att det folk, som ristat dessa tafvor, under sitt arbete bort-

kastat månet af de odugliga instrumenten, och en sådan brons- eller stenbit skulle hafva mycket större beviskraft med afseende å aldern än alla lärda funderingar.

Doktor MONTELIUS: Det torde vara skäl att, till förekommande af missförstånd, gifva en definition på hvad som förstås med *hällristningar*. Det är klart, att hvad vi hittills talat om hällristningar icke gäller alla ristningar i häll, utan ordet hällristning har blifvit en teknisk term för sådana figurer af en viss karakteristisk, lätt igenkänlig art. Det är ett intressant exempel på ristning i sten som herr Werner anfört, och sådana exempel finnas äfven från vida yngre datum. Jag behöfver blott påminna om de cirklar, kors och andra figurer, som inhuggas i berghällar för triangelmätningar eller dylika ändamål; de flesta af oss torde väl äfven som barn roat oss med att, mer eller mindre grundt, i berghällar med en sten inknaeka våra namn eller andra minnesvärda figurer. Men det finnes åtskilliga ristningar i häll, som hafva ännu större likhet med de nu i fråga varande egentliga hällristningarna, och som det oaktadt bestämdt höra till en senare tid än bronsåldern; alla sådana hafva vi dock här icke kallat hällristningar, emedan vi och alla andra med detta namn blott afse ett visst slag af bergtaflor. Jag behöfver blott påminna om de högst märkvärdiga Sigurdsristningarna, tolkade af prof. Säve, som förekomma dels på en runsten och dels på en berghäll i Södermanland. Den senare är visserligen inristad i häll, men jemte bilderna ses här en längre runinskrift, och ingen tänker på, att de skulle höra till samma tid som de bohuslänska hällristningarna.

Efter jag nu har ordet, vill jag påpeka ytterligare två omständigheter, som synas mig vara af stor vikt vid afgörandet af denna kronologiska fråga. Utom olikheten i tekniskt afseende, hvarom jag förut talat, hafva figurerna på hällristningarna en helt annan och lätt igenkänlig karakter än de figurer, som förekomma på jernålderns och senare tiders ristningar i sten. Om jag här hade tillfälle att visa afbildningar af människofigurer från hällristningarna och från t. ex. Sigurdsristningarna eller andra ristningar från tiden efter jernålderns början, så vore ett ögonkast tillräckligt att visa skillnaden. — Den andra omständigheten, som också ej saknar betydelse, är den, att på häll-

ristningarna i vanlig mening förekomma aldrig *runor*, ehuru dessa ristningar sjelfva kunna betraktas såsom ett slags bildskrift. Det synes mig nämligen afgjort, att de tillkommit derföre, att man velat åt efterverlden bevara minnet af viktiga tilldragelser. Sådan bildskrift förekommer hos många folk, och från Nordamerikas indianer har jag sett teckningar, som på ett förvånande sätt påminna om våra hällristningar. Det är emellertid temligen klart att, om ett folk vill bevara minnet af en händelse åt efterverlden, så är det mycket lättare att inrista några ord, innefattande berättelse derom, om nämligen folket känner bokstäfver. När nu hällristningarna visa sig vara bildskrifter, uti hvilka icke en enda runa förekommer, så ligger häri en betydande bevisningskraft för den åsigten, att de härstamma från en äldre tid än den, då folket kände runorna och derigenom konsten att uttrycka ord, som mycket lättare ledde till det åsyftade målet. Denna bevisning blir så mycket starkare som vi veta, att runorna förekomma redan under den äldre delen af jernåldern; och att de redan då voro kända i de nejder, der de flesta hällristningar förekomma, såsom vi bland annat se af runstenen i Tanum, hvilken står i den på hällristningar rikaste trakten i Sverige.

ORDFÖRANDE: Meningarna tyckas här vara eniga om, att de bohuslänska hällristningarna kunna hänföras till bronsåldern, da deremot olika åsigter råda beträffande åtskilliga med dessa ristningar förenade förhållanden. Jag tror icke det kan vara skäl att mötet i det fallet uttalar någon viss mening, utan torde mötet inskränka sig till att låta de här afgifna yttrandena utgöra svar på den framställda frågan, och att den närmare tidsbestämningen för hällristningarna må öfverlemnas till kommande undersökningar.

Denna herr Ordförandens uppfattning godkändes enhälligt af mötet. *)

*) Se »Bohuslänska hällristningar» af Montelius i »Bidrag till kannedom om Bohusläns fornummen», 2:a häftet, s. 146; och »Sveriges historia», 2:a häftet, »hällristningar».

Andra frågan:

Hvilket sammanhang kunna de å våra hällristningar afbildade fartygen, i afseende på formen, anses ega med dem som i forntiden begagnades af de vid Medelhafvet boende folken?

Då herr professor Nilsson önskade, att de i mötet delta gande skulle få tillfälle att, innan denna fråga föredrogs, taga kännedom om en af honom såsom svar derpå författad uppsats, hvilken nu till de närvarande ntdelades *), så beslöts att uppskjnta behandlingen häraf till onsdagen.

Mötet beslöt derefter att öfverga till den nionde frågan:

Huru bör man gå till väga för att noggrant uppteckua hvad som ännu återstår af folkmusik, folklekar och folkdansar i vårt land? Hvilken plan bör för detta ändamål följas?

Amanuensen EICHHORN: Ehuru det ej sker utan stor tvekan, ber jag att få yttra några ord i denna fråga, emedan jag, atminstone såsom dilettant, någon tid sysselsatt mig med våra folkliga traditioner; jag ber dock att få på förhand nämna, att jag icke är musiker ex professo oeh således ej kan gifva annat än allmänna antydningar i denna sak. Vi hafva visserligen redan i vår litteratur ett ganska stort förråd af uppteckningar uti här ifrågavarande syftning; vi hafva uppteckningar af folkmusik, ieke blott folkvisans utan äfven af instrumentalmusik, vi hafva uppteckningar af folklekar oeh dansar både i Arwidssons samling oeh i andra skrifter från äldre oeh nyare tid. Frågan är således ieke, att sådant samlande bör ega rum, utan den gäller, *huru* man dervid bör gå till väga, för att samlandet skall kunna anses vara *noggrant*. Det synes mig, att döma från min dilettant-ståndpunkt, som om i detta afseende åtskilligt skulle återstå att önska beträffande de uppteckningar, som hittills äro gjorda. -- Så vidt jag kan fatta, oeh såsom jag äfven hört af andra, hafva de som upptecknat vår folkmusik nteslutande utgått från den lärda musikens ståndpunkt, d. v. s. de hafva tagit för gifvet, att folktonen i allmänhet följde samma lagar oeh vore tillkommen efter ungefär samma norm som den

*) Uppsatsen är införd i början af detta häfte (sid. 1—29).

lärda musiken. Jag beklagar, att icke en af förminnesföreningens ledamöter, herr direktör Södling, som mycket sysselsatt sig med detta ämne, är här närvarande; han skulle kunna lemna goda upplysningar just i denna fråga. — Det är nödvändigt, att upptecknaren icke blott tager sig för att åhöra tonerna sådana de förefalla, utan han måste såsom förberedande studium sätta sig in i hela det tonsystem och den grund, på hvilken folkmusiken hvilar; han måste undersöka, hvilka skalor folkmusiken följer; han måste lära känna de instrument den begagnar, deras egendomliga tonfärg och teknik; han måste med ett ord gå fullt vetenskapligt tillväga, för att kunna lemna en fullt vetenskaplig produkt i sin uppteckning. Om deremot en vanlig musiker vill uppteckna t. ex. en folkdans, som sjunges eller spelas, så är det naturligt att, om han är fiolinist, han upptecknar den såsom han skulle spela den på fiol, emedan han tror, att folkmusiken går till väga på samma sätt som den vanliga. Detta vågar jag dock betvifla. Vidare måste han naturligtvis tänka, att pausering, att teknik o. s. v. äro underkastade samma lagar som den vanliga musiken. Äfven detta tror jag vara ett misstag. Säkert är, att våra folkvisor och folktoner utan ord hafva mycket mer naturenliga öfvergångar än den lärda musiken, och hafva mycket mera föråldrade gångar och ljud, än man i allmänhet föreställer sig. — Hvad vi nu ega upptecknad af folkvisornas toner och öfrig folkmusik, är alltså efter min öfvertygelse en moderniserad och förskönad musik, som icke eger alla äkthetens drag och icke beständt återgifver, hvad af en sådan uppteckning bör fordras. Såsom icke tekniker kan jag icke i detalj uppvisa, hvaruti dessa oriktiga uppfattningar bestå, men det är min bestämda öfvertygelse, att de hittills gjorda uppteckningarna icke äro fullt äkta och tillförlitliga. Dessutom är det naturligt, att ifrågavarande melodier sjungas olika på olika trakter, och att tonerna fått intryck af folkkaraktären på den ort, der de lefva. Derför kan man icke säga, att den eller den visan sjunges på den eller den tonen, utan måste inskränka sig till att säga, att man har hört den eller den tonen begagnas till visan på en viss plats, hvilket dock icke hindrar, att en annan ton kan brukas på ett annat håll.

Hvad angår folklekar och dansar synes det mig vara gifvet, att de hittills varande uppteckningarna äro alldeles för litet vetenskapliga. Granskar man t. ex. Arwidssons samling, hvilken såsom bekant hufvudsakligen härleder sig ifrån aflidne kammarjunkaren Rääfs storartade uppteckningar, så finner man blott ytterst allmänna antydningar om att så och så tillgår i den ena eller andra leken och dansen, såsom »paren fatta hvarandra i handen, svänga om o. s. v.» under afsjngande af vissa ord. — Det är dock klart att, om man skall kunna få begrepp om hvad en kroppslig rörelse är, man icke kan nöja sig med en så allmän beskrifning, utan man måste äfven dervidlag hafva en vetenskaplig och noggrann uppgift, så att man må veta icke blott att det eller det sker, utan *huru* det sker. En sådan beskrifning kan icke göras af andra än dem, som hafva studerat gymnastik och koreografi, eller den *vetenskapliga* danskonsten. Det är nämligen mitt fulla allyar att den, som gjort danskonsten till föremål för sitt studium, derigenom verkligen eger en vetenskaplig insigt, d. v. s. en klar, systematisk kunskap om danskonsten. Han måste ock, såsom hvarje kännare af ett fack, begagna vissa tecken och termer, begripliga för dem som äro hemma i samma kunskapsgrän. När nu en sådan person upptecknar en folkdans, så säger han icke: »paren fatta hvarandra i händerna» o. s. v., utan han använder en följd af bestämda beskrifningar, återgifvande de steg, de ställningar på ben, armar o. s. v., som de dansande intaga. Det är således nödvändigt, att hvad som ännu återstår af våra folklekar och dansar upptecknas af personer, som hafva bestämda studier åt detta håll, så att vi måtte få riktiga föreställningar om huru dansarne och lekarne ske.

Hvad angår den senare delen af frågan, eller hvilken plan som bör för ändamålet följas, så vågar naturligtvis icke jag, som icke är närmare invigd i dessa förhållanden, uppställa en sådan. Jag tror dock, att man skulle kunna tänka sig saken så, att en vetenskapligt bildad kännare af folkmusik och en vetenskapligt bildad gymnast och danskonstkännare borde resa inom vissa landskap och uppteckna, hvad de kunde finna. Två sådana personer borde helst samarbeta med hvarandra, så vida man ej kunde finna en person, som vore kännare af alla dessa

saker; en som endast är gymnast kan nämligen icke uppteckna musiken, och tvärt om. Jag tror således, att man ej kan bestämma annan plan än att en eller två lämpliga personer borde utses för att inom vissa områden, der man kände att folkmusik och folklekar lefde kvar, uppteckna dessa; men hvilken vetenskaplig plan de sedan borde följa för sitt görande och läta de torde icke vara lämpligt att här bestämma. Att emellertid en plan bör följas är tydligt, ty hvarje vetenskaplig undersökning och hvarje försök inom en vetenskap bör utgå från en viss punkt och utstakas i en viss riktning. Det vore mig för öfrigt en stor glädje, om någon vore i tillfälle att här gifva uärmare upplysningar, än jag kunnat lemna.

Friherre DJURKLOU: Den siste talarens yttrande borde egentligen afskräcka mig från att taga ordet i denna fråga, ty jag kan uti den icke intaga någon annan ståndpunkt än hans, d. v. s. dilettantens, och jag vågar knapt tillmäta mig den. När man emellertid mycket handskas med saker och ting, så kan man, äfven om ens bildning icke egentligen är riktad åt det hållet, icke undgå att märka åtskilligt, och därför vågar äfven jag yttra några ord i denna fråga. — Jag tror, att man miss-tager sig mycket, när man behandlar våra folkmelodier såsom musikaliska kompositioner. De äro yttringar af folkets musikaliska instinkt; i synnerhet är detta händelsen med folklekarne och dansarne samt de folkmelodier, som icke äro för-enade med våra gamla riddarevisor, hvilka troligtvis äfven till melodierna, ehuru de under tidernas lopp förändrats, torde kunna ledas upp till våra trubadurer. Jag tror därför, att den person, som skall befatta sig med upptecknandet af dessa saker, — jag håller icke så mycket på hans vetenskapliga insigt uti gymnastik och dans, — skall hafva en gnista af folkets musikaliska instinkt uti sig samt ega någon kännedom om det instrument, som tjenat till ledning för skapandet af dessa melodier. Detta instrument är fiolen. Han skall vara van att höra, huru en riktig bondspelman behandlar detta instrument, och känner han det, så förnimmer han lättare afstegen uti den tradition han hör. Deremot tror jag icke, att han i allmänhet kan reda sig med de studier han gjort t. ex. vid musikaliska akademien, de må hafva varit aldrig så grundliga. För öfrigt

anser jag, att de som skola behandla våra folkminnen, böra hafva en fläkt af den anda, som framkallat dem. I närvarande stund är det mycket svårt att uppteckna dessa folkvisor, emedan de dö ut och ersättas af andra visor, hvilka, liksom de, ursprungligen hafva vandrat från högans lofts bro och kommit ned till folket. Men folket förstör melodierna. Dessa mera konstiga toner ligga icke så naturligt för dem; de förvända dem, och nu har dertill kommit en ännu mera förstörande orsak uti ett instrument, som de flesta här torde höra utan stort nöje; jag menar dragspelet. Detta instrument förkollrar alldeles det musikaliska sinnet hos allmogen. Jag har haft tillfälle att höra melodier, som jag i min barndom hört spelas på fiol, nu utförda på dragspel, stympade och odrägliga. Detta gör, att det är på högsta tiden, att söka skaffa sig en man, som tager hand om folkmusiken på fullt allvar. Frågan om, huru vi böra gå till väga, vänder sig således till en viss grad derom, huru vi skola finna en *man*. Jag tror dock, att fornminnesföreningen eger åtminstone en man i sina leder, ehuru han icke är här närvarande, som är för ändamålet lämplig; det är musikdirektören *Södling*. Enligt min öfvertygelse finnes det ingen, som har så grundligt musikaliska studier och på samma gång så god uppfattning af folkmusikens instinkt som han. Jag ber blott att få fästa uppmärksamheten härvid beträffande första delen af frågan. Hvad angår den andra delen af densamma eller den plan som bör följas, så instämmer jag med herr Eichhorn, att dess utarbetande måste lemnas åt den person, som skall utföra uppdraget. Jag vill slutligen blott tillägga, att den omständigheten, att man är stor musiker och kompositör ofta är mera till hinder än gagn vid ett dylikt arbete.

Herr MANDELGREN: Jag ber att få bemärka, att en musiker icke är ensam tillräcklig till det arbete, som här är i fråga, ty en sådan torde oftast ej hafva de studier i den estetiska gymnastiken och koreografien som erfordras. Jag vill därför fästa uppmärksamheten på, att det torde vara nödvändigt att äfven en i dessa ämnen kunnig person medföljer, i fall någon uppteckning skall företagas. Våra lekar och dansar äro för närvarande beskrifna endast med få ord, och man kan icke taga reda på dem, om de icke upptecknas med det teekenspråk som tillhör vetenskapen.

Amannensen EICHHORN: Med anledning af de uttalanden som egt rum i denna fråga, och då jag till min glädje funnit, att de två herrar, som yttrat sig härom, i hufvudsaken instämt uti min åsigt om det otillfredsställande uti de redan gjorda uppteckningarna och nödvändigheten af att åtgärder snart vidtagas för att verkligt goda sådana måtte åstadkommas, vill jag såsom resultat af denna öfverläggning framställa det förslag, att mötet måtte uttala såsom sin åsigt, att en sådan uppteckning som här ifrågasats må så snart som möjligt genom fornminnesföreningens försorg ske på det sätt och under den form, som föreningen genom sin styrelse finner önskvärd och nyttig.

Kyrkoherden HAGBERG: Jag tager mig friheten att uti det ämne, som är före, accentuera en sak, som kan hända icke blifvit så varmt framsteld, som den säkerligen bort. Här är fråga om svenska folkets hjerta, som uti dessa toner gifver sig luft såsom foglarne om våren, såsom barnet i sin glädje. Jag tror, att den som skall nalkas folket måste hafva ett innerligt hjerta och sympati för folket. Han må hafva, huru stor teoretisk kunskap som helst, så kommer han dock ingen väg, om han icke förstår och känner folkets innersta hjerterot. Har han ater hjerta för forsens brus och för foglarnes sånger, så har han ock hjerta för det som folket sjunger på sitt naiva vis. Detta är den första egenskapen som upptecknaren bör ega; sedan må bildningens egenskaper komma uti andra rummet.

Herr Eichhorn's förslag antogs derefter enhälligt af mötet.

Ett af herr kassören VILHELM BERG inlemnadt, af teekningar åtföljdt föredrag "*Om fynd af flintverkstäder från stenåldern å Hisingen*" upplästes derefter af herr kammarherren Lagerberg.

Med anledning af detta föredrag, hvilket i öfverensstämmelse med en å mötet allmänt uttalad önskan i sin helhet är tryckt på annat ställe*), yttrade

Friherre KURCK: Herr Bergs afhandling är för mig af särskildt intresse därför, att jag sysselsatt mig med just det ämne,

*) I "Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia, utgifna på föranstaltande af länets Hushållningssällskap", andra häftet (Stockholm, 1876), sid. 127—145.

som deruti beröres. Den äldre stenåldern, till hvilken utan tvifvel den samma flintorna höra, har ej mycket varit föremål för undersökning; det vore derföre rätt väl om sadana företoges, och de äro dessutom ytterst tacksamma, ty särdeles här i Bohuslän finner man nära nog hvar man söker under det öfversta lagret af matjord en större eller mindre mängd flintskärfvor. De s. k. kustfynden äro emellertid icke *verkstüder*, ty urinvånarne kunde temligen allmänt med samma lätthet förfärdiga sina verktyg, utan de visa, att *bostäder* varit der belägna. Jag kan för min del icke på något vis instämma uti herr Malms åsigt, att dessa skärfvor skulle vara pilspetsar, som folket afskjutit från sina båtar. Nej, här hafva vi spår af bostäder, och detta är så mycket mer intressant som platserna för deras anläggning tydligt utvisa, huru mycket landet sedan den tiden stigit upp ur hafvet. De skånska kustfynden befinna sig alla nära intill hafvets strand, ty i dess närhet bosatte sig alltid vårt lands äldsta invånare för jagtens och fiskets skull; men i Bohuslän finna vi alla kustfynd temligen aflägsse från hafvet, belägna vid foten af bergen. Detta är en följd deraf att, såsom vi veta, svenska kusten här uppe höjer sig.

Doktor MONTELIUS: Med anledning af de märkliga meddelanden herr Berg lemmat och de nppptäckter han beskrifvit ber äfven jag att få tillägga några ord. Såsom friherre Kurek nämnde och äfven herr Berg antydt, bör man komma ihåg, att dylika fynd — de må kallas kust- eller verkstadsfynd — utvisande, att en tillverkning af redskap under stenåldern egt rum, anträffas öfver allt utefter våra kuster. Vi kunna nu följa dem från Blekinge utefter skånska, halländska och bohuslänska kusterna. I norra Bohuslän vid Tannam i Tannas socken hade jag tillfälle att för några år sedan göra ett fynd liknande de nu beskrifna från Hisingen. I sammanhang härmed torde det icke vara utan vigt, då vi erfara, att äfven på norska kusten dylika fynd anträffats. Professor Rygh i Kristiania har nämligen meddelat underrättelse om några fynd, som för kort tid sedan blifvit gjorda på Jäderen, utvisande att tillverkning af flintredskap äfven der, således vida längre mot norr, än förr varit känt, egt rum, samt att tillgång på flinta äfven der funnits. — Ett annat dylikt fynd, som ligger oss ännu närmare, är nyligen

gjordt och meddeladt af pastor Palmgren. Han har nämligen vid sjön Bolmen påträffat lemningar af fullkomligt samma slag som de här ifrågavarande, hvilket således utvisar, att äfven så långt in i landet en dylik tillverkning af flintverktyg bedrifvits. Äfven i Vestergötland och på Dal äro dylika fynd gjorda. En sammanställning af alla dessa gifver ett viktigt bidrag till kännedomen om utbredningen under stenåldern af den inhemska industrien. Jag tror, att vi icke utan ett visst berättigande kunna använda ett sådant ord. Hvad vi finna på de ställen, der stenåldersfolket knaekat sina flintor, gifver oss doek icke något begrepp om den skicklighet, som tillverkarna hade uppnått, men derom kunna vi på annat håll få upplysning. Vi behöfva blott kasta en blick på de rika samlingar från stenåldern, som numera finnas, och hvaraf vi äfven här i den tillfälliga utställningen kunna se vackra och storartade prof, för att lära oss inse, hvilken utomordentlig färdighet den tidens nordbor småningom förvärfvat sig uti flintans bearbetande. För fosterlandskänslan torde det ock vara icke utan tillfredsställelse att finna, det den nordiska stenåldern kan i det afscendet fullt mäta sig med hvilket folks som helst, och jag tvekar icke att säga, att den skicklighet som inom Sverige och Danmark ådagalagts i flintsakers förfärdigaude är fullt lika stor, om icke större än den som Europas öfriga folk visat. Det låter besynnerligt, att industrien här i höga Norden utvecklats till högre fulländning än i Europas andra länder, men vi kunna bestämdt bevisa att så varit, emedan vi i Norden i hundratal och tusental finna flintsaker af vissa bestämda former, hvilka former förgäfvos sökas i det öfriga Europa, der de ersättas af dolkar, yxor o. s. v. af helt andra typer. Deruti ligger beviset för att dessa saker äro tillverkade här i landet, och deraf ledas vi äfven till den slutsats, jag framställt om den höga ståndpunkt som industrien i Norden under stenåldern intog. Jag ber att få särskildt påpeka för dem som besöka den härvarande utställningen — för att icke tala om de välbekanta sakerna, som tillhöra Göteborgs Museum — några flintdolkar från Uddevalla Museum, som vitna om så stor arbets-skicklighet, att jag tviflar på att någon menniska nu för tiden skulle kunna åstadkomma något dylikt, åtminstone utan att först egna åtskilliga år åt öfningar. Om alltså flintsakerna äro tillverkade inom Skandinavien, återstår doek den frågan, om de

här blifvit förfärdigade på några få ställen och fran dem förda till andra trakter, eller om de blifvit tillverkade litet hvarstades i landet. Upptäckterna af flintverkstäder i det ena landskapet efter det andra gifva det resultat, att man i trakter vida längre mot norr, än vi för en tid sedan hade anledning antaga, idkat en sådan tillverkning af flintsaker. Ett af de märkligaste fynden är icke nytt, men torde vara mindre bekant. I trakten af Skellefte har man funnit icke blott ett stort antal flintsaker utan äfven en mängd flintskärfvor och några flintstycken, som tydligen varit råämnen.

Detta fynd leder tanken in på den fragan: hvarifran har stenåldersfolket fått sin flinta? I Skellefte finnes ingen naturlig flinta, det är alltså ingen annan möjlighet än att den flinta, som der bearbetats, blifvit ditförd såsom råämne. Annat är förhållandet i södra Sverige. Jag har af professor Torell fått upplysningar, som göra det temligen påtagligt, att naturlig flinta finnes i åtskilliga landskap, der man hittills trott, att sådan icke skulle förekomma. Den utgör såsom bekant en bildning från kritperioden. I Vestergötland återsta visserligen inga stora lemningar från denna period, men man har bevisat, att lager af krita och flinta betäckt Vestergötlands mark. Kritan har spolats bort, under det att flintan, som icke är löslig i vatten, har förts af detsamma längre eller kortare stycken, men förblifvit oförstörd. — Jag tror också, att geologerne äro af den åsigt, att de flintstycken, som anträffas i Vestergötland och Bohuslän, möjligen äro komna från de kritlager, som en gång betäckt dessa trakter. Således skulle tillgång på naturlig flinta under stenåldern funnits uti dessa delar af Sverige, der sådana fynd icke förr än under senare åren ådragit sig allmän uppmärksamhet. Det är klart, att detta förhållande är af stor vikt; ty, för att återkomma till den storartade utvecklingen af stenåldersindustrien i Sverige, denna kan endast hafva berott på två omständigheter: den ena rik tillgång på god flinta, och den andra Nordens af lägsna läge, hvilket hade till följd, att det långt senare än andra länder fick röna metallindustriens inflytande.

Intendenten MALM: Då herr Berg i sitt intressanta anförande citerar mig och en af de herrar, som här haft ordet, instämt med honom, så synes deraf som min åsigt vore stridande

möt dessa herrars. Herr Bergs yttrande beträffande mig stöder sig på ett muntligt samtal. Jag hade då icke till hands den källa, der min åsigt förekommer i tryck uttalad, och därför har herr Berg icke rätt uppfattat min mening. Jag har icke velat uttala en positiv sats i en fråga som denna, och min åsigt sammanfaller ovilkorligen med de öfriga herrarnes, ty fastän den icke är fullt utvecklade, går den dock icke ut på annat än att stenåldersfolket bodde på dessa stora höjder, som ligga mycket högre än det öfriga landet, och må hända äfven på de mindre öarna. Jagten var deras väsentligaste näringsfång, och något annat villebråd hade de ej än just dessa vilda djur, sälar, sjöfogel och dylikt, som då bebodde vår skärgård, dit dessa berg hörde; detta bevisas deraf, att vi ha skalbackar på ända till 500 fots höjd öfver hafvet. Min åsigt är således den samma som herrarnes, eller att fornfolket bodde här, och att dessa pilspetsar vitna om, att de användes på de platser der de finnas. Hvad angår de många flintskärfvor som uppsamlats på norra elfstranden, ber jag herrar fornforskare akta sig för att hänföra alla sådana till sitt område och till stenåldern. Det är icke så länge sedan vi lefde i en stenålder, och vi göra det på visst sätt ännu. Det är icke så länge sedan flintan hörde till de viktigaste sten-silierna för vårt dagliga lif, och många äldre personer minnas säkerligen ännu, huru man förr vandrade ut på landet och slog flinta till husbehof. Så gjorde man åtminstone i Lund. Man slog då ofta flintorna alldeles i stycken, hvarvid skärfvor uppkommo. På en sådan plats som Göta elfs mynning, hvilken otvifvelaktigt mycket tidigt varit bebodd och i senare tid varit så starkt befolkad, har man säkerligen haft stort behof af flinta, och liksom Hisingsbon nu för in till staden ägg och andra produkter, så förde han förr in flintor och sålde dem till stadsborna. Flintan förekom ock i handeln och spriddes till trakterna längst uppe i vår nord, hvarom jag kunnat öfvertygat mig under min vistelse i Lappmarkerna. Der funnos flintor öfver allt; de användes till gevär och afyttrades af handlande. Men der fanns icke blott bössfintor, utan man hade äfven slagflintor, som kommit från Tyskland. Således auser jag en stor del af de flintor, hvilka icke kunna hänföras till hvad jag vill kalla typerna från stenåldern, vara lemningar från den tid, då man begagnade flinta i dagligt bruk. Hvad särskildt beträffar flin-

tans förekomst i Bohuslän, så är det sagdt, att den der vore en lemning från en försvunnen kritformation. Det kan hända att så är, men någon krita i fast form är icke mig bekant norr om Halland. Nej, flintan har kommit hit på många andra sätt, äfven om den varit lemning af en kritformation. Här på Musei gård ligger ett flintblock, väl af en eentners vikt, som bevisligen är bitfördt för några få år sedan. Det fanns nämligen på yttre sidan af Styrso af en fiskare, som sett det ligga på isen och förde hit det därför, att det hade en så märkvärdig form. Blocket har kanske kommit hit från Möen, och derifrån tror jag, att den mesta flintan kommit till Bohuslän, der den ännu i dag samlar sig vid kusterna.

Doktor MONTELIUS: Med anledning af herr Malms yttrande ber jag att få nämna, att jag fullt instämmer med honom deruti, att icke alla flintskärfvor som anträffas i Sverige tillhöra stenåldern. Det finnes dock medel att kritiskt afgöra, hvilka fynd som äro gamla eller ej. Om t. ex. de anträffade flintskärfvorna äro betäckta af ett några tum tjockt matjordslager, är det alldeles uppenbart att de förskrifva sig från en mycket aflägsen tid, ty matjorden bildas icke så hastigt. Jag tror dessutom, att det finnes goda sätt att i många fall afgöra, huruvida de flintor, som påträffas äro af svenskt ursprung eller hit införda med barlast eller på annat sätt. Det är nämligen bekant, att flintan från olika trakter är mycket olika, och särskildt vet jag, att fransk och belgisk flinta är mycket lätt att skilja från skånsk och dansk. Hvad beträffar frågan, om de flintor, som anträffas på västkusten, äro lemningar af der fordom befintliga kritlager, finnes i professor Ryghs bref en upplysning, som är af stor betydelse. Den geolog, som gjort de nyss omtalade undersökningarna på Jäderen, har nämligen funnit bevis för en kritformation derstädes i den märkliga omständigheten, att han hittat smärre *kritstycken* bland de flintor, som han på ganska stort djup upptagit ur jorden. Jag har velat nämna detta för att fästa uppmärksamhet på frågan, och för att de, som göra undersökningar på våra svenska kuster, måtte hafva ögonen öppna för de möjliga spåren af en kritformation, från hvilken flintan kan förskrifva sig.

Friherre KURCK: Till svar på herr Malms yttrande, att de flintor, som i senare tid begagnats, kunna förväxlas med dem från stenåldern, vill jag bemärka, att det icke är fallet. Det är väl icke mer än en mansålder sedan handlande, som reste omkring, hade flintor att sälja, hvilka voro mycket väl slagna; men det oaktadt var det stor skilnad mellan det sätt, hvarpa dessa flintor blifvit slagna och den ofantliga färdighet som utvecklades af stenålderns folk. Jag tror alltså, att man i allmänhet ej kan misstaga sig vid urskiljandet af de flintor, som förskrifva sig från sistnämnda tid, och dem, som i ofantliga massor kunna finnas sönderkrossade bland grus och kiselsten, ty dels, såsom dr Montelius riktigt anmärkte, äro de lemningar som härleda sig från stenåldern, nära nog alltid betäckta af matjord, och dels ser ett vandt öga lätt nog, om ett flintstycke är bearbetadt för hand eller tillfälligtvis sönderslaget.

Intendenten MALM: Det är blott om de råa skärfvorna jag talat, och dessa finnas icke blott under mullen utan äfven öfver densamma. Jag har blott velat säga att icke alla flintskärfvor äro slagna af fornfolket, utan att massor af sådana ligga kvar från den tid, då man slog flintor för kökets behof. Hvad beträffar de kritstycken, som dr Montelius nämnde blifvit funna på Jäderen, så vet jag väl, att sådana finnas äfven här. De rasa ned på isen från kritbergen på Möen, och när isen lossnar, föras de kring åt många håll, aflagras på kusterna eller träffas på sjöbottnen i Kattegatt. Jag har sjelf ofta med bottenkrapan fått upp så väl flintor som kritstycken.

Sedan förmiddagens förhandlingar nu voro afslutade, begafvo sig mötesdeltagarne ned i Museet, för att bese dels Museets egna samlingar dels den rikhaltiga utställning af fornsaker från Bohuslän, Vestergötland och Halland, som var anordnad i sammanhang med mötet. Vi torde få tillfälle att återkomma till en närmare redogörelse för denna lärorika utställning.

SVENSKA FORNMINNESFÖRENINGENS

STYRELSE

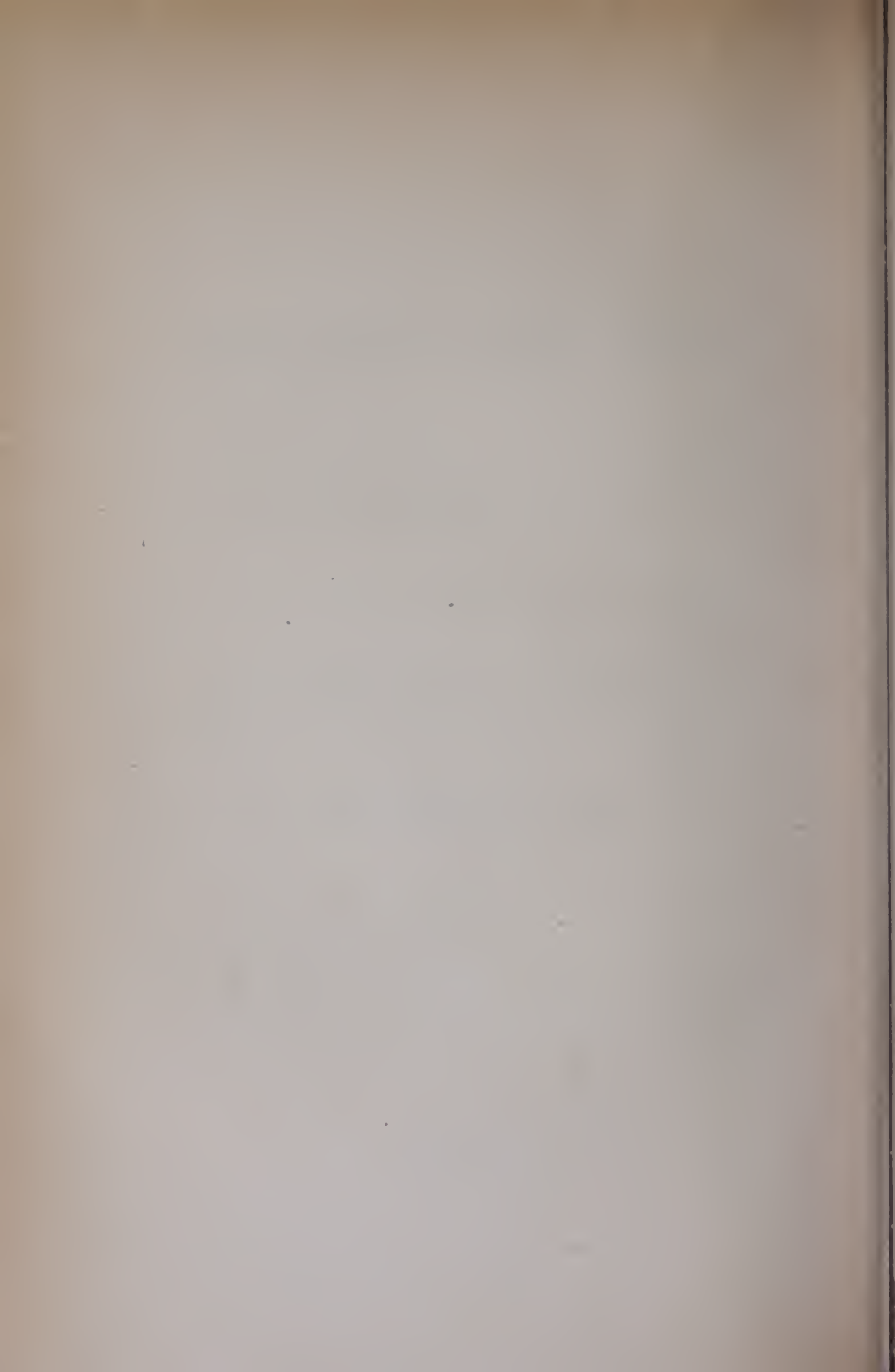
OCH

LEDAMÖTER

DEN 31 DECEMBER 1875.

STOCKHOLM, 1876.
P. A. NORSTEDT & SÖNER
KONGL. BOKTRYCKERI

Föreningens styrelse.

Ledamöter:

Almgren, G., Öfverkommissarie. — Skattmästare.
Eichhorn, C., Amannens.
Granlund, V. G., Aktuarie.
Malmström, J. A., Professor.
Mandelgren, N. M., Artist.
Montelius, O., Amanuens. — Sekreterare.
Nordenfalk, J., Friherre. — Ordförande.
Stolpe, H., Amannens
Winge, M. E., Professor. — Vice Ordförande.

Suppleanter:

Gellerstedt, A. T., Pyringeniör.
Sidenbladh, K., Aktuarie.
Hazelius, A., Fil. Doktor.

Beskyddare:

H. MAJ:T KONUNGEN.

Hedersledamöter:

- Cervin, S. F., Major, Godsegare — *Ingelstod (Vexjö)*.
Hildebrand, B. E., Riksantikvarie — *Stockholm*.
Hyltén-Cavallius, G. O., f. d. Charge d'affaires och Generalkonsul —
Sunnarvik (Weslanda).
Nilsson, S., Professor Emeritus, Prost och Kyrkoherde i Nöbbelöf —
Lund.
Russwurm, C., Arkivarie — *Reval*.
Steenstrup, J., Etatsråd — *Köpenhamn*.
Stephens, G., Professor — *Köpenhamn*.
Ugglas, C. G. af, Friherre, Öfverståhållare — *Stockholm*.
Wennerberg, G., Landshöfding — *Vexjö*.
Worsaae, J. J. A., Kammarherre, Direktör för Olduord och Etnograf.
Museerna i *Köpenhamn*.

Utländska ledamöter:

- Anderson, J., Sekret. i Society of Antiquaries of Scotland — *Edinburgh*
Aspelin, J. R., Filosofie Magister — *Helsingfors*
Beauvois, E., Maire — *Corberon (Côte-d'Or)*.
Bertrand, A., Direktör för Museet i *S:t Germain-en-Laye*
Briehaut, A. — *Paris*.
de Brolo, F. L., Grefve — *Palermo*.
Bugge, S., Professor — *Kristiania*.
Capellini, G., Professor — *Bologna*.
Cartaillac, P. E. — *Toulouse*.
Cazalis de Fondouce, P. — *Montpellier*.
Chantre, E., Underdirektör vid Museet i *Lyon*.
Conestabile, G. C., Grefve, Professor — *Perugia*.
Desor, E., Professor — *Neufchâtel*.
Dupont, E., Direktör för Museet i *Bruxelles*.

Engelhardt, C., Professor — *Köpenhamn*.
 Evans, J., Fabriksidkare — *Nash Mills, Hemel Hempsted (England)*.
 Filimonoff, G., Statsråd — *Moskwa*.
 Franks, A. W., Direktör vid Brittiska Museet — *London*.
 Freudenthal, A. O., Docent — *Helsingfors*.
 Gozzadini, G., Grefve, Senator — *Bologna*.
 Herbst, C. F., Justitsråd — *Köpenhamn*.
 Hooft van Iddekinge, J. E. H. — *Leyden*.
 Keller, F., Filosofie Doktor — *Zürich*.
 Lerch, P., Hofråd — *S:t Petersburg*.
 Lindenschmit, L., Professor — *Mainz*.
 Liseh, G. C. F., Geheime Arkiv-Råd — *Schwerin*.
 de Marsy, A. — *Compiègne*.
 Mestorf, Johanna, Custos vid Museet i *Kiel*.
 Missong, A., Filosofie Doktor — *Wien*.
 de Mortillet, G., Conservator vid Museet i *S:t Germain-en-Laye*.
 Neumann, J., Filosofie Doktor — *Prag*.
 Nikolaysen, N., Arkeolog — *Kristiania*.
 Oubaroff, A. S., Grefve — *Moskwa*.
 Payne, J. B., Kaptén — *London*.
 Pigorini, L., Professor — *Parma*.
 Rancken, J. O. J., Rektor — *Nicolaistad*.
 Romer, F., Professor — *Buda-Pest*.
 Rygh, O., Professor, Direktör för Historiska Museet i *Kristiania*.
 von Saeken, E., Friherre, Direktör för Antik kabinetet i *Wien*.
 de Schodt — *Bruxelles*.
 da Silva, J. P. N. — *Lisbonne*.
 Strunk, A., Justitsråd — *Köpenhamn*.
 Virchow, R., Professor — *Berlin*.
 Wesierski, A. B., Grefve — *Posen*.

Inländska ledamöter:

Adelskiöld, C. A., Major — *Stockholm*.
 Adlersparre, R., Bruksegare — *Gustafsvik (Christinehamn)*.
 Adlerstam, L., f. d. Kaptén, Postmästare — *Arvika*.
 Ahlén, A., Lektor — *Kristianstad*. Ombud i Kristianstads län.
 Ahlgren, J. C., v. Häradshöfding — *Åsum (Kristianstad)*.
 Ahlqvist, A. G., Lektor — *Vexjö*.
 Ahlqvist, P., Kontrollör — *Sundsval*. Ombud inom Medelpad.
 Ahlstedt, L. A., Musikdirektör och Godsegare — *Holje (Jemshög)*.
 Ahlstrand, J. A., Bibliothekarie. — *Stockholm*.
 Almén, F., v. Häradshöfding — *Göteborg*.
 Almgren, G. M., Öfverkommissarie i Civilstatens pensionsinrättning. —
Stockholm. Föreningens Skattmästare.
 Almqvist, H. N., Docent — *Uppsala*.
 Almqvist, P. A., Prost och Kyrkoherde — *Hakarps (Jonköping)*.

- Alsterlund, J. W., Kollega — *Kristinehamn*.
 Aminson, H., Lektor — *Strengnäs*. Ombud i Södermanlands lau.
 Anderssohn, J. A., Handlande — *Venersborg*.
 Andersson, A. F., Pastor — *V. Emtervik (Sunne)*.
 Andersson, B., Kyrkoherde — *Oppmanna (Christianstad)*.
 Andersson, C. E., Bruksegare — *Dömle (Karlstad)*.
 Andersson, H., Löjtnant — *Stockholm*.
 Andersson, J., Kontraktspastor och Kyrkoherde — *Grena*.
 Andersson, P., v. Ordförande i Dals Formminnesförening — *Högkil (Steneby)*.
 Andrén, J., Jur. Kand., Grosshandlare — *Göteborg*.
 Anjou, L. A., Biskop — *Visby*.
 Annerstedt, C., Docent — *Uppsala*.
 *Annerstedt, Th., Biskop — *Strengnäs*. Ständig ledamot.
 Anrep, C. A., Revisor — *Stockholm*.
 Anrep, G., Literatör — *Stockholm*.
 Arbin, A. N. von, f. d. Löjtnant, Godsegare — *Tångstad (Norrköping)*.
 Aschan, C. M. N., Löjtnant — *Thorsjö (Vexjö)*.
 Asplund, J. G., Landshöfding. — *Östersund*.
 Atterling, H. H., Bruksegare — *Vesslingbyholm (Fellingsbro)*

- Bäckman, C. J., Rektor — *Linä*.
 Barclay, A., J.r., Grosshandlare — *Göteborg*.
 Beck-Friis, C., Grefve, Kabinettskamarherre — *Borriinge (Malmö)*.
 Beckman, A. F., Biskop — *Skara*.
 Been, C. T., Postinspektör — *Mariestad*.
 Beijer, J. W., Hofstallmästare — *Kollinge (Kalmar)*.
 Berg, G., v. Häradshöfding — *Mönsterås*.
 Berg, J. P., Lagman — *Stockholm*.
 Berg, W., Kassör — *Göteborg*.
 Bergdahl, E. M., Landsfiskal — *Öfver-Tornea*.
 Bergen, C. von, Fil. Dr. — *Stockholm*.
 Bergensträhle, A., Major — *Uppsala*.
 Berger, M., v. Häradshöfding — *Göteborg*.
 Bergh, A. U., Kyrkoherde — *Rölanda*.
 Bergh, J. E., Professor — *Stockholm*.
 Berglund, C. H., f. d. Rådman — *Stockholm*.
 Bergman, C. J., Lektor — *Visby*. Ombud på Gotland.
 Bergman, E. W., e. o. Amanuens i Riksarkivet — *Stockholm*.
 Bergman, P. C., Postinspektör — *Stockholm*.
 Bergman, S. P., f. d. Landshöfding — *Hudiksvall*.
 Bergqvist, O. H., Musikdirektör — *Venersborg*.
 Bergstrand, P. E., Ingeniör i Landtmäterikontoret. — *Stockholm*.
 Bergström, F. F. T., Kammarråd — *Stockholm*.
 Berlin, H. J., Prost och Kyrkoherde — *Nordmaling*.
 Berlin, M. T., Komminister — *Jockmock (Qviekjock)*.

- Beronius, V. M., Med. Dr — *Falun*.
 Billengren, E., Lektor — *Falun*.
 Björck, A. W., Justitieborgmästare — *Göteborg*.
 Björck, G. D., Biskop — *Göteborg*.
 Björkbom, O. L., Apothekare — *Göteborg*.
 Björkman, J. A. G., Major, Föreståndare för Slöjdskolan i *Stockholm*.
 Björling, C. O., Biskop — *Vesterås*.
 Björnström, J. W., Kongl. Hofpred. och Kyrkoherde — *Solna (Stockholm)*.
 Blackstadius, J. Z., Artist — *Stockholm*.
 Blixén, A. S., Konsul — *Montevideo (Sydamerika)*.
 Blixén, C. O., vice Häradshöfding — *Stockholm*.
 Blomstrand, F. T., Lektor — *Göteborg*.
 Boëthius, S. J., Fil. licentiat — *Stockholm*.
 Bohlin, A., Bokhandlare — *Stockholm*.
 Bohnstedt, Ph. L., Bruksegare — *Rinkesta (Malmköping)*.
 Boklund, J., Professor, Hof-intendent — *Stockholm*.
 *Bonde, C., Grefve — *Kesäter (Wingåker)*. Ständig ledamot.
 Bonnier, A., Boktryckare — *Stockholm*.
 Borgström, J. G. F., Rektor — *Arvika*.
 Bovallius, R. M., Riksarkivarie — *Stockholm*.
 Brag, Eva Charlotta, Fröken — *Lund*.
 Brandel, C. H., Kontrollör i Manuf.-disk. — *Stockholm*.
 Brandell, P., Kyrkoherde — *Nordingrå (Ullånger)*.
 Braun, G. von, f. d. Kapten, Godsegare — *Rydaholm (Häkantorp)*.
 Breitholtz, C. A., Kronofogde — *Grönlid (Oskarshamn)*.
 Bring, E. G., Biskop — *Linköping*.
 Broberg, C. G. L., Studerande — *Uppsala*.
 *Broberg, J. V., Bibliotekarie — *Stockholm*. Ständig ledamot.
 Broman, J. G. A., Lektor — *Linköping*.
 Brouhn, R., Direktör — *Stockholm*.
 Bruhn, A. T., Byråchef — *Stockholm*.
 Brun, J., Apothekare — *Hudiksvall*.
 Brunius, A. W., Kapten — *Stockholm*.
 Brunius, C. G. J., Fil. Dr, Läroverkskollega — *Landskrona*.
 Brunius, T., Förestånd. för Norrköpings Lyceum — *Norrköping*.
 Brusewitz, C. J., Grosshandlare — *Göteborg*.
 Brusewitz, F., Brukspatron — *Limmared*.
 Brusewitz, G., Musci-Intendent — *Göteborg*.
 Brusewitz, L., Grosshandlare — *Göteborg*.
 Brusewitz, S. A., Fru — *Göteborg*.
 Bruzelius, A., Kyrkoherde — *Österstjef (Christianstad)*.
 Bruzelius, N. G., Rektor — *Ystad*.
 Brännström, P. A., Kommissionslandtmätare — *Neder-Luleå*.
 Bukowski, H., Antiquitets-handlande — *Stockholm*.
 Burén, D. P. af, Bruksegare — *Boöholm*.
 Burman, O., Bankokamererare — *Haparanda*.

Bursie, B. H., Häradshöfding — *Lidköping*.
 Bäckman, W. O. A., Telegrafkommissarie — *Neder-Kalix*.

Cajanus, A., Telegrafkommissarie — *Hernösand*.
 Carleman, C. G. W., Fotograf — *Stockholm*.
 Carlén, N., Kontraktsprost — *Fogelås (Hjo)*.
 Carlgren, W. M., Lektor — *Hernösand*.
 Carlsson, E. W., Sjökapten — *Göteborg*.
 Carlsson, A., Kamererare — *Koberg (Sollebrunn)*.
 Cavalli-Holmgren, A. F., Handelsbokhållare — *Stockholm*.
 Cedergren, P. W., Artist — *Stockholm*.
 Cederskiöld, H., Löjtnant — *Stockholm*.
 Cederskiöld, H. S., Lektor — *Vexjö*.
 Cederström, C., Friherre, Stadsläkare — *Strömstad*.
 Cederström, E. Th., Friherre — *Krusenberg*.
 Cervin-Stéenhoff, N. J., Theol. D:r, Kontraktsprost — *Karlshamn*.
 Chrysanter, A. T., vice Häradshöfding — *Göteborg*.
 Clarholm, F., Bankdirektör — *Karlstad*.
 Collén, J., Theol. D:r, Prost — *Skara*.
 Colliander, C. A., Kyrkoherde — *Romeled (Lilla Edlet)*.
 Collin, C. J., Kyrkoherde — *Reug (Malmö)*.
 Crantz, P. E., Kronolänsman — *Sveg*.
 Croneborg, W., Kammarherre — *Östanå (Elfsbaeka)*.
 Crusebjörn, J. I., Löjtnant — *Stockholm*.
 Cullberg, H., Godsegare — *Loeknevi (Wimmerby)*.
 Cullberg, S., Godsegare — *Utrike (Gamleby)*.
 Curman, C., Professor — *Stockholm*.
 Cöster, W. F., Rådman — *Helsingborg*.

Dahl, F. G. A., Arkitekt — *Stockholm*.
 Dahl, J., Stadsmäklare — *Göteborg*.
 Dahlberg, J., Kyrkoherde — *Råneå*.
 Dahlgren, E., Bruksegare — *Ransäter (Kihl)*.
 Dahlstein, J., Kyrkoherde — *Husaby (Lidköping)*.
 Dahm, O. E. L., f. d. Rektor — *Kalmar*.
 Danielson, E. G., Bruksegare — *Uddeholm (Råda)*.
 De Geer, C. E., Friherre, Kab.-kammarherre — *Leufsta*.
 De la Gardie, A. J., Grefve, Öfverste-kammarjunkare — *Hamiltonhouse (Helsingborg)*.
 De la Gardie, P. H., Grefve — *Maltesholm (Christianstad)*.
 De la Gardie, R., Grefve, Landshöfding — *Linköping*.
 De Maré, B., Bruksegare — *Ankarsrum (Westervik)*.
 De Maré, G., Bruksegare — *Nyggård (Gamleby)*.
 Dickman, G., Borgmästare — *Göteborg*.
 Diekson, C., Med. D:r — *Göteborg*.

Dickson, J. F., Grosshandlare — *Göteborg*.
 Dickson, J. J:son, Grosshandlare — *Göteborg*.
 Dickson, O., Grosshandlare — *Göteborg*.
 Dickson, R., Grosshandlare — *Göteborg*.
 Dietrichson, L. H. S., Professor — *Kristiania*.
 *Djurklou, N. G., Friherre, Kammarherre — *Sörby (Norrbyås)*. Ständig ledamot.
 Drysen, J. A., Rektor — *Strengnäs*.
 Düben, G. von, Friherre, Professor — *Stockholm*.
 Dücker, J. H. W., Grefve, Ryttmästare -- *Örtofta*.
 Dufva, C. F., Fabrikant — *Stockholm*.
 Dybeck, R., Fil. Kand., Fornforskare — *Stockholm*.

Edman, L., Akademiadjunkt — *Uppsala*.
 Edman, P. V., Löjtnant — *Köping*.
 Edvall, K. J., Kyrkoherde — *Thorsåker (Nyland)*.
 Ehrengranat, G. A., Stads- och Prov.-läk. — *Falkenberg*.
 Ehrensvärd, C. A., Grefve, Laudshöfding — *Göteborg*.
 Eichhorn, C., Amanuens — *Stockholm*. Led. af fören. styrelse.
 Ekeroth, B. F., Bankdirektör -- *Vexjö*.
 Ekeroth, H., Redaktör — *Vexjö*.
 Eklund, L. A., Lektor — *Jönköping*.
 Eklund, P. B., Förlagsbokhandlare — *Stockholm*.
 Ekman, I., Med. D:r, Stadsläkare — *Hudiksvall*.
 *Ekman, J. J., Grosshandlare — *Göteborg*. Ständig ledamot.
 Ekström, F. A., Med. D:r — *Göteborg*.
 Elfving, N. A., Öfverste, Generalkonsul — *Stockholm*.
 Englund, J. A., Kyrkoherde — *Neder-Luleå*.
 Ennes, C. A. M., Jägmästare — *Luleå*.
 Erichsson E. W., Kyrkoherde — *Bosjö Kloster (Höör)*.
 Ericson, C. W., Kapten — *Rånnum*.
 Ericson, J. P., Friherre — *Nyggård (Rånnum)*.
 Ericsson, Inspektör — *Floda (Dalarne)*.
 Erlandsson, O., Artist — *Skara*.
 Essen, F., von, Friherre, Kammarherre — *Kafvelås*.
 Essen, G., von, Friherre, f. d. Chargé d'affaires — *Svenstorp (Fridened)*.
 Essen, R. J., von, Frih., Jur. Kand. — *Ljunghem (Wreten)*.
 Eurenus, M. C. J., Lektor — *Malmö*. Ombud i Malmöhus län.
 Ewers, A., Grosshandlare — *Göteborg*.

Fagerberg, E. S., Lektor — *Göteborg*.
 Fagerström, F. E., Lektor — *Skara*.
 Fahlgren, C. A., Handlande, Artist — *Stockholm*.
 Falk, J. R., Kontraktspäst — *Gladsax (Simrishamn)*.
 Falkenstedt, A. W., Notarie i k. Sjöförvaltn. — *Stockholm*.

Farup, W., Bruksegare — *Ljusnedal (Hede)*.
 Fegræus, C. L., Kommissionslandtmätare — *Kuse (Wisby)*.
 Feilitzen, O. von, Aktuarie — *Stockholm*.
 Feltström, T., Kyrkoherde — *Hammerdal*.
 Fischerström, W., Hofstallmästare — *Strömsholm*.
 Fjellman, A. P., Rådman — *Östersund*.
 Fogelmark, K. E. K., Studerande — *Uppsala*.
 Follin, C. F., Ryttmästare — *Helsingborg*.
 Forssell, J. M., Landtbrukare — *Rogstorp (Mariestad)*.
 Forssell, N. E., Förste Lektor o. förestånd. för Veter.-inrättu. i *Skara*.
 Forssenius, C. J. F., Med. D:r — *Göteborg*.
 Fries, T. M., Akademiadjunkt — *Uppsala*.
 Frisendal, D., Landtbrukare — *Hammarén (Ragunda)*.
 Frisk, E., Fabrikör — *Hudiksvall*.
 Fryxell, A., Theol. D:r, Professor, Kyrkoherde — *Sunne*.
 Fryxell, O., Kontraktspäst — *Ör*.
 Fröberg, C. A., Borgmästare — *Hernösand*.
 Fröman, N. A., Justitie-ombudsman — *Stockholm*.

Gadd, J. A., Lektor — *Karlskrona*.
 Gagge, R., Kamererare — *Vesterås*.
 Gavelius, J. E., Bruksegare — *Bollsta (Nyland)*.
 Geijer, J. F., Bruksegare — *Lindfors (Filipstad)*.
 Geijer, P. A., Akademiadjunkt — *Uppsala*.
 Gellerstedt, A. T., Fyringeniör — *Stockholm*.
 Gethe, C. F. M. E., Kongl. Sekreterare — *Kalmar*.
 Giobel, C., Bruksegare — *Norje (Askersund)*.
 Graff, C. R., Komminister — *Sorunda (Ösmo)*.
 Grafström, T. F., Theol. D:r, Öfverhofpredikant — *Stockholm*.
 Granlund, V. G., Aktuarie i Riksarkivet — *Stockholm*. Led. af fören.
 styrelse.
 Grenander, J. M. A., Auditör — *Sköfde*.
 Groth, L. M., Theol. D:r, Lektor — *Karlstad*.
 Gumælius, C. A., Telegrafkommissarie — *Örebro*.
 Gumælius, G. W., Theol. D:r, Kontraktspäst och Kyrkoherde — *Örebro*.
 Gyllenhammar, C. A. N., Civilingeniör, Godsegare — *Stjernesand (Bor-
 holm)*.
 Gyllenkrook, W., Friherre, Godsegare — *Oby (Wieslanda)*.
 Gödecke, P. A., Fil. D:r, Folkhögskoleföreståndare — *Vrana (Sköl-
 lersta)*.
 Göthe, G., Fil. D:r, Amanuens — *Stockholm*.

Hackzell, C. J., Kronolänsman — *Neder-Luleå*.
 Hagberg, E. H., f. d. Öfverste — *Stockholm*.
 Hagberg, F. T., Kyrkoherde — *Edsberg (Wretstorp)*.

- Hagson, K. A., e. o. Läroverksadjunkt — *Linköping*.
 Hagström, F. N., vice Komminister — *Småland*.
 Hallberg, W., Musikdirektör — *Landskrona*.
 Halling, F. W., Vinhandlare — *Stockholm*.
 Hallvarson, I. — *Hede (Wemudalen)*.
 Hamilton, G. M., Grefve, Godsegare — *Hedensberga (Vesterås)*. Ombud inom Vestmanlands län.
 Hamilton, H. J., Friherre, Godsegare — *Boo*.
 Hamilton, Louise, född Piper, Grefvinna — *Villa Giacomina (Lidköping)*.
 Hammar, A. N., Lektor — *Karlskrona*. Ombud inom Blekinge.
 Hammar, O. R., Landskamrerare — *Karlskrona*.
 Hammarberg, P., Grosshandlare — *Göteborg*.
 Hammarhjelm, C., Bruksegare — *Nynäs (Wall)*.
 Hammarskiöld, H., Arkitekt — *Smedserum (Wimmerby)*.
 Hammarsköld, C. J., Trafikdirektör — *Stockholm*.
 Hammer, C., Juvelerare — *Stockholm*.
 Hansell, P., Bokhandlare — *Uppsala*.
 Hansen, C., Genremålare — *Stockholm*.
 Hanström, C. L., Läroverkskollega — *Vestervik*.
 Hazelius, A., Fil. D:r, f. d. Lektor — *Stockholm*.
 Hedberg, F., Literatör, Intendent vid k. Theatern — *Stockholm*.
 Hedlund, S. A., Redaktör — *Göteborg*.
 Hedström, C. W., Kongl. Hofpredikant, Kyrkoherde — *Asker (Kilsmo)*.
 Helander, A., Förste Landtmätare — *Nyköping*.
 Helander, S. W., Agrée vid Fria Konst. Akad. — *Göteborg*.
 Hellberg, T. D., Kontraktspäst — *Tanum (Uddevalta)*.
 Helleberg, J. A., Disponent — *Sandarne (Söderhamn)*.
 Hendeberg, S. O., Kyrkoherde — *Grönby (Anderstorf)*.
 Hermelin, O., Friherre, Godsegare — *Stockholm*.
 Hessle, B. W., Häradshöfding — *Hjelmared (Alingsås)*.
 Heurlin, A. O., Rektor — *Göteborg*.
 Heurlin, S., Kyrkoherde — *Åby (Qvidinge)*.
 Hierta, F. P., Friherre, Godsegare — *Främmestad (Grästorpe)*.
 Hildebrand, H. O., Fil. D:r, Amanuens — *Stockholm*.
 Hjertberg, E., Kopist i k. Just.-revisionens exped. — *Stockholm*.
 Hjorth, C. R., Provisor — *Vara*.
 Hjärne, H., Fil. D:r — *Stockholm*.
 Hofberg, H., Med. D:r — *Stockholm*.
 Holm, P. D., Kongl. Hofnålare — *Stockholm*.
 Holmberg, C. A., Landssekreterare — *Vexjö*.
 Holmertz, C. G. G., Jägmästare, tillf. Direktör vid Skogs-Institutet — *Stockholm*.
 Holmgren, A. F., Professor — *Uppsala*.
 Hultman, G. H., Biskop — *Vexjö*.
 Hultstrand, S. J., Musikdirektör — *Lidköping*.
 Humble, J., Lektor — *Stockholm*.

Hummel, D., Bruksegare — *Stockholm*.
 Häggström, F. W., Professor — *Uppsala*.
 Högström, A., Kyrkoherde — *Nora (Skog)*.
 Hörstadius, J. G. F., f. d. Advokatfiskal — *Uppsala*.

Indebetou, H. O., Fil. Kand. — *Nyköping*.
 Iverus, G. F., Prost — *Floda (Gagnef)*.

Jacobsson, E., Arkitekt — *Stockholm*.
 Jancke, P. G., Häradshöfding — *Öråker (Stockholm)*.
 Johansson, C. H., Lektor — *Vesterås*.
 Johansson, J., f. d. Hotellvärd — *Ranten (Falköping)*.
 Johansson, N. A., Rektor — *Göteborg*.
 Johnson, A., Fil. D:r, Läroverksadjunkt — *Jönköping*. Ombud inom
 Jönköpings län.
 Jönsson, J. E., Telegrafassistent — *Varberg*.

Kajerdt, R., Rektor — *Vestervik*. Ombud inom norra delen af Kalmar län.
 Karlberg, C., Kronolänsman — *Thorsborg (Lidköping)*.
 Karlberg, I. T., Lazarettläkare — *Kalmar*.
 Karlson, K. F., Lektor — *Örebro*. Ombud inom Örebro län.
 Kastman, K. A., Rektor — *Kalmar*.
 Kempff, H., Lektor — *Gefle*.
 Kerfstedt, J., Kyrkoherde — *Rödön (Östersund)*.
 Key, E., Godsegare — *Sundsholm (Vestervik)*.
 Key, E. A., Professor — *Stockholm*.
 Kinberg, L., Komminister — *Ulricehamn*.
 Kindstrand, F. R., Apothekare — *Stockholm*.
 Kinnander, J., H., Kontraktspost — *Vadstena*.
 Kjellberg, J. F., Professor — *Stockholm*.
 Kjellin, P. F., Kronofogde — *Mora*.
 Kjellquist, J., Kyrkoherde — *Husaby (Lidköping)*.
 Kjellström, A. W., Arkitekt, Ritlärare vid Elem.-lärov. i *Örebro*.
 Kjerner, C., Prost och Kyrkoherde — *Örslösa (Lidköping)*.
 Kjerrström, F. O., Adjuunkt vid Nya Elementarskolan i *Stockholm*.
 Klefbeck, C. O., Seminariirektor — *Skara*.
 Klemming, G. E., Kongl. Bibliothekarie — *Stockholm*.
 Klingspor, C. A., Ryttnästare — *Uppsala*.
 Klint, H., Ingeniör — *Sundsvall*.
 Krusenstierna, M. von, Öfverstelöjtnant — *Vezio*.
 Kullberg, G. E., Kyrkoherde — *Broddetorp*.
 Kullberg, N. A., Fil. D:r, Amanuens i Riksarkivet — *Stockholm*.
 Kumlin, L. F., Lektor — *Strengnäs*.

- Kurck, A. F., Friherre — *Ryuge (Ystad)*.
 Kuylenstierna, C. J. G., Kammarherre — *Sperlingsholm (Halmstad)*.
 Kuylenstierna, J. C., f. d. Öfverstelöjtnant — *Källtorp (Skara)*.
 Källoff, N., Pastor — *Hinneryd (Ljungby)*.
 Körner, C. G., Prost — *Gårdstånga (Lund)*.
-
- Lagerberg, A. M. E., Kammarherre, Musei-intendent — *Göteborg*. Ombud inom Göteborgs och Bohus län.
 Lagergren, J. A., Löjtnant, Regem.-kommissarie — *Halmstad*. Ombud i Halland.
 Lagerheim, C., Riddarhusfiskal — *Stockholm*.
 Lagerqvist, O., Prost — *Köpinge (Christianstad)*.
 Landgren, L., Theol. D:r, Kontraktsprost — *Delsbo*.
 Landtmansson, I. S., Professor — *Uppsala*.
 Langlet, E. V., Hofarkitekt — *Stockholm*.
 Larsson, A., Läroverkskollega — *Christinehamn*.
 Larsson, L. M., Lektor — *Stockholm*.
 Larsson, N., Landtbrukare, f. d. Talman — *Tullus (Ragunda)*. Ombud inom Jemtland.
 Laurell, E., Prost och Kyrkoherde — *Sillerud (Gillberga)*.
 Laurin, A. U., Fil. D:r, Boktryckare — *Stockholm*.
 Laurin, G. L., Boktryckare — *Stockholm*.
 Leffler, L. F., Docent — *Uppsala*. Ombud i Uppsala län.
 Leijer, A. F., Kapten — *Ulrichamn*.
 Leijer, J. G. E., Med. D:r, Lazarettsläkare — *Visby*.
 Leman, P., Fil. D:r — *Göteborg*.
 Leuhusen, A. R., Friherre, f. d. Lotsdistrikt-chef — *Stockholm*.
 Lewenhaupt, A. C. L., Grefve, Öfverkammarherre — *Sjöholm (Katrineholm)*.
 Lewenhaupt, C. M., Grefve, Öfver-Hofjägmästare — *Claestorp (Katrineholm)*.
 Levin, P. A., Med. D:r, Brunnsintendent — *Bie*.
 Lidman, A., Kronofogde — *Halmstad*.
 Liedholm, K. W., Kontraktsprost — *Efveröd (Christianstad)*.
 Lilliecrona, P., Häradshöfding — *Åsum (Christianstad)*.
 Lind af Hageby, M., Ryttnästare — *Ryd (Elmhult)*.
 Lindal, P. J., Amanuens — *Uppsala*.
 Lindberg, C. F., Artist — *Stockholm*.
 Lindblad, A. J. K., Läroverksadjunkt — *Venersborg*.
 Lindblad, C. P., Studerande — *Uppsala*.
 Lindgren, A. D. W., Artist — *Göteborg*.
 Linder, C. W., Domprost — *Vesterås*.
 Linder, H. F., Fil. D:r — *Uppsala*.
 Linder, N., Lektor — *Stockholm*.
 Lindgren, D., Kamererare — *Borås*.
 Lindgren, H., Fröken, Artist — *Göteborg*.

- Lindgren, J. M., Häradshöfding — *Vassmolösa (Kalmar)*.
 Lindhult, H. A., Konsistorie-notarie — *Göteborg*.
 Lindskog, C. S., Theol. Dr., Kontraktsprost och Kyrkoherde — *Örgryte (Göteborg)*.
 Lindström, G., Landtbrukare — *Kronoberg (Vexjö)*.
 Lindwall, C. O., Ingeniör — *Bergsund*.
 Ling, H., Professor, Öfverlärare vid Gymn. Centralinst. — *Stockholm*.
 Lithander, L., Handlande — *Klöstanäs (Lith)*.
 Ljungström, C. J., Kyrkoherde — *Tunhem (Rånnum)*.
 Lodell, E. P., Kongl. Hofpredikant, Prost — *Vreta kloster (Linköping)*.
 Lothigius, S. H. L., t. f. Skogsinspektör — *Luleå*.
 Lundberg, C. F., Handlande — *Göteborg*.
 Lundberg, C. M., Kyrkoherde — *Weinge (Laholm)*.
 Lundgren, N. A., Kamererare — *Säfstaholm (Vingåker)*.
 Lundgren, R., Godsegare, Konsul — *Herrestad (Ystad)*.
 Lundh, A., vice Pastor — *Karlshamn*.
 Lundström, C. D., Grosshandlare — *Göteborg*.
 Löfgren, A. W., Kamererare — *Falköping*.
 Lönegren, S. E., Kyrkoherde — *Myresjö (Lannaskede)*.
 Lönnegren, A. W., Lektor — *Luleå*.

- Magnét, C. A., Kanslist i Kammarrätten, v. Häradshöfding — *Stockholm*.
 Magnét, H., Landtbruksingeniör — *Kalmar*.
 Magnus, E., Grosshandlare — *Göteborg*.
 Magnusson, J., Hemmansegare — *Granbäckstorp (Sunne)*.
 Malm, A. W., Intendent — *Göteborg*.
 Malmsten, C. J., f. d. Statsråd, Landshöfding — *Mariestad*.
 Malmström, C. G., Professor — *Stockholm*.
 Malmström, J. A., Professor — *Stockholm*. Led. af föreningens styrelse.
 *Mandelgren, N. M., Artist — *Stockholm*. Led. af föreningens styrelse. Ständig ledamot.
 Mankell, J., Kapten — *Stockholm*.
 Mannerskantz, C. A., f. d. Kapten — *Värnanäs (Kalmar)*.
 Martin, O., Stadskassör — *Umeå*.
 Matthiesen, R. M., Konsistorie-notarie — *Hernösand*.
 Mattsson, L. P., Bokbindare — *Teng (Lidköping)*.
 Meijerberg, C. J., Folkskoleinspektör — *Stockholm*.
 Melin, O., Stadsmäklare — *Göteborg*.
 Mellin, G. H., Prost — *Norra Vram (Helsingborg)*.
 Mentzer, C. F. von, Hofmarskalk — *Ribbingsberg (Värgårda)*.
 Montan, E. W., Doцент — *Uppsala*.
 Montelin, C. J. W., Kyrkoherde — *Virestad (Liatorp)*.
 Montelius, O., Fil. Dr., Amanuens — *Stockholm*. Föreningens Sekreterare.

- Montgomery-Cederhielm, R. N. G., Bruksegare — *Segersjö (Örebro)*.
 Morén, E., Theol. D:r, Kontraktsprost — *Stora Tuna*.
 Munthe, L., Löjtnant — *Stockholm*.
 Murray, G., Grosshandlare — *Göteborg*.
 Möller, P., von, Godsegare, f. d. Ryttmästare — *Skottorp (Halmstad)*.
 Mörner, C. H. S. M., Underlöjtnant — *Göteborg*.
-
- Næslund, C. G., Kontraktsprost — *Arnäs (Örnsköldsvik)*.
 Nattsén, A., Prost och Kyrkoherde — *Alingsås*.
 Nerman, J. H. J., Rådman, vice Häradshöfding — *Karlskrona*.
 Nilsson, A., Gästgifvare — *Bräcke*.
 Nilsson, C. O. W., Förest. för Norrköpings arbet.-förenings museum —
Norrköping.
 Nilsson, Ida, Fröken — *Lund*.
 Nissén, E. G. F., Bankokamererare — *Uppsala*.
 Noræus, C. W., Kontraktsprost — *Fristad*.
 Nordenberg, J. E., Kyrkoherde — *Boteå (Nyland)*.
 Nordenfalk, C., Expeditionschef — *Stockholm*.
 Nordenfalk, E., Kapten — *Stockholm*.
 *Nordenfalk, J., Friherre, Godsegare — *Stockholm*. Ständig ledamot.
 Föreningens Ordförande.
 Nordenfalk, O., Löjtnant — *Almviksnäs (Vestervik)*.
 Nordenson, G., Kronolänsman — *Skjelfvum (Lidköping)*.
 Nordér, C., Komminister — *Lavarby (Billingsfors)*.
 Nordien, N. P., Prost och Kyrkoherde — *Refsund (Östersund)*.
 Nordin, F., Lärare vid *Manilla (Stockholm)*.
 Nordlander, C. H., Löjtnant — *Stockholm*.
 Nordling, E. W., Professor — *Uppsala*.
 Nordmark, D., Kontraktsprost — *Väse*.
 Nordström, J., Bruksegare — *Sölje bruk (Gilberga)*.
 Nordström, J. C., Kyrkoherde — *Hoby (Örtofta)*.
 Nordström, S. E. T., Fil. D:r, Läroverksadjunkt — *Stockholm*.
 Nordström, T., Fil. D:r — *Stockholm*.
 Nordwall, A. L., Lektor — *Strengnäs*.
 Norén, A. O., Auditor, Godsegare — *Essgårdet (Lidköping)*.
 Norén, O. E., Literatör — *Stockholm*.
 Norlander, O. S. G. — *Sundsvall*.
 Norrman, E., Kyrkoherde — *Undersåker (Östersund)*.
 Norrman, O., Kyrkoherde — *Umeå*. Ombud inom Vesterbottens län.
 Nyberg, P. J., Literatör — *Göteborg*.
 Nyblæus, G., Öfverste — *Stockholm*.
 Nyblom, C. R., Professor — *Uppsala*.
 Nystrom, A., Arkitekt — *Hällingstorp (Borensberg)*.
 Nystrom, A. L. W., Kyrkoherde — *Rasbo (Uppsala)*.
 Nystrom, J. E., Förste Landtmätare — *Luleå*. Ombud inom Norrbottens län.
-

Odelstierna, D., Major — *Göteborg*.
 Olivekrona, S. R. D. K., Justitieråd — *Stockholm*.
 Olsson, P., Lektor — *Östersund*.
 Otterström, J., Prost och Kyrkoherde — *Varola (Sköfde)*.

Pallin, J. R., Lektor — *Stockholm*.
 *Palm, S., Postmästare, Sv. vice Konsul i *Austin (Texas, Nordamerika)*.
 Ständig ledamot.
 Palme, C. A., Lagman, Landssekreterare — *Kalmar*.
 Palmgren, L. F., Pastor — *Umaryd*.
 Palmlund, L. G., Kontraktsprost — *Skatelöf (Vexjö)*.
 Pehrson, N., Konsul — *Ystad*.
 Pell, P. A., Hemmansegare — *Höle (Målung)*.
 Persson, E., Gästgifvare — *Brücke*.
 Persson, H., Landstingsman — *Ammer (Refsund)*.
 *Petersens, H. M. af, Kammarherre — *Erstavik (Stockholm)*. Ständig
 ledamot.
 Petersson, D. G., Med. D:r, f. d. Stadsläkare — *Kalmar*.
 Pfeiff, G., Friherre — *Årås (Mullsjö)*.
 Philipson, A., Jur. Kand. — *Göteborg*.
 Piehl, C. F., Studeraude — *Uppsala*.
 Piper, C. G. F., Grefve, Hofstallmästare — *Krageholm (Ystad)*.
 *Platen, C. B. E., Grefve, Kammarherre — *Stockholm*. Ständig ledamot.
 Pontén, J. O., Lektor, Förste Stadsläkare — *Strengnäs*.
 Posse, A. F., Grefve — *Charlottenlund (Ystad)*.
 Posse, K., Grefve, Kammarherre — *Bergqvara (Vexjö)*.
 Post, M. U. von, Löjtnant — *Äs*.
 Pripp, H., Kapten — *Göteborg*.
 Pålman, C. J., Kyrkoherde — *Rappestad (Bankeberg)*.

Qvistgaard, A., Ingeniör — *Karlshamn*.

Raab, G., Friherre — *Brusemåla (Staby)*.
 Ramel, O. A. P., Friherre — *Öfveds Kloster (Bjersjölagård)*.
 Ramel, M. H. O. G. H., Friherre — *Vidarp (Lund)*.
 Rehausen, J. G. W. von, Öfverste — *Hudiksvall*.
 Reuterskiöld, C., Bruksegare — *Hallved (Uppsala)*.
 Reuterskiöld, C. L., Kab.-kammarherre — *Gimo (Skefthammar)*.
 Rhodin, C., Bruksegare — *Elgå (Ottebol)*.
 Richert, J. G., Major — *Göteborg*.
 Richert, M. B., Akademiadjunkt — *Uppsala*.
 Ridderstolpe, C. G., Grefve, Major — *Fiholm (Strömsholm)*.
 Rogberg, C. E. J., Professor — *Stockholm*.
 Rogberg, J. G., Komminister, kongl. Hofpredikant — *Stockholm*.

Roos, A. W., Generalpostdirektör — *Stockholm*.
 Rosen, A. E. von, Grefve, Öfverste — *Stockholm*.
 Rosen, J. G. O. von, Grefve, kongl. Hofmålare — *Stockholm*.
 Rosén, J. P. A. — *Stockholm*.
 Rosengren, L., Kontraktsprost — *Väddö (Norrtelge)*.
 Rosensvärd, J. H., Generalbefälhafvare — *Karlstad*.
 Rossander, J. P., Löjtnant — *Ehrendal (Gnesta)*.
 Roth, M., Fil. D:r, Adjunkt vid Nya Elem.-skolan — *Stockholm*.
 Rubenson, M., Literatör — *Göteborg*.
 Rubensson, J., Grosshandlare — *Göteborg*.
 Rudbeck, A., Friherre — *Stockholm*.
 Rudgren, E., Handlande — *Göteborg*.
 Rudvall, C. J., Postexpeditör — *Fagerhult*.
 Rundgren, C. H., Biskop — *Karlstad*.
 Rutberg, J., Kapten — *Neder-Kalix*.
 Rydberg, O. S., Protokollsekreterare — *Stockholm*.
 Rydberg, V., Literatör — *Göteborg*.
 Ryding, J. M., Landskamererare — *Venersborg*.
 Röhss, A., Grosshandlare — *Göteborg*.
 Röhss, W., Konsul — *Göteborg*.

Sack, J. G., Friherre, Löjtnant — *Bergshammar (Strengnäs)*.
 Sahlén, A. J., Lektor — *Skora*.
 Sahlén, N. O., Handlande — *Stugun*.
 Sahlström, E., Handlande — *Hudiksvall*.
 Saloman, G., Hofmålare — *Stockholm*.
 Samzelius, J. L., Fil. D:r, Förvaltare af Tumba Bruk — *Tumba*.
 Sandahl, O. T., Professor — *Stockholm*.
 Sandberg, C., Kamererare, Arkivarie i Kammararkivet — *Stockholm*.
 Sandelin, C. S., Kronofogde — *Vee (Väse)*.
 Sander, N. F., Kansli-sekreterare — *Stockholm*.
 Sandquist, S. J., vice Häradshöfding — *Hudiksvall*.
 Sandström, J. E., Kommissionslandtmätare — *Öijebyn*.
 Scheele, G. von, Hof-intendent — *Kilanda (Göteborg)*.
 Schenson, C. O., Fil. D:r, Läroverksadjunkt — *Karlstad*.
 Schiller, A. L., Rektor — *Göteborg*.
 Schjöler, S., Godsegare — *Backa (Åzevall)*.
 Schmidt, K., Landtbrukare — *Vrå (Jerna)*.
 Scholander, F. W., Professor, Hof-intendent — *Stockholm*.
 Schotte, G. V., Lektor — *Nyköping*.
 Schough, R., Kapten — *Luleå*.
 Schoultz, E. von, Professor — *Göteborg*.
 Schram, A. T., Med. D:r, Provincialläkare — *Söderåkra*.
 Schram, E. G., Fil. D:r, Läroverksadjunkt — *Uppsala*.
 Schultz, M. B., Brukspatron — *Hjulsta (Jerna)*.
 Schürer von Waldheim, W., Landtbrukare — *Mellingeholm*.

- Schwerin, G. A. von, Friherre, Arkivarie i Göta Hofr. — *Jönköping*.
 Schwerin, J. von, Friherre — *Skarhult (Christineberg)*.
 Schwerin, W. F. A. S. von, Grefve, Löjtnant — *Säby (Gnesta)*.
 Schönbeck, J. A., Postinspektör — *Kalmar*.
 Seaton, A., Grosshandlare — *Göteborg*.
 Segrell, G., Godsegare — *Tveta (Stora Rör)*.
 Sehlberg, E. A., Fil. D:r — *Ström (Östersund)*.
 Selggren, J., f. d. Rektor — *Gefle*.
 Selligren, N., Studerande — *Uppsala*.
 Selling, H., Mynthandlare — *Göteborg*.
 Sidenbladh, K., Aktuarie vid Stat. Centralbyrån — *Stockholm*.
 Silfverschiöld, N. A., Friherre — *Koberg (Sollebrunn)*.
 Silfverskiöld, P. F., Major — *Alingsås*.
 Silfverstolpe, C. G. U., Kammarherre — *Stockholm*.
 Sillén, A. W. af, Rektor — *Stockholm*.
 Sjöborg, J., Komminister — *Thorsås (Kalmar)*.
 Sjögren, C. A. H., Bergmästare — *Filipstad*.
 Sjögren, O., Fil. D:r, Kollega — *Göteborg*.
 Sjögren, S. O., Kyrkoherde — *Allerum (Helsingborg)*.
 Sjöstedt, C., Rådman — *Hjo*.
 Skoldberg, S. E., f. d. Medicinalråd — *Hesslö (Walla)*.
 Snolisky, C., Grefve, Förste Sekret. i Utrikesdep. — *Stockholm*.
 Sohlberg, C. J., Bruksegare — *Pajala*.
 Solander, H., Lektor — *Umeå*.
 Sondén A. F., Theol. D:r, Domprost — *Skara*.
 Sonesson, N., Fil. D:r, Civilingenjör — *Skeen*.
 Spaak, F. A., Stadsmäklare — *Göteborg*.
 Sparre, E. T., Grefve, Kammarherre — *Torpa (Borås)*.
 Sparre, N. G. A., Grefve, Kammarherre — *Almenäs (Hjo)*.
 Sparre, J. A. A., Öfverste kammarjunkare — *Almenäs (Hjo)*.
 Spilhammar, J. R., Fil. D:r, Redaktör — *Stockholm*.
 Staaf, O. A., Kyrkoherde — *Offerdal (Östersund)*.
 Starbäck, C. G., Lektor — *Norrköping*.
 Stecksén, J. O. B., Öfverstelöjtnant — *Stockholm*.
 Stenberg, C. M., Kyrkoherde — *Gellivare*.
 Stenberg, E. A., Kyrkoherde — *Karl Gustaf (Haparanda)*.
 Stendahl, L. O., Prost och Kyrkoherde — *Eldsberga (Halmstad)*.
 Stenmark, K. A., Landtränmästare — *Kalmar*.
 Stenström, O. E., Agronom, Landtbruksskole-föreståndare — *Gårdsjö (Borgvik)*.
 Stenudd, I., Kronolänsman — *Haparanda*.
 Stjernberg, P., Kontraktspäst och Kyrkoherde — *Öijebyn*.
 Stjernblad, J. E., Friherre — *Marsvinsholm (Ystad)*.
 Stjernstedt, A. W., Friherre, Riksheraldicus — *Stockholm*.
 Stockenström, A. von, Bruksegare — *Akers bruk (Mariefred)*.
 Stolpe, C. E. E., Kongl. Hofpredikant — *Ving (Årevall)*.
 Stolpe, C. J., Borgmästare — *Norrköping*.

- Stolpe, H., Fil. D:r, Amanuens — *Stockholm*. Led. af fören. styrelse.
- Stråle, W., Landshöfding — *Stockholm*.
- Strömberg, A. T., Theol. D:r, Domprost — *Streugnäs*.
- Sundberg, C., Fabrikör — *Kalmar*.
- Sundberg, S. A. G., Konsistoriinotarie — *Vexjö*.
- Sundin, N., Bruksegare — *Alkvettern (Kristinehamn)*.
- Sundström, C. J., Lektor — *Göteborg*.
- Sundström, C. R., Fil. D:r, Läroverkskollega — *Stockholm*.
- Swahn, F. O. B., Lektor — *Kalmar*.
- Svan, C. A. M., Kronofogde — *Lidköping*.
- Swan, J., Fabrikör — *Vexjö*.
- Svedelius, W. E., Professor — *Uppsala*.
- Sydow, C. A. von, Regementspastor — *Venersborg*. Ombud inom Elfsborgs län.
- Sylvan, T. L., Lagman — *Öija (Ystad)*.
- Sylvander, G. W., Fil. D:r — *Kalmar*. Ombud i södra delen af Kalmar län.
- Synerholm, C. J., Prost och Kyrkoherde — *Carlslund (Moholm)*.
- Säve, C. F., Professor — *Uppsala*.
- Säve, P. A., f. d. Antiquitets-Intendent — *Visby*.
- Säve, T. A., Lektor — *Karlstad*. Ombud inom Wernland.
- Söderberg, D., Theol. D:r, Kontraktspastor — *Visby*.
- Söderberg, S., Amanuens — *Lund*.
- Södergren, A. W., Postmästare — *Örebro*.
- Södergren, J. G. A., Fil. D:r, Läroverksadjunkt — *Vexjö*.
- Söderlund, J. E., Slottsarkitekt — *Stockholm*.
- Söderqvist, R., Ingeniör — *Göteborg*.
- Södersten, G., Byggmästare — *Hudiksvall*.
- Södervall, K. F., Akademiadjunkt — *Lund*.
- Södling, C. E., Musikdirektör — *Vestervik*.
- Sörensson, I. U., Rektor — *Mariestad*.
- Sorling, O., Artist — *Stockholm*.

-
- Taube, C. E. B., Frih., Amanuens i Riksarkivet — *Stockholm*.
- Tegnér, E. C., Fil. D:r, Amanuens — *Stockholm*.
- Tengberg, R. J., Studerande — *Uppsala*.
- Tham, H. S., Ryttmästare i armén — *Ståkeholm (Köping)*.
- Thorén, C. M., Fil. D:r, Läroverksadjunkt — *Linköping*.
- Thulstrup, C. H. L., Major — *Elfkarleö (Nygård)*.
- Thyselius, P. E. L., Theol. D:r, Kyrkoherde — *Nyköping*.
- Tillberg, J., Bruksegare — *Falsterbo (Vestervik)*.
- Torell, O. M., Professor — *Stockholm*.
- Torin, K., Bibliothekarie — *Skara*. Ombud i Skaraborgs län.
- Tornérhielm, R. V., Öfver-Hofstallmästare — *Wrangs-Gunnarstorp (Helsingborg)*.

Torpadie, L. F., Rådman — *Kalmar*.
 Trefenberg, N. C. E., Landshöfding — *Hernösand*.
 Troili, G. C., Trafikdirektör — *Göteborg*.
 Trolle-Wachtmeister, A. K., Grefve, Landshöfding — *Christianstad*.
 Trybom, A. P., Borgmästare — *Skara*.
 Tunman, C. J., Kyrkoherde — *Mora (Elfdalen)*.
 Törner, A. G. G., Fil. D:r, Läroverksadjunkt — *Vexjö*.

Ugglå, C. G., Bruksegare — *Svaneholm (Åmål)*.
 Ulfsparré, S. B., Kapten — *Stockholm*.
 Ullgren, J. A., Kongl. Hofpredikant — *Eskilstuna*.
 Unger, A., Kontraktsprost och Kyrkoherde — *Stafnås (Gilberga)*.
 Uppmark, G., Fil. D:r, Amanuens — *Stockholm*.

Wachtmeister, C. A., Grefve — *Tista (Nyköping)*.
 *Wærn, A. W., Bruksegare — *Billingsfors*. Ständig ledantot.
 Wærn, C. F., t. f. President — *Stockholm*.
 Wahlberg, C. J., Doent — *Uppsala*.
 Wahlfisk, J., Komminister — *Strengnås*.
 Wallander, J. W., Professor — *Stockholm*.
 Wallberg, A. — *Slottsmöllan (Halmstad)*.
 Walldén, W., Redaktör — *Stockholm*.
 Wallgren, A. F., Ingeniör — *Göteborg*.
 Warburg, K. J., Fil. kandidat — *Uppsala*.
 Warholm, D. R., Kyrkoherde — *Venersborg*.
 Wattring, A., Hofmarskalk, Bruksegare — *Stockholm*.
 Wedberg, J. O., Revisionssekreterare — *Stockholm*.
 Weibull, M. J. J., Akademiadjunkt — *Lund*.
 Weidenhjelm, L. H., f. d. Löjtnant, Godsegare — *Jakobstund (Linnköping)*.
 Wennerholm, E. E., Kontraktsprost — *Källby (Lidköping)*.
 Wennström, C. E., Kongl. Hofpredikant, Kontraktsprost — *Falun*.
 Werner, H., Artist — *Sköjde*.
 Werner, K. F., Kamererare — *Stockholm*.
 Werner, N., Direktör — *Stockholm*.
 Wersander, L. J., Fil. D:r, Läroverksadjunkt — *Venersborg*.
 Westin, H., Assessor — *Göteborg*.
 Westin, J., f. d. Älderman — *Stockholm*.
 Westman, C. H., Notarie i Poststyrelsen — *Stockholm*.
 Wetter, W., Studerande — *Lund*.
 Wetter, W. G., Domprost — *Vexjö*.
 Wiberg, C. F., Lektor — *Gefle*. Ombud inom Gestrikland.
 Vicken, F. A. von, vice Häradshöfding, Godsegare — *Uggebol (Ölme)*.
 Widén, J., Lektor — *Hernösand*.
 Widmark, F., Rektor — *Hernösand*. Ombud inom Ängermanland.

- Widmark, H. A., Landshöfding — *Luleå*.
 Widmark, P., Kollega — *Luleå*.
 Wiede, L. C., Kyrkoherde — *V. Husby (Norrköping)*.
 Wieselgren, H. O., Fil. D:r, Amanuens — *Stockholm*.
 Wieselgren, P., Theol. D:r, Domprost — *Göteborg*.
 Wieselgren, S., Fil. D:r, v. Häradshöfding — *Göteborg*.
 Wijk, C., Grosshandlare — *Göteborg*.
 Wijk, E., Grosshandlare — *Göteborg*.
 Wijk, O., Grosshandlare — *Göteborg*.
 Wijkander, A. T., Generalmajor — *Trossnäs (Karlstad)*.
 Wiklund, O., Kontraktspäst och Kyrkoherde — *Neder-Kalix*.
 Wilson, J. W., Grosshandlare — *Göteborg*.
 Wimmerstedt, A., Godsegare — *Bruatorp (Söderåkra)*.
 Winge, M. E., Professor — *Stockholm*. Föreningens vice ord-
 förande.
 Winnberg, P. T., Kyrkoherde — *Arvidsjaur (Piteå)*.
 Wirsén, C. D. af, Docent — *Uppsala*.
 Wisén, T., Professor — *Lund*.
 Wittlock, A. G., Konsul, Grosshandlare — *Vexjö*.
 Wittlock, J. A. Z., Med. D:r, Förste Bataljonsläkare — *Vexjö*. Ombud
 inom Kronobergs län.
 Wittrock, I. M., Kamererare — *Ekholmen (Mellerud)*.
 Wrangel, C. O., Friherre, Major — *Säby (Strengnäs)*.

-
- Zetterberg, H., Landtbrukare — *Hersby (Stockholm)*.
 Zetterstedt, G. W., Fil. D:r, Statsagronom — *Jönköping*.

-
- Akerblom, F., Fil. D:r — *Göteborg*.
 Akerhielm, J. C., Friherre, Landshöfding — *Örebro*.

-
- Ädelgren, C. A. T., Protokollssekreterare — *Stockholm*.
 Ährling, A., Länsnotarie, vice Häradshöfding — *Umeå*.

-
- *Öhman, E., Grosshandlare — *Stockholm*. Ständig ledamot.
 Öhrvall, C. E., Kontraktspäst — *Östra Stenby (Östra Husby)*.
 Öman, V. E., Fil. D:r — *Örebro*.
 Örn, J. O., Major — *Qvarnatorp (Kühl)*.
 Östman, O. F. D., Fil. D:r, Läroverksadjunkt — *Hudiksvall*. Ombud
 inom Helsingland.

Föreningen utgjordes således den 31 December 1875 af:

10 hedersledamöter,

44 utländska ledamöter

och 677 inländska ledamöter, af hvilka 145 voro bosatte i
Stockholm,

eller tillhopa 731 ledamöter.

Af de inländska ledamöterna hade 12 erlagt ständig ledamots-
afgift.

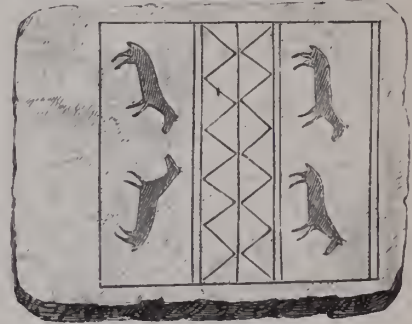

Uppgifter om rättelser till denna ledamotsförteckning
torde benäget meddelas Föreningens Sekreterare.

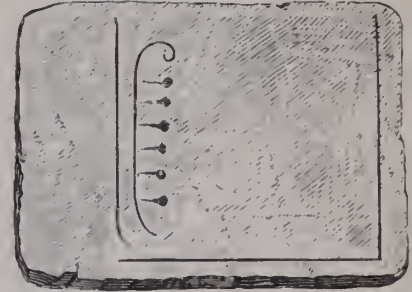
Norr

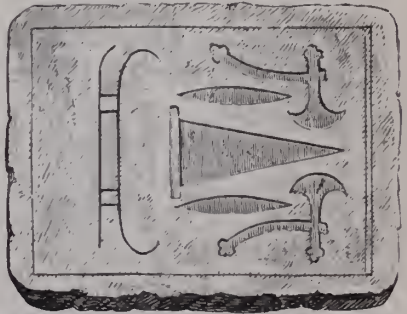
4.

3.

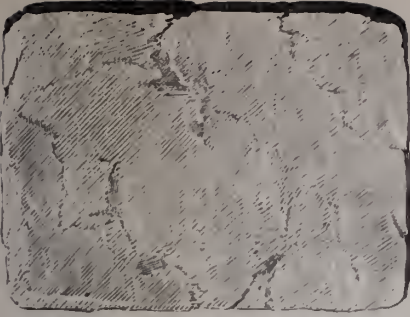

2.

1.

Söder

5.

6.

7.

8.

Svenska Fornminnesföreningens fjerde allmänna möte, i Göteborg den 14—17 Juni 1875.

(Fortsättning från föregående häfte.)

Måndagen den 14 Juni kl. half 6 e. m. fortsattes öfverläggningarna, hvarvid först föredrogs den tredje frågan:

Hvilka upplysningar hafva fynden lemnat om utseendet och beskaffenheten af de under jernaldern i Norden begagnade hjelm- och sköldar?

Då professor J. A. MALMSTRÖM, hvilken framställt denna för konstnärer vid behandlingen af ämnen från vår hednatid viktiga fråga, ej kunnat bevista mötet, upptogs frågan till besvarande af

Doktor MONTELIUS: För den äldre delen af jernaldern, och särskildt för tredje och fjerde århundradena efter Kristi födelse, hade man erhållit värderika upplysningar om hjelmarnes utseende genom de bekanta storartade fynden i Thorsbjergs torfmosse på östra knsten af Sönderjylland. Der har nämligen funnits dels en präktig brons hjälm, tydligen ett romerskt arbete, dels en ännu dyrbarare hjälm af guldbelagdt silfver,*) hvilken betäckt både hjessan och ansigtet; en öppning finnes visserligen nu för ögon, näsa och mun, men en vid Cannstadt nära Wiesbaden i Tyskland sedan funnen dylik silfverhjälm**) gör det

*) Båda hjälmarna äro afbildade i prof. Engelhardts utmärkta beskrifning öfver »Thorsbjerg Mosefund» (Kjöbenhavn 1863; 4:o), pl. 5 samt titelbladet; silfverhjälmen ses äfven å fig. 54 i Montelius' »Lifvet i Sverige under hednatiden» (sid. 60), samt å fig. 251, sid. 186, första delen af »Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar».

**) Afbildad af Engelhardt i »Årböcker for nordisk Oldkyndighed og Historie» 1875, sid. 28, 29.

mer än troligt, att denna öppning å Thorsbjergshjelman till en del varit täckt med ett nu förloradt stycke, som på visst sätt svarat mot visiret på senare tiders hjelmar.

Hjelmar förekomma för öfrigt så sällan i fynden från Nordens jernalder, att man utom de två nu omtalade ej torde känna mer än en enda, hvilken är anträffad i en i flere afseenden märkvärdig graf, som år 1855 upptäcktes vid Ultuna i Upland. Denna hjälm är af jern, men har en hjälmkam af brons i form af en orm*); hjelmen, som torde förskrifva sig från vikingatidens början, liknar i anseende till arbetssätt och form den del af Thorsbjergshjelman, som betäckt hjessan.

Till ungefär samma tid som detta fynd från Ultuna höra troligen några i ett stenröse vid Björnhofda på Öland funna mindre bronsplåtar med figurer i upphöjdt arbete. Bland dessa figurer ses äfven några män med hjelmar, hvilka äro prydda dels med djurbilder dels med högt uppstående egendomliga hornlika utsprång.**)

Af sköldarne har i allmänhet vanligen endast den på midten sittande, till handens skydd tjenande sköldbucklan bibehållit sig. Denna buckla är vanligen af jern; under jernalderns äldre del någon gång af silfver, brons, trä eller vidjefätning. Utom bucklorna har man i fynden från sistnämnda tid äfven anträffat sköldhandtag af brons eller jern, samt beslag för sköldens kant af jern, brons och silfver.

Sjelfva sköldarna voro af trä och hafva därför endast under särdeles gynnsamma förhållanden kunnat bevaras till vår tid. Så har man t. ex. i den nyss nämnda Thorsbjergs mosse***) samt i några andra danska torfmossar funnit en mängd sköldar af trä från den äldre delen af jernaldern. De äro alla runda och

*) Hjelman var då den hittades sönderfallen; den är afbildad i »Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum», af B. E. och H. Hildebrand, I pl. 6. En teckning visande, huru hjelmen torde hafva sett ut då den var hel, är meddelad fig. 322 å sid. 237, första delen af »Sveriges historia».

**) Bronsplåtarne äro afbildade af Montelius i »Svenska fornsaker», fig. 519 och 520, samt i Vitterhets-Akademiens Månadsblad, 1872, s. 89.

***) Engelhardt, »Thorsbjerg Mosefund», pl. 8; Montelius »Lifvet i Sverige under hednatiden», fig. 54, och »Sveriges historia» 1:a delen, fig. 251.

flata, sammansatta af flere lyflade tunna bräden; storleken vexlar mellan 2 och 4 fot i genomskärning. I midten finnes ett hål för handtaget; handen skyddades genom den öfver detta hål fästa sköldbucklan.

Under den återstående delen af hednatiden synes sköldarne haft samma form. Att de äfven under vikingatiden plögade vara runda, visas bland annat af de omskrifningar »stridens hjul» eller »stridens ring», hvarmed skalderna betecknade skölden.

Då ingen annan önskade yttra sig öfver den tredje frågan, öfvergick man till den *femte*:

Var den Ytterby kyrka, som nyligen raserades, den gamla, af S:t Halvard anlagda?

Följande af hr musci-intendenten BRUSEWITZ författadt anförande om denna fråga upplästes af hr kammarherren LAGERBERG.

Om jag uti nu förevarande sak tager till orda, sker detta allenast derföre, att det förefallit mig som skulle denna fråga blifvit framställd eukom i anledning af en uppsats, den jag för längre tid sedan lät införa i vår Handelstidning och som hade till syfte att bevisa, att den senast nedrifna Ytterby kyrka *icke* var densamma gamla kyrkan i Konongahella-ytri, som omtalas i Vikens' kristenrätt. Jag beder derföre att nu få åter upprepa grunderna för detta påstående. Mycket möjligt att under andras forskningar bevis för motsatsen påträffats. I det fallet erkänner jag villigt misstaget; ty jag säger som vår vördade Nestor sade en gång för många år sedan: »*Jag söker endast sanningen.*»

Först och främst vill jag dock anmärka det oriktiga i frågans uppställning, då det heter, att *Sankt Halvard låtit bygga Ytterby kyrka*. Som grund för detta påstående ligger endast en oredig sägen, hvilken dessutom tyckes hafva uppkonmit deraf, att kyrkan i äldre tider, och ännu 1572, kallats »Sanete Haldvord». Men när man något känner till bruket i katolska länder, vet man att detta ingalunda betyder, att sanet Halvard bygt kyrkan, men väl att den särskildt stått under hans hägn. Äfven i Oslo fanns en Halvardskyrka.

I de flesta, så väl forntidens som medeltidens städer finna vi den anordningen, att de bestå af en borg, vanligtvis högre belägen — detta läge må nu vara naturligt eller med konst tillskapadt — samt en sig dertill slutande stad. Så finna vi i Jerusalem Moriah, i Athen Akropolis, i Rom Capitolium, i Byzans Seraljen, i London Towner, i Moskwa Krenl, i Granada Alhambra, i Segovia Aleazarn, o. s. v. Denna borg låg mest alltid så, att den med en af sina sidor sammanföll med den ringmur, som kringslöt sjelfva staden. Äfven i våra äldre nordiska städer af någon betydighet igenfinnes denna anordning. Den högre liggande och starkast befästade delen kallades der »borginn», eller med ett fremmande namn — som t. ex. i Kongahell — »Kastali», i genetiven »Kastala». Den lägre liggande staden inom ringmuren kallades deremot »bœinn», byn; eller mera bestämdt »yttre byn». Danskarne kalla ju än i dag sjelfva sitt stora Köpenhamn för »Kongens By».

Hvarest kastellet i Kongahell legat, behöfver jag väl knappast antyda. Doek vill jag, för fullständighetens skull, nämna de *skriftliga* bevis, man har, så väl att den ofvannämnda anordningen i Kongahell förefanns, som att kastellet verkligen låg på nu så kallade »Klosterkullen». Det förra inser man tydligen, när man läser om vundernas öfverfall 1135. De eröfrade först de vid stranden liggande skeppen, derefter staden, men måste sedan flere gånger löpa till storms, innan de fingo in borgen. Läget af denna senare intygas af en 1485 uppsatt förteckning öfver Kastelleklostrets gods, uti hvilken det bland annat heter: »*Munkeholmen, liggande i Elfen gent emot kastellet*»; hvaraf naturligtvis följer, att kastellet låg på landet gent emot Munkeholmen.

I Vikens Kristenrätt finna vi, främst bland de sex fylkeskyrkorna i Vikens trenne fylken, kyrkan i »*Konongohælln ytri*». Nämnde Kristenrätt anses författad under konung Sigurd Jorsalafararens tid, densamme som omkring år 1125 invigde den af honom uppe i Kastellet nybyggda präktiga Korskyrkan, äfven kallad Marie- eller Kastala-kyrkan.

Att staden Kongahell ända från konung Olof den heliges tid och till dess Sigurd Jorsalafararen invigde Marickyrkan — nästan jemt hundra år — varit utan kyrka och dess inbyggare måst söka gudstjensten i det aflägsse Ytterby, är föga troligt;

helst när man betänker katolikers sed, att hvarje dag höra messa och som oftast om hvardagarna besöka det alltid öppet stående templet.

I den handling, som 1354, straxt efter digerdöden, uppsattes, i anledning af ett då i fråga varande, men sedermera icke till stånd kommet byte af gods, tillhörande Kastelleklostret mot andra gods, som lägo under domkyrkan i Nidaros, finna vi bland Kastelleklostrets gods först Tega i Ytterby socken, på hvilken gårds mark ruinerna af den senast nedrifna Ytterby-kyrkan ligga. Längre fram i handlingen nämnes »Konongahella litsla», efter all anledning samma ställe som Kristenrättens »Konongahella-ytri». *Konongahella litsla eller ytri var alltså ej detsamma som det Ytterby, der den nu senast raserade kyrkan låg.*

Längre fram i tiden, 1399, finna vi för första gången namnet »Ytrabyar kirkia», med det tillägg, att nämnde kyrka egde 11 hemman. Att denna Ytterby kyrka ej gerna kan vara identisk med den nu senast rifna, är troligt, då ju redan visats, att Kastelleklostret 45 år förut egde grunden der Ytterby kyrkoruin nu ligger. Och då Ytterby kyrka ju egde 11 gårdar, hvarföre bygdes ej kyrkan på någon dess egen grund. Eller i fall Ytterby kyrka från början egt grunden, huru har denna sedermera kunnat komma under Kastala-kyrkan?

Jag återkommer nu till 1485 års förteckning öfver Kastelleklostrets gods. Der läsas orden: »*Item Kongelde litle, också i Ytterby socken, som är ladugården till Kastellet.*» Hvarrest Kastell-ladugården, eller som den i våra dagar förkortadt kallas »*Kastellegården*», hör sökas, derom är icke tu tal.

Att uti staden Kongahell det endast fanns trenne kyrkor, framgår af kanonikern Gnttorm Havarðssons testamente af 1331, hvaruti nämnas »*de tre kyrkorna i Konongahellu*». Den första var »*Marie*» eller »*Kastala-kirkian*». Den andra var »*Nichulos-kirkia*», sannolikt slottskapellet på Nyklaborg. Detta så mycket troligare som — då man icke känner att i Kongahell fanns någon bro öfver Elfvén — det måtte varit ganska besvärligt för dem, som bodde på Hisingns-sidan, att hvarje dag söka till en kyrka i den egentliga staden. Dessutom står på 1399 års förteckning öfver kyrkornas egendomar bland Nichulos-kyrkans främst gården *Lunda*, hvilken gård ligger på Hisingen, helt nära till Nyklaborg.

Den tredje kyrkan måtte väl hafva varit Halvards-kyrkan, eljest kallad kyrkan i Konongahella-ytri eller Ytterby. *Låg denna der, hvarest Ytterby ruin nu ligger, så kan den icke sägas hafva legat i Kongahell.* Fornminnesföreningens ledamöter få se den vall och graf, vid hvilken stadens takmärken åt detta håll upphörde, och till yttermera bevis vill jag anföra de ord, som stå att läsa uti ett husesyns-protokoll, fördt af lagman Alex. Coek d. 4 Maj 1693. De lyda så här: »Omkring åkergärdet äro inga andra diken, än att *å kern ligger på det sjelfsamma ställe som gamla Kong-Elfs stad förr stött, så att stadsvalLEN och grafren utanföre, som så mycket är förfallen att allenast något litet tecken ännu deraf synes, tjena till att hindra, att icke det vattnet, som flyter ofvan ifrån bergen och höjden, kan falla på åkren, utan ledes derigenom neder uti Elfsven, för hvilken skull inga flera diken behövas.*»

Likaledes från 1693 finnes ett annat besigtningssprotokoll, uti hvilket alla de särskilda gärderna och så kallade »flatar» under Kastellegården nämnas. Deribland: »*Ytterby flatan i sönder gjerdet.*» Hvarest denna flate legat, vet nu mera ingen. På andra sidan bergen, å Tega mark, får den väl knappast sökas.

Och för att återgå till ännu äldre tider. När, uti beskrifningen om slaget på Elfven 1160, Snorri Sturluson med så tydliga ord beskrifver stället, att man har full geometrisk visshet hvarest slaget stod, hade det för honom varit vida beqvämare att helt enkelt säga, att slaget stod gent emot Ytterby kyrka eller kyrkan i Konongahella ytri. Men intet sådant nämnes, förmodligen för det att ingen kyrka då ännu låg der på platsen.

Att benämningen Ytterby öfvergått från staden på socknen, och icke tvärtom, behöfver jag väl knappast antyda. Att socknen redan 1399 bär namn efter den i staden belägna kyrkan, bevisar blott, att socknens själavård af gammalt låg derunder, i motsats mot Kastala- eller Marie-kyrkan, som åtminstone efter 1135 hufvudsakligen hade klosterfolkets själavård om händer.

Af allt detta synes mig troligt, att den kyrka som i äldre tider kallades »Konongahella-ytri» eller Ytraby låg inom staden Kongahells murar, men utanför kastellet, och att den sedermera — möjligen när gamla Kongahell 1563 alldeles afbrändes af svenskarna, eller ock när det 1613 flyttades till platsen ne-

danför Bohus — blifvit förlagd till annan plats. Att kyrkor kunna flyttas med bibehållande af namnet, derpå är den senast nybygda Ytterby kyrka ett talande bevis.

På Göteborgs museum finnes gångjernet till den senast rifna Ytterby kyrkans port. Det bär årtalet 1622.

Lemningar af en kyrka hafva funnits vid gräfvning nedanför Klosterkullen. Bland annat en ehorrundel och tvenne pryddliga griftestenar, numera förvarade å Uddevalla museum. Deremot att lemningar af någon stad, tomtningar och dylikt skulle funnits der, hvarest ruinen af Ytterby kyrka nu ligger, känner åtminstone icke jag till.

Välbekante äro de tvenne rått tillhugna människohufvuden, som finnas å en sten, insatt nedtill i nordvestra hörnet af Ytterby-kyrkruinen. Att de fått en så ovanlig plats, torde tala mycket för den förmodan, att någon annan kyrka, der stenen haft mera passande plats, fått släppa till en del material, då den sist raserade Ytterby kyrka bygdes.

Derefter höll hr musei-intendenten MALM ett föredrag »*Om en vid Assleröd, Tossene socken i Bohuslän upptäckt graf från stenåldern*»*), hvarvid de der funna människoskallar och sten-saker förevisades. Talaren fäste uppmärksamheten på, att alla de här anträffade skallarne voro dolikocefala (d. v. s. jemförelsevis långsträckt).

Under den diskussion, som i anledning af detta föredrag uppstod, redogjorde först

Doktor MONTELIUS i korthet för några af honom och doktor Gustaf Retzius under de sista åren företagna forskningar i en till Bohuslän gränsande provins, Vestergötland, der flere grafvar från stenåldern, både gånggrifter och hällkistor, blifvit undersökta. Af de skallar, som i dessa grafvar anträffats, voro de allra flesta dolikocefala, endast ett ringa antal hade visat sig tillhöra brakycefaler, hvaraf dock märkvärdigt nog nästan i

*) Se »Forhandlingar ved de Skandinaviske Naturforskere 11:te Møde, i Kjöbenhavn den 3—9 Juli 1873», sid. 619—624; samt »Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia», 1:a häftet, sid. 30 och 31.

hvarje graf en eller annan anträffats. Vid betraktande af denna blandning, som man kanske ej väntat sig under en så aflägsen tid, framställde sig den ännu ej besvarade frågan, om denna blandning försiggått här, eller om den egt rum redan före invandringen till vårt land. Ej blott den likhet, som visar sig mellan de i stenålderns grafvar funna skullarne och de nu levande svenskarnes hufvudskålar, utan äfven andra omständigheter göra det ganska sannolikt, att vi som nu bygga och bo i Sverige äro ättlingar af det folk, som innehade landet redan före stenålderns slut, ehuru blodet utan tvifvel starkt uppblandats genom större eller mindre invandringar under mellantiden. Förr var man böjd för att antaga ett alltför starkt afbrott vid stenålderns slut. Att Sveriges invånare redan under senare delen af nämnda period höjt sig något öfver det ursprungliga tillstånd, då menniskan lefver endast af fiske och jagt, visas deraf att man i flere svenska grafvar från stenåldern funnit ben af husdjur, af nästan alla dem, som ännu äro de viktigaste.

Rektor BRUZELIUS: Det väsentligaste af hvad jag ville säga är redan yttradt af doktor Montelins. Jag vill blott tillägga, att man från bronsålderns grafvar har exempel på kortnaeckiga hufvudskallar. I en halländsk graf från denna period har jag funnit ett skelett med bronsringar om båda armarne, hvilket var bestämdt kortnaeckigt. I beskrifningen öfver detta fynd*) har jag nämt, att det är en af stenålderns män som öfverlevvat början af den nya kulturen och innehaft en särdeles framstående ställning. Fyndet visar nämligen, att typerna hafva öfvergått från den ena åldern till den andra. Om möjligen kranierna kunna ändras, är svårt att afgöra, men säkert är att såväl under stenåldern som under bronsåldern finnas både dolikocefaler och brakycefaler. Af kranierna i Köpenhamns museum höra tre fjerdedelar till de förra och knapt en fjerdedel till den senare gruppen.

Professor NILSSON: För 40 år sedan yttrade jag, att de första invånarne i Skandinavien voro vildar, och att de nyttjade

*) I »Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie», 1854, sid. 347 och följande.

de tillslagna flintorna såsom sina redskap och verktyg, men jag hade då icke några andra vildar att anställa jämförelser med än Grönländarne. Jag hade nämligen då från Grönland erhållit åtskilliga stenredskap och därför sade jag, att de första innevånarne här i Norden förde samma lefnadssätt som Grönländarne och nyttjade samma slags verktyg och vapen, samt kom sålunda att säga, att det var samma folk som då bebodde vårt land, och som nu bebor Grönland. Jag vill dock erinra, att då voro Lappar och Grönländare ännu icke skilda af vetenskapsmännen utan sanmanfördes under namnet Hyperboreer. Två år senare sade jag uttryckligen på sid. 6 i förordet till mitt arbete om Skandinaviens urinvånare att, om Esehricht haft ett Lappkranium att jämföra med det af honom beskrifna kraniet ifrån Möen, så skulle han hafva funnit, att dessa voro lika. Sedermera har jag likväl funnit, att i stenåldersgrafvar anträffas hufvudsakligen dolikoeffaler och dessa till en stor del nära nog liknande de nuvarande invånarne här i Skandinavien. Märkligt är dock, att öfverallt har man funnit bland dolikoeffalerna ett och annat kranium, som varit anmärkningsvärdt kort och snarare brakycefalt än dolikoeffalt. Dessa korta kranier har jag trott tillhöra om icke Lappar, ty de visa icke den Lappska typen, så åtminstone en folkstam som bott här före det dolikoeffala och mäktigare folket, af hvilket den synes ha blifvit förträngd eller gjord till slafvar. Detta anser jag kunna vara orsaken, hvarföre vi finna spår af båda stammarne i samma grafvar. Att den dolikoeffala typen är densamma som den ännu rådande är sant, men vi kunna icke neka till, att flere invandringar skett sedan stenåldern, och vi hafva för öfrigt icke någon fullständig samling af bronsåldersfolkets kranier. Jag har väl sett ett och annat sådant, och uti mitt pastorat i Skåne finnas i gamla grafvar åtskilliga skelett från bronsåldern. En invandring, som dock utan tvifvel skett till Sverige, var Uppsvearnes med Odinskulten; och att dessa voro ett annat folk än Göterna, som bodde här förut, synes mig onekligt, ty från dessa skilde de sig både till dialekt, utseende och sinnslag. Oaktadt vi sålunda icke kunna neka till, att hufvudskålsformen hos vårt folk ännu är hufvudsakligen densamma som under stenåldern, så böra vi deraf icke draga några förhastade slutsatser, enär senare invandringar af andra folk med bestämdhet kunna påvisas.

Doktor MONTELIUS påminte derom, att man endast i grafvarne från stenålderns senare del funnit ben af husdjur, under det att sådana (med undantag af hundens) alldeles saknas i fynden från periodens äldre afdelning. Detta vore af vigt bland annat därför att det vittnade om ett framsteg i kultur som man vanligen icke är benägen att anse vara möjlig hos ett folk, för hvilket metallernas bruk är okänt.

Friherre KURCK: Beträffande det herr Montelius nyss yttrat tror jag, att man bör, vid tal om förekomsten af husdjursben i fynd från stenåldern, skarpare betona, att dessa fynd förskrifva sig från *slutet* af stenåldern. Vi veta, att stenåldern nppfyller en så ofantligt stor tidrymd äfven inom vårt land, att högst olika förhållanden måste hafva varit rådande vid dess början och vid dess slut. Dessutom är det tydligt att, då man är enig om, att stenåldersfolket invandrat från söder, en ganska betydlig tid måste hafva åtgått, innan det hann till Vestergötland, och det är egentligen der man funnit spår af husdjur. Jag medgifver, att sådana påträffats äfven i Skåne, men äfven der kunna de grafvar, i hvilka fynden gjorts, hafva tillhört den yngsta stenåldern. Det är alldeles tydligt, att de vildar, som först bosatte sig här i landet, voro jägare och fiskare, och det är alltså icke troligt, att de hade några husdjur. Bland hela det ofantligt stora antalet funna stensaker har icke påträffats en enda, som kunnat utgöra bevis för, att det folk, som begagnat dem, varit jordbrukare. Jag tror alltså ej, att det är riktigt att jemföra dessa våra urinnevånare med det folk, som lefde i Schweiz' påbyggnader, ty detta sednare hade icke blott husdjur, utan äfven åkerbruk. Man har nämligen bland ruinerna af påbyggnader funnit alla våra nu odlade sädesslag, lin, o. s. v., hvilket bevisar, att det folk, som bodde der, stod på en ofantligt mycket högre kulturgrad än det, som först uppträdde här i landet. Jag tror alltså, att då man talar om stenåldersfolket såsom egande husdjur, man bör tillägga, att detta var vid periodens slut, ty vid dess början är det ej möjligt annat, än att detta folk bestod af vildar.

I ett längre muntligt föredrag talade derefter doktor **MONTELIUS**

»Om handel och förbindelse mellan Sverige och andra länder under den förhistoriska tiden.»

På grund af de många frågor och föredrag, som ännu återstodo, beslöts att mötestiden skulle utsträckas till middagen ä Torsdagen den 17 Juni.

Tisdagen den 15 Juni kl. half 8 f. m. företog större delen af mötets medlemmar med ångaren »Sjöfröken» en utfärd upp för Göta elf, hvarunder man först besökte *Kastellegården*, der det gamla Konungahälla en gång legat. Från höjden af den s. k. »Klosterkullen» föredrog kammarherren Lagerberg en af musei-intendenten Bruswitz författad skildring af den berömda stadens historia.*)

Derefter besåg man å den midt emot belägna Ragnhildsholmen ruinerna efter det af norske konungen Håkan Håkansson uppbyggda *Nykluborg*, der först Magnús Ladulås' broder konung Valdemar och några årtionden senare samme Magnus' son hertig Erik bodde, då de måst flykta från eget land.

Sedan man i Kungälf undfågnats med en riklig frukost, vandrade mötets medlemmar vägledda af stadens gästfria invånare upp till ruinerna af det vörnadsvärda *Bohus* slott, detta lika mycket genom sin storhet som genom sitt sköna läge vida berömda minnesmärke från den tid, då Göta elf var gräns mellan tvänne ofta med hvarandra kämpande brödrafolk. Efter återkomsten till Kungälf och sedan föreningens ordförande tackat Kungälf's stad samt egaren af Kastellegården, hr löjtnant Kilman, för den gästfrihet och det tillmötesgående föreningens ledamöter under denna minnesvärda utfärd fått njuta, steg man åter under den angenämaste stämning om bord å »Sjöfröken», som kl. 3 lade till vid Göteborgs skeppsbro.

Mötets ordförande, greve Ehrensvärd, gaf derefter i residenset middag för mötesdeltagarne, hvilka på e. m. besökte Ascheberg'ska grafkoret i Christinæ kyrka.

*) En utförlig framställning af Konghälls öden kan läsas i Bruswitz' »Elfsyssel», s. 28 och följ.

Onsdagen den 16 Juni kl. 10 f. m. fortsattes öfverläggningarna. Först föredrogs den sedan första dagen uppskjutna *andra frågan*:

Hvilket sammanhang kunna de å våra hällristningar afbildade fartygen, i afscende å formen, anses ega med dem som i forntiden begagnades af de vid Medelhafvet boende folken?

Professor NILSSON: Det kan i anseende till min höga ålder synas djerft af mig att här i min lilla afhandling om feniceernas kolonier*) hafva framställt satser, som icke gillas af de fleste bland fornforskarnes, men det har alltid varit min vana att, när jag blifvit öfvertygad om sanningen af en vetenskaplig upptäckt, har jag framlagt densamma för allmänheten, på det att han måtte blifva granskad af forskare, som hafva större lärdom och skarpsinnighet än jag, och att han sålunda måtte blifva från alla sidor bedömd och ett allmänt antagligt resultat slutligen vinnas. Så var det, när jag för fyrtio år sedan först vågade framlägga den sats, att Skandinavien's första inbyggare varit vildar, och att de tillslagna flintor, vi finna i jorden, voro deras redskap och vapen.***) Somliga vände då detta till åtlöje, andra blefvo på fullt allvar onda på mig, derföre att jag vågat säga, att deras förfäder varit vildar, hvilket de ansågo såsom något alldeles förskräckligt. Småningom lugnade de sig likväl, och numera är det allmänt antaget att, sedan människorna spridt sig öfver jorden, voro de öfver allt vildar, till dess de småningom förbättrades af bildningen, som sedermera framskridit i den man samfärdseln mellan folken tilltagit.

Så kom ett nytt stadium i forskningen, framkalladt af de många bronsarbeten, som hittades i jorden. Då uppstod den frågan, huruvida dessa arbeten voro utifrån införda i vårt land, eller om de voro bildade af samma invånare, som förut nyttjat redskap och vapen af sten. Af samma orsak, som man förut

*) Såsom redan sid. 79 är nämnt, hade exemplar af professor Nilsson's i början af detta band intagna afhandling »Spår af feniceiska kolonier i Skandinavien» blifvit å mötets första dag bland de närvarande utdelad.

**) Jag kom till detta resultat genom att jemföra våra tillslagna flintor med dylika som varit begagnade eller ännu begagnas af folkslag, som stå på den lägsta bildningsgraden. Härigenom uppkom den komparativa etnografien.

hade bestridit våra förfäders egenskap af vildar, nämligen af missförstådd patriotism, antogo nu de flesta, att landets egna inbyggare tillverkat bronssakerna. För min del kunde jag icke fatta detta, i synnerhet som den äldsta bronsen alltid är den bäst arbetade, både i anseende till form och sirater, samt dessutom har en del andra karakterer, som icke öfverensstämma med dem som man obestriddligen måste tillägga stenåldersfolket. Så t. ex. äro på bronsvärden handtagen så korta, att de endast kunna af oss omfattas med tre fingrar. Jag kunde ej heller föreställa mig, att den man, som i går hade tillhuggit sina yxor och vapen af flinta, skulle i dag kunna smälta bronsen och gjuta sådana herrliga mästerstycken som de äldsta bronsvapnen; man måste nämligen väl skilja mellan den äldre bronsen och den yngre, hvilken senare icke är så väl arbetad som den förra och aldrig har samma sirater. På grund häraf icke blott antog jag, att det varit ett främmande folk som infört bronsen, utan jag vågade påstå, att detta främmande folk varit af semitisk stam, att det varit *fenicerna*. Det är just frågan härom, som vi i dag skola diskutera, och jag önskar att de herrar, som hafva något att derom nämna, ville vara så goda att uttala sin mening om min lilla afhandlings innehåll.

Jag ser här en ung man, som af alla svenskar förmodligen är den, hvilken bäst känner Feniencien, der han länge vistats och, om jag icke misstager mig, äfven är bosatt. Jag ber nu honom träda fram och säga oss sina tankar i detta ämne, ehuru det visserligen kan synas vågadt att dertill uppmana en sådan kunnare.

Doktor CARLO LANDBERG: Med samma darrande hand, hvarmed jag nalkades den feniciska fornåldern, då jag för första gången på Fenienciens jord gick att utforska densamma, med samma darrande hand nalkas jag nu detta verk af den nordiska fornforskningens Nestor, då jag vågar dervid göra några få helt obetydliga anmärkningar.

Om något af de gamla feniciska skelett, som jag gräfde upp ur Saidas nekropol, kunde få lif och förmådde läsa detta verk, så skulle de i sanning utropa: detta är något märkvärdigt! Jag har läst igenom denna afhandling icke en, utan flere gånger, och fastän jag, som länge vistats i Orienten, der allt

kritiseras, var genomträngd af en starkt kritisk anda vid läsningen, har jag icke kunnat finna något som ej äfven för den strängaste vetenskapliga kritik håller streck. Jag skall genomgå afhandlingen från början till slut och visa, huru sanningen öfver allt framgår ur dess ord.

Professor Nilsson utgår från den åsigt, att bronsen blifvit införd i Skandinavien i första hand af fenicerna eller åtminstone af ett semitiskt folk. När man, liksom doktor Montelius, antager, att bronsåldern började i Norden år 1000 före Kr., och vet, att fenicerna började sina färder vesterut år 1200 före Kr., d. v. s. då hegemonien i deras land öfvergick från Sidon till Tyrns, så ligger det nära till hands att kombinera dessa båda tidpunkter. Fenicerna i moderlandet skrefvo icke mycket, men uti deras kolonier var förhållandet annorlunda. Från sjelfva Fenicien känna vi icke många inskriptioner, då vi deremot från kolonierna känna icke mindre än 175 stycken, och der finnas icke blott inskriptioner, utan äfven ristningar, då deremot den första gravyren helt nyligen, för ett år sedan, blifvit funnen i Fenicien, hvilket bevisar, att äfven moderlandets invånare satsade sig med dylika saker, då de så ville. — I professor Nilssons afhandling säges först, att de första bevisen för bronskulturens feniciska ursprung äro hemtade från Kiviksmonumentet i Skåne. Detta monument öfverensstämmer också i hufvudsak med grafvarne i Fenicien, dock med den skillnad, att de feniciska grafvarne icke äro gjorda af stenar satta bredvid hvarandra, utan äro inhuggna i klippan. Hvad är orsaken till detta? Jo, att bergen i Fenicien äro af vulkaniskt ursprung och ofvan betäckta af ett poröst lager af sandsten, hvilket lätt låter sig nrhållas. I Norden deremot kunde detta icke ske, emedan bergen der äro hårdare och folkets verktyg ej voro egnade att genombryta dem; derföre måste de taga de stenar som funnos lösa, för att af dem forma sina grafkammare, hvilket de dock gjorde på samma sätt som i moderlandet. Professor Nilsson har läst inskriptionen från höger till venster, deri fullt öfverensstämmande med de flesta semitiska språk och äfven med sjelfva figurernas tydliga mening, ty läser man från venster till höger, så kan af dem ej fås någon betydelse. På sid. 3 i hans afhandling läses: »På midten af första stenen ses en kägelformig figur, Baals symboliska bild.» Likheten är verkligen så slående, att den allde-

les icke kan betviflas. Sådan Baals-figuren här finnes afbildad ses den öfverallt i Feniciens tempel och äfven på ett mynt, som jag uppräffat. Det är verkligen högst egendomligt och betecknande, att den äfven är funnen i Norden. — »Hästen, hvaraf på stenen N:o 3 ses fyra figurer, var, såsom det snabbaste djnr, helgad åt solen. Baal dyrkades äfven såsom solgud.» Ja, Baal dyrkades såsom solgud i hela Orienten, och Baal betyder också sol. Denna ordets betydelse kunna vi också följa t. ex. i namnet Balbek, som ännu erbjuder för betraktaren de mest storartade ruiner i världen, om hvilka i historien icke finnes en rad. Staden uppbyggdes af konung Salomo såsom nederlagsplats för handelsvarorna från Euftrat till Fenicien. Att namnet betyder »solstad», veta vi af den grekiska öfversättningen *Heliopolis*. Det är äfven samma ord som vi återfinna i namnet *Mekka* genom en naturlig förändring af homogena konsonantljud. — Vidare utvecklar professor Nilsson gången af den feniciska koloniseringen och visar, såsom jag nyss sade, att kolonierna utgingo icke från Sidon utan från Tyrus. I Tyrus dyrkades *Melkarth*, som var den lokala benämningen å Baal, ty Baal var icke blott en gud, hvars manifestationer förekomma olika i skilda städer i Fenicien — man säger alltså *Baal-Melkarth*, *Baal-Sidon* o. s. v. — utan Baal dyrkades företrädesvis i Tyrus, och deraf kan man förklara, att Baals-kulten gått vester ut med den feniciska koloniseringen. — På sid. 6 säger professor Nilsson: »Af det semitiska folkets medfödda begär efter verksamhet och vinst har man också förklarat tillkomsten af det stora antalet feniciska kolonier som funnos.» Härvid skulle jag vilja göra den lilla anmärkningen, att om »det semitiska folkets medfödda begär efter verksamhet» kunna vi väl icke tala, utan torde orsaken helt och hållet få tillskrivas dess vinstbegär. — Sedermera talar den ärade författaren om orsaken till koloniernas utsändande och anför såsom sådan öfverbefolkningen. Man behöfver blott resa genom Fenicien för att inse sanningen af detta, ty landets utsträckning är visserligen lång, men det är så smalt, att det, der det är allra bredast, mycket lätt kan till häst tillryggaläggas på 20 minuter, och huruvida Fenicien sträckt sig upp på bergen, vet man nu icke. Till följd af den på ett så trångt område nödvändiga öfverbefolkningen måste de således utvandra, och att, såsom professor Nilsson säger, bland utvandranne

funnos åtskilliga bofvar är mycket riktigt, ty ännu finnas blott sådant folk i Fenielen och i Orienten öfver hufvud. Att så äfven var i forntiden kunna vi se deraf, att de gamla grekiska författarne aldrig tala om de högsinta fenierna, som af merkantila intressen drefvos att civilisera den öfriga världen, utan alltid kalla dem »de ljugande fenierna». — Att fenierna seglade till England och der hemtade tenn är mycket troligt, men med frågan, huruvida Britannien är det samma som *Cassiteriderna*, har jag icke sysselsatt mig. — Sedermera talas i afhandlingen om *bernstenen*. Vid sista arkeologiska kongressen utveklade jag, huru stor rol bernstenen spelade i Fenielen. Jag uttryckte ock den förmodan, att densamma, innan fenierna sjelfva hemtade den i Norden, genom en transitohandel öfver kontinenten kommit dem till handa. — Att fenierna visste dölja sina handelsvägar för andra folk är också mycket sant. Ännu dölja de nästan allt hvad de veta, och således har äfven i det fallet nationalkaraktären icke förändrats. — På sid. 9 fäster professor Nilsson uppmärksamheten på lokalnamm, härledda af Baal eller Balder. Äfven i Orienten finnas lokalnamm, i hvilka *Baal* ingår; Mekka är ingenting annat än *Baals by*. — Derpå kommer professor Nilsson till hällristningarne, som han vill hänföra till det fenieliska inflytandet, och jag må bekänna, att det är just detta som i så hög grad frapperat mig. Jag har haft den sällsynta lyekan att kunna föra med mig några fenieliska mynt, som jag sjelf gräft upp i Fenielen, och de på dem afbildade fartygen erbjuda den mest storartade likhet med hällristningarnes fartygsformer. Jag finner äfven fullt semitiska uttryck i hällristningarnes figurer, med hvilka jag funnit alldeles analoga typer under mina gräfningar, och vi se äfven i dessa figurer prof af den orgielust, som sedan vann sin höjdpunkt under vikingatiden. — Sedermera genomgår professor Nilsson de fartygsformer, som kunna jämföras med hällristningarna, och kommer slutligen till dem, som blifvit honom meddelade af baron Stiernstedt, och som båda äro tagna från fenieliska mynt. Dervid förekommer det märkliga, att på dessa fenieliska fartyg äro båda stäfvarne uppstående och det ena af dem har ett roder, som är löst från fartyget, och båda äro äfven försedda med åror. Professor Nilsson har betonat, »att dessa fartyg, sedda från sidan, äro baktill bågformigt afrundade, framtill urgröpta med

kölen mer eller mindre framstående i en kant eller spets». Att skeppen äro försedda med åror är fullt feniciskt, ty ännu segla Feniciens invånare aldrig utan åror. Att hållristningarnas fartyg hafva talrik besättning, är också ganska betecknande, ty ingen fenicisk båt går ut med några få man, emedan de aldrig egas af en person, utan alltid af ett kompani. Således måste man på ett feniciskt fartyg alltid finna en massa besättning. — Professor Nilsson talar derpå om de af fenicerna till Norden medförda lerkärl och bronsvaror. Bronsen var i Fenicien af utomordentligt stor vikt, den finnes der i sådana massor, att man derom icke kan göra sig någon föreställning, och jag kan säga, att i hela Orienten jernet icke spelat sådan rol som i Norden. Bronssakerna hafva i Orienten alltid funnits i större mängd än de af jern, och ännu i dag användes icke jern till husgeråds-saker utan alltid brons. Att bronsen förr funnits i stora massor, bevisas äfven af kilskrifterna, som ständigt uppräknat, huru många kärl af brons, som togos af den eller den assyriske konungen från fenicerna. — Slutligen talar professor Nilsson om *palmqvisten*, fenicernas käraste symbol. Man har trott, att landets namn kommer af *Phoenix*, som betyder *palm*, emedan Feniciens äldsta gudinna dyrkades i form af ett träd, och i synnerhet palmträdet var henne helgadt. Palmqvisten såsom symbol kan man spåra icke blott i den äldsta civilisationen, utan äfven långt in i Alexanders tid, och derföre må det icke förundra oss, om vi finna den afbildad icke endast i moderlandet utan äfven i kolonierna.

Jag måste således erkänna, att om man med kritiskt sinne betraktar dessa af professor Nilsson framdragna omständigheter, så kan man icke annat än förvåna sig öfver deras slående bevisningskraft, och jag slutar med hvad jag började, nämligen att, om någon af de gamla fenicer uppstode ur sin graf, så skulle han om detta verk utropa: det är något märkvärdigt!

Doktor MONTELIUS: Det är något svårt att på den korta tid, som är tillmätt en talare vid detta möte, ingå på en utredning af denna lika invecklade som viktiga fråga. Emellertid torde det tillåtas mig att framställa ett par omständigheter, som synas mig böra tagas i betraktande vid frågans bedömande. —

Det vore utan tvifvel en i högsta grad märklig omständighet, om, såsom professor Nilsson sökt uppvisa, det på våra hällristningar finnes fartyg afbildade, hvilka till formen likna de på feniciska mynt förekommande. Den fråga, som då närmast framställer sig, torde vara den, om alla de på hällristningarna förekommande fartyg hafva samma form, eller åtminstone om de fartyg, som anses ega denna likhet med Medelhafsartygen, äro de vanliga eller icke. Vi hafva icke här tillgång till de särskilda arbetena öfver Skandinavians hällristningar; hvarföre jag icke nu kan med tillhjälp af dem framlägga de nödiga bevisen för riktigheten af de iakttagelser i afseende på denna viktiga fråga, hvilka jag önskat meddela. Jag tror emellertid, att man vid betraktande af hällristningarna snart skall finna, att på dem förekomma fartyg af temligen olika former, och det vore alltså intressant om af en närmare undersökning kunde framgå, å ena sidan huruvida någon tidsskilnad mellan de olika hällristningarna förefunnnes, och å den andra om de fartyg, som förekommo på de äldre hällristningarna, städse hade samma form som på de yngre, eller om någon skilnad i detta afseende kunde spåras. Om det nämligen skulle visa sig, att äfven de till den äldre bronsåldern hörande hällristningar uppvisade fartyg i mängd af samma form som de, hvilka professor Nilsson här afbildat under n:o 12 och 13, så skulle detta utan tvifvel gifva uppslag till en mängd i sammanhang dermed stående viktiga frågor. På Kiviksmonnmentet förekomma visserligen några fartyg, men jag tror ej att man kan säga, att de hafva en så i ögonen fallande likhet med de på feniciska mynt afbildade skeppen, som t. ex. de hvilka professor Nilsson bredvid dessa afbildat. Vid afgörandet af frågan om det feniciska ursprunget för hällristningarnas fartyg torde man derföre böra uppställa såsom mål för undersökningen att taga reda på, huruvida den feniciska typen förekommer på ristningarna från den äldsta bronsåldern eller endast på de senare. Jag har icke känt mig öfvertygad derom, att bronskulturen skulle i sin första början vara att tillskrifva inflyttandet af feniciska kolonier, ankomna till sjös.*) En annan

*) En sammanfattning af skälen för denna åsigt om den nordiska bronskulturens icke-feniciska ursprung är lemnad i första bandet af den illustrerade »Sveriges historia», som är under utgifning (sid. 90 o. följ.).

fråga är den, huruvida sedermera, *under* bronsåldern, feniciska besök kunna hafva egt rum i Norden. Detta är emellertid en serie af frågor, af hvilka hvar och en fordrar en mångsidig och vidlyftig behandling; jag framkastar dem blott för att derpå fästa uppmärksamheten. Jag anser, att professor Nilsson har fullkomligt rätt deruti, att man på hällristningarna icke påträffar fartyg af samma form som de, hvilka förekommo i Norden t. ex. under jernåldern. Denna fråga har äfven vid föregående tillfällen varit behandlad, och jag tror, att alla beträffande den samma instämma uti det resultat, hvartill professor Nilsson kommit. Jag tror således, att man kan fasthålla, att det är en skillnad mellan hällristningarnas fartygsformer och jernålderns. Det är vidare af vigt att företaga den undersökning, som professor Nilsson gjort, eller att se till, huruvida dessa bronsålderns fartyg i Norden likna dem som annorstädes förekommit. Att sådana liknande fartygsformer vore att söka i söder eller sydost, är det resultat, hvartill professor Nilsson kommit. Det öfverensstämmer dermed, att hela bronskulturen i Norden utan tvivel bör sättas i samband med likartade förhållanden i länderna söder härifrån. Då framställer sig den frågan, huruvida detta sydliga inflytande, som bragt hit bronsen och fartygstyperne, varit omedelbart beroende derpå, att orientaliska folk besökt Norden, eller huruvida detta inflytande från Orienten endast varit medelbart, d. v. s. slutligen nått Norden, sedan det förut gjort sig gällande i de mellanliggande länderna. För min del har jag känt mig mest böjd för det sista alternativet.

Dr Landberg nämnde, att jag skulle hafva sagt, det bronsåldern i Norden börjat år 1000 före Kr. Alldeles så har jag dock icke yttrat mig, ty den anförda tidsbestämmelsen är att betrakta blott som approximativt riktig och så att bronsåldern icke gerna kan hafva börjat senare än 1000 år före Kristi födelse. Anledningen hvarföre jag kommit till detta resultat är den, att de nyare undersökningarna gifvit vid handen, att bronsåldern slutade i Norden sist omkring Kristi födelse, men då man inom bronsåldern kan urskilja flere perioder, hvar och en karakteriserad af en stor mängd grafvar och fynd samt utvisande en stor rikedom på former, hvilket antyder en ganska langvarig utveckling, så att man icke gerna kan åt hvarje af dessa bronsålderns afdelningar tillmätta mindre tid än några år-

hundreden, så följer deraf att såsom ett *minimum* af tid bronsålderns början i Norden ansetts böra sättas till begynnelsen af det sista årtusendet före Kr. f. Emellertid är det för ögonblicket ingenting som talar emot, att bronsåldern i Norden kan hafva börjat tidigare. Detta är af vigt för den nu föreliggande frågan derföre, att om bronsåldern började tidigare, så är det mindre sannolikt, att det resonnement, som d:r Landberg nyss förde, kan vara fullt bevisande. Han fästade nämligen uppmärksamheten på, att feniciernas färder åt vester började omkring år 1200 före Kr. och således temligen väl sammanfölla med den antagna början af Nordens bronsålder. Denna fråga har varit behandlad flere gånger förut, och doktor Hildebrand har bland annat påpekat ett förhållande, som härvid måste vara af stor vigt. Han har nämligen sökt visa, att fenicierna måste hafva känt jernet mycket tidigare, än de kunde sträcka sina handelsförbindelser utom Medelhafvet; jag vill blott nämna, att ett sådant uttalande skett, och att det har goda skäl för sig. Det som emellertid är allmänt känt är, att fenicierna redan omkring 1000 år före Kr. kände jernet. Om nu bronsåldern började långt före sistnämnde tid, så är det föga sannolikt, att fenicierna redan vid den tiden kommit ut ur Medelhafvet och kommit med sina kolonier till Norden; har åter bronsåldern börjat här år 1000 eller senare så vore det besynnerligt, om det feniciska inflytandet fört hit *bronsen*, då de sjelfva redan egde jernet. Man råkar således vid antagandet af bronsålderns feniciska ursprung in i en motsägelse, ur hvilken man ej utan åtskilliga svårigheter synes kunna reda sig. — D:r Landberg har fäst uppmärksamheten på den stora bronsrikedomen i Fenicien. Det är en sak som jag naturligtvis icke kan bestrida, men frågan gäller här icke om det varit godt om brons i Fenicien, utan om den feniciska bronsen liknar den nordiska eller icke. Visar det sig vid en sådan undersökning, att den nordiska bronsen icke liknar den feniciska, så är det klart, att det förhållandet, att det finnes och funnits massor af brons i Fenicien är något som icke har med frågan om den nordiska bronskulturens ursprung att göra. — D:r Landberg nämnde också något om Kiviksmönnet och grafformerna. Jag kan icke instämma med honom deri, att denna graf skulle genom sin form antyda något feniciskt ursprung. Det är nämligen genom långvariga undersök-

ningar känt, — och professor Nilsson har äfven till den frågan lemnat viktiga bidrag — att denna graf är af en form, som här i Sverige är lika vanlig i slutet af stenåldern som under början af bronsåldern. Grafvarne från slutet af stenåldern kunna icke anses vara af orientalistiskt ursprung. De äro fullt organiskt utvecklade ur de grafformer, som voro vanliga här i landet under tidigare delar af stenåldern. Då det nu visar sig, att Kiviksmonumentet till formen så fullkomligt öfverensstämmer med grafvarne från slutet af föregående period, hvilka äfven dr Landberg erkänt vara inhemska, så synes det mig vara vågadt att i Kiviksgravens form se bevis på orientalistiskt inflytande. — Innan jag slutar ber jag att få återkomma till det, hvarmed jag började, eller till önskvärdheten af att en undersökning verkställles öfver de olika fartygsformer, som förekomma på hällristningarna. Bohuslän är rikast på sådana i hela Europa, och det är därför glädjande att, såsom det säkerligen är herrarne bekant, på sista året en serie undersökningar af dessa hällristningar börjats, som torde blifva af största betydelse, bland annat äfven för den förevarande frågan. Genom grefve Ehrensvärds kraftiga initiativ har Hushållningssällskapet i Göteborgs och Bohuslän på ett synnerligen frikostigt sätt anslagit en betydande summa att årligen utgå till undersökning och beskrifning af provinsens fornminnen. En del af denna summa har användts till påbörjandet af en systematisk undersökning och afteekning af Bohusläns hällristningar. Vi hafva i de här förevisade stora ritningarna af hr artisen Baltzer sett prof på, huru detta arbete är utfördt, och det torde tillåtas mig att uttrycka den förhoppning, att detta arbete måtte kunna fortsättas, så att bland annat det resultat må vinnas, som vi här åsyfta, nämligen erhållandet af full kännedom om de på dessa hällristningar afbildade fartygsformer. *)

Direktör SÖDLING: Jag vill blott meddela en enda liten upplysning till frågan, men innan jag gör detta, vill jag yttra min åsigt att, när man är nog lycklig att hafva en man med

*) Några af de å Bohusläns hällristningar vanligen förekommande fartygsformerna äro sedermera, efter hr Baltzers teckningar, meddelade i 2:a häftet af »Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia.»

der Landbergs erfarenhet att stödja sig vid, så kan frågan anses så utredd som den kan blifva. Jag vill emellertid anföra ett musikaliskt bevis för professor Nilssons åsigt. Alla tonverktyg äro bygda efter vissa principer, hvilka äro så bestämdt åtskilda, att en förväxling mellan de asiatiska och afrikanska är alldeles omöjlig. De svenska forninstrumenterna uppgå till det stora antalet af 30, men bland dem alla finnes icke ett enda, som är byggt efter den afrikanska principen. I Norge deremot har ett instrument af denna princip blifvit afbildadt på en kyrkdörr. Namnet på detsamma kan jag icke säga, men att det tillhör den egyptiska eller feniciska principen är visst. Denna är den samma, efter hvilken grekerna bygde sin lyra, nämligen oxhufvudet med hornen. Det finnes en massa instrument från Egypten, som äro bygda på samma princip. Nu är det klart, att detta instrument ovilkorligen måste hafva kommit hit från Egypten eller Fenicien. Att det varit ett folkinstrument och allmänt omtyckt bevisas deraf, att det blifvit afbildadt såsom ett minne på kyrkodörren. Nu finnes detta instrument väl icke i Sverige utan i Norge, men då vi veta, att musikinstrument så väl alstras nya som dö ut, så kan man också antaga, att detta norska instrument blifvit speladt i vårt land. Det är t. ex. blott ett halft år sedan jag fick reda på ett nytt instrument, som omtalas i de gamla sagorna och kallas *Langelejk*; det finnes ännu i Norge och på Island. Och i Dalarne har jag hört, att ännu skola finnas andra instrument, som för öfrigt äro utdöda i vårt land. Antingen hafva nu våra förfäder rest till Fenicien och fört hem detta instrument, eller ock hafva feniciska kolonister fört hit det samma; något annat alternativ gifves icke. Jag har velat nämna denna omständighet för att i min ringa mån gifva ett bidrag till bestyrkandet af den åsigt, som professor Nilsson från början framlagt, och som jag har många andra skäl att hylla. Jag tror icke, att man skall kunna förkasta dess historiska betydelse.

Professor NILSSON: Jag anser det vara högst angeläget för mig att besvara der Monteliu anmärkningar, men de äro så mångfaldiga och vidlyftiga, att jag far be honom vara god att i få ord antyda hvar och en af dem, så vill jag sedan besvara hvar och en särskildt. — Der Montelius har sagt, att fartygen på håll-

ristningarna äro olika. Det må vara; då kan det tillkomma honom att förklara de fartyg, som icke hafva rostrum. Jag har sökt förklara dem som hafva sådant; och att de likna dem på de feniciska mynten, synes mig icke kunna bestridas. Jag har sagt, hvad jag uti dessa fartygsformer anser vara det hufvudsakliga, och det är stammarnes och stäfvärnes form; och betraktar man den, så finner man, att den är fullkomligt lika hos de båda slagen af fartyg. Men att ritningarna på hällristningarna under stundom äro gjorda, utan att artisten haft originalen för sig, är tydligt; han har tecknat nr minnet, kanske enligt erinringar från sin ungdomstid. Att de fartyg, som hafva samma form som de på mynten, äro de äldsta, antager jag för gifvet, och herr Montelius torde vara god upplysa om den relativa åldern hos de olika fartygen och om ursprunget till de fartyg, som icke öfverensstämma med de feniciska. Detta var den ena frågan. — Den andra är den: antingen har bronsåldern börjat före år 1000, och då hafva icke fenicerna kunnat föra hit bronzen, eller ock har den börjat efter 1000 och då borde fenicerna hafva fört hit jernet och icke bronzen. Då det gäller så aflägsna tider, kunna vi icke veta, när fenicerna började sina handelsexpeditioner kring jorden, kanske var det 1500, kanske 2000 år före Kristi födelse. När historien först börjar tala om dem, kunde de redan mycket länge hafva seglat vida omkring på hafven. Det trojanska kriget inträffade ju 1200 före Kr., och beskrefs först år 900 före Kr., men Homerus talar dock ännu om brons hos grekerna och säger, att Troja var rikt på brons (Iliaden XVIII. 289); och Sidon kallas bronsskimrande (Odysseen XV. 425). Således finner jag intet hinder för min menings giltighet uti den förmodade tiden för bronsålderns början i Norden. När jag talar om, att fenicerna förde hit bronzen, så menar jag naturligtvis den äldsta bronzen under bronsålderns första period — bronsåldern kan och bör delas i flere sådana —; det var denna som fördes hit sjöledes öfver Gades. Att fenicerna för öfrigt äfven haft sina karavaner till lands, är historiskt säkert, likasom att de hade sina flottor till sjös. Emedan man nu finner brons i Ungern och i Böhmen, så vill man påstå, att den äldsta nordiska bronzen skulle hafva kommit hit den sydöstra vägen. Jag medgifver, att äfven detta kunnat ske, men jag anser, att han hufvudsakligen kommit hit sjöledes vester

ifrån, ty till Skåne har han påtagligen kommit från danska öarna, der han talrikast funnits, och *dit* synes han mig hafva kommit sjöledes. Detta var fenicernas egentliga väg, och på den har bronzen lättast kunnat föras.

Intendenten MALM: Jag anhåller, att det måtte tillåtas mig att träda upp och säga min egen tanke om dessa hällristningarnas fartyg, churu denna tanke ännu ej för mig uppträdt såsom en obestridlig sanning. Under mina mångfaldiga vandringar i Bohuslän har jag mången stund stannat vid dessa målningar, som i min tanke stundom äro bättre utförda än vissa landskapstaflor från vår tid. Jag har då icke kunnat göra mig fri från den föreställningen, att uti dessa taflor låge något annat än afbildningar af strider. Jag tror, att de afbilda fornfolkets lif i allmänhet. På en hällristning se vi ju tydligt en man vid en plog med anspann för. Jag tror att detta är en vigtig bild; men det finnes också andra bilder, som tala om det dagliga lifvet, och jag tror, att flertalet af dessa figurer, som ansetts såsom fartyg, icke föreställa sådana. Till en början vill jag bemärka, att professor Nilsson uttryckligen säger, att på Holmbergs afbildningar finnas blott två fartyg med åror, samt att Berzelius yttrade en gång: »de äro slädar allesamman, och det är lättsinniga pojkar som huggit in dem». Åberg bemötte honom, och efter den tiden hafva alla dessa fortskaffningsredskap utan undantag ansetts för att vara fartyg. Jag skulle aldrig hafva kommit till en annan åsigt, om icke, då jag en stormig dag lag på kusten, jag tagit mig för att visitera lidret hos bonden, der jag bodde, och betrakta hans redskap. Der fick jag se ett underligt redskap. Jag frågade hvad det var. »Det är en släde,» sade han, »som vi använda för att köra hem vårt hö». Hvad som strax förvånade mig var dess stora likhet med flertalet af de afbildningar på hällristningarna, som anses föreställa fartyg. Jag tog derföre en ritning af släden, hvilken jag nu har äran förevisa. När nu den här afbildade figuren är kompletterad med sin häck, så se vi förklaringen öfver hvad som ansetts vara manskapet på fartygen. Denna är visserligen icke så utsirad i förstäfven som många på hällristningarna, men det anser jag ej vara af någon vigt. På två särskilda hällristningar är en man afbildad på ett sätt, som enligt min tanke antyder, att han står

bredvid slädan; på en annan ligger en gran och på ännu en annan ett löfträd på ett dylikt s. k. fartyg, hvilket allt synes mig vara bevis för den mening jag uttalat. På andra ritningar synas människospar framför slädorna. Om mötet icke illa upptager min åsigt, så tror jag, att detta lyckliga fynd bör räddas, ty det finnes icke många sådana slädar kvar i landet. Nästan alla hällristningarna äro således, enligt hvad jag tror, taflor ur det dagliga lifvet. Fartygsafbildningar finnas emellertid också, men de figurer, som skola anses såsom sådana, måste hafva *rostrum* och vara besatta med *män*, och när fornfolket höggo mansbilder, så satte de hufvuden på dem, hvilket vi också se på de fartyg som äro försedda med åror.

Amanuensen EICHHORN: Jag vågar icke uppträda i denna fråga, som ligger så långt från området för mina studier, annat än för att lemna en belysning från mitt kunskapsfält, icke till frågan om fartygsformerna på hällristningarna, utan till frågan om möjligheten af ett forntida österländskt inflytande i Norden af den beskaffenhet, att det icke kan hafva gått den sydöstra vägen, utan måste tillhöra en kultur, inkommen efter de principer, som professor Nilsson med så stor lärdom och skarpsinnighet förfäktat. Det är en företeelse som vi ganska litet känna till, nämligen svenska folkets *färgsinne* och *färgkombinationerna* inom den svenska odlingen. Vi svenskar känna ännu icke, åtminstone ej i allmänhet, att våra folkdräkter, våra väfnader, så vida de äro ålderdomliga, och färgutstyrseln på våra gamla husgeråd enligt alla kännares omdöme förete så afgjordt och omisskänligt österländskt släktskapstyecke, att derom icke kan vara något tvifvel. För denna släktskap kan dock ej uppvisas någon förmedling öster ut, d. v. s. med Ryssland och de andra slaviska länderna, utan den hänvisar på ett direkt hopp till Orienten, till Arabien och kanske till Egypten. Man känner nämligen fullkomligt tyskarnes, magyarernas och de slaviska folkens färgkombinationer, i synnerhet i deras väfnader, och de hafva mycket litet tyecke med de färgkombinationer, som förekomma i Orienten och i Norden, d. v. s. i Sverige och Norge. Utan att vilja framställa någon hypotes angående detta förhållande, vill jag dock påpeka, att det måste bero på en bestämd orsak: endera derpå, att folklynet och folkkaraktären i Norden och

Österlandet är lika, eller ock derpå att ett främmande inflytande, som i någon bestämd grad står i förhållande till Orienten, här gjort sig gällande. Det är det sista jag för min del är mest böjd att antaga, men huru det gått till kan jag icke säga. Ett faktum är emellertid, att t. ex. våra Dal-drägter i deras särskilda delar, att våra väfnader, af hvilka vi äfven här i den tillfälliga utställningen se vackra prof, att utsirningen i färg af våra husgeråd från gamla tider förete dels sirater, dels färgsammansättningar och dels enkla färger som äro bestämdt österländska. Detta förhållande är först, så vidt jag vet, påpekadt af den ntmärkte forskaren professor Falke i Wien, som besökt Sverige. Han har ock rätt att yttra sig i frågan, ty han är föreståndare för det stora museet i Wien och har alltså mer än någon annan haft tillfälle att sätta sig in i hithörande förhållanden. Hans åsigt är, att svenska folkets färgsinne hvilat på ett starkt ursprungligt orientaliskt inflytande, som icke förmedlas af någon öfvergång från Ryssland, Ungern eller andra åt samma håll liggande länder. Jag vill som sagdt icke framställa någon hypotes, utan har blott velat påpeka ett faktum, som troligen blir allt mera bekant för oss, och om detta sedermera kan sättas i förbindelse med de frågor, som här äro före, så vore det mig mycket kärt.

Herr MANDELGREN: Jag har begärt ordet derföre att jag velat, enligt hvad jag förnt yttrat, för mötet framlägga några ritningar af hällristningar, hvilka jag här ber att få förevisa. — Jag får för öfrigt tacka professor Nilsson för den åsigt i frågan, som han för oss utvecklat, men jag vill fästa uppmärksamheten på, att det finnes en del andra personer som påstå, att *alla* hällristningar äro från bronsåldern. Detta kan jag icke gå in på. Vi hafva hört, att på hällristningar i Bohusläns skärgård finnas fartygsafbildningar som likna slädar, men det finnes äfven andra saker som antyda dessa teekningars förbindelse med den senare romerska tiden. Betrakta vi hällristningarna på andra ställen i landet, så finna vi, att hällristningarna blifva yngre ju längre norr ut vi komma. De i Skåne äro de äldsta; de, som äro funna på Södertörn, har jag icke haft tillfälle att få se; men deremot har jag undersökt dem som finnas vid Nändforsen i Ångermanland, och hvilka en viss tid af året öfversköljas af

vattnet. De visa en helt annan karakter än de äldre hällristningarna, och ehuru man i fjol vid kongressen påstod, att de äro från bronsåldern, så vågar jag dock bestrida detta. De äro mycket konstmässigt utförda; på de der aftecknade skeppen se vi drakhufvuden och i allmänhet former, som tillhöra en mycket senare tid än bronsåldern, till hvilken de således icke kunna hänföras. Äfven i Jemtland finnas hällristningar, som ej kunna räknas till bronsåldern.

Rektor BRUZELIUS: Jag vill endast göra den anmärkningen, att på mynten finnas två olika fartygsformer, såsom förhållandet äfven är på hällristningarna. Dessutom vill jag blott tillägga, att öfver fartygen finnas hornfigurer, hvilka, liksom spiraterna, äfven häntyda på ett orientaliskt ursprung.

Doktor CARLO LANDBERG: D:r Montelius är, tror jag, den förste som satt bronsålderns början så långt tillbaka som till år 1000 före Kr. Annars har man ansett, att den börjat omkring år 700 eller 800 före Kr.; men jag tror, att han har fullt rätt uti sin åsigt. Jag tror också, att vi i saken äro ense med hvarandra, ty då han säger, att denna tidsbestämning blott är approximativ och således låtit jemka med sig, så kan jag också låta jemka med mig och säga, att fenicerna möjligen började sina handelsfärder mycket förrän år 1200 före Kr. Man har antagit detta årtal, emedan man ansett, att dessa färder börjat efter det hegemonien i landet öfvergått från Sidon till Tyrus.— D:r Montelius har vidare påstått mig hafva sagt, att, emedan det finnes så mycket bronsaker i Fenicien, har bronsen kommit derifrån hit; man borde deremot jemföra bronsen på de båda ställena. Om jag sagt, att det finnes en mängd bronsaker i Fenicien, så följer väl ej deraf, att bronsen blifvit införd af detta lands invånare till Norden. Jag tror, att det är mycket möjligt, emedan fenicerna drefvo en så vidsträckt handel. Innan de begåfvo sig vester ut, drefvo de emellertid handel åt norr, till Svarta Hafvet, och således är det äfven möjligt, att bronsen kommit till oss på den vägen. — För öfrigt vill jag blott tillägga, att direktör Södlings uppgift icke synes mig vara bevisande för något feniciskt inflytande; det ifrågavarande instrumentet kan mycket väl hafva kommit hit genom transitohandeln.

Doktor MONTELIUS: Jag måste börja med det samma som professor Nilsson, eller att så många frågor nu äro framställda, att jag icke vet, hvilka jag skall välja ut för att besvara. För att börja med slutet så ber jag att få rikta några ord mot der Landbergs senaste anförande. Han sade att, då jag låtit jemka med mig med afseende å tiden för bronsålderns början, så kunde han göra det samma med afseende å tiden för fenicernas handelsfärder. Jag har dock alldeles icke låtit jemka med mig, utan blott hänvisat honom till hvad jag verkligen sagt. Det är för öfrigt en betydlig skillnad mellan att »jemka» på början af Nordens bronsålder och att göra detsamma med fenicernas färder vester ut. I förra fallet hafva vi ingen ting annat än ett minimum af tid att hålla oss vid, och det hela ligger helt och hållet utom den skrifna historien; vi måste nämligen småningom från den historiska tiden tränga tillbaka i den förhistoriska. Helt annorlunda förhåller det sig med fenicernas handelsfärder vester ut. Angående dem hafva vi så många historiska uppgifter att hålla oss vid, att jag tror, att det torde vara ganska svårt att der låta jemka med sig, utan att lemna den historiska sanningen i sticket.

I afseende på den fråga, som nu närmast föreligger, eller den af professor Nilsson framlagda, intressanta jemförelsen mellan de nordiska och de feniciska fartygen, så vill jag blott fästa mig vid en liten omständighet, som jag icke hört blifva betnad. Jag nämner den icke därför, att den torde hafva någon afgörande vikt i frågan, utan därför att det synes mig, att den bör för fullständighetens skull anföras. Jemför man de ifrågasvarande fartygen, så finner man i fig. 12 och 12 a uti afhandlingen två fartyg af ganska stor likhet. Men på den senare figuren finner man i ena stäfven — professor Nilsson antager, att det är aktern — ett utsprång, som på teckningen är riktadt åt höger. Detta utsprång saknas helt och hållet på fig. 12. På samma sätt finnes hos fig. 13 a ett utsprång, som saknas hos fig. 13. Jag upprepar emellertid, att jag icke vill påstå, att denna omständighet är af någon synnerligt stor betydelse. — Vid denna frågas behandling är det deremot af vikt, att man har klart för sig, huruvida det bör antagas, att dessa fartyg äro inbyggna af landets egentliga invånare eller af inflyttade kolonister, huruvida de äro inbyggna af personer, som haft origina-

len för sig eller ej. Då jag tror det vara svårt att bevisa det senare, antager jag, att bilderna äro utförda af landets invånare, och att de haft fartygen för sig. — Det är en omständighet, som jag kanske ännu bör omnämna, emedan den är af vigt och står i förbindelse med det ämne vi här afhandla. Jag föreställer mig nämligen att, om den äldsta bronsen kommit hit med feniciska kolonister, som anländt sjövägen, så borde man äfven i vestra Europa finna brons lika med den nordiska. Enligt den åsigt, som tillskrifver bronsålderns uppkomst åt fenicerna, hafva nämligen dessas kolonier betäckt hela vestra Europas kuster. Det förefaller mig då alldeles nödvändigt, att de bronsarbeten, som blifvit af feniciska kolonister förda till Frankrike, Irland och England, borde likna dem, som från samma fabriker i Fenicien blifvit förda till Norden. Så är emellertid icke fallet. Man känner mycket väl de äldsta bronserna i Norden och, åtminstone med min uppfattning af hvad en typ vill säga, tror jag, att man måste säga, att i vestra Europa finnes icke någon af de typer, som äro karakteristiska för den äldre bronsåldern i Norden. Jag kan icke ingå på någon bevisning af detta påstående, emedan för en fullständig sådan vore nödvändigt att framlägga teckningar af alla bronsålderns fynd i vestra Europa. Om emellertid den uppgiften är riktig, att i vestra Europa icke finnas samma typer som här, så synes det mig icke möjligt, att dessa äldsta bronsföremål kunna vara införda sjövägen vester ifrån af samma folk, som förut koloniserat vestra Europa.

Intendenten Malm har gjort ett försök att lösa frågan, som icke är alldeles nytt. Han har nämligen sökt visa, att de flesta af hållristningarnas fartyg icke äro sådana utan slädar; såsom fartyg kunde endast anses de, som voro försedda med åror och människobilder med hufvuden. Detta kunde vara mycket riktigt, så vida alla människobilder från bronsåldern hade hufvuden. Jag har i en uppsats rörande fartygen under hednatiden, som trycktes för några år sedan*), uppställt en liten serie af hållristningsfartyg. På de första har manskapet både hufvud, kropp, armar och ben; på andra äro endast hufvudet och den öfver relingen uppskjutande delen af kroppen tecknade, under det att på de sista, och vanligaste, hvarje man är antydd en-

*) I »Nytt Illustrerad Tidning», 1872, sid. 394.

dast genom ett jemnbredt streek, utan att hufvudet särskildt är betecknad. Då nu i denna serie fartygen öfverallt äro lika, så ligger väl deruti en sannolikhet för att äfven de föremål, som hafva människobilder utan särskildt betecknade hufvuden, äro fartyg. Dertill kommer, att vissa amerikanska folk brukat afbilda sina fartyg med besättningar utan särskildt synliga hufvuden, och på samma sätt kunde väl äfven hos oss tillgått. Intendenten Malm förevisade en teekning af en släde med häck, och det är mycket sant, att det finnes ganska stor likhet mellan denna och åtskilliga bilder från hällristningarna, men vi skola icke glömma bort, att dessa horisontela linier, som äro nödvändiga för häcken, på hällristningsfartygen aldrig förekomma.

Herr Mandelgren framlade några teekningar af de bekanta hällristningarna i Norrland. De äro temligen olika dem i vestra och södra Sverige, och det är äfven svårt att afgöra, huruvida de tillhöra samma tid eller icke. Frågan härom borde egentligen hafva behandlats i sammanhang med det första öfverläggningsämnet, men då diskussionen afbröts, innan man hann dit, så bör deri orsaken sökas, hvarföre den då icke förekom. Dessa ristningar må för öfrigt hafva tillhört samma tid som de i vestra Sverige eller ej, så hafva vi dock rätt att beträffande den nu föreliggande frågan lemna dem helt och hållet å sido.

Amannensen Eichborn har talat om färgförhållandena, och jag tror, att han derigenom berört en mycket viktig fråga, men jag tror icke, att vi böra taga denna fråga i betraktande nu, ty om det också skulle visa sig, att färgsinnet i Norden i den *historiska* tiden har mycken likhet med det orientaliska, så torde det vara något vågadt att sätta detta förhållande i sammanhang med nu förevarande fråga, då man ju känner nästan intet om färgsinnet i Norden för längre tid tillbaka än på sin höjd 1000 år, under det att deremot dessa hällristningar äro ungefär 2000 år gamla. Denna likhet i färg kan bero på det ena eller andra förhållandet, men då vi icke veta, hur långt tillbaka i tiden denna likhet går, så tror jag det vara radligast att nu lemna hela saken å sido. Det är möjligt, att i afseende på färger och äfven beträffande fartygsformer en likhet kan uppvisas mellan företeelserna i Norden och i Orienten, men det återstår att visa, huruvida den beror på ett omedelbart infly-

tande eller på andra förhållanden, möjligen likartade med dem som vi känna från det språkliga området. Vi veta nämligen alla, att det finnes stor likhet mellan de germaniska språken i norra Europa och de indiska; men vi veta äfven, att detta är beroende på gemensamt ursprung, och icke på någon omedelbar inverkan från Indien på Norden eller tvärt om. Finner man nu två filologiska eller arkeologiska företeelser liknande hvarandra hos två olika folk, så kan detta bero antingen på ursprunglig gemenskap, d. v. s. derpå att de båda folken ursprungligen lefvat tillsammans och sedermera flyttat hvar åt sitt håll; eller också kan det bero på direkt lån, eller derpå att från det ena folket en inverkan utgått som medelbart nått det andra. Det finnes alltså i allmänhet tre möjligheter att förklara en likhet i arkeologiska företeelser; och då nu en sådan likhet är uppvisad, är det forskarnes skyldighet att se till, hvilken af dessa möjligheter i detta fall har största sannolikheten för sig. Då emellertid den nu förevarande frågan först på sista tiden blifvit väckt, kunna vi ännu ej så snart hoppas att få den samma med tillförlitlighet besvarad. Mig förefaller det sannolikast, att dessa likheter i afseende å fartygen, om de verkligen finnas, bero på en från Orienten utgången kulturström, som slutligen hunnit hit, och att således beträffande dem samma förhållande gjort sig gällande som i fråga om bronsåldern i allmänhet. Ehurn bronssakerna i Orienten icke äro identiska med dem i Norden, finnes det dock säkerligen ingen här, som icke delar professor Nilssons åsigt om att bronskulturen ursprungligen kommit från Orienten. Skiljaktigheten gäller endast, hurvida denna metall blifvit hitförd genom en *medelbar* eller *omedelbar* förbindelse mellan Österlandet och Norden.

Professor NILSSON: Jag skall i allra största korthet bemöta något af det doktor Montelius nu senast yttrat. Först har han påstått, att fenicernas handelsfärder icke skulle hafva börjat så tidigt som blifvit påstått, samt att vi af historien skulle känna, när dessa färder tagit sin början. Men det kan ju mycket väl hända, att denna skeppsfart och handel i Norden pågått i flera århundraden, innan vi kunnat veta något derom af historien. Man har ej bevis för att fenicerna vid den tiden kände en enda bokstaf; färderna kunde ju alltså hafva skett

långt förr än Kadmus förde bokstafsskriften till Beotien. — För det andra har doktor Montelius sagt, att i vestra Europa finnas inga sådana brons saker som de äldsta i Skandinavien. Jag har besökt museerna både i England och Irland, men icke sett dem i länderna längre söder ut, såsom i Spanien och Portugal, och jag får säga, att i Irland har jag funnit ett och annat bronsvärd som varit ganska likt de nordiska och försedt med ungefär samma ornament. Men att inga dylika brons saker finnas från dessa länder, synes mig ingen ting bevisa. Det var genom de öfverflödiga folkmassor, som sändes från det egentliga Fenicien t. ex. öfver Malta och Gades och sedan kusten uppför, — och hvilka, då de ville anlägga kolonier, måste vara beväpnade och till antalet talrika, ty de voro icke välkomna för den inhemska befolkningen, — det var genom dessa, som den första bronzen kom hit. Nu äro emellertid de mellanliggande länderna alldeles för litet undersökta; vi känna icke trakten af Gades, icke hvad som möjligen kan finnas i Spanien och Portugal, ej heller på den öfriga kusten af Europa, och vi kunna således icke veta, om ej sådana brons saker blifvit ditförda. Men vi hafva ju här bronsföremål med alldeles samma ornament som de orientaliska, de må nu vara feniciska, assyriska eller egyptiska; jag kallar dem feniciska, emedan de hos detta folk voro allmänt i bruk och genom vidsträckta handelsresor blefvo spridda till flere andra länder, Cypern, Greklands öar och kuster, samt Medelhafvets öfriga stränder. Då nu dessa brons saker med sina ornament icke kunna hafva flugit hit genom luften, utan måste hafva blifvit hitförda, så måtte väl detta bevisa mer, än att dylika saker icke förekomma i sådan mängd i vestra Europa som hos oss, i synnerhet då härtill kommer, att det först är på senare åren som den arkeologiska vetenskapen uppkommit här i Skandinavien, hvilket icke kan förnekas. Vi kunna derföre icke vänta, att förhållandena i andra länder skola för oss vara så fullständigt kända, att en dylik brist kan tillmätas någon bevisningskraft. — Slutligen, för det tredje, har herr Montelius påstått, att det är landets egna invånare, som inhuggit dessa hällristningar. Jag tror, att jag på sidan 27 i min afhandling gifvit fulla bevis för att detta är omöjligt. Om landets egna invånare nithuggit alla dessa hällristningar, hvilka finnas i hundratal, om ej i tusental, öfver en stor del af vårt land, så är

det besynnerligt att de öfver allt visa samma typer och samma likheter med fartygen på de feniciska mynten. Jag tror således ej, att man vidare kan påstå, att Skandinaviens halvilda, eller vid den tiden kanske halvilda invånare sjelfva inhuggit dessa figurer. De hade säkerligen nog att göra för att skaffa sig sina lefnadsförnödenheter i vårt stränga klimat.

Amanuensen EICHHORN: Jag ber blott att få nämna, med anledning af doktor Montelii yttrande, att på den grund att man icke känner ett förhållande längre tillbaka än exempelvis 1000 år, kan man omöjligen antaga att ej detta förhållande existerat ännu längre. Vi hafva visserligen ingen kännedom om vårt lands äldsta invånares färgsinne, men vi ega deremot den kännedomen, att under den tid af ungefär 1000 år, som vår historia är närmare känd, några omstörtande ingrepp i vår kultur icke egt rum, hvaraf följer att de förhållanden, som vi känna såsom oförändrade under hela vår historia, måste vara grundade under den föregående tiden. Vidare har doktor Montelius mycket riktigt redogjort för de tre möjligheter arkeologien har för att förklara ett fenomen, som uppträder lika inom tvenne länder, nämligen att detta fenomen antingen haft gemensamt ursprung hos båda folken, eller ock inkommit genom direkt lån från det andra folket, eller ock slutligen inkommit småningom genom en kulturström, som således bör visa mer eller mindre skönjbara spår på sin väg. Nu har jag just påpekat, att de orientaliska färgförhållandena i Sverige alldeles icke kunna förklaras enligt den sista möjligheten, ty, såsom jag särskildt påpekade, i de närmast kringliggande länderna finnas inga dylika färger, utan man måste för att finna motsvarigheter hoppa direkt till Orienten. Hvad vidare beträffar att förhållandet skulle kunna förklaras genom gemensamhet i ursprung, så synes mig möjligheten deraf äfven vara vederlagd derigenom, att vi icke hafva några lemningar af liknande förhållanden i Tyskland, med hvilket land vi dock icke kunna neka ett gemensamt folkligt ursprung. Det återstår således intet annat än ett särskildt inflytande, men af hvad art detta varit eller under hvilken tid det egt rum, derom har jag icke velat yttra mig och kan det icke heller. Det har förefallit mig vara af intresse att vid behandlingen af denna fråga framställa en företeelse, som verkligen

kan hafva någon gemenskap med densamma, utan att jag dock vill påstå att den bestämdt har en sådan. Emellertid synes det mig tydligt, att man ieke får härleda de svenska folkdrägternas färgkombinationer från något annat än ett direkt inflytande från Orienten på ett eller annat sätt.

Direktör SÖDLING: Jag måste bestrida doktor Landbergs åsigt om, att det instrument, hvarom jag talat, skulle hitkommit genom transitohandel. Sådant skulle vara möjligt om det t. ex. gälde dragspelet, men beträffande ett instrument sådant som detta, hvilket folket måste *lära* sig spela, är det ej tänkbart. Det kan nämligen ieke falla någon människa in att t. ex. köpa en maskin i Amerika, utan att kunna använda den samma. Vi veta dessutom, att vårt folk har spelat på tre olika instrument, som ännu spelas i Kina. Dessa må hafva kommit hit transitovägen; det hjälper dock ej att föra hit dem, utan man måste lära sig spela dem, och således kvarstår alltid detta faktum såsom ett mycket viktigt argument till försvar för professor Nilssons åsigt om vår forntida förbindelse med fenicerna.

Doktor MONTELIUS: På frågan om förhållandena i södra och vestra Europa med afseende å den äldsta bronsen kan jag här ieke närmare ingå, emedan den helt och hållet beror på hvad man menar med typer och huru skarpt man lärt sig skilja dem. Det samma gäller äfven några andra frågor, uti hvilka olikhet i åsichter visat sig råda mellan professor Nilsson och mig. Jag kan dock ieke annat än uttrycka min tacksamhet för det öfverseende med hvilket professor Nilsson upptagit mina anmärkningar. Jag har framställt dem derföre, att jag trott mig veta, att han önskade få frågan så mångsidigt som möjligt behandlad, och det är alltid angenämt att blifva så bemött af en person, som grundlagt denna vetenskap redan innan jag blef född. — Hvad beträffar frågan om färgförhållandena, vill jag blott tillägga, att jag hvarken har bestridit möjligheten af att samma förhållanden som vi känna från den historiska tiden kunna hafva funnits långt derförut, ehuru vi ej känna något derom; ej heller vill jag förneka, att denna fråga kan stå i samband med det nu föreliggande ämnet. Jag har endast sagt att man ej nu torde kunna afgöra, hvilket af de omnämnda tre alternativen här vore det riktiga. Jag hör nu att herr Eich-

horn har klart för sig, hvilket alternativ är det rätta; jag ber dock att få fästa uppmärksamheten derpå, att, äfven om det omedelbara inflytandet här gjort sig gällande, den möjligheten återstår, att detta *kan* hafva egt rum mellan hållristningsperiodens slut och den historiska tidens början.

Doktor CARLO LANDBERG: Jag vill endast tillägga med afseende på åsigterna om bronsens ornament att, såsom jag kan försäkra, i Byblos m. fl. ställen i Fenicien funnits searabeer och sigill som haft våra bronsornamenter så fullkomligt, att man icke kan tvifla på, att samma idé legat till grund för dem. Jag vill för öfrigt icke påstå, att de stå i något direkt samband med hvarandra. Likheten är emellertid så slående, att den ej kan undgå någon. Se vi t. ex. på skattkammaren i Mykenä och för öfrigt på de feniciska kolonierna hvarhelst de finnas, så träffa vi der öfver allt vår bronskultur. Detta säger ej blott jag, utan det samma påstår äfven Lübke.

Tvänne föredrag höllos derefter, af direktör SÖDLING om *folkmusik* och af lektor WIBERG om *Asanamnet*.

Kl. 8 e. m. samlades mötesdeltagarne på inbjudning af medlemmar inom Göteborgs samhälle å Lorensberg, hvars festsal var smyckad med flaggor och granar. Sedan man intagit sonper föreslog grefve EHRENSVÄRD skålen för H. M:t Konungen, hvarefter följde en mängd skålar och tal: af doktor DICKSON för Svenska Fornminnesföreningen; af doktor BIÖRKLUND för mötets hederspresident, professor Sven Nilsson; af Föreningens ordförande, friherre NORDENFALK för Göteborgs samhälle; af amanuensen EICHHORN för mötets ordförande, grefve Ehrensvärd; af doktor MONTELIUS för kammarherren Lagerberg och intendenten Brunsewitz, till hvilka mötet stöde i så stora förbindelser för deras outtröttliga nit och möda vid anordnandet af den storartade utställningen; af redaktör HEDLUND för den framtida fornforskningen; af friherre DJURKLOU för den rent svenska forskningen; af litteratören V. SJÖBERG för frih. Djurklou och direktör Södling, hvilka gjort till sin nppgift att uppsamla de sägner och sånger, som ännu lefva på folkets läppar; m. fl.

Torsdagen den 17 kl. 10 sammanträdde mötets medlemmar för sista gången*). Först föredrogs den *sjette* frågan:

Hvilka spår kunna uppvisas af engelskt inflytande på den kyrkliga konsten i Sverige under vår äldre medeltid?

Doktor MONTELIUS: Att fullkomligt utreda frågan skulle erfordra ett stort antal afbildningar af svenska oeh engelska konstverk. Då sådana ej nu finnas tillgängliga, måste vi inskränka oss till att antyda tillvaron af det i fråga satta sammanhanget. Som bekant utöfvade engelska missionärer (under vår första kristna tid) en betydande verksamhet i Sverige, särdeles inom vestra delen af landet. Liksom man kan uppvisa ett *franskt* inflytande i väggmålningar från den äldre medeltiden, upptäckta i kyrkor som ligga nära Nydala kloster, som hörde till den från Frankrike utgångna oeh i liflig förbindelse med detta land stående Cistereiensersorden; på samma sätt kan man äfven spåra det *engelska* inflytandet, väl ej i målning men i skulptur. De mest i ögonen fallande profven för sådant inflytande torde man hafva i de grafstenar med vackra egendomliga blad-ornament i upphöjdt arbete, hvilka till ett anmärkningsvärdt stort antal förekomma i Vestergötland**) oeh, ehuru sällan, äfven äro kända från andra landskap t. ex. Bohuslän oeh Uppland***). Spår af engelskt inflytande röjes äfven å många svenska dopfontar af sten från den äldre delen af medeltiden. Det torde i samman-

*) Emedan den stenograf, som upptecknat mötets förhandlingar under de föregående dagarne, endast lofvat sitt biträde under den för mötet ursprungligen bestämda tiden oeh af andra göromål var förhindrad att qvarstadna längre än förut beräknadt var, kan redogörelsen för det sista sammanträdet ej blifva så utförlig som för de andra.

**) Antiqvarisk tidskrift för Sverige 2 sid. 138 och 358 samt 3 sid. 120; Vitterh.-Akad. Månadsblad 1874, fig. 26, sid. 63; H. Hildebrand, »Den kyrkliga konsten under Sveriges Medeltid», fig. 118, sid. 146; H. Werner, »Antiqvariska berättelser», I, pl. VII. — I Svenska Fornminnesföreningens ego finnes en större samling af herr Werner utförda oeh af föreningen inköpta teekningar af dylika grafstenar från Vestergötland.

***) Brusewitz, »Elfsyssel», sid. 292 (från Konghäll); Dybeck, »Runa» (folio), 1:a saml. sid. 75 (Bro kyrka i Uppland). I Vitterhetsakad:s arkiv förvaras teekningar af dylika stenar dels i Bolstads kyrka, Dal (utförda af prostén Lignell), dels i Kungs-Husby kyrka, Uppland (utf. af herr Lindberg).

hang härmed förtjena påpekas, att man äfven i afseende på ornamentiken under vår hednatids sista århundraden kan uppvisa ett inflytande från de brittiska öarna, eller kanske snarare en vexelverkan mellan dessa öar och Skandinavien.

Artisterna H. WERNER: Grafstenar från den äldre medeltiden finnas i Vestergötland af två slag, båda troligen från 1100-talet, hvilka vittna om en främmande konstskicklighet. Särskildt talrika äro de i Kållands härad och i trakten kring Husaby, der troligen dylika grafstenar tillverkats, emedan man der har samma sandsten som den hvaraf gravvårdarne äro gjorda. En dopfonttillverkande skola fanns också i Skara stift, hvars alster temligen skilja sig från dopfontarna i andra landskap och som likaledes hänvisa på engelskt inflytande. I Varnhems kyrka och på många andra ställen finnas äfven spår af engelskt inflytande på byggnadskonsten. En engelsk mästare Othelric har inhuggit sitt namn på en sten i Skälvums kyrka. Slutligen fästes uppmärksamheten derpå, att man i Vestergötland också funnit engelska mynt från den tid, under hvilken de engelska missionärerna och konstnärerna hitkommo.

Amamsen EICHHORN instämde deri, att man i vissa delar af vårt land röjer ett bestämdt engelskt inflytande och ville särskildt betona kyrkbyggnadskonsten. Såsom prof anfördes Skälvums och Husaby kyrkor, hvilkas plan och anläggning peka på England. Varnhems klosterkyrka torde deremot ej vara att hänföra till engelskt inflytande, utan var såsom Cistercienserkyrka bygd under fransk inverkan. — Ett lika bestämdt engelskt inflytande hade äfven gjort sig gällande i Svealand, der engelsmän också verkat mycket för kristendomens införande. Engelske myntmästare slogo våra första mynt i Sigtuna, och man torde väl få antaga, att äfven andra konstnärer inkommo, hvilket ock flere kyrkbyggnader visa, såsom i Sigtuna och Gamla Uppsala. — Vår *äldsta* romanska konst hade således utvecklat sig under engelskt inflytande, särskildt i Skara stift och Uppland. Något senare inflytande från England ansåg talaren deremot ej kunna uppvisas.

Artisten WERNER trodde, att det kvarlevande engelska inflytandet hade kunnat i någon mån inverka på det för öfrigt under franskt inflytande bygda Varnhem.

Sjunde frågan:

I hvilken mån kan man för Sveriges medeltids-byggnader uppvisa den s. k. öfvergångsstilen? Och hvilka äro dennes utmärkande kännetecken?

Amannensen EICHHORN (som uppställt frågan): Att en öfvergång mellan den romanska och götiska stilen egt rum, är af många konsthistoriker betvifladt, emedan dessa stilar hvila på så olika principer, att någon förnedling ej kan komma i fråga. Den gotiska har trängt in och aflöst den romanska.

Vissa företeelser hade emellertid gifvit den berömda konsthistorikern Schnaase anledning att antaga en »öfvergångsstil». Tal. ville protestera både mot namnet och saken. Han ansåg, att de skäl, som Schnaase i sin »Kunstgeschichte» framdragit härför, voro underhaltiga. Man kunde tala om öfvergångsformer, men en öfvergångstil är ju egentligen en »contradictio in adjecto», ty stil är något fast och bestämdt. De flesta byggnader, som hänföras under »öfvergångsstilen», tillhöra egentligen den senromanska stilen, om ock en och annan spetsbåge trängt sig in.

I den svenska konsten, der nog inflytande kan uppvisas från de trakter, hvarest »öfvergångsstilen» skulle särskildt yppat sig, visar sig alltid en stor måtta i utsirning och dylikt. De flesta romanska byggnaderna i Sverige tillhöra verkligen mindre den tidigaste romanska konsten utan med få undantag den senare. Till denna senromantik höra t. ex. Varnhems och Alvastra klosterkyrkor. Gotlands byggnadskonst är väsentligen senromansk och så egendomlig, att man skulle kunna tala om en gotländsk varietet. Här spåras en liten uppblandning med gotik i ornamentiken men ej i konstruktion. Gotland skulle således vara den del af Sverige, der man snarast kunde tala om en »öfvergångsstil», i fall icke uttrycket vore ologiskt. Talaren ville därför yrka, att denna benämning finge helt och hållet utgå ur vår svenska konsthistoria, och att man i stället måtte tala om *senromansk stil*, eller för vissa fall om *tidig gotik*.

Då ingen annan önskade yttra sig i denna fråga, öfvergick man till den *åttonde*:

Finnas i vestra Sveriges folkspråk och ortnamn några spår deraf, att ett icke-germanskt folk en gång bott i denna del af vårt land?

Herr Ryttmästaren von MÖLLER, som blifvit förhindrad att sjelf deltaga i mötet, hade såsom ett bidrag till frågans utredning låtit bland mötets medlemmar utdela en förteckning på åtskilliga i vestsvenska landskapsmål förekommande ord, hvilka han sökt förklara genom hänvisning till liknande ord i de keltiska språken.

Följande bref från ryttmästaren v. MÖLLER till Föreningens sekreterare upplästes derefter af den senare: Hindrad att tillstädeskomma vid Svenska Fornminnesföreningens möte i Göteborg, får jag anmoda Eder, att till de ledamöter, hvilka intressera sig för den åttonde frågan öfverlemnna bifogade ordlista — ett försök till svaromål å frågan. Ordförteckningen hade kunnat mångdubblas, om frågan utsträckts till vårt fornspråk och våra landskapsmål i allmänhet. Jag har förbigått våra *ortnamn*. Ehuru väl det synes, som om åtskilliga af dessa icke kunna ur inhemskt språk härledas, torde dock deras likhet till ljud och betydelse med något annat språk icke omedelbart berättiga till slutsatser, som af frågan antydes. Fruktande att kunna förirra mig på afvägar, hvilka i sådant hänseende beträddts af åtskilliga tyska keltomaner, t. ex. Keferstein, Mone o. fl., har jag endast sysselsatt mig att söka återfinna sådana skandinaviska ord i de keltiska språken (Gaeliska, Iriska, Walesiska och Bretonska), hvilka saknas i de germaniska. Att jag härvid begått åtskilliga misstag, fruktar jag att filologen skall utfinna. Men en vetenskaplig språkforskare, Holmboe, har i sin afhandling »Norsk och Keltisk» (Christiania 1851) sökt bevisa, »at det norske og de keltiske Sprog have af hverandres Ordforraad optaget meget, som ej lader sig forklare af et fælles Ursprog alene, men maae være begrundet i sildigere, langvarig Berørelse»; jag vågar derjemte tro, att om våra språkforskare ville egna tid åt en genomförd jemnförelse mellan de keltiska och skandinaviska språken, de icke skulle kunna förklara de hundratals keltiska ord, hvilka förefinnas i sistnämnda språk men icke i fornhögtyiskan eller

tyskan, annorlunda än såsom *minnen* från en skandinavisk befolkning äldre än den gotiska eller germaniska.

Rörande våra ortnamn, anser jag att en filologisk undersökning endast bör sträcka sig till naturföremål såsom berg, floder, sjöar o. d. Troligen stod icke Skandinavien, då en germanisk invandring der egde rum, i utveckling så högt att byar, borgar och städer förefunnits, hvilkas namn — förklarbara från ett då rådande folkspråk — af inkräktarne antagits och bibehållits. Äfven är det föga troligt, att dessa naturföremål redan då hvar för sig haft sina enskilda benämningar eller nomina propria. Samolikare synes, att dessa forna ortnamn (jfr *die Elbe*, elfven; *die Swine*, slaviska namnet på flod, uti *die Sau* framträdande i tysk öfversättning) af inkräktarne antagits såsom — nomina propria.¹

För såvidt ett sådant antagande får gälla, framlägger jag följande (i *största hast* och *för tillfället* sammanförda) keltiska ord, hvilka kunna förklara några af vestra Sveriges ortnamn:

Kölen (Isl. kiöll plur. *kilir*, bergsrygg), Walesiska *eil*, Bretonska *Kil*, rygg.

Bullaren (Bohus län), Iriska *bual* m. vatten, förekommer i Cormaacs Glossarium skrifvet före 908, då samlaren, biskop Mae Cormac, stupade i slaget vid Bealac-Mughua.

Lyngarn (Halland), Wales *Llyn* m. sjö (lake).

Wiskan, Irisk *uisg*, *uisge* m. flod (river); Gael. *uisge* vatten.

Ätran, Irisk *aith* öfversättes af Ö. Reilly med *ford*, hvilket af Webster förklaras såväl med vad, vadställe som ock med ström (stream, current).

Skär, Gael. *sgeir*, Irisk *scéir*, f. klippa i hafvet.

Mjörn (Elsborgs läns största sjö), Gael. *muir* haf; vatten. Irisk, *moir*, *muir*.

Äfven vågar jag tillägga Walesiska *Llychlyn* m. *) wik (a gulf)! Vi ega sålunda här urnamnet på det gamla *Viken* (?), och

¹) Walesiska *ll* likt det svenska gom-*l*.; *y* uttalas *nu* likt *u* i engl. *fun*, men i slutstavelser likt *i* i *thin* (Spurrel). Att jag vågat eitera detta »walesiska» ord, sker på grund af »Pritchards researhes» 3.165, hvori han framhåller: att åtskilliga Walesiska ord, bland hvilka *llyn*, m. sjö (lake) återfinnas i Gaeliska ortnamn, men icke *numera* i sjelfva språket; *llych* s. hvad som har en jemn yta; äfven plats eller tillfälle till skydd eller gömställe (t. ex. i en skärgård?)

derigenom äfven en ytterligare hänvisning till det i Ossians sånger så ofta förekommande *Lochlin*, om hvilket Finjal sjunger:

Lochlins kung!
i min sida flyter ditt blod:
våra fäder stridde om hafvet
och vida prisas den strid.

Slutligen må det tillåtas mig att hembära styrelsen för Svenska Fornminnesföreningen en tacksägelse, för det att den, genom framställandet af 8:de frågan erkänt folkspråkets vigt i och för de arkeologiska eller förhistoriska forskningarna. Styrelsen har dymedelst visat sig dela den, af en hädangången hafdaforskare uttalade åsigt: »Der, hvarest den säkrare historien lemnar oss, äro *språket* och *fornlemningarna* de enda någorlunda tillförlitliga ledsagare i forskningar sådana som de i frågavarande».

Doktor MONTELIUS fäste uppmärksamheten derpå att, i de fall der likhet mellan ett större eller mindre antal ord i två språk verkligen fanns, denna likhet kunde bero antingen på språkens gemensamma ursprung eller på ett lån af det ena folket från det andra. Om spår af sådana lån från de keltiska språken kunde uppvisas i vestra Sverige, borde undersökningen riktas derpå, huruvida det vore antagligt, att dessa ord och ortnamn upptagits af de invandrande germanerne från ett här i landet fordom boende keltiskt folk, eller om ortnamnen borde på annat sätt förklaras och de i fråga varande orden möjligen kunde vara, långt efter våra fäders besittningstagande af landet, lånade af keltiska folk, med hvilka de t. ex. under sina vikingatåg kommit i beröring.

Litteratören NORÉN ansåg denna fråga hafva små utsigter att kunna lösas vid ett sådant sammanträde som detta. Ville man taga reda på de svenska folkmålens förhållande till främmande språk, fordrades först och främst en grundligare undersökning af alla landsmålen i hela Norden, än som hittills hunnit genomföras. Det vore för öfrigt egendomligt, om i vestra Sverige lemningar af äldre keltiska språk skulle spåras, hvilka ej återfunnos i öfriga nordiska munarter. Tillfälliga likheter kunde nog uppvisas mellan de flesta språk, men man finge ej låta förläda sig af sådana. En och annan likhet kunde måhända fram-

dragas mellan vestsvenska och keltiska ord, men den funne troligen sin förklaring i lån under den senare vikingatiden.

Amanuensen EICHHORN ville ur den af hr ryttmästaren von Möller meddelade ordlistan borttaga *alla* onomatopoetiska ord, ty dessa voro såsom efterhärmande vissa i naturen förekommande ljud lika hvarandra i de för öfrigt mest olika språk.

Intendenten MALM höll derefter ett föredrag

Om några ortnamn i Bohuslän, bildade efter namn på däggdjur och foglar, särskildt med afseende på ortnamnet Skår.

Hvarefter följde ett af karta och statistiska tabeller åskådligt föredrag af doktor MONTELIUS

Om den svenska bygdens utsträckning under hednatidens olika perioder.

Slutligen företogs till behandling den *tionde* frågan:

Hvilka åtgärder leda kraftigast till att åt framtiden bevara våra lösa forlemningar och odlingsminnen?

Amanuensen EICHHORN (som framställt frågan): Hvad som fordrades för att taga vara på våra fornminnen, var först och främst *kärlek* till dem, dernäst *kunskap*. Man borde komma derhän, att folket i sin helhet gånge fornforskningen (i dess vidsträcktaste mening: forn- och kulturodlingen i allmänhet) sitt understöd. Härtill kräfdes utgifvande af skrifter, men i lika hög grad tillfälle för allmänheten att *se* och *fatta*, hvarom frågan är, med andra ord att lemna den åskådningsundervisning, hvartill samlingar i orterna, tillgängliga för folkets flertal, vore af nöden. Man kunde ej begära att folket skulle vallfärda till de stora samlingsorterna i Sverige, utan man måste öfverallt i de större städerna skaffa sig samlingar, och stommar till sådana funnos vid läroverken. Men om dessa samlingar skola representera ortens fornminnen, så måste samlandet vara fullkomligt *fritt*, hvilket nu till följd af egendomliga, för vårt land historiskt förklarliga förhållanden icke är fallet. Talaren ville ej röra vid rättigheten att anställa gräfningar utan blott *samlandet*.

Ett önskningsmål vore alltså en alltmer frisinnad riktning i vår lagstiftning, ehuru icke *med en gång* friheten borde införas,

ty kastningar äro icke nyttiga. Särskildt ville tal. påpeka det olyckliga i att många minnesmärken, isynnerhet kyrkliga, genom att qvarhållas i skräpkammaren, undanhållas den vetenskapliga forskningen.

Ett bevis på huru man på kort tid med nit kunde sammanföra ganska märkliga samlingar lemnades af den för mötet anordnade utställningen.

Direktör SÖDLING bad de närvarande, att de hvar inom sin krets skulle verka för tillvaratagandet af äldre tonverktyg.

Kyrkoherden HAGBERG talade för nödvändigheten af en varm hängifvenhet för saken; vetande allena kunde ej göra tillfyllest.

Doktor MONTELIUS önskade att man skulle göra allt för att rädda de kyrkliga minnen från äldre tid som ännu finnes qvar, men ansåg, i likhet med den förste talaren, att den nyligen ändrade lagen ej borde röras. Mycket vore vunnet, om kyrkornas vårdare ville taga till vara hvad som finnes och lemna det viktigaste såsom depositum eller på annat sätt till de offentliga samlingarna. Tal. fäste emellertid uppmärksamheten derpå, att åtskilliga saker förvaras i kyrkorna, till hvilka dessa ej hafva eganderätt och öfver hvilka de således ej kunde fritt förfoga, såsom t. ex. det som hör till enskilda personers eller familjers grafvar och grafkor.

Artisten MANDELGREN trodde nyttigt och nödigt vara att nppmana landshöfdingar och biskopar att tillse, det de minnen från äldre tider, som inom deras län och stift förvaras, måtte lemnas till museerna i landsorten. Tal. ville, att mötet skulle uttrycka såsom sin önskan, att dessa museer måtte göras lika berättigade med statens.

Amanuensen EICHHORN trodde dock ej lämpligt vara, att mötet, nu fåtaligt, skulle fatta något beslut om önskvärdheten af lagändring, ehuru han i hufvudsak hyllade den föregående talarens åsigt.

På hr Eichhorns förslag beslöt mötet, att den förda diskussionen skulle utgöra svar på frågan.

De tvänne återstående frågorna, den fjerde och den elfte, kunde på grund af den långt framskridna tiden icke medhinnas. Särskildt beslöts, att behandlingen af den sistnämnda frågan skulle uppskjutas till nästa möte.

Den *fjerde* frågan hade följande lydelse:

Hafva de nyare forskningarna bidragit till utredandet af frågan om belägenheten af de orter i södra Bohuslän, som omtalas i de isländska sagorna?

Och den *elfte* frågan:

Hafva sedan föreningens sista sommarmöte någon ny erfarenhet vunnits eller några nya åsikter gjort sig gällande i fråga om gemensamma vetenskapliga färder för fornforskning i vårt land?

Doktor Montelius lemnade dels en öfversigt af innehållet af den beskrifning som friherre Cederström i Strömstad insänt öfver sin under mötestiden utställda betydande fornsakssamling (se sid. 139 härnedan); dels en kortfattad redogörelse för den »Bibliographie de l'archéologie préhistorique de la Suède pendant le XIX:e Siècle» och den i sammanhang dermed tryckta öfversigt öfver de i Sverige bildade Fornminnesföreningarna, som på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad tryckts för att, såsom ett minne af Sverige och svensk fornforskning, tillställas de utländska medlemmarne af den internationella antropologisk-arkeologiska kongressen i Stockholm 1874. Exemplar af denna bok utdelades nu till mötesdeltagarne, och sedermera till Svenska Fornminnesföreningens öfriga medlemmar.

Amanuensen EICHORN föreslog å egna och flere andras vägnar, att mötet måtte uttala den önskan, att på sätt ske kan åtminstone en förberedande undersökning måtte företagas å den plats der det gamla Kongahäll legat, äfvensom en uppmätning af Nyklaborgs ruin; en önskan som skulle i dagens protokoll intagas.

Mötets ordförande, greve EHRENSVÄRD, afslöt derefter förhandlingarna med några ord i hvilka han betonade föreningens

natur af en fri förening, hvilken icke verkade så mycket genom beslut å sina årsmöten som snarare genom att ingifva kärlek till landets fornminnen, särskildt i de orter der dessa möten hållas, Han hembar slutligen en särskild hyllning åt professor Nilsson.

Föreningens ordförande, friherre NORDENFALK, uttryckte mötets tacksamhet till grefve Ehrensvärd och till den lokal-komitè som haft det mödosamma arbetet med förberedelserna till mötet och utställningens anordnande, till Göteborgs samhälle, samt till alla de myndigheter och enskilde som befrämjat mötet.

Flere af mötesdeltagarne begagnade sig under hemfärden af det tillfälle, som Föreningens styrelse beredt dem, att taga i betraktande de storartade grafvar från stenåldern, hvilka ligga vid Karleby i närheten af Falköping, och af hvilka några blifvit undersökta af doktor Gustaf Retzius och doktor Montelins åren 1872 och 1874, hvarigenom det inre af grafkammarna nu var tillgängligt.

**Till den i sammanhang med mötet anordnade utställning af
fornsaker hade, enligt en af hr intendenten Brusewitz
meddelad förteckning, följande kyrkor och sam-
lingar lemnat bidrag:**

Angereds kyrka i Vestergötland: Altarbordet till dess s. k. kvinno-altare, på hvilket barnsängsqvinno offrade vid deras kyrkotagning (af år 1699).

Askms kyrka i Bohuslän: Tvänne dopfuntar.

Berghems kyrka i Vestergötland: En dopfunt af malm af år 1449, med inskrift.

Björketorps kyrka i Vestergötland: Återstoden af dess äldre altarskåp från början af 1500 talet (»De vise männen tillbedjande frälsaren»).

Bollebygds kyrka i Vestergötland: En brudkrona af silfver och en brudgums-mössa.

Brämhults kyrka i Vestergötland: Hans Skowgaards (Danmarks rikets råd och befälhafvare å Helsingborgs slott) minnesplåt af förgylt koppar, af år 1580.

Dragsmarks kyrka i Bohuslän: Dess gamla kalk af förgylt silfverbleck.

Fors kyrka i Flundre härad, Vestergötland: En stor dopfunt med inskrift, ett dopfat af messing och 11 träfigurer, lemnningar från ett äldre altarskåp.

Grinneröds kyrka i Bohuslän: Kyrkans dopfunt af sten och tvänne dopfat.

Hajoms kyrka i Vestergötland: Skålen af dess gamla dopfunt af sten.

Hillareds kyrka i Vestergötland: Knmt Nilsson Lilljehöoks till Gällared an-tafla (han dog 1626).

Långareds kyrka i Vestergötland: En glasmålning med Axel Lejonhufvnds vapen, af år 1590.

Längelanda kyrka på Öroust i Bohuslän: Ett dopfat af messing.

- Långhems kyrka i Vestergötland: Ett ihåligt metallcrucifix från midten af 1500-talet. Rätt vackert, men ofullständigt.
- Marstrands kyrka i Bohuslän: Carlstens församlings kalk af silfver från 1400-talet med patén och oblatask, likaledes af silfver, samt ett dopfat af messing.
- Mykleby kyrka på Oroust i Bohuslän: Dess kalk af 1583 jemte patén.
- Refvesjö kyrka i Vestergötland: Kyrkans gamla dopfunt.
- Tossene kyrka i Bohuslän: En dopfunt, en malmljuskrone från 1400-talet, tvänne stora ljusstakar af malm, skänkta af Margareta Hvitfeld, samt ett stort crucifix af trä och några bilder.
- Valla kyrka på Tjörn i Bohuslän: Ett mycket stort dopfat af messing och kyrkans dopfunt af sten.
- Vinbergs kyrka i Halland: Nio porträtt målade i olja på koppar och utgörande återstoden af Olof von Dalins slägtetafla.
- Asbräcka kyrka i Vestergötland: Ett dopfat och bilder af trä, föreställande de fyra evangelisterna.
- Öxabäcks kyrka i Vestergötland: Ett äldre kyrkoskåp, troligen från slutet af medeltiden.
- Uddevalla museum: Ett urval af det bästa museet egde.
- Byggmästaren Andersson (Uddevalla): En samling fornsaker.
- Stnderanden Andersson: En samling fornsaker.
- Herr Wilhelm Berg (Göteborg): En af honom hopsatt grafurna från Sannegård; flintredskap från Hisingen och en karta, hvarå anmärkts fyndställen längs samma ös södra strand.
- Herr J. A. Brudin (Alafors): En samling stensaker m. m., samt några träbilder.
- Musei-intendenten G. Brusewitz: åtskilliga ritningar af fornminnen.
- Herr O. M. Böhman (Skene & Lekvad): Ett mindre skåp af år 1574; tvänne flintmejslar m. m.
- Herr B. O. Cederbom (Lidköping & Tådene): En samling fornsaker och folkdräkter, samt en stor tapet, föreställande drottningen af Saba och konung Salomo.
- Friherre C. Cederström (Strömstad): Hela hans betydliga samling af fornsaker och sniderier (se särskild beskrifning här nedan).

- Häradshöfding Chrysander (Göteborg): En samling fornsaker oeh åtskilliga dyrbarheter från senare tid.
- Fru M. Colliander (Göteborg): En flintknif.
- Doktor Ehrengranat (Falkenberg): Hans betydande fornsaks-samling, hvaribland särskildt märkes en praktfull, till Statens historiska museum numera skänkt bronsyxå (afbildad i Montelii »Svenska fornsaker», fig. 99).
- Landshöfdingen greve Alb. Ehrensvärd (Göteborg): En lång »väggbonad» från Skåne, åtskilliga andra väfnader, två silfverbeslagna skärp, en förridarestaf med silfverknapp m. m.
- Pastor Ekman (Oroust): En vårfrubild af trä från 1500-talet.
- Grosshandlaren Evers: Flere silfverpjäser från yngre tid.
- Länsman Hanson: Ett fynd af fornsaker från Tanums s:n.
- Herr Holländer (Göteborg): Luthers bibel.
- Handlanden C. F. Lundberg (Göteborg): En värdefull samling af fornsaker, hvaribland synnerligen utmärkte sig ett fynd från den äldre jernåldern, gjordt vid Vennebo i Vestergötland.
- Ryttmästaren P. von Möller (Skottorp): Några fornsaker af brons från Frankrikes bronsålder.
- Fru Nyström: En thékanna med kopp oeh fat med Göteborgs vapen.
- Stadsmäklaren Spaak (Göteborg): Några fornsaker, hvaribland en flintmejsel, hvilken lærer vara den största som finnes.
- Kammarherren greve Erik Sparre (Torpa): Åtskilliga dyrbarare arbeten från senare århundraden oeh ett stort, stilfullt tæke.
- Trafikdirektören G. K. Troili (Göteborg): En skål af täljsten oeh åtskilliga dyrbarheter från senare tid.
- Grosshandlaren Wenster (Göteborg): Ett äldre skrin med vackra sniderier.
- Herr Hilder Werner (Sköfde): En samling fornsaker oeh åtskilliga ritningar.
- Dessutom hade samtliga härader oeh städer i Göteborgs oeh Bohuslän insändt deras äldre oeh yngre sigill, samt Bohuslæns regemente alla regementets kommnionskærl, hvilka sist nämnda dock voro från en senare tid.

Öfversigt

af den vid Svenska Fornminnesföreningens årsmöte i Göteborg
år 1875 utställda

Cederströmska fornsakssamlingen.

Af C. CEDERSTRÖM.

Da jag af embetsgöromål är ovillkorligt förhindrad att personligt infinna mig vid Svenska Fornminnesföreningens årsmöte i Göteborg, utber jag mig att härmedelst få skriftligt lemna en öfversigt af och en redogörelse för min vid mötet utställda samling af fornsaker.

Denna samling innehåller 482 fornsaker från stenåldern, 6 från bronsåldern, 18 från järnåldern och 42 från oviss tid; härtill komma 3 föremål från medeltiden och 59 sniderier, nästan alla från 1600- och 1700-talet.

A. Forsaker från stenåldern: 482.

a) Af annan stenart än flinta: 232.

1) *Slipstenar och brynen*: 46.

Häraf från Bohus län: 42, från Vette h:d 36 (Vette s:n 4, Hogdals 2, Näsinge 1 och Skee 29).

» Tanums h:d 6 (Luurs s:n 3 och Tanums 3).

» Vermland: 3, » Gillberga h:d och Långseruds s:n 2.

» Grums h:d och Nors s:n 1.

» Norge, Smälenenes amt och Roekke s:n 1.

Ehuru jag här upptagit alla dessa slipstenar såsom stenslidersredskap, är jag dock benägen att tro, det flere bland dem föreskrifva sig från en senare tid. Då väl brynen äro kända från jernaldern, men, mig veterligen, några slipstenar från denna tid, lika litet som från bronsåldern, äro beskrifna, så har jag ej med afseende å ifrågavarande jordfunna fornsaker kunnat annorlunda förfara, än som skett, d. v. s. upptaga dem som stenslidersföremål.

Icke få bland dessa slipstenar hafva *skållik* form (Montelius »Sv. forns.», fig. 6), somliga bland dem äro nötta blott på öfra ytan, andra både å den öfra och undra; dessa skållformiga slipstenar äro alla af sandsten.

Vid Lihult (om detta fyndrika ställe mera nedan) i Skee socken och Vette härad i Bohuslän äro 12 slipstenar af denna typ funna, dock ej alla hela; en närmare granskning af de utställda fragmenten visar, att hvart och ett bland dem tillhör en särskild slipsten.

Till samma skållformiga typ hör äfven ett fragment (n:o 2378) från Madar i Skee socken; å dess öfra nästan plana yta finnes en föga djup, men 1,8 em. bred, nötningsränna.

Af den rörbensformiga typen (= Mont. »Sv. forns.», fig. 5) finnas flere exemplar, dock ej något så vackert som den åberopade figuren. Till samma typ närma sig flere mer eller mindre cylindriska slipstenar med förtjockade eller liksom utsvällande ändstycken, deribland en slipsten (n:o 2540) från Mellgården i Näsinge socken, 40 em. lång, i genomskärning nära kvadratisk, med 3 em. sida.

Vidare må nämnas flere långsträckta, i genomskärning kvadratiske eller rektangulära, slipstenar af olika, dels hårdare dels lösare stenarter; några bland dessa slipstenar visa en djup och smal nötningsfåra.

Tvänne större långsträckta slipstenar af kvarts torde ock förtjena anmärkas, den ena (n:o 2159, fragm.) från Håfve i Skee socken, sexsidig, med 4 sidor nötta, den andra (n:o 2631) från Torp i Roeke socken och Smålenenes amt i Norge, åttasidig, med sex sidor nötta, 26,7 em. i längd och 13,5 em. i bredd.

Dessutom förefinnas flere slipstenar af oregelbundet fyrkantig form.

Slutligen 3 »nålbrynen» af skiffer eller skifferlik sten (= Mont. »Sv. forns.», fig. 4). Jag har mig väl bekant, att dessa redskap af fornkonskapens målsmän inom vårt land antagits vara nålbrynen; utan att vilja bestrida riktigheten häraf, vågar jag dock mot denna uppfattning göra en invändning. De ifrågavarande redskapen hafva i ena ändan ett tvärtigenom densamma gående, från två sidor borrhadt, hål och lodrätt mot denna kanal är ett tredje hål uppifrån (i redskapets längdriktning) borrhadt. Den andra ändan är mycket tunn och afslipad till ett slags egg. Så hafva åtminstone de nålbrynen, dem jag varit i tillfälle att se, varit beskaffade.

Hvartill den konstiga inrättningen med ett dylikt hål i tjock-ändan, hvartill en tillslipad egg i andra ändan, derest redskapet varit ett bryne? I sådant fall hade, för att göra det portatift, blott behöfts att borra ett hål genom redskapets ena ända. Att tunnslipa den andra ändan och dymedelst bilda en egg derpå, hade varit alldeles onödigt. Af dessa anmärkta omständigheter synes mig vara sannolikt, att redskapet icke varit ett bryne eller åtminstone icke varit använt endast såsom sådant, utan äfven haft annat ändamål.

Hvarje redskap, som är försedt med egg, synes hafva haft till uppgift att tränga in i något ämne eller att tränga igenom något ämne, hvilket sistnämnda torde vara sannolikast med afseende på det ifrågavarande lilla verktyget, hvilket i sådant fall torde varit begagnadt såsom något slags »trädnål», att genom trädnig framföra tråden, möjligen till nätbinding eller dylikt.

2) *Knacksten*: 1,

från Lifveröd i Skee socken, platt, oval, med icke färska spår af slag i ena ändan. Jag skulle mycket hafva tvekat att framlägga denna sten såsom fornsak, om ej en alldeles dylik finnes, under benämning knacksten, ntstald i Statens hist. museum.

3) *Tvåryxor af sten utan skafthål*: 92.

Från Bohuslän: 91, från Vette h:d 74 (Vette s:n 3, Hogdals 2, Näsinge 1 och Skee 68).

» Tannms h:d 17 (Lunns s:n 6, Tannms 11).

» Norge, Smaleneues amt och Råde s:n 1.

Hvad först rubriken beträffar, så torde densamma rättfärdigas af verktygens planeonvexa egg, hvilken omöjliggör antagandet deraf, att dessa redskap varit begagnade som rättyxor. Inruvida de varit skaftade eller oskaftade, och i förra fallet, om de varit skaftade som yxor eller som mejslar, torde vara något tvifvel underkastadt.

Holmberg (»Nordbon under hednatiden», sid. 17) kallar dem (eller egentligen en viss grupp af dem — typen b, se nedan) »viggas» och yttrar att »de påtagligen icke varit ämnade att insättas i skaft — — — utan att hållas i handen».

Worsaae (»Årböcker» 1872, sid. 332) benämner dem »Kiler». Montelius (»Bohuslänska fornsaker») kallar dem »yxor», och stödjande mig på hans auktoritet bibehåller jag denna benämning; men äro de yxor, så äro de oek tydligtvis tvåryxor.

Bland dessa tvåryxor framstå otvunnet trenne typer:

a) den kullrigt tvåsidiga, af hvilka äro utställda	62.
b) den trinda	» » » » 26.
c) den kullrigt firsidiga	» » » » 4.

Typen a. eller den kullrigt tvåsidiga tvåryxan är ett groft tillhugget, alls icke slipadt, eller blott mot eggen slipadt redskap, ofta af temligen lös stenart. Denna typ liknar icke obetydligt fig. 11 i Montelius »Sv. forns.» (hvilken dock föreställer en flintyxa); den återfinnes afbildad fig. 13 i »Årböcker» 1871, sid. 332, jemte typen b. afbildad dersammastädes fig. 12, bland redskap funna i kökkenmöddingen vid Sölager.

Worsaae yttrar om dessa verktyg (anf. st. sid. 331 och 334): »Hverken de særegne Affaldsdynger eller de för dem og for Rensdyrshulene betegnende — — — småe og raa Steenredskaber vides dog hidintil at være fundne i Norge eller Sverige nord for Skåne og Halland».

Det synes således vara troligt, att de nämnda typerna a. och b., eller den kullrigt tvåsidiga och den trinda tvåryxan, tillhöra de för vårt land äldsta former och stenredskap.

Bland de till typen a. hörande utställda yxorna finnas några, som mycket närma sig till nästföljande typ.

Typen b., eller den trinda tvåryxan (= fig. 14 i Montelius »Sv. forns.» och fig. 77 i hans »Bohusl. fornsaker» samt fig. 12 i »Årböcker» 1871, sid. 332), är vida finare och bättre arbetad än föregående typ och vanligen förfärdigad af hårdare stenart.

Att döma efter arbetets beskaffenhet, borde denna typ anses vara yngre än den föregående, men då båda blifvit funna tillsammans i kjökkenmöddingar, enligt nyss anfördt eitat, lär man väl ej kunna annat än anse dem vara liktidiga.

Några af de trinda tväryxorna äro af skifferlik sten. De äro samtliga mot eggen väl slipade.

Om typen e., eller den kullrigt fyrsidiga tväryxan, är föga annat att säga, än att två dithörande yxor synas stå typen a. temligen nära, medan de två andra derifrån betydligt afvika; den ena af dessa sistnämnda är af skiffer. De äro mot eggen slipade.

Bland 62 kullrigt tvåsidiga yxor äro 48 funna vid Lihult i Skee socken och 4 vid Sörgård i Tanums socken; bland 26 trinda tväryxor äro 7 från Lihult och 5 från Sörgård; af 4 kullrigt fyrsidiga yxor äro 1 från Lihult och 1 från Sörgård.

Af de i Skee socken funna 68 tväryxor af sten utan skaft-hål äro således 56 från Lihult, och af 11 sådana yxor funna i Tanums socken, samtliga 11 från Sörgård.

4) *Breda hålmajsar af sten*: 5,

näml. från Bohuslän: 4, från Vette h:d och Skee s:n 3.

» Tanums h:d och Tanums s:n 1.

» Vermland: 1, » Nordmarks h:d 1.

Samtliga äro af skiffer eller skifferlik sten. Tre bland dessa hålmajsar hafva tydliga smalsidor, äro således fyrsidiga; en är kullrigt tvåsidig; en (n:o 732), från Rogstad i Skee socken, är plattadt tvåsidig, liknar till formen ett hyfveljern, svagt håleggad. De äro helt eller delvis slipade.

5) *Smal rätmejsel*: 1,

grof, af sandsten, slipad mot eggen, från Lihult i Skee s:n.

6) *Rättyxor utan skafthål och rätmejslar af sten*: 22,

näml. från Bohuslän: 19, från Vette h:d 12 (Vette s:n 1, Hogdals 1, Lommelanda 1, Näsinge 1, Skee 6, Strömstad 1 och Tjernö 1).

» Tanums h:d 4 (Luurs s:n 3 och Tanums 1).

- från Bullarens h:d och Nafverstads s:n 1.
 » Lane h:d och Herrestads s:n 2.
 från Vermland: 3, » Nordmarks h:d och Carlanda s:n 1.
 » Gillberga h:d och Långseruds s:n 1.
 » Grums h:d och Nors s:n 1.

Bland dessa redskap särskiljas följande tre grupper:

a) yxa försedd med ränna för skaftets vidfästade (= Monteli »Sv. forns.», fig. 36): 1 från Vähle i Luurs s:n (n:o 2386);

b) yxor, kullrigt fyrsidiga med otydliga eller knapt tydliga smalsidor: till denna grupp höra 11 yxor från Bohuslän och 1 från Vermland (n:o 2827, från Carlanda s:n);

c) yxor och mejslar, fyrsidiga med tydliga smalsidor: hit höra 7 från Bohuslän och 2 från Vermland.

Alla äro mer eller mindre slipade (med undantag af ett fragment, der blott bakstycket af yxan finnes kvar, och således intet kan afgöras om eggens slipning).

Den största, till gruppen b. hörande yxa (n:o 2025) är från Sundby i Näsing socken och håller 20 em. i längd, 4,5 em. i bredd och 6,7 em. i höjd.

Vid Lihult, hvars fyndrikedom på tvåryxor af sten nyss blifvit anmärkt, är ej någon enda af dessa rätyxor och breda rätmejslar funnen; vid Sörgård blott en.

7) *Rätyxor af sten med skafthål*: 55,

näml. från Bohuslän: 46, från Bohuslän utan närmare best. 2.

- » Vette h:d 26 (Vette s:n 3, Näsing 2 och Skee 21).
 » Tanums h:d 12 (Luurs s:n 9 och Tanums 3).
 » Bullarens h:d och Nafverstads s:n 5.
 » Tunge h:d och Fors s:n 1.
 från Vestergötland: 1, » Vestra Hisings h:d och Säfve s:n 1.
 » Vermland: 7, » Nordmarks h:d och Holmedals s:n 1.
 » Gillberga h:d och Långseruds s:n 4.

från Näs h:d 2 (Ny s:n*) 1 och Eskilsäters 1).

från Norge, Smalenenes amt och Ödemarks s:n 1.

Påbörjadt borrhål finnas å yxan (n:o 751) från Skogar i Skee socken, der hålet borrhats utan tappbildning; vidare å den i gamla skafthålet afsprängda yxan (n:o 2357) från Treje i Skee socken, der tapp befinnes i sin begynnelse. Å de i gamla skafthålet afsprängda yxorna (n:o 2029) från Örje i Ödemarks socken i Norge, (n:o 2692) från Amunderöd i Nafverstads socken samt (n:o 2490) från Hult i Skee socken finnes nytt skafthål färdigborradt. Flere yxor, t. ex. n:o 2712 från Bohuslän och n:o 2764 från Fors socken, hafva minsta höjden vid det långt bakåt belägna skafthålet och största höjden vid eggen, hvarigenom yxan erhåller ett visst uttryck af spänstighet i formen.

Yxan n:o 2361 från Nafverstads socken har så till vida en ovanlig form, att den från trakten af det nära midten af yxan belägna borrhålet afsmalnar både framåt mot eggen och bakåt.

Af de i södra delen af Sverige så vanliga (jfr Wittlock, »Värend») ryggade yxorna finnas endast få: en (n:o 2806) från Solberg i Skee är tydligt ryggad; yxorna n:o 2083 från Gubberöd i Luurs s:n, n:o 2098 från Tågerud i Luurs s:n, n:o 2126 från Vette härad och n:o 2641 från Hogen i Skee s:n samt n:o 2396 från Ek i Luurs s:n äro blott svagt ryggade.

Främre delen af en i skafthålet afslagen yxa (n:o 2579) af trapp från Mellgården i Näsiinge socken har en smal och djup längdfåra i midten af både öfre och undre ytan (jmf. Montelius, »Bohusl. forns.», fig. 70).

Alla rätyxorna med skafthål hafva det sistnämnda cylindriskt.

8) *Tväryxor af sten med skafthål: 3,*

näml. från Bohuslän, Vette h:d och Skee s:n 2.

» Norge, Smalenenes amt och Råde s:n 1.

*) Yxan från Ny s:n i Vermland är funnen i en mosse vid Uggleberg jemte omkring 12 andra fornsaker af sten, bland hvilka funnos stora slipstenar, stenyxor med skafthål, flintdolkar m. m.; dessa lemnades till Carlstads läroverks museum, der de nu befinnas bland icke signerade fornsaker från stenaldern.

En af dessa yxor, n:o 2021 från Häfve i Skee s:n, är något skadad i eggen, har cylindriskt skafthål och tydliga smalsidor; håller i längd 12 em., i bredd 6 em. och i höjd 2,7 em.

De båda andra, n:o 2512, från Rämne i Skee s:n och n:o 2920 från Börje i Råde s:n i Norge, hafva timglasformigt skafthål och ej några tydliga smalsidor. Den förra är af sandsten och håller blott 6,5 em. i längd, 3 em. i bredd och 2 em. i höjd; den senare af tung, mörk sten är 13,5 em. lång, 7,5 em. bred och 4,5 em. hög.

9) *Urslagen skafthålstapp: 1.*

Den enda i min ego befintliga urslagna skafthålstappen är 2,1 em. hög, med en diameter af 1,8 em. vid basen och 1,1 em. vid spetsen. Den är funnen i jorden i Skee soeken. Jag misströstar ej om möjligheten att framdeles få mera utförlig kännedom om fyndorten och om de närmare omständigheterna vid fyndet.

Då (jfr H. Hildebrand i »Vitt., Hist. och Antiquitets-Akademiens Månadsblad» 1875 Februari och April) hittills i Sverige blott blifvit funne och antecknade 9 urslagna skafthålstappar, näml. 6 från Varend i doktor Wittlocks samling, 1 i Smålands museum, 1 från Vestergötland i Statens historiska museum och 1 funnen på Björkö af doktor Stolpe, så är det mig ett stort nöje att få härmedelst anmäla tillvaron af en tionde sådan och denna från Bohuslän.

10) *Spjutspetsar af sten: 2,*

näml. från Bohuslän, Tanums h:d, Tanums s:n, Sörgård 1.

» Vermland, Grums h:d, Nors s:n, Höglunda 1.

Spjutspetsen från Sörgård (n:o 2960) är ett af tvänne stycken bestående fragment af ett firsidigt, med 2 trubbiga och 2 spetsiga vinklar försedt, slipadt, redskap, som synes haft form af en dolkklinga. Den hittades jemte en mängd flintspån.

Spjutspetsen från Höglunda (n:o 2398) är af skiffer, väl slipad och alldeles lik fig. 52 i Montelli »Sv. Forn.» Dessa spjutspetsar af skiffer äro, som bekant, ej ovanliga i Norrland, men sällsynta i rikets mellersta provinser.

11) *Pilspetsar af sten: 2.*

Båda från Bohuslän och af hjertlik form, den ena (n:o 2822) från Vällan i Skee s:n, mycket platt; den andra (n:o 2915) från Amdal i Lmurs s:n, tjockare, torde möjligen varit en prydnad.

Det är endast med en viss reservation, som jag framlagt dessa båda föremål bland fornsaker från stenåldern.

12) *Äggformiga stenar: 2.*

Båda från Bohuslän och Vette h:d (Skee s:n 1 och Tjernö 1).

Den ena af dessa stenar, näml. n:o 2800 från Lihult i Skee s:n, är försedd med en långsgående ränna; längddiametern är 11 em., tvärdiametern 7 em.

Den andra, n:o 2945 från Öddö i Tjernö s:n, är spetsigt äggformig, utan ränna; dess längddiameter är 12 em. och tvärdiametern 6,5 em.

Den sistnämnda stenen och en äfvenledes i min samling befintlig bred rätmejsel af sten äro de enda fornsaker från stenåldern, hvilka mig veterligt, blifvit funna i Tjernö socken i Bohuslän.

Af det ofvanstående synes, att af 232 fornsaker från stenåldern af annan stenart än flinta, hvilka i min samling förvaras, äro:

Från Bohuslän: 212 (Bohuslän utan närmare best. 2, Vette h:d 159, Tanms 42, Bullarens 6, Tånge 1 och Lane 2).

» Vestergötland och Vestra Hisings h:d: 1.

» Vermland: 15 (Nordmarks h:d 3, Gillberga 7, Näs 2 och Grums 3).

» Norge och Smålenenes amt: 4.

b) **Af flinta: 250.**

13) *Flintspån: 83.*

Alla från Bohuslän, från Vette h:d 45 (Vette s:n 7, Hogdals 1, Näsinga 1 och Skee 36).

» Tanms h:d 38 (Lmurs s:n 2 och Tanms 36).

Under den gemensamma benämningen flintspån hafva här upptagits såväl egentliga flintspån, som äfven några få flintskärfvor och bearbetade flintstycken. De flesta hafva blifvit funna tillsammans med andra fornsaker af sten eller flinta. Från Sörgård äro 35, bland hvilka 33 hittades, jemte ett fragment af en spjutspets af sten, liggande tillsammans på samma plats, der tillförene ett spån blifvit hittadt och der sedermera ytterligare ett dylikt hittades.

Flere bland flintspånen (t. ex. n:o 1907 från Dyne i Hogdals s:n, n:o 1908 från Vette h:d, n:o 2094 från Luurshogen i Luurs s:n) synas tydligt varit ämnade till pilspetsar.

Några hafva ett par små inskärningar vid basen, i ögonskenligt ändamål att lätta det spetsiga spånets fastbindande vid ett skaft.

Ett spån (n:o 2319) är funnet vid torftägt i Dansaremossen vid Massleberg i Skee s:n, jemte 4 groft slagna flintredskap.

14) *Groft slagna flintredskap: 7,*

alla från Bohuslän, Vette h:d och Skee s:n.

Dessa groft slagna redskap eller åtminstone flere bland dem, förete ett omisskänligt slägttycke med redskap från den äldre stenåldern.

N:o 2314 från Ursmyrarne (afb. Mont. »Sv. forntid», text, fig. 8 och »Bohnsl. forns.» fig. 76), n:o 2315 från Dansaremossen vid Massleberg samt n:o 2679 från Kjellviken visa en märklig öfverensstämmelse med typer från Hill Head i Hampshire och från grottan vid le Monstier i Dordogne.

N:is 2316—18 från Dansaremossen närma sig något till de halfmånformiga redskapen, då deremot n:o 2669 från Kjellviken (afbildad Mont. »Bohnsl. forns.» fig. 73) har en egen, utarbetad form.

15) *Skedformiga flintskrapor: 12.*

Alla från Bohuslän, från Vette h:d 10 (Vette s:n 3 och Skee 7).

» Tanums h:d och s:n 2.

Det största af dessa verktyg, n:o 1910 från Vette, är 9,5 em. långt, 3,5 em. bredt; det minsta, n:o 2014 från Dortorp i Skee s:n, 2,7 em. långt och 1,4 em. bredt.

Ett par af dessa redskap närma sig halfmånformen och skulle af denna anledning möjligen kunna hänföras till s. k. halfmånformiga flintredskap (= sågar), men den omständigheten, att deras ena yta är alldeles slät (ehuru oslipad), d. v. s. med ett slag lossad från flintkärnan, utgör ett tillräckligt bevis därför, att de tillhöra de »skedformiga skraporna» och icke de s. k. »halfmånformiga redskapen», hvilka alltid äro medelst många slag bearbetade på båda sidor.

16) *Flintsågar eller s. k. halfmånformiga redskap.* 43,

näml. från Bohuslän: 42, från Vette h:d 30 (Vette s:n 1, Näsinge 3 och Skee 26).

» Tanums h:d 9 (Luurs s:n 2 och Tanums 7).

» Bullarens h:d och Nafverstads s:n 1.

» Tunge h:d och Fors s:n 2.

» Vermland och Nordmarks h:d 1.

17) *Rättyxor och breda rätmejslar af flinta.* 33,

näml. från Bohuslän: 31, från Vette h:d 22 (Näsinge s:n 1, Skee 20 och Strömstad 1).

» Tanums h:d 9 (Luurs s:n 6 och Tanums 3).

» Vermland och Nordmarks h:d 1.

» Vestergötland, Kollands h:d och Slädene s:n 1.

Den erkända svårigheten, att i hvarje fall särskilja rättyxor och breda rätmejslar, torde få gälla såsom tillfyllestgörande förklaring deröfver, att jag under gemensam rubrik sammanfört dessa båda slag af verktyg af flinta, liksom jag här ofvan på samma sätt förfarit vid ordnandet af dylika verktyg af annan stenart.

Tvänne typer kunna urskiljas:

a) höga, men tunna yxor med otydliga eller knappast tydliga smalsidor — bilar.

b) fyrsidiga yxor och mejslar.

Till första gruppen höra n:o 2851 från St. Ytten i Näsinge s:n, n:o 2810 från Östra Högstad, n:o 2137 från Långskog, n:o

763 från Halve, n:o 1900 från Ånneröd, allt i Skee s:n, samt n:o 2374 äfven från Skee s:n, vidare en bila från Slädene i Slädene s:n och Kollands h:d af Vestergötland. Den lilla yxan n:o 2374 öfverensstämmer dock ej med de öfriga, ty dess profil är nära triangelformig, då deremot hos de öfriga i samma grupp den är rektangulär. Denna yxa är blott mot eggen slipad, under det att de andra äro helslipade.

Bland de till gruppen b. hörande mejslarne äro alla till största delen slipade, undantagande n:o 2656 från Onneröd i Luurs s:n och n:o 2379 från Luurs s:n, hvilka äro alldeles oslipade. Såväl nyssnämnda n:o 2656 som tre andra (n:is 2214 från Österöd, 2158 från Härsked och 1879 från Buar, allt i Skee s:n) äro i kanterna utpringlade.

18) *Breda hålmjlslar af flinta.* 8,

näml. från Bohuslän och Vette h:d 6 (Vette s:n 1 och Skee 5).

» Vermland, Grums h:d och Nors s:n 1.

» Skåne: 1 (trakten af Kristianstad).

En af de bohuslänska mejslarne är blott tillslagen, svagt håleggad, alldeles oslipad, en annan blott mot eggen slipad, de öfriga helslipade.

19) *Smal rätmejsel af flinta.* 1,

från Norge och Smålenenes amt, alldeles oslipad.

20) *Smal hålmjlsel af flinta.* 1,

fragment, från St. Ytten i Näsinge socken, Vette h:d, Bohuslän.

21) *Spjutspetsar af flinta.* 28,

näml. från Bohuslän: 26, från Vette h:d 19 (Lommelanda s:n 1, Näsinge 3 och Skee 15).

» Tanums h:d 6 (Luurs s:n 2 och Tanums 4).

» Bullarens h:d och Nafverstads s:n 1.

» Vermland, Gillberga h:d och Långseruds s:n 2.

22) *Pilspetsar af flinta.* 9.

Alla från Bohuslän, från Vette h:d och Skee s:n 5.

- » Bullarens h:d och Nafverstads s:n 1.
- » Tanums h:d 3 (Lunns s:n 1 och Tanums 2).

Bland dessa pilspetsar framstå tre former:

- a) den hjertlika, platta formen, hvartill höra 4 ex. Det största ex., n:o 2247 från St. Oppen i Tanums s:n, har en längd af 7 em. från basens konkavitet till spetsen, dess sida från hullingen till spetsen är 8,5 em., största bredden är 4,7 em. Den minsta pilspetsen, n:o 2839 från Lihult, håller i längd 2,2 em. från basens konkavitet till spetsen, från hullingen till spetsen 2,6 em., i bredd 1,9 em.
- b) den i genomskärning trekantiga formen; häraf 2 exemplar.
- c) en mellanform mellan nyssnämnde a. och b.; häraf 3 exemplar.

23) *Dolkar af flinta.* 25,

näml. från Bohuslän: 21, från Vette h:d 10 (Nälinge s:n 1 och Skee 9).

- » Tanums h:d och s:n 4.
- » Bullarens h:d och Nafverstads s:n 4.
- » Tunge h:d och Fors s:n 1.
- » Lane h:d 1.
- » Stångenäs h:d och Bro s:n 1.
- » Vermland och Nordmarks h:d 2.
- » Vestergötland och V. Hisings h:d 2 (Säfve s:n 1 och Thorslunda 1).

Dessa dolkar hafva dels fyrkantigt, utpringladt skaft (14 ex.), dels trekantigt sådant (4 ex.), dels tvåsidig, mer eller mindre platt fånge (7 ex.)

Den största dolken, n:o 1892 från Mellgården i Nälinge s:n, är 25,3 em. lång, 5,4 em. bred och har platt skaftfånge. En af de med fyrkantigt skaft försedda dolkarne, n:o 2709 från St. Gällan i Tanums s:n, har blifvit afbruten och medelst slipning af stumpen förvandlad till smal rätmejsel.

Af ofvanstående redogörelse framgår, att af de i min samling befintlige 250 fornsaker af flinta från stenåldern äro:

- från Bohuslän: 238 (Vette h:d 155, Tanums 71, Bullarens 7, Tunge 3, Stångenäs 1 och Lane 1).
 » Vermland: 7 (Nordmarks h:d 4, Gillberga 2 och Grums 1).
 » Vestergötland: 3, (Kållands h:d 1 och V. Hisings 2).
 » Skåne: 1.
 » Norge och Smålenenes amt: 1.

Innan jag öfvergår till redogörelsen för bronsåldersföremålen, vill jag med några ord ytterligare omnämna två fyndorter för stenåldersredskap, näml. Lihult i Skee s:n och Sörgård i Tanums s:n.

Vid Lihult äro i jorden funna och till min samling inkomna: 12 slipstenar, 56 tväryxor af sten utan skafthål, 1 smal rätmejsel af sten, 1 hålmejsel af skiffer, 1 rätyxa med skafthål, 1 äggformig sten, vidare 3 flintspån och 1 hjertformig pilspets af flinta; således tillsammans 72 fornsaker af sten och 4 af flinta.

Vid Sörgård äro funna och till min samling inkomna: 2 slipstenar, 10 tväryxor af sten utan skafthål, 1 bred rätmejsel af sten, 1 spjutspets af sten, 3 rätyxor med skafthål (fragm.), vidare 35 flintspån, 1 skedformig flintskrapa, 1 bred rätmejsel af flinta, 1 pilspets af flinta, 1 flintdolk; således 17 fornsaker af sten och 39 af flinta.

B. Fornsaker från bronsåldern. 6.

Alla från Bohuslän och Vette h:d (Vette s:n 3 och Skee 3).

Bland dessa fornsaker äro två af sten, 1 af hartz och 3 af brons.

N:o 2118. Stenryxa från Skogelid i Skee s:n, med triangelformigt skafthål, liknar fig. 104 i Wors. »Nord. Olds.» men de upphöjda linierna ej så tydliga som å figuren och den nedåt svängda eggen ej böjd bakåt. Längd 15,2 em., bredd knappt 3 em., höjd vid midten 4 em., vid eggen 5,7 em.

På grmd af Worsaaes auktoritet (anf. st.) upptages denna ryxa bland föremål från bronsåldern.

N:o 753. Stenylxa med cylindriskt skafthål, från Vette härad, närmast liknande fig. 96 i Mont. »Sv. forns.», uppföres i stöd häraf bland bronsålderns redskap.

N:o 738. Stycken af ett bronsvärd, från Vette härad.

Den person, af hvilken jag inköpt dessa fragment, hade i förhoppning att höja deras pris (afsigten var att utbjuda dem till någon badgäst i Strömstad) på det öfre styckets nedre del slipat spets och på nedre styckets öfre ända filat upp en tillstymmelse till fånge (nu bortbruten) samt försedt besagde nedre stycke med ett skaft, bildadt af midtstycket af en gammal messingsljusstake, hvarpå han fäst en knapp till en Kongl. Bohusläns regementes officersvärja; — så var dolken färdig, hvilken af mig inköptes, hvarvid sanningen måste komma i dagen. Det öfre stycket, som sagdt, redan försedt med ny spets (och troligen äfven med fånge, ty den nu derpå befintliga synes vara af färskt datum), tillrättaskaffades och inköptes. Att båda stumparne af klingan före utbudandet till salu blifvit omsorgsfullt rengjorda från erg, faller af sig sjelft.

N:o 784. Hartzkaka med litet hål i midten, från Hjelmstad i Skee socken, lik fig. 194 i Mont. »Sv. forns.». Kakans diameter 17,2 cm. Funnen jemte bitar af flere lerurnor, inneslutande brända ben och kol, i en sandbacke, som äfven innehåller kullersten.

N:o 1918. Hålcelt af brons, från Vette härad, med afbruten ögla; liknar fig. 145 i Mont. »Sv. Forn.». »

N:o 2873. Bronsbitar, från Hec i Skee socken, funna tillsammans i en liten, raserad grafhög. Huruvida dessa fragment tillhöra bronsåldern, lemman derhän; måhända kunna de med mera skäl hänföras till järnåldern.

C. Fornsaker från järnåldern. 18,

näml. från Bohuslän: 13, från Vette h:d 11 (Vette s:n 1, Hogdals 1, Näsing 1 och Skee 8).
 » Tanms h:d och Tanms s:n 1.
 » Stångenäs h:d och Brastads s:n 1.
 » Vermland: 3, » Nordmarks h:d 1.
 » Grms h:d och Nors s:n 1.

från Gillberga h:d och Långseruds s:n 1.
 från Gotland: 1 (Visby).
 » Norge och Smålenenes amt: 1.

a) *Från äldre jernåldern.* 5.

- N:o 2363. Eneggadt svärd i 3 bitar, med faetterad klinga. Funnet jemte 2 tänder af får (?) i en raserad grafhög vid Knäm i Tanums s:n.
- N:o 2132. Ovalt bryne af hård stenart, planokonvext, med kant-ränna och en nötningsfåra i konvexa ytan. Längd 11,5 em., bredd 3,7 em., höjd 3 em. Funnet i jorden vid Hogen i Hög-dals s:n.
- N:o 2053. Ovalt bryne, konvexokonkavt, med kanträmma och med nötningsfåra å konvexa ytan; af quartz.
- N:o 2848. Ovalt bryne, konvexokonkavt, med kanträmma; af-slaget. Funnet i Nordmarks härad i Vermland.
- N:o 2397. Spjutspets af jern med långa hullingar, funnen i en mosse vid Trossnäs i Nors s:n och Grums h:d, Vermland.

I samma mosse hittades för åtskilliga år sedan 3 dylika spjutspetsar, som af hittaren medtogos till hemmet, men på-följande natt uppstod ett så fasligt spökeri i huset, att mannen fann sig föranlåten att nästa morgon före soluppgången (hvilket är ett viktigt vilkor) återbära fyndet till fyndstället och der-städes nedgräfvå detsamma, görande dervid ett heligt löfte, att aldrig mera befatta sig med så farliga saker. Mannen har så troget hållit sitt löfte, att han aldrig kunnat förmås att yppa, hvar sakerna ligga, utan städse uppgifvit sig hafva bortglömt platsens läge.

Den ifrågarande spjutspetsen liknar något fig. 1 å pl. 3 i Wedels »Äldre Jernalderens Begravelser» (Årb. 1872). Wedel an-ser dessa med hullingar försedda spjutspetsar hafva tillhört kast-spjut. Vid anblicken af de respektabla hullingarna förefaller dock otroligt, att någon menniskoarm skulle hafva förmått att så djupt indrifva spjutet, — eller ljustret, — att hullingarna fått fäste. (Redskapet kan måhända hafva varit en s. k. hökrok från långt senare tid.)

b) *Från yngre jernåldern.* 13.

- N:is 2005, 1906 och 2092. Brynen af mörk skiffer, platta, genom-borrade i ena ändan; det förstnämnda nära triangelformigt, de båda andra rektangulära = fig. 489 i Montelii »Svenska fornsaker».
- N:o 2052. Mosaikperla, funnen i Visby ruiner på Gotland.
- N:o 749. Kulört perla med insmältningar, funnen i jorden i Vette härad.
- N:is 782 och 2896. Jernhammare med holk för skaftet, funna i jorden, den ena (lik fig. 6 pl. 13 i Wittlocks »Jordfynd i Varend») vid Treje i Skee s:n, Bohuslän, den andra i Långseruds s:n och Gillberga l:ad, Vermland.
- N:o 1888. Tålgsteusgryta med spår efter jernhank. Diametern upptill invändigt 24,5 cm., utvändigt 27 cm., höjden 12 cm. Bestod af två hopfogade stycken, tredje stycket fattas. Är rundt omkring kanten utvändigt prydd med fem parallella linier. Funnen omstjelpt öfver kol och brända ben å plats, der liten grafhög stått, vid Hogen i Skee socken. Högen bestod af jord och innehöll ej något röse.
- N:o 788. Stor tålgsteusgryta utan spår af jernhank. Diameter vid mynningen invändigt 43,5 cm., utvändigt 46,5 cm., höjld 23 cm. Vid nyodling hittades vid Treje i Skee s:n denna gryta jemte en dylik, båda stjelpta och sotade under bottnen. Den ena splittrades af plogen, och bitarne bortkastades.
- N:o 730. Ring af silfver (?), »funnen i grafhög» i Smålenenes amt i Norge.
- N:o 2863. Skifva tillhörande rundt spänne af brons med spår af förgyllning. Funnen i jorden vid Madar i Skee s:n.
- N:o 1897. Kam-beläggning af brons, funnen i jorden vid Bräeke i Näsinge s:n.
- N:o 2000. Öfversta stycket af en på alla fyra sidorna ristad runsten, funnen i jorden nära Skee kyrka. Runorna äro de yngre. Nedre stycket har ej kunnat återfinnas.*)

*) Se prof. Stephens afhandling om denna runsten i »Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia», 2:a häftet, sid. 166 och följ.

D. Stenredskap af oviss ålder. 42.

a) *Stentrissor.* 40,

näml. från Bohuslän: 38, från Vette h:d 26 (Vette s:n 6, Lommelanda 3 och Skee 17).

» Tanums h:d 9 (Luurs s:n 3 och Tanums 6).

» Qville h:d och s:n 3.

» Dalsland: 1.

» Dalarne: 1.

N:o 2348. Stor stentrissa med timglasformigt borrhål, funnen i jorden vid Siknäs (i Mora s:n?) i Dalarne. Dess diameter är 10 cm.

De flesta af de öfriga stentrissor, som torde varit s. k. spinndon eller sländtrissor, äro af tålgsten, några af sandsten.

Å en af tålgstenstrissor synes spår efter ett beslag.

N:o 1917, från Vette härad, är oval.

På flere af dessa trissor finnas prydnader.

N:o 2940, från Häfve i Skee s:n, är prydd med koncentriska ringar och hittades i jorden tillsammans med en skafthålsyx.

b) *Okända redskap af sten.* 2.

Båda från Bohuslän. Från Vette h:d och Skee s:n 1.

» Tanums h:d och s:n 1.

Dessa redskap, det ena från Rämne i Skee s:n, det andra från Ulfvesked i Tanums s:n, äro jordfynd. De äro till formen koniska. Deras form återför tanken till uppgifterna om de koniska stenar, hvilka fordontima i de feniciska folkens tempel tillbådos såsom solgudens representanter (jmf. Nilsson, »Bronsåld.») Detta gäller i synnerhet Rännestenen. — De kunna ock hafva varit kornkrossare.

E. Föremål från medeltiden. 3.

N:o 2065. Kyrkoljnsstake af messing, från Skee socken, likuar fig. 539 i Worsaaes »Nord. Oldsager» och tillhör äldre delen af medeltiden.

- N:o 743. Amnlett af guld med arabisk inskrift, är funnen i jorden vid Nordkärr i Skee s:n. Granskad af professor Tornberg i Lund, lärer enligt hans uppgift bära årtalet 612 (efter Hedjira, d. v. s. år 1215 efter Kr. f.)
- N:o 787. Pixis af messing, funnen i jorden vid Salen i Skee s:n; foten och locket saknas. Den har länge stått i ett stall och begagnats som förvaringsrum för hästsöm. Den har följande inskrift i majuskler:

Hic (o: Hic) est panis vivus qui de celo descendit.

F. Sniderier från senare tid. 59,

- näml. Mangelträd 35. Från Bohuslän 30, Vermland 2 och Norge 3.
Lådor och skrin: 8. Från Bohuslän 7 och Vermland 1.
Selbågar: 6. Från Bohuslän 5 och Småland 1.
Bogträd och dragskifvor: 6. Från Bohuslän 4, Vermland 1 och Småland 1.

Diverse redskap: 4. Från Bohuslän 3 och Norge 1.

Då jag på annat ställe, näml. i ett snart utkommande häfte af »Bidrag till Bohusläns fornminnen och historia», utförligt skildrat dessa samma sniderier, vill jag nu blott yttra några ord om desamma.

De förskrifva sig dels från 1600-talet, dels och förnämligast från 1700-talet; blott ett är med visshet yngre, näml. ett mangelträd från 1805.

Råämnet i de äldre mangelträden är ek och bok, i de yngre, jemte de nämnda trädslagen, äfven andra trädslag, isynnerhet björk.

De äldsta ornamenten, af religiöst sinnebildlig natur, försvinna under senare delen af förra hälften af 1700-talet och ersättas af prydnader af rent ornamentalt beskaffenhet, hvilka ornament helt och hållet påminna om den romanska stilen. Dessa snidverk, och förnämligast mangelträden, visa en själfständig konstsmak hos allmogen, hvilken, föga påverkad af renaissancen, upptagit och utbildat de romanska ornamenten samt blott undantagsvis rönt inflytande af rococoetidens smak. Flere af de ntställda sniderierna ntvisa en särdeles högt uppdrifven skicklighet hos tillverkaren och detta ej blott hvad utförandet

beträffar, utan ock i behandlingen af de häfdvanna ornament-motiven.

Sedan jag nu afslutat redogörelsen för min vid Svenska Fornminnesföreningens årsmöte i Göteborg utställda samling, återstår för mig blott att frambära uttrycken af min tacksamhet för den tillmötesgående välvilja, som blifvit mig af Göteborgs Musei styrelse och synnerligast af intendenten Bruswitz bevisad, och hvarigenom för mig blifvit möjligt att flere veckor före årsmötet anordna utställningen; detta var för mig nämligen endast görligt före juni månads början, enär jag derefter af tjensteåligganden kvarhölls i Strömstad.

Tillägg.

Sedan samlingen blifvit utställd och med etiketter försedd och sedan ofvanstående redogörelse blifvit nedskrifven, har jag från pålitligt håll erhållit kännedom om följande närmare bestämda fyndorter:

N:o 1909, 1910 och 2123, skedformiga skrapor från »Vette h:d», äro funna tillsammans vid Heby i Skee s:n och Vette h:d.

N:o 1989, slipsten »från Vette h:d», är funnen vid Amunderöd i Nafverstads s:n och Bullarens h:d.

N:o 2153—2157, halfmånformiga redskap »från Skee s:n», äro funna vid Söle i Skee s:n.

N:o 738, bronssvärd »från Vette h:d», är funnet vid Äng i Skee s:n och Vette h:d.

N:o 1918, hålcelt af brons »från Vette h:d», är funnen vid Omneröd i Lmrs s:n och Tanums h:d.

Strödda anteckningar om Kinds härad i Vester-götland i äldre tider. *)

AF G. DJURKLOU.

När och huru olika trakter af vår jord fått sin första befolkning är en fråga, på hvars lösning i våra dagar arbetas med mycken ifver, och ehuru det tillfredsställande svaret mångestades ännu länge torde få höra till önskningsmålen, då en mängd andra spörsmål derförinnan måste bringas på det klara, så äro dock svårigheterna icke öfver allt lika stora. Medan i det mellersta Europa det ena folket aflöst och förträngt det andra, och den yngre kulturen vunnit samma utbredning som en förgången äldre, företer t. ex. vår halfö flere för en sådan

*) Såsom antiqvitets-intendent gjorde förf. till dessa anteckningar år 1869 en antiqvarisk reeognoseering i en del af Elfsborgs län, då Kinds härad äfven besöktes. Hans instruktion ålade honom att taga reda på fornlemningar, fornfynd, konst saker, folkseder, folksägner och visor, bygdemålen, gamla handlingar m. m. Följaktligen måste hans skörd blifva aliqvid in omnibus men i följd af den korta och särskildt för ett studium af folkspråket och sederna otillräckliga tid som kunnat egnas hvarje trakt — nihil in toto. För att emellertid visa, huru han tänkt sig Sveriges antiqvariska undersökning efter den plan, som uppstälts för antiqvitets-intendenten, har han ansett sig böra meddela detta prof, der naturligtvis det speciela bouppteckningsinstrumentet, d. v. s. de antiqvariska soekneförteckningarna, utlemnats. Den närvarande uppsatsen, afsedd för tidskriften Land och Folk, var ämnad att blifva en folkskrift, hvarföre allt, som för den stora allmänhetens uppfattning skulle möta några svårigheter, sorgfälligt undvikits. Stil och hållning är derföre allt för lätt för en tidskrift, afsedd att innehålla mera vetenskapliga afhandlingar; men tiden har ej medgifvit en omklädnad, lämpad efter den nya inqvarteringen.

forskning gynsamare förhållanden. Hos oss har, så vidt ännu kunnat utrönas, människans hitkomst och fortsatta utbredning öfver landet egt rum i en visserligen långt aflägsen, dock icke så fjerran liggande, tid att några synnerligt storartade förändringar af jordytan derefter för sig gått. Fornforskningen saknar derigenom hos oss den loekelse, som en af vetenskapens ljns ledd vandring i urtidens natt öppnar för det vettgiriga sinnet, men eger deremot fördelen af en redan öfver våra äldsta tider svagt skimrande morgonrodnad, som bådär en gryende dag, om ock denna icke kan varda fullt molnfri och solklar. När vi närmare undersöka vårt land, finna vi flerstädes stora landsträckor, som, så vidt ännu kunnat utrönas, först i vår historiska tid blifvit befolkade, och för så väl sten- och bronsåldrarne som för den dem efterföljande jernaldern kunna med ledning af fynden och fornlemningarna gränserna väl icke öfver allt men mångenstädes med någorlunda visshet bestämmas. Medgifvas måste dock, att ännu hafva undersökningarna icke så närmat sig det mål, som genom fullständigt genomforskande af ännu till äfventyrs orubbade grifter bör ernås, att fullt säkra slutledningar kunna dragas, men detta oaktadt har den antiqvariska verksamheten icke varit alldeles utan frukt äfven i detta afseende. För vissa landsdelar kunna vi redan bilda oss åtminstone en föreställning om deras äldsta befolkning, och äfven om en fortsatt forskning skall föra denna till större klarhet, bör detta icke vara något skäl att, medan vi vänta derpå, förtiga hvad vi veta eller åtminstone tro oss veta. Tvärtom, är det just genom att meddela detta som man väcker håg och lust att medverka till fortsatta undersökningar, hvilka icke kräfva en så tung lärdomsrnstning, som mången är benägen att föreställa sig.

Den Skandinaviska halföns naturbeskaffenhet underlättar i väsendtlig mån uppsökandet af de spår, de äldre folk-lagren efterlemnät. På tre sidor omgifven af haf och på den fjerde af ogästvänliga landsträckor är hon så lik en ö, som en halfö gerna kan vara det. Vidare genomskäres hon af en hög fjellrygg, hvars isbräer, sumpiga högslätter och skogklädda sluttningar gifvit lif åt de floder, som danat dess dalgångar och fortfarande vidmakthålla de många större och mindre vattensamlningar, hvilka utgöra än en prydnad för landet än en stöttesten för

den idoge landtmannen. För vår halfös bebyggande gifver således sjelfva naturbeskaffenheten en anvisning, som ej får lemnas åsido, och då redan gjorda forskningar gifva vid handen, att de första bosättningarna måste sökas på kusterna, så är det äfven mer än sannolikt, att folket i sin tillväxt och utbredning vid uppsökandet af nya hemvist följt de naturliga vägar till det inre landet, som vattendragen utvisat, och såhunda mer och mer närmat sig dessas källor. Möjligt är det visserligen, och på slättbygderna, såsom vi här längre fram skola se, stundom bevisligt, att undantag egt rum, och att saknaden af naturliga gränser och äfven andra förhållanden föranledt en öfvergång från ett vattensystem till ett annat; men i allmänhet taget gäller denna regel. Man kan för den förhistoriska tiden följa såväl sten- som bronskulturens spridning upp efter floddalarna, och äfven för järnåldern är detta icke sällan möjligt, ehuru väl särskiljandet dem emellan i följd af härför otillräckliga undersökningar ännu måste lemnas åt framtiden, då fornlemningarna ensamt icke gifva någon fullt säker ledning. Äfven häradsindelningen, hvars ursprung förlorar sig i tider, för hvilka vi icke ega några historiska urkunder, gifver ett stöd härför, synnerligast i Götaländerna. På slättlandet kunna häradernas äldsta utsträckning väl icke numera med någon visshet bestämmas, ty der hafva kända rubbningar af gränserna egt rum, och sådane troligtvis äfven inträffat i äldre tider, i det att tvänne härader kunnat förenas till ett, såsom t. ex. Medellösa och Askers härader i Närke, dels ett söndersprungit i flera, smärre jemkningar att förtiga. Men i våra, redan i forntiden befolkade skogs- och bergstrakter äro de gamla gränserna bättre bevarade. Der omsluter häradet ännu vanligen en större eller mindre del af ett vattensystem, hvars naturliga råmärken varit för detta bestämmande; och är ett flodbäcken deladt i två eller flera härader, så äro bygderna kring vattendragets nedre lopp i de flesta fall de äldsta och de vid dess öfre och bifloderna utgreningar från dessa. Bergen och de oländiga skogs- och myrtrakterna voro fordom de naturliga gränserna, och vattendraget såsom räskilnad är vida yngre. Vattnet — der detta ej såsom vid våra största insjöar antager karaktären af ett inhaf — förenade bygderna. Bergen skiljde dem åt. Så väl härads- som soeknegränserne gingo i äldre tider »från ås till ås», hvaremot de enskilda hemmanens ägogränser, se-

dan dessa börjat bestämmas, oftast gingo »högst i ås och lägst i rås,*) såsom det heter i gamla häradssyner ännu under början och medlet af 1600-talet.

Att det härad eller rättare sagdt den landsdel, här är i fråga, på enahanda sätt erhållit sin befolkning, lider intet tvifvel; men innan vi med ledning af fornlemningarna och de ännu ytterst få kända fynden söka visa detta, torde vara skäl att något redogöra för Kinds naturbeskaffenhet, hvilken såsom redan är nämnt alltid egt en afgörande vikt vid valet af bostäder.

Följa vi Ätran från Gunnarp i Halland vidare uppåt, finna vi dess dalgång trång och på båda sidor omgifven af nu mer eller mindre nakna men fordom af väldiga skogar beklädda berg, som vid Mårda-klefvägen närma sig hvarandra och bilda ett trångt pass, hvilket under äldre dagars ofta påkommande gränsfejder varit en vigtig försvarspunkt. Dalgången, ehuru här och der något bredare, förändrar ej symnerligt sitt lynne; bergen minskas icke mycket eller draga sig längre tillbaka från floden, och mo och myr upptaga största delen af hvad de lemna öfrigt. De för odling tillgängliga trakterna vidgas dock i närheten af Frölunda, som kan uppvisa mera leende och fruktbara bygder; och här mottager Ätran från öster ett temligen stort, i skarp vinkel mot söder för upptagande af gräussjöarne Kalfvens och Fegens vatten brutet, tillflöde. Detta kallas än Lillån, än Kalfsån och kommer från de i allmänhet torftiga, oländiga, sumpiga och bergbrutna bygder, som utgöra Ambjörnarp, Sjötofta (i folkspråket Skäta, i äldre skriftspråket Skäggetofta), Håksviks och Kalfs socknar. Längre upp i Örsås tillstötter likaledes från öster en annan s. k. Lillå, bildad af trenne i Tranemo förenade vatten-

*) Rås m. plur. räser förekommer såväl i Vestgöotalagen som i Vestgöta munarter och betyder, såsom Ihre i sitt Dial. Lexicon uppgifver, »diup eller sank ort, ther vatn står eller rinner». Vid härledning af Vestgötska ortnamn på ås der ett *r* går före å bör man derföre vara försigtig och gifva akt på naturbeskaffenheten för att af denna erfara, huruvida *os*, *ås* eller *rås* är ursprungliga ändelsen. Medan t. ex. Årås i Vadsbo vid Gullspångselfvens utlopp i Venern utan tvifvel är År-os = åmynning, är deremot Årås i Redväg sannolikt Å-rås. Staden Borås skall enligt Nils Hufvudsson Dahl fått sitt namn af »Boer-åsen», och vi vilja ej bestrida hans uppgift, men deremot synes Borås eller Boderås i Kind böra härledas af rås och ej af ås, o. s. v.

drag, hvilkas der vidgade dalbottnar lemnat utrymme för en talrikare befolkning. Också har nuvarande Tranemo socken i sig upptagit tvänne äldre, som båda funnos vid reformationstiden. Af de här förenade aarne kommer Mäsån från det bergiga och småpiga Mossebo. Den andra eller Nittorpsån, hvars källa är den åt alla håll vattengifvande Komossen i Redväg, genomgår Grönahögs, Dalstorps och Nittorps socknar med en åtminstone i de sistnämnde temligen brukbar jordmån, och den tredje och viktigaste flodarmen Sämsån, som i sitt nedre lopp vattnar en smal men långsträckt ängstrakt, kommer i en temligen rak sydlig riktning från den jemsides Asunden belägna Sämsjön *), hvilken åter utför många smärre fall får sitt förnämsta tillflöde från Eramossen i Redväg. Kring det sistnämnda vattendraget och den med Sämsån vid det gamla fästet Oppensten förenade Åsarpsåns öfversta lopp, ligger nuvarande Gällstads sockens hufvudbygd. Vid dessa åar, äfvensom i det på slutningen mot Asunden belägna Länghem, finnes i allmänhet bättre och fruktbarare jord än i den sydligare delen af häradet, hvars magra på mylla fattiga sand upptager största delen af Åtrans dalgång genom Svenljunga, Seksdrega, Hillareds och Dammieke socknar. Föga bättre lottade än dessa äro de på hvar sin sida om Asunden belägna Tverred och Marbäck, der de höga bergen vid Vassared och Skottek bilda ingången till det kring sjöns nordligaste vik och Åtrans öfre lopp belägna Redvägs härad.

Utom Åtrans floddal har vid sidan af denna på gränseskogarne mot Marks och Mo häraders suåningom uppvuxit andra bygder, hvilka af ålder tillhört Kinds härad, antagligen derföre att de derifrån fått sin befolkning. En sådan bygd finna vi i Mjöbbäcks och Elfsereds socknar vid ett från sjön Hallungen löpande och först längre ner i Halland med Åtran förenadt vattendrag, och tvänne andra hörande till Viskans flodområde träffas ofvantör denna, den ena i det af Holtsjön benämnda Holtsljunga, den andra kring Häggåns och Örsåns källarmar i Redslared, Roasjö och Ljushult samt det halft om halft till Mark

*) Hvad denna sjö ursprungligen hetat, är ej lätt att säga, men att dess nuvarande namn ej är det gamla lider intet tvifvel. Vid sjön uppstod en bygd som af läget kallades Sæheim, Sjöhemmet; detta sammandrogs sedan till Sæem och Säm (orätt Säm) och så fick sjön nytt namn efter bygden.

hörande Öxabäck. Äfven på östra sidan har Kind öfverskridit Ätrans floddal och inträngt i Nissans, der Ljungsarp och Ölsremma soeknar uppstått kring ett af denna ås tillflöden, men också är gränsen här af naturförhållanden betingad, då den mot Mo härad utgöres af stora och otillgängliga mossar.

Efter denna redogörelse för häradets naturbeskaffenhet skola vi tillse, hvad fornlemningar och fornfynd kunna upplysa om Kinds äldsta bebyggare. Mycket är det icke, ty på få ställen synes »medelgrafningen» eller skattletandet varit så ohejdadt som här, men något kan ändock slutas äfven af det lilla, som bevarats. Att Kind redan under stenålderns aflägsna dagar icke varit alldeles öde, skönjes af de spår efter folk, tillhörande detta odlingskede, som uppdagats utefter Ätran upp till Asunden, hvarest likasom måhända vid Kalfven och Fegen deras förnästa boplatser eller åtminstone tillhåll torde få sökas. Synnerligt talrika kunna de ej hafva varit och så särdeles långt från Ätran och dess tillflöden synes de ej heller hafva framträngt, såvidt något kan slutas af de fåtaliga fynden i en bygd, så sköflad som denna. Grafvar ostridigt tillhörande stenåldern eller större hällkistor funnos år 1869 endast en vid Refvesjö stom i Refvesjö soeken samt två vid Malsbo i Mossebo, dessa sistnämnda likväl icke fullt säkra; men anledningar saknades ej att flera dylika grafvar fordom funnits. Det är också möjligt, att stenålderns folk här såsom i Varend och Finveden äfven nedlagt sina döda i kistor af resta hällar, som sedan dolts under rör af kullersten. Dylika rör äro i Kind ganska talrika, men då de flesta långt ntom mannaminne blifvit upprifna, kunna vi ej med visshet veta hvad de innehållit. Stora stenhällar inlagde i eldstäder eller nyttjade till planstenar utanför stugorna uppgåfvos vara hemtade ur stenrör, och en och annan fornsak af sten omtalades såsom hittad vid dessas förvandling till väglagningsämne, hvilken nu allmänt pagår. Vid Mölneby i Frölunda träffades år 1865 i ett rör en liten hällkista af nästau qvadratisk grundplan och något öfver 1 alns sidor, och i denna en flintknif af 6 tumslängd, men hvad kistan i öfrigt innehållit, derom kunde man ej lemna närmare besked. Om här varit en stenålders-graf kan således vara osäkert. Kistans omfång synes väl ringa, och flintknifven ensam kan icke bevisa detta, men häraf göres dock antagligt, att flera stenrör *kunnat* ega en dylik inre byggnad.

Några större fynd från denna tid äro ej kända, men anmärkningsvärdt är, att man på tvänne ställen vid sjön Fegen kan uppsamla flintspån som vid starka stormar drifvas i land och synas af människohänder splittrade från kärnan. Dessutom lära vid utdikning af Simsjön på gränsen emellan Länghems och Ullasjö soekuar ganska många stenvapen af olika slag påträffats, men ehuru flera samstämmiga uppgifter om detta sistnämnda sjöfynd emottagits, har dock ingen enda fornsak derifrån kunnat erhållas. Enstaka fynd hafva gjorts här och der i Ätrons dalgång, men de flesta och bäst behållna stenvapnen träffats i Länghems soeken på slutningarne mot Asunden, hvidan, om någon egentlig bygd funnits i Kind under stenålderns dagar, denna torde här böra sökas.

Inruvida Kind egt någon bronsålder måste lemnas ofogjordt, då något enda fynd från denna tid ännu icke är vordet känt. Möjligt kan väl vara, att något af stenrören vid vattendragen omslutit eller ännu omsluta grafvar från denna tid, men mycket sannolikt är det dock icke. Det vill nästan synas som om jernets bruk här omedelbart aflöst steneus, och ett stöd för denna förmodan kunna vi hemta deraf att förhållandet är nästan enahanda i Vestbo och öfre delen af Mark samt det ofvanför Kind äfven kring Ätran belägna Redväg. Sistnämnda härads nordligaste del, som mot Frökina och Vartofta icke eger någon naturlig gräns i detta ords äldsta mening, har visserligen utan tvifvel egt en bronsålder, men denna har inkommit norr ifrån. Detta är också naturligt, ty att döma af de iakttagelser hitintills kunnat göras vill det synas ostridigt, att denna nya folkvandring eller kulturströmning från Vestkusten följt Göta elf till Venern och derifrån utbredt sig öfver Vestergötlands slättbygd och Dal samt upp efter vattendragen trängt temligen långt in i Vermland.

På den punkt, hvartill redan gjorda forskningar hunnit, måste vi antaga att Kinds fornlemningar, de må nu vara stensättningar, rör eller grafhögar, med få undantag tillhöra jernåldern, men för att kunna säga i hvad mån den ena eller den andra dertill bidragit fordras en grundligare undersökning af grafvarnes innehåll, och denna är ännu ogjord. Emellertid är det otvifvelaktigt, att det öfvervägande flertalet af dessa fornlemningar förskrifva sig från den yngre jernåldern. Af stensättning-

garna äro de flesta kretsar, der de udda talen 5, 7, 9 o. s. v. bestämt stenarnes antal. Liksidaiga fyrkanter af 4 hörnstenar med eller utan föreningslänkar af mindre kullersten äro dock icke sällsynta. Talrikast äro stenrören, hvilka också flitigast genomsökts af skattletare, en omständighet, som kan väcka misstanken att ryktet om ett eller annat i ett sådant påträffadt dyrbarare fynd dertill gifvit anledning. Sägna kände också ett sådant taget ur kumlet på Viseberg, som för en tid gjort Svenljungaboarne till storkarlar, samt ett annat från Kungagrafven på Ulfsheden, hvilket lagt grunden till Gamle Bengts i Klef rikedomar. *) Stenrören i Kind äro merendels runda, och ytterst få, ja knappast något enda, torde hafva haft fyrkantig grundplan, hvilket är händelsen med så många i det angränsande Finveden. Några med dess s. k. »tempelrör» och fotangelformer (trekantiga stensättningar med inböjda sidor) jemförliga finnas här icke, hvilket lika litet kan vara tillfälligt, som valet af småsten till grafbyggnader på sådana ställen, der den lösa mossanden gjort uppkastandet af en hög vida lättare. Stensättningar och rören följa Ätran med små afbrott från Frölunda till Hillared och Dannieke samt finnas till icke så ringa antal äfven vid tillflödena, synnerligast i Tranemo, Nittorp, Dalstorp, Gällsta och Finnekuula. Bland dem må särskildt nämnas några låga plattkulliga vid Gammalsjö (rätteligen Gammalsör) i Kalf, hvilka icke blott ega ännu tydliga kantstenar utan äfven — såsom då mossbeklädnaden aftäcket tydligen kan ses — varit öfversållade med sönderslagen qvarts, en stenart, som visserligen finnes mångenstädes i Kind men till detta ställe måst fraktas ett godt stycke väg. Större samlingar af rör och stensättningar äro ej sällsynta och finnas vid Hulan i Örsås, Hulabäckstorp i Frölunda, Hulareds kyrka m. fl. ställen. Grafhögar förekomma företrädesvis i östra delen af häradet vid den öfre Lillans tillflöden, och tvänne större grafvält kunna ses ofvan och nedan om Dalstorps kyrka. Sådana minnesmärken, som lemna upplysningar om språket i forntiden och då här bofaste män, d. v. s. runristningar, äro i Kind ytterst få. Före år 1869 voro endast 2

*) Vid Sv. fornminnesföreningens möte i Göteborg förevisades ock ett särdeles vackert jernåldersfynd från Refvesjö i Kind, som vi hoppas skall i denna tidskrift närmare beskrivas.

runstenar här kända, den ene vid Herreqvarn i Ullasjö, den andre vid Normanslid i Tranemo. Nu äro de 4, sedan förf. af denna uppsats efter hörsägen uppgräft och rest en vid Gölings-torp år 1869 och en annan vid Bragnum 1870.*) Runorna fortforo här såsom mångenstädes att brukas långt in i medeltiden och 4 sådane yngre runskriffter, förut okända, nppdagades år 1869. Till dessa skola vi längre ned återkomma.

Huruvida jernålderns folk — om jernets hitkomst nödvändigt förutsätter en ny invandring — följt samma väg som vi trott oss kunna antaga hafva varit stenålderns, är en fråga, den vi ej tilltro oss att besvara. »För mycket och för litet skämmer allt» säger ett gammalt ordspråk, och detta eger inom den gren af den antiqvariska forskningen, hvarmed vi här sysselsätta oss, sin fulla tillämpning. För stor rikedom på fornlemningar eller dessas utbredning öfver nästan hela den trakt, som skall göras till föremål för undersökning, vållar understundom föga mindre ovissbet om den riktning, hvaruti invandringen, bosättningen eller kulturströmningen fortgått, än ett allt för ringa fåtal af minnesmärken. Det vill dock synas som om äfven jernålderns väg varit ungefär den redan uppgifna. Vi kunna spåra den öfverallt utmed vattendragen; och brist på fornlemningar eller dessas ringa fåtal i Ljushult, Holtsljunga, Redslared, Mjögäck, Tverred, Marbäck och Grönahög tyda på yngre bygder. Från Asunden fortgå jernålderns minnen uppför Åtran i en nära sammanhängande kedja genom Redvägs härad, i hvars öfversta hörn de först synas hafva sammanträffat med bronsålderns. Utmed Viskan är förhållandet enahanda från Mark uppåt Åhs och Vedens härad, och utmed båda dessa vattendrag hafva jernåldersbygder varit tätare kring öfre än nedre loppet. Detta synes illa öfverensstämma med den förslagsmening här framkastats, i synnerhet som Kindbon och Marbon likaväl äro Vestgötar som befolkningen i t. ex. Skånings och Vadsbo härad, hvilkas fäder icke gerna kunna antagas hafva kommit genom Kind eller Mark. Vi förneka det ej heller, men deraf att Kindbon och Marbon så långt till baka historien känner dem räknats till Vestgötarne,

*) För hvad dessa runskriffter innehålla skola vi på annat ställe redogöra. Här må blott anmärkas, att ingen af dem är ristad med de äldsta runorna.

följer väl lika litet att de alltid varit det, som att Virden och Finvedsbon varit samma Smäländingar som Vedbon och Möringen. För att kunna lösa denna fråga måste äfven andra omständigheter än fornlemningarna och fornsakerna tagas i skärskådande. Språket t. ex. är i Kind visserligen Vestgötiskt men till uttalet något och till ordförrådet ganska mycket befreundadt med Halländskan; men då detta till en god del kan hafva sin grund i beröring grannar emellan, kan deruppå ej mycket byggas. Deremot råder i gamla seder och bruk en större öfverensstämmelse med dessa sydligare och äfven de östliga grannarne än med de rena Vestgötarne på slätten, och likasom lynnet hos den fordom vilda Marbon närmar sig Nordhallänningens, öfverensstämmer Kindbons sinnelag med den mildare Sydhalänningens. Den benägenhet för mångsidig slöjd, som utmärker befolkningen i den s. k. Knallebygden, hvartill Gäsene härad strängt taget icke torde få räknas, finnes icke i det öfre Vestergötland, men väl i Halland; och äfven om slöjdskickligheten kunnat framtingas af svårigheten att här försörja sig af jordbruket ensamt, kan denna öfverensstämmelse i anlaget väl icke fränkännas all betydelse. Oss vill det derföre synas som om befolkningen i Kind och Mark, ja kanske hela den egentliga Knallebygden, äfven under jernalderns första dagar egt närmare fränder i Halland än i det öfre Vestergötland, men att Vestgötarne tidigt nog trängt öfver bergen in i de mot Kattegat utmynnande floddalarne och småningom med sig förenat der befintliga bygder. Detta är dock endast en förslagsmening, som må gälla hvad den kan, och framställes endast derföre att rätta förhållandet — om det någonsin skall kunna redas — kräfver grundligare undersökningar af icke blott fornlemningarna på marken, utan äfven dem i språk, folklyone, seder och bruk, än som varit möjliga under *en* sommars resa i dessa bygder.

I hvad mån bosättningen vidgats under medeltiden kan ej med säkerhet bestämmas, då tillfälle att genomgå de från denna tid bevarade handlingar saknats, men af de sparsamma upplysningar, derur kunnat hemtas, de kvarvarande äldsta kyrkorna, det behag de yngre ärft efter de äldre m. m. vill det synas som om Kind redan på 1300-talet egt de flesta af sina nuvarande sockenkyrkor med undantag måhända af Grönahög, Sjötofta, Ambjörnarp, Ölsremma och Ljungsnarp, om hvilka ännu rader

ovisshet i detta fall, ehuru de utan tvifvel ej äro yngre än från början af det följande århundradet. Deremot funnos, att döma af handlingar och qvarvarande byggnadslemningar, derjemte de nu försvunna Limarydlh, Säm, Ullasjö, Ringestena och kanske äfven Tyggestorp eller tillsammans minst 33 kyrkor af de 38, som funnos vid reformationen. Om ett par af dessa kyrkors uppkomst finnes en sägen, som då den kan grunda sig på ett verkligt förhållande här må intagas. »I gamla dagar — säges det — bodde på Högälid en mächtig herreman. Han het Ambjörn och egde mycket både gods och penningar. En hustru hade han ook, och hon het Skägga. Om nu herr Ambjörn och fru Skägga dragit ens i öfrigt är ej godt att veta, men i ett fall hade de åtminstone alldeles olika tycken. Herr Ambjörn likade presten i Tranemo bäst, men fru Skägga tyckte ett Kalfspresten var vida styfvare, och så sökte de till hvar sin kyrka. Det var en lång och oförig kyrkoväg till Kalf, derföre bygde frun sig en egen kyrka vid sin gård Tofta och kallade henne Skägगतofta. Der predikade Kalfspresten för henne. Nu ville herr Ambjörn icke vara sämre än fru Skägga och så bygde han egen kyrka vid Högälid. Denne kallade han Ambjörnatorp. Dit kom Tranemopresten och predikade för honom. Så dog fru Skägga och så dog Kalfspresten. Då passade Tranemopresten på och fick kyrkan i Skägगतofta också. På det sättet kommo båda kyrkorna till Tranemo gäll.»

Nästan alla dessa kyrkor voro jordegare och blott de i Asarp, Dannicke och Ölsremma voro endast hänvisade till tionden och offer. Men vidden af deras besittningar var olika. Frölunda, som märkeligt nog varit den rikast begåfvade, hade 1540 20 lisp:s smörränta af 10 gårdar och lägenheter. Närmast i jordegendom kommo Seksdrega med 18½ lisp. ränta samt Kalf och Gällsta, hvardera med 18. De öfriga hade mellan 9 och 1 lisp. ränta. Samma olikhet rådde äfven i presternas inkomster. Då den i Gällsta utom sjelfva prestgården ensam eller till någon del gemensamt med kyrkorna hade — stommarne inräknade — 24 landbohemman och lägenheter med, som det vill synas, 74 lisp. smörränta eller vida mer än mängen frälseman på den tiden, hade den i Länghem blott prestgården och af 6 gårdar och 1 torp — stommarne i de 3 lydsocknarne inräknade — 16 lisp. smörränta. Huru många prester funnits under medeltiden

kan ej uppgifvas, men att icke på långt när alla kyrkor egt egna herdar är lika säkert, som det är antagligt att presterne möjligen någon gång varit flere än år 1540, då Kind bestod af följande »gäll»: Gällsta med 6 kyrkor, Länghem med 4, Kalf med 4, Seksdrega med 5, Dalstorp med 5, Tranemo med 6 och Svenljunga med 5. Emedlertid är det sannolikt, att flera af kyrkoherdarne egt biträde af kapellaner.

Af Kinds 38 medeltids-kyrkor voro med visshet 20 af trä, de flesta sedermera ombygda på 1600- och 1700-talen, och af de återstående 18 åtminstone 16 af sten. De af dessa sistnämnda, som ej lemnats öde, hafva tillbygts och omdanats efter yngre tiders smak och den växande befolkningens kraf på ökad utrymme, men lemningar efter de öfvergifna gamla kyrkorna i Tverred, Nittorp och Säm gifva dock en tydlig föreställning om byggnadsättet. Nästan alla hafva varit bygda i den uti Vester-götland länge bibehållna Romaniska eller kanske rättare Anglo-Romaniska stilen, ty ett fornengelskt inflytande röjer sig på de flesta ställen. De bestå af ett aflång-fyrkantigt skepp (i Vester-götland kalladt bakkyrkan), ett smalare och kortare kor (framkyrkan) med lägre yttertak än skeppet, samt ett ännu smalare halfrundt kor-utsprång. Torn saknas merändels. Dörr finnes alltid på södra sidan nära vestra gafveln och i de flesta, dock ej i alla, har ännu en ingång funnits midt emot denna äfven å norra sidan. Öfver dörren satt en halfrund stenhäll, på södra sidan vanligen prydd med nthuggna bilder. I Nittorp upptogs detta s. k. dörrfält af ett skafadt kors under en bågformig repvridning, hvars grundlinie visade spår efter runskrift, som, om den varit oskadd och läslig, sannolikt upplyst oss em byggmästarens namn. Fönstren, som vanligen voro 1 alm höga, 8 å 9 tum breda med rundbågiga betäckningar och djupa smygar, suto nära mellantaket, hufvudsakligast på södra sidan och i korutsprånget, sällan något på den norra, samt egde i Hillared ännu år 1816 qvar sina omfattningar af huggen kalksten. I en och annan af dessa kyrkor hafva utom hufvudaltaret i korutsprånget funnits altarnischer med helgonbilder i skiljomuren emellan kyrkan och koret på hvardera sidan om bågöppningen, den s. k. triumfbågen; åtminstone har detta varit fallet i Hillared före 1821 och i Åsarp före sista reparationen i förra århundradet. En annan och yngre byggnadsordning röjer sig i Säms ödekyrka,

hvilken har halfrundt kor med spetsig triumfbåge och ursprungligen spetsbågiga fönster- och dörröppningar. Denna kyrka har äfven haft torn, men som det vill synas yngre än den öfriga byggnaden. Den närmare beskrifningen öfver dessa gamla kyrkor, som ega åtskilligt af vikt för konsthistorien, måste vi dock här lemna åsido för att i stället nämna något om den lösegendomen, de bevarat från äldre tider. Bland kyrkoklockorna fanns i Elfsered en med följande latinska ord i runskrift: Ave Maria Jessus: Hell Maria Jessus. Såsom af det utsatta namnet och bomärket synes är denna kloeka gjuten af samme mäster Håkan, som lemnat oss de ännu bevarade klockorna i Herrljunga, Malma och Hösna. Den sistnämnda, ett mästerverk för sin tid med en mycket lång och upplysande inskrift, göts den 16 Julii 1345, och visar vid jemförelse med de andra, att mäster Håkan gjort betydliga framsteg, sedan han stöpte Elfsereds kloeka, hvilken röjer minsta konstfärdigheten och torde vara den äldsta — således måhända från 1320- eller 1330-talet. Dess runskrift är dock framställd med vida mindre omsorg än t. ex. den å kloekan i Burseryd i Vestbo, från 1238, som är den äldsta hitintills kända klockinskrift i runor med utsatt årtal. Det kan synas underligt, att runor så ofta och så länge begagnats i klockinskrifter på det latinska språket, men är dock ganska naturligt. Så länge en inskrift måste inritas i gjutformen voro runorna med sina raka streck härtill vida lämpligare än de mera invecklade latinska bokstäfverna, hvilka också på våra äldsta klockor såsom å den i Fors i Flundre härad äro ganska svår-lästa. Vi våga derföre hålla troligt, att runskriften hos oss vid klockgjutning länge egt företräde framför de för återgifvandet af latinsk skrift vanliga bokstafsformerna; men sedan man lärt sig konsten att i gjutformen intrycka inskriften medelst lösa typer, var svårigheten att nyttja hvilka bokstäfver som helst försvunnen, och runorna föllo nu alldeles ur bruk. Antalet af klockor med runskrift har också säkerligen varit ganska stort, ehuru vi nu icke ega många sådana; men då de utan tvifvel varit bland de allra äldsta, så äro de dels omstöpta dels hafva de kanske hört till dem, som konung Gustaf I »anammade» till betäckande af rikets gäld. Ännu får man här och der i landsorterne höra klockor nämnas med äfven andra namn än de eljes vanliga: storklockan, lillklockan o. s. v. Dessa namn, om ock i

folkets menn ofta förvrängda, härleda sig från en gammal sed att vid kloekornas invigning uppkalla någon af kyrkans särskilda beskyddare. Qvinnonamn och i synnerhet den heliga jungfruns och hennes moders S:t Annas voro härvid de vanligaste, men i Länghem finnas tvänne kloekor från medeltiden, af hvilka blott den ena, gjuten 1469 af en Jacobus Wachevens(is?), har qvinnonamn enligt följande inskrift:

Exorcisata Elisabeth sum vocata, eller på svenska

Invigd jag blifvit, Elisabeths namn man mig hafver gifvit; hvaremot den andra, gjuten 1394 af Johannes Seenknecht, på plattyska upplyser, att hon kallats Martinus.

Innan vi lemna kyrkokloekorna, vilja vi äfven omnämna, att vid flere kyrkor ännu utvisas den grop, der kloekan gjutits, ty detta skedde i äldre tider vanligen vid själfva kyrkan. I Frölunda visste man äfven omtala följande sägen, som vi dock träffat på många andra ställen i landet. När kloekan skulle gjutas, hade mästaren skiekat sin gesäll i förväg för att göra alla förberedelser till gjutningen. Allt var färdigt, men mästaren sjelf lät vänta på sig. Frölundaboarne voro otålige, ty de ville ha sin kloeka till en viss dag och så lät gesällen malmen sjunda och göt kloekan. Det lyekades. Han fick den betingade lönen, tog sina penningar och begaf sig på hemvägen. På söndagsmorgonen, när hans kloeka för första gången skulle kalla Frölundaboarne till messan, mötte han på skogen sin mästare. »Hvarför har du öfvergifvit ditt arbete» sporde denne. »Hör I!» svarade gesällen, ty ljudet af den nya kloekan skar genom luften. »Hör I?» Ja mästaren hörde de herrligaste kloekljud som någonsin nått hans öron. »Det är Frölunda nya kloeka», sade gesällen, »nu ringer det samman der». Förbittrad grep mästaren till sitt svärd. »Har du tagit brödet från mig, så tager jag nu lifvet af dig», sade han och genomborrade gesällen.

Till äldre kyrkligt bohag, som man ej lyekats förstöra, höra dopkaren. Flera sådana, märkeliga för sin ålder och sina prydnader, äro ännu bevarade. Från Länghem har nu till Riksmuseet kommit ett sådant (fig. 1), som i en lång rad af bilder kring karets kant visar, såsom vi tro, huru mörksens makter af helgon och änglar hindras att ryeka till sig den ur dopet uppstigande christne, som omfattar korset och för hvilken Christus erlagt lösepenningen. En annan särdeles väl huggen, med en

bladranka öfver 8 af pilastrar uppbrna, med bladverk fyllda rundbågiga hvalf kring skålen, hvars botten på ndre sidan har tre blad inom hjertformiga i zigzag förbundna bandflätningar, finnes ännu i Dalstorp. Äfven Refvesjö, Håksvik, Gällsta och

Fig. 1. Dopfunten från Långhems kyrka

Asarp äga märkliga dopkar, och i Finneknmla lög på kyrkogården ett med kring foten löpande runskrift, som elum skadad upplyser, att stenluggaren hetat Andreas. Alla dessa, äfvensom Ullasjö kyrkas gamla dopkar, som stympadt står i trädgården vid Ullasjö stom, äga mer eller mindre bägarlik form, hvaremot den nu till Riksmuseum förflyttade, som tillhört Säms gamla

kyrka och 1869 träffades på Gällsta kyrkogård, haft fyrkantig skål på likaledes fyrkantig fot med rik växling af figurer och

Fig. 2—5. Dopffunt från Säms kyrka.

rankvridningar, olika på olika sidor (fig. 2—5). Äfven denna eger runskrift, som omtalar, att »*Andreas* (sannolikt samme man

som i Finnekunla) *gjort karet*. Vi hafva således här för oss en runkunnig stenhuggare, och sådana saknades icke i Västergötland under medeltiden. Af en »Harald Stenmästare» hafva vi sett prydliga grafloek i Ugglum och Ving, en Thormod har huggit det bägarlika dopkaret i Blidsberg o. s. v. När denne Andreas lefvat, kan väl ej på årtalet uppgifvas, men då äldre gotiska prydnader och runskriffter länge bibehållits i Västergötland, kan hans lefnad förläggas så långt ned som till slutet af 1200-talet, men yngre kan karet icke gerna vara.

Klockorna och dopkaren äro likväl icke de enda minnen från medeltiden, som Kinds kyrkor bevarat. För att ej nämna de mer eller mindre stympade lemningar af gamla helgonbilder, som här och der ligga strödda i tornen och på vindarne, fanns år 1869 i Holtslunga ett broderi i den tidens blandade lapp- och skuggsöm, som visade S:t Anna med sin dotter, den heliga jungfrun, på den ena, frälsaren på den andra armen, samt åtskilliga mer eller mindre förslitna helgonbilder. Slutligen torde vi ej heller böra med tystnad förbigå den vackra kalk och paten, ehuru ett tyskt arbete, som funnits i Asarp, men nu genom byte blifvit Riksmuseets egendom.

Den omständigheten, att Kind under medeltiden haft flere kyrkor än nu, eller 38 mot 33, skulle möjligen hos mången kunna framkalla tanken på en talrik befolkning. Visserligen vilja våra folksägner icke sällan förläggas till en tid, då »det fanns mera folk i Sverige än nu», men med all aktning för deras uppgifter, måste vi dock betvifla, att en sådan tid någonsin funnits. Det ligger så i sakens natur, att folket alltjemt måste ökas, äfven om krig, farsoter och andra tillfälliga orsaker för ett eller annat år vålla ett stilla-stående eller bakslag, att det ej kräver vidare bevis. Men att få någon kunskap om folk-mängden i en landsdel under medeltiden möter oöfvervinneliga svårigheter. Då finnos hvarken tabellverk eller statistisk byrå, och ehuru påfven i Rom nog lät presterna räkna sin hjord vid utkräfandet af de bidrag, som gingo till Påfvestolen, kunna vi af deras redovisningar knappt få något annat än en ledning för olikheten emellan de särskilda stiften. För Västergötland finnes dock en annan källa, som kan förleda till hvarjehanda gissningar, och denna är uppgiften i XIX floeken af Vestgöta-lagens

Tingmåla-balk om huru tinglotten eller de böter, som tillfölla hela landskapet, skulle delas emellan de särskilda landsdelarne eller bona och dessas underafdelningar, häraderna. Då grunden vid den yttersta fördelningen var »sligt tager man som man», kunna vi med fullt skäl deraf sluta, att folktalet eller åtminstone talet af bofaste män härvid varit bestämmande. Vi skulle således häraf möjligen kunna draga några slutsatser, huru det i detta fall var fatt, när lagen fästades. Till en början visar oss denna fördelning att Kind, som tillhörde Vartofta bo, ansågs lika med Redväg och hälften mot Vartofta härad. Då Kind således var en fjerdedel af bot och på detta kom $\frac{1}{6}$ i tinglotten, så skulle Kinds folkmängd utgjort $\frac{1}{24}$ af hela lagsagans, Vestergötland och Dal. Efter denna fördelning synes Kind hafva varit folkrikare än nuvarande Dal eller Dalsland, då fördeladt i blott 3 häradar (Nordals, Sundals och Vedbo*), hvilka tillsammans egde $\frac{19}{180}$, således icke fullt $\frac{1}{24}$, af hela lagsagans folkmängd. Vid en närmare granskning framgår också, huru ringa befolkningen då varit i skogsbygderna. Marks härad t. ex., hvarest då funnos många och vidsträckt skogar, ansågs motsvara det lilla Frökind, som ännu ej hunnit upp till 4000 invånare, då Mark nu har nära 10 gånger detta antal. Vi kunna ej betvifla, att tinglottens fördelning grundats på så säkra beräkningar, som då kunnat åstadkommas, och våga därför ett försök att skaffa oss några siffror till närmare stöd för våra gissningar. Frökind är till areal och folkmängd det minsta af Vestgöta-slättens häradar. Det har urgammal odling och var utan tvifvel redan vid den tid Vestgötalagen skrefs tätt befolkadt. En felräkning på ett eller annat hundratal är således der mindre än annanstädes att befara. Antaga vi då, att Frökind vid denna tid haft 3000 å 3500 inbyggare, så skulle detta för Kind gifva en siffra i förra fallet af 7,500 i senare åter af 8,750. Efter samma grund skulle hela Vestergötland med Dal egt en befolkning af 180,000 eller 210,000 menniskor. Att dessa siffror äro fullt riktiga, kan ingen vilja påstå, men så synnerligt otillförlitliga torde de icke heller vara. Måhända äro de i allt fall lika så goda som de kammarberäkningar, hvarpå var jordbruksstatistik ännu måste grundas, och

*) Tössbo och Valbo häradar nämnas ej och torde således ännu icke hafva bildats

vi få göra med dem som med de sistnämnda, hålla dem till godo i brist på bättre.

Om Kind i öfrigt under medeltiden veta vi ej synnerligt mycket, då permebrefven i Riksarkivet, vara hufvudsakligaste och man kan nästan säga våra enda källor, ännu icke för 1400- och 1500-talen blifvit ens förtecknade, hvilket medför nödtvängt att genomgå dem alla för att vinna de upplysningar, som kunnat önskas. En sådan förteckning kan möjligen dröja ännu en eller annan mausålder, och vi kunna ej vänta derpå. Följande vår grundsats att heldre omtala hvad vi veta än att glömma detta under väntan på mera grundliga, rikhaltiga och uttömmande upplysningar, vilja vi här meddela det lilla, vi kunnat inhemta, lemnande åt andra att sörja för fortsättningen. Till en början vilja vi då påminna derom, att Vadstenamunkarne gifvit häradet namnet Agnakind såsom en motsats till det bördigare Frökind, och deraf vill det synas, att Kindboarne under medeltiden icke kunnat glädja sig af bättre vilkor för deras jordbruk, hvad de ej voro sämre än nu för tiden, då Kind för den, som sett och pröfvat andra orters jordmän, icke har något synnerligt lockande. I ett fall voro dess innebyggare dock bättre lottade än nu. De hade fullt upp både af löfskog och barrskog samt goda betesmarker. Äfven höfångsten af ängarne, synnerligast maderna, torde hafva varit rikligare, och då kreatursantalet var ganska betydligt under Vasaättens dagar, är det sannolikt att äfven under medeltiden boskapskötsel varit en hufvudnäring. Så synnerligt lockande för kyrkans och frälsets män har Kind icke varit. Frälsejord, andlig och verldslig, saknades väl icke och likasom vi redan sett, att kyrkorna och deras prester deraf förvärfvat ganska mycket, så försmådde hvarken kloster, kapitel eller biskoparne de gåfvor i fastighet, hvarmed det fromma nitet hugnade dem. Äfven det verldsliga frälsets män hade här besittningar, och en del af dem voro i de mera framstående ätternas ego. Af permebrefven finna vi bland Kinds jorddrottnar, män och qvinnor med Lejonansigtet, Oxenstjernan, Färlorna, Tjurhufvudet, Sparren o. s. v. i deras vapensköldar; men om de äfven åtminstone före det 15:de århundradets början varit bosatte inom häradet, är mera ovisst. Sparren är det sköldemärke, som oftast förekommer och föres af män och qvinnor tillhörande åtminstone tre olika ätter: svenska och danska

Sparrar samt Kärtingar. Sätessgårdarne synas under den äldre medeltiden varit få, men ökas mer och mer under arens lopp. Man finner dock, att Erikstorp i det aflägsna Sjötofta år 1397 bebotts af en frälseanka Katarina Valdemarsdotter, som den 24 Aug. d. ä. till herr Abraham Brodersson säljer alla sina och sin aflidne sons Magnus Gröds eller Gröytens fastigheter i Kind, med undantag af denna hennes bebodda hufvudgård, som alltid borde förblifva inom hennes släkt. En annan märkelig jordegare var riksrådet Maths Gustafsson Sparre, mindre känd för sina stordåd, än för mordet på Linköpingsbiskopen Gotschalk 1372, hvilket ådrog honom en resa till påfven och en dryg »sonabot», som vållade honom stort trångmål. Han egde här Landbotorp nu Landboarp i Håksvik, som tykes hafva varit en hufvudgård. Den pantsatte han till Sven Sture, som först bortförpantade och sedan, år 1396, sålde godset till herr Abraham Brodersson, hvilken här med rätt och med orätt slog under sig många gods och gårdar. Kländer af detta köp måtte dock hafva uppstått och herr Maths återvunnit sitt arvegods, ty den 24 Mars 1400 pantsätter han det sjelf till herr Abraham för 600 mark sv. penningar, ett belopp som, med afseende å dåvarande fastighetsvärden i Kind, berättigar att antaga, att godset ej varit så obetydligt, och att äfven några underlydande hemman ingått i pantförskrifningen. Från 1400-talets början ökas de veterligen bebodda sätessgårdarnes antal. Det närvarande obetydliga men ännu år 1586 såsom sätessgård nämnda Hagenäs i Tverred beboddes år 1415 af en Nisse Pedersson. Nu bodde också, om man får tro en anteckning uti en lagbok, som redan för 200 år sedan kunde kallas gammal, den svenske Gylteättens stamfader Gunnar Gylta på Gälared, och samma anteckning upplyser, att han låtit bränna utloppet till sjön Såken djupare genom berget vid Gälaredsos och »kastat 300 sidor fläsk i elden att berget dess bättre skulle spricka sönder». Herr Gunnar hade många barn och bland dem en dotter jungfru Gyrid, som synes hafva ärfvt gården och der afidit i jungfrustånd. Om hemte gå ännu åtskilliga sägner. Nu bodde oek efter all anledning Peder Ribbing på Fästerid, som sedan länge stannade i hans ätt. Mot slutet af århundradet nämmas 1488 både Hofnäs (nu Hofsnäs) och Thorestorp, det förra bebodt af väpnaren Jöns Nilsson, det sednare af Thord Björsson, som i vapnet förde en vinkellake,

men var af Storeslägten. Äfven Limared nämnes 1516 såsom sätesgård för Lasse Nilsson, som af konung Hans adlades och skref sig Lasse Nilsson Skume, och Attorp torde samtidigt bebotts af Håkan Fadersson Thun. Under medeltidens sista dagar egde Storeätten här betydliga egendomar, och vi finna olika grenar af denna släkt på Risa, Högalid, Bragnum och Torpa. Märkeligast af dessa gårdar var den sistnämnda. När det blef sätesgård, vetu vi icke, men i slutet af 1300-talet egdes det af väpnaren Bengt Arvidsson, hvilken sannolikt varit af Storeslägten, ehuru han lika litet som Thord Björnsson på Thorestorp förde det vapen, som sedan blef denna ätts. Bengt gaf det såsom morgongåfva till sin hustru Elin Torstensdotter Oxenstierna, som nyss vorden enka den 9 Febr. 1400 för 20 lödiga mark svensk vigt pantsatte såväl denna som några andre gårdar till herr Abraham Brodersson. Till hvem dessa pantegods hemfallit, sedan herr Abraham med lifvet pliktat för sina många våldsgerningar, är ej känt; men af en dom utgifven den 16 Julii 1459 se vi, att Christina, enka efter Knut Arvidsson (Store), förklarats berättigad att för den ofvan uppgifna summan återlösa dessa af Bengt Arvidssons enka pantsatta gods, hvilken återlösningsrätt Thord Svensson (äfven en Store men af Thorestorpsgrenen) m. fl. velat tillägna sig. Om Knut Arvidsson, stamfader för de yngre slägterna Stenboek och Drake, bodde på Torpa, kan vara osäkert, men hvad beträffar hans son Arvid Knutsson råder i detta fall intet tvifvel. Godset synes äfven af honom först blifvit sanladt, ty år 1485 köpte han Kattagården i Torpa gårde, och 1495 tillbytte han sig af presten i Långhem Qvettatorpet derstädes.

Till en sätesgård hör en bättre åbyggnad eller sätesstuga, och ännu skall en sådan enligt lag finnas, ehuru man icke är så synnerligt nogräknad med efterlefnaden af detta lagstadgande. Men att frälsemännens hem under medeltiden varit så synnerligt väl försedda i detta fall, är föga troligt. Ytterst få af den tidens herremän hade fasta stenhus. Det var endast de förnämsta ätternas mera framstående medlemmar, som egde sådana på sina gårdar, och der de funnos betraktades de såsom särskilda fastigheter, såsom af flera medeltidsbref kan inhämtas. De mindre frälsemännen åtnöjde sig med trähus, och det är ganska sannolikt, att dessa ej voro synnerligt storartade. Små-

folket och det talrika half-frälset *) i början af 1600-talet bodde merendels i lägstugor med tillbygda tornlika loft, och det är derföre mycket möjligt, att dessa byggnader ett eller annat århundrade förnt kunnat vara tillfredsställande äfven för de mera högättade. Under tidernas lopp växte behovet af ökad utrymme och anspråken på bekvämlighet både hos frälset och ofrälset. När adelsjunkarne funno sina gamla stugor för trånga, började bönderna att växa i dem, och så har det gått framåt alltjemt. I början hade väl de förra ett eller annat sekels försprång, men detta har mer och mer förminskats, i samma mån som den yttre skilnaden emellan herreman och bonde utjemnats. Af ofvannämnda sätesgårdar har ingen, så vidt kunnat utrönas, haft stenhus, utom Torpa, och då detta, ehuru i senare tider förlängdt och förändradt, ännu kvarstår, förtjenar det en kort beskrifning. Sådant det nu är, bildar det en aflång fyrkant af nära 120 fots längd och 42 fots bredd med fyrkantigt traptorn på framsidan (fig. 6—9**). Huset är 3 våningar högt och tornet 4. Husets långsidor förbindas endast af 2 mellanväggar löpande genom alla våningarna. Men blott den norra delen af denna byggnad förskrifver sig från medeltiden. Dess murar äro något tjockare än det öfriga husets och i nedra våningen finnas ännu smärre fönsteröppningar, hvilka täckas af hela gråstenshällar i stället för hvalf, hvarförutan mycket annat här tyder på högre ålder. En smal trappgång dold i muren genomgår alla våningarna, och det äldsta huset har måhända varit ett fyrkantigt torn med 42 fots sidor, suarlikt Vinsatorps nu Vinsarps torn

*) Under denna benämning sammanfattar jag dem, som utan att hafva vunnit sköld och hjälm, och ej heller på grund af urgammal adelsbörd besuto frälsejord, hvilken de vanligtvis genom arf eller gifte förvärfvat. För denna jord rustade de som andre frälsemän, och många erkändes äfven såsom sådane. Denna medelklass var under Vasaättens första dagar ganska talrik, och behovet af rusttjänst föranledde, att man icke räknade så noga med deras frälserätt. Skilnaden emellan storbönder och det allmänliga frälset var icke heller synnerligt stor på den tiden.

**) Nedre våningen innehåller A. trång förstuga i traptornet, B yttre rum utanför C kyrkan (med predikstol i hörnet och dopställning i ena fönstret). E bod eller spiskammare och D köket. I mellanvåningen äro: A. passage, B sal, C D och E kamrar som medelst cloisonväggar varit fördelta af ett större rum, på samma sätt som rummet i 3:dje våningen öfver salen. En trappa i muren leder upp till gavelrummen.

i Redväg. Det är sannolikt, att denna del af Torpahuset bygts af Arvid Knutsson, om det ej funnits redan före hans tid, ty det kan vara äldre. Vid arfskiftet efter honom och hans hustru Anna Stenboeck, som hölls på Smidholmen den 24 Sept. 1508,

Fig. 6. Torpa stenhuis.

kom Torpa gård på den aflidne sonens Olof Arvidssons barns lott, men stenhuset ingick ej i skiftet; såsom kan ses deraf, att Knut och Bengt Arvidssöner samt deras syster Märta den 31 Maj året derpå förmägen öfverläto sina arfvedelar i Torpa stenhuis på förutnämnde brorsbarn. Huset har sedermera förlängts af herr Gustaf Olsson, troligtvis år 1550, men tornet torde ej hafva tillkommit förr än under dennes sonsons grefve Erik Stenboecks tid, enär Brahevapnet jemte det Stenboeckska blifvit satt öfver porten. Då detta hus med hvad det ännu bevarar och fordom omslutit är en af våra märkligaste herregårdsbyggnader, skola vi på annat ställe lemna en omständligare redogörelse för dess märkvärdigheter. Här vilja vi endast tillägga, att sägnen förlägger en ännu äldre byggnad till en liten ö i Asunden, hvars namn Husön och utseende icke gör berättelsen alldeles osannolikt.

Torpa var likväl icke det enda fasta stenhuset i Kind under medeltiden. Der fanns äfven ett kronans hus och fäste, Oppensten, på en bergkulle nti ängsmarken vid Säms och Åsarps-

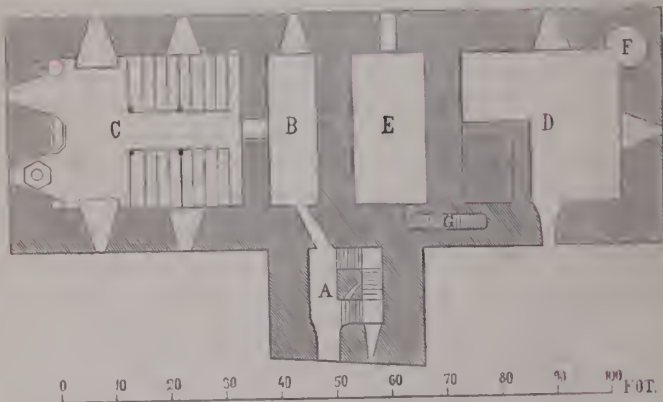
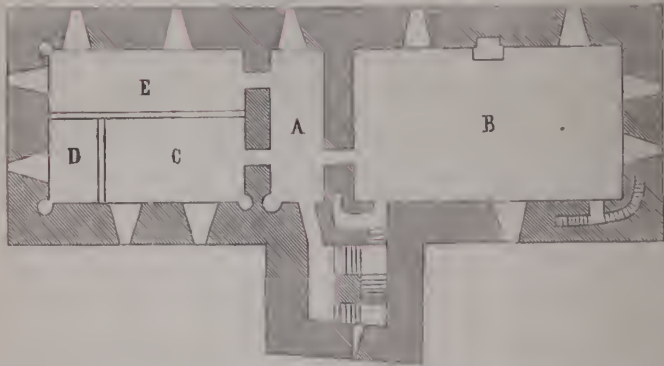
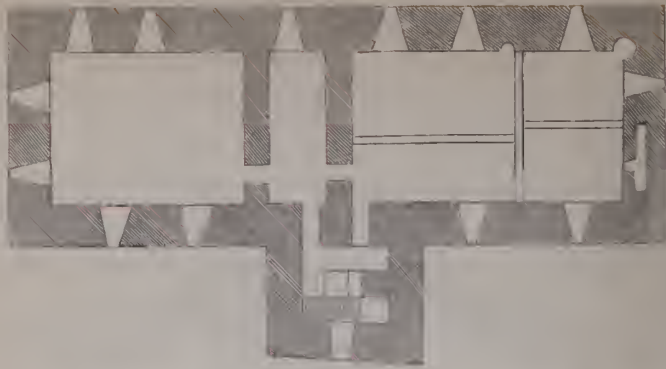

Fig. 7--9. Plan af de tre våningarna i Torpa stenshus.

åarnas förening (fig. 10 och 11). Lemningar efter dess byggnader synas ännu på detta berg, det s. k. Husberget, till hvilket en öfver den sumpiga marken anlagd väg leder från hemmanet Ryd, numera kalladt Ladugården, antagligen af sitt forna för-

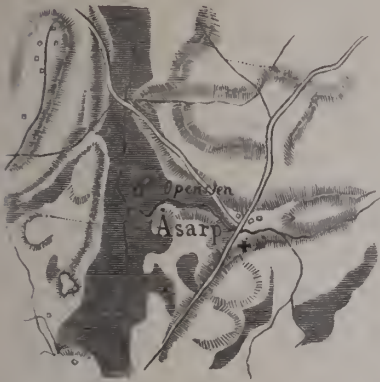

Fig. 10. Openstens fäste och kringliggande trakt.

Fig. 11. Openstens fäste.

hållande till slottet. Detta fäste har icke varit någon synnerligt storartad byggnad, och har bestått af ett fyrkantigt torn öfverst på berget med 34 fots sidor och 7 fots murvägg, bygd till ut- och insidor af större stenar med fyllmur af klapper i fast kalkbruk. Utanför tornet, på 6 fots afstånd derifrån men utan samband dermed, synas mot söder lemningar efter en i sned riktning dragen mur af 4 fots tjocklek, hvilken torde afsett att skydda ingången, som måste hafva varit på denna sidan, enär ännu skönjbara lemningar visa, att en trappgång af 8 fots bredd fört ned till en i sydvestlig riktning utsträckt, betydligt lägre del af berget. Af några tomtstenar, som på denna plan dana en hel fyrkant och två sidor af en annan, vill synas som om här funnits en om ej två träbyggnader. Längst mot öster nära foten af bergkäglan synas välbehållna lemningar efter en i 2 rum afdelad källare, och något derofvanför synes på bergets första afsats, som är nästan halfrund, spår efter ett utanverk, hvars båda ändrar varit sammanbundna med bergväggen. Denna är i

allmänhet tvärbrant, men der detta ej är fallet, har han förstärkts och afjennats med grof kullerstensfyllning, som i händelse af stormningsförsök äfven kunnat tjena till anfallsvapen mot den uppklättrande fienden, ty större äro stenarne icke. När nu här till lägges, att en vattengraf med vindbro afskiljt berget från fastmarken på de sidor, der åarna ej gjort samma tjänst, samt att pålverk af trä troligen omslutit det hela i en eller flera rader, så torde vidare förskansningar så vidt af kvarvarande lemnningar kan slutas, icke hafva funnits. Så ofullkomligt och trångt detta fäste än måste synas för våra ögon, har det dock i drottning Margaretas tid varit lufvudorten i ett dertill lydande län, omfattande Kinds, Mo och kanske äfven Redvägs härader. Det bygdes troligtvis af den danske konungen Valdemars trupper i början af 1360 talet, men året känner man ej med visshet; och var i Danmarks våld, till dess det omkring år 1383 såsom pantelän kom i den allt förvärfvande Bo Jonssons händer. Oppensten innehades sedan af drottning Margaretas gunstling herr Abraham Brodersson, som härifrån sjelf eller genom sina fogdar öfvade de våldsbragder och utpressningar, för hvilka han i Vadstenamunkarnes anteckningar beskylles, och hvarom många pernebreff bära vitne. Hvem som mottagit länet, sedan herr Abraham för sina ögerningar år 1410 måst plikta med lifvet, är ej känt, men den här förnt nämnde Nisse Pedersson till Haganäs var slottsfogde år 1413. Det gick sedan i förläning till greve Hans af Owersten, förstördes under Engelbrekts resning, då Martin Grabow var slottsfogde, och har sedan öfvergifvits.

Ett annat fäste, till läge och byggnad olika detta, har äfven funnits i Kind. Vi mena Kindaholm, eller Kindabus, som det i orten vanligen kallas. Äfven detta var lagdt vid föreningen af tvänne åar, men här fanns ingen hög bergkägla att bygga på, hvarföre andra sätt till detsammias tryggande måste vidtagas. Kindaholm låg vid södra Lillåns eller Kalfsåns förening med Ätran på den ndde, som bildas af dessa åars forna lopp — båda hafva nämligen i den lösa mosanden ändrat strömfåra, eller måhända fått denna omledd, när fästet bygdes. Med djupa och breda grafvar har denna ndde afdelats i 3 holmar, af hvilka den närmast Ätrans mvarande lopp och innersta är nästan fyrkantig och omgifven af förstörda men ännu tydliga jordvallar. Att någon byggnad funnits inom dessa är sannolikt, ehuru den måst

hafva varit af trä och svårligen kunnat hålla mer än 35 högst 40 fot i fyrkant. En 20 till 24 fot bred och djnp graf afskiljer denna holme eller hufvudfästet från en annan, som på två sidor betäcker den innersta och äfven haft jordvallar på de utåt vända södra och östra sidorna. Möjligen har äfven här funnits en träbyggnad, som kunnat vara större och mera långsträckt till sin grund än tornet på den innersta, hvilken varit förenad med denna genom en vind- eller fällbrygga. Öster om denna har på den yttersta och största holmen emellan båda åarna en hög vall uppkastats, så att en tredje afstängd plats eller ett utanverk bildats; äfven detta med halfrund skyddsvall för fällbron. Sådant var detta fäste, så vidt af kvarvarande lemningar kunnat slutas, och så godt dessa utan karta kunnat beskrivas. Dess planläggning har sålunda i följd af ställets belägenhet varit en helt annan än vid Oppensten och de med detta nära öfverensstämmande Saxholm och Edsholm i Vermland, Närboås i Närke m. fl., men derföre icke varit ensam i sitt slag. Fullkomligt liknande förskansningar finnas på åtminstone tvänne andra ställen i Vestergötland, nämligen Kinnaborg vid Viskan i Kinna socken, Marks härad, och på den s. k. Kungsholmen eller Rossbos udde i Bälunge socken, Kullings härad, om hvilka — för så vidt ej det sistnämnda är, hvad vi förmoda, det eljes spårlöst försvunna Stynaborg, som på sin tid varit hufvudort inom ett eget skattelän, bestående af Ale, Kullings och Barne härader, — historien intet vet att förtälja. Hvad Kinnaholm vidkommer äro vi i detta fall lyckligare. När det anlagts är väl ännu obekant, men troligtvis har det aflöst Oppensten, och såsom beläget närmare mot gränsen har det ostridigt varit en bättre och tjenligare försvarspunkt mot en från Halland inträngande fiende, ty en väg, sådan den nu var, gick redan i början af 1400-talet här förbi från Falkenberg, följande Ätran upp till Bogesund och genom Redväg upp till Falköping. Oppensten deremot hade sin egentliga betydelse såsom en nära midten af skattelänet belägen fast punkt för dem, som skulle samla och »vakta konungens skatt». Kindaholm fanns med säkerhet redan 1452, då det af uppbådad allmoge tappert försvarades mot danske härföraren Clans Rönnow. Dess träförskansningar skötes flere gånger i brand, men detta oaktadt afslog besättningen många stormar, innan dess anförare kunde förmas att uppgifva fästet. När detta förstörts eller

öfvergifvits veta vi ej med säkerhet; men det nämnes åtminstone ännu 1493 den 11 Februari, då några rådsherrar der samlades för att ransaka om mordet på herr Claes Åkesson, som varit höfvitsman uti länet.

Till dessa ofullständiga anteckningar om Kind under medeltiden kunde väl några tillägg göras, men vi måste nu avsluta dem. I en kommande uppsats skola vi redogöra för de upplysningar om denna bygd och dess befolknings seder och lif under Vasa-ätten, som vunnits hufvudsakligast ur häradets gamla domböcker.

Sveriges arkeologiska litteratur åren 1875 och 1876.

Af OSCAR MONTELIUS.

Tillägg till »Bibliographie de l'archéologie préhistorique de la Suède pendant le XIX:e siècle»^{*)}.

1. **Andersson, P.** Se N:o 49.
2. **Axelson, M.** Ett besök på Hjortehammars udde jemte några ord om Blekinges fornminnen i allmänhet. I »Svenska Familj-Journalen» 1875, sid. 373—374. Med 1 fig.
3. **Baltzer, L.** Se N:o 54.
4. **Berg, W.** Se N:o 54.
5. **Bruzelius, N. G.** Hunnestads-stenarne (i Skåne). I »Ny Illustrerad Tidning» 1876, sid. 428. Med 1 fig.
6. **Bruzelius, N. G.** Se N:o 46.
7. **Bugge, S.** Se N:o 49.
8. **Djurklou, G.** Se N:o 50.
9. **Düben, G. von.** Se N:o 46.
10. **Dybeck, R.** Sveriges runurkunder. I (Upsala län), 7:e häftet, och II (Stoekholms län), 6:e häftet. Stoekholm 1876, folio. 4 sid. med 12 pl.
11. **Fleetwood, J. G. G.** Se N:o 37.
12. **Gumælius, O.** Se N:o 47.
13. **Gustafsson, G. A.** Se N:o 49.
14. Gånggrifterna vid Falköping. I »Ny Illustrerad Tidning» 1875, sid. 240—241. Med 1 fig.
15. **Hermelin, O.** Se N:o 46.
16. **Hildebrand, B. E.** Se N:is 46 och 50.
17. **Hildebrand, H.** De förhistoriska folken i Europa. Femte häftet. Stockholm 1875, 8:o. Sid. 305—400. Med 102 fig.

*) I likhet med hvad vi gjort i nämnda, till slutet af år 1874 gående litteraturförteckning upptagas här endast de under de två sist-förlutna åren utkomna arbeten, som beröra den *för-kristna* tidens arkeologiska förhållanden. Vi hafva anledning hoppas, att ett kommande häfte af föreningens tidskrift skall innehålla en af dertill fullt lämplig person utarbetad bibliografi för den svenska medeltidens konst m. m.

18. **Hildebrand, H.** Se N:is 46, 48, 49, 50.
19. **Hofberg, H.** Se N:o 49.
20. **Klingspor, C. A.** Se N:o 55.
21. **Kurck, A.** Se N:o 46.
22. **Lillichöök, C. B.** Se N:o 49.
23. **Lindal, P. J.** Se N:o 49.
24. **Limmarsson, G.** Se N:o 47.
25. **Montelius, O.** Antiquités suédoises, arrangées et décrites par Oscar Montelius, dessinées par C.—F. Lindberg. Andra häftet (jernalderna). Stockholm 1875, 8:o. 117 sid. med 397 fig.
26. **Montelius, O.** Bibliographie de l'archéologie préhistorique de la Suède pendant le XIX:e siècle, suivie d'un exposé succinct des Sociétés archéologiques suédoises. Dédié au Congrès international d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques par la Société des Antiquaires de Suède. Stockholm 1875, 8:o. 106 sid.
 Redogörelsen för Fornminnesföreningarna i Sverige är utarbetad af C. Eichhorn och O. Montelius.
27. **Montelius, O.** Führer durch das Museum vaterländischer Alterthümer in Stockholm. Im Auftrage der K. Akademie d. Schönen Wissenschaften Geschichte und Alterthumskunde ansgearbeitet von Oscar Montelius. Uebersetzt von J. Meistorf. Hamburg 1876, 8:o. 2+138 sid. med 154 fig.
28. **Montelius, O.** Sur les rochers sculptés de la Suède. I »Revue archéologique» 1875, September och Oktober (sid. 137—142 och 205—210). Paris, 8:o. Med 14 fig.
29. **Montelius, O., m. fl.,** Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar. Första delen. Sveriges hednatid och medeltid till 1350, af O. Montelius. Häft. 1—3. Stockholm 1875 och 1876, 8:o. 240 sid. med 324 fig.
30. **Montelius, O.** Se N:is 46, 48, 49, 51, 52 och 54.
31. **Nilsson, S.** Se N:o 53.
32. **Nordenskjöld, C. F.** Se N:o 56.
33. **Olsson, P.** Se N:o 49.
34. **Palmgren, L. F.** Se N:o 52.
35. **Retzius, G.** Se N:is 46, 49 och 51.
36. **Rydberg, V.** Se N:o 52.
37. **Rääf, L. F.** Samlingar och anteckningar till en beskrif-

- ning öfver Ydre härad i Östergötland. Femte delen, efter författarens död utgifven (af G. Westling). Norrköping 1875, 8:o. 153 sid. med 18 pl.
sid. 67—107. Fornlemningar i Ydre härad, beskrifna och tecknade af L. F. Rääf och J. G. G. Fleetwood, 1864—65 med 18 pl.
38. **Stephens, G.** Macbeth, Jarl Siward og Dundee. Et Bidrag til Skotlands Historie fra Skandinaviens Rune-fund. Kjöbenhavn 1876, 4:o. 28 sid. med 2 pl. (Runsten vid Högbys kyrka i Östergötland).
39. **Stephens, G.** Se N:is 53 och 54.
40. **Stolpe, H.** Se N:is 46 och 51.
41. **Stolpe, M.** Se N:o 47.
42. **Torell, O.** Se N:o 46.
43. **C. J. T. (Tornberg, C. J.)** Ett fynd af kufiska mynt på Gotland år 1874. I »Numismatiska meddelanden, utgifna af Svenska Numismatiska Föreningen». II. Sid. 66—68. Stockholm 1875, 8:o. Med 2 fig.
44. **Wiede, C. L.** Nytt svar på den gamla frågan: Hvar låg Ansgarii Birka? Norrköping 1876, 8:o. 72 sid.
45. **Wiede, C. L.** Se N:o 56.
46. *Congrès international d'anthropologie et d'archéologie pré-historiques.* Compte-rendu de la 7:e session, Stockholm, 1874. 2 delar. Stockholm 1876, 8:o. 1020 sid., med 647 träsnitt i texten, 4 litografferade plancher, 2 kartor och 9 tabeller.

Deri äro införda följande svenska afhandlingar rörande förhistorisk fornforskning:

- sid. 135—142. **Kurek, A.** Sur l'âge de la pierre polie en Suède.
- » 152—176. **Montelius, O.** Sur les tombeaux et la topographie de la Suède pendant l'âge de la pierre. Med 31 träsnitt, 1 karta och 2 tabeller.
- » 188—202. **Montelius, O.** Sur les souvenirs de l'âge de la pierre des Lapons en Suède. Med 19 träsnitt och 1 karta.
- » 238—251. **Montelius, O.** Sur les différents types des haches en silex suédoises. Med 16 träsnitt.
- » 333—345. **Soldi, Hildebrand, H., m. fl.** Sur les haches perforées et les rapports de l'âge de la pierre en Suède avec l'âge du bronze. Discussion. Med 11 träsnitt.
- » 453—474. **Montelius, O.** Sur les sculptures de rochers de la Suède. Med 34 träsnitt.

- sid. 475—483. **Bruzelius, N. G.** Sur les rochers sculptés découverts en Scanie. Med 3 träsnitt.
- » 488—512. **Montelius, O.** Sur l'âge du bronze en Suède. Med 34 träsnitt.
- » 536—552. **Hildebrand, H.** Sur les rapports existant entre l'âge du bronze de la Hongrie et l'âge du bronze Scandinave. Med 19 träsnitt.
- » 579—584. **Hildebrand, H.** Sur la situation des Cassitérides. Med 1 träsnitt.
- » 592—601. **Hildebrand, H.** Sur les commencemens de l'âge du fer en Europe. Med 4 träsnitt.
- » 602—611. **Hildebrand, B. E.** Sur les tumulus du Vieil-Upsal. Med 20 träsnitt.
- » 612—616. **Hermelin, O.** Sur les sépultures et les autres monuments antiques du bassin du Mälär.
- » 619—640. **Stolpe, H.** Sur les découverts faits à l'île de Björkö. Med 40 träsnitt.
- » 687—692. **v. Düben, G.** Sur les caractères crâniologiques de l'homme préhistorique en Suède.
- » 693—740. **Retzius, G.** Sur l'étude crâniologique des races humaines. Med 19 träsnitt.
- » 777—788. **Stolpe, H.** Sur l'origine et le commerce de l'ambre jaune dans l'antiquité. Med 18 träsnitt.
- » 861—876. **Torell, O.** Sur les traces les plus anciennes de l'existence de l'homme en Suède.
- » 882—923. **Montelius, O.** Sur les poignées des épées et des poignards en bronze. Med 69 träsnitt.
- » 924—936. **Hildebrand, H.** Le musée royal d'archéologie de Stockholm.
47. *Sveriges geologiska undersökning.* Stockholm 1875. Kartor i 1:50,000 skala med beskrifning (8:o).
- 54 *) (1875). **Stolpe, M.** »Riseberga» (Nerike).
- 55 (1875). **Linnarsson, G.** »Latorp» (Nerike, Vestmanland och Vermland).
- 56 (1875). **Gumælius, O.** »Nora» (Nerike, Vestmanland och Vermland).
- De fasta fornlemningarna äro upptagna på kartorna och beskrifua i texten.
48. *Kongl. Vitterhets- Historie- och Antiquitets-Akademiens Månadsblad.* Tredje årgången. 1874. Stockholm, 8:o. 192 sid. med 86 fig.

*) För hvarje kartblad angifves nummer, tryckår, författare, bladets namn och den eller de proviuser, inom hvilka det kartlagda området ligger.

Efter utgifvandet af den ofvan anförda Bibliografien har slutet af denna årgång utkommit, innehållande:

- sid. 113—127, 129—144, 185—192. **H. H. (Hildebrand, H.)** Den anthropologisk-arknologiska kongressens sammanträde i Stockholm.
- » 145—147. **O. M—s. (Montelius, O.)** En brons-celt funnen i Lappland. Med 1 fig.
- » 147—160, 161—173. **O. M—s.** Minnen från Lapparnes stenålder i Sverige (forts. och slut). Med 24 fig.
- » 177—179. **H. H.** Örenölla-fyndet. 5. Med 2 fig.
- » 179—185. **H. H.** Fornlemningar vid Dalelven. Med 5 fig.
49. *Kongl. Vitterhets- Historie- och Antiquitets-Akademiens Månadsblad.* Fjerde årgången. 1875. Stockholm, 8:o. 196 sid. med 68 fig.
- sid. 4—14, 17—19. **H. H. (Hildebrand, H.)** Väreuds fornminnen. Anmälan af Dr J. A. Wittlocks arbete »Jordfynd från Väreuds förhistoriska tid». Med 2 fig.
- » 20—30, 169—170. **H. H.** Bronsklubborna (visas tillhöra medeltiden och ej, som mången antagit, hednatiden). Med 4 fig. Jfr sid. 90.
- » 33—34. **H. H.** Tors hammare. Tillägg till uppsatsen i Månadsbladet för 1872, s. 49 följ. Med 1 fig.
- » 42—43. **Gustafsson, G. A.** Nyfunnen runsten (af granit, vid Mjörner i Boge socken, Gotland).
- » 44. **Olsson, P.** Hällristningar i Skåne (vid Delperöd i Rörums socken, Albo härad).
- » 59—62. **Olsson, P.** Fynd af gammaldags farkoster i Skåne.
- » 62—64. **H. H.** Ett fynd af kufiska mynt i Dalarne (vid Ytternora i Husby socken).
- » 65—68. **O. M—s (Montelius, O.)**. Ett spånne från Öja socken i Södermanland. Med 1 fig.
- » 68—73. **H. H.** Om arkeologiska ortbeskrifningar.
- » 81—87. **H. H.** När skola de svenska universiteten få professioner i fornknnskap?
- » 90—91. **Andersson, P.** Bronsklubban från Dal (jfr sid. 20—30).
- » 97—101. **Bugge, Sophus.** Run-inskrifter på marmorlejonet från Piræeus.
- » 105—112. **Hofberg, H.** Fornlemningar i Vestmanland.
- » 124—125. **Lindal, P. J.** Nyfunnen runsten i Uppsala.
- » 125—128. **H. H.** Ett smycke från den senare jernåldern. Med 3 fig.
- » 128. **Lilliehöök, C. B.** Nyfunnen gånggrift i Asklanda socken, Gäseneds härad, Vestergötland.
- » 145—161. **Retzius, G.** Undersökning af några franska dösar (dolmens). Med 16 fig.

50. *Kongl. Vitterhets- Historie- och Antiquitets-Akademiens Månadsblad*. Femte årgången. 1876. Stockholm, 8:o. Sid. 197—392 med 50 fig.
- sid. 197—198. **H. H. (Hildebrand, H.)** Fynd från Floda socken i Södermanland. Med 1 fig.
- » 199—224. **H. H.** Fenikisk eller gutnisk? Med 16 fig.
- » 229—244. **Desor, E.**, och **H. H. (Hildebrand, H.)** Begravningsplatser tillhörande pålbyggarne i Neuchâtel-sjön.
- » 250—260. **B. E. H. (Hildebrand, B. E.)** Grafhögarna vid Gamla Uppsala. Med 20 fig.
- » 266—272. **H. H.** Från Vesterbotten och Lappmarken. Med 3 fig.
- » 272—274. **H. H.** Ett assyriskt bronssvärd. Med 1 fig.
- » 307—309. **H. H.** Från slutet af jernaldern. Med 2 fig.
- » 325—334 och 359—386. **H. H.** Den antropologisk-arkeologiska kongressen i Budapest
- » 335—340. **Djurklou, G.** Fornlemningarna vid Mölneby i Vestergötland.
- » 340—345 och 358—359. **H. H.** Ur den arkeologiska litteraturen.
51. *Tidskrift för antropologi och kulturhistoria*, utgifven af Antropologiska sällskapet i Stockholm. Band. 1. Häft. 1 och 2. Stockholm 1875 och 1876, 8:o.
- N:r 2. **Retzius, G.** Hvad har studiet af människorasernas hufvudskaalsbildning hittills uträttat och hvad torde vi närmast hafva att vänta af denna forskning? 40 sid. med 19 fig.
- » 3. **Montelius, O.** De svenska flintyxornas olika typer. Ett bidrag till frågan om den nordiska stenålderns indelning. 12 sid. med 16 fig.
- » 4. **Montelius, O.** Den antropologiska och arkeologiska litteraturen i Skandinavien under åren 1873 och 1874. 16 sid.
- » 5. Antropologiska sällskapets förhandlingar (mars 1873—maj 1875). 17 sid.
- » 6. Bulletin des Séances de la Société d'Anthropologie (för samma tid). 18 sid.
- Aftryckt i »Matériaux pour l'histoire primitive et naturelle de l'homme» 1876, sid. 49—71. Toulouse, 8:o.
- » 10. **Stolpe, H.** Grafundersökningar på Björkö. 22 sid. med 4 fig.
- » 11. Antropologiska sällskapets förhandlingar (oktober 1875—maj 1876). 10 sid.
- » 12. Bulletin des Séances de la Société d'Anthropologie (för samma tid). 11 sid.

52. *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift*. Andra bandet, 3:e häftet. (N:o 6. 1874). Stockholm 1875, 8:o. Sid. 207—301 med pl. 4—11 och 1 fig. i texten.
- sid. 207—233. **Palmgren, L. F.** Fornlemningar i Vestbo härad, Småland, på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad undersökta år 1873 af L. F. Palmgren. Med 2 pl. och 1 fig. i texten.
- » 234—246. **Rydberg, V.** Till tolkningen af Nordens äldsta runinskrifter (Björketorps- och Stentofte-stenarne i Blekinge, samt Tanums-stenen i Bohuslän). Med 5 pl.
- » 256—287. **Montelius, O.** Svenska fornsakssamlingar. 1.
- » 288—295. Litteratur. Årsberetning för 1873 af Föreningen til norske Fortidsmindesmerkens Bevaring. Anmäld af O. Montelius.
53. *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift*. Tredje bandet, 1:a häftet. (N:o 7. 1875). Stockholm 1876, 8:o. 90+XXII sid. med 1 pl. och 31 fig. i texten.
- sid. 1—46. **Nilsson, S.** Spår efter feniciska kolonier i Skandinavien. Med 1 pl. och 28 fig. i texten.
- » 47—64. **Stephens, G.** En svensk historisk run-brakteat. Med 3 fig.
- » 65—90. Svenska Fornminnesföreningens fjerde allmänna möte, i Göteborg den 14—17 Juni 1875 (forts. i 2:a häftet).
54. *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia*, utgifna på föranstaltande af länets Hushållnings-sällskap. Andra häftet (1875). Stockholm 1876, 8:o. Sid. 127—269. Med 35 fig.
- sid. 127—145. **Berg, W.** Fynd från stenåldern på Hisingen. Med 18 fig.
- » 146—165. Bohuslänska hällristningar, aftecknade af **L. Baltzer**, beskrifna af **Oscar Montelius**. 1. Med 13 fig.
- » 166—174. **Stephens, G.** Runstenen från Skee. Med 4 fig.
55. *Upplands Fornminnesförenings tidskrift*. Utgifven på föreningens bekostnad af **C. A. Klingspor**. Häft. 4 och 5. Stockholm 1875 och 1876, 8:o.
- Häft. 4 (1875). 80+XXIV sid., med 5 pl.
- sid. 3—80. (**Klingspor, C. A.**) Bidrag till Upplands beskrifning. 4. Med 5 pl.
- Häft. 5 (1876). 150+XV sid., med 18 fig.
- sid. 3—130. (**Klingspor, C. A.**) Bidrag till Upplands beskrifning. 5. Med 18 fig.

56. *Östergötlands Fornminnesförenings tidskrift*. I. Stockholm 1875, 8:o. 132+32 sid. med 4 pl. och 32 fig. i texten.
sid. 1—103. Nordenskjöld, C. F. Östergötlands minnesmärken.
Med 4 pl. och 32 fig. i texten.
» 109—129. Wiede, L. C. Östergötlands runurkunder.
57. *Runa*. En skrift för Nordens fornvänner, utgifven af R. Dybeck. Andra samlingens 2:a och 3:e häfte. Stockholm 1875 och 1876, folio.
Andra häftet (1875), sid. 19—34, med pl. 27—29 och 3 fig. i texten.
sid. 19—27. Utgifvarens antiqvariska verksamhet under en del af sommaren 1875.
» 27—28. Några fornsaker af gråsten. Med 1 pl. och 2 fig.
» 28—31. Gökstenen i Södermanland. Med 1 pl. och 1 fig.
» 31. Ett upländskt runord.
Tredje häftet (1876), sid. 35—48, med pl. 30—31 och 2 fig. i texten.
sid. 35—40. Utgifvarens antiqvariska verksamhet under sommaren 1876. Med 1 fig.
» 41. Nyfunne svenske runstenar (i Södermanland). Med 1 pl.

Svenska Fornminnesföreningens femte allmänna möte, i Strengnäs den 20—22 Augusti 1877.

Redan under de första åren af sin tillvaro hade föreningen erhållit inbjudning att hålla ett af sina allmänna möten i Strengnäs, och den skulle troligen redan år 1871 hafva begagnat sig deraf, om ej en stor del af staden vären nämnda ar blifvit lagd i aska af en förhärjande våldeld. Sedan staden återuppbygts, erhöll föreningen på våren 1877 en förnyad inbjudning, som dess styrelse med glädje antog, hvarvid det bestämdes, att mötet skulle hållas i Strengnäs den 20, 21 och 22 Augusti samma år.

Måndagen den 20 Augusti kl. 10 f. m. samlades de talrika deltagarne i Elementarläroverkets för mötet särskildt anordnade sollennitetssal, samma sal der Gustaf Vasa en gång valdes till Sveriges konung. Sedan föreningens ordförande, friherre STIERNSTEDT, förklarar mötet öppnadt, valdes till ordförande för mötet biskop ANNERSTEDT, till vice ordförande friherre STIERNSTEDT, samt till sekreterare domkyrkokonministern i Strengnäs WAHLFISK och föreningens sekreterare doktor MONTELIUS.

Mötets deltagare gingo derefter för att jemte stadens och den omkringliggande bygdens invånare möta föreningens höge beskyddare H. M:t KONUNGEN, som denna dag gästade Strengnäs och deltog i mötet, åtföljd af statsrådet CARLSON samt föreningens förre ordförande, öfverståthållaren friherre AF UGGLAS.

Kl. 12 fortsattes mötets förhandlingar. Sedan ordföranden helsat H. M:t, företogs till behandling den första af de sju frågor, som blifvit af föreningens styrelse antagna såsom öfverläggningsämnen å mötet. Den lydde:

Hvilka upplysningar lemna de äldsta fornminnena i Mälardalen om befolkningens och odlingens utbredning?

Doktor MONTELIUS yttrade:*) Da ingen annan begärt ordet, anhåller jag att få meddela några bidrag till frågans besvarande.

Redan från de äldsta tiderna kunna fornminnen i trakten omkring Mälaren uppvisas. För några tiotal år sedan trodde man visserligen, att minnena från stenaldern, d. v. s. från en period som slutat redan före Kristi födelse, voro mycket få omkring Mälaren. Emellertid hafva under de sista artiondena, och särskildt under det aldra sista, en mängd nya fynd kommit i dagen, som göra det möjligt att uppdraga grundlinierna till en teekning af landets förhållanden under denna aflägsna tid, hvilket lyckliga resultat vunnits i synnerhet derigenom, att inom de särskilda landskapen flere för saken intresserade personer samarbetat. Hvad särskildt den trakt beträffar, der vi nu befinna oss, hafva de viktigaste bidragen lemnats dels genom de samlingar som förvaras här i Strengnäs, och dels genom åtskilliga enskilda samlingar, hvilka under det sista artiondet uppstått, och af hvilka några redan räkna sina fornsaker i hundratal. Det är särdeles en del af Södermanland som i dessa samlingar är rikt representerad, nämligen Öppunda härad, gränstrakten till Nerike. I synnerhet genom de rika samlingar som blifvit hopbragta af grefvarne Claes och Adam Lewenhaupt, grefve Carl Bonde samt doktor Levin i Bie m. fl. har man fått upplysning om att i nämnda trakt så många minnen från stenaldern äro anträffade, att vid en räkning, som jag för några år sedan anställde öfver alla provinsens fornminnen från denna tid, hälften af hela antalet befanns tillhöra detta härad. Det var ett öfverraskande resultat derföre, att erfarenheten från vestra kusten kunnat gifva anledning att antaga motsatsen. Regeln är nämligen der den, att fornminnena från stenaldern följa hafskusten och floddalarna, då deremot de till Östersjön gränsande trakterna af Södermanland hafva visat sig jemförelsevis fattiga på stenålderssaker, under det att landskapets sydvestliga del befunnits så rik, som nyss nämndes. Denna motsats mellan de båda kusterna af Sverige faller i ögonen, äfven om man går längre söderut. Så eger Östgötakusten vida färre minnen från

*) Den redogörelse som här lemnas för förhandlingarna vid mötet grundar sig på stenografisk uppteckning af herr amanuensen E. Dahlgren.

stenåldern äro fallet är med de vestligare delarne af landet. De förhållanden som kunna iakttagas i Södermanland äro således icke något för detta landskap egendomligt, utan de återfinnas uteslutande en stor del af vår östra kust. Olikheten mellan förhållandet på östra och vestra kusten torde emellertid kunna förklaras deraf, att befolkningen utbredt sig från söder mot norr, mest följande vestra kusten, och derifrån utgrenande sig först till Vestergötland och sedan till Nerike, till dess den uppuätt angränsade delar af Södermanland. Tänker man sig denna riktning för folkets utbredning i hela Sverige, så kan det ej befinnas underligt, att den del af Södermanland som ligger närmast en af hufvudbygderna under stenåldern, nämligen Vestgötaslätten, är rikare på minnen från denna period än öfriga delar af landskapet. Vi få dock icke förbise att äfven i de östra delarne af landskapet åtskilliga sådana minnen blifvit tillvaratagna. Hvad särskildt beträffar sydöstra delen af provinsen, så har genom herr Karl Schmidts nitiska bemödanden nytt ljus deröfver blifvit spriddt, särdeles genom den af honom upprättade karta, som är utställd vid detta möte.

Inom Uppland visar sig ett förhållande, som något liknar det jag nu anmärkt från Södermanland derintinnan, att det icke är Roslagen som är rikast på minnen från stenåldern, utan att de flesta sådana träffas i södra och sydvästra delarne af landskapet, nämligen uti de trakter som ligga uteslutande utefter Mälaren och de vattendrag, hvilka gå till denna sjö. Det är egendomligt, att just trakten omkring Fyrisån under stenåldern, liksom i senare tid, synes hafva varit en af landskapets viktigaste delar. Inom Roslagen äro visserligen minnen från stenåldern få, men deras antal är icke betydligt i förhållande till fynden inom de nyss nämnda nejderna. Man har emellertid trott, att denna östra del af landskapet skulle vara fattigare än den visat sig vara. På sista tiden har nämligen, i synnerhet genom bemödanden af herr Schürer von Waldheim, ett större antal stensaker blifvit tillvaratagna inom Roslagen, än man förut känt.

I Vestmanland visa sig förhållanden, som efter det förut sagda icke kunna vara oväntade; man finner nämligen, att de delar af landskapet som ligga närmast Mälaren äro åtskilliga minnen från den tid hvarom nu är fråga, under det att i de vestra och norra delarne af provinsen, hvilka ännu i dag huf-

vudsakligen utgöras af skogsbygd, dylika minnen äro utomordentligt sällsynta.

Hufvudsamman af hvad man genom hittills skedda forskningar känner om minnena från stenåldern i Mälarelandskapen torde således vara den, att i Södermanland sydvestra delen af provinsen är den rikaste och att i Uppland och Vestmanland det egentligen är i trakten, omkring Mälaren och de till denna sjö gående stora vattendragen, som de flesta fynden anträffats, under det att både uti Södermanland och Uppland de östliga delarne utes efter Östersjön äro vida fattigare på fynd från nämnda tid, en omständighet som är af vigt derföre, att den står i motsats till förhållandena på Sveriges vestra kust.

Då ingen annan yttrade sig om denna fråga, öfvergick man till den *andra*:

Till hvilken tid höra de så kallade domareringarne, och hvartill voro de afsedda?

Doktor HOFBERG: Jag har i afseende på denna fråga redan för nio år sedan uttalat mina tankar, grundade på de forskningar jag då gjort inom Nerike. Af dem framgår, att dessa domareringar, såsom de allmänligen kallas, svårligen kunna hafva varit det som namnet antyder, åtminstone icke alla. De måste hafva varit använda till helt andra ändamål, ty det är åtskilliga omständigheter, som göra det nästan oantagligt, att de varit begagnade till tingsplatser. Om man iakttager, huru de under namn af domareringar kända stensättningar, som finnas bibehållna i Nerike, och som utgöra ett antal af 20 stycken, ligga i förhållande till de gamla häradena, så befines det, att i somliga af dessa härad finnas inga domareringar, under det att i andra finnas flere sådana, såsom i Kumla härad, der det finnes ända till 4 å 5 stycken. Det skulle dock hafva varit öfverflödigt att hafva så många tingsplatser inom ett enda härad, liksom det svårligen kan förklaras att de skulle helt och hållet saknas inom ett annat. Antalet stenar i dessa stensättningar är visserligen på många ställen tolf, hvaruti man velat se en antydning om den gamla tolfmannanämnden, men tolftalet är dock alldeles icke det allmänt och alltid förekommande, utan det finnes domareringar, som hafva endast nio eller sex stenar, och jag har under en af mina resor varit i tillfälle att granska

en sådan ring, som innehöll icke mindre än 30 stenar. Jag kom äfven af en händelse att fästa uppmärksamheten vid ett annat förhållande med dessa stensättningar i Nerike, nämligen att det i närheten af några fanns en källa, som af folket kallades *Skärkällan* eller *Skirkällan*. Detta gaf mig anledning att vid hvarje sådan fornlemning söka efter, om någon källa fanns i närheten, och jag fann då, att vid alla de 20 domareringarne i Nerike fanns verkligen en sådan källa. Det samma har blifvit iakttaget i Vestergötland af doktor Hildebrand, och äfven i Halland eger samma förhållande rum. Min enskilda tanke är derföre den, att dessa fornlemningar, om de ock någon gång i enstaka fall blifvit begagnade såsom tingsställen, i allmänhet varit *offerplatser*. Detta är så mycket antagligare, som i de flesta fall i närheten af dessa domareringar finnas grafvar; ja till och med inom ringarne har man funnit spår af grafvar. Jag tror alltså, att lagskipningen icke varit den egentliga orsaken till deras tillkomst, om ock i enstaka fall våra förfäder samlats vid dem och der afgjort sina angelägenheter, hvaraf möjligen namnet domareringar uppkommit.

Doktor MONTELIUS: Det är endast i afseende på frågan om den tid, till hvilken dessa domareringar höra, som jag ber att få yttra några ord, emedan frågan derom icke af den siste talaren berördes. Jag tror, att de undersökningar, som blifvit gjorda uti dessa domareringar, temligen enstämmigt tala derom, att de tillhöra *jernåldern*, eller årtusendet närmast efter Kristi födelse. Man har från denna tid en så stor mängd stensättningar i olika former, runda, trekantiga, ovala o. s. v., att den omständigheten i och för sig väckt uppmärksamhet, i synnerhet som från föregående perioder sådana stensättningar äro mycket sällsynta. Under det jag således är öfvertygad derom, att domareringarne förskrifva sig från jernåldern, tror jag att det möter stora svårigheter att bestämma, från hvilken del af jernåldern hvarje sadant fornminne härleder sig, och jag anser att vi ej hafva en tillräcklig mängd iakttagelser för att kunna säga, om de tillhöra den ena eller andra delen af jernåldern. Det synes dock som om åtminstone några af dem skulle tillhöra den senare delen af perioden. Då emellertid frågan är i hög grad värd att uppmärksammas, så vill jag uppmåna alla, som äro

intresserade för saken, att söka insamla så många upplysningar derom som möjligt. Jag har mig icke bekant, hurvida särskildt doktor Hofberg har gjort några iakttagelser med afseende på tidsfrågan; det vore af intresse att få höra, hurvida så är händelsen.

Doktor HOFBERG: För att besvara den fråga, som doktor Montelius framställt, vore gräfningar i de graflemningar, som oftast finnas omkring eller i närheten af domareringarne nödvändiga; några sådana har jag emellertid icke varit i tillfälle att anställa, hvadan jag i afseende på bestämmandet af tiden för domareringarnes ålder icke kan yttra mig närmare än att de ganska säkert tillhöra jernåldern och måhända den senare delen af denna period. — Det finnes för öfrigt verkligen ett par exempel på att ting blifvit hållna vid domareringar. Vid Mellösa kyrka *) i Nerike finnas ännu några stenar kvar af en domarering, och vi hafva i behåll ett dombref från år 1381, som är dateradt från den platsen.

Prosten SALENIUS: Med anledning af det, som här blifvit taladt om domareringarne, vill jag meddela några upplysningar från min hemort. I Kjula socken hafva vi en domarering, i närheten deraf finnes en källa och omkring domarestenarne, så som fornlemningen der kallas, ligger en mängd grafkullar och der står äfven den ryktbara runstenen. Beträffande det, som herr Hofberg yttrade om domareringarnes ändamål, vill jag nämna, att jag har en handling, som är daterad Kjulaås år 1595. Det är en köpeafhandling, som rör egendomen Solby i Vallby socken och på den finnes alla nämndemännens underskrifter med tydliga namn.***) Hvar emellertid tingsplatsen varit på Kjulaås är numera icke bekant. En författare har sagt, att den skulle hafva varit belägen vid ett ställe, som kallas Tingsås, men det är föga troligt, ty det ligger midt inne i skogen och domareringarne pläga alltid ligga vid stora vägen.

*) Hofberg, »Nerikes gamla minnen», sid. 35. Brevet är utfärdadt »apud ecclesiam Mædhellösa» (vid Mellösa kyrka).

**) I »Svenska Riksarkivets pergamentsbref» (N:o 1631) omtalas ett den 10 Oktober 1381 på »Kiwlboase» (Kjulaås) af vice häradshöfdingen i Östra Rekarne utfärdadt fastebref. O. M—s.

Lektor AMINSON: Till hvad den siste talaren anförde ber jag blott att få tillägga, att det står på det dombref han omnämnde, att det är »träffadt på rätter tingstad på Kjulas.»

Kandidat BOLJE: Da nu den åsigten framstälts, att domaringarne varit använda till offerplatser, så vill jag påpeka en omständighet, som kanske torde kunna bidraga till frågans besvarande eller åtminstone gifva ett stöd åt doktor Hofbergs antagande. Det finnes sasom bekant ett gammalt namn på offerställen, nämligen *harg* (på isländska *hörg*), hvilket just betyder *stenaltare*. Det fortlevver ännu uti åtskilliga byanamn flerstädes inom landet. Skulle man nu vid undersökning finna, att dessa domaringar äro belägna vid eller i närheten af sådana orter, i hvilkas namn ordet *harg* ingår, sasom t. ex. Thorshälla eller Thorsharg, så hade man der ett bevis för att dessa kretsar varit använda till offerplatser och att man i dem hade de gamla hargarne.

Prosten SALENIUS: Jag har en sak att tillägga, nämligen att det finnes anteckningar om att ännu länge efter år 1595 tingspredikningar höllos i Kjula kyrka. Således måste ting hafva blifvit hallna på asen fortfarande, emedan kyrkan icke kunde hafva begagnats till tingskyrka, om ej ting i närheten deraf verkligen blifvit hållna. De anteckningar, af hvilka dessa upplysningar erhållas, gå ända till slutet af 1600-talet, och innehålla uppgifter om hvilka af presterskapet, som tjenstgjort vid hvarje tillfälle.

Doktor MONTELIUS: I det jag antager, att den forskningsmetod, som kandidat Boije förordat, skulle kunna leda till vigtiga resultat i frågan, ber jag att få fästa uppmärksamheten på en annan omständighet, som kanske också bör iakttagas. Det torde nämligen vara skäl att efterse, om å de stenar, som bilda sjelfva ringen, eller å den sten, som ofta befinner sig i midten deraf, kunna spåras sådana skälformiga fördjupningar, som finnas på de s. k. elfva-stenarne, hvarom lektor Wiberg väntas skola hålla föredrag. Det är med skäl antaget, att dessa stenar varit använda vid offren i gamla tider, såsom stöd för hvilken åsigt åtskilligt kan anföras, bland annat det, att man ännu

flerestådes i Sverige offerar i stenar med sådana skålförmiga fördjupningar. Det finnes dessutom äfven andra omständigheter, som bestyrka att de urholkade stenarne varit offerstenar, nämligen att i närheten af dem pläga ligga källor, som ännu i dag betraktas såsom offerkällor. Detta är särskildt fallet med den stora »Ballerstenen» *) vid Falköpings station; der finnes en källa, som, enligt hvad ryktet säger, ännu på senaste tider varit använd såsom offerkälla. Så vidt jag vet, känner man visserligen ännu intet om sådana skålförmiga fördjupningar å domaringarnes stenar, men då det vore skäl att anställa undersökningar derom, har jag här velat påpeka saken. — I afseende på den åsigt doktor Hofberg framställt ber jag få nämna, att äfven om dessa så kallade domaringar ursprungligen varit afsedda för annat ändamål, det dock kan hända att de under senare tider varit använda till tingsplatser. Man har bestämda bevis för, att ting under medeltiden blifvit hållna på platser som icke varit ursprungligen afsedda till tingsställen, såsom t. ex. på stora grafhögar. Jag minnes särskildt, att det varit fallet med den stora Anundshögen i Badelunda socken, Vestmanland; man har ännu kvar ett dombref från år 1392, i hvilket det uttryckligen säges, att det är utfärdadt på »tinget vid Anundahög.» **) Då det icke med skäl kan antagas, att denna hög blifvit uppkastad endast såsom tingshög, så ligger deri en antydning om, att man vid tingen begagnade lokaler som voro lämpliga för ändamålet, utan att de ursprungligen därför varit afsedda, och naturligt är äfven att, då tingen höllos under öppen himmel, man dertill företrädesvis valde sådana ställen, att den som talade kunde stå på en upplöjd plats, hvarifrån han hördes vida omkring.

Lektor WIBERG: Jag är förekommen af doktor Montelius, men jag vill begagna tillfället att på det lifligaste instämma i den önskan han uttalade, eller att vid alla sådana s. k. domaringar eller tingsplatser, som man känner till, undersökning måtte anställas, huruvida elfva-stenar der förefinnas. Man må dervid komma ihog, att de der elfva-stenarne äro af flere olika

*) Afbildad å sid. 133 i andra upplagan af prof. Nilssons »Bronsåldern».

**) »Sveriges historia», 1:a delen (af Montelius), sid. 465, not.

slag — jag tror mig åtminstone kunna bevisa det. Det är visserligen säkrast, om man kan få reda på de skalformiga fördjupningarna, som spela en så stor rol, icke blott i vårt land, utan i hela mellersta Europas arkeologi, men det finnes äfven sadana stenar af annan form, hvilka jag tror mig kunna adagläggas i alla fall äro elfvastenar. Denna bevisning är redan försökt, men jag hoppas kunna ytterligare förstärka den.

Kamrer LUNGGREN: Med anledning af den förevarande frågan ber jag att få nämna, att nära Vingåkers station finnes en domarering bestående af tolf stenar, och i dess närhet en källa, som ännu för 40 år sedan besöktes af befolkningen. Omkring denna domarering finnes också Vingåkersbygdens största graf fält, hvilket år 1852 undersöktes af Richard Dybeck, och som dervid visade sig tillhöra jernaldern; troligen är domareringen samtlig med densamma.

Tvänne föredrag höllos derefter, af doktor MONTELIUS »*Om våra förfäders invandring till Sverige*», och af domprosten STRÖMBERG »*Strengnäs stad och omnejd, några forskningar och minnen*». *)

Sedan dagens förhandlingar dermed voro afslutade, besökte mötets deltagare dels den tillfälliga utställning af fornsaker från Södermanland, som af lektor AMINSON och domkyrkokomminister WAHLFISK blifvit anordnad i Elementarläroverkets hus, dels den dyrbara samling af kyrkliga fornminnen från medeltiden, som förvaras i domkyrkan. En närmare kännedom om båda dessa rikhaltiga samlingar erhålles af de utförliga tryckta förteckningarna. Bidrag till den tillfälliga utställningen hade lemnats af Södermanlands Fornminnesförenings och Elementarläroverkets dermed förenade samling, samt från de samlingar som tillhöra herr Edvard Bohnstedt, grefve Carl Bonde, friherre G. von Düben, doktor H. Hofberg, grevevarne Adam och Claes Lewenhaupt, doktor P. A. Levin, friherre J. G. Sack, herr Karl

*) Det senare föredraget lär komma att, omarbetadt och utvidgadt, utgifvas särskildt.

Schmidt, m. fl. *) Den sistnämnde hade dessutom utställt en af honom med synnerlig noggrannhet utförd karta öfver fornminnena i Rönö och Hölöbo härad.

Tisdagen den 21 Augusti kl. $\frac{1}{2}$ 9 f. m. företogo mötesdeltagarne med ångfartyget Tynnelsö en utfärd till den i närheten af Hesselbyholm belägna »Rellingeborg», en storartad, af ohuggna, löst på hvarandra stapplade gråstensblock bildad ringmur. Sedan besågos Vårfruberga klosterruiner på Fogdön och flere af den fornminnesrika Selaöns märkligaste grafhögar, bantastelar och runstenar, den under namn af »Åsa domaresäte» kända skeppssättningen, **) samt Tynnelsö slott. Både vid Hesselbyholm och Tynnelsö utvecklade egarne, på förra stället Svenska Fornminnesföreningens ordförande friherre Stiernstedt, och på det senare stället löjtnant Boström, en storartad gästfrihet, och för färden till Rellingeborg liksom för den öfver Selaön hade traktens jordägare kostnadsfritt anskaffat en stor mängd åkdon, trots den brådskande skördetiden.

Onsdagen den 22 Augusti kl. 10 f. m. fortsattes mötets förhandlingar, hvarvid Ordföranden först helsade herr riksantikvarien HILDEBRAND välkommen, hvilken af angelägna göromål varit hindrad att förr infinna sig vid mötet.

Derefter föredrogs den *tredje* frågan:

Till hvilken tid höra de så kallade skeppssättningarna?

Lektor WIBERG: Jag hade väntat, att någon annan, som bättre kände till detta ämne, skulle begära ordet, men då så ej skett, ber jag att få yttra några ord. Jag tror, att skeppssättningarna, åtminstone i mellersta Sverige, tillhöra den senare järnåldern, hvilket dock naturligtvis ej hindrar, att de äfven kunna hafva funnits under den äldre järnåldern. Ut i den trakt, jag haft tillfälle att i detta afseende bäst iakttaga, har jag funnit,

*) De flesta i dessa samlingar förvarade fornsaker från stenåldern äro omtalade i »Antiquarisk tidskrift för Sverige», 3:e delen, sid. 303—309 och 423—425.

**) Afbildad i Dybecks »Runa», 1842, sista planchen, fig. 10 och 11; jfr sid. 24.

att skeppssättningar ligga i sammanhang med graffält fran den senare jernaldern, och vi hafva dessutom i sagorna en mängd uppgifter, som tala om, huru kämpen sattes i sitt skepp efter döden och på det sättet begrofs. Af dessa omständigheter tycker jag mig kunna sluta till behörigheten af hvad jag nyss yttrade, eller att vi med säkerhet torde kunna förlägga skeppssättningarna till den senare jernaldern, utan att dock dermed förneka möjligheten af deras tillvaro äfven under en äldre tid.

Kyrkoherden LJUNGSTRÖM: Jag skulle vilja framhålla, att skeppssättningarna understundom tillhöra en något äldre tid än den lektor Wiberg nu antydt. Jag grundar denna min mening på den kännedom jag eger om ett särdeles stort graffält i närheten af min hemort, på hvilket finnas stensättningar icke blott i skeppsform utan äfven af den vanliga runda ringformen, hvilka senare man i Vestergölland kallar »domaresäten». I närheten af dessa stensättningar har man nu funnit vapen och verktyg, som visa en något högre ålder än den yngre jernalderns. Da dessutom, såsom sagdt, stensättningar med skeppsform här förekomma alldeles intill och blandade med runda stensättningar, hvilka senare man antagit skulle förskrifva sig från en något äldre tid än den yngre jernaldern, så ligger här en antydan om att skeppssättningarna äfven kunna gå upp till denna äldre tid, churuväl jag ej vill påstå, att denna omständighet utgör något bestämdt bevis derför. Det fält, hvarom jag nu talar, är beläget mellan Skara och Lidköping, i Säfvareds pastorat. Der finnes en hög ås, som kallas Brakelund; uppe på densamma finnes en rund stensättning, men på dess sydsida är ett större fält, som har en utsträckning af cirka 300 alnar, och der finnas icke mindre än fem skeppssättningar. Manga af dessa äro mycket förstörda, men ingen dock mera än att man mycket väl kan spåra skeppsformen. Uti ett litet arbete, som jag gaf ut för några år sedan, finnes en karta öfver dessa skeppssättningar. *)

Lektor WIBERG: Jag vill blott påminna om, att jag i mitt förra anförande tydligt tillkännagaf, att det var inom den del af Sverige jag haft tillfälle att närmare studera, som jag ansåg

*) Ljungström, »Kinncefjerdings och Kållands härader samt staden Lidköping», sid. 52.

skeppssättningarna tillhöra den yngre jernaldern. Särskildt vidhåller jag detta i fråga om Gestrikland, i synnerhet dess kusttrakter, och annorstädes tror jag ej att några skeppssättningar inom detta landskap förekomma. Då jag nu icke heller har ringaste anledning att bestrida riktigheten af hvad min ärade vän kyrkoherden Ljungström nyss yttrade, så finner jag att deraf icke kan följa annat, än att skeppssättningarna tillhöra olika tider inom olika landskap. Jag är så mycket mera böjd att antaga detta, som det är alldeles obestriddigt, att kulturen i Gestrikland är mycket yngre än i de trakter, som den siste talaren omnämde.

Kyrkoherden LJUNGSTRÖM: Det är ytterligare en skeppssättning, som jag väl känner till, ty den ligger alldeles intill min bostad (Tunheims prestgård). Den är till en del förstörd, men har ännu maststenen kvarstående; likaledes äro både för- och akterstammen försedda med större stenar. I närheten finnas åtskilliga högkummel, och jag har grävt i några af dem samt funnit kol, aska och brända ben. Doktor Montelius har sett dessa skeppssättningar, hvadän måhända han kan upplysa oss om de tillhöra den ena eller andra perioden.

Doktor HOFBERG: Min erfarenhet om dessa foruleeningar, hvad angår mellersta Sverige, är den, att de otvifvelaktigt tillhöra den yngre jernaldern. I Nerike, som jag genomskött, finnas fem skeppssättningar, af hvilka tre äro belägna på Luungersåsen i Götlunda socken. I en af dessa skeppssättningar står en ruusten, som otvifvelaktigt är rest öfver den person, som der är begrafven. *) På Åland finnes äfven en skeppssättning, men, så vidt man vet, hafva hittills inga saker der blifvit funna från vare sig sten-, brons- eller den äldre jernaldern, och da nu en skeppssättning der finnes, så tyckes det vara tydligt, att denna tillhör den yngre jernaldern.

Doktor MONTELIUS: Jag är af alldeles samma åsigt som de siste talarne, eller att skeppssättningarna åtminstone i mellersta Sverige måste anses tillhöra den yngre jernaldern. Hvad

*) Hofberg, »Nerikes gamla minnen», sid 81, och afbildning sid 82.

beträffar det, som den siste talaren anförde om Åland, så delar jag fullkomligt hans uppfattning. Man känner ej från Åland fynd från någon annan period än den yngre järnåldern. I Helsingfors museum finnes ett ej obetydligt antal fynd från denna period anträffade på Åland, men ej ett enda tillhörande någon annan period. Deraf vill jag visserligen icke draga den slutsatsen, att ön icke förr varit bebodd, men man kan med ganska stor sannolikhet antaga, att de fasta fornlemningarna tillhöra samma period som den, hvarifrån de många fynden härstamma. Likaså anser jag, att den nämnda runstenen i Nerike är mycket betecknande för den omgifvande stensättningens ålder, emedan denna runsten ej kan vara äldre än från den yngre järnåldern, och dess samtidighet med skeppssättningen torde vara utom allt tvifvel. Vid Lilla Lundby i Lids socken, Södermanland, finnes en med den uysse nämnda ungefär samtidig runsten, som står i ena stäfvén af en skeppssättning. *) Dessa båda fall synas höja öfver allt tvifvel, att åtminstone de flesta af dessa fornminnen, såsom herrar Wiberg och Hofberg nämmt, tillhöra den yngre järnåldern. Huruvida de äfven kunna tillhöra den äldre järnåldern, tror jag vara försigtigast att tills vidare lemna öppet; så vidt jag känner, finnes intet fynd från någon skeppssättning, som lemna stöd för en sådan åsigt. Dernti ligger visserligen intet bevis, och jag vill alltså ej yttra något bestämdt, så mycket mindre som Worsaae är benägen att hänföra de skeppssättningar, som finnas i södra Skandinavien och Kurland till den äldre järnåldern.

Vid Slawek i Lifland har nyligen blifvit gjordt ett särdeles märkvärdigt fynd. På botten af ett stort aflångt stenröse träffades en skeppssättning, som att döma af den beskrifning grefve Sievers lemnat, **) skulle hafva en bestämd likhet med de skandinaviska skeppssättningarna. Man såg konturerna af skeppets yttre sidor och äfven roddarebänkarne. Vill man emellertid vara riktigt kritisk, så kan man icke förbise den omständigheten, att det vid borttagandet af ett stort röse kan vara

*) Dybeck, »Svenska runurkunder», N:o 46, och »Sveriges historia», 1:a delen, sid. 356.

**) I »Sitzungsberichte der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte», d. 16 Oktober 1875; och i »Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat», band 8, häft. 3.

svart att afgöra, om de stenar, som ligga på dess botten, tillhöra en så invecklad figur som en skeppssättning med roddarebänkar, eller om de tillhöra sjelfva röset. Det är fara värdt att, om man fått den idén att en skeppssättning föreläge, man kan blifva frestad att taga bort stenarne på ett sådant sätt, att de qvarvarande bilda en skeppssättning. Emellertid tyckes det af de detaljerade uppgifterna om stenarnes läge i det af grefve Sievers beskrifna röset, som om en sådan anmärkning i detta fall icke vore befogad, utan ett af stenar bildadt skepp synes verkligen hafva varit doldt under röset. Detta är den enda skeppssättning af sådant slag, som man hittills känner, ty alla andra äro belägna i dagen på sjelfva jordytan och icke täckta af vare sig jordhögar eller stenrösen. Det torde kunna antagas, att en sådan stensättning doldt af ett stenröse vore en mellanform mellan de vanliga skeppssättningarna och de grafvar, som bildats på det sätt att den döde blifvit satt i ett verkligt skepp och en hög uppkastad deröfver. Hvad nu aldern af denna lifländska skeppssättning beträffar, så är dess kärkomst från den äldre jernaldern alldeles obestriddig. Man kan emellertid icke gerna här af draga någon slutsats i afseende på de svenska skeppssättningarnas alder, dels därför att dessa finnas i ett annat land, och dels därför att de till sin form äro afvikande. Fyndet i stenskeppet vid Slawehk är emellertid allt för märkvärdigt för att förbigås. Jag vill ock nämna, att några arkeologer i Östersjöländerna, bland andra Grewingk, *) synas böjda för att hänföra denna skeppssättning till den yngre jernaldern, men detta är utan tvifvel ett missförstånd, ty det kan lätt bevisas, att de i sammanhang dermed finna sakerna tillhöra 4:e århundradet efter Kristus eller tiden deromkring, således just den äldre jernalderns blomstringstid. I närheten äro äfven romerska mynt från samma period nyligen anträffade, hvilket fynd också synes haft inflytande på Grewingks mening, så att han nu mera icke håller så mycket på sin förra åsigt utan är böjd för att i likhet med de nordiska förforskarna hänföra stenskeppet vid Slawehk till den äldre jernaldern.

*) »Das Slawehk-Steinschiff in Mittel-Livland» (Dorpat 1876); och i »Archiv für Anthropologie», band. 10 sid 73 och följ.

Derefter öfvergiök man till den *fjerde* frågan:

Hvilka till senare tid bevarade kyrkor i Södermanland kunna anses vara de äldsta?

Prosten SALENIUS: I den trakt der jag är bosatt äro Kjöla, Sundby och Jäders kyrkor sannolikt de äldsta. Man har visserligen icke kvar några dokument, som kunna bevisa detta, men ett bevis är dessa kyrkors närhet till den stora stråkväg, som af alder gått fram i dessa trakter. Det är mycket säkert, att Kjulabygden är bland de äldsta bygder i mellersta Sverige. Detta gäller i synnerhet om den norra delen af socknen, men äfven den södra delen synes hafva varit mycket tidigt odlad, ehuru af en annan folkstam. Det synes nämligen vara alldeles otvifvelaktigt, att denna södra del, som består af skog och sumpmark, blifvit bruten af finnar. Detta är så mycket sannolikare, som der ännu finnas kvar finska namn på bondgårdar och torp. Uti dessa obygder i södra delen af socknen, med dess glesa och fattiga befolkning, fänkte man ej på att föra upp en kyrka till gemensam gudstjenst, men i norra delen af socknen omkring Mälaren, der folket bosatte sig tätare och började göra odlingar invid åsen, samt upptog den ena bygden efter den andra, der anlades kyrkan. Hon är i sitt nuvarande skick mycket förändrad mot hvad hon ursprungligen varit. Hon har från första början varit af rektangulär form och bygd af kullerstenar, som hopletats på åsen. Efter de antydningar man har, kan man anse att Kjula kyrka varit den äldsta. Sedermera under den tid, da Eskilstuna kloster florerade, har sannolikt Sundby kyrka blifvit anlagd. Sundby räknas nu till samma pastorat som Kjula, men att så icke förr varit förhållandet är säkert, ty på den tiden fanns ingen kommunikation mellan de båda kyrkorna annat än sjöledes. Att åter Sundby kyrka uppkommit under kloster-tiden är säkert deraf, att en nedanför åsen belägen trädgård, som tillhör Sundbyholm, af gammalt kallas Klosterträdgården. Jag har i Eskilstuna sökt efter några dokument från kloster-tiden, som skulle kunna bestyrka ett sådant påstående, men icke lyckats; förmodligen hafva alla handlingar, som talat derom, blifvit förstörda genom våld. Hvad beträffar det äldre arkivet i Kjula, så brann det upp omkring år 1624. Äfven i Sundby har jag sökt efter dokument, men icke funnit några; de äldre

handlingarna äro troligen äfven der upptrunna. Enligt folksäg-
nen anses båda kyrkorna hafva tillkommit i början af 1100-talet.
Hvad som derom skulle kunna gifva bestämdt vittnesbörd vore
grafmonnumenten, men det äldsta som finnes i Kjnla är från år
1418 öfver en der tjänstgörande prestman Sven Olofsson.

Jag är således öfvertygad om att dessa kyrkor, och kanske
äfven Jäders kyrka, äro bland de äldsta uti landskapet. Der
för talar ännu en sak, nämligen att kring den numera urtappade
Kaffjärden låg ett mycket rikt och fruktbart land, der många
kyrkor tidigt uppstodo. Det har gått en sägen om, att Olof
den helige farit fram denna väg; den har nämligen utgjort en
del af en stråkväg, som fortsatts ända ned åt Brävikens. Några
andra bevis än dem jag redan anfört, har jag ej att tillägga,
ty byggnadsstilen är alldeles lik alla sådana kyrkors.

Amannensen EICHHORN: Jag tror i motsats till den före-
gående talaren, att några säkra bevis för en byggnads ålder,
utom dem man kan hemta från stilen, icke gifvas. Alla doku-
mentuppgifter, som kunna finnas om en byggnads ålder, äro mycket
bra att samla och uppteckna, men de kunna sällan bevisa, att
den byggnad jag har för ögonen är densamma som den, hvarom
handlingarna tala. Sägner äro ännu mindre att lita på, och
äfven mera allmänna slutledningar duga i det fallet föga. De
kunna styrka ett faktum, som man har till en viss grad bevisat
på annat sätt, men i sig sjelfva äro de intet bevis. Således
tror jag icke, att något annat sätt finnes att bevisa en byggnads
ålder, än att konsthistoriskt och arkeologiskt göra det.

Bland gamla kyrkor i Södermanland hafva vi Munsö kyrka,
som är en rundkyrka och härstammar från den äldre romanska
stilen. Vidare kan man anföra Botkyrka, der den bekanta run-
ristade grafstenen funnits, som tillhör 1100-talet.*) För öfrigt
tror jag icke, att vi hafva några särdeles gamla kyrkor att om-
tala här i Södermanland, ty detta landskap har öfver hufvud
tillhört den mest odlade bygden i Sverige, och i sådana bygder
är det som de gamla kyrkorna först stryka med. Det är näm-
ligen tydligt, att behöfvet af bättre och nyare byggnader mest
gör sig gällande i rika bygder, hvadan der de gamla först för-

*) Afbildad i »Sveriges historia», 1:a delen, sid. 366.

svinna. Hvad deremot beträffar frågan om den domkyrka, som vi här hafva för ögonen, så tillhör den ett ämne, som sedermera kommer att blifva föremål för öfverläggning. I allmänhet tror jag, att alla karakteristiska detaljer saknas i Södermanlands kyrkor, derföre att de äro tillkomna i en jmförelsevis nyare tid och icke tillhöra en bygd, der en mera konstnärlig smak varit rådande af ålder; det är blott ett landskap i Sverige, der man kan tala om en landskapsstil, och det är Gotland. — Hvad beträffar en fråga, som nyligen blifvit bragt å bane, nämligen den om Nämndö kyrkas höga ålder*), så beror den efter allt hvad jag kan förstå endast på ett misstag. Frågan gäller nämligen ett årtal, som skulle hafva funnits i denna kyrka, hvilken för öfrigt nu för länge sedan är försvunnen. Öfver altaret skall hafva varit anbragt det af några bland församlingsborna lästa årtalet 870, och man har försökt att på detta faktum uppbygga en bevisning. Det är emellertid onekligt, att om årtalet verkligen varit från den tid det angifver, så hade det varit tecknadt med sådana bokstäfver eller siffror och i en sådan stil, att det fordrats arkeologiska kunskaper för att läsa detsamma. För öfrigt är det ett bestämdt faktum, att årtal på så gamla kyrkor ingenstädes i hela världen förekomma. Daterade kyrkliga föremål finnas i de sydliga länderna först från 900—1000-talen, och här i Sverige är det visst, att vi icke hafva daterade föremål förr än från 1200-talet. För öfrigt hör hela denna sak icke till den förevarande frågan, ty Nämndö kyrka är såsom sagdt förstörd.

Prosten SALENIUS: Beträffande det att man brutit ned gamla kyrkor och bygt nya, så har det varit händelsen med både Kjula och Jäders kyrkor, att de blifvit vidbyggda två eller tre gånger; jag vill dervid dock icke tala om de sista tillbyggnaderna, som skett på 1600- eller 1700-talen. Man ser emellertid tydligt, att kyrkorna från början varit för små, och sedan blifvit tillbyggda, men icke nedrifna och ombyggda, såsom herr Eichhorn antog hafva skett med många kyrkor. Är det bevisadt, att rundbågsstilen är den äldsta, så bör jag tillägga, att en sådan stil icke finnes i dessa kyrkor. Att alla de omstän-

*) Agrell i »Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria», I, sid. 116.

digheter jag anført icke kunna bestämma årtalet för kyrkornas anläggning medgifver jag, men jag tror dock, att de böra tillerkännas mera värde än den siste talaren förmenade. Det finnes äfven anteckningar, som säga, att Kjöla kyrka redan för några hundra år sedan ansågs vara tillkommen på 1100-talet, och att Sundby tillkommit samtidigt vet man deraf, att det försöktes att anlägga en väg mellan dessa båda kyrkor, men det kunde man icke, emedan de skiljdes åt af två fjärdar, nämligen Kafjärden och Röningen. Då frågan har blifvit upptagen till diskussion, har jag velat nämna mina egna åsikter i ämnet, och dessa har jag icke hemtat från mig själf, utan från personer, som bättre känna till saken än jag.

Lektor AMINSON: Frågan om Nämndö kyrkas höga ålder berördes i förbigående af herr Eichhorn, och ehuru den knappast hör till det förevarande ämnet, ber jag att dertill få lägga några ord. Såsom utgifvare af Södermanlands Fornminnesförenings tidskrift har jag nödgats af brist på utrymme stypa den der intagna utförliga och eljest mycket vackra afhandlingen om Nämndö kyrka. Författaren håller för öfrigt just icke mycket på den der uppgiften om årtalet; han har endast velat bevisa, att Nämndö kyrka varit mycket gammal. Hvad vi nu hört eller att, om årtalet 870 verkligen funnits, så hade det varit skrifvet med romerska siffror, är ju påtagligt; och hvad en gammal man berättat sig hafva sett såsom yngling, tror jag icke heller betyder så mycket. Jag har blott velat nämna detta derföre, att författarens arbete på grund af den nödtvungna stypningen kanske framträder i en dräkt, som är en annan än den författaren velat deråt gifva.

Amanuensen EICHHORN: Med anledning af den sista frågan ber jag att få framställa ett försök till förklaring af det förhållande, som der är i fråga, nämligen att en gammal man på 1770- eller 1780-talet uppgifvit sig hafva såsom yngling läst årtalet 870 om den ifrågavarande kyrkan, som förstördes af ryssarne år 1719. Det var på 1600-talet ej ovanligt, att man på kyrkor och kyrkliga föremål anbragte årtal för deras tillkomst, som voro grundade på de då rådande åsikterna om vår kulturs höga ålder. Sådana inskrifter anföras i ganska stort antal af våra äldre topografer såsom uppsatta på taflor m. m. Detta

kronologiska intresse visade sig under 1600-talets senare del särdeles starkt hos presterskapet i församlingarna. Det är således icke omöjligt, att ett årtal funnits anbragt i denna kyrka, men hvad som är visst är, att det icke tillkommit på den tid det angifver. Således behöfver icke den gamle mannens uppgift vara oriktig, men såsom bevis för kyrkans ålder gäller den alldeles ingenting. Hvad för öfrigt beträffar sättet att sluta sig till kyrkans ålder, så vidhåller jag hvad jag derom förnt yttrat, eller att de enda vetenskapligt säkra bevisen äro de konsthistoriska. Konsthistorien såsom vetenskap har nu hunnit så långt, att något försök att utan hennes biträde döma öfver föremål, som höra under henne, är, om icke misslyckadt, åtminstone öfverflödigt. Jag har velat säga detta derför, att man flerstädes i vårt land tyckes vara mera benägen att af skriftliga eller muntliga berättelser sluta sig till kyrkans ålder.

Domkyrkokomministern WAHLFISK: Oaktadt jag icke kan anföra några konsthistoriska bevis, vill jag dock anföra några, som tala för en hög ålder hos en af Södermanlands kyrkor. Det är Eskilstma eller Fors kyrka, såsom den fordomdags kallades. Jag vill icke så mycket fästa mig vid traditionen om, att den helige Eskils lik hitfördes år 1060, ehuru man icke må helt och hållet förbise detta, men om man betraktar sjelfva kyrkan, som fått åtminstone tre särskilda tillbyggnader i olika tider, så finner man, att det egentliga skeppet, omkring 40 alnar långt, är uppfördt af grofva ohuggna stenblock, att väggarne stödjäs af 3—5 alnar breda och 2—3 alnar djupa sträfpelare, samt att insidan likaledes uppbäres af massiva stödjepelare, hvilka förmodligen utgjort stöd för hvalf, som, innan kyrkan första gången brann, varit slagna öfver det ursprungliga skeppet. Jag ser här skäl att antaga, att detta skepp är af mycket hög ålder. Kyrkans torn åter förräder en långt senare tid; det är också uppfördt på 1400-talet, efter hvad en anteckning i kyrkoarkivet utvisar. Vidare finnes der en korsbyggnad, som är uppförd år 1664, och slutligen är koret tillkommet i ännu senare tid. Det egentligen gamla i kyrkan är således den del deraf, som gar till korsgången, och jag anhåller, att de herrar, som känna stilen hos våra gamla kyrkor, måtte egna sin uppmärksamhet äfven at denna.

Kyrkoherden LJUNGSTRÖM: Jag har begärt ordet för att gifva kraft åt herr Eichhorns varning att fästa sig vid traditioner. Såsom exempel derpå vill jag nämna, att i Vestergötland finnes en kyrka, som heter Skörstorp, om hvilkens ålder Mellin i början af detta århundrade gjort en lång undersökning, som icke håller streek för kritiken. I samma provins finnes en annan liten kyrka, belägen i nordligaste ändan af Kållands härad, om hvilken man har uppgifter, som gå ända till år 870, och som äfven upptaga namnen på egarne till Tranebergs egendom ända upp till samma aflägsna tidpunkt. Sådana traditioner bör man dock nog akta sig att följa.

Amannensen EICHHORN: Det är visserligen möjligt, att några delar af Eskilstuna kyrka kunna hafva en temmeligen hög ålder; i alla händelser härröra de från medeltiden. Kunde det bevisas, att de i fråga varande stråfpelarne äro sammanbygda med kyrkan och ingå uti den ursprungliga planen, så är det emellertid ett bevis för att hon icke är så gammal, ty stråfpelarne tillhöra gotiken och icke den äldsta byggnadsstilen: men för öfrigt är det mycket möjligt, att kyrkan kan hafva tillhört den romaniska tiden. Att en kyrka är uppförd af gråstensblock, bevisar egentligen ingenting annat, än att hon tillkommit i en trakt, der det varit svårt att få tegel till byggnadsmaterial. Man upphörde visserligen i allmänhet att begagna gråstenen såsom byggnadsmaterial på 1300-talet, men i vissa trakter fortlevde detta bruk ännu ganska länge. Ser man, att blocken äro mycket runda och ovärdigt tillkomna, så kan man antaga, att de bevisa en högre ålder, men äro de med större omsorg valda och mera tilltuktade, så härstammar byggnaden säkerligen från en yngre tid. Materialets beskaffenhet är härvid icke just af någon stor betydelse, emedan den beror på de lokala förhållandena. Eskilstuna kyrka är möjligen af en hög ålder, men dock icke af så hög ålder, som åtskilliga andra kyrkor både i Södermanland och annorstädes.

Femte frågan:

Hvilka upplysningar kunna erhållas om Strengnäs domkyrkas ursprungliga byggnadsstil och kyrkans byggnadshistoria?

Domprosten STRÖMBERG: Jag ber endast att få framlägga några ritningar, som för två år sedan utfördes af arkitekten Zettervall; det kan måhända vara af intresse att se dem för att i dem kunna finna stöd för åsichter, som möjligen komma att här uttalas.

Då åtskilliga kämmare af framstående insigt uti dylika frågor här på platsen gjort undersökningar och jag varit i tillfälle att höra deras åsichter, vill jag anföra hvad den uti detta hänseende kanske största auktoriteten i vårt land, nämligen professor Scholander, uttalat såsom sin tanke. Han anser, att Strengnäs domkyrka ursprungligen varit en basilika. Det synes mig oek vara antagligt, att så varit fallet. Om man alldeles frånser från det under 1400-talets slut tillkomna koret, så är man lätt i tillfälle att se, att der måste hafva funnits vid slutet af den gamla kyrkan en *absis* med ett fristående altare på den plats, der biskop Thomas' graf är belägen. Jag stödjer min åsigt äfven derpå, att lenningar finnas af ett tvärskepp — som just hör till basilika-stilen — närmast intill den östliga delen af kyrkan, och hvilket tvärskepp således skar öfver sjelfva hufvudbyggnaden från norr till söder närmast framom den nyss omnämnda *absis*. Om man vidare kommer i tillfälle att undersöka de nu öfver hvalfvet befintliga stödjemurarne, som nu tyckas icke tjena till annat än att uppbära takresningen, så skall man på så väl innan- som utansidan finna ornament af skild art, hvilka icke kunna hafva varit afsedda att pryda murar, som aldrig kunde synas. Dessa murar hafva således fordom varit uti kyrkan synliga, hvilket äfven bestyrkes deraf, att de visa spår af fönster. Vidare finnas spår af tvärskeppet i den kvarstående gamla, nu så kallade lilla sakristian. Slutligen finnas i vestra delen af kyrkan efter min uppfattning spår af hvad man i dessa byggnader kallar en *narthex* eller ett samlingsrum för katekumenerna; jag tror nämligen, att hvad vi nu kalla *fresko-kapellet*, der en del af Fornminnesföreningens samlingar hafva sitt förvaringsrum, jemte biskop Rogges bönecell utgjort en del af denna *narthex*.

Amanuensen EICHHORN: I afseende på Strengnäs domkyrka och dess byggnadshistoria är man verkligen i den lyckliga belägenhet, att man har i behåll både skriftliga dokument och lenningar, som stämma alldeles öfverens, så att man ej

behöfver tveka om tillförlitligheten af den ntredning af förhållandena som blifvit gjord. Denna ntredning är lemnad af Brnnius och är aldeles enig med hvad den föregående talaren anförde. Jag ber att till hvad han sade endast få foga några få data, som göra tydligt att vi hafva för oss en romanisk byggnad tillkommen vid olika tider, men dock så att man har qvar spar af den ursprungliga anläggningen. Den gamla kyrkan började uppföras på 1100-talet och invigdes år 1291, hvaraf dock icke följer att hela kyrkan då var färdig.

(Talaren gaf derefter en öfversigt af kyrkans byggnads-historia och de särskilda byggnadsdelarnes ålder. Då de planer och teckningar, hvartill han härnnder hänvisade, ej kunna här meddelas, är det ej heller möjligt att återgifva det sakrika anförandet.)

Domprosten STRÖMBERG: Jag är synnerligen tacksam för den särdeles klara ledning vi fått af den siste talaren för bedömandet af domkyrkans ursprungliga stil samt de ändringar, hvilka hon sedermera undergått, och hvilka icke alltid varit så särdeles lyckade. Jag vill dock hemställa till den ärade talaren, hvarvid det stämmer tillsammans med bibehållandet af basilika-formen, att den vestra tillbyggnaden eller tornet, såsom riktigt nämndes, tillkommit under tidsrummet 1420—44, ty först sedermera, eller åtminstone ett decennium derefter, började tillbyggandet österut af det nuvarande stora koret. Kan man nu tänka sig, att en sådan förändring af basilika-formen skett på 1400-talet, att en tornbyggnad blifvit tillsatt till en förntvarande basilika? Jag finner härnti något som åtminstone för mig icke är fullt klart.

Amannensen EICHHORN: Det är, så vidt jag vet, förhållandet med nästan samtliga våra domkyrkor, att de fått en sådan tillbyggnad af torn med åtföljande sidobyggnader, som icke ingått i den ursprungliga planen. Så är förhållandet med Vesterås domkyrka, der man vet, att tornbyggnaden tillkommit mycket sent, och så är äfven förhållandet med Åbo domkyrka, som också från början var en romanisk byggnad. Det är klart, att man önskade uppföra torn på sådana stora byggnader, sedan man börjat få klart för sig, att torn behöfdes. Det finnes der-

emot nästan ingen enda af våra gamla kyrkor, som från början haft torn, om jag undantager de gotländska kyrkorna. Hvad ater beträffar svårigheten att anlägga en tornbyggnad utanför en basilika, så finner jag den icke så särdeles stor; frågan om stilenlighet var nämligen något som icke förekom under medeltiden, utan behöfde man ett torn, så bygde man ett sådant. Den enda svårigheten torde hafva varit den, att belysningen i kyrkan skadades, så vida man haft belysning från vester förut. Detta kunde emellertid hjälpas genom att vidga fönsteröppningarna, och det är äfven något, som jag tror att man gjort. Emellertid är det ännu i dag ett faktum, att långhuset i Strengnäs domkyrka är jemförelsevis mörkt; jag vill alldeles lemna derhän frågan om der funnits öfverbelysning, men klart är att ett midtskepp, som langt efter sedan den ursprungliga planen uppgjordes förses med sidoskepp, måste blifva mörkt. Jag tror således icke, att man i tornbyggnaden skall kunna se någon svarighet för antagandet af den ursprungliga basilika-formen. Man känner bestämdt tiden för dess uppkomst, ehuru det ej är visst, huruvida flere sidobyggnader då funnos vid den gamla basilikan; troligt är dock, att några sådana funnos.

Biskop ANNERSTEDT: Jag ber först och främst att få till den siste talaren framställa en tacksägelse för hans sakrika och upplysande föredrag. I det första föredraget nämndes, att den så kallade nya sakristian sannolikt vore äldre än den gamla; och jag vill tillägga, att det är uppenbart att så är deraf, att ett fönster i koret på norra sidan tydligen är tillmuradt. Hvad beträffar frågan, huruvida kyrkan haft öfverbelysning, så är det märkvärdigt att gifva akt på de spår af fönster, som finnas på murarne öfver midthvalfvet. De äro icke lika till höjd och storlek, men de förtjena undersökas af sakkunniga personer, på det man må kunna bedöma, huru denna del af kyrkan sett ut vid hennes första byggnad.

Domprosten STRÖMBERG: Med anledning af det herr Ordföranden nu yttrat, vill jag erinra de herrar, som haft tillfälle att se Åbo domkyrka, om huruledes der, så vidt jag tycker mig minnas från mitt korta besök derstädes i fjol, den belysning, som i den öfre muren är anbragt, går genom fönster, som endast

befinna sig på murarnes östra hälft, utan att ega någon motsvarighet på den vestra. Sammalunda är förhållandet här i Strengnäs. På de stödmurar, som bära upp taket, befinna sig de lemmingar efter fönster, som nyss omnämndes, alla på den östliga delen af de begge murarne, således i full öfverensstämmelse med hvad fallet är i Åbo domkyrka. Detta har jag velat nämna till ledning för någon annan, som möjligen deraf kan draga en slutsats, som jag icke mäktar göra.

Hvar och en, som träder in i vestra portiken af vår domkyrka, skall finna, att hela denna tillbyggnad ligger snedt emot den öfriga kyrkan. Således måste här något arkitektoniskt misstag vara begånget; jag kan icke finna annat, ehuru jag hört personer säga, att man iakttagit liknande förhållanden på mer än ett håll. Likaledes vill jag anmärka, att under den gamla sakristian, och till en del äfven under den nya, finnas hvalf och källare, tydliga lemmingar af någon gammal *confessio* eller *krypta* till förvaring af helgedomar och dylikt.

Frågan, sådan hon lyder på programmet, sönderfaller tydligen i två afdelningar, nämligen uti den om byggnadsstilen och den om byggnadshistorien. Den senare är visserligen i icke ringa mån berörd af herr Eichhorn, men möjligen återstår ett och annat att tillägga: Hvad som redan är nämnt, är tornets tillbyggnad under 1400-talets förra hälft och korets uppförande under slutet af samma århundrade. Sedermera har vådeld flere gånger öfvergått kyrkan, och sista gången antändes hon genom åskslag år 1723. Då förstördes isynnerhet tornet och vestra delen af kyrkan, hvarefter den återuppygdes under åren 1725—1734 under ledning af slottsarkitekten P. Gerdes. Det är alldeles klart, att den nuvarande formen för tornbyggnaden icke tillhör någon som helst stil, som varit ursprunglig för kyrkan, minst den götiska, och det är med anledning deraf vi anhållit hos arkitekten Zettervall om ritningar mera i öfverensstämmelse med byggnadsstilen. Den äldsta byggnadshistorien omtalar, att kyrkan började grundläggas redan på 1100-talet af en biskop, som hette Villhelm, men under det första seklet gick arbetet mycket trögt och afstannade tidtals dels af brist på medel och dels till följd af de oroliga tiderna. Då man sedan fann att saken borde med kraft fullföljas, begagnade man det äfven här i Norden vanliga sättet för att vid dylika tillfällen vinna medel,

nämligen löften om aflat. Så vunnos medel till kyrkans fullbordande af en biskop Amnd, som också öfverlefde invigningen och den olycka som träffade det nya templet, hvilket på sjelfva invigningsdagen afbrann (år 1291).

Derefter föredrogs den *sjette* frågan:

Hvilka källor i Södermanland äro kända såsom offerkällor?

Da ingen med auledning häraf begärde ordet, öfvergick man till behandling af den *sjunde* frågan:

Hafva under de sista åren någon ny erfarenhet vunnits eller några nya åsikter gjort sig gällande i fråga om gemensamma vetenskapliga färder för fornforskning i vårt land?

Doktor MONTELIUS: Jag torde först få nämna, hvad meningen är med dessa gemensamma vetenskapliga färder, då några af de närvarande möjligen icke ega närmare kännedom derom. Man har nämligen tänkt sig, att det vore nyttigt för vinnande af en närmare kännedom om alla de olika slagen af fornminnen att undersöka vissa delar af landet på det sätt, att samtidigt en konsthistoriker, en fornforskare, en språkforskare, en teeknare och en man intresserad för skriftliga urkunder m. fl., det vill säga en expedition af fem till sex personer, hvar och en representerande en särskild gren af det ifrågavarande forskningsområdet, afginge till den landsdel, som borde undersökas, och der arbetade tillsammans under en längre eller kortare tid. Man har föreställt sig, att derigenom skulle vinnas större fördelar, än om hvar och en af dessa män arbetade för sig. Frågan har ock varit före vid åtminstone ett föregående möte, nämligen det i Visby — jag deltog icke deri, men känner af referaten *) hvad som der yttrades — samt var uppförd på programmet för mötet i Göteborg, ehuru den då af brist på tid icke kom under öfverläggning, utan uppsköts till följande möte. Jag tror det vara särdeles lyckligt att frågan nu kommit före, emedan vi hafva glädjen att se ibland oss en man, som deltagit uti sådana färder i Finland. Herr magister Aspelin, som här är närvarande, har nämligen tagit del uti båda de färder af liknande art, som

*) I andra bandets andra häfte af denna tidskrift, sid. 98-106.

företagits i Finland, och det skulle vara för oss särdeles lärorikt, om han ville meddela oss, huruvida man i Finland anser, att några större fördelar vunnits genom de nämnda gemensamma forskningsarbetena — hvilka naturligtvis alltid medföra vissa praktiska svårigheter i afseende på bostad m. m. — eller huruvida man funnit, att samma mål bättre ernåtts, om hvar och en af dessa forskare rest för sig eller på sin höjd i sällskap med *en* annan.

Magister ELIEL ASPELIN: Med anledning af den nuförklarade doktor Montelius till mig ställda uppmaningen, vill jag gerna yttra några ord om den erfarenhet, man i Finland vunnit uti denna fråga, om denna erfarenhet på något sätt kan anses bidra till frågans besvarande i Sverige. Jag har nämligen, såsom doktor Montelius upplyste, deltagit uti de expeditioner, som af Finska Fornminnesföreningen utsändes, den första år 1871 och den andra år 1873. Dessa båda expeditioner, som boro namn af konsthistoriska expeditioner, utsändes till sydvästra delen af Finland, och den första af dem var så sammansatt, att deri deltog en arkitekt, två teeknare, en person, som hade sig ålagdt att uppgöra konsthistoriska beskrifningar öfver kyrkor och öfriga konsthistoriska föremål, vidare en arkivforskare, som närmast skulle genomgå sockenarkiven, och slutligen en person, som skulle samla traditioner och derjemte biträda den konsthistoriska beskrifvaren. Expeditionen var således sex man stark, och för sjelfva resan medförde detta åtskilliga fördelar, såsom billighet m. m., men det vetenskapliga resultatet visade sig icke så lyckligt. Traditionssamlandet blef först och främst så godt som ogjordt, ty det var i allmänhet icke tillfälle för den som skulle sysselsätta sig dermed, att aflägsna sig från kyrkbygden, emedan den öfriga expeditionen vanligen undanbjorde allt arbete i kyrkan på två eller tre dagar, hvilken tid för honom var alldeles för knapp, i synnerhet som allmogen åtminstone i Finland är så beskaffad, att det ej är någon lätt sak att få den att meddela sina sånger och sagor, utan man oftast måste länge vistas på en ort för att få de upplysningar man eftersträfvat. Arkivforskaren kunde ofta nog hastigt slutföra sitt arbete, men stundom hände det att han icke var färdig, då den öfriga expeditionen var det, ty det inträffade ej sällan, att

det fanns äldre arkiv, der kyrkan var alldeles ny, och der således den konsthistoriska afdelningen af expeditionen icke hade något att göra. Följden af den erfarenhet, som då vanns, var den att, när Fornminnesföreningen skulle utsända en ny expedition, så afstod man från att dermed afse något annat än de konsthistoriska minnenas förtecknande, beskrifvande och aftecknande, och expeditionen sammansattes så, att den bestod af två egentliga tecknare och en tredje person, som skulle dels teckna dels uppgöra de konsthistoriska beskrifningarna. Det var äfven föreningens afsigt att andra gången medsända en arkitekt, men det lyckades ej att erhålla någon sådan. Sedan år 1873 har icke vidare någon dylik expedition blifvit utsänd, oaktadt det är föreningens afsigt att fortfarande afsända sådana, men deremot har föreningen gifvit anslag till enskilda forskare för upptäckande och beskrifvande af fasta fornlemningar och samlande af traditioner. Sålunda har man i Finland vunnit den erfarenheten, att ett sådant samarbete icke är det lyckligaste, och icke medfört de resultat, som dermed afsetts. Jag tror, att förhållandena i Sverige hafva så mycken likhet med dem i Finland, att måhända samma erfarenhet här kommer att göras, i fall man utsänder dylika gemensamma expeditioner.

Doktor HOFBERG: Jag har redan förnt yttrat mig i denna fråga; det var då hon förekom vid mötet i Visby, och hvad jag då uttalade har jag icke funnit skäl att frånga. Jag anser således ännu, att dessa stora expeditioner icke äro lämpliga för Sverige. Sasom Vitterhetsakademiens resestipendiat har jag nästan hvarje sommar sedan år 1864 genomrest åtskilliga delar af vart land, och den erfarenhet jag på dessa resor vunnit har alltid synts mig tala emot de stora expeditionerna. En sådan skulle i första hand bestå af en arkeolog, som sysselsatte sig med de fasta fornlemningarna på marken, vidare af en konsthistoriker, som skulle granska kyrkor och andra till hans område hörande föremål, och slutligen af en språkforskare. Det blir då svårt att hålla en sådan expedition tillsammans, ty kommer fornforskaren till en församling rik på fasta fornlemningar, så kan han få stanna kvar der mer än en vecka för att förteckna dem, under det att kanske kyrkan är ny och ej värd någon uppmärksamhet från konsthistorikerns sida, som då skall

skiljas från den öfriga expeditionen, hvarigenom denna är sprängd och all nytta af samarbetet omintetgjord. Då för öfrigt dylika expeditioner hufvudsakligen äro ännade att samla materialier för vidare bearbetning, kan en arkeolog vanligen reda sig själf. Hvad språkforskaren beträffar, så anser jag alldeles olämpligt att en sådan deltagar i en dylik expedition, ty skall han kunna uträtta något, måste han naturligtvis uppehålla sig månader, ja år, inom den ort han skall studera. Jag tror det derföre vara lämpligast, att hvar och en reser för sig själf, förutsatt nämligen för arkeologen och konsthistorikern att de ega så mycken skicklighet i teckning, att de kunna afteckna de föremål de påträffa; i annat fall är biträde af en tecknare nödvändigt för dem.

Kyrkoherden LJUNGSTRÖM: Jag ber endast att få yttra min mening i afseende på språkforskarens deltagande i dessa gemensamma färder. Deri är jag i viss mån förekommen af doktor Hofberg, men vill blott tillägga att, då naturligtvis språkforskningen på dylika exkursioner skulle omfatta bygdemålen, en person, som vore född i Norrland, omöjligen kunde, utan att under flere år hafva varit bosatt i Skåne, taga reda på det egendomliga i skånska dialekten, eller en gotlänning, utan att hafva vistats lång tid i Västergötland, lära känna detta landskaps språk. Här af torde vara klart, att språkforskarens deltagande i de nämnda färderna är alldeles olämpligt. Jag yttrar detta med stöd af hvad jag verkligen sett förekomma. På senare tider hafva utgifvits en del ordlistor öfver atskilliga landskapsmal, och jag har funnit dem dels ofullständiga, hvilket kan vara ursäktligt, och dels otillförlitliga. Detta senare är en följd deraf, att de personer som uppgjort listorna icke känt till ordens uttal eller vetat, hvart man skulle vända sig för att få orden upptecknade i enlighet med det uttal som förekommit. Derföre anser jag, i fall sådana fornforskningsexkursioner skola ntrustas, det icke vara skäl, att en särskild språkforskare medföljde, utan att det bästa vore, om de personer, som hafva den nödiga skickligheten, hvar och en inom sin landsort sökte att i språkfrågan göra sitt bästa, så att en gotlänning upptecknade Gotlandsmalet, en södermanlänning Södermanlandsmalet o. s. v.

Amanuensen EICHHORN: Jag tror att man, när man talar om denna fråga, först bör fästa uppmärksamheten på hvad som

med de gemensamma vetenskapliga färderna menas. De föregående talarna tyckas alla hafva fattat detta uttryck så, som borde dessa färder vara sammansatta af olikartade vetenskapliga element, så att i dem borde deltaga så väl arkeologer som konsthistoriker, språkforskare o. s. v. Jag tror också, att frågan i sitt första skede uppfattades på detta sätt, men jag tror jemväl, att denna fråga, som ännu icke spelt ut sin rol, kan fattas från en annan sida, mera ren och genom erfarenheten mera klarad. Det är icke otänkbart, att gemensamma färder för att undersöka ett landskap i en viss riktning kunna företagas af flere vetenskapsmän af ungefär samma kunskaper och syftsmål. Om nämligen en person utsändes att undersöka en landsdel i arkeologiskt hänseende, så torde icke han ensam kunna undersöka det så fullständigt och i alla delar tillfredsställande, som man kunde önska. Det är naturligt, att hvar och en närmast undersöker den del af traktens minnen, som mest intresserar honom. Om således en konsthistoriker utsändes för att arkeologiskt undersöka ett landskap, så fäster han sig företrädesvis vid konsthistorien och förbiser vetenskapens öfriga grenar. För att få ett land i afseende på alla fornkonskapens grenar undersökt, är det således nödvändigt, att specialister af alla slag utsändas, och att de få arbeta sjelfständigt. Är det åter frågan om att rent arkeologiskt undersöka en landsända, så är det otvifvelaktigt, att två eller tre personer kunna uträtta betydligt mera än en ensam, beroende på den bekanta satsen, att fyra ögon se mera än två. Dertill kommer att jag tror, det man i fråga om dessa vetenskapliga utfärder får göra någon skilnad allt efter de olika landskap, till hvilka de skola sändas; vissa landskap äro nämligen i afseende på alla fornkonskapens grenar bättre undersökta än andra. Att derföre dylika vetenskapliga utfärder, om sådana skola förekomma, måste utsändas med mycken urskilning och med klar kännedom om det mål, hvartill de skola sträfva, är alldeles naturligt. Jag ber dessutom att mot den föregående talaren, som särskildt talat om språkforskningen och dess resultat, få anmärka, att han tydligen har af intresse för saken en smula öfverdrifvit svårigheterna med upp-tecknandet af landskapsmålen. Jag är öfvertygad om att, i fall en person, som icke eger vetenskapliga insigter, skall upp-teckna ett landskapsmal, så behöfver han en ganska lång tid derför,

men om en språkforskare ex professo föresätter sig en sådan undersökning, så tror jag icke att för honom skola förete sig några synnerliga svårigheter att utfinna de karakteristiska egen- domligheterna uti det mål, som skall undersökas. En annan fråga blir om ordförrådets upptecknande; dertill tror jag, i likhet med den ärade talaren, att en rundlig tid behöfves, men såsom sagdt grammatiska och rent språkliga undersökningar tror jag en språkforskare lätt nog kunna verkställa. Jag kan som stöd härför anföra professor Säve, hvilken såsom bekant utforskat Dal-målet, utan att sjelf vara dalkarl. — Hvad för öfrigt dessa gemensamma utfärder beträffar, så har herr Aspelins anförande styrkt mig i min åsigt om att sådana färder, om de utföras med god beräkning och inskränkas inom ett visst mindre område, antingen fornknusskapens, konsthistoriens eller språkforskningens, kunna medföra ganska goda resultat, förutsatt nämligen, att de riktas åt sådana trakter, som därför äro lämpliga.

Kyrkoherden LJUNGSTRÖM: Den föregående talaren nämnde, att en vetenskapligt bildad person lätt nog skulle kunna utforska språket i en landsort. Jag åter yttrade, hvad jag förra gången sade, derföre att jag visste, att en vetenskapligt bildad man kommit med en ordlista öfver vestgöta-målet, som icke kunnat hålla streck inför mig såsom vestgöte, och hvad språket i Västergötland vidkommer, så tror jag, att jag kan säga såsom den der studenten i den bekanta historien om vestrogöthus och vestrogöthus, att »det måtte jag väl bäst känna, som sjelf är det.» Det fordras, att man genomträngt ej blott folkets språk utan äfven dess lif för att kunna uppteckna det förra.

Riksantikvarien HILDEFBRAND: Det var icke min mening att här uppträda med något yttrande, emedan jag icke på förhand kände de ärenden, som här skulle förekomma, men öfver den fråga, som nu är före, anser jag mig skyldig att yttra några ord, da jag dels sjelf har erfarenhet af sådana undersökningar, och dels varit i tillfälle att sätta andra i stand att företaga sådana. För min del anser jag något kompaniskap i dylika undersökningar icke vara ändamålsenligt. I afseende på de rent arkeologiska undersökningarna tror jag, att det vore af stor fördel, om en arkeolog och en zoolog följdes af, ty för be-

dömandet af en mängd förekommande föremål fordras äfven zoologiska insigter, men jag inser icke skälet, hvarföre en språkforskare skulle medfölja på dylika expeditioner. Först och främst vet hvar och en, som varit med om dylika exkursioner, huru vanskligt det kan vara för *två* personer att få logis m. m., och huru mycket större denna svårighet måste blifva för ett större antal. Vidare vet den, som känner allmogens sätt att besvara frågor, huru skygga de äro att gifva svar, när frågan framställes af en ensam person; kommer då ett större sällskap, så är det säkert, att den tillfrågade blir ännu mera skygg. Jag tror derföre, att gemenskapen icke är lämplig, utan att hvar och en bör begagnas der hans insigter göra honom mest egnad att arbeta.

Doktor S. NORDSTRÖM höll derefter följande föredrag *Om labyrinter*:

Det jag har för afsigt att här yttra, kommer egentligen icke att vidröra de gamla, från forntiden mest ryktbara labyrinterna i Egypten och på andra ställen; de labyrinter, hvarom jag ännar tala, stå doek med dessa i ett visst sammanhang, om icke genom annat så åtminstone genom namnet, hvilket härstammar från den egyptiska labyrinten. Detta namn har emellertid blifvit öfverfördt på en helt annan klass af föremål, och om dem är det som jag har att säga några ord. De förnämsta dylika labyrinter träffar man i Frankrikes katedraler inlagda i golfven. De äro der så allmänna, att i nästan alla de större franska katedralerna hafva sådana af olikfärgade stenar bildade figurer funnits, och finnas till en del ännu. Jag har låtit afbildad en sådan figur, som framställer typen för dessa labyrinter. Den är från Lucea i Italien, och från Italien härstamma äfven de franska. Denna figur är i verkligheten målad på en mur, men alldeles liknande förekomma lagda af stenar uti golf och äro ofta mycket stora. Om man nu från ingången följer vägen, så än aflägsnar man sig från än närmar man sig till målet, till dess man slutligen når detsamma. Här af finner man, att benämningen labyrint är mycket oegentlig, ty figuren *ser* visserligen mycket villsam ut, men *är* det alldeles icke, emedan man alltid kommer fram till målet; af det för ögat villsamna har emeller-

tid namnet kommit. Sådana labyrinters ursprung går tillbaka ända till den klassiska tiden. Redan Plinius säger, när han talar om den egyptiska labyrinten, att man icke skall tro den vara lik dem, som dels på golf och dels på marken äro utlagda för barnens lekar. Dessa, om hvilka han talar, voro utan tvifvel af den här förevisade typen, ty i Pompeji finnas två labyrinter, i Roms katakomber en, och i gamla mosaikgolf i Frankrike och Salzburg finnas äfven labyrinter af enahanda form. Dessa stå emellertid i sammanhang med den s. k. kretensiska labyrinten. Traditionen förmäler, att Dædalus skulle hafva anlagt denna labyrint efter den egyptiska. En sådan byggnad har emellertid der icke funnits, utan endast ett stenbrott, som blifvit mycket villsam. Nu finner man i de gamla pompejanska labyrinterna afbildningar i centrum dels af Minotaurus, dels af Theseus bekämpande Minotaurus. Vidare finnas inskrifter som betyda, att den som kommer in uti irrgångarne har svårt att komma ut utan hjälp af Ariadnes tråd. Dessa labyrinter, som otvifvelaktigt hafva ett hedniskt ursprung, blefvo sedermera upptagna af den kristna kyrkan och betraktades då i viss mån såsom erinringar om Theseus och Ariadne och äfven dels såsom bilder af människans vandringar i världens irrgångar, dels betraktades målet såsom en sinnebild af himmelen eller kyrkan. De inskriptioner, om hvilka jag nyss talade, innehålla också att, om man icke af *nåd* får hjälp af Ariadnes tråd, så kommer man aldrig till målet. Jag kan nu icke närmare ingå på denna sida af ämnet, men jag vill nämna, att labyrinter, af denna typ eller möjligen andra hafva fortlevat ända in i våra dagar. Sedan man upphört att upprita sådana i kyrkorna, har man lagt ut dem på marken. Salunda har man labyrinter utlagda af stenar, som antingen bilda de gångar hvilka man vandrar eller ock utgöra skiljemurarne mellan dessa gångar; äfvenså har man trädgårdslabyrinter bildade af lefvande häckar, som voro mycket på modet under 1600-talet och hvilka voro mera att betrakta såsom verkliga labyrinter, ity att uti dem finnos punkter, från hvilka flere gångar utgingo. Vidare vill jag fästa uppmärksamheten på en annan typ. Den har en tydlig geometrisk prägel. Man tänker sig först ett antal koncentriska cirklar, och drager sedan från den yttersta cirkelbagen öfver n:o 2 fram till n:o 3 ett tvärstreck; derefter ett annat tvärstreck från n:o 2 öfver n:o 3 till

no 4, o. s. v. Öfverallt der tvärstreeken skära öfver eirkelbågarne, ntplånas dessa. Detta kan på mångfaldigt sätt varieras, så att samma typ kan förekomma i kvadrat, i sexkant, i attkant o. s. v. Slutligen hafva vi en annan typ, hvilken man skulle kunna kalla den skandinaviska. Den har samma egenskap som de förut nämnda, att det icke finnes någon möjlighet att gå vilse på vägarne. Den har för ögat en regelbunden rund form, men är från geometrisk synpunkt mycket enklare att konstruera. Denna typ fortlevver ännu, dels utlagd på marken med kullerstenar, såsom vid Enköpings kyrka, och dels såsom en lek för ungdom, liksom förhållandet var redan på Plinii tid. Den konstrueras så, att först uppritas ett kors och mellan hvar och en af korsets armar sättes en prick, hvilka prickar sedan sammanbindas med korsets ändpunkter efter en gifven regel. Uti de mera sammansatta inlägger man mellan korsets armar en eller flere vinklar, men slutar dock alltid med att sätta en prick, hvarefter sammanbindningen sker på samma sätt som nyss nämndes. Man finner, att man uti en sådan labyrint, vare sig den är enkel eller mera sammansatt, utan ringaste hufvudbry finner vägen fram till centrum, om det så må kallas, men äfven att sjelfva figuren ej erbjuder en så symmetrisk form som de förut omtalade typerna. Nu är att märka, att labyrinter af denna sista form förekomma på åtskilliga ställen i vårt land. Så vidt jag vet, hafva emellertid dessa icke varit föremål för några närmare forskningar, man har knapt några afbildningar af dem. En finnes såsom sagdt vid Enköpings kyrka, utlagd med kullerstenar; den kallas Trojenborg och deraf finnes en afbildning i Antiquitetsakademiens arkiv. Vidare finnes en dylik figur på en kyrkkloeka i Vestergötland. Af intresse är att påpeka, att Enköpings-labyrinten är belägen i närheten af kyrkan, och att den snarlika afbildningen i Vestergötland finnes på en kyrkkloeka, hvilket tyder på, att dessa figurer måtte hafva haft någon kyrklig betydelse. Vidare omtalas åtskilliga andra sådana labyrinter såsom befintliga i vårt land, men de flesta hafva, så vidt jag vet, icke blifvit afbildade. En sådan finnes vid Dalarö; den är ntlagd med kullerstenar på marken och är omkring 40 fot i genomskäring. Afbildningen visar, att den icke tyckes likna Enköpings-formen, utan att den snarare har tycke af den franska typen. Vidare har länge en labyrint varit känd

från Kungsör, nära Arboga-åns utlopp i Galten. Den är känd under namnet drottning Kristinas labyrint, och af den har jag fått en afbildning, som visar att derom gäller temligen nära hvad jag sade om labyrinten vid Dalarö. Från Gotland uppgifvas fyra labyrinter, men ingen har varit föremål för afbildning. Den mest framstående är belägen nära Visby. Vidare omtalas labyrinter från Småland, och Dahlberg har meddelat en karta öfver en trakt, dit han förlägger en stad Troja, hvilket möjligen kommer af benämningen Trojenborg. Äfven i Norrland finnas labyrinter, och helt nyligen såg jag i en tidning, att på Hallands Väderö finnes en labyrint af på marken lagda stenar, som der kallas Trelleborg och säges vara gjord af skeppsbrutna sjömän. Sannolikt är namnet detsamma som Trojenborg, och traditionen om sjömännen har sedermera tillkommit. Vi finna således, att dylika labyrinter förekomma icke blott i det egentliga Sverige, utan äfven i det gamla danska området. I norra delen af Norge finnas också stensättningar som kallas Trojenborg, och i England, der det aldrig förekommit några i katedralerna uppritade labyrinter, — åtminstone hemta alltid engelska författare, som tala derom, sina exempel från Frankrike, — hafva funnits på marken utlagda irrgångar, äfven der kallade Trojenborg. Således har namnet stor spridning, enär det förekommer i Sverige, Danmark, Norge och England.

Afsigten med detta anförande har icke varit att fullt belysa denna sak, ty dels är den alltför gåtfull och dels känner jag allt för litet derom. Mitt syfte har därför varit att begagna ett tillfälle, då sakkunnige män äro samlade, och lägga dessa på hjertat att söka åstadkomma ritningar öfver alla dylika stensättningar, som finnas i olika delar af landet. När man så fått materialet samlat, kan man tränga djupare in i sjelfva saken. Det vore alltså önskvärdt att få teckningar utvisande stenarnes läge samt beskrifningar häröfver och uppgift, om labyrinten är belägen i närheten af någon kyrka, om ingången ligger åt något visst väderstreck, om de namn folket gifver dessa figurer — det är nämligen möjligt, att *Trojenborg* är ett öfverfördt namn — samt slutligen om de traditioner som derom finnas. Om tilläfventyrs någon nu har dylika upplysningar att gifva, vore sådant af intresse att få höra; annars är jag öfvertygad om, att föreningens sekreterare doktor Montelius är villig att emottaga

de uppgifter, som kunna komma att iusändas, och hvarigenom sannolikt ljus kommer att blifva spriddt öfver dessa företeelser.

Med anledning af detta föredrag yttrade kyrkoherden LJUNGSTRÖM: Jag vill nämna att, då jag var barn och bodde inom Vartofta härad, roade vi oss med att rita sådana figurer, hvilka kallades Troja, men hvarken då eller sedermera har jag varit i tillfälle att höra orsaken till denna benämning. Eftersom det sades vara af vigt att få veta, om dylika stensättningar låge nära kyrkor, så ber jag få nämna, att nordvest om Vånga kyrka och helt nära densamma är en sådan Trojenborg utlagd på marken af kullersten så stora som barnhufvuden. Jag har flere gånger frågat efter ursprunget till denna labyrinth, men ej kunnat få någon annan upplysning än att den vore mycket gammal.

Lektor KUMLIN: Den meddelade upplysningen, att dessa stensättningar skulle bära benämningen Trojenborg eller Troja, gifver mig anledning att påpeka den s. k. *Ludus Trojæ*, som omtalas af Virgilins. Den var af samma slag som senare tiders karuseller eller torneringar och bestod af hvarjehanda konstiga ridningar, hvilka jag kan tänka mig hade någon likhet med de figurer, som dessa labyrinth bildade. Denna lek anses hafva intet att göra med staden Troja, — namnet skulle hafva ett annat ursprung, — fastän Virgilins säger, att Ludus Trojæ infördes till Italien af Aseanius. Den aflystes under Augusti tid, till följd deraf att en förnäm yngling dervid skadat sig.

Herr SCHMIDT: I närheten af Nyköping finnes en sådan labyrinth, men jag har aldrig hört namnet Trojenborg derpå, ej heller ligger den närmare kyrkan än $\frac{1}{8}$ mil.

Herr FRIBERG: För 20 år sedan var jag i tillfälle att se två sådana labyrinth i närheten af Horns kyrka i Vestergötland; ingången var från söder. Jag hörde äfven personer påstå, att den föregående kyrkoherdens söner hade till häst färdats uti dem.

Lektor KUMLIN: Jag ber att få upplysa att, då jag på 1820-talet vistades vid Kungsör, så hörde jag berättas, att drottning Kristina skulle hafva ridit i den der befintliga labyrinthen.

Vid början af eftermiddagens sammanträde yttrade lektor KUMLIN vidare med afseende på denna fråga: Jag ber att till hvad på förmiddagen anfördes derom, att de labyrintiska stensättningar, hvarom då var fråga, skulle hafva benämningen Troja eller Trojenborg, få göra det tillägg, att de evolutioner till häst, som förekommo uti Troja eller Ludus Trojæ, den romerska ynglingaleken, af Virgilius sjelf uti Æneidens 5:e bok (vers 588) liknas vid den kretensiska labyrinten. Detta må gälla hvad det kan; jag för min del anser det icke alldeles omöjligt, att det kan förefinnas något historiskt samband mellan Trojaleken och Troja, den labyrintiska stensättningen.

Det af lektor Kumlin anförda stället i Æneiden har uti Adlerbeths öfversättning följande lydelse:

Sedan de (ynglingarne) raskt framtågat förbi de sittande männen
 och för de sina sig vist, ger Epyti som med ett häskri
 fjerran till täflingens början signal och skraller med piskan.
 Strax liktaligt fördelta man ser dem söndra sitt härtåg
 i tre chorer, hvar åt sitt håll. Anropet förnyadt,
 vända de om och svänga med mod fiendtliga vapen.
 Spridda i hundra skiften på fältet, de fram och tillbaka
 sträcka sitt lopp och i kretsar, som snärjas inom hvarandra.
 tunna onkring och en bild af ett fältslag ställa för ögat.
 Ryggen de nu ge flyende blott; nu vapen de skifta;
 nu de, förenta på nytt, framryeka i fredliga leder.
 Som i de tomma klippornas hvalf Labyrinten på Kreta
 svängde, om ryktet skall tros, sin tusenfalldiga irrgång,
 konstigt förvecklad till svek och i outgängelig villa
 häftade vandrarn kvar, som saknade ledande märken;
 så trojanernas ynglingafloek, med ett skeu af förvirring,
 rör sig till härmad flykt och rör sig till låtsadt anfall,
 lik delfinernas svärm, som genouttumlade hafven
 fyller med lek nu Karpati våg, nu Libyens bölja.

Sedan diskussionen om labyrinter under förmiddagens sammanträde blifvit afslutad, meddelade professor STEPHENS, att två nya inskrifter med äldre runor upptäckts, den ena på ett i Norge funnet praktfullt bågspänne af förgylldt silfver, den andra på ett lansskäft af trä, upptaget ur en torfmosse på Fyen. Afbildningar af båda dessa märkliga föremål förevisades.

Derefter höll doktor STOLPE ett föredrag *Om årets grafundersökningar på Björkö*. Flere af de viktigaste vid dessa undersökningar anträffade saker voro framlagda i den för mötet anordnade utställningen.

Sedan mötet på förslag af sekreteraren BRUZELIUS beslutit aflåta ett helsningstelegram till Svenska Fornminnesföreningens äldste hederledamot professor SVEN NILSSON i Lund, afslutades förmiddagens sammanträde.

Kl. 6 e. m. fortsattes mötet, hvarvid lektor WIBERG höll följande föredrag *Om älfvastenarnes bestämelse:*)* Gå vi ned i museum här, som har många märkvärdiga saker att visa oss, så träffa vi på åtskilliga stenklot, som ligga uti fönstret i det ena rummet. De flesta af dem hafva blifvit uppgräfvda i grafhögar i Södermanland och Nerike, men de äro icke saker, som uteslutande tillhöra dessa provinser. De äro tvärt om ganska vidt spridda i Sverige och böra betraktas såsom ett slags älfvastenar. Man får nämligen lof att komma ihåg, att detta genns har flere species. Man är van att med älfvastenar förstå någorlunda släta stenar med insvarfvade skålformiga fördjupningar, ofta till ett större antal. Det finnes icke något egentligt prof på denna art här nere, men det finnes en öfvergångsform från den der klotformen till den plana formen med skålar. De egentliga skålstenarne skulle väl kunna anses såsom den förnämsta bland de arter, hvarom här är fråga, ehuru de andra icke äro af mindre vigt. Man kallar dem *älfvastenar*, men det är bland filologerna och, såsom jag tror, äfven bland mytologerna en afgjord fråga, att våra *älfvor* är ingenting annat än *alfer*: således äro älfvastenar och alfstenar alldeles detsamma. Jag vill fästa uppmärksamheten på, att denna omständighet kan tjena att kasta ljus öfver hela frågan. Man har gjort sig mycket besvär med att söka utröna, hvilken bestämelse dessa

*) För en närmare kannedom om denna intressanta fråga få vi hänvisa till lektor Wibergs 1877 utgifna skrift "Forn-ariska folkens behandling af sina döda". Jfr äfven H. Hildebrands uppsats härom i "Vitterh . . . Akad:s Månadsblad" 1873, sid. 113—120; samt O. Hermelins afhandling om "Stenkloten på ättchögarne" i andra bandet af denna tidskrift, sid. 165 o. följ.

märkvärdiga stenklott kunde hafva haft. En norsk professor har skrifvit en afhandling för att ådagalägga, att de äro bevis för en indisk kult, som inkommit till Norden, och har funnit motstycken till dem uti Indien. Utan att helt och hållet gå in härpå, kunna vi dock medgifva, att den lärde professorn i en viss grad har rätt. Älfvastenarne återfinnas inom hela den indoeuropeiska folkfamiljen. Vi träffa dem i nästan alla de af de ariska folken bebodda länderna och åtminstone namnet finna vi i många skilda språk. Vi kunna söka upp det i etruskiskan, i grekiskan, i gotiskan och förmodligen äfven i många andra tungomål. Vi hafva *ribhus* och mycket annat, som filologerna vilja föra till samma ariska stam. Vill man försöka en öfversättning af sjelfva grundformen i ordet, så blir det något, som sammanfaller med ordet *arbete*. *Alfer* skulle således vara ett slags *arbetande varelser*: de äro välvilliga, i fall man ställer sig väl med dem. Vi hafva hört talas om tomtar, huru nyttiga och bra de kunna vara, om man blott icke gör dem något för när. Hvad äro de nu egentligen för folk? Vi komma till svaret på denna fråga, om vi blott tänka på, hvad de egentligen heta i de särskilda språken. Vi skola nöja oss med att tala om, att de i latinet kanske heta *larvæ, lares, manes, dii manes*, och för att icke ingå uti en alltför vidlyftig utläggning, så antieperar jag det resultat, hvartill man skulle komma: man antager dessa väsen såsom de bortgångna släktningarnes andar, d. ä. *majores*, de indiska *pitrî*, våra förfäder i deras grafvar. Det ligger hos den ariska folkfamiljen en kraftig tro på lifvet efter detta. Det är också ett bevis för en stor sanning, med hvilken vi emellertid icke nu kunna sysselsätta oss, men jag vill säga, att en sådan tro fanns stark och liflig hos alla de ariska folken; den fanns hos det indiska folket, hos greker och romare och många andra folk, och äfven hos våra förfäder. Hvad romarnes *larvæ* och *lares* voro, det voro våra förfäders *alfer*. De gamle hade en stor vördnad, en stor tillgifvenhet för dessa bortgångna fäder, som hvilade i grafvarne. Dessa fäder lefde med dem i samlif, de voro icke blott andar, utan hade både kropp och själ, och familjegrafven var man angelägen att lägga bredvid familjehuset, de dödas bostad bredvid de lefvandes. Man hade den fromma tron, att fädren alltid med ömhet och välvilja omfattade sina efterlevande, i sorg och bedröfvelse och bekymmer, och stndom

gingo de gamle till fädernas grafvar för att begära råd, tröst oeh hjälp; oeh tron var, att de också fingo detta. Det är romarnes *pietas*, fromhet i egentlig mening, det är oek religionen i egentlig mening hos de klassiska folken. Jag har stor anledning att förutsätta, att det var så äfven hos våra förfäder. Romarnes *manes* motsvaras hos våra förfäder af alferna. För att man emellertid skulle kunna hugna sig af de bortgångnas kärleksfulla ontanke, måste man uppfylla sina pligter mot dem, framför allt icke försumma den heliga pligten att begrafva sina fäder. Men som man äfven i grafven efter deras åsigt hade behof af någon föda, var det angeläget, att de efterlevande gjorde offer åt de bortgångnes maner, att man då oeh då beredde dem en måltid. Detsamma var händelsen här i Norden. Här kände man *alfablot*, hvilket var en helig kult, till hvilken ingen annan än familjens medlemmar hade tillträde. Främlingen, som kom för att begära gästfrihet i huset, blef vid sådana tillfällen afvisad af husmodren; han kunde icke blifva insläpt, emedan man förehade *alfablot*. På Island var det en gång mycket oroligt på en gård, oeh man gaf egaren rådet, att han skulle göra *alfablot*, så skulle allt blifva bra. Om man försummade alferna, så blottstälde man sig för deras ovilja. Romarne hade sina lares oeh larvæ, som då voro vid dåligt lynne. På det viset kommo spöken till i världen. De gingo omkring oeh sökte bestraffa sina om de heliga pligterna så glömska efterkommande, hvilka läto dem vara i saknad af hvad för de bortgångnes ro oeh lugn var så nödvändigt, nämligen begrafning oeh åtföljande ceremonier: dödsoffer oeh måltid, som borde lemnas dem.

Jag sade, att alferna borde erhålla offermåltider. Det är för dessa måltiders skull, som älfvasterne egentligen tillskapades. Det är mer än troligt oeh bevisas af små vidskepelser, som ännu i dag bedrifvas, att dessa älfvaster voro just de altaren, hvarpå dessa offer lades. De skålformiga fördjupningarna voro ämnade att emottaga de offer, som de efterlevande gäfvo åt de bortgångne. Det kunde icke alltid behövas, att det var skålformiga fördjupningar, som emottogo offret, ty detta kunde bestå af något fett, som smordes på stenen, oeh man har sett bevis härför deri, att ännu i våra dagar sådana älfvaster blifvit besmorda med smör; då äro ju fördjupningarna alldeles onödiga.

Jag stannade vid påståendet, att älfvastenarne egentligen voro de altaren, hvarpå man nedlade offren af alferna, af de bortgångnes andar, och de måltider, som man ännade af dem. Att vi i det fallet icke torde misstaga oss, synes deraf att, såsom jag sade, ännu i dag fortgå på dylika ställen offringar, ännu i dag lägger man ned i dessa skalar slantar, nålar och hvarjehanda andra småsaker. Man vet väl egentligen icke, hvarföre man gör så, men af gammal vana sker det, och det är just vidskepelsens natur, att den blifvit en vana, omedveten om sitt ursprung och sin ursprungliga bestämmelse. Jag bör tillägga att, efter hvad som upplystes vid Stockholms-kongressen, finnas dessa älfvastenar icke blott i Skandinavien. De gå genom Tyskland, de finnas i Schweiz i betydligt antal ända upp på kammen af Jura, och äro säkert spridda vidt och bredt i hela den ariska världen. Jag har kommit till den slutsats, att deras betydelse varit öfverallt densamma och är en lemning af den gamla religiösa tron särskildt i det afseende, som jag nu omnämmt.

Doktor HOFBERG höll derefter följande föredrag *Om folkdräkter*: Med afseende på den långt framskridna tiden vill jag ej trötta med något vidare föredrag, utan endast nämna några ord om de allmogesmycken, som af mig varit utställda under mötet.

De sista 20 årens upptäckter hafva skänkt oss en oväntad kännedom om klädedräkten under förhistoriska tiden. De märkliga fynd af kläder, som blifvit gjorda i bronsåldersgrafvar i Halland, men framför allt i Danmark, ådagalägga att man redan då hunnit ganska långt i väfnadskonsten; de fynd, som gjordes vid Hafdrup i Jylland 1861, äro så utomordentligt väl bibehållna att vi af dem kunna döma till och med om snittet på bronsåldersfolkets kläder. Beträffande den äldre järnaldern, äro vi föga sämre underrättade, emedan de danska mossfynden hafva bragt i dagen så viktiga bidrag till kännedom om härbonaden, att professor Stephens kunnat rekonstruera en hel vapenrustning. Längre fram i tiden, för den yngre järnaldern eller vikingatiden, lemna sagorna värdefulla upplysningar om de kläder, som då buros. Man hör i folkvisorna talas om utländska kläden,

sydda af skarlakansskinn och andra dyrbara tyg. Under medeltiden, sedan Sverige kommit i en lifligare förbindelse med andra länder, var det flere omständigheter som bidrogo att öka praktlystnaden och lyxen. Såsom den hufvudsakligaste bland dem bör nämnas införandet i Sverige af riddarståndet, som utifrån hemtade mönstren för sin utstyrel. I vanliga fall klädde sig väl bonden i sitt hemmaväfda vadmal, men man har oek bevis för, att utländska kläden icke voro honom obekanta; i konung Magni privilegier för Kopparberget förklaras, att fint utländskt kläde skulle få säljas åt bergsmännen, ett lagstadgande som naturligtvis varit öfverflödigt, om icke högtidsdräkter af finare kläden varit af bergskarlarne eftersträfvade. Att fallenhet för prääl och granlät i klädväg under Gustaf Is tid gripit vida omkring sig bland allmogen, framgår af flere konungens bref. Han förmanade menige man, att aflägga den inrotade högfärden i kläder och blifva vid den gamla goda dräkt, som fader och föräldrar före dem gjort. »Der allmogen brama vill — säger konungen — då vore det deras största heder och stode dem bäst an, hvarmed de oek väl brama måtte, att de hade deras åkrar, ängar och andra egor väl brukade och häfdade, desslikes malt och mjöl i lärarne, mat i husen, god boskap, kor, oxar får och annat slikt, som till bondens bo tarfveligt vore». — Den flärd, mot hvilken konungen ifrade, gälde doek endast högtidsdräkten, som nu började blifva ganska dyrbar, hvaremot bonden i hvardagslag fortfarande var klädd i sina enkla tyger. En fränling som reste i Sverige under Gustaf Adolfs tid yttrar om vårt lands allmoge: »Menige man i Sverige bära yllekläder af mörk färg; deras skodon äro af läder, så att de ej nyttja träskor, såsom i Frankrike. På hufvudet har bonden en svart hatt och nyttjar yllevantar för att skydda händerna mot den skarpa kölden». Antagligen begynte temligen tidigt de särskilda landskapen, häradena, ja till och med socknarna, genom klädernas olika färg skilja sig från hvarandra. Men det var först mot slutet af Vasaregenternas tid, sedan kringvandrande handtverksmän begynt nedsätta sig i landsorterna, som de antagna typerna för olika orters folkdräkter fingo den uniforma karakter, som de bibehållit, tills de i våra dagar blifvit bortlagda. Sedan en ort, en socken en gång fått sin egna dräkt hölls strängt på snitt, färger och form. Jag har hört äldre personer och guldsmeder

säga, att det nästan var en omöjlighet, att i en gammal drägt införa en sådan obetydlighet som t. ex. förändring i formen på ett spänne. Derföre kunde man under soekendrägternas gyllene tid af en persons drägt icke blott säga, hvarifrån han var, utan på kvinnornas se, om de voro ogifta, förlofvade, gifta eller enkör, hvilket allt utmärktes icke blott genom kläderna, utan äfven genom de smyeken som buros. De utställda smyekena som här ses äro hufvudsakligen från Skåne, deraf torde jag få taga mig anledning att tala något om de skånska folkdrägterna. Det förefans i Skåne, liksom annorstädes, en gifven olikhet mellan de särskilda häradenas och soeknarnes klädebonad, men i det stora hela äfven en viss öfverensstämmelse för hela landskapet. När en skånsk kvinna var högtidsklädd, hade hon ej sällan fyra tröjor och sex till sju kjortlar, alla med olika namn. Den tröja, som bars närmast linnet, kallades "*kloekan*" och var framtill prydd med "en sätt" maljor, olika för olika soeknar. En sätt maljor var sex par eller 12 stycken, som snördes tillsammans med en kedja. Utanpå kloekan bars en tröja, som kallades "*pelsen*", och äfven hade maljor, men var mycket snäfvare, så att maljorna på kloekan icke bortskymdes. Derpå bars en tredje tröja, som kallades "*skört*", och utanpå den en tröja af svart kläde eller "*bordatröja*". På denna sutto fyra stora silfverspännen vanligast förgyllda. Understundom voro alla fyra lika, understundom båda paren olika. Kjortlarnes antal var alltid större än tröjornas, och deras fason så anordnad, att den understa var längst och den öfversta kortast, på det att alla måtte synas. Till klädedrägten kom ytterligare en mängd andra saker, såsom "*bröstduk*" med broderi af galoner och perlor, "*huklä*", "*torklä*", band, spetsar m. m. Främst bland silfverprydnaderna må nämnas de så kallade "*striglakorsen*", hvilka mycket påminna om medeltiden. De äro ursprungligen en efterbildning af kyrkornas kruefix, och på de äldre ser man alltid Frälsarens bild. Ofvantför striglakorset hängde det så kallade *trillekorset*, en medaljformig prydnad, vanligen med bokstäfverna I. H. S. ("*Jesus Hominum Salvator*" eller rättare början af Jesus skrifvet med grekiska bokstäfver) eller såsom den skånska allmogen tolkar detta monogram "Jesus Herrans Son". Håret uppfästades högt och omlindades med flere alnar långa sidenband, hvilka i ändarna hade ett slags spännen,

bårdaspännen. Till silfverskruden hörde vidare ringar, perlband, och vid bröllopstillfällen buros af brudparet till och med silfverskedar. Man kan med skäl fråga, huru bonden kunde bestå sin hustru och sina döttrar en så rik utrustning af silfversmycken. Förklaringen är dock enkel; de gamla hade ej som vi för vana att göra sina kapitaler fruktbärande, utan föredrogo att skrinlägga dem i form af silfver. Detta kunde realiserast i fall man behöfde det, och behöfde man det icke, hade det dock alltid sitt värde. Denna massa af stora smycken var således ingenting annat än en exponent af husets rikedom, som åskådliggjordes vid högtidliga tillfällen.

Till besvarandet af den *första* frågan (sid. 195) gjordes der- efter följande tillägg af doktor MONTELIUS: Då jag talade några ord om stenåldersminnena i Mälareprovinserna, hade jag hoppats, att äfven andra skulle yttra sig derom. Detta hopp blef emellertid sviket och, då de tio minuterna voro utlupna*), återstod för mig intet annat än att sluta. Jag hann alltså icke att tillägga några iakttagelser, som jag trodde kunna vara af intresse i afseende på minnena från bronsåldern i samma landskap. För att åskådliggöra, huru dessa minnen äro fördelade i Södermanland, Uppland, Vestmanland och Nerike, har jag på den karta, som vi här se, utprickat alla de fynd af bronssaker från nämnda tid, som hittills kommit till min kännedom. Jag ber att få betona, att kartan endast upptager de fynd af *brons*, eller rättare sagdt af *metall*, som nu äro kända; från bronsåldern har man säkert också åtskilliga andra fynd, som ligga förvarade i samlingarna, såsom stenhammare, spjutspetsar af flinta m. m., men det är alldeles omöjligt att för hvarje särskildt fall afgöra, huruvida dessa förskrifva sig från stenåldern eller bronsåldern. Då det således icke varit möjligt att urskilja dessa saker, få vi lof att vid bildandet af vårt omdöme om förhållandena under denna period, eller årtusendet närmast före Kristi födelse, inskränka oss till metallfynden. Om vi se till, huru de äro fördelade i Södermanland, så finna vi, att ett fynd är gjordt i

*) Man hade nämligen vid mötets början bestämt, att ett föredrag ej skulle få räcka längre än en half timma, och ett annat anförande ej mer än tio minuter.

landskapets sydöstra hörn. Sedermera finna vi flere fynd i närheten af sjön Långhalsen; isynnerhet hafva åtskilliga fornsaker blifvit påträffade vid arbetena för sänkning af denna och dermed sammanhängande sjöar, då man vid Vrena och Täckhammar i den gamla strömbotten anträffade åtskilliga saker, af hvilka de flesta äro förvarade uti Statens Historiska Museem. Utefter de betydande vattendragen uti landskapets midt äro äfven åtskilliga fynd gjorda. Vid Spelviks kyrka, som ligger norr om Nyköping, är ett stort fynd anträffadt, bestående af mer än 20 fornsaker af brons. Detta fynd, liksom ett par andra, är af betydelse genom det stora antal fornsaker det innehåller. Om nämligen en eller ett par saker hittas på ett ställe, så skulle man kunna antaga, att de af en händelse ditkommit, att till exempel en jägare förrrat sig dit och tappat sitt bronsspjut eller något dylikt; men då man hittar en hel samling bronssaker, är en sådan förklaring omöjlig. Fyndet vid Spelvik är derföre afgörande för den frågan, att dessa provinser redan under bronsåldern hade åtminstone någon befolkning. Ett fynd nästan lika stort som det vid Spelvik är anträffadt uti en liten torfmosse i Vårdinge socken. Det består också af omkring 20 saker, såsom ringar, spännen och andra smycken, verktyg m. m. I samma socken har äfven blifvit anträffad en liten håleelt af brons, som vi kunna se här i utställningen. Den är af intresse derföre, att den blifvit funnen tillsammans med kol, brända ben och krukbitar. Detta är väl icke i allmänhet så anmärkningsvärdt, men det är dock af stor betydelse derföre, att fyndet är det första och hittills enda kända *graffynd* från bronsåldern i Södermanland. Det kan verkligen synas oväntadt, att man icke funnit några flere sådana graffynd i denna provins, ty det är naturligt, att då så stora andra fynd blifvit anträffade, så måste grafvar också finnas, och frånvaron af graffynd i Södermanland kan således icke bero på annat, än att var kännedom om provinsens arkeologiska förhållanden ännu är otillfredsställande. — På Mörkö är gjordt ett fynd från denna tid, lika så ett par i Vester-Hanninge, och slutligen är vid Tullinge i Botkyrka socken ett stort sådant fynd anträffadt. Utom de nu nämnda äro endast några saker funna vid Eskilstuna, således äfven de i trakten af ett vattendrag. Kasta vi en blick på min karta, så finna vi, att alla fynden från bronsåldern äro

anträffade i närheten af Östersjön eller Mälaren eller något af de vattendrag, som söka sig dit. I förrgår, da det var fråga om stenåldern, fäste jag uppmärksamheten på den betydande mängd stensaker som är känd från Vingakerstrakten. Det är anmärkningsvärdt, att man der icke gjort något fynd från bronsåldern, hvaraf vi dock ej genast få draga några slutsatser, ty samma tillfällighet, som gjorde att för några år sedan inga gräffynd voro kända från hela Södermanland, kan äfven vara anledning till den nu omnämnda bristen.

Vända vi oss till Uppland, så finna vi der samma förhållande som i Södermanland. En blick på kartan visar oss nämligen, att de flesta fynden från bronsåldern följa vattendraget upp till Uppsala. I närheten af denna stad och vid Sigtuna äro atskilliga mer eller mindre betydande fynd anträffade, och detta kan vara af vigt derföre, att det visar att trakten kring Uppsala redan under bronsåldern synes hafva börjat få den stora betydelse, som den sedermera hade under jernåldern. I Roslagen äro endast några få bronsaldersfynd anträffade; det märkligaste är ett, som gjordes för några år sedan, och som Statens Historiska Museum erhållit genom herr Schärer von Waldheim. Det var ett *gräffynd*, bestående af brända ben samt ett visserligen söndrigt men ännu mycket märkligt bronskärl. Detta är det enda nu kända gräffynd från provinsens bronsålder, om jag undantager ett fynd af en spjutspets af brons och brända ben anträffadt i Ärntuna socken, norr om Uppsala. En annan trakt af Uppland, som lemnat flere fynd från denna tid, är Simtuna härad, trakten kring Örsundsån. Vi finna således i Uppland, liksom i Södermanland, att det egentligen endast är vid kusten och de stora vattendragen, som man träffar minnen från bronsåldern.

I Vestmanland är förhållandet ock enahanda. Det största och märkligaste af detta landskaps bronsaldersfynd är gjort på Badelundsås, och detta eger särskild märkvärdighet derigenom, att nästan alla de der funna sakerna visa sig vara af främmande ursprung, införda till landet under senare delen af vår bronsålder. Under det man i Mälaretrakten af Vestmanland gjort atskilliga fynd från nu ifragavarande period, känner man deremot intet sådant från de öfriga två tredjedelarne af provinsen, hvilka äro skogs- och bergsbygd.

I Nerike möta förhållanden lika dem i de andra provinserna, så till vida som att alla bronsåldersfynden der äro gjorda i eller nära den af ett till Hjelnuaren gående vattendrag genomflutna Qvismardalen.

Öfverallt uppträder således samma förhållande, antydande att den egentliga bygden under nämnda tid låg i närheten af hafvet och de större vattendragen, ett förhållande, som har sin naturliga förklaring deri, att det väsentligen var dessa trakter, som då voro öppna och lätt tillgängliga.

En annan fråga är den, om de i trakten kring Mälaren och Hjelnuaren anträffade föremålen tillhöra endast senare delen af bronsåldern, eller huruvida man der känner ett och annat sådant äfven från den äldre delen af samma period. Bronsåldern anses hafva börjat i Norden omkring ett tusen år före Kristi födelse, och det skulle naturligtvis vara af vigt att se, huruvida bland fynden från dessa trakter finnas några, som med säkerhet kunna hänföras till första delen af detta årtusende före Kristus. Jag tror, att frågan utan tvekan kan med ja besvaras. Vi hafva både från Nerike och Södermanland åtskilliga saker, som utan tvifvel höra till nämnda del af perioden. Från Uppland känner man äfven några sådana, och senast har en liten väcker skaftceit (yxa) af brons blifvit funnen sydvest om Uppsala och tillvaratagen af friherre Emanuel Cederström, hvilken ceit utom all fråga tillhör den äldre bronsåldern.*)

Dessa få och spridda antydningar göra icke anspråk på annat än att väcka uppmärksamheten på frågan, så att, när nya fynd göras, man må hafva ögonen öppna för, huruvida dessa fynd lyda de lagar, som antydas af de redan förut gjorda eller föranleda modifikationerna deruti. Att sådana modifikationerna blifva nödiga, är naturligtvis att vänta. Det är många, som anse, att detta samlande af allt möjligt smått och till utseendet obetydligt och detta antecknande af alla äfven skenbart oväsentliga omständigheter, kan vara onödigt, men det är genom samlandet af det, som synes obetydligt, som vi kunna hoppas att få någon kännedom om den tid, som försvunnit, icke blott årtusenden före våra dagar, utan årtusenden före den tid, då Sveriges

*) Den är afbildad i »Upplands Fornminnesförenings tidskrift» VI, sid. XXIII.

häfder börja. För att få öfversigt af förhållandena, torde det vara bäst att göra anteckningar om fynden på en karta öfver en viss mindre trakt, ty derigenom kan man utan besvär få en öfverblick, som icke utan stor tankeanstängning kunde på annat sätt erhållas.

Pastor WAHLFISK: Den första frågan har doktor Montelius besvarat så, att nästan utet är att tillägga. Jag har dock ansett mig böra lemna en öfversigt af vår utställning och söka sammanföra uppgifterna om fynden från olika härad. Häraf bekräftar sig till fullo hvad doktor Montelius yttrade, nämligen att Oppunda härad är det ojemförligt rikaste på stensaker. Enligt min öfversigt har detta härad eusamt omkring 600 nummer, då de härad, som komma dernäst äro Åkers härad med 50, Öster-Rekarne med 52, Rönö härad med 50 stensaker o. s. v.

Lektor WIBERG gjorde derefter följande tillägg till hvad som yttrats om den *andra* frågan (sid. 198 och följ.): Jag ber blott att med anledning af upplysningar, som jag sedan i förgår erhållit, få göra ett tillägg till hvad som då yttrades om domareringarnes bestämelse. Vid det tillfälle, då denna fråga var föremål för diskussion, framställdes af doktor Montelius den önskan, att man måtte uppmärksamma, om icke vid domareringarne också finnes älfvaster. Jag instämde i samma önskan och fick dagen derpå en vigtig upplysning, som jag önskar att få på något sätt bilägga till den då förda diskussionen. Det skall nämligen, enligt en af en Föreningens ledamot till mig lemnad uppgift, finnas en märkvärdig domarering vid Låsta gård i Strengnäs socken, $\frac{3}{4}$ mil från staden. Den har också älfvaster och det märkvärdigt nog af den form, som jag anser såsom den första och förnämsta, nämligen den med skålformiga fördjupningar. Deras antal skall vara icke obetydligt, och de skola finnas så nära som två bösshäll från sjelfva ringen. För öfrigt finnes vid Frödins lada nära Låsta också en offerplats; der finnes en kubisk sten, som man betraktar såsom en offersten och rundt omkring äro stensättningar belägna, hvarjemet på begge ställena ett betydligt antal grafhögar ligga.

Friherre N. G. DJURKLOU hade anmält ett föredrag om *Hvad man kan lära af svenska ortsnamnen i deras sammanhang med historiska, ekonomiska och kamerala förhållanden*, men sedan blifvit af dödsfall inom sin familj hindrad från att infinna sig vid mötet. Han har emellertid lofvat att i ett kommande häfte af Föreningens tidskrift meddela en afhandling om detta ämne.

Godsegaren H. HÄLLGESON på Oroust i Bohuslän, hvilken ännat bevista mötet men på grund af sjukdom ej kunnat det, hade insändt ett skriftligt föredrag *Om fynd från stenåldern på ön Oroust*, hvilket nu af doktor Montelius upplästes.

Doktor MONTELIUS tillade sedan: Medan jag har ordet ber jag få nämna något om en helt annan sak. Uti det arbete*), som doktor Nordström på förmiddagen visade, och hvilket innehöll afbildningar af åtskilliga labyrinter från Frankrike, finnes äfven afbildad en klostergång från Pont l'Abbé i Normandie. Den väckte min uppmärksamhet dels derföre att taket är ett tunnhalv af trä, hvilket der är mycket sällsynt, och dels derföre att under detta halv finnas horisontela tvärbjelkar, förenade med väggarne genom tjockare partier, som hafva utseendet af gapande djurhufvuden med tydliga fänder och öron. Dessa båda omständigheter, tunnhalvvet af trä och djurhufvudena, synas vara af intresse derföre att, om jag icke allt för mycket misstager mig, man häruti har ett litet minne ännu ifrån det sextonde århundradet af de nordbor, som slagit sig ner i Normandie. Dessa groft tillyxade djurhufvuden hafva så stor likhet med företeelser, som visa sig i Norden, att man icke kan misstaga sig om deras ursprung. Författaren nämmer jemväl, ehuru blott i förbigående, att dessa takbjelkar af traktens innevanare kallas *rageurs*. Han gifver åtskilliga försök till förklaring deraf, men det förefaller mig icke omöjligt, att detta namn skulle kunna vara beslägtadt med det i Tyskland ännu lefvande ordet *rachen*, och som just betyder gapande djurhufvud.

*) Gailhabaud, »L'architecture du Vme au XVIIme siècle et les arts qui en dépendent», tome 2me (Paris 1858, 4:o). Den här ifrågavarande klostergången är afbildad i slutet af delen; den hänföres af författaren till 1500-talet.

Då ingen vidare begärde ordet, yttrade mötets ordförande, biskop ANNERSTEDT: Innan jag upplöser sammankomsten, får jag till mötets samfliga medlemmar uttala min tacksägelse för det förtroende, som blifvit mig lemnadt att föra ordet vid dessa sammanträden. Den riktning, som fornforskningen på senare tider i vårt land tagit, synes onekligen vara den, på hvilken vi kunna komma till ett säkert resultat. Man har öfvergifvit att med den klassiska lärdomens och fantasiens hjälpmedel på fri hand konstruera våra minnen; man går tillbaka till fakta, samlar dem och söker från dem få någon dager öfver Sveriges forna förhållanden. Detta är ett ädelt sträfvande. Jag har redan vid mötets början uttalat den öfvertygelsen, att, skall man förstå den tid som är, så måste man lära känna den tid som varit. Sjelfpröfning är för ett folk lika angelägen som för den enskilda menniskan. Verkställa vi denna pröfning allvarligt, så måste vi känna oss ödmjuka vid tanken på de släkten som gått före oss, som uti ett land i polkretsens grannskap beredt en jordmån, der mensklig odling kunnat hafva framgång. Slägte efter slägte har arbetat härpå, och vi hafva ingått i deras arbete. Hvad vi känna om fädernes sträfvanden manar oss alltså att fortfara och söka bereda för vårt fosterland framgång och välsignelse. Mätte detta lyekas oss och mätte vi kunna blifva verktyg derför i den Allgodes hand! Vi hafva dertill en särskild maning genom det besök, hvarmed Sveriges konung hedrat oss, och derföre slutar jag med de gamla orden: *Gud bevar konungen och fosterlandet!*

Med dessa ord förklarar jag Svenska Fornminnesföreningens femte allmänna möte afslutadt.

Föreningens ordförande, friherre STIERNSTEDT, uttryckte föreningens tacksamhet för det sätt hvarpå herr biskopen ledt mötets förhandlingar och anhöll slutligen, att Svenska Fornminnesföreningen mätte få vara i Strengnäs stads invånares välvilliga atanka innesluten.

Klockan 8 på aftonen samlades mötesdeltagarne för sista gången, på inbjudning af domprosten Strömberg, till en afskeds fest å Tempelbacken, eller Nabbkullen, såsom stället vanligen

kallas. Sedan bålar framsatts, föreslog biskop ANNERSTEDT en skål för Svenska Forummesföreningen, hvilken skål af friherre STIERNSTEDT besvarades med en för Strengnäs samhälle. Därefter följde åtskilliga andra skålar: af lektor AMINSON för riksantiquarien Hildebrand; af biskopen för professor Stephens; af domprosten STRÖMBERG för magister Aspelin från Finland och pastor Belsheim från Norge, hvilka båda deltagit i mötet; af samme talare för doktor Montelius, hvilken svarade med en tacksamhetsskål för den komité af i Strengnäs boende män, som ordnat utställningen och vidtagit de andra åtgärder, hvilka gjort detta möte så lärorikt och angenämt. Sedan doktor VELANDER föredragit ett improviserad och med stort bifall mottaget qvåde för damerna, aftågade man på en af marchaller upplyst väg till Stadshuset, der stadens invånare genom en för de resande anordnad sexa gåfvo ännu ett prof på sin storartade gästfrihet.

Minnen från stenåldern i Småland,

på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad undersökta
åren 1874—1877 af

L. F. Palmgren.

Bolmsö socken, Håringe.

Såsom i min förra berättelse omnämndes, finnes på säteriet Håringes egor i det så kallade »Lunnagärdet» *trenne stenrör*, runda till formen; de två största öppnade af skattsökare, det tredje deremot oskadadt.

Detta rör, hvilket höll 105 fot i omkrets och 31,5 fot i diameter från norr till söder och 30 från öster till vester, var mycket lågt, ljung- och gräsbeväxt, syntes något skadadt för längre tid tillbaka samt utgör den sydöstra spetsen af den triangel, hvilken dessa tre nu onaltal, nära hvarandra belägna rör bilda. Röret består af kullersten, till största delen af mindre än en mansbördas storlek, jemte större klapper.

Sedan matjorden blifvit aflådd, visade sig genast, efter ett lager klapperstens bortplockande, öfverkanten af en *hällkista*. Denna blottades så att hon blef fullkomligt fristående, och befunns då, att hon var bygd af större och mindre flata stenar, hållande från 4 till 2,5 fot i längd, jemna på båda sidor och nedgrafna 2,5 fot under den kringliggande jordytan. I södra gafveln funnos dock icke sådana, utan denne var bildad af på hvarandra lagda kuller- och klapperstenar. Längs efter de båda långsidorna voro flata stenar, dels lika stora, dels mindre än de innerst stående, uppresta för att stödja väggarne, och i nordöstra delen funnos till och med 4 och 5 ntanförlvarandra. Stenarne slöto tätt tillsammans, men, der sprickor funnos, voro dessa på det omsorgsfullaste sätt tilltäpta med stenflisor. De tjoekaste sidohällarne voro 4,5 tum tjocka. Hela kistans längd var goda 12 fot och dess bredd 2,75 fot; höjden eller djupet 4 fot, allt invändigt räknadt. Dess läge var i norr och söder med någon

dragning i nordost och sydvest. Inga tækstenar funnos. Jorden inuti kistan bestod öfverst af ett lager klapperblandad svartmylla, till en half fots tjocklek; derefter vidtog fin, hårdt packad, småstensblandad sand. Genomgrävningen började i södra ändan, sedan först hela svartmyllslagret blifvit borttaget, utan att någonting annat i detta fanns utom en *flintbit* i kistans norra del. I södra delen midt emellan sidohällarne fanns genast en trubbig *lansspets* af *flinta*, 2,8 tum lång. Till höger och venster lågo tvåme *flintspånstycken*, det ena 1 och det andra 1,8 tum långt, samt en fot nordvest om lansspetsen en trekantig *pilspets* af *flinta*, 1,5 tum lång. Två fot derifrån utmed vestra sidohällren fanns en liten *flintlans*, 3,5 tum lång, samt ett stycke derifrån en bit så kalladt »kråkguld.» Två fot derifrån närmare östra sidan fanns en liten väl slipad *yx* med *skafthål* af *sten*, 3,6

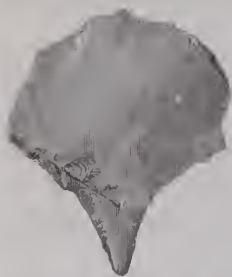

Fig. 1. Borr af flinta.
Häringe i Bolmsö socken. 11

tum lång, eggen 1,5 tum bred, skafthålet 0,85 tum i den vidaste och 0,7 tum i dess mindre ända, samt 1 fot längre i norr alldeles utmed östra kanten en *lansspets* af *flinta*, 4,8 tum lång, och 2 fot derifrån vid samma sida en liten *borr* äfven af *flinta*, 1,15 tum lång (fig. 1). Två och en half fot derifrån i grafvens midt låg en liten tunn väl slipad *yx* af samma stenart som den föregående, 3,6 tum lång, eggen nära 0,9 tum bred, samt midtemot, alldeles vid östra sidan, öfre ändan af en afbruten *flintlans*, nära 2,5 tum lång. Derefter funnos här och der strödda sex *flintbitar* samt i nordöstra hörnet en *lans* af *flinta*, 6,4 tum lång. Samtliga vapnen voro med spetsarne eller eggen vända mot söder. Ett *kol* samt 3 små bitar troligen af *harz* funnos dessutom, men icke de ringaste lemningar af människoben eller metall.

Som i de två närbelägna stenrören lemningar af vida präktigare hållkistor sågos och flintsaker der blifvit funna, synas dessa tre grafvar med säkerhet kunna hänföras till stenåldern.

Bolmsö socken, Vesterås Nergård.

På Vesterås Nergårds egor midt i åkergräddet ligger ett *stenrör*, kalladt »Höga rör», hvars diameter är ungefär 70 fot och höjd 6. Genom påkörd sten har dess form i senare tider blifvit för-

derfvad. Vid besöket skulle det just af egaren inredas till källare, ehuru han lyckligtvis ej ännu börjat med gräfningen. Buskar och träd hade växt upp i den matjordsskorpa, som betäckte det-sauma. Sedan denna blifvit afflädd, syntes tydligt kanterna af en *hällkista*. Stenarne i röret voro af full mansbördas storlek, blandade med mindre. Sedan kistan blifvit blottad, befanns det att grafbyggarne begagnat sig af fem på platsen liggande jordfasta stenar och med stöd af dessa uppfört den af temligen små flata stenar inrättade hällkistan. På sina ställen voro till och med 5 och 6 dylika flata stenar iukilade mellan de jordfasta stenarne och kistans sidohällar. Kistan, som läg västan i öster och vester, höll 11 fot i längd samt 3 fot i bredd invändigt, och var i vester till halfva sin längd betäckt med små tunna, flata, väl saumafogade täckstenar, hvilka likväl icke kommo i dagen förr, än den med klappersten blandade svartmyllan inuti kistan till $\frac{1}{2}$ fots djup blifvit utgräfd; den andra halfdelen egde deremot inga täckstenar. Vid bortgräfvandet af den kistan omgifvande jorden och stenen funnos åtskilliga *flintbitar* samt stycken af *lerkärl*. Inuti kistan, som var fylld öfverst med matjord till väl $\frac{1}{2}$ fots djup samt derefter med sand och klappersten af två knytnäfvars storlek, funnos återigen *flintbitar* samt en *flintlans*, 2,85 tum lång, i dess sydvestra del, och alldeles invid nordöstra gafvelhällen en *flintdolk*, 6,1 tum lång, hvilken olyckligtvis genom en nedfallande kullersten afslogs. Några få ohetydliga lemningar af *brända ben* funnos spridda här och der samt 24 bitar af groft *lergods*, af hvilka tvänne ega sirater bestående af enkla med nageln eller en pinne i leran intryckta raka streck. Dessutom fanns en bit af *metall*, som synes vara jern. Dolkens form, tillvaron af nyssomtalta stycke metall, grafvens riktning och byggnadssätt antyda, att denna graf tillhör en vida yngre tid än den nyss förnt omtalade.

Bolmsö socken, Vesterås Öfvergård.

På Vesterås Öfvergårds egor ntrefs af L. J. Björklund förliden höst ett *stenrör* beläget i en skogsdunge, der nyodling verkställes. I detta rör fanns flere större stycken af en *lerkruka*; godset är starkt blandadt med stora *quartsstycken*. Några *obrända benskärfror* funnos derjemte samt ett par *flintbitar*. Lergodsstyckena likna de i föregående grafrör funna.

Bolmsö socken, Hof.

Sedan det på Hofs egor liggande i min förra berättelse omnämnda *hällkisteröret* *), hvars norra gafvelläll är i öfverkanten försedd med en halfcirkel-formig urgröpfung, samt ett på Bos egor och torpet Hagalund dylikt sådant, i hvilket flere *flintsaker* funnos, hvilka lära uppsändts till Nationalmuseet för flere år sedan, blifvit omnämnda, äro dessa nu omtalade grifter de enda i denna trakt jag med säkerhet känner från stenåldern.

Angelstads socken.

På säteriet Bolmstads ntegor på sjön Bolmens östra strand skjuter en udde ut i nämnde sjö, omgifven på två sidor af vattnet och på den tredje af en mosse. Han stiger med tvärbranta sidor upp till en betydlig höjd, bildande öfverst en vidsträckt jemn yta, beväxt med furnskog samt lång frodig ljung. Kullens sidor samt marken mellan desamma och sjön bestå af mycket fin sand utan någon växtlighet. Denna sand, som är särdeles lämplig att blanda i murbruk och dertill flitigt användes, uppgafs för mig ofta skola innehålla *flintstycken*, hvilket föranledde mig besöka stället. Under ett 2 timmars vistande på platsen upploekade jag jemte 4 arbetare öfver 200 stycken flintbitar jemte ett *skifferstycke*, utgörande fragmenter af *spåner*, *pilspetsar* m. m., alla arbetade såsom det synes af människohand. Styckena funnos från den jemna kullens spets ända ned till sjöstranden spridda öfverallt på en yta af ungefär 200 alnars längd; några uttogos till och med fastsittande i sanden nuder ljungtorfven vid kullens spets, der marken genom grünstäkt och regnvatten blifvit nuderminerad.

Vid ett besök hos ställets egare herr löjtnant H. von Schönberg visade mig denne en mängd flintsaker, bestående af *kärnor*, *pilspetsar*, *lansspetsar* samt råa oarbetade *flintstycken*, hvilka genom hans berömvärda nit på samma ställe blifvit tillvaratagna nuder sandtäkt derstädes, och hvilka han benäget lofvade skänka till Statens Historiska Museum. Allt detta tyckes antyda en uppehållsort för längre tid för stenåldersbefolkningen här.

På samma säteris åkergräde öster om gårdens hufvudbyggnader ligger ett ganska stort *stenrör*, hvilket sades af en före-

*) Andra bandet af denna tidskrift, sid 214.

gående segare hafva blifvit öppnadt, då många och prydliga *stenredskap* skola hafva funnits. Våldiga stenhällar, sidor af den förstörda kistan, ligga nu kullvräkt i den gjorda fördjupningen, utvisande att grafven sträckt sig i norr och söder.

Ås socken.

I Ås socken, dit stenåldersbefolkningen följande Storån till sjön Drafven synes hafva uppträngt, förekomma stenålderssaker ganska talrikt. Äfven har jag af flere personer hört berättas om rör med hällkistor och stensaker funna derstädes, men ej sjelf varit i tillfälle att taga dem i betraktande. Hvad de nu beskrifna rören beträffar, så hafva de alla varit temligen låga, platta och jemnhöga, hopkastade af i allmänhet lika stora stenar, höljda, icke såsom jernåldersrören af ett tjockt, grått täcke af mossa, utan af ett gräs- eller ljungbeväxt matjordslager. Intet af dem ligger på någon särdeles höjd eller backe, ej heller mycket nära vatten. Kistans öfverkanter hafva antingen varit skönjbara vid noggrant betraktande af röret i dess oskadade skiek eller genast kommit i dagen efter ett stenlagers borttagande, och några fördjupningar eller håligheter i midten af röret hafva ej kunnat förekomma, då kistan alltid varit fylld af packad sand. Som nästan inga ben funnits, hafva de väl förtärts, och den svarta myllan öfverst i kistan utgör troligen lemmingarna af den döda kroppen.

Torskinge socken.

På Gummarps egor midt i åkergärdet och nära boningslmsen med utsigt till den $\frac{1}{2}$ mil aflägsne sjön Bolmen åt söder och en annan sjö i NO. ligga ett par *stenrör*, täckta med matjordsmylla och beväxta med gräs, ek och hassel. Marken der de ligga är jemn, men hela gårdens läge temligen högt, hvarför utsigten är vidsträckt. Det först undersökta röret höll i diameter 60 fot, i omkrets 156 fot och i höjd ungefär 3 fot. I likhet med öfriga hällkistor jag i Finveden undersökt syntes, sedan matjordsskorpan blifvit aflädd, kanterna af stenarne, hvilka bildade kistans väggar, stieka upp bland klapperstenen. Röret var bildadt af matjord, klapper- och kullersten af liten mansbördas storlek. Sedan *hällkistan* blifvit blottad, visade det sig, att hon var noga 12 fot lång och 6 fot bred, sträckande sig i

norr och söder. Bada sidoväggarne lutade starkt mot vester. Kistaans läge i röret var från vester 27 fot, från öster 24 fot, från norr 30 fot och från söder 18 fot, allt räknadt från rörets ytterkant tills kistan anträffades. Vestra långsidan bestod längst i norr af kullerstenar murade på hvarandra, derefter vidtog at söder en flat sten knapt 2 fot hög och bred, sedan en dylik 3 fot hög och 16 tum bred, utanför hvilken stodo två mindre flata stenskiavor; derefter vidtog åter kullersten, men innanför den snedt inåt, så att han bildade ett slags tak öfver kistan, stod en 2,5 fot hög och godt 1 fot bred sten, hvilken tillika med grannen i norr stödde sig mot ett hörn af en stor jordfast sten. Längst i söder utgjordes väggen af en nära 4 fot hög uppåt spetsvinklad sten.

Östra långsidan bestod af: längst i norr en stor flat djupt i jorden nedsatt sten 1,3 fot bred, afbruten, derefter en dylik 3 fot hög och 2 fot bred, sedan en stenflisa 2 fot hög och 1 fot bred, sedan en 3 fot hög och 1,5 fot bred och sist längst i söder en 3 fot hög och knapt 1,5 fot bred flat sten.

I norr lågo under matjorden och klappret horisontelt utfallna mot norr först en flat sten 2 fot hög och 1 fot bred, samt omedelbart under honom en dylik godt 3,5 fot hög och 3 fot bred, hvilka måhända förr stått, ehuru nu kullersten låg alldeles öfver dem i det utan tvifvel orörda röret.

I söder var mellan den sydöstligaste sidostenen och den dernäst åt norr inkilad en tunn flat 1,3 fot hög och 2,3 fot bred sten, i sydvest likasa en triangelformig 2,5 fot hög dylik; mellanrummet var fylldt med flisor och kullersten.

På grafven lag längst i norr en liten flat spetsig sten och söder om honom en 2,8 fot lång och 2,3 fot bred häll.

Alla hällarne voro mycket tunna, ingen höll 3 tum i tjocklek. Alla mellanrum voro ousorgsfullt tilltäpta med de egenomliga hyasskantiga, kägelformiga flisor, hvilka alltid förekomma vid af mig undersökta hällkistor och syuas för ändamålet särskildt tillslagna.

Kistan var alldeles fylld med jord, klapper- och kullersten.

Utanför södra gaffeln fanns en tunn, hjertformig, rundtomkring slagen *pilspets* af flinta samt en *flintbit* med quarsittande kalk. Alldeles invid de sydvestra sidohällarne lågo bland stenarne trenne *flintstycken*, hvilka tyckas hafva blifvit brukade

till polering eller gnidning, emedan de ursprungligen hvassa kanterna äro alldeles glatta. Strax intill lågo två *flintstycken*, det ena tillslaget på de två i en spets hopgående sidorna med fina slag till ett redskap än i dag utmärkt lämpligt att borra med, bekvämt att hålla i handen och hvarmed jag på kort tid genomborrat ett två finger tjockt trästycke af bok, hvarvid det vackraste borrhål uppstod. I sydöstra delen af grafven fanns en *borr af flinta*, mycket bekväm att hålla i, tillslagen nästan rundt omkring med fina slag eller rättare sagdt knäppningar till ett ovalformigt redskap, med den hvassa spetsen skarpt utspringande från den ena långsidan. Med detta eller ett dylikt redskap torde det i en ej långt från Gunmarp undersökt hällkista funna skifferbrynet och en hängprydnad af s. k. kråkguld eller glimmer med två hål vara genomborrade; hålen utvisa, att de blifvit borrade med flintredskap och passa nästan fullkomligt till borren i fråga. Längre i norr vid vestra kanten lågo två *flintskärfror*.

Inga ben eller lergodsbitar anträffades.

Sju af flintredskapen i denna graf tyckas hafva blifvit slagna ur samma block, likfärgad krita hänger vid dem, och samma mörka gråblå färgskiftning ega de gemensam.

Ett par hundra alnar söder om denna graf ligger ett dylikt *stenrör* alldeles utmed vägen fram till gården, ungefär lika stort och högt, som det nyssnämnda. Norra kanten var dock upprifven och en massa stor sten i senare tid påvräkt öfver allt; en smedja hade stått i vestra kanten, men var nu nedrifven.

I detta rör fanns visserligen ingen hällkista, men i dess midt anträffades inom en rundel af murad kullersten 3 större stycken af ett *lerkärl* af grof massa, gjordt för hand, utan sirater. Den ena biten utgör ett stycke af kärlets öfre kant, och krökningen visar, att det haft betydlig storlek. Lermassan är delvis blandad med ett svart ämne och stora gruskorn; utanpå synes leran sedan blifvit päklenad. Bland dessa bitar låg en väl slagen *spån* eller *pilspets* af blank glänsande *flinta*, hvilken möjligen blifvit använd till borring, emedan ena ändan är spetsig och trubbsliten genom gnidning. Inga ben finnos.

I gårdet nära bredvid lågo flere andra *rör*, men så öfverväxta med ekbnskar, att jag blott ref nndan matjorden och det

öfre klapperstenslagret för att efterse, om hällkistor finnes, men, då sådana ej anträffades, återställes rören i deras förra skick.

På Hjelmaryds egor öster om vägen till torpet Lille Kull och något norr om detta sistnämnda ställe fann jag ett stort rör, i hvars mera nordliga del en källare fordom varit inrättad. Vid närmare undersökning fann jag i det gamla källarehålets östra sida en större flat sten stående djupt ner bland stenarne i röret och tydligen orubbad. Vid södra kanten af källaren, hvilken var gräfd från vester till öster, syntes äfven kanten af en häll. Jag förmodade därför tillvaron af en *hällkista* och beslöt att undersöka det för öfrigt orubbade röret, synnerligen som det fullkomligt liknade öfriga stenåldersrör jag sett, platt, matjordsbetäckt, gräsbeväxt, hopkastadt af klapper med inblandad, ej mycket stor kullersten. Läget var på en jern mot öster sig höjande ås, men alldeles icke på dess största höjd, midt ibland aktrar och odlingsrör.

Sedan matjorden blifvit bortskaffad, syntes öfre kanten af en 10 fot lång rad af kantsatta stenar, men ej såsom vanligt 2 dylika, hvarföre från både östra och vestra kanten af röret stenen undanröjdes. Det visade sig då, att *hällkistans* vestra långsida var bildad af 6 flata hällar, men den östra deremot af kullersten, utom längst i norr, der två hällar stodo, den ene förnt omtalad såsom synlig i källarens östra gafvel, 3,5 fot hög och 2 fot 2 tum bred, den andre 1,5 fot hög och lika bred. För öfrigt fanns på hela östra långsidan ingen häll, utan denna var, som nyss nämnts, bildad af på hvarandra lagda större och mindre kullerstenar. En gammal på torpet boende gubbe omtalade, att han för många år sedan tagit från platsen 5 större flata stenar och användt vid ett källarbygge och, efter hvad han utvisade, skulle två af dessa bildat norra gafveln och 3 utgjort nordligaste delen af vestra långsidan. Hällkistan skulle då varit öfver 16 fot lång i norr och söder samt 4,5 fot bred. Stenarne i vestra långsidan voro N:o 1, 2 fot bred och 3 fot hög; denne stod till en del utanför den dernäst åt söder stående, hvilken var 3 fot bred och 2,5 fot hög. N:o 3 stod äfven till en del innanför N:o 2 samt var 1,3 fot bred och 2,5 fot hög. N:o 4, 2,5 fot bred och 2 fot hög, var nedfallen åt öster öfver kistan. N:o 5 var 1 fot bred och 2,5 fot hög och N:o 6 1,3 fot bred samt

2 fot 3 tum hög. De tre sydligaste stödde sig mot en stor jordfast sten, mellan hvilken och dessa kilar voro omsorgsfullt indrifna. Alla mellanrum voro noggrant tilltäpta med de vanliga flisorna och småsten. Ingen gafvellhäll i söder fanns. På grafven lågo här och der små tunna stenskitfvor. Grafven var fylld med sten sådan som fanns i röret, men på dess botten, der liket legat, var ett tunt lager klapperblandad sand.

Längst i norr fanns en liten bit af den obrända *hufvudskålen* och derbredvid ett par små tunna stenskitfvor, på hvilka hufvudet kanske hvilat. Under dem fanns ett *bryne* af svart *skiffer* genomborradt med flintredskap dels från båda smalsidorna dels från toppen; dess nedre kant är hvässt. *Benskitfvor* förekommo sedan här och der liksom några obetydliga *flintstycken*, instuckna vid och en del så godt som mellan hällarne; inalles sex sådana funnos inuti kistan. Af dem äro 3 högst små och en slagen till en trubbig pil. Midt i kistan funnos några bitar af ett *lerkärl* af oblandad tegelstenslik röd massa, olik styckena af kärlet som funnos i näst förut omtalta rör. Dessutom fanns ett stycke af en *brynsten* af *kisel* eller *kvarts*, mycket glattslipad. Alldeles utmed den sydligaste väggstenen låg ett litet hjertformigt *hängsmycke* af *glimmer* eller s. k. *kråkguld*, försedt med två hål. Stycken af sådant ämne har jag förut funnit i hällkistor, ehuru ej såsom nu arbetade. Hålen tyckas blifvit borrhade med flinta. Utanförför grafvens vestra sida funnos tre *flintbitar* och vid dess södra ända en. Anmärkningsvärdt var, att jag bland stenarne, som lågo i den efter alla tecken orörda delen af grafven, fann tre stora *slaggklumpar*. Att hällkistan sträckte sig i norr och söder, torde böra tilläggas.

På Liljenäs ägor i det s. k. Ryssgårdet vester om vägen som går till Torskinge synes i ett rör lemmingarna efter en öppnad *hällkista*. Möjligen har Liljegren, då han efter sägen här verkstälde undersökningar, låtit öppna henne.

Odensjö socken.

Under en rodd rundt om Bolmen, hvarvid öarna och stränderna undersöktes, anträffades på flere ställen på en till två fots djup vid sjöstranden nti vattnet, helst der botten var sandig, en mängd *flintbitar*. Största antalet fanns norr om Odensjö kyrka i en vik nedanförför barrskogen, på Odensjö kyrkudde, på Norr-

näsnudde samt på en liten holme, Getterön, nära Skeen, der en mängd dylika plockades, alla under vattnet. Två af dessa flintbitar, breda, tunna och bekväma att hålla mellan tummen och pekfingeret, hafva användts att polera, guida eller jemna mjuka föremål med. Af de öfriga bära minst 57 tydliga tecken till att hafva blifvit använda för något visst ändamål. De hafva alla enligt min öfvertygelse begagnats såsom pil- eller kastspjuts-spetsar; udden är på nästan alla afbruten. De vid flintans bearbetande uppstående hvassa kanterna äro alltid försedda med de små fina naggingar, utan hvilka omöjligt vore att med en tråd eller tarm fästa pilen vid skaftet (något som jag med flere har försökt), emedan utan dessa små fina hæk tråden antingen slinter eller genast skäres af mot den hvassa flintkanten. På en del kan man se, huru man med afsigt latit 2 till 3 små flintspån springa ut på de hvassa kanterna, för att just på dessa ställen kunna vira tråden och hindra dess afskärning. Mig har det åtminstone synt, som om man vid betraktandet af nästan hvarenda en kan skönja spår af eftertanke och beräkning vid förfärdigandet. Vid förfärdigandet synes man rättat sig efter materialets form och beskaffenhet, men tre former har jag dock tyckt mig finna, nämligen spånformiga, långa tresidiga samt trubbigt hjertformiga, dessa senare med ena breddsidan mera flat och den andra kullrig. Hvarföre träffas en sådan mängd, tillsammans 117, flintstycken i vattnet, och hvarför äro nästan alla, hvilka man kan se varit pilspetsar, afbrutna? Förmodligen hafva de väl användts vid jagt på sjöfögel eller fisk, djur, som under denna aflägsna tid säkerligen ymnigare förekommo än i våra dagar; de korta trubbiga pilarne torde hafva varit särdeles ändamalsenliga för just en sådan jagt. Har pilspetsen vid afskjutningen afbrutits, har han väl antingen såsom oduglig bortkastats eller ock vid brottet fallit i vattnet. På ett par af de spånformiga spetsarne kan man tydligen se, huru de träffat något hårdt föremål och huru udden dervid spinglats; brottytorna efter dessa spinglor äro af ett helt annat utseende än de, hvilka med afsigt frambringats.

Hångers socken.

Hånger Södregård. Denna by utgör en utned sjön Vidösterä löpande landsträcka, som midt emot det på andra sidan

sjön liggande gamla herregodset Toftaholm bildar en udde. På Ljungstorps egor, hörande till Södregården, ligger med ntsigt åt, men på betydligt afstånd från sjön, aldeles ofvanpå en klippa, ett *stenblock*, nästan fyrkantigt, nära 7 fot långt och 6 fot bredt samt 3,5 fot högt med en åt nordost sluttande öfersida. I denna sten äro 13 små *runda*, skålformiga, föga djupa *hål* inknaekade, som det tyckes, med stenredskap. Spår af 6 eller 7 andra dylika finnas dessutom. Dessa skålar äro inknaekade till största delen på stenens ofvansida men äfven på dess sluttande sidor, i hvilka senare flytande ämnen ej kunnat förvaras, och gå ej in i hvarandra. Folket kallar detta stenblock för »offerstenen». Vid anställd gräfvning under och omkring denna sten, fanns under honom en rund, kakformig *sten*, som bar spår efter slipning.

På Hångers Norregårds egor, 84 fot från Vidösterns lägsta vattenstånd och 48 fot söder om gärdesgården mellan soldat Elgs in- och utegor, ligger ett trekantigt *stenblock* af här s. k. blå jernsten med de vackraste och tydligaste *sliprännor* för stenredskap. Två af dessa rännor äro 1,5 fot långa, 3,5 tum breda; på midten äro de en god tum djupa, men aftaga småningom mot ändarne i djuplek. Kanterna äro afrundade. Bredvid dessa finnas två dylika sliprännor, ej så djupa och långa, men lika finpolerade som de förra. Sliparen har under arbetet tydligen stått på stenens östra sida, der blocket på ömse sidor är hvasskantadt, men midt för rännorna slitet och jennadt. Stenens östra sida är 4 fot, dess norra 3,5 och södra 5,3 fot.

Några hundra alnar norr om »offerstenen» ligger ett platt jordblandadt, gräsbeväxt *stenrör*, hvars diameter är 54 och höjd 2,5 fot. Detta rör undersöktes. I dess östra kant, 12 fot inåt, funnos bitar af groft *leryods*. Nio fot längre in på samma sida fanns en liten tunn *bronsbit* och 3 fot längre in anträffades östra kanten af en *hällkista*. Sedan hon blifvit blottad, befanns hon vara 8,7 fot lång och 4 fot bred; dess läge var 24 fot från östra, 26 fot från vestra, 23 fot från södra och lika långt från norra kanten. Södra gafveln bestod af en numera inåt kistan lutande, af jord och klapper täckt, flat sten, 3 fot lång samt 1,4 fot bred; den norra af en på skrå ställd mindre, flat stenflisa. Vestra sidan (längsidan) var murad af kullersten, utom längst i norr, der två flata stenar stodo, den ene innanför den

andre, af hvilka den yttersta var 2 fot lång och 9 tum bred, den inre 3 fot lång och 9 tum bred. Östra långsidan hade likaledes längst i norr två stenar stående, den ene innanför den andre; den yttersta 2,3 fot lång, 1,5 fot bred, den inre 2,5 fot lång och 1,5 fot bred; den dernäst åt söder 1,9 fot lång, 1,3 fot bred; den dernäst 2,5 fot lång och 1 fot bred. Återstoden åt söder var murad af kullersten. Alla stenarne voro tunna flisor, tjockleken från 1,5 till 2,5 tum, utom stenen längst i norr på östra sidan, som var 5 tum tjock. Grafvens läge var i nordost och sydvest. Röret låg på en jemn upphöjd plan, midt i en hafreåker invid boningshusen. Vid norra gafveln utanför kistan fanns en grof *lerkärlsbit* samt alldeles utmed sidostenarne på östra sidan längst i norr flere dylika bitar samt ett *kol*. Utanför kistans nordvestra kant hittades en mängd *lerkärlsbitar*. Vid södra gafveln funnos tre *flintbitar* och en vaeker *pilspets* samt en mindre dylik af samma ämne, vidare en *flintbit*, måhända en tvärhuggen flintpil, och en *lerkärlsbit*. Vid norra gafveln fanns ett stort, trekantigt *flintstycke*. Inuti grafven hittades, två fot från södra ändan, två *flintbitar* samt en *dolk* af samma ämne; midt i grafven en *flintbit*, och längst i norr invid grafstenen en bred *dolk* af *flinta* jemte ett *kol* samt några små klapperstenar, på hvilka likets hufvud säkerligen hvilat. Små skärfvor af *obrända ben* påträffades från grafvens midt till norra gafvelhällen. Grafven hade aldrig blifvit rubbad. Äfven i detta rör kunde hällkistan före undersökningen skönjas.

De af pastor Palmgren under åren 1874—1876 funna sakerna äro af föreningen som gifva öfverlemnade till Statens Hist. Museum (N:ris 5907 och 5912); de år 1877 gjorda fynden har herr Palmgren ännu ej hunnit ordna och till föreningen insända.

Fornlemningar i Vestkinde socken på Gotland,
på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad undersökta år 1876

af

Fredrik Nordin.

Graffältet i "Kornettskogen".

Detta ansehlga graffält är beläget vid pass $\frac{1}{8}$ mil från stranden till största delen uti en skog, hvilken bär namnet »Kornettskogen» *). Det sträcker sig äfven utom skogen till en åker, som lyder under *Vis* hemman, men denna del kunde jag ej komma åt att undersöka, emedan åkern var besädd. Den del af Kornettskogen, som inrymmer det här upptagna graffältet, lyder under *Kyrkoherdeboställets* och *Klintegårda* hemman.

Till ett antal af öfver 200 belöpa sig de fornlemningar, af hvilka detta graffält utgöres. De kunna hänföras till tre grupper: *kummel*, *ringar* och *enstaka resta kalkhällar*. Största antalet hör till den första, minsta till den andra gruppen.

Af *kumlen* är en del försedd med toppgröp, vare sig ursprunglig, eller i senare tider tillkommen. Till största delen tyckas de vara hopförda af kullersten, kalkflisor och kalkstensgrus.

Ringarne bestå af större kullerstenar, lagda i krets, samt derinom en fyllning af samma beståndsdelar som de, af hvilka kumlen utgöras. En af ringarne är ett så kalladt »domaresäte».

Den tredje gruppen utgöres af grafvar, hvilkas tillvaro ej anges af annat än en *kalkhäll*, ofvan jord stigande till en ringa höjd, sällan öfver en fot, ofta mindre.

*) Detta namn har skogen fått efter en af Carl XII:s bussar, som efter den stora ofredens slut återvände hem och tog sin bostad i denna skog.

Detta graffält är icke det enda på ön, der dylika enstaka stående, resta kalkhällar förekomma. Äfven på graffältet vid »Blaisnungs» förekomma sådana, och på flere andra ställen på ön har jag varseblifvit likartade fornminnen, för så vidt man kan döma af det yttre utseendet. I Hainums socken såg jag sommaren 1870 dylika resta kalkhällar uti en åker tillhörig Riddare gård, hvilka stodo i närheten af en kullfallen bildsten. I en åker vid Rings i samma socken funnos äfven några.

Jag sysselsatte mig hufvudsakligen med denna grupp, tillfredsställande en länge närd nyfikenhet öfver dessa fornleminngars beskaffenhet och bestämmeelse.

1. *Kummel*, liggande i östra kanten af graffältet, nära en nyligen uppbyggd stuga. — Bestod af kullersten, kalkflisor och kalkstensgrus. Öfvervuxet af gräs, försedt med toppgrop. Marken röd sand på lerbotten, samma som öfver största delen af graffältet. Kumlets diameter i NV. och SO. 31 fot, i NO. och SV. 30 fot. Höjd i norr 2,3 fot.
 » » söder 1,7 fot.
 » » NO. och SV. 1,8 fot.

Fördjupningen i midten 1,7 fot djup, sålunda gående nästan ända ner till jordytan; 15 fot i diam. Den slutade

i NV. 8,5 fot från kanten af kumlet.
 » NO. 7 » » » »
 » SO. 7 » » » » »
 » SV. 8 » » » » »

Kumlet var litet rördt i NV. på insidan samt från SV. till SO. på utsidan.

Jag lät det understa lagret af stenar ligga orubbadt, tills hela den öfverliggande massan blifvit bortskaffad, för att få en klar öfversigt öfver bottenlagrets utseende. Det befanns bestå af kullerstenar af större dimension än de högre upp liggande samt dugtiga kalkhällar. Man hade synbarligen med flit valt stora stenar till underlag, för att hindra kumlets sjunkande. Detta underlag sträckte sig öfver hela botten, med undantag af en yta i midten af 5 à 7 fots diameter, hvilken icke var betäckt af sten.

Elfvå fot från kanten i sydostlig riktning från midten lag på en af bottenstenarne bland en massa grns ett *obrändt ben* (metatarsus) af *nötkreatur* *) snedt afstympadt i nedre ändan.

Sju fot in i röret från östra kanten låg en 2 fot lång, 1 fot bred, 0,5 fot tjock kalksten. När jag fått densamma undan-skaftad, varseblef jag derunder en bädd af *aska, kol* och *brända ben*. När jag lunnit in några tum i denna bädd, fann jag en *nyckel af jern*, en liten tunn *bronsring* af en fingerrings storlek samt ett *jernbeslag*, liknande till formen de beslag som sitta framtill på pannremmen på nutidens betsel. Det som jag dernäst iakttog, var den genom inverkan af den omgifvande askan mörkgråa ytan af en *lerkruka*, som stod lutad mot en kullersten, på hvilken den omtalade kalkhällen hvilat. Hon hade salunda stått inkilad mellan dessa båda stenar. Hon var upp och nervänd, hvilket läge hon länge tycktes hafva haft, ity att den omgifvande askan hade tagit form efter krukan och bibehöll denna form, äfven sedan denna blifvit borttagen. Hon hade gått sönder i många bitar, och det var af denna orsak omöjligt att få upp henne i hennes rätta form. Endast några små skärfvor hafva gått förlorade. Hon var fylld med *aska* och *ben*. Några tum längre in i röret och något högre upp fanns ett *jernbeslag*, hvilket till formen närmast skulle kunna liknas vid en nutidens skylt för ett mindre lås. En *jernnit* låg äfven inbäddad ibland benen, bland hvilka dessutom hittades två genomborrade *benbrickor*, den ena något så när, den andra endast till hälften bibehållen. Till sist hittades en *jernknif* samt 4 *jernbeslag*, hvardera bestående af två med nitar förenade skifvor.

Askbädden låg utbredd öfver några af bottenstenarne, mest öfver en kalkbäll, mellan hvilken och den förut nämnde gråstenen askurnan stod. Stenarne som lågo deromkring, till största delen kullerstenar, voro sotade, vare sig de tagit intryck af askan, som nedkastats emellan dem, eller de varit med vid sjelfva förbränningen och denna egt rum på det ställe, der askbädden och sakerna vid graföppningen befunno sig. Det senare förefaller antagligare.

Den lilla *bronsringen*, helt visst en fingerring, är sönderfallen i tre delar samt mycket ergig. Utsidan är sirad med två

*) För bestämmande af detta och de andra vid undersökningen anträffade benen står jag i förbindelse till doktor Hjalmar Stolpe.

längs med hvardera kanten löpande rader af sma fina instuckna punkter. Godset är mycket tunt, men utan spänstighet. Ringen är något tillplattad. Största diam. 2,1 em.,*) tjocklek knapt 0,5 mm., bredd ej fullt 3 mm.

Jernknifven. lik den i Montelii »Svenska fornsaker» fig. 267 afbildade, är rätt väl bibehållen och eggen ännu till större delen skarp. På ena sidan är han doek besatt med roststycken. Tången är fyrkantig; ändan deraf afbruten. Knifven tyckes hafva varit med i elden. Längd 17,1 em.; största bredd 2,5 em.; 3 mm. tjock i baken. Tångens längd 4,6 em.

Jernnyckeln (fig. 1) är utmärkt väl bibehållen. Formen är mycket enkel. Jag beskriver den lättast genom att angifva densamma såsom en grundtyp till fig. 498 i »Svenska fornsaker».

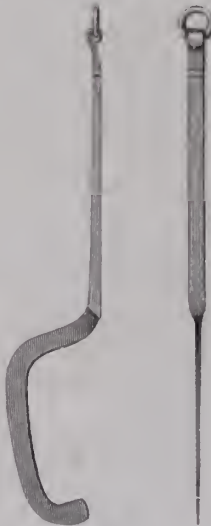

Fig. 1. Jernnyckel, sedd från två sidor. Från grafven l. $\frac{1}{3}$.

Fig. 2. Jernbeslag. Från grafven l. $\frac{1}{3}$.

Axet är nämligen bildadt rätt och slätt genom uppbjörning af den yttersta ändan af den ten, utaf hvilken nyckeln är smidd. Öfversta ändan af handtaget är uppbjörd till en hylsa, uti hvil-

*) Måtten å de funna fornsakerna äro angifna i centimeter (em.) och millimeter (mm.).

ken en ring är fästad. Denna hylsa är temligen sliten genom nötning af ringen. Nyckeln har sålunda varit mycket i bruk, förrän han fick till hålet åtfölja den allidne, måhända snarare den affidna. Skaftets öfre och undre yta äro bredare än sidorna; på den svängda delen af nyckeln, som är ganska tunn, äro dessa sidor deremot de smalaste. De enda nu synliga sirater äro två på ett afstånd af 2 mm. jennlöpande linier, hvilka äro inslagna på den uppåtvända ytan och båda sidorna samt 2 dylika linier på midten af skaftet, 3 mm. från hvarandra. Nyckelns hela längd 19,2 em., deraf skaftets 11,2 em.; den svängda delens 8 em., det sista måttet taget mellan denna dels båda ändpunkter. Skaftets bredd 8 mm., medeltjocklek nära 4 mm. Den svängda delens sidoytor 1 em., öfre och undre kant 2 mm. — Ringen 4 mm. tjock, diameter 1,8 em.

I förbigående torde förtjena ommämnas, att nycklar af detta och likartadt slag ännu förekomma på Gotland. Antingen äro de nämligen såsom denna helt af jern, eller också, och detta vanligast, äro de bildade på sådant sätt, att i den smala ändan af ett trähandtag en springa är sågad, i hvilken en tunn aflängt fyrkantig jernskifva rör sig omkring en nit. Dessa nycklar begagnas såsom stallsnycklar, ladnycklar o. s. v.

Det lilla tunna, med ett aflängt hål försedda *jernbeslaget* (fig. 2), hvars utseende påminner om en nutidens skylt till ett mindre lås, är till grundformen en likbent triangel med kortare bas än sidor, hvars spets temligen långt ner blifvit afluggen och något afrundad, och hvars öfriga hörn äfvenledes blifvit något afluggna. Det aflånga hålet i midten löper ungefär vinkebrätt mot basen. I hvar och ett af de tre hörnen är ett litet rundt hål. Det ena af hörnen har bräckts bort, så att endast en liten rand af hålet derstädes återstår. I hvardera af de två bibehållna hålen sitta en spik med ett i det närmaste klotrundt hufvud. Längd 4,1 em., största bredd 3 em., ursprungligen 3,4 em.; tjocklek 1 mm. Hålet i midten 1,5 em. långt, 3 mm. bredt. Afståndet mellan hålet och basen 6 mm. Spikarne ungefär 3,5 em. långa.

Jernnitens öfre skifva är rund, den undre fyrkantig. Höjd 1,6 em. Stiftet 4 å 5 mm. tjockt. Skifvorna 1 mm. tjocka, det runda 1,1 em. i diam., det fyrkantiga 1,4 × 1,2 em.

Af det *jernbeslag*, som till formen jemmfördes med pannbeslaget på ett nutidens betsel, saknas ungefär hälften. Det är bredast på midten och afsmalnar samt är afrundadt mot ändan, der 2 nitar sitta i linie med beslagets längdriktning. De sitta ännu fullkomligt säkert. Mellan båda nitarna är ett hal. Beslaget är tmt och böjdt. Längd — tvärt öfver mellan båda ändpunkterna — 9,4 em., bredd 2,4 em., tjocklek en knapp mm. Afståndet mellan nitarna 1,6 em., deras höjd 5 mm.

Af de fyra *jernbeslag*, som hvardera bestå af två aflångt fyrkantiga jernplatar i begge ändarna förenade med jernnitar, äro två väl bibehållna och två något förstörda. Det bäst bibehållna är 5,3 em. långt. Plåtarna 1,3 em. breda, omkring 1 mm. tjocka. Afståndet dem emellan 1 em.

Båda *benbrickorna* hafva ursprungligen varit runda och äro genomborrade i midten. För öfrigt skilja de sig till utseendet. Den ena har den undre sidan platt, den öfre kullrig, plattad och något nedsänkt i midten. Den sluttande kanten är endast till en liten del bibehållen i sitt ursprungliga skick, resten deraf mer eller mindre illa åtgången. Mahända har detta skett genom förbränning, ty spår synas efter sådan. — Hålet, ej riktigt rundt, ej heller alldeles vinkelrätt emot båda planen, är något vidare upp till än nertill. Brickan tyckes ursprungligen hafva varit ungefär 3,9 em. i genomskärning; dess största nuvarande genomskärning är 3,2 em. Största tjocklek 1 em. Den sluttande kanten 1 em. Hålets största diam. 7 mm. Längden af den bibehållna delen af kanten 2,4 em., deri inberäknad en lös bit.

Den andra brickan, af hvilken endast hälften finnes kvar, är sönderfallen i tre bitar. Denna bricka är ej som den förra kullrig på ena sidan, utan platt på båda, den ena något insänkt. Samma yta större än den andra, i följd deraf att kanten är sned. Diam. 3,3 em., tjocklek 5 mm. Hålet 6 mm. i diam.

Leykrukan är ett temligen groft arbetadt exemplar af den i sig vackra typ, af hvilken ett exemplar finnes afbildadt fig. 395 i »Svenska fornsaker», hvilket äfven enligt derstädes lemnade upplysningar förskrifver sig från Gotland. Hon saknar alldeles prydnader. Hopsatt visar hon en höjd af 16,4 em. och en vidd på midten af 20,6 em. Öppningen är 13,7 em., bottnen 11,8 em. i diameter; båda måtten tagna utvändigt. Öppningen är invän-

dig 11 em. i diam. — Godset, groft och tjockt, haller 8 mm., botten till och med 1,4 å 1,6 em. i genomskärning.

De *brända benen*, hvilka förekommo i riklig mängd, hafva alla befunnits vara ben af *människa*. Endast ett af de från denna graf medförda ben är ben af *skapelse*, och detta var obrändt samt hittades på ett särskildt ställe, såsom ofvan angifvits.

2. *Kummel*, söder om kumlet 1. Diam. 22 fot, höjd 1,7 fot. Utan fördjupning i toppen, till största delen öfvervuxet. Beståndsdelarne i detta kummel voro desamma som i det första, endast att gruset här ej var så ymnigt samt att stenarne, förutom bottenstenarne, voro något större än i det förra. Bottenstenarne utgjordes här liksom i det första kumlet af såväl kalk- som kullersten. Längs med yttersta kanten af kumlets botten följde en rad af i medeltal 2 fot långa och 1,5 fot breda kalkhällar. Jemnast och tätast voro de sydvestra och norra delarne af denna rad. Inuti utgjordes bottenlagret till största delen af kullerstenar. — I midten var här, liksom i det första kumlet, endast grus. Den yta, som betäcktes af detta grus, var 6,5 och 5,5 fot i diam.

När vi hade arbetat oss ner i detta grus till 1,2 fots djup, påträffades en bädd af *aska, kol och brända ben*, 3 å 4 fot i diam., 1 fot tjock. I denna bädd hittades en *jernknif*, snarlik den som fanns i grafven 1, men mycket mindre. På kullerstenarne, hvilka lago intill stället, kunde jag ej märka några spår af eld, såsom förhållandet var i det första kumlet. Det vill sålunda synas, som bälet här blifvit lagdt omedelbart på sanden, hvilket förmodande vinner stöd derutaf, att den gula bottensanden var så hopgyttrad med den svarta askbädden, att den liknade en mörkgul massa.

Jernknifven påminner närmast om fig. 267 i »Svenska fornsaker». Han är rätt väl bibehållen. Eggen oskadad. Knifven har varit flitigt begagnad, ty bladet är rätt smalt och skjuter nere emot tången ut i en stor flik. Tången är fyrkantig. Knifvens dimensioner äro så anspråkslösa, att det antagandet ligger nära till hands, att han till användning lika väl som till storlek skilt sig från den tidens vanliga knifvar, ungefär som vara pennknifvar skilja sig från våra öfriga knifvar. Längd 10 em., största bredd 2 em., tjocklek 3 mm.

De brända benen, hvilka för öfrigt sparsamt förekommo, äro alla *memiskoben*. De äro fullkomligt genombrända. Denna omständighet torde i sig innehålla en förklaring af skälet till deras fåtal.

3. *Kummet* (fig. 3). Diam. 30 fot, höjd 2,4 fot. Samma beståndsdelar som i de föregående kumlen; gräsbevuxet. Det slutade åt söder. — På midten af kumlet lag, sasom det tycktes, en sammanhängande kalkhäll af 6 fots längd. Den omständigheten, att denna häll låg i ytan, endast på midten betäckt af ett några tum tjockt gräsbevuxet gruslager, samt att vid dess SV. hörn stod en på kant rest kalkhäll af 2,7 fots längd, utan någon motsvarande sådan på det håll, der man skulle hafva väntat sig en dylik, för den händelse den utgjort en del af sidoväggen i en grafkammare, hvarigenom den salmda kunde misstänkas att hafva blifvit rubbad ur sitt ursprungliga läge; allt detta upp-

Fig. 3. Kumlet 3. Lodrat genomskärning.

väckte hos mig tvifvelsmål, huruvida jag var den förste, som här företog en undersökning. Dessa tvifvelsmål befunnos också sedermera vara grundade. Jag beslöt därför att i detta kummet endast undersöka den grafkammare, som jag antog böra finnas under den stora kalkhällen. Jag började alltså med att skaffa bort det tunna gruslagret, som låg derofvanpå. Da detta blifvit bortskaffadt, visade det sig, att det ej var en utan två bredvid hvarandra liggande hällar, som jag hade frauför mig. Afståndet dem emellan var 0,5 fot. Den minsta (*a*), som låg åt norr, mätte 4,6 fot i längd, 3,2 fot i bredd. Den största (*b*), åt söder liggande, höll 5,8 fot i längd, 3,3 fot i bredd. — Under den senare låg en liten bädd af vissnade ormbunkar, troligen anordnad af någon igelkott eller något annat mindre djur, som här sökt tak öfver hufvudet under den kallare årstiden.

När den mindre hällen borttogs, syntes ändan af grafkistan (fig. 4). Den doldes för öfrigt af ett fyra tum tjockt lager af

grus, uppblandadt med större stenar, med hvilket grafven var fylld öfver kanterna. Derefter vidtog gul sand, samma jordart som i den omgifvande marken.

Sju fot från norra tvärväggen och 1,2 fot under kanten af

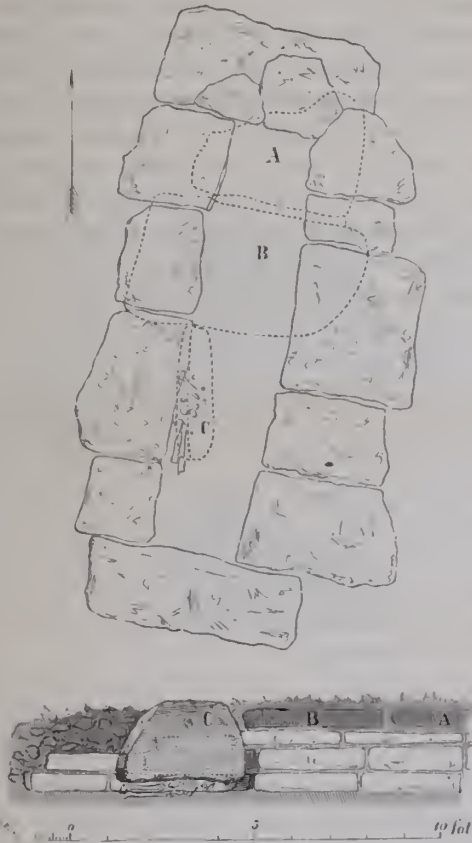

Fig. 4. Stenkistan i kumlet 3. Vågrät och lodrät genomskärning.

vestra långsidan stack fram ur sanden, på hvilken stenarne i denna sida hvilade, en lång *benpipa*. Strax derunder och deromkring lag en *samling ben*, hvilka voro kringströdda utan någon ordning, ett ytterligare bevis på att grafven förut varit undersökt. De äro alla *obrända*. Jag lät arbetarne gräfvä ner i san-

den ända till 4 fots djup, men ingenting vidare påträffades. — Grafvens väggar bestodo af lagda, ej satta kalkstenar. Dess längdriktning gick i N. och S. med 10 graders dragnings åt NO. och SV.

Grafvens längd 11,3 fot, bredd i norra ändan 2,2 fot, i midten 2,6 fot, i södra ändan 2,2 fot. Norra tvärväggen 1,8 fot djup, den södra 1,6 fot (bestående af en enda tjock kalksten). Östra långväggens norra ända 1,6 fot och södra 0,6 fot; västra långväggens norra ända 1,7 fot och södra 0,7 fot.

Den ofvan omtalade hällen (*e*), som stod på kant nti sjelfva grafven söder om den stora täckhällen, var tydligen äfven en täckhäll, som blifvit nerstörtad dit från sin ursprungliga plats.

Jag fortsatte ej vidare undersökningen af detta kummel.

Benen, som funnos i denna graf, äro enligt doktor Stolpe:

»4 fotben (calcaneus, astragalus);

2 stycken af bäcken;

1 öfverarm, stympad i öfre ändan;

2 stycken af d:o, öfre och nedre ändarne saknas; tillhöra antagligen ej samma individ som föregående;

hälften af en underkäk;

nedre ändan af tibia;

nedre ändan af fibula;

en radius;

ett fragment af ulna;

» d:o » bäcken;

» d:o » refben;

» d:o » tibia;

hälften af ett bäcken;

några refben;

ett nyckelben;

ett mellanfotsben;

en ryggkota;

allt af *människa*.

4. Ett så kalladt *domaresäte*, beläget i södra kanten af grafväldet, invid stigen, som går bakom Rondals bostad. Består af 6 i krets satta grästenar, hvilkas medelhöjd är omkring 2,5 fot. Afstånden mellan dem vaxlade mellan 7 och 10,5 fot. Diametern var i medeltal 20 fot.

En af stenarne var kullfallen. Jag reste upp honom i den ställning, han ursprungligen hade haft. — Nära norra kanten af ringen jag inuti densamma en kullersten af nästan lika stora dimensioner som de sex stora stenarne.

Den af dessa sex stenar omslutna ytan höjde sig icke något öfver den omgifvande marken. Emellertid befanns det, sedan myllan blifvit borttagen, att ett lager af kullerstenar af en knyt-nälves storlek var utbredd öfver hela denna yta. Mellan de i norra och nordöstra kanten stående tre stenarne lopp en rand

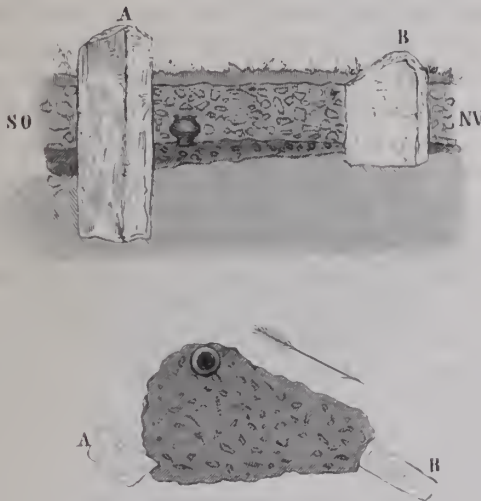

Fig. 5. Grafven 5. Lodrät och vagnat genomskärning.

af kullerstenar, som voro större än de inuti liggande. Härunder vidtog sanden. Ehuru jag lät genomgräfvad hela ytan till flere fots djup, upptäckte jag ingenting. Gräfningen hindrades något af fyra stora tallar, som växte inuti ringen.

5. *Graf vid två resta kalkhällar* (fig. 5), stående emellan kullen 1 och 2.

Den ena hällen (a) var 0,8 fot ofvan jord och inalles 3,9 fot hög; at V. 1,3 fot, at Ö. 1 fot bred; 0,7 fot tjock. Riktning N.—S.

Den andra hällen (*b*) var 0,4 fot hög ofvan jord och inalles 2,3 fot hög; 1,5 fot bred, 0,4 fot tjock. Riktning N.—S.

Den riktning, i hvilken de stodo i förhållande till hvarandra, var ej densamma som den, hvilken de hvar för sig innehade, i det den ena stod NV. om den andra. Afståndet dem emellan var 3,5 fot.

Mellan båda stenarne låg omedelbart under torfvan ett *lager af kalkstensgrus* *). Den högre hällen (*a*) var på södra sidan omgifven af något större kalk- och kullerstenar. På 1,3 fots djup under jordytan råkade jag på en bädd af *aska* och *kol*, ymnigt nppblandad med *brända ben*. Detta lager var 3,5 fot långt, eller lika långt, som afståndet mellan stenarne, samt 2,5 fot bredt på det bredaste stället, invid *a*. Det afsmalnade småningom åt *b*. Lagrets östra kant sammanföll i det närmaste med raka afståndet mellan *a* och *b*, så att hufvudmassan deraf låg på vestra sidan. Tjockast var det på vestra sidan om *a* (0,5 fot), och aftunnades småningom åt *b* samt åt östra kanten. På 1,8 fots afstand vester om *a* påträffade jag bitar af en *lerkruka* och strax derpå återstoden af krukans npp och nedvänd, liksom den uti kumlet 1. Hon stod omedelbart på askbädden, ej nere uti densamma, sålunda omgifven af gruslagret. Det var alltså helt naturligt, att hon ej kunde vara hel och oskadad. Krukans npp var full af *aska* och *ben* samt en *sawling hopgyttrade jernsaker*, mycket förtärda af rost. Kolstycken sitta kvar här och der. Dessa hopgyttrade jernsaker tyckas vara en *jernknif*, en *nyckel* (?), ett eller måhända 2 *beslag*, det ena likt det från kumlet 1, som der liknades vid ett nutidens betselbeslag, och en *sölja*. Fyndet öfverensstämmer således till sina beståndsdelar nära nog med det, som gjordes i kumlet 1.

Knifven, som är sönderbruten i tre delar, är af en langdragen och smal form. Tången är fyrkantig. Det är samma typ, som de båda knifvarne från kumlen 1 och 2. Längden är ungefär 16 cm. Nagra bestämda mått är omöjligt att här taga, emedan sakerna sitta förenade i en klunga.

Nyckeln är så förrostad och belagd med kol, att det är svart att afgöra, huruvida det ens är en sådan. Man kan nämligen

*) Detta gruslager, som återfinnes vid alla grafvar af detta slag i Kornettskogen, hör ej till den naturliga jordmänen, utan är hinfördt.

nrskilja ett handtag, som liknar dem på de bada andra nycklarne från dessa grafvar, men der axet skulle återfinnas, der har föremålet en form, som liknar ett ändbeslag till en rem. Handtaget är, liksom det på nyckeln från kumlet 1, fyrkantigt, bredare ofvan- och undertill än på sidorna. Med fortsättningen, eller den böjda delen, är förhållandet motsatt, således äfven här en öfverensstämmelse med ofvannämnda nyckel. En ring sitter i ändan af handtaget.

Beslaget, som liknar ett af dem från kumlet 1, är längre och fullständigare än detta och liksom detta något böjdt. I hvardera ändan sitter en jernnit, som gar ut at den utböjda

Fig. 6. Lerkruka. Från grafven 5. $\frac{1}{3}$

delen af beslaget, liksom på det ofvannämnda. Den ena ändan af beslaget är bredare än den andra. Längden är ungefär 12,5 em.; största bredden 2,5 em., den minsta 1,5 em.; tjockleken 1 mm.

Jernsöljan som består af sjelfva söljan och en fyrkantig platta tyckes, savida det är möjligt att derom döma efter dess nuvarande utseende, påminna om den, som är afbildad fig. 335 i »Svenska fornsaker». Huruvida skifvan har varit rörlig på denna sölja, liksom på den nyss nämnda, är omöjligt att nu kunna afgöra. — Hon är 6,5 em. lång, 4 em. bred och 5 å 8 mm. tjock.

Lerkrukan (fig. 6) är liksom den från kumlet 1 af samma gotländska typ som fig. 395 i »Svenska forns.» Hon är liksom den

sist nämnda strax nedanför halsen sirad med två jemnlöpande rader af instuckna punkter. Godset är tunt och arbetet ypperligt. Det är skada, att en del af foten saknas. — Höjden är 14,7 em., vidden på midten af krukan 17,8 em.; öppningens vidd ungefär 12,5 em. och botten 11,3 em., alla måtten tagna utvändigt. Öppningen är inuti 9,5 em. vid. Godsets tjocklek, utom i botten, vexlar emellan 3 och 4 mm.; i botten 5 mm.

De brända benen äro alla af *människa*.

6. *Graf vid rest kalkhäll (a)*. Gräfnings utsträcktes till en 5,5 fot SO. om *a* stående kalkhäll (*b*).

a 1,8 fot bred, 0,7 fot tjock, 0,3 fot hög öfver marken, 3 fot hög inalles. Riktning N.—S.

b 1,6 fot bred, 0,4 fot tjock, 0,4 fot hög öfver marken, 3 fot hög inalles. Riktning N.—S.

Mellan båda hållarne låg under den tunna matjorden ett *lager af gras*, 1 fot tjockt. Dess bredd var 2 å 3 fot. Ö. om *a* var det ej så tjockt som åt de andra hållen. Der (Ö. om *a*) påträffades en bädd af *aska*, *kol* och *brända ben*, hvilken sträckte sig längs med hållens hela östra sida och innehade en längd af något öfver 2 fot samt på bredaste stället — åt N. — höll 1,6 fot. Han var tjockast, liksom bredast, åt N., öfver en half fot; tunnast, åt S., knappa 3 tum. I södra ändan af denna bädd påträffades en *jernknif* samt ett *hopböjdt svärd* af samma metall. De voro hårdt inbäddade i askan. — Under nämnda bädd vidtog den gula sanden. Hållen *a* var tätt omgifven af kullerstenar, några af en mansbördas storlek. Omkring *b* funnos deremot inga stödjestenar.

Knifven, af samma form som de föregående, är något böjd och mycket förtärd af rost. Spetsen och ändan af tången äro afbrutna. Längd 14,5 em., största bredd 2,5 em., största tjocklek 5 mm.

Svärdet (fig. 7) af samma form som fig. 283 i Montelii »Svenska fornsaker», tveeggadt såsom detta, är hopböjdt i aflång spiralform med spetsen inåt och tången utåt. Spetsen är väl bibehållen, och eggen skarp å båda sidor. Den öfriga delen är mer eller mindre förrostad. Tunt och smalt, som det är, har det förr än det lades i jorden, varit ett vackert svärd. Det är ungefär 65,5 em. långt (tången inberäknad, liksom vid mätten på

knifvarne från de föregående fynden); 4 em. bredt på det bredaste, 3 em. på det bäst bibehållna stället; ungefär 3 å 5 mm. tjockt. Tången, som är fyrkantig, är nugefär 12,8 em. lang, hvilket ej är sa litet, om man jemför denna siffra med svärdets hela sammanlagda längd.

Fig. 7. Treeggadt jernsvärd, hopböjdt. Från grafven 6. $\frac{1}{3}$.

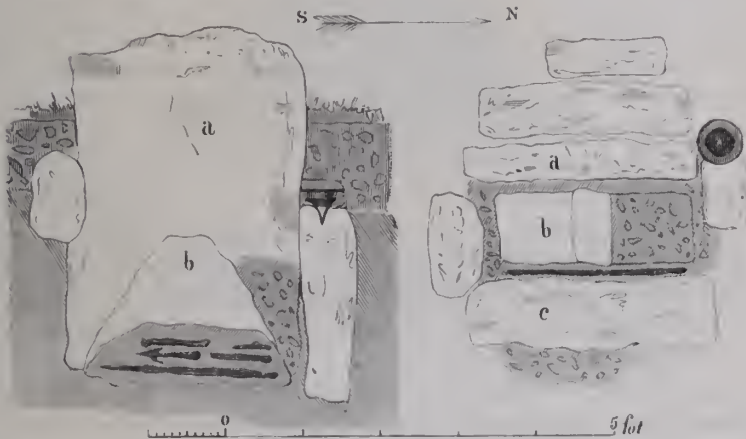

Fig. 8. Grafven 7. Lodrät och vågrät genomskärning.

Det är klart, att knifven och svärdet ej kunna hafva erhållit denna böjda form, utan att förut hafva blifvit upphettade. Det vill alltså synas, som de varit med vid förbränningen.

De brända benen, hvilka förekommo temligen ymnigt, äro människoben.

7. *Graf vid rest kalkhäll* (fig. 8) belägen 52 fot SV. från kumlet 3. Hällen (*a*) var 3,1 fot bred, 0,4 fot tjock, något öfver 1 fot hög öfver marken, 4,6 fot hög inalles. Riktning N.—S. På östra sidan om hällen var en liten grop nyligen gräfd.

Först påträffades ett *gruslager*, som närmast hällen var 1 fot tjockt. Derunder stodo på båda sidor om hällen väldiga stenar till stöd för densamma, på östra sidan 2, på vestra sidan 3. Störst voro de på östra sidan, af hvilka den närmast hällen var en gråsten. Äfven vid norra ändan af hällen stod en större gråsten. Vid dess södra ända låg en mindre dylik.

På den åt N. sluttande kanten af den stödjesten (*b*), som på östra sidan stod närmast intill hällen, emellan alla stödjestenarne på denna sida och slutligen äfven på andra (östra) sidan om den yttersta stödjhällen åt detta håll (*c*) lågo *aska*, *kol* och *brända ben*, de senare ganska ymnigt. Tjockast var den del af detta lager, hvilken låg på norra sluttningen af stödjehällen *b*; det höll öfver en och en half fot tvärtigenom. Den mellan de båda stödjehällarne *b* och *c* belägna bädden var 0,7 fot tjock. Den på andra sidan om hällen *c* var 0,3 fot tjock, 0,5 fot bred och 1,7 fot lång. Alla dessa bäddar sträckte sig ned till stenarnes nedre kant.

Mellan de båda stödjehällarne på östra sidan hittades i askbädden ett *jernsvärd* med tången riktad åt N., ett *sköldhandtag*, 2 *spjutspetsar*, en *jernknif*, alla i liggande ställning, samt några *jernsmulor*. De lågo strax ofvan hällarnes underkant. Invid hällen *a*'s norra ända, 1,2 fot under jordytan, stod en *sköldbuckla* af jern, upp- och nedvänd, fylld af aska och brända ben.

Svärdet är eneggadt, af groft arbete, rostigt. Eggen på svärdets midt är förstörd. Tången fyrkantig. Längd (tången inberäknad) omkring 70,5 em., tångens längd 12 em.; svärdets bredd 4 em., tjocklek i baken 7 mm.

Den ena *spjutspetsen* är försedd med hullingar. Holken är rund och tyckes vara afstympad. Han är besatt med stora roststycken. Hela spjutspetsens längd 18 em.

Den andra *spjutspetsen*, som är längre än den förra, saknar hullingar. Han är så förtärd af rost, att det är omöjligt att afgöra, huruvida han haft fyra kanter, eller om han endast haft två kanter och varit rundad på öfre och undre sidan. Holken är rund. Längd 25,5 em.

Knifven är temligen liten; spetsen afbruten; bladet ser ut som en enda rostklump. Den fyrkantiga tången är deremot alldeles bibehållen. Knifvens längd 11,7 em.; tångens längd 4,5 em.

Sköldbucklan (fig. 9) liknar nästan den under fig. 290 i »Svenska fornsaker» afbildade; hon är af samma typ som denna, från hvilken hon skiljer sig hufvudsakligen deruti att den egentliga bucklan är högre, spetsen deremot mindre utdragen. I kanten, med hvilken bucklan hvilat emot skölden, sitta nitarna på trenne ställen, två på ett, en på hvardera af de andra. På öfver-

Fig. 9. Sköldbuckla med handtag, allt af jern. Från grafven 7. ¹/₃.

sidan hafva de stora kullriga hufvuden, på undersidan mycket obetydliga sådana. Deras längd visar, att skölden på de ställen, der de suttit fästade, endast varit 1 em. tjock. Bucklan är ganska väl bibehållen. Höjd 13 em.; vidd mellan ytterkanterna 16,5 em.

Sköldhandtaget (fig. 9) liknar det under fig. 290 i »Svenska fornsaker» afbildade, från hvilket det skiljer sig endast deruti, att det har fyra nitarna, då detta har två. Der den kupiga delen af handtaget slutar, sitter vid hvardera ändan en mindre nit och

i hvardera af de båda ändplattorna en större sadan. Den ena plattan är afbräckt och den andra något skadad. Längd 25,5 em.; bredd på midten 2,3 em.; plattornas bredd tvärtöfver mellan båda flikarne 8,8 em.; tjocklek 1,2 mm.

De *brända benen* voro af *menniska*.

8. *Graf vid rest kalkhäll (a)*, belägen strax bredvid den östligaste af de stigar, som leda från Rondals boställe till Klinte-gårda, på vestra sidan om denna stig. Undersökningen utsträcktes till en aman, NV. om denna stående kalkhäll (*b*); afståndet mellan den var 4,6 fot (mättet taget mellan båda hällarnes midt).

a 2,4 fot bred, 0,5 fot tjock, 0,9 fot hög öfver marken, 3,6 fot hög inalles. Riktning N.—S.

b 1,8 fot bred, 0,3 fot tjock, 0,6 fot hög öfver marken, 2,7 fot hög inalles. Samma riktning som föregående.

Omkring båda hällarne var marken lindrigt upphöjd.

Under den 3 tum tjocka myllan gick ett fotstjockt *lager af grus* mellan båda hällarne, hvilket fortsatte på andra sidan om *a* och antagligen sträckte sig fram till två andra på denna sida stående kalkhällar. På båda sidorna om och vid södra ändan af *a* voro kullerstenar af en mansbördas storlek lagda till stöd för hällen, en på hvarje af de nämnda hällen.

Både på östra och vestra sidan anträffades *ask- och kol-lager*. deri *brända ben* temligen ymnigt förekommo. Det på östra sidan hvilade till större delen på den der stående stödjestenen och var 1,4 fot långt, 1,1 fot bredt samt 0,2 fot tjockt utat, tjockare närmare stenen. Det vidtog omedelbart under gruset och låg således något öfver en fot under jordytan. Det på vestra sidan låg deremot *under* den der liggande stödjestenen. Det var omkring en fot djupt och nära en fot bredt samt sträckte sig längs med hällens hela sida. Vid dennes södra ända gick det ända ner till dess nedre kant. I det vestra lagret hittades en liten bit förrostadt *jern*. Ingenting vidare anträffades i denna graf.

Vid *b* funnos hvarken stödjestenar eller asklager.

De *brända benen* voro *menniskoben*.

9. *Graf vid rest kalkhäll*, som stod några fot SV. om de de båda nuder föregående nummer omtalade; han var 4 fot bred, 0,5 fot tjock, 0,7 fot hög öfver marken och 2,7 fot hög inalles.

Ett fotstjoeckt *lager af grus* utbredde sig under myllan omkring stenen. I detta lag på vestra sidan om hällan en större *kullersten* på 2 å 3 tum afstand från densamma. Under denna sten gick ett 2 fot långt, 2 å 3 tum bredt och 3 tum tjoeckt *lager af aska*, temligen rikhaltigt uppblandadt med *brända ben*, alla af *menniska*. Intet af metall anträffades.

10. *Graf vid rest kalkhäll*, som stod 35 fot S. om den under N:o 7 beskrifna hällan *a*; han var 3,2 fot bred, 4,5 fot tjoeckt, 1,2 fot hög öfver marken, 4,6 fot hög inalles. Riktning N.—S.

Sedan torfven var borttagen, sågs på båda sidor om hällan ett *gruslager*, som var ungefär en fot tjoeckt. I detta grus påträffades 5 tum under jordytan och 3 fot från hällan, Ö. om densamma, bitarne af en *terurna*, hvilkens läge angaf, att urnan varit satt i en lutande ställning med foten vänd uppåt. Hon var omgifven af ett litet lager af *aska* och *brända ben*. Då hon statt så nära jordytan utan något skydd emot tryckningen af det ofvan och på sidorna liggande gruset, så är det ej underligt, att hon icke kunnat bibehålla sig hel.

Ask- och ben-lagret var 8 tum långt, 5 tum bredt och 4 å 5 tum tjoeckt. I detta lager hittades äfven en *förrostad jernbit*.

På vestra sidan om hällan, nära en fot längre bort än dess norra ända sträckte sig, gick äfven ett litet ask- och ben-lager, detta i vinkelrät riktning mot hällans. Afståndet mellan hällans nordvestra hörn och detta lagers östra ända var 1,3 fot. Ifrågasvarande lager höll 1,5 fot i längd, 0,6 fot i bredd samt 0,6 fot i tjoecklek.

Under gruslagret stodo på östra sidan en, på vestra två (den ena utanför den andra), och vid hvardera ändan en gråsten, alla af rätt ansenliga dimensioner.

Jernbiten tyckes hafva utgjort midten af en *knif* och är 3,7 em. lång samt 2,3 em. bred.

Urnan tycks hafva varit af samma form som de båda föregående, men mindre än dem. Bottnen, den enda del som är hel, är 9 em. i diam.

De *brända benen* äro alla af *menniska*.

11. *Rest kalkhäll*. Bredd 1,3 fot; tjoecklek 0,7 fot; höjd öfver marken 0,7 fot; hela höjden 2 fot.

Under myllan vidtog sanden omedelbart. Inga stenar och intet grus funnos omkring hällen. Jag lät gräfvä några fot under stenens underkant, men påträffade ingenting.

12. *Graf vid rest kalkhäll* (fig. 10). Denna häll (*a*) stod nära en sandgrop omkring 100 fot SSV. om den föregående, således i södra kanten af graffältet. Han var omgifven af en liten *upphöjning* i marken, och vid sydvestra kanten af denna upphöjning stod en annan *kalkhäll* (*b*), till hvilken jag utsträckte undersökningen; *b* stod sydvest om *a*. Afståndet mellan *a*'s södra och *b*'s norra ända var 6 fot.

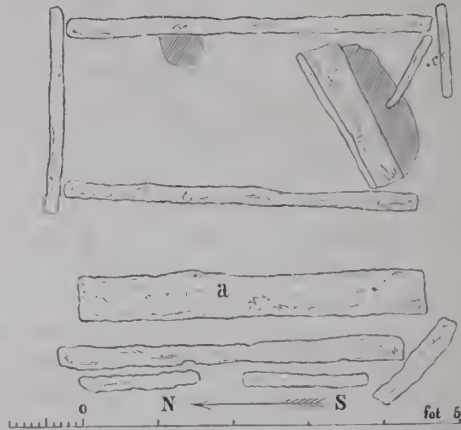

Fig. 10. *Grafven 12. Plan af stenkistan och de närmaste hällarne.*

a var 3,9 fot bred, 0,5 fot tjock, 1,3 fot hög öfver marken och 2,7 fot hög inalles; *b* var 2 fot bred, 0,6 fot tjock, 0,6 fot hög öfver marken och 3,7 fot hög inalles. Något litet *grus* var utbredt mellan båda hällarne. Bådas riktning N.—S.

Vester om och på 0,3 fots afstånd fran *a* stod en *kalkhäll*, hvilken var af samma bredd som *a*. Utanför denna stodo ytterligare 3 *kalkflisor*. På östra sidan om hällen *a* stod en *grafkista af resta kalkhällar*, hvars längdriktning var N.—S. Tre af väggarne utgjordes hvar och en af en enda *kalkhäll*. Den fjerdre, den södra, bestod deremot af 3 mindre flisor, af hvilka den ena var infallen i kistan, der hon låg i sned och lutande ställning.

Kistans södra ända var bredare än dess norra. Den ena långsidan, den vestra, hade i följd häraf en dragning åt NO. och SV. Den östra gick deremot rakt i N. och S.

Kistan var åt N. 1,9 fot bred, 2 fot djup; åt S. 2,1 fot bred, djupet vexlande. Vestra långsidan var 4,6 fot lång, 2,1 fot djup; den östra 4,8 fot lång, 2,3 fot djup. Ingen takhäll fanns på kistan.

Öfverst i kistan påträffades först *grus* och *kullerstenar* af en knytnäfves storlek, derefter *sand*. Ut i denna låg bredvid östra långsidan 1,3 fot från dess norra ända en liten samling *aska* och *kol* af 5 tumms längd, 3 tumms bredd och 2 tumms tjocklek. Inga ben förekommo deruti. På södra sidan om den infallna tvärflysan, vid dess fot, låg äfven ett *kol-* och *asklager*, helt tunt, 2 fot långt och en half fot bredt. Ej heller i detta lager förekommo några ben. Kolbitarne voro så pass stora, att man kunde se, det de varit furu. I vinkeln mellan de båda nti södra ändan af kistan kvarstående flisorna hittades ett *obrändt ben*. Vid *b* funnos inga stödjestenar, ej heller några spår efter aska.

13. *Graf vid rest kalkhäll*, den längst i SO. belägna fornlemningen i detta grafvält.

Hällen var 2,5 fot bred, 0,5 fot tjock, 0,5 fot hög öfver marken och 3 fot hög inalles. Riktning N.—S.

Under grästorfvan påträffades *grus* och derunder på östra sidan en stödjehäll af en fots större bredd än den egentliga hällens, och på vestra sidan en *grafkista* af på kant ställda kalkhällar, hvilkens längdriktning var N.—S. Från dess nord- och sydöstra hörn gingo två hällar in nti densamma på sådant sätt, att de tillsammans med den östra sidohällen bildade en triangel. Hvardera af de öfriga tre sidorna utgjordes af en enda kalkhäll. Kistan var fylld af grus och temligen stora kullerstenar. På en fots djup påträffades något litet *kol*, men intet vidare.

Inga täckstenar ligo öfver kistan.

Hennes vestra sida var invändigt 3,5 fot lång, den östra 3 tum kortare; hennes bredd 2 fot och djup vexlande mellan 1,5 och 2 fot.

14. *Rest kalkhäll (a)*, stående omkr. 80 fot N. om föregående (N:o 13).

Bredd 3,8 fot, tjocklek 0,4 fot, höjd öfver marken 0,6 fot; inalles 3,4 fot hög. Riktning N.—S.

Omedelbart under myllan på östra sidan om hällen lågo *kalkflisor* utbredda till 3 fots afstånd derifrån. Derunder vidtog ett *gruslager* af ungefär en half fots mäktighet. Derpå följde bottensanden. På vestra sidan lågo endast några *mindre stenar* under myllan. Sanden följde der för öfrigt genast under myllan. På båda sidorna om hällen *a* stod en *kalkhäll* af samma bredd som denna häll. Ingenting anträffades, som kunde antyda, att någon här blifvit jordad.

15. *Graf vid rest kalkhäll (a)*, stående alldeles bredvid den väg, som skiljer Prestgårdens och Klintegårda egor och nära det under N:o 4 upptagna »Domaresätet». Hällen var 2,3 fot bred, 0,4 fot tjock, 0,2 fot hög öfver marken och 1,8 fot hög inalles. Riktning V.—Ö., med 10 graders dragning åt SV. och NO.

Sedan torfven och den tunna myllan blifvit undanskaffade, visade det sig, att en mängd *kullerstenar* af i medeltal en half fots genomskärning lågo utbredda till 5 fots afstånd från hällen på den södra, samt något litet äfven på den norra sidan. Bland dem stuko upp kanterna af *stående kalkhällar*, bildande tillsammans med *a* en *grafkista* af aflångt fyrkantig form. Hällen *a* utgjorde i denna kista, hvars längdriktning var N.—S., den norra tvärsidan. Äfven den södra tvärsidan utgjordes af en häll, hvilken stod rakt i Ö. och V., således litet snedt i förhållande till *a*. Vestra långsidan bestod af två små tunna flisor. Den åt Ö. stående sidohällen räckte endast till att fylla hälften af afståndet, hvarigenom en lucka af 1,4 fot var lemnad. Ingen täckhäll fanns.

Det enda, som i denna kista anträffades, var 4 små *brända benbitar*.

Kistans längd åt Ö. var 2,8 fot, åt V. 2,5 fot; dess bredd 2 fot, dess största djup, invid norra tvärväggen (*a*), 1,6 fot.

16. *Rest kalkhäll*, stående i östra kanten af grafältet, några steg V. om Klintegårda stadsväg. Hällen var 2,2 fot bred, 0,3 fot tjock, 0,5 fot hög öfver marken och 2,9 fot hög inalles. Riktning N.—S.

Öfverst låg ett helt tunt *gruslager*, derunder åt V. fem större *kalkhällar*, mellan hvilka temligen stora tomrum, fyllda af grus, voro lemnade. I detta grus mellan de båda åt SO. liggande hällarne, fann jag några *furukol*. Ingenting vidare hittades. Under flisorna vidtog sanden.

17. *Graf vid rest kalkhäll*, stående 20 fot SV. om den föregående. Hällen var 3,3 fot bred, 0,5 fot tjock, 0,4 fot hög öfver marken och 3,1 fot hög inalles. Riktning N.—S.

Under myllan låg omkring hällen ett fotstjockt *gruslager* samt på östra sidan 4, på vestra 1 *kullersten* såsom stöd. På östra sidan, 1,3 fot under jordytan, låg en *askbädd* af 1 fots bredd, några fots längd samt omkring en half fots tjocklek utan-

Fig. 11. Grafven 19. Lodrat och vågrät genomskärning.

för de båda närmast hällen liggande stödjestenarne. Den gick med en smal remsa in mellan dessa båda stenar och likaledes mellan dessa och hällen. *Brända ben* förekommo temligen rikhaltigt, hvilka alla voro af *menniska*.

18. *Rest kalkhäll*, stående omkring 100 fot SSO. om kumlet 1. Hällens bredd 1,3 fot, tjocklek 0,25 fot och höjd 1,7 fot. Ofvan jord syntes hällen högst obetydligt. Riktning N.—S.

Gruslagret var här mycket tunt. Under detsamma låg vid hällens södra kant en mindre, något öfver en fot lång kalkhäll, SO. om hällen en annan sådan af 2 fots längd, SV. derom en tredje af samma storlek, och på vestra sidan en fjerde något mindre än de bada senare. Under dessa vidtog sanden. Intet anmärkningsvärdt anträffades.

19. *Graf vid rest kalkhäll* (fig. 11), stående i samma på detta slags grafvar rika del af graffältet som N:o 8 och 9, på östra sidan om den gångstig, hvilken under N:o 8 omnämndes. Hällen (a) var 2,3 fot bred, 0,5 fot tjock, 0,8 fot hög ofvan jord och 5 fot hög inalles. Riktning N.—S.

Under myllan utbredde sig omkring hällen ett fotstjockt *lager af grus* till 3 å 4 fots afstånd från densamma, hvilket af N. fortsatte till de två i denna riktning från a stående kalkhällar, hvilka äro omtalade under N:o 20. Derunder befunnos på norra sidan om den förstnämnda hällen (a) några *kalkflisor* vara lagda, hvilka sträckte sig ända fram till N:o 20 b. Till stöd för hällen a voro både på östra och vestra sidan *stödjestenar* ställda, två på hvardera hållet, af hvilka de på den förra sidan voro kalkhällar, båda bredare än hufvudhällen, de på den senare gråstenar, den närmast hällen af väldiga dimensioner. På 2,5 fots afstånd S. om denna hittades några halft *förkolnade furubränder* och derbredvid åt V. ett rödaktigt lager af *aska* och *bränd sand*, 1 fot långt och 0,7 fot bredt. En fot under jordytan mötte invid hällens norra ända ett väldigt *asklager*, hvilket äfven sträckte sig in mellan hällen och den åt hvardera sidan närmast stående stödjhällen. Det var rikligt uppblandadt med *brända ben*, isynnerhet i djupet. Det sträckte sig 1,8 fot från hällens norra ända, dess bredd var 2 fot och dess djup 1,5 fot.

Flere jernsaker hittades här. Framför hällens norra ända ligo nära lagrets yta ett litet *beslag af jern*, belagdt med en bronsring, ett dylikt i dess understa kant, ett *sköldhandtag*, liggande tvärs för hällen omedelbart under det förra af de nyss nämnda beslagen, samt ett *jernbeslag* af annan form, möjligen ett ändbeslag. Mellan hällen och den åt V. stående stödjestenen stodo längst uppe vid den senares öfre kant en *sköldbuckla*, derunder ett tveeggadt *svärd* samt längre in en *spjutspets* försedd med hullingar, alla af *jern*, samt mellan hällen och dess östra stödjhäll en annan *spjutspets* af *jern*, försedd med två upphöjda kanter.

Sköldbucklan är af samma form som fig. 290 i Montelii »Svenska fornsaker.» Sjelfva bucklan är temligen låg, spetsen deremot långt utdragen. Hon är således något olika fig. 9 här ofvan. I kanten, med hvilken hon varit fästad vid skölden, sitta på olika afstånd från hvarandra tre nitar, af hvilka den ene är alldeles

bibehållen, de öfriga två mer eller mindre skadade. De hafva på öfre sidan varit försedda med ett kullrigt hufvud, på undre sidan med en fyrkantig skifva. Skaffet på den bibehållna nitén är 1,5 em. långt. Bucklan i sin helhet är rätt väl bibehållen, ehuru något rostig; hon är 14,4 em. hög och omkring 13 em. vid nertill.

Sköldhandtaget är äfven alldeles likt det under fig. 290 i Monteli »Svenska fornsaker» afbildade. Midten af detsamma är kupig, ändarne utplattade och försedda med en 3,5 em. lång spik, hvares hufvud är rundt. Det är väl bibehållet. Hvad dess storlek beträffar jemfördt med det från grafven N:o 6, är det betydligt underlägset detta. Det är 17,7 em. långt, 2 em. bredt på midten och 1 å 2 mm. tjockt.

Svärdet (fig. 12) är närmast likt fig. 280 i »Svenska fornsaker», men skiljer sig från detta derigenom att det är spetsigare, att tången ej upptar så stor del af svärdets längd, och att fästeknappen är fyrkantig, ej rund. Det är ganska bredt i förhållande till sin längd. På midten af klingan löpa två parallela färor, hvilka dock endast här och der kunna skönjas till följd deraf, att svärdet är starkt angripet af rost. — Det är 68 em. långt mellan spetsen och fästeknappen och invid tången 5,3 em. bredt. Tången är 12,3 em. lång. Fästeknappen är rektangelformig, sidorna 1,9 och 1,6 em. långa.

Den af *spjutspetsarne*, som på hvardera sidan är försedd med en upphöjd skarp ås, liknar närmast fig. 499 i Monteli »Svenska fornsaker», från hvilken han skiljer sig dels deruti att åsarnes sidor ej äro raka, utan inböjda, samt att han i förhållande till sin längd är något bredare. Han är vaeker och rätt väl bibehållen. Holken är rund. Längden är 31,9 em., största bredden 2,9 em. Holken är 2 em. tjock.

Den andra *spjutspetsen*, hvilken är försedd med *hullingar*, är inböjd på sidorna. Hälften af den ena och spetsen af den andra hullingen äro afbrutna. Långa åt midten af bladet och en del af holken löper en svagt upphöjd ås. Holken är rund. Han upptager mer än hälften af hela spjutspetsens längd, 12,8 em. af 23,5 em. Holken är 1,8 em. tjock.

De båda hvarandra fullkomligt liknande *jernbeslagen*, hvilka på ena sidan äro belagda med en klen bronsring, bestå af en rund jernskifva af en femörings storlek, hvilken har fyra runda

Fig. 12. Tveeggadt jernsward
Från grafven 19. $\frac{1}{5}$.

Fig. 13. Spjutspets af jern
Från grafven 25. $\frac{1}{5}$.

Fig. 14. Èneeggadt jernsward.
Från grafven 24. $\frac{1}{5}$.

sma utsprång, sittande parvis midt emot hvarandra, det ena paret större, det andra mindre. Det ena af de båda större utsprången är genomborradt medelst ett temligen stort hål, det andra med ett mindre, uti hvilket senare en liten bronsnit med kullrigt hufvud sitter fästad, hvilket äfven är förhållandet med de båda mindre utsprången. Dessa sitta närmare intill det af de båda större utsprången, hvilket saknar nit. Det tyckes sannolikt, att hålet i detta utsprång varit till för att derigenom träda någon tråd eller dylikt, att sålunda de båda föremålen möjligen varit något slags hängprydnader af simpelt slag. Det ena beslaget är väl bibehållet, utom det att en tredjedel af bronsringen är bortfallen. Det andra är angripet af rost, och dess ring är i det närmaste bortfränt af erg. De äro 2,8 em. i diameter, de båda större utsprången 1,1 å 1,3 em., de mindre 6 mm. Deras tjocklek uppgår knapt till 2 mm.

Det tredje *beslaget* från denna graf är längdraget och smalt, men vidgar sig vid ändarne. Det är 6,7 em. långt, 8 mm. bredt och 5 m.m. tjockt på midten.

De *brända benen* äro ben af *människa*, deribland en bit af en underkäk, af bäcken, bitar af ryggkotor och af refben.

20. *Graf vid rest kalkhäll (a)*. Undersökningen utsträcktes till en 5,6 fot NO. (med 15 graders dragning åt N.) om *a* stående kalkhäll (*b*).

Hällen *a* var 2,3 fot bred; 0,4 fot tjock; 0,7 fot hög ofvan jord och 3,3 fot hög inalles. Hällen *b* var 1,5 fot bred; 0,3 fot tjock; 0,3 fot ofvan jord och 2,2 fot hög inalles. Båda hade riktningen N.—S. med 10 graders dragning åt NV. Afståndet mellan *a* och den under föregående nummer upptagna hällen var 11 fot.

Gruslagret, som låg omkring sistnämnda häll, sträckte sig äfven till *a* och *b*, likaså de derunder liggande *kalkhällarne*. På östra sidan om *a* stodo två, på vestra sidan en stödjehäll. Vid södra ändan af hällen, liksom mellan densamma och den närmaste stödjehällen på östra och den på vestra sidan, låg en bädd af *aska*, *kol* och *brända ben*. Han började 1 fot under jordytan och hade en tjocklek af 1,2 fot. Den utanför hällens södra ända belägna delen af bädden sträckte sig 0,7 fot åt detta håll och hade en bredd af ungefär 1 fot

Vid *b* funnos hvarken några stödjestenar eller någon askbädd.
De brända benen voro alla af *menniska*.

21. *Graf vid rest kalkhäll*. Den under N:o 8 omnämnda gängstigen gick tvärtöfver denna häll, hvaraf det inses, att han endast obetydligt kunde vara höjd öfver den omgifvande marken.

Han var 3 fot bred, 0,3 fot tjock, inalles 3,3 fot hög och stod i N.—S. med 15 graders dragning åt NV.

Under den tunna torfbeklädnaden mötte ett lager af *grus* och derunder mer eller mindre vågrätt liggande *kalkhällar*. Öppningarna mellan dem voro fyllda med *grus*. Under dessa hällar syntes på östra sidan om hufvudhällens kanten utaf två i riktningen N.—S. efter hvarandra stående kalkhällar. På 2,4 fots afstånd öster om dem syntes äfvenledes kanten af två på samma sätt stående, med de förra jemnlöpande kalkhällar. Den sträckning, som bildades af dessa senare, gick 3 fot längre åt N., under det att den, som bildades af de förra, fortsatte 1,9 fot längre åt S. Det såg ut, som om jag här hade för mig lemmingarna efter en 7 fot lång grafkammare, af hvars *vestra* sida 4 fot återstodo och 3 fot saknades, af hvars *östra* sida 4,1 fot funnos i behåll, men 1,9 fot voro borta, och hvars begge gafflar alldeles voro försvunna. Min aning om, att jag här hade för mig en grafkammare, besannades också. Ty när jag hmnit bortskaffa gruset och derunder sanden, som fylde kammarens inre, påträffade jag ett *skelett*, liggande på 2,6 fots djup, räknadt från öfre kanten af sidohällarne. Det låg på ryggen med hufvudet åt N. Benen voro rakt utsträckta och armarne lagda längs med sidorna. Några delar saknades, nämligen hufvudskålen med öfverkäken, hvilken jag oaktadt ifrigt sökande ej kunde finna, samt venstra underarmens ben. För öfrigt var skelettet väl bibehållet; underkåkens alla 16 tänder voro fullkomligt friska. Fötterna lägo i jembredd med *vestra* sidoväggens södra ända. Skelettet hvilade omedelbart på sanden. Det var skelettet efter en man, minst 6 fot lång.

Intet annat anmärkningsvärdt påträffades.

Sidohällarne intade i 75 graders vinkel, hufvudhällens något mindre.

Den betydligt olika lutningen hos de kalkhällar, som ligo närmast under gruslagret, samt frånvaron af vissa delar af skelettet antyda, att grafven måhända förnt varit undersökt.

22. *Graf vid rest kalkhäll (a)*, stående 53 fot NV. om N:o 20 *b*, på samma sida om den flere gånger omtalade gångstigen. I denna undersökning intogs äfven en annan rest kalkhäll (*b*), som stod 3 fot SO. om *a*.

a 3,5 fot bred, 0,4 fot tjock, 0,5 fot hög ofvan jord och 3,3 fot hög inalles. *b* 1,6 fot bred, 0,4 fot tjock, men högst obetydligt höjd öfver den omgifvande marken. Båda stående i N.—S. med 10 graders dragning åt NO. och SV.

Under grästorfvan påträffades ett *lager af groft grus*. Derunder lag, liksom vid N:o 21, men med mera ordning, ett antal mindre kalkhällar. De voro så lagda, att de liksom bildade tre sidor af en fyrkant, i hvars ena hörn hällen *b* och i hvars midt hällen *a* voro ställda. Två af sidorna gingo i samma riktning som de båda resta hällarne, den tredje deremot i vinkelrät riktning,

I sydvestlig riktning från *b* gick en böjd, något oregelbunden *rad af kullerstenar*, hvilken var 11 fot lång. Vid norra ändan af *a* och på dess vestra sida lägo några mindre kullerstenar. På 2,5 fots afstand från *a*'s norra ända påträffades, 1,7 fot djupt under jordytan, några små till hälften förbrända *furubitlar*.

Omkring *a* gick ett lager af *aska, kol* och *brända ben*. Det började 1 fot under jordytan och hade ett djup af 1,3 fot. Åt S. mätte det 1 fot, åt Ö. 1 fot, åt V. 0,8 fot i bredd. På norra sidan märktes ingenting af detsamma.

Vid *b* funnos inga märken efter förbränning. Inga stödjestenar syntes der heller till.

De *brända benen* voro alla af *menniska*.

23. *Graf vid rest kalkhäll (a)*. På 7 fot afstand från *a*, i riktningen NV. med 15 graders dragning åt N., stod en annan kalkhäll (*b*), öfver hvilken den nämnda gångstigen gick. De stodo i östra delen af grafältet.

Hällen *a* var 2,4 fot bred, 0,4 fot tjock, 0,2 fot hög ofvan jord och 2 fot hög inalles. Hällen *b* var 3,5 fot bred, 0,2 fot tjock

och inalles 1,8 fot hög; ofvan jord syntes han föga. Båda stodo i N.—S. Både omkring *a* och *b* låg under det tunna grästäcket ett *lager af grus*. Derrnder syntes på vestra, norra och nordöstra sidorna om *a* mot hvarandra vinkelrätt löpande *rader af resta kalkhällar* i lutande ställning. Den på vestra sidan, bestående af två kalkhällar af 4,6 fots längd, gick med sin öfre kant på 2,2 fots, med sin nedre på 1,3 fots afstånd från *a*. Hon var jemnlöpande med *a* och gick således i N.—S. Vinkelrätt från dennes norra ända gick en annan, ej så mycket lutande rad, mellan hvars öfre kant och *a* afståndet utgjorde 2,2 fot. Hon bestod af två hällar af en sammanlagd längd utaf 3 fot. Mellan vestra och norra sidorna stod en flisa snedt instucken. I rät vinkel mot denna rads östra ända stod en liten, en fot lång flisa, och mellan denna och den nämnda raden en mindre, snedt instucken. Hela sättningsens utseende liknade ett upp och nedvändt L. Mellan den vestra raden och den åt Ö. stående flisan var afståndet 4,9 fot; måttet taget mellan ytterkanterna. Hällarnes höjd vexlade mellan 1,5 och 2 fot.

På 2 fots afstånd SO. från *a* stod en 2,1 fot lång kalkhäll i nämnda riktning, lutande något åt SV. Vid södra ändan af *a* låg en kalkhäll. På 1,2 fots djup under jordytan påträffades ett lager af *aska, kol* och *brända människoben*, hvilket sträckte sig längs med båda sidorna af *a* och åt Ö. var 0,3 fot bredt, 0,2 fot tjockt, åt V. 0,5 fot bredt i dess södra, smalare i dess norra ända, och af samma tjocklek som på östra sidan.

Vid *b* syntes hvarken några stenar eller några spår efter förbränning.

Jordmånen utgjordes åt detta håll utaf graffältet af lerblandad sand.

24. *Graf vid rest kalkhäll, 115 fot SSV. om kmlet 3.*

Hällen var 3,3 fot bred, 0,5 fot tjock, 1 fot hög ofvan jord och 4,7 fot hög inalles. Riktning N.—S.

Under myllan gick rmdt omkring hällen ett fotstjockt *lager af grus*. På båda sidor om hällen och vid dess södra ända stodo dngtiga *kalkhällar* till stöd för densamma. Utanför dessa lågo både på östra och vestra sidorna ytterligare tre *kullerstenar*.

På 2,5 fots afstånd från södra ändan af östra stödjehällen tann jag, 1,1 fot under jordytan, öfversta spetsen af en *sköldbuckla*, hvilken lög uti sjelfva gruslagret.

Mellanrummet mellan *a* och den östra stödjehällen, hvilket vid södra ändan var 1 och vid norra 4 tum, var fylldt med *aska* och *brända ben*. Äfven utanför denna stödjehäll vid dess södra ända lög en bädd af *aska* och *brända ben*, hvilken var 1,5 fot lång, 1,3 fot bred och 1 fot djup. Den förra askbädden var 2,5 fot djup. I denna bädd stodo vid hällens norra ända flere *jernsaker* nedstnekna. Dessa voro ett eneggadt *svärd*, stående med tången uppåt, *beslag till slidan*, detta stående framför svärdets spets, ofvanföre detta beslag en *knif*, både beslaget och knifven på norra sidan om svärdet, och på södra sidan om svärdet en *spjutspets*, stående med spetsen nedåt.

Sköldbucklan, af hvilken endast spetsen kunde återfinnas, har antagligen varit af samma form som de under N:is 7 och 19 omtalade. Spetsen är långt utdragen, liksom förhållandet är med den från grafven N:o 19.

Svärdet (fig. 14), af samma typ som det från grafven N:o 7, har fyrkantig tånge, hvars spets är afbruten. Det är höjdt i flere bngter, men i öfrigt rätt väl bibehållet, så att eggen ännu är skarp. Längden är 67,5 em., derutaf tången upptager ungefär 8 em. Svärdets bredd är 4,2 em., dess tjocklek i baken 5 mm.

Slidbeslaget är sönderbrutet i fem större och en mindre bit. Tre af dessa delar äro i öfrigt bra bibehållna. Dessa visa, att beslaget är gjordt af en mycket tunn och temligen smal (1,5 em.) plåtremsa, hvilken blifvit hopböjd på längden. Bredden mellan de hopböjda kanterna är 6 å 8 mm. Bitarnes sammanlagda längd är 32 em.

Knifren, ett vackert exemplar af samma typ som de förnt beskrifna, är af en långdragen och smal form. Han är mycket besatt med rost. Tången är fyrkantig. Längden är 24,3 em., hvaraf tången intager 8,8 em. Bladet är 2,2 em. bredt och 5 mm. tjockt i baken.

Spjutspetsen, hvilken är snarlik fig. 272 i Monteli »Svenska fornsaker», har liksom denna rund holk, saknar hullingar och har längs med hvardera sidan af bladet svagt upphöjda åsar.

Hela spjutspetsens längd är 25,2 em., dess bredd 2,9 em. Holkens vidd är 2,3 mm.

De *brända benen*, hvilka temligen rikligt förekommo, voro alla af *menniska*.

25. *Graf vid rest kalkhäll* (fig. 15), stående 22 fot NO. från N:o 24.

Hällen (*a*) var 3 fot bred, 0,5 fot tjock, 1 fot hög ofvan jord och 3,8 fot hög inalles. Riktning N.—S.

Ett vidsträckt *lager af grus*, ungefär 1 fot tjockt, omgaf hällen. Derunder stod på hvardera sidan en *stödjuhäll*, den åt Ö. en kalksten, den åt V. en gråsten (*b*). Vid södra ändan af hufvudhällen stodo några små kalkflisor nedstnekna.

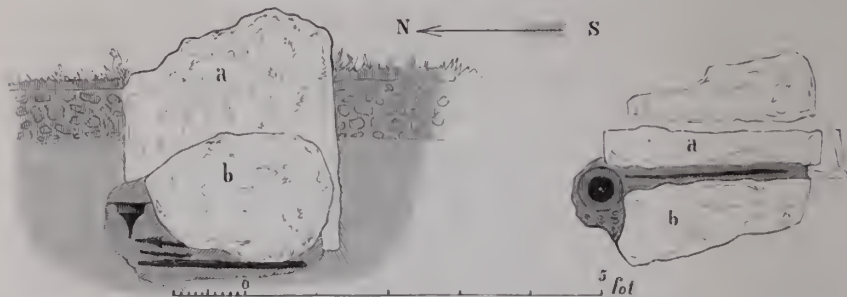

Fig. 15. *Grafven 25. Lodrät och vågrät genomskärning.*

Under den vestra stödjesten och utanför dess norra ända låg en bädd af *aska* och *kol* temligen ymnigt uppblandad med *brända ben*. Han var nära 3 fot lång, 1,5 fot djup åt N., men endast några tum åt S., samt ungefär 1 fot bred.

I norra delen af denna bädd påträffades en *sköldbuckla* af jern och i dess nndersta kant flere *saker af jern*, nämligen ena ändan af ett *sköldhandtag*, ett eneggradt *svärd*, starkt böjdt, en *spjutspets med hullingar*, en *annan utan hullingar* samt en *doppsko af brous till en svärdsslida*, alla i liggande ställning. De lägo alldeles nere vid hällens fot, just der askan började blanda sig med sanden inunder. I ingen annan af de grafvar, som jag denna sommar undersökt, har jag påträffat fornsaker på sådant djup.

Sköldbucklan, af samma typ som de förut beskrifna (Montelli »Svenska fornsaker», fig. 290), har sjelfva bucklan låg och platt men spetsen mycket utdragen. I den utvikta kanten sitta på tre ställen nitar, en på hvardera. Afstånden mellan dem äro icke lika långa. Nitarna hafva ofvantill runda och kullriga hufvuden, undertill runda plåtar. På bucklan sitter en mängd aska, sand och rost. Hon är 14,6 cm. hög, hvaraf spetsen upptager 8,5 cm. Nitarna äro en knapp cm. långa; måttet taget mellan öfre ytan af bucklans kant och nitens hufvud.

Sköldhandtaget, af hvilket endast en del kunde finnas, har varit af enklaste beskaffenhet och liknar alldeles det under N:o 19 omtalade med undantag deraf, att ändplattorna äro ännu mindre. Det torde hafva varit minst lika kort som detta. — Fragmentet är 7 cm. långt, ändplattan 3,2 cm. bred.

Svärdet, af samma typ som det från föregående undersökning, har ytterst på den fyrkantiga tången en liten *rund fästknapp*. Eggen på detta, liksom på de föregående med detta likartade svärd, är ända ut till spetsen rakt dragen. Baken deremot böjer sig mot spetsen. Svärdet är ungefär 71 cm. långt, 4,4 cm. bredt på det bredaste stället och 7 mm. tjockt i baken. Tången, hvilken är ganska lång, håller 12,2 cm. *Doppskon* är af allra enklaste slag. Han har förfärdigats på sådant sätt, att en trekantig tunn bronsplåt blifvit hopböjd i form af en rätvinklig triangel. De båda plåthalfvorna äro i kanterna förenade med brons(?)nitar, en på den kortare, tre på den längre sidan. Doppskon är 5,9 cm. lång, 3,8 cm. bred och 8 mm. tjock.

Den med hullingar försedda *spjutspetsen* (fig. 13) är af alldeles samma form som den under N:o 19 beskrifna. Genom den finhet och fulländning, hvarmed han är smidd, skiljer han sig betydligt från de i allmänhet grofva jernsaker, som anträffats i dessa grafvar. Sjelfva spetsen och holkens ända äro afbrutna. För öfrigt är den ena sidan af spjutspetsen bra bibehållen, den andra anfrätt af rost. Holken är närmast hullingarna fyrkantig, men antar sedan den runda formen. Just der denna öfvergång sker, äro tre jemnlöpande skåror anbragta rundt om holken. Den på holkens öfre och ndre sida gående kanten förtlöper ända ut till spetsen i form af en ås. Spjutspetsen i dess helhet är 25 cm. lång. Hullingarna äro 5 cm. långa, holken på det vidaste stället 2 cm. i diam.

Den andra *spjutspetsen* är likaledes af alldeles samma form som den andra af spjutspetsarne från grafven N:o 19. Å öfre och undre sidan af det lancettlika bladet löper såsom på denna en npphöjd ås, hvars sidor äro inbugtade. Den runda holkens ända och den yttersta ändan af spetsen äro skadade. Spjutspetsen är dessutom äfven förderfvad af rost. Spjutspetsen är nu 21,5 em. lång; han torde dock i sitt oförderfvade skick ej varit så lång som den från grafven N:o 19. Bladet är 2,9 em. bredt och 1,5 em. tjockt. Holken är 2 em. vid.

Alla de *brända benen* voro *menniskoben*.

26. *Graf vid rest kalkhäll* (fig. 16), stående 40 fot VSV. från kumlet 3.

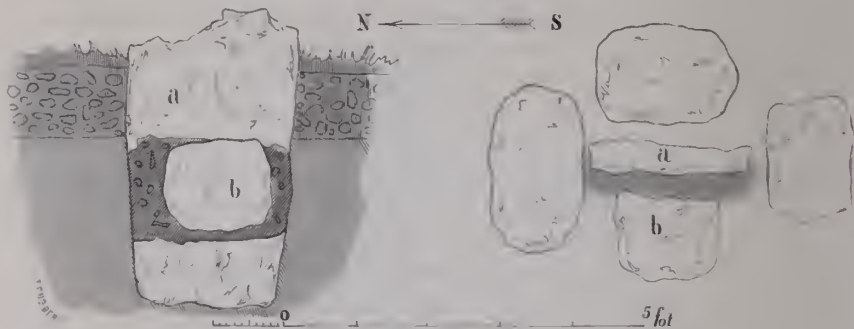

Fig. 16. *Grafven 26. Lodrät och vagnrät genomskärning.*

Hällen (*a*) var 2,2 fot bred, 0,4 fot tjock, 0,7 fot hög ofvan jord och 4 fot hög inalles. Riktning N.—S.

Närmast under myllan låg såsom vanligt ett *gruslager* af inemot en fots tjocklek. Derunder stod på hvardera sidan och vid hvardera ändan af hällen en *kullersten* af en mansbördas storlek. Mellan hällen och den vestra kullerstenen fylles mellanrummet af en bädd af *aska* och *kol*, sparsamt uppblandad med *brända människoben*. Han var 2,2 fot lång, 1,4 fot djup och 0,3 fot bred. Intet annat anmärkningsvärdt påträffades.

27. *Graf vid rest kalkhäll* (*a*), stående 75 fot S. om kumlet 1.

Hällen var 3,5 fot bred, 0,3 fot tjock och inalles 3,7 fot hög. Ofvan jord höjde han sig icke. Han syntes endast såsom en rad af små förvittrade kalkflisor. Riktning N.—S. med 10 graders dragning åt NV. och SO.

Det vanliga *gruslagret* saknades icke heller här och hade den vanliga tjockleken. 2,1 fot V. om *a* låg en *kalkhäll* af 2,5 fots längd och 1,8 fots bredd. På hvardera sidan om *a* stod en *kalkhäll* på några tumms afstånd, hvilken hade samma bredd som *a*. Utanför den östra stödjhällen stodo ytterligare några mindre kalkhällar. Vid södra ändan af *a* stod äfven en häll. Mellan hufvudhällen och den närmaste stödjhällen på hvardera sidan och den vid södra ändan var fylldt med *aska* och något litet *brända ben*.

I gruslagret hittades vid hällens södra ända bitarne af en *lerurna*, stående i lutande ställning, ej djupare än 2 tum under jordytan. Hon var fylld med *aska* och deruti låg en *jernnyckel*. Ofvanpå den vestra stödjhällen låg en *knif* af *jern*.

Urnan tyekes hafva varit af samma typ som de förut omtalade. Hon har varit sirad med 2 jemnlöpande rader af intryckta punkter.

Jernnyckeln, af samma typ som den från grafven N:o 1, är så till vida en mera utvecklad form, som axet består af två utskjutande flikar, ej af en allenast (jfr fig. 498 i Montelii »Svenska fornsaker»). Han är hårdt angripen af rost. Ögla i handtagets ända är sönderbrusten och den ring, som antagligen der suttit, bortfallen. Längden är omkring 22 cm.

Knifven, af hvilken endast den fyrkantiga tången och en del af bladet äro i behåll, har varit likartad med de förut beskrifna. Han är 9,5 cm. lång, 1,8 cm. bred och 5 mm. tjock i baken. Tången är 4,8 cm. lång.

De *brända benen* voro alla af *menniska*.

De vid dessa undersökningar anträffade ben och fornsaker äro af Svenska Fornminnesföreningen såsom gåfva öfverlemnade till Statens Historiska Museum, der de förvaras under N:o 5913.

Minnen från Jemtlands hednatid.

Af

P. Olsson.

1. Några minnen från den yngre jernåldern i Jemtland.

I en år 1874 utgifven uppsats med titeln »Några upplysningar om fornsaker i Jemtland» omnämnde jag bland annat, att grafhögar förekomma på flere ställen i socknarne kring Storsjön i Jemtland, men att, ehuru det var all sannolikhet för att de härrörde från jernåldern, de dock ännu icke blifvit undersökta. Nyligen har jag erhållit kännedom om några då obekanta grafhögar och åtskilliga i dem gjorda fynd, hvilket föranledt mig att derom meddela några upplysningar, då ingenting förut synes vara känt om de jemtländska grafvarnes innehåll. Beskrifningen af sjelfva grafvarne måste dock blifva temligen ofullständig, dels emedan gräfningarna icke verkstälts planmessigt och af sakkunnige personer utan, åtminstone till en början, i och för andra ändamål, dels ock emedan jag ännu icke sjelf besökt fyndorterna och derföre måste hålla mig uteslutande till muntliga meddelanden.

1. I slutet af September år 1876 erhöll Östersunds elementarläroverk af studeranden O. M. Rödén från *Rösta* i *Ås* socken flere derstädes på den s. k. Röstahammaren invid Storsjöns strand (ungefär 1 mil från Östersund) nyss förut funna fornsaker, nämligen en *jernyx*, tre tveeggade *pilspetsar*, en tveggad dylik, ett *betsel* (allt af jern), en *vigt* af *jern* med bronsöfverdrag, samt delar af flere *benkammar* med sirater. De funnos allesammans i en *graf*, som visserligen ej var upphöjd öfver marken utan tvärtom försedd med en skålförmig fördjupning, men dock egde en af stenar bildad *fotkedja*. I grafven funnos flere svarta *ben* af *menniskor*, så t. ex. 5 eller 6 hufvudskålar, deribland en nästan

hel, hvilka ännu allesammans lära qvarligga på marken, vidare *ben* af en *hund* (deribland ett käkben) samt *kol*. Kammarne voro mycket murkna och genomdränkta med vatten, så att de ej kunde upptagas hela.

Jordegaren hade gräfit i grafplatsen, sedan denna förnt af sjön blifvit något skadad. På samma ställe finnas flere *grafkullar* i flock, ännu efter utscendet orörda.

Jernyxan är betydligt mindre än den af dr Montelius i »Svenska fornsaker» fig. 484 afbildade, men till formen lik denna. De spetsar, som på nämnda figur framträda å ömse sidor om skafthålet, äro här ej så tydliga. Yxans längd utgör endast 117 mm., bredden 80 mm. utmed eggen, som dock är mycket förrostad.

De tre *treeggade pilspetsarne* synas hafva varit sinsemellan temligen lika, men äro mycket angripna af rost. Mest likna de fig. 501 i Montelii »Svenska fornsaker», men äro något större och synas icke hafva haft sin största bredd så nära spetsen. Nedersta delen är hos tvänne af dem i tvärgenomskärning tydligt fyrkantig. Deras längd är 140–160 mm., största bredden 20 mm.

Den *treeggade pilspetsen* är i genomskärning som fig. 502 i nyss anförda arbete, men vida bredare både absolute taget och i förhållande till längden. Längden är nämligen (nu) endast 120 mm., under det att bredden uppgår till 17 mm.

Betslet liknar hufvudsakligen det af Montelius i »Sv. forns.» fig. 523 afbildade, men är något mindre och icke snodt. Den ena ringen återstår oskadad, af den andra finnes endast hälften kvar. Afståndet mellan ringarne utgör omkring 103 mm., ringens inre diameter 38 mm.

Vigten är af jern, men delvis öfverdragen med brons. Den är något angripen af rost och dessutom misshandlad af upphittaren, så att dess ursprungliga form ej med säkerhet kan bestämmas. I det hela närmar den sig klotformen, men visar en och annan plan yta. Diametern är omkring 25 mm.; vigten är alltså ansevärt större än den i »Sv. forns.» fig. 645 afbildade, men mindre än fig. 644.

De tillvaratagna delarne af *benkammnar* hafva, som det synes, tillhört fyra särskilda kammar. Alla äro de väl af samma konstruktion som den i Montelii »Sv. forns.» fig. 526 afbildade och

en på Björkö funnen, hvilken afbildas i »Compte rendu du Congrès internat. d'anthropologie et d'archéologie, Session de Stockholm», sid. 636 fig. 19, men ornamenten äro olika. Hvarje kam utgöres af 1) ett af flere delar hopfogadt mellanstyeke, hvarå tänder blifvit uppsågade åt ena sidan, doek så att närmast ändarne tänderna gjorts kortare och sjelfva de yttersta ändarne lemnats osågade; 2) två sidostyeken fasthållna vid mellanstyecket genom flere jernstift, som gå tvärsigenom alla tre hufvuddelarne. Mellanstyeken, hvilkas jemna glatta ytor visa sig hafva tillkommit genom ordentlig slipning, sakna alla prydnader, sidostyeken deremot, hvilkas utsidor äro konvexa och afsmalnande emot kammens ändar, äro alltid prydda med ett större antal fördjupade linier, antingen endast räta eller både räta och cirkelformiga. Djupast och bredast äro de sistnämnda, hvilka alla derjemte utmärka sig genom en fördjupning vid cirkelns medelpunkt. Alla de iuristade linierna hafva varit fyllda med ett svart färgämne, som ännu på de flesta ställen qvarsitter. Detta färgämne, som nu är ganska hårdt, glanslöst och liknande torkadt beek, visar flerstädes spriekor och har på många ställen alldeles bortfallit. Att kammar eller andra föremål från denna tid på detta sätt blifvit prydda med färger, har jag ej sett uppgifvet.

Ornamenten utgöres hos en kam af räta linier och talrika små eirklar, hos de öfriga uteslutande af räta linier. Alla kammarne hafva vid sidostyekenas ändar ett antal tvärgående sinsemellan parallela linier, en af dem ända till 14 stycken i oafbruten följd, samt utmed hvardera kanten en parallelt med denna löpande linie. Genom dessa senare och några vid kammens midt förekommande tvärlinier fördelas hvarje sidostyeke i (åtminstone) två, liksom af ramar begränsade, aflånga fält, prydda hos en af kammarne med eirklar, hos de andra med räta linier, som träffa hvarandra under en mycket spetsig vinkel, men icke korsa hvarandra.

Angående kammarnes storlek lemnar fyndet ingen annan upplysning, än att längden af den ena öfverstigit 130 mm., samt att bredden af sidostyeken uppgått hos ena exemplaret till 20 mm., och taggarnes längd hos ett annat till 29 mm. Endast ett mindre antal taggar är nu i behåll. Af talrika märken på sidostyeken kan man sluta till, att taggarne blifvit uppsågade först sedan kammen blifvit hopsatt med nitar. Dessa senare äro rostiga

och till sin inre beskaffenhet förändrade, men ega betydlig styrka och fasthet.

2. Hösten 1876 straxt före vinterns inträde träffades i norra Jemtland på *Hammerdals Prestgårds* egor, å Kallsnäs invid Hammerdalssjön, under företagen odling en anmärkningsvärd fornlämning från hednatiden. Den utgöres af en större, på öfre sidan flat *sten*, ungefär 8 fot lång och mer än hälften så bred (fig. 1). Sedd ofvanifrån är den firsidig med de längre sidorna sammanstötande under en spetsig vinkel, de kortare åter under en vinkel, som närmar sig en rät. Stenen lutade svågt åt norr, mot hvilket väderstreck dess spetsiga ända var riktad, och den har på sin midt en liten rund urgröpfung. Rundtomkring, allenast

Fig. 1. *Sten*, ungefär 8 fot lång, funnen på *Hammerdals Prestgårds* egor.

med undantag af sydligaste delen, omgafs denna sten af en enkel rad temligen stora och tätt intill hvarandra lagda stenar. På urgröpfungens lågo ett rundt *brousspänne* och en *jernyx*, hvilka båda här nedan beskrifvas. På och omkring stenen fanns mycket *trä* och *benaska* samt *kol*. Alltsammans var betäckt af mull och deri inblandade, här och der i dagen trädande stenar, dock icke till den mängd, att deraf bildades en egentlig kulle. Måhända har stenen en gång varit ett offeraltare.

Jernyxan, som är mycket rostig, liknar mycket fig. 484 i Montelii »Sv. forns.», men är ungefär tredjedelen mindre.

Bronsspännet är enskalligt, genombrutet, rundt (diametern 73 mm.) och liknar fig. 579 i »Sv. forns.» Det är något ergigt och visar flerstädes spår af eldens inverkan. I det hela svagt konvext har det dock på midten en mera framskjutande, nästan kägellik del, försedd med fyra hål, och för öfrigt fyra svagare framträdande, korsvis ställda upphöjningar, hvilka, ehuru helt släta, påminna om de på spännen från vikingatiden så ofta förekommande djurhufvudena. För öfrigt upptages spännets hela öfre sida, med undantag af en 8 mm. bred kant, af bandformiga slingor, hvilka dock långt ifrån visa sig så tydligt flätade som på nyss anförda fig. På undre sidan ser man dels en jernklump, troligen utvisande nålens fäste, dels ock midt emot detta två afbrutna kopparnaglar, så ställda, att en kommit på hvardera sidan om nålens yttre del.

Båda sakerna förvaras hos kontraktsprosten N. T. Feltstöm i Hammerdal, som meddelat upplysningar om fynden derstädes och lånat mig yxan och spännet för att aftecknas.

3. Bredvid nu omtalade fornlemning läg ett *röse* af utseende som ett vanligt åkerröse, hvilket äfven öppnades. Midt på röset växte en stor asp, och under denna träffades delar af ett *meniskoskelett*, en större *tand*, som förmodas hafva tillhört en *häst*, samt *benaska* och *kol* i mängd. Redskap eller prydnader anträffades ej; möjligt är dock, att sådana der finnas, emedan den inträdande vinterkölden hindrade vidare undersökningar.

Ännu finnes ett tredje, orördt röse bredvid de omtalade. Likaledes finnes vid Prestgårdens fäbodrar på andra sidan Hammerdalssjön flere orörda rösen, troligen från samma tid. Önskligt vore, att de finge kvarstå orubbade, tills de kunna blifva föremål för undersökning af sakuunige personer.

2. Förteckning öfver jemtländska fornsaker från

A. Stenåldern.

a) Skandinaviska typer.

1—3.	Spjutspetsar af flinta.	Olsson »Några upplysningar om fornsaker i Jemtland».	N:o	1—3.
4.	Dolk af flinta.	D:o	d:o	» 4.
5—9.	Yxor med skafthål.	D:o	d:o	» 9—13.

10. Yxa med skaffhal från Undersåker. Enligt uppgift af pastor Norrman derstädes år 1875.

b) Arktiska typer.

- 1—4. Spjntspetsar af skiffer. Olsson anf. st. N:o 5—8.
 5—6. Bilor? » d:o D:o » » 15—16.
 N:o 5 har troligen haft den form som fig. 48 i »Månadsbladet» för 1874; N:o 6 är troligen fragment af en knif lik fig. 50 eller fig. 76 anf. st.
 7. Spjntspets eller laus af skiffer. Olsson anf. st., tillägget.
 8. D:o från samma ställe. Månadsbladet 1874, sid. 156.
 9—10. Pilspetsar från Holmsjön. D:o 1874, » 157.
 11. Bred knif eller lans(?) af brun skiffer från Berge i Offerdals socken, tillhörande Östersunds elementarläroverk. Liknar något fig. 69 och 74 i Månadsbladet 1874. Har å båda sidor af skaftet en temligen djup långsgående fåra.
 12. Spjntspets af skiffer från Ströms kyrkoby; lär skola öfverlemnas till Statens Historiska Museum af E. A. Selberg.
 13. Spjntspets, slipad; från Viken i Alsens socken och lofvad läroverket af A. Åström i Alsen.

B. Jernåldern.

a) Äldre jernåldern.

1. Ovalt bryne. Olsson anf. st. N:o 17.
 2. D:o d:o från Vestaek i Håsjö. Månadsbladet 1876, sid. 292.

b) Yngre jernåldern.

- 3—6. Ovala spämbucklor. Olsson anf. st. N:o 24—26.
 7. D:o d:o Månadsbladet 1873, sid. 178.
 8. Rundt spänne från Hamnerdal.
 9. Yxa » D:o.
 Båda förvaras hos prosten N. T. Feltström.
 10—11. Spjntspetsar eller dolkar från Haekås socken, Sanne by, funna i bottnen af ett stenrös nära de tre ättelhögarne. Två förvaras i Östersunds läroverks saml.; flere dylika funnos.

12. Yxa från Rösta i Ås socken.
 13—16. Pilspetsar från D:o.
 17. Betsel » D:o.
 18. Vigt » D:o.
 19. 4 benkammar » D:o.
 N:o 12—19 i läroverkets samling.

Tillägg.

1. I Maj 1877 skänktes till Östersunds elementarläroverks samling (genom kontraktsprosten Åström) af fjerdingssmannen Olof Johansson i Viken, Alsens socken, en för 17 å 18 år sedan af honom vid upptagande af en nyåker straxt vester om Carl Perssons åbyggnader i nämnde by funnen *spjutspets* af brun *skiffer* med sneda gröna ränder. Spjutspetsen, som är omkring 230 mm. lång och 41 mm. bred, saknar hullingar och har, sedan fyndet gjordes, blifvit bräckt och sönderslagen, men är dock fullständig.

2. I December 1877 erhöll nämnda samling af komminister Gärdlund i Undersåker (genom landtmätaren F. Behm) en oskadad och något ovanligt formad *stenyxa* med skafthål, pole-rad, men på några ställen vittrad. Den är för flere år sedan funnen i *Lith*, men jag känner intet närmare om lokalen eller fyndomständigheterna, då jag ej sjelf har talat vid gifvaren, som är en mycket gammal man och för många år sedan tjenstgjort i *Lith*. En upphöjd, föga skarp kant går längs hela yxan öfver skafthålets båda mynningar. Materialet är en hård stenart lik granit med några mörka, svartbruna ådror. Den synes knappast hafva varit använd som yxa. Mest utmärkt är den genom sin tjocka egg och sin obetydliga smala bane. Längden är 153 mm., största bredden 70 mm., tjockleken öfver skafthålet 60 mm., skafthålets största diameter 23 mm. och minsta 18 å 20 mm.

Sveriges arkeologiska litteratur år 1877.

AF OSCAR MONTELIUS*).

1. **Aminson, H.** Se N:o 44.
2. **Baltzer, L.** Se N:o 42.
3. **Borgström, F. L.** Berättelse öfver en resa i Wermland, anställd sommaren 1845, på Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens bekostnad. Christinehamn 1875, 8:o. 217 + 67 sid.
4. **Bugge, S.** Rune-indskriften paa Ringen i Forsa Kirke i Nordre Helsingland, udgivet og tolket af Sophus Bugge. I »Christiania Universitets Festskrift i Anledning af Upsala Universitets Jubileum i September 1877». Christiania 1877, 4:o. 58 sid. Med 1 planch.
sid. 36—41. Om stavløse Runer (»Helsingruner»)
Se Vitterh. Akad:s Månadsblad 1877, sid. 542—545.
5. **Bugge, S.** Se N:o 40.
6. **Cederström, C.** Se N:is 40 och 41.
7. **Djurklou, G.** Se N:o 41.
8. **Hedenberg, A.** Tingsplatsen vid Askeberga (i Vads socken, Vadsbo härad, Vestergötland). I »Förr och Nu» 1877. Serien I, sid. 46, med 1 fig. Stockholm 1877, 4:o.
9. **Hildebrand, H.** Djurtyper i den äldre nordiska ornamentiken. I »Tidskrift för bildande konst och konstindustri, redigerad af L. Dietrichson». Årgången 1876. Sid. 1—9 och 59—67, med 38 fig. Stockholm 1876, 8:o.
10. **Hildebrand, H.** L'âge du bronze au Nord. I »Comptere rendu du Congrès international d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques. Huitième session, Budapest 1876». Sid. 246—247. Budapest 1877, 8:o.
11. **Hildebrand, H.** Se N:o 40.

*) Liksom i föregående häfte upptagas här endast de arbeten, som beröra den *för-kristna* tidens arkeologiska förhållanden. Jemte de under loppet af år 1877 tryckta arbetena äro här äfven nämnda några få från den närmast föregående tiden, hvilka ej äro förut omtalade.

12. **Hummel, D.** Se N:o 39.
13. **Indebetou, H. O.** Södermanlands minnen från äldsta till närvarande tider. Första delen, omfattande tiden till reformationen. Stockholm 1877, 8:o. 438 sid. med träsnitt och 1 karta.
 sid. 117—126. Förhistoriska minnen från den första inflyttningen.
 » 127—204. Fornlemningar inom hvarje särskild socken och antagliga riktningen för socknarnas första befolkande. Med 1 karta öfver landskapets fornlemningar.
 » 216—222. Runstenar.
 » 223. Öfversigt af Södermanlands runstenar.
14. **Karlsson, V.** Se N:o 39.
15. **Klingspor, C. A.** Se N:o 45.
16. **Kurek, A.** Le bronze préhistorique et les bohémiens dans le Nord. I »Bulletins de la Société d'Anthropologie de Paris, Séance du 2 Mars 1876«. Paris 1876, 8:o. 12 sid.
17. **Lindal, P. J.** Se N:o 45.
18. **Lindström, A.** Se N:o 39.
19. **Ljungström, C. J.** Wartofta härad och staden Falköping. Lund 1877, 4:o. 200 sid. Med 1 planch och 8 fig.
 sid. 74—80. Fornlemningar.
20. **Ljungström, C. J.** Se N:o 46.
21. **Montelius, O.**, m. fl. Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar. Första delen. Sveriges hednatid och medeltid till 1350, af O. Montelius. Häft 4—6. Stockholm 1877, 8:o. Sid. 241—486 med 213 fig.
 Fjerde häftet och början af det femte innehålla slutet af hednatidens historia.
 Se annälän af professor D. Schäfer i Sybels »Historische Zeitschrift«, Neue Folge. Band 3, sid. 353—355.
22. **Montelius, O.** Statens Historiska Museum. Kort beskrifning till vägledning för de besökande, på uppdrag af Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien utarbetad af Oscar Montelius. Tredje upplagan. Stockholm 1877, 8:o. 2 + 96 sid.
23. **Montelius, O.** Kongl. Myntkabinettets tillväxt under åren 1875 och 1876. I »Numismatiska meddelanden, utgifna af Svenska Numismatiska Föreningen«. IV. Sid. 80—83. Stockholm 1877, 8:o.

Myntfynd från beduatiden. Anglosachsiska, i Sverige funna mynt från tiden före år 950 (Edvard I och Athelstan).

24. **Montelius, O.** Sur quelques tombeaux suédois datant de la fin de l'âge de la pierre. I »Compte-rendu du Congrès d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques. Huitième session, Budapest 1876». Budapest 1877, 8:o. Sid. 199—204 med 2 fig.
25. **Montelius, O.** Sur quelques objets de silex trouvés en Russie et en Pologne. I samma Compte-rendu, sid. 207—210.
26. **Montelius, O.** Sur les celts en brouze. I samma Compte-rendu, sid. 304—308.
27. **Montelius, O.** Sur le premier âge du fer dans les provinces baltiques de la Russie et en Pologne. I samma Compte-rendu, sid. 481—493 med 7 fig.
28. **Montelius, O.** Tombe ed antichità galliche in Italia. I »Bulletino dell' Instituto di Corrispondenza archeologica anno 1877.» Roma 1877, 8:o. 8 sid.
29. **Montelius, O.** Se N:is 40, 41 och 42.
30. **Nathorst, A. G.** Se N:o 39.
31. **Nilsson, S.** Se N:o 43.
32. **Nordenskjöld, C. F.** Se N:o 40.
33. **Stephens, G.** Volsungasagaen paa en Runesten. I »Illustreret Tidende», den 13 Mai 1877. Sid. 327—328. Med 1 fig. Kjöbenhavn 1877.
Drätle-stenen i Altuna socken, Uppland.
34. **Torin, K.** Se N:o 46.
35. **(Wahlfisk, J.)** Förteckning öfver fornsaker af sten samt ett mindre antal bronser, jernsaker och etnografiska föremål från Södermanland, ntställda vid Svenska Fornminnesföreningens allmänna möte i Strengnäs den 20, 21 och 22 Augusti 1877. Strengnäs 1877, 8:o. 16 sid.
36. **Weibull, M.** Se N:o 43.
37. **Wiberg, C. F.** Forn-ariska folkens behandling af sina döda. Ett bidrag till kulturhistorien. I Gefle högre Elementarläroverks program 1877. Gefle 1877, 4:o. 22 sid.
38. **C. F. W. (Wiberg, C. F.)** Döds-kulten hos våra förfäder. I »Förr och Nu» 1877. Serien II, sid. 230—231. Stockholm 1877, 4:o.

39. *Sveriges geologiska undersökning*. Stockholm 1877.
- a. Kartor i 1:50,000 skala med beskrifning i 8:o.
- 57*) (1877). **Nathorst, A. G.** »Stafsjö» (Södermanland och Östergötland).
- 58 & 59 (1877). **Nathorst, A. G.** »Sandhamn» och »Tärnskärr» (Södermanland och Uppland).
- 60 (1877). **Hummel, D.** »Båstad» (Skåne och Halland).
- 61 (1877). **Lindström, A.** »Hessleholm» (Skåne).
- 62 (1877). **Karlsson, V.** »Claestorp» (Södermanland, Nerike och Östergötland).
- b. Kartor i 1:200,000 skala med beskrifning i 8:o.
- 1 (1877). **Hummel, D.** »Huseby» (Småland och Skåne).
- 2 (1877). **Hummel, D.** »Ljunghy» (Halland, Småland och Skåne).
- 3 (1877). **Hummel, D.** »Vexjö» (Småland).
40. *Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Månadsblad*. Sjette årgången. 1877 Januari—Oktober. Stockholm, 8:o. Sid 393—552. Med 57 fig.
- sid. 393—399. **Hildebrand, H.** Brakteatfynd från Uppland (vid Söderby i Danmarks socken). Med 6 fig.
- » 399—403. **Hildebrand, H.** Den historiska skolan och den arkeologiska.
- » 412—418. **Montelius, O.** Grafundersökningar i Vestergötland. 1. Hallkista vid Kiunasanden i Marks härad. Med 1 fig.
- » 425—433. **Montelius, O.** Grafundersökningar i Vestergötland. 2. Hallkista vid Karleby Utbogården i Vartofta härad. Med 4 fig.
- » 433—439. **Hildebrand, H.** Hvar låg Ausgarii Birka?
- » 441—452. **Hildebrand, H.** Stipendiatberättelser för år 1876. 1. Minnesmärken inom Skärkinds härad, Östergötlands län, upptecknade af **C. F. Nerdensköld** år 1876. Med 1 fig.
- » 461—484. **Montelius, O.** Om de ovala spånubucklorna. 2. Med 27 fig.
- Se Månadsbl. 1873, sid. 177—194.
- » 489—492. **Cederström, C.** Stenyxan från Halland. Med 3 fig.
- » 501—509 och 521—529. **Hildebrand, H.** Fyndet från Odeshög. 1 och 2. Med 14 fig.

*) För hvarje kartblad angifvas nummer, tryckår, författare, bladets namn och den eller de provinser, inom hvilka det kartlagda området ligger.

sid. 529—536. Stipendiatberättelser för år 1876. 2. Reseberättelse af **Sophus Bugge** (Om Helsingernorna; versifierade runinskrifter; runstenar i Småland, Blekinge, Skåne, m. fl. landskap).

De två sista numren (för november och december) äro ännu ej utkomna.

41. *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift*. Tredje bandet, 2:a häftet. (N:o 8. 1876.) Stockholm 1877, 8:o. Sid. 91—194 med 11 fig.

sid. 91—138. Svenska Fornminnesföreningens fjerde allmänna möte, i Göteborg den 14—17 Juni 1875. (Fortsättning från föregående häfte och slut.)

» 139—158. **Cederström, C.** Öfversigt af den vid Svenska Fornminnesföreningens årsmöte i Göteborg år 1875 utställda Cederströmska fornsakssamlingen.

» 159—186. **Djurklou, G.** Strödda anteckningar om Kinds härad i Vestergötland i äldre tider. Med 11 fig.

» 187—194. **Montelius, O.** Sveriges arkeologiska litteratur åren 1875 och 1876 (för den för-kristna tiden).

42. *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia*, utgifna på föranstaltande af länets Hushållnings-sällskap. Tredje och fjerde häften (1876 och 1877). Stockholm 1877, 8:o. Sid. 271—534. Med 108 fig. och en planch.

sid. 271—320. **Montelius, O.** Två bronsåldersfynd från Kareby soeken i Inlands södra härad. Med 22 fig.

» 321—422. **Montelius, O.** Bohuslänska fornsaker från hednatiden. 2. Med 52 fig.

Vette härad, tillägg; och Tanums härad.

» 423—424. Bohuslänska hällristningar. Aftecknade af **L. Baltzer**, beskrifna af **Oscar Montelius**. 2. Med 1 planch.

43. *Samlingar utgifna för de Skånska landskapens historiska och arkeologiska förening af Martin Weibull*. III—VII. Lund 1874—1877, 8:o.

III (1875). Lund 1874. IV + 182 sid.

IV (1876). Lund 1876. 95 sid.

V (1876). Lund 1877. 77 sid. Med 1 karta.

VI (1877). Lund 1877. 80 sid. Med 4 fig.

sid. 1—6. **Nilsson, S.** Om amuletter. Föredrag i de Skånska landskapens historiska och arkeologiska förening. Med 4 fig.

VII (1878). Lund 1877. IV + 64 sid.

44. *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria*, på uppdrag af Södermanlands Fornminnesförening utgifna af **H. Amin-**

- son, Föreningens ordförande. I. Stockholm 1877, 8:o. X + 118 sid. Med 1 planch.
- sid. 1—11. Föreningens verksamhet (runstenarnes vård).
45. *Upplands Fornminnesförenings tidskrift*. Utgifven af **C. A. Klingspor**. Häft. 6. Stockholm 1877, 8:o. 32 + XXIV sid. Med 3 fig.
- sid. 1—32. (**Klingspor, C. A.**) Bidrag till Upplands beskrifning. 6. (Låssa, Läby, Löt, Norrsunda och Skauela socknar, samt början af Danmarks socken). Med 1 fig.
- » III—IX. **L. (Lindal, P. J.)** Upsala Universitets forsamling. 1.
- » IX—X. **L. (Lindal, P. J.)** Nyfunnen runsten vid Steninge. Med 1 fig.
- » XIV—XVII. Föreningens verksamhet 1876—77.
- » XVII—XVIII. **L. (Lindal, P. J.)** Fornfynd af guld vid Söderby.
- » XVIII—XXIV. **L. (Lindal, P. J.)** Cederströmska forsamlingen å Krusenberg. Med 1 fig.
- Samlingen tillhör friherre Emanuel Cederström.
46. *Westergötlands Fornminnesförenings tidskrift*. Tredje häftet. Utgifvare: **C. J. Ljungström**. Lund 1877, 8:o. 72 + 33 sid. Med 27 plancher och 2 fig.
- sid. 1—33. Westergötlands runinskrifter, samlade af **Karl Torin**. Andra samlingen. Med 27 plancher.

I N N E H Å L L.

	Sid.
NILSSON, S., Spår efter feniciska kolonier i Skandinavien. (Med 18 fig. och 1 pl.).....	1.
Tillägg till denna afhandling. (Med 10 fig.).....	30.
STEPHENS, G., En svensk historisk run-brakteat. (Med 3 fig.)	47.
Svenska Fornminnesföreningens fjerde allmänna möte, i Göteborg den 14—17 Juni 1875.....	65.
Fortsättning och slut af förhandlingarna vid detta möte.....	91.
BRUSEWITZ, G., Förteckning å kyrkor och samlingar, som lemnat bidrag till den i sammanhang med nämnda möte anordnade utställning af fornsaker.....	136.
CEDERSTRÖM, C., Öfversigt af den vid Svenska Fornminnesföreningens årsmöte i Göteborg år 1875 utställda Cederströmska fornsakssamlingen.....	139.
DJURKLOU, G., Strödda anteckningar om Kinds härad i Vester-götland i äldre tider. (Med 11 fig.).....	159.
MONTELIUS, O., Sveriges arkeologiska litteratur åren 1875 och 1876 (för den för-kristna tiden).....	187.
Svenska Fornminnesföreningens femte allmänna möte, i Strengnäs den 20—22 Augusti 1877.....	195.
PALMGREN, L. F., Minnen från stenåldern i Småland, på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad undersökta åren 1874—1877. (Med 1 fig.).....	245.
NORDIN, F., Fornlemningar i Vestkinde socken på Gotland, på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad undersökta år 1876. (Med 16 fig.).....	257.
OLSSON, P., Minnen från Jemtlands hednatid. (Med 1 fig.).....	292.
MONTELIUS, O., Sveriges arkeologiska litteratur år 1877 (för den för-kristna tiden).....	299.

Svenska Fornminnesföreningens styrelse och ledamöter den 31 December 1875

1.

Årsberättelse

afgifven af Svenska Fornminnesföreningens Styrelse

den 28 Februari 1878.

Det i Stadgarne föreskrifna sommarmötet hölls den 20, 21 och 22 Augusti i Strengnäs, hvarvid Föreningen hade att glädja sig ej blott öfver ett särdeles lifligt deltagande i allmänhet, utan jemväl deröfver, att Föreningens Högste Beskyddare, H. M:t Konungen, som då gästade Strengnäs, under mötets första dag hedrade det med sin närvaro. Till ordförande för mötet valdes biskop Annerstedt, till vice ordförande undertecknad Stiernstedt, samt till sekreterare domkyrkokomministern Wahlfisk och Föreningens sekreterare. En utförlig redogörelse för mötets förhandlingar är intagen i det häfte af Föreningens tidskrift, som nu är färdigt.

I samband med mötet var anordnad en lärarik utställning af fornsaker, hufvudsakligen från Södermanland. För det ökade värde, som mötet genom denna utställning erhöll, har Föreningen i främsta rummet att tacka lektor Aminson och komminister Wahlfisk, äfvensom den beredvillighet, med hvilken de särskilda samlarne lemnade sina bidrag.

Sasom i den förra årsberättelsen nämndes, kommer Föreningen att jemte sin tidskrift, i den mån tillgångarne sådant tillåta, utgifva ett planehverk öfver svenska byggnader och andra konstminnen från medeltiden och de närmast följande århundradena. För utförande af de för det första häftet nödiga planeherna sändes under sommaren på Föreningens bekostnad en skicklig tecknare till Gotland för att afteckna och uppmäta några af de märkligaste landskyrkorna på denna i konsthistoriskt afseende så viktiga ö. De ritningar han hemfört äro i dag här framlagda. Styrelsen hade väl hoppats, att det första häftet redan till detta årsmöte skulle varit färdigt, men har afstått från denna plan,

sedan det visat sig att, ehuru den nämnde teeknaren utfört sitt uppdrag med all den noggrannhet man haft rätt att vänta, några detaljritningar och mätningar ytterligare erfordrades, för att arbetet skulle blifva så fullständigt och så omsorgsfullt utfördt, som det höfves ett af Svenska Fornminnesföreningen utgifvet verk. En af Styrelsens ledamöter, professor Gellerstedt, hvilken genom mångåriga studier är väl förtrogen med de gotländska kyrkornas arkitektur, har benäget lofvat att, så snart årstiden och hans embetsåligganden sådant medgifva, sjelf resa till Gotland och der utföra det arbete som ännu kan erfordras till första häftet, hvilket, om inga oförutsedda hinder möta, skall utkomma mot slutet af nu instudande sommar.

Af Föreningens tidskrift utkom under år 1877 ett häfte, det åttonde, hvilket var färdigt vid årsmötet den 28 Februari. Det nionde häftet, som avslutar det tredje bandet, är såsom förut antyddes nu färdigt.

Liksom under några föregående år hafva herr pastor Palmgren och herr kandidat Nordin äfven under år 1877 på Föreningens bekostnad företagit undersökningar af fornlemningar fran hednatiden, den förra inom Småland, den senare på Gotland. Det belopp som för detta ändamål anslagits åt dem hvardera var 300 kronor. I likhet med hvad förut skett komma de vid dessa undersökningar finna fornsakerna att till Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien öfverlemnas för att i Statens Historiska Museum förvaras.

Dessutom har en summa af 300 kr. anvisats åt herr kamereraren Wilh. Berg i Göteborg till fortsatta forskningar för en beskrifning af Visingsö.

Föreningen har under det tilländagångna arbetsåret, liksom under de föregående, haft glädjen mottaga flere och dyrbara gåfvor af böcker, å hvilka förteckning meddelas i det nionde häftet af Föreningens tidskrift. Under samma tid har Föreningen trädt i utbyte af skrifter med »The Royal Historieal Society of Great Britain» och med »Die Abtheilung des Künstlers-Vereins für Bremisehe Geschichte und Alterthumskunde».

Styrelsen har sedan förra årsmötet haft 7 sammankomster. Under samma tid hafva 43 inländska ledamöter blifvit invalde. Hela antalet ledamöter uppgår nu till 740, af hvilka 650 äro årligen betalande.

Bland de män, som den svenska fornforskningen under år 1877 förlorade genom döden, voro Carl Johan Tornberg och Richard Dybeck. Den 28 Juli slötade Dybeck sin långvariga verksamhet i den fosterländska forskningens tjänst, en verksamhet som han började redan på en tid, då ännu endast få insågo värdet af de minnen, som Dybeck sedan så kraftigt bidragit att rädda undan glömskan och förgängelsen. Undan dessa förstörande makter räddade han dermed äfven sitt eget namn, ty, så länge den svenska folkvisan ljuder och bautastenens rnor kunna tydas, skall minnet af Richard Dybeck lefva.

Enligt Föreningens vid sista årsmötet fattade beslut aflät Styrelsen den 3 Mars en lyckönskningsskrivelse till Föreningens äldste Hedersledamot, professor Sven Nilsson, som den 8 i samma månad uppnådde den höga åldern af nittio år.

AUG. W. STIERNSTEDT.

Oscar Montelius.

Vid Föreningens årsmöte den 28 Februari 1877:
atervaldes till *Ledamöter af Styrelsen*:

CURMAN, C., professor,
EICHHORN, C., amanuens vid Kongl. Bibliotheket,
GELLERSTEDT, A. T., professor,
HOFBERG, H., amanuens vid Nationalmuseum,
MALMSTRÖM, J. A., professor,
MONTELIUS, O., amanuens vid Statens Hist. Museum,
SIDENBLADH, K., aktuarie i Statistiska Centralbyrån,
STIERNSTEDT, A. W., friherre, ceremonimästare, och
WINGE, M. E., professor.

Till *Suppleanter i Styrelsen* valdes, i den ordning de här nämnas:

ULFSPARRE, S., kapten,
NORDIN, F., fil. kandidat, och
NORDSTRÖM, S., fil. doktor.

Derjemte utsågos till *Revisorer*:

BRUNIUS, A. W., kapten, och
LAURIN, G., kongl. boktryekare;

samt till *Revisorssuppleant*:

CEDERGREN, P. W., artist.

Vid Styrelsens sammanträde samma dag atervaldes till Föreningens

Ordförande: friherre STIERNSTEDT;

Vice ordförande: professor WINGE;

Sekreterare och redaktör: doktor MONTELIUS, och

Kassaförvaltare: aktuarien SIDENBLADH.

SVENSKA
FORNMINNESFÖRENINGENS
TIDSKRIFT.

FJERDE BANDET.

1878—1880.

STOCKHOLM, 1879—1881.
KONGL. BOKTRYCKERIET,
P. A. NORSTEDT & SÖNER.

INNEHÅLL.

	Sid.
PALMGREN, L. F., Fornlemningar i Torskinge och As socknar (Småland), på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad undersökta år 1876. (Med 9 fig.).....	1.
HILDEBRAND, H., En svensk biskops hofhållning i början af 1500-talet.....	21.
ULFSPARRE, S., Några tankar vid nuderrättelsen om raserandet af en af våra äldre kyrkor från medeltiden.....	46.
NORDIN, F., Fornlemningar i Vestkinde socken på Gotland, på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad undersökta år 1877. (Med 2 fig.).....	49.
PALMGREN, L. F., Fornlemningar i Finveden (Småland), på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad undersökta år 1875. (Med 7 fig.).....	90.
HILDEBRAND, H., Ur medeltidens hvardagslif.....	103.
NORLANDER, J., Om trolldom, vidskepelse och vantro hos allmogen i Norrland.....	113.
MONTELIUS, O., Den förhistoriska fornforskningen i Sverige under åren 1878 och 1879.....	148.
MONTELIUS, O., Sveriges arkeologiska litteratur åren 1878 och 1879.....	181.
Svenska Fornminnesföreningens sjette allmänna möte, i Kalmar den 23—25 augusti 1880.....	189.
EICHHORN, C., Kalmar slotts konsthistoria under renässansen. (Med 5 fig.).....	218.
PALMGREN, L. F., Fornlemningar i Vestbo och Östbo härad af Småland, på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad undersökta år 1877. (Med 4 fig.).....	239.
MONTELIUS, O., Fynd från bronsåldern i Kalmar län. (Med 12 fig.)	259.
HILDEBRAND, H., En tidsbild från början af 1500-talet.....	288.

Fornlemningar i Torskinge och Ås socknar (Småland),

på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad undersökta år 1876

af

L. F. Palmgren.

Torskinge socken.

Denna socken, som utbreder sig norr och nordost om Bolmen på ömse sidor om Storån, består af åsar, dalar, stora mossar, ljungryar och gården. Flere små insjöar gifva åt det i allmänhet ej särdeles vackra landskapet någon omvexling. På Slättö bys egor finnes ett ganska stort flygsandsfält, det enda i länet. Ett större herresäte, nu kalladt Liljenäs, förut Bolmsnäs samt dessförinnan Hammar och Ryd, ligger i socknen, ej långt från Bolmens strand. Egarne hafva varit Drakar, Vasar, Stjernor och Lilienbergar. Under stenåldern har denna ort varit bebyggd såsom tre inom socknen funna stenåldersrösen och talrika stenredskap ntvisa. En halebelt af brons har blifvit funnen på Liljenäs ägor. Från järnålderns senare tid förekomma öfverallt talrika minnesmärken, bestående af jordhögar, stenrösen och bötastenar. En mängd fornsaker från denna tid hafva äfven vid nyodlingar funnits, af hvilka en del kommit till Vexjö museum, en del stannat i enskilda samlingar, men största delen, till följd af okunnighet om deras värde, förstörts.

Slättö grafvält. Denna vidsträckt by ligger vid Storån. Nordost om gården finnes det stora, hemska flygsandsfältet. Flintspånor sades förekomma på ett ställe i detta flygsandsfält och kunna upplöckas i mängd, när vinden der drifvit undan sanden. En oval spännbuckla alldeles lika fig. 56 i *Månadsbladet* nr

24 hade äfven här blifvit funnen. Strax vester om detta flygsandsfält, på en jämn, ljungbeväxt slätt, lågo 35 jordhögar, alla, utom en, skadade och inredda till potatisgrafvar. Här och der mellan kullarne stodo 18 bötastelar, den största nära 6 fot hög. Flere af dem voro kringgrädda och lutade till fall. Spår af upprifna stensättningar syntes på flere ställen äfvensom af en så kallad domarering. Man berättade, att för 40 år sedan flere mer än manshöga resta stenar här funnits, hvilka af en gammal korporal blifvit tagna och använda till broar, grindstolpar m. m. En af dessa måste han dock, emedan han ej fick någon fred i huset, ställa tillbaka. Denne, en väldig bötasten, låg nedväxt i ljungen der han blifvit vräkt, men restes af mig. Två backstugor stodo på detta graffält, hvilket var det värst medfarna jag nagonsin sett.

Söder ut och skild från nu omtalta graffält genom en liten mad sträcker sig en ås i riktning från norr till söder. På denna ås ligga 30 grafhögar, dels uppe på höjden, dels på dess vestra sida, som temligen brant stupar ned mot en der befintlig dal. De största af dessa grafhögar ligga längst i norr och söder på åsen. Den sydligaste och största heter *Kols hög* och håller 70 fot i diameter samt $8\frac{1}{2}$ fot i höjd. Samtliga dessa högar äro bildade af sten och jord och därför, såsom odagliga till potatisgrafvar, oskadade. Längre i söder på samma ås finnas 3 jordhögar samt 2 låga, stora rösen. Det ena af dessa senare undersöktes på begäran af bönderna, hvilka berättade, att tvillingbarn der hade sett lyse samt en orm med hufvud i båda ändar, tjock som ett lår. Här fanns dock ingenting annat än en kretsformig stensättning 2 fot i diameter i midten af röset, hvilken inneslöt några få kol.

Högen 1. Diameter 18, höjd $3\frac{1}{2}$ fot.

Bestod af fin mjälsand; öppnades i öster och vester. En flat, 3 fot lång sten lag i högens midt 2 fot under dess yta. Inneslöt en kolbädd med sträckning i öster och vester, hvilken började 6 fot från östra kanten och räckte $3\frac{1}{4}$ fot öster om högen under marken. Föga ben fanns i denna, af alkol bildade bädd, hvilken inneslöt några förrostade jernbitar och en mycket liten, förundransvärdt väl bibehallen metkrok af jern (fig. 1.)

Fig. 1. Metkrok af jern. Slättö i Torshunge sn. $\frac{1}{4}$.

Högen 2. Denne hög hade varit ganska stor och af betydlig höjd, men var nu förderfvad genom 2 potatisgrafvar. Kolbädden hvilken var mer än fottjock, inneslöt en ofantlig mängd ben, af hvilka en del voro ganska grofva, så att flere varelser här troligtvis blifvit brända. Bland benen lågo i kolbäddens östra kant en afbruten pilspets, ett i ändan höjdt jernstykke, en förrostad jernbit samt en slaggbit. Längre i vester 3 pilspetsar samt jernbitar. I nordvestra kanten fanns en bronsnål med ring af samma metall. Kolens mängd utvisade, att ett ofantligt bål här afbränts*).

Högen 3. Nuvarande diameter 16 fot; skadad. Denna hög inneslöt äfven kolbädd med brända ben och här fanns ett stycke af en benkam med ingraverade sirater samt 3 förrostade jernbitar.

Högen 4. Diameter 15, höjd 3 fot; oskadad. Inneslöt en kolbädd, som sträekte sig nästan under hela kullen, i hvars norra kant fanns bland benskärfvor ett afbrutet bryne, en väl arbetad, pryddig, oskadad pilspets (fig. 2), flere afbrutna dylika, en del jernbitar samt en lergodsbit.

Högen 5. Skadad illa genom grustägt. I dess återstående del fanns en kolbädd, hvilken inneslöt en ofantlig mängd brända ben. 7 pilspetsar lågo här i en hög alldeles utmed hvarandra. För öfrigt fanns intet.

Högen 6. Diameter 30 fot. Skadad genom potatisgrafvar. Inneslöt kol och ben, men för öfrigt ingenting.

Högen 7. Denne hksom följande hög ligger på åsen söder om förut omtalta graffält. Diameter 27, höjd 4 fot. Bildad af jord och kullersten, ligger något nordvest om Kols hög. I kullens östra kant anträffades genast kol och benskärfvor, som syntes obrända. I vestra kanten hittades små

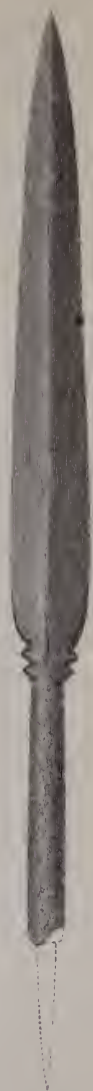

Fig. 2. Pilspets
af jern.
Stättö, Torskinge
socken. $\frac{1}{1}$.

*) Pilspetsarne = M. 501; bronsnålen påminner om M. 550, men är mycket enklare.

brända benskärfvor. På bottnen af kullen, nugefär i dess midt, lågo 2 stora jordfasta stenar bredvid hvarandra. Öster och vester om dessa funnos kolhäddar, skilda från hvarandra genom sten och grus, hvori hvarken kol eller ben påträffades, så att 2 lik här synas hafva blifvit brända. Båda kolhäddearne innehöllo brända ben och i den vestra funnos dessutom två små smulor af jern; en liten slaggbit hittades under torfven på kullens topp.

Högen 8. Alldeles bredvid den förra. Diameter 24, höjd 4 fot. Bildad af jord och kullersten. I norra kanten af högen och höljd af densamma låg en jordfast sten, bredvid hvilken kolbädden började och sträekte sig derefter 5 fot åt sydost samt inneslöt få ben, en slaggbit, en liten spiralvriden bronsbit samt en mängd så kallad kattsten.

Torskinge graffält. Då man från Slättö går till Torskinge kyrka får man genomvada hela flygsandsfältet, hvilket fordom synes hafva sträckt sig ända fram till Torskinge by, men nu i närheten af denne är beväxt med ljunng och furubuskar. Söder om denne byväg mellan Slättö och Torskinge, på soldat Skölds egor, höjer sig en ås, sträckande sig i öster och vester, beväxt med ljunng och ekbuskar. På denne ås ligga 43 grafhögar; längst i öster höja sig de största och präktigaste. I den östligaste har en fullständig potatiskällare blifvit inredd, och i den näst intill belägna hade försök äfven gjorts att inreda en dylik, men denne, den största på graffältet, var bildad af jord och grof kullersten samt försedd med fotkedja af dylik sten under torfven, hvarför försöket hade öfvergifvits. Två högar voro skadade genom grustägt, eljest befunno sig alla i orubbadt skick. En hög var uppkastad rundt omkring en stor jordfast sten, som höjde sig flere fot öfver kullen. I graffältets vestra del låg en triangelformig jordhög med 42 fots sidor. Sydost om detta graffält, på en af ekbuskar och småskog beväxt höjd, ligga tätt utmed hvarandra två stenrösen, det sydligaste ofantligt stort och vidlyftigt, det andra något mindre, genomgräfdt ända till bottnen. Inga spår af hällkista syntes i detta röse.

Högen 9. Diameter 40, höjd 5¹/₂ fot; bestod af fin mjålsand. Fyra fot från östra kanten lågo 2 mindre flata stenar, 6 fot från hvarandra, och midt i högen något öfver gamla matjordsbottnen lågo 2 kullerstenar. Kolbädden, som var ganska liten, inneslöt

ben samt fjerdedelen af en hronsring, en afbruten bronsnål, 3 tunna, hopvikta bronsplåtar, troligtvis gångjern, en bit af en bronsring samt nagra förrostade jernbitar.

Högen 10. Diameter 39, höjd 8 fot; bestod af fin mjålsand. Toppen likasom foten var belagd med kullersten under torfven. Sedan halfva kullen från norra kanten blifvit genomschaktad fanns en tunn, blott en half tum tjock kolrand med föga ben, i hvilken på spridda ställen funnos 2 större refflade glasperlor, 2 mindre och 3 små runda af glas, en rund dubbelperla, en sexkantig aflång af glas en hopbränd dylik samt 2 halfvor af en refflad perla. Kolbådden tilltog i tjocklek mot söder och ej så få ben förekommo. I sydvestra delen af densamma hittades ett rundt spånne af brons, afbildadt fig. 3, samt $2\frac{1}{2}$ fot nordost derom en oval, dubbelskalig spånnebuckla af brons (jfr M. 551) samt en del jernbitar. Två större jordfasta stenar lågo ini högen på dess botten. Några af perlorna äro förgyllda, en är försilfrad.

Fig. 3. Rundt bronsspånne.
Torskinge, Torskinge socken. $\frac{1}{4}$.

Högen 11. Diameter 30, höjd 4 fot. I kolbådden, som inneslöt få kol och ben fanns endast ett par jernbitar. I ljungen under torfven låg en kullfallen resesten, nära 6 fot hög, hvilken jag, sedan högen blifvit hopkastad, reste på dess topp.

Högen 12. Låg, skadad genom grustågt. Inneslöt kol och ben samt nagra förrostade jernbitar.

Högen 13. Diameter 27, höjd $3\frac{1}{2}$ fot; öppnades från öster och vester. Kolbådden låg midt i högen, bildande en fyrkant med 3 fots sidor. $5\frac{1}{2}$ fot från högens östra kant fanns ett treflikigt bronsspånne (fig. 4), oskadadt, med nål af jern*),

*) Å baksidan ses ännu större delen af jernnålen samt å den nedre fliken en uppstående ögla, i hvilken sitter en ring. Jfr B. E. och H. Hildebrand, *Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum*, h. 2, s. 7.

2 fot vester derom lågo 2 ovala spännbueklar af brons (jfr M. 551), den ena $2\frac{1}{2}$ fot längre i norr än den andra. Den som låg längst i norr är nästan oskadad, men saknar öfverskål. På den andra deremot, som är bräckt och illa medfaren, finnes ännu en del af öfverskållan kvar. Nål af jern sitter ännu kvar i den bäst bibehållna. Mellan spännbueklorna låg en knif af jern, och bredvid den funnos några obetydliga bronsskärfvor samt en jernbit, troligtvis nalen till den bräckta bueklan. Endast några få benskärfvor funnos i den med ymnigt kol uppfyllda bädden.

Fig. 4. Treflikigt bronsspänne. Torskinge, Torskinge socken. $\frac{1}{4}$.

Högen 14. Diameter 21, höjd $3\frac{1}{4}$ fot. Högens midt inneslöt ett litet röse af kullersten, under hvilket kol och ben i stor myckenhet funnos och bland dem en del förrostade jernbitar. Stenarne i röset voro på undersidan svärtade. I högens nordvestra kant syntes äfven något kol och ben.

Högen 15. Diameter 33, höjd $4\frac{1}{2}$ fot. Inneslöt i sin midt, på gamla matjordsbotten, en nästan fyrkantig kolbädd, som

var besprängd med ben och höll 5 fot i kvadrat. Denna kolbädd var öfver $\frac{1}{2}$ fot tjock och inneslöt en ofantlig myckenhet kol, en del tjocka som ett smalben. En stark värme hade vid bålet afbrännande utvecklat, så att marken inunder kolbädden var alldeles uppbränd och 2 spännbucklor*), som funnos i östra kanten af kolbädden $\frac{1}{2}$ fot från hvarandra, voro alldeles uppbrända. 2 fot i rak linie från dessa bucklor åt vester låg ett likarmadt spänne**), illa medfaret af värmen, med ännu vidsittande nål. Mellan bucklorna och bågsparret funnos en rund glasperla, en rödaktig af lera, en jernklump och ett jernstycke, liknande en krok. Något söder derom hittades på spridda ställen 12 perlor, af hvilka 2 liknade den förutnämnda af lera, 2 den förutnämnda af glas, 3 voro stora refflade glasperlor, 2 af glas äro hopsmälta, af hvilka den ena är försedd med gula inläggningar, 2 andra äfven af glas äro också hopsmälta, af hvilka den ena har varit refflad, den sista äfven af glas har genom värmens inflytande förlorat sin form. De ben, som förekommo, voro alldeles uppbrända.

Högen 16. Diameter 20, höjd 3 fot. Kolbädden sträckte sig nästan under hela högen. I vestra kanten hittades en half pilspets af jern samt 2 andra jernbitar, jemte ett tunnt, 3 tum långt och 0,6 tum bredt bryne, försedt med hål (= M. 489), hårdt slitet. 2 fot sydost härom funnos ett par jernbitar samt en hoprostad klump af många pilspetsar och ett stycke af en liten brönsring. I kullens östra kant funnos ett par jernbitar samt en med afsigt hopböjd spjutspets af jern med trind holk och nästan jämbredt, på båda sidor med rygg försedt blad, skadad, samt en jernklump och 2 små jernbitar. Ben förekommo ymnigt öfverallt i kolbädden.

Högen 17. Diameter 21, höjd $3\frac{1}{2}$ fot; öppnades från vester till öster. Strax vid vestra kanten börjades kolbädden, som sträckte sig 8 fot inåt högen. Ben förekommo här och der och i nordvestra hörnet hittades ett par jernbitar, i det sydvestra 2 små sammanhängande glasperlor med spår af förgyllning. Ungefär midt i högen upphörde denna

*) Den ena liknar M. 551, den andra M. 556.

**) Större än, men eljes liknande det spänne, som är afbildadt i denna tidskrift, del. 2, pl. 5, fig. 4.

kolbädd, men började åter något längre mot öster, der 3 olika bäddar, den ene öfver den andre, vidtogo. I nordöstra hörnet ofvanför den mellersta bädden i sanden fanns ett likarmadt spänne af brons*) och en oval spännbuckla**) samt något vester derom midt i bädden en jernbit. I den öfversta bädden funnos lemningar af en kolad, tjock hufvudskål. Ben förekommo i alla tre bäddarne, så att tre eller fyra likförbränningar här troligtvis försiggått. Den öfversta bädden var tjockast och kolrikast.

I afseende på läget har jag märkt, att bagspännena och perlorna träffas oftast omedelbart ofvanför eller under kolbädden, spännbucklorna i honom och jernsakerna oftast i ytterkanterna.

Högen 18. Diameter 23, höjd 3 fot; betäckte nästan helt och hållet en med ymnigt ben försedd kolbädd, i hvars norra kant låg en jernbit, som måhända utgör en del af en sporre; 1 fot ofvanför i mjälen fanns ett förrostadt stycke af en spjutspets. I bäddens sydöstra kant funnos äfven en del oförmliga förrostade jernbitar. För öfrigt intet.

Högen 19. Diameter 36, höjd 5 fot. Kolbädden betäckte hela kullens botten, räknadt 6 fot från östra och vestra kanten och 5 fot från norra och södra; var mycket mager och innehöll föga ben. I dess norra kant låg en stor jordfast sten, vid hvars fot i kolbädden fanns en af jern och troligtvis något brons hoprostad klump, i hvilken sitter en perla af röd lera. För öfrigt ingenting.

Högen 20. Diameter 30, höjd $4\frac{1}{2}$ fot. Under ljunctorfven lågo här och der några kullerstenar i sanden. Öppnades i öster och vester. Kolbädden började 3 fot från vestra kanten och sträckte sig 8 fot mot öster; innehöll föga ben, var genomväxt af rötter och svår att undersöka. Genast i vestra delen lågo två små jernringar tätt utmed hvarandra; $\frac{1}{2}$ fot öster derom fanns ett litet, af värmen i ena ändan skadadt likarmadt spänne***) och något öster derom 4 små tenar af brons,

*) Mycket likt den i förra anmärkningen eiterade figuren.

**) Liknar fig. 39 i *Månadsbladet* nr 64—66.

***) Af samma typ som det i denna tidskrift, band. 2, pl. 5, fig. 5 afbildade, churu mycket mindre än detta.

hörande måhända till en armring. I sydöstra kanten funnos de två halfvorna af en annan armring af brons (fig. 5)*).

Högen 21. Diameter 21, höjd 3 fot; låg längst i vester på grafältet. Kolbädden började ungefär i högens midt och sträckte sig åt öster nästan ut till kanten. Den var mycket mager och innehöll föga både ben och kol. I vestra delen låg en rostig jernknif samt längre in 3 jernbitar.

Högen 22. Diameter 30, höjd $3\frac{1}{2}$ fot; alldeles utmed den föregående. Inneslöt en mycket stor kolbädd, som betäckte nästan hela kullens botten, i hvilken dock föga ben förekom.

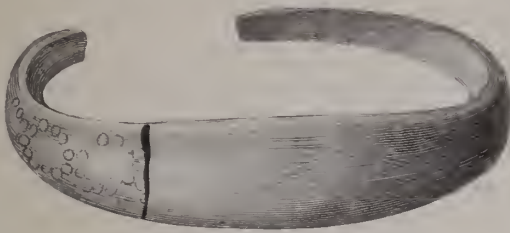

Fig. 5. Armring af brons. Torskinge, Torskinge socken. $\frac{1}{1}$.

I bäddens vestra kant låg en jernbit, liknande en spik utan hufvud. Något längre in en förrostad jernbit samt likaledes en af rost starkt angripen, till en ögla hopvikt jernbit, i hvilken en jernring sitter, måhända kvarlevan af ett betsel. För öfrigt fanns ingenting.

Högen 23. Diameter 24, höjd $3\frac{1}{2}$ fot; längst i nordvest; öppnades från öster och vester. Kolbädden, som inneslöt föga ben och var 5 fot från norr till söder och $2\frac{3}{4}$ fot bred, låg i högens midt med någon dragning åt söder, samt innehöll endast några förrostade jernbitar.

Högen 24. Diameter 21, höjd $4\frac{1}{2}$ fot; låg närmast byvägen. Kolbädden innehöll mycket både ben och kol och betäckte nästan hela högens botten. I dess sydöstra kant låg en förrostad, hårdt sliten jernknif och en fot längre i norr en liten böjd jernten samt en pilspets.

*) Den ena halfvan är betäckt med ett tjockt erglager, så att dess ornament icke synas.

Högen 25. Diameter 57, höjd $5\frac{1}{2}$ fot; öppnades i öster och vester. Kolbädden, stor och oregelbunden, gick i sydvestra delen djupt ned i jorden, der en stor massa ben var hopad. Denna håla låg $2\frac{3}{4}$ fot under kolbädden och begränsades i öster af 3 flata på kant ställda stenar. I denna håla fanns intet. Den andra kolbädden, hvilken sammanhängde med den i fördjupningen, inneslöt äfven benskärfvor och några jernbitar. I nordöstra kanten fanns en liten ring af brons samt ett spikhufvud; midt i bädden lågo en del jernbitar och i dess nordöstra kant, bredvid den lilla bronsringen, stora stycken af den brända hufvudskålen. Tre utaf jernklumparne utgöra troligtvis lemningar af ett betsel.

Högen 26. Diameter 21, höjd $4\frac{1}{2}$ fot; öppnades i norr och söder. Kolbädden var nära 6 fot lång och nästan lika bred, började 3 fot från norra kanten och drog sig derefter åt sydost. I dess norra del låg en stor jordfast sten. Inneslöt en mängd ben. I bäddens nordöstra kant fanns en liten hopsmält bronskula och strax intill ett af elden alldeles förtärdt föremål af brons, hvilket föll sönder. En fot längre i söder fanns en bräckt, oval spännbuckla af brons och alldeles utmed i söder en nästan oskadad öfverskålla antagligen hörande till den samma (— M. 551), utmed ett treflikigt spänne af brons (liknande M. 552) och bredvid i vester åter igen en oval spännbuckla, vid hvilken en glasperla var fastbränd samt jern- och benbitar vidrostade. Nära nyss nämnde öfverskålla låg en af elden skadad bit af ett kufiskt silfvermynt. Utmed den bräckta spännbucklan låg en liten perla, bildad af en spiralformigt vriden bronsbit. Öfverallt mellan spännena lågo jernbitar samt lemningar af den andra öfverskållan*) och andra småbitar af brons samt 28 dels hela dels bräckta perlor, af åtskilliga slag: glas, glasfluss, lera, samt något porslinsartadt ämne, runda, aflånga, flata, slipade i faetter och inlagda med olika färger i åtskilliga mönster. En förrostad bronsklump, som var hopbränd med kol och ben, har jag lyckats rengöra och ur densamma framtaga en gauska vacker nyckel af brons (fig. 6), i sydvest låg en förrostad sölja af jern jämte en mängd oförliga jernbitar, bland hvilka en

*) Denna har tydligen liknat fig. 39 i *Månadsbladet* nr 64—66.

liknar en half grepe, en synes hafva varit nål i ett mindre spänne, de andra äro förmodligen kvarlevor af pilspetsar.

Det treflikiga spännets ena flik har troligtvis antingen misslyckats vid gjutningen eller på annat sätt blifvit skadad, men kanterna synas sedan hafva blifvit jämnslipade.

Högen 27. Diameter 33, höjd $5\frac{1}{4}$ fot. Under den afladda torfven lågo här och der mindre kullerstenar. Sex fot från norra kanten påträffades kolbädden, hvilken sträckte sig $5\frac{1}{2}$ fot i söder och i bredd höll nära 4 fot. Omredelbart på kolbädden, men ej bredvid hvarandra, lågo 4 kullerstenar. I bäddens nordvestra kant stod en flat sten, 2 qvadratfot i fyrkant, stödjande sig mot bädden. En dylik fanns äfven i såväl bäddens östra som södra kant. Längst i nordvest bland kol och ben låg en perla af glas och $\frac{1}{2}$ fot söder derom en afbruten jernknif samt bitar af pilspetsar, små bitar af en oval spännebnekla jämte ett likarmadt spänne af brons (fig. 7). Kolbädden, som ej innehöll just så mycket ben, var alldeles genomväxt af rötter.

Fig. 6. Bronsnyckel. Torskinge, Torskinge socken. $\frac{1}{1}$.

Högen 28. Diameter 27, höjd 3 fot. Äfven här fanns under torfven samt i sanden längre in i högen en och annan kullersten. Kolbädden betäckte största delen af högens botten; i sydöstra kanten af densamma låg en kullersten af mansbördas storlek och nmed honom bitar af den brända hufvudskålen. Tre fot nordvest derifrån funnos några förrostade jernbitar, lemningar af pilspetsar, knifvar, m. m. Bädden var rik på grofva benknotor och kol.

Torskinge stoms ägor. Sydost om Torskinge kyrka ligger en temligen hög ås, som sträcker sig i öster och vester. Ofvanpå är marken någorlunda jämn, beväxt med hög ljung och mycket stenig. Här finnas 18 högar, alla bildade af kullersten och jord. Den nordöstligaste, kallad *Kungshögen* var förderfvad och äfven uti ett par andra hade man gräft. En gammal gnumma berättade, att man i Kungshögen funnit ett betsel af jern. Ett röse var uppkastadt kring en stor jordfast sten, som höjde sig 2 fot öfver detsamma och var 6 fot lång och nästan lika bred.

Från denna ås har man en ganska vidsträckt utsigt; Torskinge, Ås, Bredaryds och Bolmsö kyrkor synas härifrån, äfvensom sjöarne Bolmen, Rannässjön och Barnsjön. Midtemot åt norr, på andra sidan en mosse och en liten göl, ligger äfven en höjd, krönt med ett större röse, kalladt Grunnarör, hvilket en gammal gubbe, som bor alldeles intmed detsamma, helt och hållet ända till botten genomplockat. Han sade sig hafva funnit kol och en del jernsaker i detsamma.

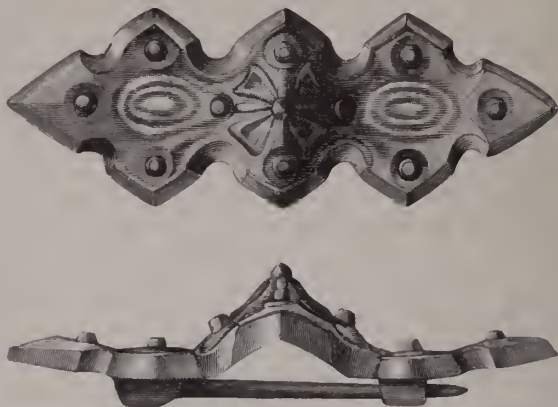

Fig. 7. Likarmadt bronsspännen. Torskinge, Torskinge socken. $\frac{1}{4}$.

Högen 29. Diameter 33, höjd $3\frac{1}{2}$ fot; bestod till största delen af sten med iblandad mjälsand; beväxt med ljung och enbuskar. På gamla matjordsbottnen fanns en fotstjock bädd, bildad af ofantligt stora kol, i hvilken äfven, särdeles i norr och vester, ymnigt ben förekom. Denna bädd var alldeles fri från sten och sträckte sig under nästan hela röset. I sydvestra kanten lågo några alldeles förrostade jernbitar äfvensom en hästtand.

Högen 30. Diameter 30, höjd 3 fot; till byggnaden alldeles lik den föregående; kolbädden af samma beskaffenhet. Ymnigt med ben förekom, men för öfrigt fanns intet.

Ås socken.

Svanaholms graffält. Norr om gården, hvilken nu är splittrad mellan mer än 40 egare, sträcker sig en ås i öster och vester:

dess norra kant stupar ner mot en stor mosse. Längst i vester vid Anders Petter Jönssons rågång ligger en ensam skadad hög. Längre åt öster vid Sander Anderssons hus ligga 6 högar, af hvilka 5 äro skadade. Dessa äro ovanligt höga, jordbetäckta, men iunti bestående af kullersten och sand. På Jocke Anderssons ägor och Johan Johannessons gatbacke ligga 14 rösen, af hvilka 4 äro skadade. På Petter Johannessons egor ligga 22 stenrösen och 2 triangelrösen; uti flere af dem har man rifvit. Triangelrösenas sidor, hvilka äro inåtböjda, hålla på det vestligaste 39 fot och på det östligaste 57 fot i längd. De flesta af rösena äro låga och platta, särdeles de som ligga på gatbacken, hvilka alldeles sakna jordbetäckning. Längst i öster, men på sluttningen af samma ås, hade Peter Johannesson uttagit flere rösen och dervid funnit ett bredt, tveäggadt slagsvärd af jern, betsel, koppardosor (ovala spännbucklor) samt söljor. En del af dessa saker sade han sig hafva lemnat till ett par herrar, som samlade fornsaker för Smålands museum. För en längre tid sedan hade han varit med om att uttaga ett röse och dervid funnit en messingsskål, så stor som ett af de gamla dopfaten, hvilken han olyckligtvis förstört. På Sander Anderssons ägor finnas dessutom spår af oregelbundna stensättningar.

Högen 31. Diameter 24, höjd 2 fot; låg i en anlid. Norra och vestra sidorna voro temligen höga, de öfriga nästan i jämnhöjd med den kringliggande marken; bestod af kullersten och jord; öppnades i norr och söder. Vid de första spadtagen i norra kanten fanns en dubbelskalig oval spännbuckla liggande bland stenarne. Öfverskällan fanns ej. Under gräfningen funnos här och der små benskärfvor högen igenom. Aska anträffades särdeles i österkanten. Midt i högen hittades en glasperla med djupa refflor, en i ena ändan vinkelböjd jernsten samt en liten smula af brons, troligen en kvarlefvä af öfverskällan. Ingen egentlig hvarken kol eller benbädd anträffades. Som inga kol och så få ben funnos, synes liket sväriligen hafva blifvit förbrändt på platsen.

Högen 32. Diameter 39, höjd 6 fot; illa skadad genom en djup håla. Under gräfningen, sedan högen var nära genomsehaktad, kom en gubbe och berättade, att i hans ungdom, för cirka 50 år sedan, skulle man i denna hög gräfvä en potatisgraf, då man påträffade en stor flat sten och under honom stod en

större lerkruka, i hvilken fanns ben och jord samt en stor eldbrand, hvilken var blott kolad, så att trädet var lika friskt inuti. Jag fann intet.

Högen 33. Diameter 35, höjd $3\frac{1}{2}$ fot; bestod af jord och grof kullersten. Ingen kolbädd fanns här i egentlig mening; endast några brända benskärfvor här och der bland stenarne samt nästan inga kol. Under en kullersten 6 fot från sydöstra kanten låg en pilspets. Denne är kortare, 3,8 tum lång, men har bredare blad än de förut i stort antal funna pilspetsarne.

Högen 34. Diameter 18, höjd 2 fot; bestod af jord och stor kullersten. Å högens botten funnos tre jordfasta stenar. Här fanns visserligen en slags kolbädd, som inneslöt några få kol och benskärfvor, men för öfrigt var uppfylld af klapper och kullersten. Här fanns en förrostad, afbruten knif, en half-eirkelformigt böjd jernbit samt ett par andra förrostade jernbitar.

Högen 35. Diameter 21, höjd $2\frac{1}{4}$ fot; stenröse, blandadt med jord. Några få kol lågo spridda här och der bland stenarne. Under en af dem fanns en liten stenbit, troligtvis af ett afbrutet, tunnt bryne af den vanliga formen. Midt i högen fanns en obetydlig askhög, knappt en kvadratfot vid, och här hittades ett litet gångjern af brons samt ett par förtärda små bronsbitar.

Huruvida liken blifvit förbrända på röseplanerna i denna såväl som föregående grafhögar synes tvifvelaktigt, då så föga lemmingar af bålet och benbyggnaden kunde upptäckas.

Högen 36. Diameter 30, höjd 4 fot; bestod af jord med kullersten här och der. I jorden under torfven funnos 3 små flintskärfvor. I kullens östra kant låg i jorden ett stycke jern, krökt i ena ändan, i andra ändan öppet, förmodligen för isättande af något trä. Tre fot från vestra kanten låg på håll mot kullen en 6 fot lång, 3 fot bred och 1 fot tjock flat sten, vid hvars norra ända fanns något aska, ben och kol. Ofvanpå denne sten lågo två små skärfvor af, som det tyckes, skiffer. Några andra obetydliga jernbitar funnos äfven här och der i högen.

Högen 37. Diameter 21, höjd 3 fot; stenröse. Här fanns så pass mycket aska, kol och ben, att man kunde anse, att lik här blifvit brändt. Denna kolbädd sträckte sig under största

delen af röset oeh låg icke under kullerstenarne, utan midti bland dem. Här finnos en flintskärfva, 2 gångjern af brons, några små andra bronsbitar och 3 stycken af en bronsten.

Liljenäs grafvält. Å den så kallade Hammarsudden, hvilken sträcker sig i norr och söder ut i Bolmen, ligga numera 41 grafhögar, de flesta skadade. Udden höjer sig till en ej så brant ås, sluttande åt öster och vester. De i behåll varande högarne ligga dels på denna ås, dels på hans östra sida. Åsens vestra sida upptages nu af en ofantligt stor grushala, flere hundrade fot i omkrets, oeh här hafva måhända dubbelt så många grafhögar funnits som de, hvilka ännu finnas kvar. Flere högar voro undergräfdade och höllo på att störta ner. Många fornsaker sades här hafva blifvit funna. Som grafven ännu begagnas torde, om icke åtgärder af vederbörande vidtagas, hela detta vaekra grafvält snart nog vara helt och hållet förstördt. Några hundra fot nordöst lärom synas lemningar efter den gamla gården Hammar. Grafhögarne bestodo dels af sten och jord med stenen i dagen, dels voro de beklädda med matjord, men inneslöt stenrösen.

Högen 38. Diameter 32, höjd $3\frac{1}{2}$ fot; beväxt med ljung. Inneslöt ett stenröse, hvars botten höll $10\frac{1}{2}$ fot i genomskärning, oeh under hvilket kol, aska och ben i betydlig mängd förekommo isynnerhet i norra delen, der likförbränningen egt rum. I nordöstra kanten fanns bland stenen en liten bronsperla; 5 fot från rösets norra kant eller nära högens midt fanns bland kol och ben en i båda ändar böjd jernsten. I rösets vestra del finnos några tjocka bitar af hufvudskälen, dels genombrända, dels blott utanpå egande brändt bens hårdhet och hvithet, men invändigt mjuka. Bland dessa ben lågo bitar af en pilspets, äfvensom 2 stycken af ett cylindriskt rör samt ett stycke af (måhända) en liten säg.

Högen 39. Diameter 20, höjd $2\frac{1}{2}$ fot; jordbetäckt. Inneslöt ett stenröse, hvars botten var 8 fot lang och under hvilket fanns aska och beafvisor; bland askan lag i nordvestra kanten en bit röd flinta samt 3 fot söder derom en jernbit, troligtvis en afbruten knifspets, några små ringformiga jernbitar och ett par förrostade jernklumpar.

Högen 40. Diameter 14, höjd $2\frac{1}{4}$ fot, stenröse, hopkastadt af temligen grof kullersten; midten bestod doek af små klapper. Redan i vestra kanten påträffades brända benskärfvor. Hela

rösplanen var betäckt med aska och besprängd med benflisor. I rösets södra kant fanns på en quadratahns yta en del jernbitar, den ene troligtvis en hållhake, en af elden skadad perla af glas med hvita inlagda ränder, ett rundt hängsmycke af brons med vackra sirater (fig. 8), vidare 3 hopsmälta glas-

Fig. 8. Hängsmycke af brons.
Liljenäs, As socken. $\frac{1}{1}$.

klumpar, 3 af elden skadade, runda hängsmycken af brons, en rund perla af en kritlik massa samt en med 6 refflor försedd perla af måhända samma ämne. I norra kanten funnos några jernbitar samt ett litet rundt, kupformigt loek eller beslag af brons, samt bitar af, som det tyckes, en pilspets. En hopsmält bronsklump samt bitar af 2 smälta perlor lågo nära de tre hängsmyckena.

Högen 41. Diameter 23, höjd 5 fot. Denne hög stod färdig att störta ner i grusgropen, men var ännu oskadad. Fyra fot från ytterkanten voro dels flata dels kullerstenar omsorgsfullt lagda till en höjd af $3\frac{1}{2}$ fot från botten med lutning inåt. Innanför denna stensättning vidtog ett lager af kol, aska och mycket ben, blandadt med sten. I sydöstra hörnet låg en bunke hopgyttrad af aska, kol, jord, en mängd ben, bland annat af hufvudskålen, och i denna bunke funnos alldeles sammangyttrade 2 sporrar 1 simpel knif, en sölja med torn, bitar af en pilspets, 2 stigbyglar (= M. 525), samt några jernbitar; 1 fot längre åt sydvest fanns en afbruten bit af den ene sporrarmen. Sporrarne tyckas icke vara lika, den ena är väl arbetad, försedd med spets i stället för trissa och armarna hafva öglor för remmars itrådande (fig. 9). Alla sakerna äro af jern.

Högen 42. Diameter 23, höjd 4 fot; stenröse. Kol och aska jämte brända benskärfvor förekommo här och der på hela rösplanen, men inga saker funnos, utom ett par mycket små flintbitar.

Högen 43. Diameter 30, höjd $5\frac{1}{4}$ fot; stenröse. Här fanns ungefär i midten af rösplanen en ofantlig mängd af ben, blandade

med aska och kol. Äfven här fanns ingenting annat än en flintbit.

Högen 44. Diameter 22, höjd $3\frac{1}{4}$ fot. Denne liksom följande hög ligger längst i söder på udden. Högen, som bestod af jord med iblandad kullersten, genomskaktades utan att spår af ben eller kol anträffades. Som jag före undersökningen förmodade, att obrändt lik här vore jordadt, lät jag i öster och vester slå en graf, då på $2\frac{1}{2}$ fots djup under kullens botten obrändt lik verkligen fanns, liggande med hufvudet i vester. Benen voro mycket förmultnade. Något af hufvudskålen, ett par ryggradsben samt en bit af lårbenet var det enda som kunde upptagas. Den svarta stoftjorden utvisade att kroppens längd varit ungefär 6 fot. För öfrigt fanns intet.

Fig. 9. Jernsporre. Liljenäs, Ås socken. $\frac{1}{2}$.

Högen 45. Diameter 28, höjd $4\frac{3}{4}$ fot; ligger alldeles utmed näst föregående hög och var till sin byggnad af alldeles samma beskaffenhet. Äfven här fanns ingen kolbädd. Obrändt lik påträffades på $2\frac{3}{4}$ fots djup under kullens botten. Äfven detta lik var mycket förmultnadt, dock kunde flere ben här tillvaratagas än i föregående hög. Liket låg i utsträckt ställning med hufvudet i vester och höll 6 fot 2 tum i längd, efter hvad stoftjorden utvisade. Tecken till tråkista kunde icke upptäckas och äfven här hade den döde icke fått nagonting med sig i grafven.

Hjelmartyds graffält. Öster om gården på en höjd i gårdet finnas 19 stenhögar temligen tätt tillsammans. En del af dem likna odlingsrör, men befunnos vid undersökningen vara grafhögar. De voro alla uppkastade af grof kullersten af mer än en mansbördas storlek och iblandad jord. Stora jordfasta stenar lago i nästan alla de öppnade högarne. Marken rundt omkring

mycket stenig och oländig. Nagra hundra alnar öster härifrån ligger ett stort stenröse, tätt beväxt med träd; detta öppnades, men inga tecken till begrafning funnos. Söderut funnos äfven en del stenrösen.

Högen 46. Diameter 24, höjd $3\frac{1}{2}$ fot. Detta röse var hopkastadt af grof kullersten och beväxt med något ljung och mossor. Under och ibland stenlagret, som var blandadt med jord, fanns aska och benskärfvor, och detta lager betäckte nästan hela rösbotten. Ungefär i högens midt fanns bland askan och kolet en ring af jern, en slaggbit, en tand af något djur, ett gångjern samt åtskilliga förrostade jernbitar.

Högen 47. Diameter 33, höjd $4\frac{1}{4}$ fot. Midt i denna hög, hvilken utanpå var beklädd med en tunn jordskorpa, låg ett röse af grof kullersten. I högens norra del låg en stor berg-hall. Under röset fanns aska och benskärfvor jemte en bit af en oval spännbnckla af brons, en jernbit, troligen nä-len till densamma, samt ett par andra jernbitar, af hvilka en synes hafva tillhört en temligen bred pilspets.

Högen 48. Diameter 27, höjd $3\frac{1}{4}$ fot; till sammansättningen alldeles lik föregående hög. Här fanns bland askan en förrostad jernbit, som liknar en gäddkrok, en liten böjd jern-ten samt ett par andra förrostade jernbitar.

Högen 49. Diameter 30, höjd $4\frac{1}{2}$ fot; alldeles lik föregående. Aska och benskärfvor förekommo temligen ymnigt på högens botten. I högens östra del fanns bland askan en flintbit. För öfrigt ingenting.

Högen 50. Diameter 18, höjd $2\frac{3}{4}$ fot; belägen längst i söder, minst af alla på graffältet. Hela rösbotten var rik på aska och benskärfvor samt kolstycken, hvilka senare ej särdeles förekommit i de öfriga rösen. Äfven här funnos en del förrostade jernbitar, bland dem spetsen af en knif.

Högen 51. Diameter 29, höjd $3\frac{1}{2}$ fot; till byggnaden lik föregående. Fyra fot från rösets östra kant låg bland aska och kol en af elden skadad, tvåskalig, oval spännbnckla af brons (= M. 551), jämte bitar af en rund hängprydnad af samma metall; 1 fot längre i sydvest fanns en ringformig sölja af brons jämte en ring äfven af brons, ungefär lika stor som söljan, men mera rund. Nära derintill fanns en bit af en bronsring med sirater jämte ett stycke af en brons-

nål. Här och der i kolbädden anträffades tillsammans 8 jernbitar samt 10 enkla, runda perlor af glas jämte 5 dubbelperlor af samma storlek, hvilka nästan alla hafva varit silfverbelagda, en perla af glasartadt ämne med 5 djupa refflor, en dylik tjockare, en dylik tunnare, med 7 refflor, en ringformig af glasartadt ämne, samt en af något löst ämne, hvilken förr varit inlagd med slingsirater. Dessutom funnos här och der bitar af en oval spärrbuekla.

Högen 52. Diameter 31, höjd $3\frac{1}{2}$ fot. Äfven denna hög bestod liksom de andra af grof kullersten och betäckte en med sparsamt ben och kol försedd askbädd, hvilken innehöll några få förrostade jernbitar, bland hvilka en tyckes utgöra lemningar af en knif.

Högen 53. Detta röse, hvilket ligger ett par hundra alnar söder om förut omtalta grafväld på en jämn slätt, var nästan helt och hållet förstördt, och stenen utkastad åt alla håll. Vid undersökandet af röspanen märkte jag, att stenarne voro lagda i en viss ordning i norr och söder, hvarför jag lät rensa upp platsen, då det klart visade sig, att en liten stenkista af 5 fots längd och $2\frac{1}{2}$ fots bredd här fanns. Sidostenarna bestodo af kullersten jämte en och annan flat i jorden nedkilad stenflisa. Norra gafveln bestod af en flat sten, utanför hvilken en annan likadan låg nedfallen. Inuti denna kista vid södra ändan fanns en sölja af brons, skadad, som synes vara af nyare ursprung. Som röset var så illa åtgånget och kistan illa medfaren och troligtvis jorden inuti henne onkastad, kan intet omdöme fällas om detta röse.

Samtliga nu undersökta grafhöggar tillhöra således jernåldern och troligen dess senaste del, högarne med obrända lik måhända till och med kristen tid. Vid alla de större grafväldens undersökning har jag gjort den iakttagelsen, att de högar som ligga i utkanten af grafväldet och särdeles de, hvilka ligga längst från platsen der gården antingen nu är eller fordom varit belägen, och hvilka högar således måste vara yngst, nästan alltid innehålla obrända lik, hvilka sällan eller aldrig fått några redskap med sig i grafven. Ofta ligga också dessa grafhöggar något skilda från dem, som innesluta brändt lik. Från grafhögarnes antal skulle man kunna sluta till befolkningens antal under denna tid, äfvensom huru lång tid dessa grafväld varit begagnade, såframt man egde visshet om, att endast egarne jemte husfolk till

närliggande gård i dem äro jordade. Då måste antingen en ganska lång tid hafva åtgått innan en sådan mängd grathögar, hvilka ofta innesluta till och med 3 lik, hunnit blifva uppkastad, eller också en ganska talrik befolkning funnits. I de enligt min åsigt äldsta högarne finnas sällan några lemningar af brons och aldrig de ovala spännbucklorna. Att en del af de undersökta grafvarna äro vida äldre än flertalet är jag öfvertygad, ehuru de högst obetydliga, söndriga och förrostade fynd, som i dem gjorts, ej lemna tillräcklig grund för ett bestämdt omdömes fällande. Kommande undersökningar torde sprida mera ljus öfver denna fråga. Anmärkningsvärdt har jag funnit den fullkomliga frånvaran af de vanliga smärre grafrösen och jordhögarna inom Femsjö, Unnaryds, Färgaryds, Långaryds, Hestra, Gryteryds, Sandviks, Burseryds och Bosebo socknar, Här finnas deremot på spridda ställen enstaka, eller i grupper af 2 och 3, sällan fler, större stenrösen, liggande ofta på höjder, och hvilka troligtvis tillhöra den yngre jernåldern. Då från stenåldern icke så få grafvar äro upptäckta och talrika redskap från denna tid ständigt hittas, särdeles kring de stora sjöarne i denna trakt, förefaller det besynnerligt att af bronsåldern härstädes nästan inga spår förekommo. För min del känner jag ej till mer än två säkra fynd från denna tid: en skafteelt från Vilstads socken och en håleelt från Torskinge socken.

En svensk biskops hofhållning i början af 1500-talet

af

Hans Hildebrand.

I det svenska medeltidssamhället spelade biskoparne en framstående rol.

Detta var också helt naturligt. Under den föregående tiden hade hvarje menniska, hvart hus stått i ett fullkomligt direkt förhållande till gudarne, hvar hushåll bragte de heliga makterna offer, utan att behöfva andras hjälp. Det inträffade visserligen, att ett större område hade gemensamma offer, hvilka förestodos af en viss person, men denna hade då äfven i andra afseenden uppdraget att representera befolkningen inom området. Han var således ingen främling, som hade trädtt in mellan de vanliga medborgarne och det gudomliga, utan var han så att säga en personifikation af den folkgrupp, hvars ledare han var. Helt andra blefvo förhållandena, när kristendomen infördes i landet. Hvad man dessförinnan trott om gudarne och det förhållande, i hvilket man stod till dem, förkastades af den nya lärans förkunnare som villfarande och ondt, man måste da afsäga sig det fäderneärfda, man måste gå ut nr sig sjelf för att vinna den nödiga förvissningen om en sällhet, som aldrig skulle lyktas. Saligheten kunde allenast vinnas inom kyrkan, man bragtes dermed i det största beroende under kyrkans män, och främst bland dem stod biskopen.

Den romerska kyrkan nöjde sig ieke med att beherrska de rent religiösa förhållandena. Det dagliga lifvet i verlden drogs in under kyrkans granskning, för alla familjelifvets viktigare tilldragelser kräfdes kyrklig helgd, en mängd mål, som egentligen gällde den borgerliga sammanlefnaden, drogos under kyrkans

domsrätt. Kyrkan var sträng i sin lagskipning och sin tukt, borgerliga förseelser kunde medföra andliga straff, till och med uteslutande från kyrkan och alla hennes förmoner. Dermed hade de andlige tillvällat sig ett stort herravälde öfver hopen, öfver samvetena och öfver lifvet. I yttersta hand låg naturligtvis all makt hos den helige fadren i Rom, men som han bodde så långt bort, trädde man allenast i undantagsfall i personlig beröring med honom. Det var derföre i allmänhet biskopen, hvares makt man kände och hvares goda vilja man var angelägen att ega.

Men kyrkan var vårdarinna af ännu ett för människorna mycket viktigt fält, inom henne var det som företrädesvis fanns bokligt vetande och lärdom. Att ett verldsligt riksråd kunde skriva var i Sverige under medeltiden ingalunda säkert, men biskopen kunde alltid skriva, han och hans underlydande visste mycket mer. Denna besittning af högre kunskaper måste i hög grad bidraga att göra kyrkan till en makt i landet, hennes män helsades med vördnad och hembars denna naturligtvis i främsta rummet honom, som äfven i detta hänseende hade öfverinseendet öfver alla, nämligen biskopen.

Biskopen måste äfven intaga en mycket betydande ställning i afseende på de rent borgerliga angelägenheterna. De verldslige store, som under anslutning till konungen vunno betydelse och inflytande, voro angelägne att vinna ökad makt, men deras ställning var derunder med nödvändighet något generad: de stodo på samma nationela grund som konungen och vid försöken att kringskära hans myndighet eller åtminstone häfda sin egen betydighet kunde de icke gerna göra sig fullt fria från medvetandet, att de dock voro undersåtar, han herre. Helt annat var det med prelaterna. De voro väl i de allra flesta fall borne svenskar, men i och med sitt inträde i det andliga ståndet hade de svurit en annan herre tro och huldhet och de förpligtelser, som denna ed ålade dem, vägde mycket mera än deras skyldigheter med afseende på fosterlandets konung och hans bud; landets lag betydde för dem intet, så snart den icke lät sig förenas med påfvebud och kyrkans häfd. Detta de andliges förhållande till den ultramontana makten gaf dem en oberoende ställning i samhället, de kunde stå sjelfständige mot konungen och drifva sina fordringar igenom, i synnerhet som den makt de representerade icke kunde af konungen och hans rike undvaras. Vördnad för kyrkan

hade i viss mån beredt henne skattefrihet för den stora jord-egendom hon, tack vare de enskildes fromhet, hopat, och biskoparne behöfde därför icke i sitt politiska uppträdande känna sig bundna genom några ekonomiska betänkligheter — tvärtom, konungarne voro ej sällan nödsakade att blifva deras gäldenärer och dermed i icke ringa grad deras tjenare. Dubbla bevekelsegrunder kunde således drifva en energisk och uppåtsträfvande man in på den kyrkliga banan; vann han de högsta andliga värdigheterna, var hans rol i samhället gifven. Det är alls icke underligt, att vår historia har att bevara minnet af en Nils Ragnvaldsson, en Jöns Bengtsson, en Kettil Karlsson, en Jakob Ulfsson, en Gustaf Trolle, en Hans Brask.

Men denna episkopatets ställning i det politiska lifvet måste verka menligt på dess kyrkliga hållning. De missionsbiskopar, som inom vidsträckt område, under otaliga svårigheter, predikade kristendomen för de hedniska svenskarne, voro mycket olika den fast grundade och organiserade kyrkans hierarker, hvilka onekligen voro benägna att vida mera tänka på sin makt än på de dem anförtrödda människornas timliga och eviga välfärd. Ett intressant bidrag till denna sida af det svenska episkopatets historia — detsamma återfinnes för öfrigt inom hela den dåvarande romerska världen — lemnas af den ransakning som år 1328 hölls med anledning af till påfven inlemnade klagomål öfver Linköpingsbiskoparnas betungande visitationsresor. Biskopen reste omkring till församlingarna med många tjenare och till hans följe slöto sig en mängd ädlingar, så att antalet hästar, som en kyrkoherde på landet ibland hade att förskaffa bete, kunde uppgå till 500. Församlingar kunde stå utan kyrkoherde i 10—17 år, emedan ingen hade mod att öfvertaga ett embete, som så snart biskopen kom för att å tjenstens vägnar göra ett besök, skulle bereda innehafvaren ekonomisk ruin.

Som presterna i följd af påflig statskonst voro beröfvade hemlifvets och familjens band, måste de nästan uteslutande beherriskas af ståndsintressen. Hurdan den krets än var, inom hvilken de sågo dagens ljus och mottogo sina tidigaste intryck, hade de väl inträdt i kyrkans tjenst, kunde deras föregående ställning och förhållanden vara dem fullkomligt likgiltiga. Någon prestkast kunde visserligen icke utbilda sig, då de andlige voro dömda till celibat, men under de för handen varande förhållandena gjorde

det alls intet att presteståndet rekryterades från de andra stånden, i synnerhet från frälsemännens och borgarnes, mest från de senares. Det var dock gifvet, att särskildt under de första skedena af medeltiden var det de högborne prestmännen, som svingade sig upp till de högsta posterna. Likväl hafva äfven borgaresöner inom den svenska medeltidsförsamlingen burit mitran. Ju mer århundradena framskredo, ju mer hela tidsriktningen blef demokratisk och borgarebarn begynte egna sig åt studier, desto oftare kommo de i tillfälle att erhålla höga platser i kyrkans tjänst. Vadstena kloster var i hög grad en aristokratisk stiftelse, men redan dess fjärde abbedissa var en borgardotter. Eget nog styrdes det vidsträckta och i alla afseenden ansefliga Linköpingsstiftet under medeltiden af mer än en borgareson. Den sista af dem var doktor Hans Brask.

Fadren var borgmästare i Linköping. Sonen Hans egnade sig åt studier, graduerades i Greifswald, studerade juridik och teologi, vistades länge i utlandet och blef vid 41 års ålder domprost i Linköping. Alltifrån den tiden — han blef som domprost riksråd — begynner han spela en rol i Sveriges historia. Åtta år derefter, 1513, blef han biskop. Såsom sådan visade han sig som ett af den romerska kyrkans kraftigaste stöd i Sverige.

Hans verksamhet inom kyrkan och staten var öfvervägande konservativ. Hans politiska trosbekännelse lydde så: allmogens skattebördor få ej minskas, ty kronans inkomster måste bevaras, men kyrkan och ridderskapet skola hafva frihet, ty på dem hänger hela rikets frihet. Med en viss saknad kunde han hänvisa på utlandets bestämdare utpräglade feodala och hierarkiska statsskick. Karakteristiskt är ock hvad han sade vid den för hans sak så ödesdigra Vesterås-riksdagen 1527: de andliga äro skyldige konungen lydriad och huldhet, men allenast så vida det ej strider mot påfvärnes stadgar och de allmänliga kyrkomötenas beslut. I kyrkligt hänseende var han af den fulla öfvertygelsen att lära och sed, sådana de förekommo inom den romerska kyrkan, voro sådana som de borde vara; missbruk hade visserligen här och der insmugit sig, de borde afskaffas, men eljes voro alla ändringar obefogade, sådana skulle ock förvisso afstyras af Gnd, som icke skulle låta helvetet blifva sin kyrka öfvermäktigt. När man till stöd för de nya åsikter som begynte göra sig gällande, vädjade till det nya testamentets skrifter, lät kyrkans herde Hans

Brask, efter hvad icke lång tid derefter berättas, förleda sig till det väl kraftiga uttrycket, att det vore bättre om Paulus — han menade Pauli skrifter — vore bränd än af hvar man känd.

Den af inga tvifvelsmål anfäktade öfvertygelsen om det beständes förträfflighet, på hvilken Brasks konservativa åsikter hvilade, förenad med mycken lärdom oeh med begär att framstå oeh herrska gjorde honom till ett hufvudstöd för de reaktionära sträfvanden, som reste sig mot konung Gustafs bemödanden att så i kyrkligt som politiskt hänseende reformera de svenska förhållandena. Ett hufvudstöd var han, man kan näppeligen kalla honom en hufvudman, ty han egde icke nog energi att gå anfallsvis tillväga, han nöjde sig med att göra segt motstånd oeh hans personlighet vägde nog mycket, för att vara ett svårt hinder för de nya idéernas utveckling. I de fall då han icke ansåg, att ett öppet motstånd var möjligt, tog han sin tillflykt till list, eller oek höll han sig undan. Karakteristiskt är i det förra afseendet hans beteende vid det tillfälle, då erkebiskop Gustaf Trolle afsattes — Brask bekräftade för sin del domen genom att förse den med sitt sigill, men in i dettas vax gömde han, för framtida säkerhets skull, en protest. Mig synes, att denna handling vitnar så mycket sämre om Brasks karakter, som han antagligen af fosterländska skäl var ense med rådets pluralitet, att Trolles danskvänliga stämplingar borde stätfjas, hvad det hela blir helt enkelt ett sjelfviskt försök att slippa, såsom medbröderna, ansvara med sitt lif för sina ord oeh handlingar. Det var, enligt hans åsigt, olämpligt att bestämdt uttala sig för en viss åsigt, ty man kunde icke veta huru länge den åsikten skulle vara den gällande: "vårt folks mening", yttrade han "brukar lätt vexla, hvad som nu gillas ogillas en annan gång". Men icke ens det motstånd han visade egde en inneböende kraft som gjorde honom trots alla stormar orubblig — han föll icke, utan vek nudan, när han efter 1527 års riksdag öfvergaf sitt fädernesland.

Hans Brask var således visserligen en framstående personlighet, men icke en sådan som tillvinner sig vår aktning i någon högre grad. Men det kan icke förnekas, att han jämte sina fel hade goda egenskaper, åt hvilka vi böra egna ett icke sparsamt lof.

Först och främst var han i alla de afseenden, der det icke gällde presterskapets och adelns privilegier, en man med varmt fosterländskt sinne. Liksom Johannes Magni, hvars erkebiskopliga verksamhet tog ett så snöpligt slut, var Brask alls icke någon vän af Danskarne och deras politik, tvärtom ville han att Sverige skulle med all makt mot grannarne häfda sin sjelfständighet. Liksom de svenska stormännen på 1330-talet ifrade han för att den svenska staten skulle erhålla naturliga gränser, ja han ansåg, att äfven Norge borde vinnas för Sverige.

En annan förtjenstfull egenskap hos honom var hans praktiska sinne, som gjorde sig gällande i allt utom den högre politiken. Det är möjligt, att vi häri få spåra inflytandet af hans härstamning från ett borgerligt hus. Med uppmärksam blick följde han tidens uppfinningar och sökte göra Sverige af dem delaktigt. För öfrigt parade sig hans fosterländskhet och hans praktiskhet, i det han sökte genom nya rön och en storartad företagsamhet göra Sverige med afseende på en del förnödenhetsartiklar fritt från det beroende, i hvilket det hittills hade stått till utlandet. Han ifrade för saltsjnderiers inrättande längs kusten och föreslog att man skulle möjliggöra segelfart mellan Venern och Vettern, på det man, i händelse på Östersjön all tillförsel vore afskuren, skulle med lätthet kunna kring landet sprida de varor som öfver Vesterhafvet fördes till den svenska stranden.

För öfrigt höfdes det en romersk prelat, som ville allsidigt fylla sin bestämmelse, att vara praktisk. Det var icke nog att vara from och lärd eller statsklok i ett tidevarf som det ifrågavarande, då inom de högre områdena ingen fullständig arbetets fördelning hade blifvit genomförd, utan hufvudet måste icke allenast öfvervaka, utan äfven gripa in i snart sagt alla detaljer — bisparne egde så mycket jordagods under sin kyrka och sitt bord, så mycket hushållsdetaljer att förstå och beakta att det i hög grad kräfdes ett praktiskt sinne. Mycket hade en biskop att tänka på inom den verldsligt ekonomiska delen af sin embetsverksamhet, en talrik personal var erforderlig för att allt skulle skötas. Men tjenarnes mängd lände till bispens heder, för hvilken han i öfrigt sökte att sörja med en prakt, som kunde komma konungens ståt att blekna.

Vi känna icke mycket om de särskilda fall, i hvilka den myndige Linköpingsbiskopen Hans Brask fick utveckla storheten

och glansen af sin hofhållning. Tvenne gästabud i hans gård omtalas, båda förekommande under märkliga omständigheter, men många enskilda drag från dem finnas icke i tideböckerna antecknade. Den ena gången, år 1520, kom konung Kristiern II till Linköping, på väg från det blodsudlade Stockholm till Danmark, och det uppgifves att han då gästade biskopen. Derom kunna vi vara förvissade, att den fosterländske Brask ogerua såg svenska fosterlandsvänners bödel i sitt hus, men det torde finnas tillräckliga skäl att befara, att han dolde sin harm under bemödandet att icke komma i strid med den makt, hvilken konungen på så blodigt sätt hade skaffat erkännande. För öfrigt hade Brask allt skäl att för sin egen del vara tacksam, att hans i sigillet instuckna reservation hade vunnit erkännande och att hans lif icke var åtminstone för tillfället hotadt. Att konungen icke för biskopen hyste någon synnerlig aktning eller undseende, synes bäst af det sätt, på hvilket han sedermera för fram i hans stift. Den andra gång, då i historien omtalas ett gästabud hos biskop Brask, är konung Gustaf hans gäst. Det inträffade år 1527. Konungen firades med en maskerad, i hvilken biskopen uppträdde såsom en ledande person.*)

Vi äro dock i tillfälle att göra oss en föreställning om biskop Brasks hofhållning i allmänhet med tillhjälp af de rika upplysningar, som innehållas i en pappershandskrift från hans tid, å hvars perm följande anteckning läses: "Häruti finnes, jemte monga gamla bref, statuter och ordinancier berörande Linköpings sticht i gemeu, gauska mycket om the påwiske LinköpingsBiskopars monga gårdar, hofhållningar, inkomster, betienter, spis- och matordning etc. Under then förhoppning, at någor thorde framdeles finnas i Linköping, som får lust att giöra sig och andra under rättad om sådana gamla dags saker, skänker och lämnar jag

*) Ijunggren har (*Svenska dramat intill slutet af sjuttonde århundradet* s. 129) uttalat sitt tvifvel, att biskopen kunde på detta sätt hafva förnedrat sig sjelf, isynnerhet som konungen året förut förlöjligt Sveriges erkebiskop med att sätta majgrefve-krausen på hans hufvud. Det synes mig, i följd af seder, som otvifvelaktigt voro gängse i den romerska kyrkan, icke otänkbart att Hans Brask kunnat deltaga i en maskerad. Särskildt torde därför tala Johannes Magni majgrefveskap. Det framgår nämligen af dennes egen skildring af tilldragelsen, att han deri icke såg något förnedrande. Jfr Anjou, *Svenska kyrkoreformationens historia* del 1, s. 162 f.

thenna Bok til Linköpings stiechts Bibliothek. Linköping d. 5 ang. år 1751, And. Ol. Ryhzelius. Episc. Lineop." Jag förmodar, att det icke är den gamle lärde biskopen emot, att en icke Linköpingsbo begagnar en del af det rika material, som förekommer i denna bok, som till en del synes vara skrifven med Brasks sekreterares Spiegelbergs hand.*)

S. 146 (enligt en senare paginering 263) hel oeh hållen oeh en del af den följande i denna handskrift upptagas af en förteckning på biskopens embets- oeh tjenstemän (til Lineöpingx gard officiales), hvilken här återgifves

Primo cancellarius	bryggiare meleare
capellanns	baeare swinagardskar
seolaris capelle	dukaswen
kögémester	trägarskar humblaman
gardsfogte	mölare
ridefogte i Njudung	sagemestere
ridfogte i Snnderbo	tegelslagere
ridfogte i Møre	fiscara
ridfogte paa Öland	fatabursqwinne
ridfogte i Tinst	bysseskytte
ridfogte östanstang	oxakaar
ridfogte vestanstang,	sledeswen (en aff smaswena),
fodermarsk	batzmen og styraman
koch	bergxfogten
spæleman	gardskrifver
stalswen	möllredeya
smaswene	skälssman
mester smaswen	smadrenge
skenk	vepnere
bisser	skytter
camerarius	swenetiänare
doraswen	barberere
portanär	smeden
polhermester	jägare
redeswen	muremestere
kellereswen	legedrengia.

*) En del af handskriftens innehåll är tryckt i *Linköpings bibliotheks handlingar*. Den är af Lagerbring begagnad för hans disputation *De episcopo principe* liksom för hans *Swæ Rikes Historia*.

Vidare omtalas här landsfogdens embete, huru gods utstädjas skola, till utresa höfvidsmans embete samt huru svenner skola sig hafva i utresa.

Hvarje embets- och tjensteman skulle vid inträde i sin tjenst med hand å bok aflägga nedanstående tro- och huldhetsed:

Jag beder mig så Gud huld samt jungfru Maria, sancte Peder och sancte Påval, att jag i mitt embete vill och skal bevisa eder huldskap och trogen tjenst och förvara eder vid eder skada så länge jag är i edert bröd. Så vare mig Gud huld, sancte Peder och sancte Påval och alla Guds helgon i himmelrike. Amen.

Såsom stiftets hufvud hade biskopen naturligtvis i viss mån till sitt förfogande de andlige, som tjenstgjorde vid hans kyrka, domkyrkan, men dessutom voro andlige personer eller personer med kyrkliga förrättningar i hans omedelbara tjenst. Främst bland dem var kanslern. Han hade den maktpåliggande förtroendenppgiften att redigera alla bref, som utgingo från biskopen samt mottaga alla ankommande skrivelser, af hvilka de viktigare skulle afskrivas i biskopens register, af de obetydligare allenast innehållet der antecknas. Visserligen var denna befattning inbringande, ty en hvar, som fick af biskopen mottaga ett ynnestbref, var skyldig att därför till kanslern erlägga en afgift, men embetet hade äfven sina stora besvär, ty kanslern var skyldig att noga tillse, att icke de utgående brefven kunde lämpligen förfalskas. Under medeltiden, då i allmänhet brefskrifvarens namn stod i början af brefvet och liksom allt det öfriga ofta, kanske oftast, skrefs af en annan person, fick ett bref giltighet allenast genom det på en från underkanten nedhängande remsa fästa vaxsigillet. Man kunde under sådana förhållanden lätt åstadkomma en förfalskning genom att försigtigt från pergamentsremsan lösgöra vaxsigillet och fästa det på en ny remsa under ett annat bref, i hvilket man kunde skriva en alldeles ny text. Till försvärande af en sådan åtgärd måste kanslern se till, att det vax han använde för att derå trycka biskopens sigill hade nödig tunnhet och finhet. Vidare ålåg det kanslern att i ett register inskriva alla domar biskopen fällde samt utskrifva desamma. Deraf var en följd, att kanslern så godt som aldrig fick vara skild från sin herre, särskildt måste han alltid beledsaga honom under de långa visitationssresorna inom stiftet. Men kanslern var skyldig icke allenast att såvidt på honom ankom,

förebygga förfälskningar, utan han hade derjämte skyldigheten att kontrollera, att de bref, som han utfärdade, voro fullt lagliga, hvadan det alåg honom att noga känna kyrkans privilegier, samt allmänna lagar och författningar.

Såsom rikets store i allmänhet, hade biskopen tillfälle att inom eget has inrätta ett kapell, der gudstjenst hölls. Under tillsyn af kanslern sköttes detta kapell af biskopens **kapellan** och **kapelldjekarne** (*scolaris capelle*). Den förre deltog i gudstjenstens firande och skulle hafva tillsyn öfver alla biskopens insignier, nämligen, såsom de i den i fråga varande handskriften uppräknas,

mitra, den höga biskopsmössan med de två fram och bak uppstående spetsarne,

infula, messhaken*),

baculus pastoralis, kräklau eller biskopsstav, hvilken biskopen förde som en församlingens herde,

gladius, svärdet, som visserligen icke var något biskopligt attribut, men det oakadt väl anstod den urartade kyrkans furstar, som med mycken ifver vinlade sig om att spela en rol inom det borgerliga samhället**),

chiroteca, handskarne, som aldrig fingo vara hopsydd, utan skulle vara stiekade,

annulus, ringen, vanligen af guld, utan andra prydnader än en ädelsten, hvilken biskopen, vid messoffrets förrättande, bar på den högra handens tredje finger,

dalmatica, en lång, vanligen röd, guldkantad klädnad, som bars närmast öfver underkläderna, uppskuren i sidorna nedtill samt försedd med långa ärmar,

rochetum, ett skjortlikt plagg af linne, som räckte ned till knäna, med eller utan ärmar,

sandalia, skorna, oftast förfärdigade af rödt skinn, samt slutligen

reliquarium, en relikgömma.

Öfver allt detta skulle biskopens kapellan föra förteckning, i hvilken skulle vara uppräknade icke blott alla föremål, utan

*) *Infula* kallades äfven de från mitran nedhängande banden.

***) Så mycket mindre tillkom svärdet biskopen, som de andlige icke kunde, äfven i de fall då de fällt en dödsdom, låta utföra den samma, utan måste öfverlemna brottslingen åt »den verldslige armen».

äfvén alla de å dem förekommande perlorna och ädelstenarne; för hvar och en af de senare skulle färg och namn angifvas å listan*). Kapelldjeknen skulle hafva allt detta inläst och skulle förvara nyckeln till kapellet, hvilket det åläg honom att hålla rent och snyggt samt förse med allt som för gudstjensten erfordrades. Han skulle om vintern värma upp det och om sommaren pryda det med blommor.

*) Eget nog är denna lista långt ifrån fullständig. Då så vidt jag minnes icke i något nyare svenskt arbete redogöres för den katolska biskopens drägt — den som bars under vår medeltid — torde en kort skildring kunna intressera läsaren. En skematisk afbildning, så mycket möjligt är framvisande drägens olika beståndsdelar, finnes icke publicerad; i brist af en sådan hänvisar jag till fig. 163 och 164 i min bok *Sveriges Medeltid 1350—1521* (bilder af Ljungköpingsbiskopen Nils Hermanssons och Åbiskopen Henriks grafvårdar).

På fötterna trädde först *strumpor* (*caligæ*) af siden eller sammet och derefter påsattes de ofvan omnämnda *sandalerna*. Öfver hufvudet lades en fyrkantig, framtill broderad linneduk, *amictus*, hvars nedre hörn drogos fram så de betäckte halsen, två i de öfre hörnen fästa band knötes derefter om halsen, hvarigenom det hela kom att se ut som en tätt åtsittande kapusehon. Öfver underkläderna sattes en *alba*, en linneklädnad, oftast, såsom namnet angifver, hvit, fotsid och försedd med ärmor, som slöto tätt kring handlederna; nedtill plägade alban prydas med ett fyrkantigt, dyrbart broderi. Å båda de anförda bilderna är det alban som synes nedtill, å båda försedd med det nämnda broderiet. Alban hölls om lifvet med en *gördel* (*cingulum*) och utanpå alban lades öfver axlarne ett bredt band af siden eller ylle, hvars båda längst ut vidgade ändar hängde ganska långt ned å framsidan — den s. k. *stolan*, som ses fig. 163. Öfver alban sattes vanligen (icke å fig. 163) *dalmatica* (se ofvan) eller *unicellum* eller båda två. Dessa plagg voro hvarandra nästan alldeles lika, det ena allenast längre än det andra; var det ena rödt, plägade det andra vara hvitt — det ena af dessa plagg ses mycket tydligt fig. 164. Öfver allt detta sattes, *casula*, (*injula*, *planeta*), messhaken, som fordom var både å fram- och baksidan rundad, och *amictus* drogs ned från hufvudet, så att den omslöt halsen. På händerna drogos *handskarne*, på den högra handen sattes *ringen*, öfver den venstra armen lades *manipulum*, ursprungligen ett handkläde, som småningom fick utseende af ett smalt, rikt orneradt band, i den venstra handen hölls *stafven* och på hufvudet satt *mïtran* med de två baktill nedhängande banden. Messhaken bars allenast vid förrättande af messoffret; eljes användes den vida *korkåpan* (*cappa*). — Som biskopen var för-

Hur biskopen i Linköping bodde veta vi icke nu. Vi få emellertid icke, när vi vilja låta fantasien för oss måla utseendet af hans bostad, taga nutidens förhållanden till ledning. Inom medeltidens tjocka murar med de små fönstren hade man helt andra vanor och behof än i nutidens öfverallt genombrutna kort-hus. För festliga lag fordrades en stor sal, men i öfrigt nöjde man sig i allmänhet med små rum eller, om man hade ett stort, fick det tjena att tillfredsställa en mängd olika behof. Det kan i sådant afseende vara lärorikt att se det hus, som Linköpingsbiskoparne hade för sin räkning uppfört i Vadstena — ett litet två-våningshus med två rum i hvar våning*). Der fanns visserligen icke någon festsal och vi få därför ej derefter sluta oss till utseendet af biskopshuset i Linköping eller till rumindelningen i Östgötabiskopens slott, men vi kunna här lära oss, hvad man ansåg sig behöfva i hvardagslag. Man invände icke häremot att när vi äro stadde på en resa, nöja vi oss med nästan hvad som helst, och att vi därför icke få efter ett nattqvarter under en resa göra slutsatser med afseende på våra vanliga bostäder. Just för att icke behöfva hålla tillgodo med hvilket qvarter som helst, hade en Linköpingsbiskop åt sig och sina efterträdare byggt ett eget hus i Vadstena, der klostrets angelägenheter ofta kräfde biskopens närvara, och vi kunna vara förvissade, att man vid husets uppförande tog hänsyn till hvad den tiden ansågs vara bekvämt och bra.

För eget behof hade biskopen en *kammare*, sofrummet, och utanför detta låg en *förkammare*. Här betjenades han särskildt af *kammarsvennen* och *dörrsvennen*. Dörrsvennen höll rent i förkammaren, såg till att der alltid fanns en handduk, svarade för att i biskopens kammare alltid fanns rena skor och "pantoffler" och ett rent bäcken. Kammar-svennen, som förvarade kammar-

banden att alltid bära alban, men denna genom sin längd var besvärlig, ersattes den gemenligen i hvardagslag med det kortare plagget *rocket*, som redan omtalats. Med bibehållande af alban i dennas ursprungliga eller förkortade skick gingo de andliga i hvardagslag ungefär klädda på samma sätt som lekmän, dock hade de i allmänhet sida kläder, som borde vara mörka och icke fingo på något i ögonen fallande sätt utsiras. På hufvudet bar man då gerna en baret.

*) Afbildadt i *Sveriges Medeltid 1350—1521*, fig. 303—305.

nykeln, höll kammaren snygg, höll ordning på biskopens gångkläder och linne, på klädesqvasten, näsdukar, vantar, handskar, lyktor, ljusstakar och vaxstapel, bäddade sängen, som hvar lördag skulle fördes med rena lakan, gjorde upp eld och öfvervar biskopens toilett, till hvilken dörrsvennen bar fram friskt vatten, lnt och handkläde. Ville biskopen om aftonen gå ut, gick dörrsvennen före honom med lykta.

Till utförande af maktpaliggande ärenden och förnämligare tjänster i huset hade biskopen väpnare eller svenner samt vidare småsvenner och till sist smådrängar. För dem och andra tjänare upplästes på julaftonen gårdsrätten d. v. s. de stadgar, efter hvilka hela hushållet hade att rätta sig, och vid samma tillfälle »miste småsvennerna huden» — en antagligen mindre angenäm julklapp. Bland småsvennerna funnos tre honoratiores, **mäster-småsvennen** (gammalsvennen), (mun)skänken och bissaren — om de sistnämndes åligganden skola senare ett par ord nämnas —; öfver dem alla stod **kökemästaren**, som icke får förvexlas med koeken. **Småsvennerna** voro af olika slag; somliga af dem stodo, såsom nyss antydtes, »under vårt ris», andre voro fullt vuxne och gjorde tjänst med häst och harnesk, de kunde få sitta till bords med gammalsvennen och hade då rätt att till sin egen upppassning hafva en smådräng, som alltid måste vara så stor, att han kunde rida i sin herres harnesk. Utom de smådrängar, som kanslern, väpnarne och vissa bland småsvennerna hade, funnos äfven »herrens egna drängar», som hade sina särskilda uppgifter och som dessutom skulle, på kökemästarens befallning, inträda i småsvennernas ställe, om så behöfdes. De skulle, så snart de icke upptogos af några förrättningar, stå tukteligen och höfviskt för dörren. De af dem som läsa kunde, skulle läsa med »herren» hvar sin vecka och tjena vid messan. En af dem hade sig anförtrodda sin herres sköld och hatt, och skulle under resor (krigiska färder) äfven taga vara på hans svärd och glafven (spjut) under ridten, på hans stöfler och sporrar under det de lägo i nattqvarter.

Denna del af tjänstepersonalen var således mycket stor; dess värre sakna vi all möjlighet att uppgifva dess antal.

Biskopen egde inom stiftet en mängd gods, af hvilka några sköttes af rättare, den större delen var utlemdad åt landbönder

(arrendatorer). Desse behöfde kontrolleras, afraden skulle upptagas, likaledes saköresmedlen eller de bötesandelar, som enligt lag tillfölla biskopen. För sådan tillsyn och uppbörd hade biskopen s. k. lands- eller ridfogdar. Det senare namnet erhöles emedan deras embete gjorde det för dem nödigt att rida omkring i landet med sina följeslagar; åtminstone ett par af demingo rida med fyra hästar, d. v. s. med tre kamrater. Landsfogdarne voro icke färre än sju, nämligen två i Östergötland, som genom Stångån delades i tvenne delar, en i Tjust (norra delen af Kalmar län och en del af södra Östergötland), en i Möre (södra delen af Kalmar län), en på Öland, en i Sunnerbo eller som han äfven och med mera skäl kallades i Finveden (vestra Småland) och en i Njudung (norra Småland). Så mycket land låg den tiden under biskopsstolen i Linköping utom Östergötland: hela Kalmar län och Öland, hela Småland utom Varend, som utgjorde Vexjö stift, och dessutom Gotland. »En god fogde öfver landborne och sakörena, heter det i handskriften, är skyldig att bevisa sin herre yttermera tro och huldhet, ju mera han är betrodd än andra tjenare». Hans embete var ock synnerligen omfattande och maktpåliggande. Om sådan icke förut fanns, skulle han för sitt fogderi upprätta en fullständig jordebok, i hvilken infördes, biskopen och honom själf till rättelse, hvart enda biskopsstolens gods med dess tillhörande förmoner, ekskogar, qvarnströmmar, vattenverk, ängar, trägårdar, humlegårdar, ruddammar, skogsletter och utskogar m. m. samt den ränta, som årligen borde af godset utgå. Landsfogden skulle tillse, att all denna jord sköttes, han antog landbönder och skulle han tillse, att årligen så mycket som möjligt af den öde liggande jorden åter eller af nytt blef upptagen. Det medgifves, att kyrkans myekna jordegendom, af hvilken en stor del var privilegierad, var de samtida regenterna och landet till olägenhet, emedan den icke till staten, under vanliga och ovanliga förhållanden, inbragte så mycket som kronans jord och den vanliga skattejorden, men för de allmänna ekonomiska förhållandena och för all framtid var kyrkans rikedom på gods och jordar obestriddigen en fördel. Under medeltiden voro samfärdsförhållandena sådana, att någon afsättning i större skala af säd från de enskilde icke var tänkbar, det skulle nämligen hafva blifvit för kostbart för säljaren att transportera sin säd till den lämpligaste marknads-

platsen och man kunde icke begära, att köparen skulle i en mer eller mindre afsides liggande del af landet uppsöka varan med utsigt att få underkasta sig gräuslöst besvär och stora omkostnader för att få den hemförslad. Deraf blef en naturlig följd, att de enskilde jordbrukarne (med undantag af enstaka rika stormän) funno sig nödsakade att inskränka sitt jordbruk nästan till den grad, att det allenast fyllde husets behof — man hade icke giltig anledning att af jorden kräfva så mycket den förmodade gifva. Annorledes förhöll det sig med biskoparne, som voro kapitalstarka, som hade mycken egendom, så att ett öfverskott i sädesproduktion utöfver husbehofvet kunde blifva ansenligt, och som hade det så stäldt, att alla natura-prestationer inom hvart område utan någon kostnad för biskopen fördes till hans hufvudgård inom området, hvadan han sjelf behöfde besörja och bekosta kostnaden allenast för transporten derifrån till den marknadsplats han önskade. Blott andliga och världsliga stormän och konungen — inga andra — kunde derföre inom sina egendomar uppdrifva jordbruket, de voro de ende, som denna tid kunde tänka på en sädesexport. För dem var det derföre angeläget, att obrukad jord blef bruten och att sådan, som förr odlats men lemnats, åter blef upptagen. Om ett vackert sträfvaude i denna riktning vittna t. ex. Uppsala stifts godslängder under medeltiden. Det tyokes emellertid hafva fattats folk för att företaga alla de odlingar, som ansågos nödiga eller lämpliga. I den handskrift, som vi f. n. följa, ontalas ett gods i Småland, som låg öde allt sedan den stora dödens tid, d. v. s. sedan midten af 1300-talet.

Särskildt maktpåliggande var fogdarnes uppgift inom kustområdena, alldenstund de der hade att sysselsätta sig icke allenast med jorden, utan äfven med storfisket i Östersjön. För att sätta oss in i deras arbete, taga vi som exempel fogden östansång. Utom det som tillkom hans kamrater skulle han mottaga allt biskopens landgille från Gotland, mälta och förvara det i Söderköping, i öfrigt skulle afraden införas till biskopsgårdarne, af hvilka i denna del af landet Munkeboda och Rönö voro de viktigaste. Han skulle hafva tillsyn öfver biskopens fiske i Norrköping, så att der aldrig fattades tunnor och salt. Han skulle tillse att fiskarebåtarne voro i godt stånd och fullt utrustade och skulle med synnerlig uppmärksamhet följa vårfisket inne i Bråviken

samt vid Arkön (Alräckia) utmed vikens mynning samt, från och med slutet af juli, höstfisket vid Härskär och Björkskär (utanför Östergötlands sydligaste kust) eller annorstädes der fisken gick till. Sedan fisket var avslutadt, skulle fogden återtaga all den till fiskarefolket ntlemnade redskapen, tillse att båtarna ordentligen uppdrogos och derefter följde redovisningen.

Med tionden hade landsfogden intet att skaffa; den infördes i biskopsbodarna å kyrkogårdarne genom presterskapets försorg. Sådana var i öfrigt den tiden de ekonomiska förhållandena, att fogden icke fick mottaga någon lösen för de varor, som landbönderna skulle lemna *in natura*, smör, honung o. d. "eftersom myntet alltid försvagas och räntan derigenom minskas, ja snarligen kommer till intet".

Till de tjenstemän, hvilkas embetsförvaltning omfattade en större del af landet, hafva vi att räkna bergsfogden, jägaren och fodermarsken, som visserligen hade sin station vid Länköpings gård, men dock hade att göra med en stor del af stiftet.

Jägaren skulle hafva två fat rep, två par stöfvare med koppel och jägarehorn, under vintern (mellan mårtensmessen i november och Marie bebädelsedag) skulle en häst sta till hans disposition. Mellan den sistnämnda dagen och olsmessen i juli skulle jagten hvila och var jägaren skyldig under denna sin ledighets tid att deltaga i vårfisket. Hans löneförmaner voro: hälften af alla skinn han under årets jagt förvärfvade — ville fogden ej köpa dem för biskopens räkning, hade han rätt att sälja dem till den mestbjudande —, 8 alnar vadmal till en kjortel, 4 alnar till byxor, 4 alnar till tröja, ett skjortlärf, 5 mark svenska penningar och 4 par skor.

Fodermarsken hade i uppgift, att sedan biskopens många hästar blifvit i medlet af november intagna från betena, besörja om deras fördelning på landsbygden, ty det hörde äfven till biskopens förmoner, att hans hästar skulle vintertiden fodras och deras vaktare underhållas af kyrkor, kloster, prester, prebendeinnehafvare och deras landbor, med undantag allenast för sådana prester, som icke brukade annan jord än sin prestgård, samt kloekare utan boställe. Hästvaktaren, som var inqvarterad i en bondgård, var förbunden att nöja sig med maten och ölet, som bonden kunde bjuda på, han fick icke draga "gäster eller salleri" in på bonden, han fick icke göra valdsverke på bondens

hustru eller dotter eller legohjon, ej pantsätta bondens grytor, kittlar, kläder o. s. v., han fick icke taga med sig till bonden någon drafvelsquinna eller låta hemta någon sådan till sig från köpstäderna eller annat håll. Om sön- och helgdagarne skulle fodermarsken hos kyrkfolket efterhöra, hur pass karlarne förhöllo sig till värdarnes belåtenhet. — Om det gäller att *qui s'excuse, s'accuse*, torde de många detaljerade föreskrifterna få anses vara ett vittnesbörd om, att dessa inqvarteringar icke alltid voro värdarne till trefnad och behag. Under biskopens visitationsresor tjänstgjorde fodermarsken som ett slags resemarskalk. Han red i förväg fram till det tillämnade nattqvarteret, för att anmäla och vidtaga nödiga anordningar.

I Linköping, der biskopen vanligen bodde, funnos naturligtvis en stor mängd tjänare af olika slag. För den yttre hushållningen stod gårdsfogden i spetsen. Han staddo legohjon och "alla dagliga embetsmän", tillsåg att husen voro fria från röta, inhemtade afrad, landgille och tionde, hade tillsyn öfver slagten och allt annat arbete, anordnade väfnad af vadmal och linne, som skulle användas som lönepersedlar, öfvervar lördagarne sessionen i domkapitlet för att uppbära böterna, skulle gifva brefdragarne hästar och ridtyg — att Linköpingsbiskopen hade många budbärare att utsända i denna tid, som saknade ett offentligt postväsende, synes bland annat deraf, att i Linköpings gård fanns för brefdragarnes räkning ett särskildt stall —, o. s. v. Till biträde hade han en *skrifvare*. Stallsvennen hade vård om stallet, eftersåg hästarnes skoning, skötte sadlar och ridtyg; han räknades jämgod med skyttarne, fick i lön utom penningar kläder samt för hvar häst, som biskopen bortgaf ur stallet en gåfva. *Oxkarlen* hade ock i stallet att göra, han skötte nämligen utom göd- och dragoxarne föl och fålar samt brefdragare-hästarne, som voro tjuvdrade i närheten af husen, om sommaren hade han att köra gödsel, skära haekelse och rensa tegel. *Fäkonan* eller *mjölkdéjan* skulle hafva tolf kor till gårdens behof och sköta dem väl, hvar vecka skulle hon göra fogden räknenskap för smöret, hon skulle dessutom sörja för linnetvätten, laga säckar, rensa och torka malt och råg. Dessutom talas om *mjölkkaren*, *fiskaren*, som skötte fisket i Roxen, *svinagårdskarlen*, *humlegårdskarlen*, *mjölnaren* som skulle sköta qvarnen, för hvar vecka till fogden aflenna inlutna penningar och tull och

dessutom se till fiskverkena i närheten, sågmästaren, murmästaren, tegelslagaren. Ständigt skulle vid gården finnas åtminstone fyra **legodrängar**, af hvilka en skulle kunna laga vagnar och hvad till dem hörde, en sköta om rep, de två andra tröska och hugga ved. Så snart det var arbete i tegelladan skulle ytterligare fyra drängar antagas; de skulle om sommaren trampa, om hösten kasta leret, om vintern bränna teglet och köra ved, om våren kasta det ler, som icke blifvit färdigt förra hösten. De skulle för öfrigt hålla i ordning ugn och lada, sandkärror och skottkärror. Fogden skulle förse dem med sängplats, en säng för två karlar.

Mycket hade således gårdsfogden att direkt handlägga, ännu mera att anordna och öfvervaka. Under sådana förhållanden var det icke underligt, att han satte upp åt sig eller att biskopen lät sätta upp för honom en promemoria. En sådan är verkligen bevarad i den handskrift, från hvilken de föregående notiserna äro lånade. För att gifva en föreställning om de olikartade bestyren, vill jag här ur denna minneslista meddela några uppgifter.

I januari forslades, när det var före, saltad fisk från Söderköping, tionden inkördes, lagen studerades med anledning af det stundande tinget, mellan den 25 januari och den 10 februari fälldes timmer, som då ansågs blifva mycket varaktigt. I början af februari skulle i Vadstena köpas hafregryn och ärter för det närmaste halfåret, vidare skulle upphandlas olja, saltad fisk och skånsk sill. Något senare, medan isen ännu bar, skulle fiskverken ansas, not och andra fiskedon tillagas, utsädeskorntet granskas, åkerbruksredskapen lagas. Under mars skulle bryggas och bakas, trädgården qvistas, grisarne gällas, svinen märkas innan de släpptes ut "och skrif på väggen huru många de äro". Mot slutet af månaden inlades vinternot och slädar, vårfisket hörjades. I april borde leret kastas, hästarne efterses, båtarne och skeppen tjäras. I maj skulle skiekas salt till dem som saltade sommarströmming vid Bråviken och på Arkö, hjerpar och annat vildt uppköpas, säden malas, lerjorden gödas, träd till hvarjehanda redskap fällas, kålgården gödas och kål sättas. I juni skulle, då höbergsehn tillstundade, ladorna täckas, de långa, ljusa dagarne borde begagnas för att tillverka de skodon, som kunde för året behövas, lärfv borde uppköpas i Smaland,

skörderedskap anskaffas. I juli skulle valnötter syltas, i Ske-ninge skulle köpas Vermlandslax och torkad gös. I augusti skulle baggfisk köpas i Lödöse, körsbär syltas, vid midten af månaden borde vinterrågen sås. I september skulle stubben af den skurna säden vändas, ler kastas, tunnorna, i hvilka vinterför-rådet skulle förvaras, tillses samt slutligen ett par oxhudar men-tas, för att af dem göra grummor, sadelgjordar och stigläder. Vid första barfrost i oktober skulle veden huggas. I november skulle säden mältas, innan tionden infördes, båtarna uppdragas, hästarne sändas bort på utfordring, fläsket rökas. Till julen skulle inköpas färsk fisk och vildt.

Allt som inköptes skulle naturligtvis förvaras i därför af-sedda byggnader. I biskopsgården fanns en fatbur, som sköttes af fatburssvennen och fatbursqvinnan, der funnos ock visthus, korn- och råghus och spisekällare, hvilka sköttes af redesvennen. Denne hade hvarjehanda uppdrag. Han skulle hålla tillsyn öfver bryggaren, som skulle mälta, mala maltet och köra lagen samt besörja gödesvin med mäsik och drägg och akta att stigan ej blef tom. Redesvennen skulle vidare säga till gårdsfogden om färsk mat, färsk fisk och salt fisk, ägg, höns, gäss, lamm och villebråd, när så behof gjordes. Han skulle hafva tillsyn med fä-karlen och gödoxarne, med mjölkdejan i afseende på smör och mjölk, särskildt hur mycket smör hon samlade, han skulle hålla reda på hur mycket fogden sådde, han skulle mottaga afrad, land-gäld och tionde, se till att hägnader, vagnar, och slädar alltid voro i godt stånd, hvar lördag mottaga allt flott som under veekan samlats i stegerhuset m. fl. yttre göromål, till hvilka kommo några inomhus, som strax skola omnämnas.

Redesvennen var således en betydande person i biskopens hof. Vi kunna vid hans sida sätta en annan förtroendeman kökemästaren, hvilken är noga att skilja från kocken, som hade köket till sin embets-sfer: kökemästaren var hufvudet för större delen af tjänstepersonalen inom hus.

Att kocken, churu en underordnad tjänare, var en vigtig person förstår en hvar som vet att en romersk biskop under 1500-talet i allmänhet icke var någon asket. Man åt den tiden mycket, det fanns visserligen omvexling i maten, men det hela var temligen tungt, så mycket mer som den vätska, med hvilken maten företrädesvis blandades, var öl. Den handskrift, som å

dessa blad så ofta aberopats, innehåller äfven matsedlar, af hvilka några exempel förtjena att här anföras.

Om nyårsdagen inföll på en söndag serverades till middagen, bland annat, stekt kokött, villebråd, skinka, bringa, nyrökt färkött, färskt kokött, saltadt dito, nyrökta feta köttkorfvar, stekt hare och rådjnr, unghöns, hjerpar, »svinstek och dufvor, om de äro till», ostkaka, gammal ost med frukt. En sådan middag intagen 12-tiden, lade icke hinder i vägen för en supé med ett par eller tre kötträtter. Detta synes dock icke hafva varit den mest omtyckta anrättningen för en sådan dag, ty vid sidan står antecknad en annan matsedel med rubriken *aliter östgotico more*, annorledes på östgötavis, och der finna vi följande rätter upptagne: 1. grofstek (d. v. s. ox eller som det då hette kostek) och pastejer — 2. grofmat och groppenbraad (grytstek) — 3. kokött med salt spad samt lumber (filet de boeuf) — 4. stekta gäss med fyllning och hela höns — 5. påfoglar med ntslagen stjert, hjerpar, dufvor och smörmos — 6. borgar eller trän eller djur i bakverk samt strufvor af russin och mandel — 7. bakverk och äggost. Derest allt under året förrättades med samma grundlighet som den första middagen, hade ingen skäl att klaga.

Som en kyrkans man var biskopen naturligtvis förbunden att iakttaga fasta, han inlade till och med i det afscendet mycken förtjenst. Åtminstone vissa tider på året — vi tala naturligtvis icke om långfastan med dess veckor af försakelser — hade han till och med tre fastedagar i veckån, onsdagen, fredagen och lördagen. Vi få dock icke föreställa oss, att man de dagarne behöfde stiga hungrig från bordet. På en sådan fastedag förtärdes nämligen: 1. stockfisk eller välling (soekrad) eller hufvudkål med mjölk — 2. stekt och kokt sill eller torsk — 3. färsk fisk — 4. torkad gädda, gös eller braxen — 5. röding, makrill eller salt lax eller äggkaka. På qvällen samma dag förtärdes 1. risgröt, hirs eller gryn eller rofvor — 2. torsk eller sill — 3. spettfisk med lök eller ägg — 4. nötter och frukt. Fredagen var en större fastedag, då upptog matsedeln 1. kål eller välling — 2. stekt och kokt sill med nejönögon — 3. salt ål — 4. färsk fisk med salt spad — 5. mos af äpplen eller annan frukt — 6. små stekta fiskar med rofvor — 7. salt lax eller gelée — 8. äpplen, päron och andra frukter. Dock må erkännas, att det fanns en annan fredagsmatsedel, från hvilken äfven fisken var

utesluten. Den lydte: 1. örter — 2. stekta äpplen med olja — 3. äpple- eller päronmos — 4. stekt bröd med olja — 5. stekt bröd med bigot — 6. gorän — 7. nötter, äpplen och päron.

Allt detta förekom dock allenast när biskopen hade gäster. När sådana ej funnos, var matordningen enklare, men dock grundlig. Så t. ex. serverades under vanliga förhållanden hvar söndag mellan nyåret och fastan kokött, gris, rå och höns eller hare. Söndagsmat mellan påsk och pingst var rå, färskt eller salt kokött, gås eller höns eller hjerpar, orrhöns eller "fjäderhane", mellan pingst och den 29 juni lamm, salt rå, salt kokött, unghöns, gris eller salt gås, derifrån till den 29 september kokött och färskt, salt rå och unghöns, till och med den 11 november gås, efter denna dag färskt kokött eller salt hare och höns. Detta är dock allenast steken; naturligtvis serverades äfven annat.

Måltiderna intogos i flere rum. Biskopen, hans gäster och uppvaktning samt en del tjenare åto i den stora salen vid ett långt bord, honoratiores vid den ena ändan, resten vid den andra och rådde mellan de båda ändarne en stor olikhet. Allenast vid mycket högtidliga tillfällen serverades den öfre ändans mat rundt omkring hela bordet. I öfrigt var bord dukadt i den stora borgastugan, hvars väggar pryddes med skyttarnes och stallsvennens vapen, i den lilla borgastugan och i bagarestugan.

Vid biskopens bord iaktogs ett bestämt ceremoniel, som kräfde många personers biträde. Bordet dukades af redesvennen, bordsbön m. m. lästes af biskopens kansler, såvida icke någon andlig man af högre rang var närvarande. Men läsningen vid måltiden inskränkte sig den tiden icke allenast till böner, utan förelästes ordentligen vid bordet under ledning af kapellanen. Sannolikt räckte icke läsningen hela tiden, ty tvifvelsutan ålåg det äfven spelmannen att med sin fedla eller giga bereda förströelse. Skänken (munskänken) sörjde för drycken och biskopen betjenades af bissaren*) (förskäraren), som för sin tjänst använde

*) Bissaren eller bitsaren nämnes företrädesvis under medeltidens slut; hans namn, helt visst tyskt, betecknar den som skär i bitar. Kristiern II och hans gemål uppvaktades af hvar sin bitsare under måltiderna; dennes uppgift synes hafva inskränkt sig till att skära brödet, med bitsarekniven, och skulle brödet dervid hållas i en duk, bitsareduken. Bitsaren skulle äfven kredensa

bisserakrifven och bisseraduken samt dessutom hade vård om (synes det) biskopens knif, gaffel och sked. När måltiden närmade sig sitt slut framträdde bissaren med handduk, efterföljd af ett par svenner med kanna och fat, för att bereda gästerna tillfälle att tvätta sina händer, en åtgärd så mycket nödvändigare den tiden, som det då ingalunda var allmänt att använda gaffel och serviett icke brukades. Till sist stod sällskapet upp, kvarlevorna af maten togos till vara af redesvennen, bissaren lmnade hvad han under måltiden hade använt åt de lägre tjenarne o. s. v.

Huru eftermiddagen tillbragtes visar sig icke af handskriften, ej heller vid hvilka timmar på dagen måltiderna intogos. Helt visst gjorde "middagen" den tiden skäl för sitt namn genom att intagas kl. 12; i öfrigt stod man tidigt npp och gick tidigt till ro. En kapelldjekne och ett par tjenare sofvo utanför dörren till biskopens sofrum.

Men biskopens hofhållning fick icke vara beräknad utslutande på fredliga tider. Som prelaterna ifrigt deltog i tidens politiska förhandlingar och ingalunda nöjde sig med att spela en rol inom de lägre områdena, måste de vara beredda att ibland trotsa ganska stormiga vindkast. Derföre voro oek biskopsgårdarne beredda att trotsa en fiendehär. Historien berättar, huru i Uppsala erkebiskopsgården och i Linköping, i den äldre herr Sten Stures tid, biskopsgården belägrades och äfven togs. Ett minne af den hefastade biskopsgården få vi kanske se i det i sten arbetade skåp, som befinner sig i Linköpings domkyrkas kor, hvilket skåp har form af ett borgtorn med krenelerad öfverkant samt i hvarje öppning en krigare med gevär, armborst, en uppliftad sten e. d.

Af Linköpingsbiskopens borgbyggnader har ingen blifvit till våra dagar förvarad. Om deras väldiga matt och deras försvarsduglighet, utan att vara anordnade som fullständiga fästningar, kunna vi få någon aning genom att betrakta Strengnäs biskoparnes slott på Tynnelsö, af hvilket stommen ännu finnes kvar. För detta slott ega vi oek några uppgifter, som saknas för

maten d. v. s. smaka på den, på det konungen skulle vara säker, att den icke var förgiftad. Bissaren var således en hög förtroendeman och bekladdes hans embete ibland af riddare.

Hans Brasks gård och som äro af vigt för att komplettera bilden af en svensk prelats hofhållning i forna dagar, nämligen uppgifter om inredning och beväpning.

Inventariet upptager, i samma ordning (eller snarare oordning) som här, hufvudsakligen följande föremål: 24 borddukar, 14 handdukar, 10 par lakan, 6 par benvapen, 2 plator, 5 bröst(-harnesk), 3 par stålhandskar, 5 jernhattar, 6 sköldar, 2 pausar, ett skörte (af stålshifvor), en krage (af stallingar), 34 armborst, stiekade (skaffade) och ostiekade pilar, af hvartera slaget mera än en tunna, 12 stenbössor, af hvilka tre voro stora, tre lodbössor, 26 bösskammare (patronhylsor), 5 halftunnor bössepulfver, 3 verplar pulfver (krut), en träkanna med pulfver, 30 blylod i en lädersäck, 1,500 bösstenar, 2 par bordsknifvar, ett nytt, blätt och hvitt sparlakan, ett gammalt hvitt sparlakan, 23 hyenden, 4 bänkläden, 2 gamla bonader, 21 underbolster, 10 hufvudbolster, 3 täcken, 4 ryor, 17 äkläden, 7 tapeter, en finsk vepa (ylletäcke), ett hufvudfat, en noppösäck, en hufvuddyna, 15 djurlhorn, en klo (litet dryckeshorn), 50 hudar, ett handfat af smidt tenn, 3 mulöger (metallskålar), 3 skåp, en ark (kista), 22 grytor, en stekpanna och en kopparvanna, som sattes under steken då den stektes, 5 kopparkannor, 3 tennkannor, 2 stora kopparfät till allmoseutdelning, 6 ljusstakar, 2 halster, 1 jernspett, en mortel, ett kryddsikt, 3 messingskittlar, 4 kopparkittlar, hvar och en rymmande 6 ämbar, en bryggpanna, 4 st. bryggkar, de två större på 16 kannor, 4 tennflaskor, 2 spisflaskor af stål, 2 stora läglar af läder, 4 såar och 2 baljor. Vidare uppräknas smedsredskap, snäckor och båtar med tillbehör, husdjur och kapellredskap, hvilka vi här kunna förbigå.

Emellertid kunna vi ingalunda ause denna inventarieförteckning gifva ett fullständigt begrepp om inredningen i ett biskopligt slott — af Tynnelsö många rum hade de allra flesta fått stå tomma, derest mera der icke funnits än det ofvan uppräknade. Detta torde hafva varit allenast det som hörde till den permanenta uppsättningen, företrädesvis i de lägre rummen, som begagnades af tjänstefolket. Det var förmodligen hvar biskops ensak att inreda de rum, som af honom personligen begagnades. Den här anförda förteckningen är uppgjord år 1443, samma år som biskop Thomas afled och sannolikt innan hans efterträdare biskop Erik hade hunnit företaga någon ny inredning.

Till den krigiska personalen i Lindköpings gard höra af de uppräknade tjenarne höfvidsmannen (förmodligen någon väpnare), väpnare och svenner, bösseskyttar, pulfvermakaren (som tillverkade krnt) samt antagligen äfven styrmannen och båtsmännen.

Instruktionen för höfvidsmannen innehåller några drag, som förtjena här antecknas. Han förmanas »att hafva Gud och rättvisan för ögonen samt att tillse att folket är färdigt med häst, harnesk och alla vapen, så att de kunna vara ostraffliga på marken för rikets fiender bland andra goda karlar, så att de eller deras husbonde icke föraktas». När folket var så mycket, att det delades i lika rotar, skulle han till rotmästare sätta »tröste och åtvaktige» karlar, som icke genom glömska vålla någon skada. Han skulle hafva aga på dem som följa honom, att stöld, rof eller annan »obeqvämighet» icke föröfvas inrikes. Han och rote-mästaren skulle hafva noga reda på när tienstgöring förekommer, och icke derom spörja andra, ty då torde deras folk få gå ut förr än deras tur kommer. Minst en gång om dagen skulle han tala vid rikets höfvidsman eller högsta befälhafvaren och då alltid gifva god tröst. Någon enväldsherre var höfvidsmannen icke, ty han var skyldig att rådslå med de goda karlar som följde honom, hvad helst företagas skall, om något förekommer, så att han ej är ensam om rådet ehvad hända kan. Å andra sidan, gent emot det gemensamma befälet, hade han en viss sjelfständighet, ity det ålag honom att när andra sovvo, se till »huru han med uppsåt och fördel skall hafva sina anslag mot fienden». När örliget var slut och hemlof gafs, skulle höfvidsmannen skaffa sig bref af öfverbefälhafvaren med intyg om sitt förhållande.

De föreskrifter, som gälla gemenskapen (hofmännen), äro för vidlyftiga att här införas. I dem heter det visserligen, att det är bättre att manligen och ärligen dö än att skamligen lefva, samt att en god krigare bör hafva för ögonen Gud, kyrkan och klostren samt sin egen ära och rykte, men eljes sökte man mera vädja till folkets praktiska förstånd än till fosterlandskärleken och hederskänslan. Folket förmanas, att vid gästning under ntmarschen vara hyggligt, så att man kan komma igen, att icke rymma under kontungens baner, ty som straffet är drygt, är det bäst att taga sig till vara. »Det är radligt, heter det äfven, att hvar och en förser sig med süm och sko till varger-

ning, ty ofta händer, att man för en sön mister en sko, för en sko en häst, för en häst en man och för en man ett land».

Att gifva en fullständig skildring af en svensk medeltidsbiskops hof d. v. s. en skildring så rik att man kan anse hvar enda del vara på ett vederbörligt sätt uppnärksammat, ligger icke inom möjlighetens område, ty material därför saknas; våra källskrifter äro ytterst fattiga på interiör-bilder. Det är att beklaga, ty de andliges prakt är ett ytterst framstående drag i taffan af vår medeltid. Af denna anledning har jag trott, att föregående skizz bör kunna vara af ett något allmänare intresse.

Några tankar vid underrättelsen om raserandet af en af våra äldre kyrkor från medeltiden.

Af *Sigge Ulfsparre.*

Ehuru lifaktigheten, att samla våra fornminnen tillhoppa af skilda bevekelsegrunder är under denna tid ganska stor, finnes likväl hos den större allmänheten en känsla, som är af all annan natur än ett sannt intresse för deras bevarande och vårdande.

Hvad de gamla kyrkliga templen och de uti dem förvarade äldre föremål beträffar, har man häruti en sorglig erfarenhet; det är visserligen en gifven sak, att medeltidens kyrkobyggnader mycket ofta ej kunna motsvara nutidens fordringar, sedan dels gudstjensten blifvit förändrad, dels folkmängden allt mer vuxit, men det är därför ej sagdt, att det icke kan undvikas, att den ena gamla kyrkan efter den andra skall nedrifvas. Hvarför kunna de ej få stå kvar sasom herrliga ruiner och sålunda få blifva verkliga prydnader för den plats, der de befinna sig? Man kan ej säga, att de behöfvas som material för den nya kyrkan, då man nu ej bygger kyrkor af kullersten, hvaraf de flesta från medeltiden äro uppförda, hvilka nu den ena efter den andra gå sin undergång till mötes.

Uti månget gammalt tempel finnas monumentala verk, som länge skulle kunna bevaras, om blott förstörelselusten och vinningsbegäret hämmades. Tidens tand, ehuru förtärande, gnager dock ej så fort som obildade människors handlingssätt härutinnan.

Nyligen lästes i tidningarna en underrättelse om en gammal kyrkas raserande. Det flere hundra år gamla templet, som säkerligen ännu många tiotal af år skulle hafva trotsat tidens åverkan, maste med domkraft nedbrytas, och då man ej på annat sätt kunde få makt med sjelfva tornet, var det det radi-

kalaste att spränga alltsammans i luften. Ej kan denna handling kallas ädel, ty den är af den natur, att den väcker en känsla af bedröfvelse. Är den åter icke klandervärd, då kunna vi vänta oss hvilken dag som helst att finna våra andra gamla tempel, som nu ej kunna uppfylla tidens fordringar, och öfriga ruiner sprängda i luften; ty materialet, som nu tyckes vara hufvudsaken, är så nära till hands. Berättelsen slutar sålunda: "Ögonblicket var högtidligt och danet hördes på flere miles afstånd."

Tänk, om ett och annat sådant vandalistiskt dan äfven ljuder öfver till Gotland och der kommer att utbreda samma skämda smak — måtte någon då nppträda som försvarare af Gotlands herrliga ruiner! Der skulle blifva ett rikt fält för vandaliska atgärder, såvida den regeln skall blifva gällande, att det icke kan undvikas nedbryta de gamla vördnadsvärda templen, om folkmängden ökas. Må dessa åldriga minnesmärken få vara fredade och såsom ruiner qvarstå, vittnande för efterverlden, hvad icke allenast kraft och arbetsamhet under medeltiden kunnat uträtta, utan äfven och framför allt hvilket sant trosnit då förefans. Det gamla som skall försvinna borde väl dock ännu kunna få i lång tid blifva ett beaktansvärdt föredöme för kommande släkten.

Erfarenheten visar till fylles att penningbegäret och odlingslustan i förening med liknöjdheten äro mera öfvervägande än intresset för bevarandet och vardandet af forntida minnesmärken. Är det på landsbygden fråga om att söka skydda en fornlemning på odelbar mark, heter det: "den måste bort då jag vill odla platsen".

Dessa stensättningar, som uti de flesta fall utgöra hviloplatsar för de döde, anser man utan betänkande lämpliga som material vid diverse byggnaders nppförande.

För ej så lang tid tillbaka hade dessa af förfädren fridlysta grafplatser en så att säga försvarare nti mer och mindre stark förebråelse som träffade grafnbbarne; nu tyckes känslan dervidlag allmänneligen erhållit en anstrykning af råhet, då minnesvårdar, grafplatser och monumentala verk af egennyttiga bevekelsegrunder sköflas.

Värdigare vore att visa mera pietet för fädrens minnen och det är detta, som uti folkskolorna borde inplantas, ty det hörer

ovilkorligen till den samma bildningen, och man borde hafva rätt att fordra, att folkskoleinspektörer och lärare varmt ifrade för denna sak och att sålunda förstörelsen af landets förmögenhet måtte upphöra och att deras bevarande och vårdande måtte utgöra ett af de mål, till hvilkas uppnående man söker uti skolorna nedlägga frön; vill man ej detta mål, utan låter liknöjdheten få fritt insteg, då kan den tanken vara nära till hands att vår tids upplysning, trots det myckna talandet om framåtskridande bildning, är kommen på villospår och att således ännu mycket ogräs återstår att bortrensa på upplysningens och den samma bildningens fält.

Fornlemningar i Vestkinde socken på Gotland,

på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad undersökta år 1877

af

Fredrik Nordin.

Graffältet i "Kornettskogen".

Beskrifning å de 27 grafvar, som år 1876 undersöktes å detta fält, är meddelad i tredje bandet (sid. 257 o. följ.). Undersökningen fortsattes år 1877 och gaf följande resultat.

28. *Kummel.* Beläget i graffältets vestra del, nära en åker tillhörig Vis' hemman. Det höll 14 fot i diameter och 1 fot i höjd samt bestod af kalk- och kullerstenar och mellan dem grus. Det var nästan alldeles öfverväxet af gräs. Bottenstenarna befunnos vara vida större än de, som lågo upptill i kumlet. Längs kanten gick en *rad* af väl lagda *kalkhällar*, hvilkas öfre yta låg i jernhöjd med marken. Innanför denna ring bestodo bottenstenarna till större delen af kullerstenar. Mellan två af dessa senare hittades, 3 fot från nordöstra kanten, en mängd *kol*, som det tyktes af furuträd, liggande i rader efter den brända träbitens längdriktning. Somliga af kolen voro endast halfbrända, andra åter förmultnade och sönderfallna i små smulor. Sedan bottenstenarna blifvit undanskaffade, märktes 4 *större kalkhällar* af 3 å 4 fots genomskärning, hvilka lågo efter hvarandra i riktning NO.—SV. Derunder vidtog den gula bottensanden. Detta i förening med den omständigheten, att inga kantsatta hällar syntes till, gjorde, att jag ej väntade finna något på den plats, der hällarna legat.

Snart stötte jag dock på en *hufvudskål*, och småningom visade sig hela det öfriga *skelettet*, liggande i samma längdriktning, som de ofvannämnda hällarna, med hufvudet åt NO. Det låg på venstra sidan med ansigtet åt SO. Högra armen och båda knäna voro böjda, armen nedåt och knäna uppåt. Det venstra lårbenet gick i nästan rät vinkel ut från höftbenet. Ryggkotorna voro nersjunkna mellan båda sidornas refben. Af tänderna funnos kvar 3 i öfverkäken och 9 i underkäken. Hufvudskålen i öfrigt var rätt väl bibehållen. Af skelettets öfriga ben voro de på venstra sidan mest skadade, emedan, såsom ofvan nämnts, skelettet låg med denna sida nedåt. Venstra fotens ben saknades alldeles, med undantag af några tåben. Att benen på denna sida voro skadade, är så mycket mindre att förundra sig öfver, som skelettet låg på bara sanden utan något underlag af hällar.

Dess hela längd tyktes hafva varit vid pass 1,50 meter (5 fot).

Under det nedersta refbenet på högra sidan hittades en liten *glasperla*. Bland fingerbenen fanns ett, hvilket var omgifvet af en liten *bronsring*. Ringen hade ergat af sig på detta och de närliggande benen, så att de voro alldeles gröna. — Längre ned under högra underarmens ben, strax vid armbågen, låg en *jernbit* instneken. Slutligen påträffades 2,2 em. nedanför det högra hälbenet en *jernknif*, liggande med tången uppåt skelettet.

Glasperlan är af aflångt rund form och är innti öfverdragen med en gul hinna. Det ser nästan ut, som innanför denna senare ytterligare en hinna eller rättare tunn hylsa är inlagd. Den skönjes i perlans båda ändar och rör sig, då man kommer vid densamma. — Perlan är 7 mm. lång och håller 5 mm. i tvärgenomskärning.

Bronsringen är af trind form med yttre sidan något kullrigare än den inre. Han är mycket förderfvad af erg, och en bit af 1,3 em. längd är bortfallen. Tjockare än den ring, som fanns vid den första af 1876 års undersökningar, skiljer han sig för öfrigt från denna senare derigenom, att han alldeles saknar sirater. — Diametern är 2,3 em., bredden 3 mm. och tjockleken 1 à 2 mm.

Den under högra underarmsbenen instuckna *jernbiten* är sönderfallen i två delar och för öfrigt så starkt angripen af rost, att det är vanskligt afgöra, hvad bestämmelse den en gång haft. Dess längd är 6,8 em.

Jernknifven är af samma typ som de öfriga knifvarna från detta grafält. Spetsen är afbruten. På tången ser man ännu lemnningar efter träskäftet, som en gång omgifvit densamma. Det raka bladet är starkt förstoradt och förändradt genom en mängd rostknölar. — Hela knifvens längd är 8,3 em., tångens 3,2 em., bladets bredd 2 em. och tjocklek i baken 1 em.

29. *Graf vid rest kalkhäll*, som stod 26 fot NO., med 12 graders dragning åt Ö., om föregående kummel. Hällen var 59 em. bred, 12 em. tjock och 10 em. hög ofvan jord, samt stod i riktning N.—S. med 5 graders dragning åt NO.—SV. Dess hela höjd var 80 em. och dess största bredd under jordytan 64 em. Intet grus påträffades här under gräsvallen, men i stället mörk jord, hvilken, när vi hunno längre ned, blef allt svartare samt visade sig vara *aska*. Lagret gick djupast ned på östra sidan, der det slutade 38 em. från hällens rot samt således höll omkring 32 em. i djuplek. På samma sida sträckte det sig 20 em. från hällen, på norra sidan 10 em., på vestra 36 em., samt på södra 18 em.

På östra sidan lägo *brända ben* inblandade i askan samt äfven på vestra sidans norra del, på hvilket ställe äfven förekom en rätt stor myckenhet *kol*. För öfrigt funnos i askan inblandade en mängd småstenar, af hvilka somliga voro alldeles sönderbrända.

30. *Kummel*. Låg 20 fot VNV. om det under N:o 28 beskrifna och var hopförddt af samma slags beståndsdelar som detta. Det höll 15 fot i diameter och 1 fot i höjd. Bottenstenarna utgjordes äfven här af stora kullerstenar innti, samt utomkring dem af en väl lagd *ring* af större och mindre *kalkhällar*, hvilken fortgick utan något afbrott och var nästan cirkelrund. I midten var en liten yta, der det ej fanns några bottenstenar. Jag lät karlarne gräfva djupt ned der, såväl som öfverallt annorstädes inom ringen, men gjorde intet fynd.

31. *Kummel*. Låg 34 fot N. om det föregående, var litet öfvervuxet och bestod till större delen af kullerstenar. Dess diameter i N.—S. var 14 fot, i Ö.—V. 16 fot och dess höjd 1 fot. Från norra sidan gick en liten sänkning in till midten 2 fot bred och 0,5 fot djup. Äfven här lågo i botten stora kullerstenar, något blandade med kalkhällar, samt derutomkring *en ring af större kalkhällar*, hvilken på tvenne ställen var afbruten, litet i S., men mest i N., der den 5 fot vida öppningen på hvarje sida utmärktes af en på kant nedsatt *kalkhäll*. Det var på samma ställe, som den ofvan omtalade sänkningen i kumlets yta gick inåt dess midt. När jag sammanförde dessa båda omständigheter, trodde jag mig af dem kunna sluta till, att jag här, ehuru i kanten af kumlet, hade för mig en graf, något som jag förgäfvos letat efter i dess inre. Snart påträffade jag ytterligare *tvenne hällar* stående i rät vinkel mot de förra, den ena inom, den andra utom kumlets bottenyta. De stodo på 3,5 fots afstånd från hvarandra, den norra i V.—Ö., den södra med en liten dragning åt NV.—SO. Dessa båda sistnämnda hällar stärkte mig ytterligare i min förmodan, alldenstund den figur, som bildades af alla fyra hällarna, utgjorde, om linierna droges ut, en rektangel, och dessutom funnos derinuti flere kullerstenar, liksom ditlagda för att täcka något underliggande. Min gissning befanns emellertid vara ogrundad, ty allt, som påträffades var några *furukol*, liggande uti den af hällarna omgifna platsen något öfver 1 fot från den östra hällen, samt ett *obrändt djurben*, stående med den snedt afslagna ändan nedåt alldeles invid södra ändan af samma hälls yttre sida. Dessa båda fynd torde ej vara af den beskaffenhet, att de kunna styrka min ofvan uttalade förmodan.

Inuti kumlet påträffades, som redan sagts, ingenting.

32. *Rest kalkhäll*, som stod 28 fot från kumlet 40 i riktning NO. derifrån. Dess längdriktning var NV.—SO. med 15 graders dragning åt N.—S. Föga höjd öfver marken, höll han 80 em. i bredd och 14 em. i tjocklek.

Hvarken grus eller något annat fanns vid denna häll.

33. *Graf vid rest kalkhäll*, som stod i midten af graffältet mellan båda stigarna, som leda från Rondals boställe till Klinte-

gårdar. Hällan var 26 em. hög ofvan jord, 96 em. inalles, 46 em. bred och 10 em. tjock samt stod i NO.—SV. med 10 graders dragning åt N.—S. Under torfven låg något *grus* samt en och annan *kullersten*. En låg *gråstensflis* stod på östra sidan. Vid hällans rot fanns ett *lager af aska och brända ben*, hvilket höll 40 em. i djup och gick 10 em. ned under hällan, samt sträckte sig 20 em. åt alla sidor om densamma.

34. *Graf vid rest kalkhäll*, som stod 10,7 fot SO. om den förra, höll 26 em. i höjd ofvan jord, 97 em. inalles och 29 em. i fyrkant, samt stod i riktning Ö.—V. med 10 graders dragning åt SO.—NV. Intet *grus* märktes under gräsvallen. Omkring och under hällans rot låg en stor massa *aska, kol* och *brända ben*, den största samling af detta slag, som jag påträffat i dylika grafvar. Stenen var tydligen stäld på denna bädd, hvilken gick 10 å 15 em. ner under stenen och 6 em. upp längs med dess sidor, samt sträckte sig åt alla håll 15 em.

35. *Rest kalkhäll*, som stod 60 fot S. om de båda föregående och höll i höjd ofvan jord åt V. 18 em., åt Ö., der marken var mera nersjunken, 33 em., i bredd 80 em. samt i tjocklek 15 em. Dess riktning var NO.—SV. med 15 graders dragning åt N.—S. Under gräsvallen mötte ett 16 em. tjockt *lager af kalkflisor och torf*. Derunder lågo *tvenne kalkhällar*, en vid den stående hällens södra ända och den andra vid norra ändan af dess vestra långsida. Under denna senare häll fanns något litet *aska* och *kol*.

Två gråstenar stodo till stöd på östra sidan om den resta hällan något längre ned än de båda liggande hällarna.

36. *Ringformig stensättning*. Låg på norra sidan om Klintegårda nya stadsväg, alldeles bredvid densamma. Den var satt af stora *kullerstenar*, inom hvilka en fyllning af dylika samt af jord och en och annan *kalkhäll* var lagd. Det hela bildade en jenn yta, om man fränsar några hålor, som tillkommit i senare tid. Ringen mätte 30 fot i diameter och höjde sig 0,5 fot öfver den omgifvande marken. Strax utanför ringens södra kant låg en väldig *kalkhäll*, 6 fot lång och 2,5 fot bred. Jag lät taga upp densamma och undersöka stället noga, men fann ingenting.

Strax derbredvid innanför ringen påträffades deremot en myckenhet *kol*. Längre in, 10 fot från ringens yttre kant, hittades *obrända ben* och 5 fot derinnanför bitar af en *hufvudskål*. Der sammastådes lågo flere *obrända ben*, bland annat *fingerben*, och en *djurtand* samt en *bit af en lerkruka*. Något längre in påträffades ännu ett *ben*, hvilket tycktes vara *brändt*, samt en fot derinnanför, nästan alldeles midt i ringen, en liten i spiral hoprullad *bronsskena*, 13—15 mm. bred. Ännu en *sanling ben* anträffades 5 fot Ö. om det sistnämnda fyndstället och 9 fot från ringens östra kant. Bland dessa tycktes två vara *brända*. Slutligen hittades under en af sjelfva ringens stenar i nordöstra kanten en mängd små bitar af ett ganska groft *lerkärl*.

37. *Graf vid resta kalkhällar*, stående bland den samling af dylika hällar i graffältets södra del, hvilken under tjolårets undersökningar 8, 9, 10, 11, 20 och 21 är omnämnd. Hällarna stodo alldeles invid östra kanten af den till Rondals boställe ledande gångstigen.

Hällen *a* var 1,10 m. bred, 6 cm. tjock, 12 cm hög ofvan jord och 1 m. inalles.

Hällen *b*, hvilken stod 1,32 m. SV. om den förra, var 41 cm. bred, 12 cm. tjock, 15 cm. hög ofvan jord och 46 cm. inalles.

De stodo båda i riktning N.—S. med 15 graders dragning åt NV.

Omkring *a* sträckte sig under torfven ett *gruslager* till en half meters afstånd åt alla håll. Omkring *b* fanns deremot intet grus. Under gruslagret kring *a* låg en *askbädd*, som sträckte sig till 40 cm. bredd på båda sidor om hällen, på den östra till ett djup af 45 cm., på den vestra 36 cm. Askan var uppblandad med *brända ben* samt något *kol*.

Invid hällens östra sida stodo *tre mindre kalkhällar* och utanför dem en *kullersten* samt vid dess vestra sida *två kullerstenar* och en *kalkhäll*. Öfver, omkring och mellan dessa låg *askbädden*.

På östra sidan om hällen, 20 cm. från dess södra ända, 55 cm. under jordytan, stod ett *halft sköldkandtag* med den hela ändan nedåt. Niten satt ännu kvar. På samma sida längre åt N. låg ett höjdt *svärd* med eggen nedåt och inuti detta en *sköldbackla* med toppen nedåt. Den förstnämnda kullerstenen var

lagd öfver svärdet. Invid sköldbucklan hittades äfven en *bronsnit*. Alla de tre sistnämnda sakerna lågo på samma djuu som sköldhandtaget.

På vestra sidan hittades ett *böjdt jernbeslag*, hvilket var försedt med en ögla, samt ett *afbrutet dylikt*. En *spjutspets* hittades äfven, stående med spetsen nedåt alldeles invid bällens norra ända. Sakerna på denna sida lågo i jernhöjd med dem på den andra.

Sköldbucklan är ej liksom de öfriga, hvilka funnits på detta graffält, försedd med någon utdragen spets. Hon är äfven i öfrigt af simplare form och arbete än dessa. Den öfre litande delen, som på de öfriga, t. ex. den under fig. 9 i redogörelsen för fjolårets undersökningar afbildade, gör en temligen skarp vinkel mot den nedre mera vertikala delen, bildar på denna en mycket svag vinkel mot denna del. På ena sidan är hon skadad genom en ända från toppen gående remma. Denna remma, hvilken är ganska bred, har antagligen uppkommit derigenom, att bucklan så starkt anfräts af rost på det ställe, der hon varit hopsatt, att en remma uppstått. Äfven på den motsatta sidan är hon skadad, i det att en del af nedre kanten är bortfallen. — Strax vid den nämnda remman sitta på den horisontalt utvikta undre kanten två små hål helt nära hvarandra blott med 1,3 em. mellanrum. Antagligen har bucklan äfven i den motsatta kanten varit försedd med ett eller tvenne dylika hål. Hennes höjd är 9,8 em., vidd 15,2 em.

Sköldhandtaget, liksom bucklan af *jern*, är mycket skadadt. Dess ena ända saknas, såsom ofvan är nämnt, och dess bibehållna del har en skarp bräcka, så att den knapt håller ihop. Handtaget tyckes i helt tillstånd hafva haft annan form än det under ofvannämnda fig. samt i Montelii *Svenska fornsaker* fig. 290 afbildade. Visserligen är det så angripet af rost, att man endast med svårighet kan sluta till dess ursprungliga form, men det vill likväl tyckas, som denna varit jernbred, ej såsom på de förut nämnda, smal på midten, utböjd och bred åt ändarna. Doek synes strax innanför niten en ingröpfung på handtagets båda sidor. Dylika ingröpfungar tyckas äfven hafva funnits i den ändan, som saknar nit. Handtagets längd är 14,3 em. och dess största bredd 2,3 em. Niten är 2,3 em. lång.

Spjutspetsen, lik den från fjolårets undersökning 24, har svagt upphöjda äsar. Dess hela längd är 30 em., sjelfva bladets 19 em., dess bredd 4 em., tjocklek 1 em. Holken är 2,4 em. i genomskärning.

Jernsvärdet är liksom det från fjolårets undersökningar 7 och 24 eneggadt, men skiljer sig från dessa i hänseende till handtagets form. Detta senares bakre sida utgör nämligen en omedelbar fortsättning af sjelfva svärdets, såsom förhållandet är med det under fig. 281 i Montelii *Scenska fornsaker* afbildade, hvilket det för öfrigt i det närmaste liknar. På främre (den åt eggen vända) smalsidan är tången försedd med sirater, bestående af tvenne rader insänkta linier, hvilka mötas på midten och der bilda en trubbig vinkel. De sträcka sig mellan den nedersta och uellersta af de tre nitar, med hvilka tången är försedd. Tångens form och tillvaron af nitar angifva, att tången icke kan hafva varit instucken i något handtag, utan på hvardera sidan måste hafva varit försedd med en skifva af trä eller annat ämne. Nitarna äro 1,7 em. långa. Handtaget torde således hafva haft ungefär denna tjocklek. Strax uppe vid tången sitter en stor rostklump i form af en hylsa rundt omkring svärdet. — Hela svärdets längd är ungefär 56 em., bredd 5 em., tjocklek i baken 0,5 em. Tångens bredd är nederst 2 em., tjocklek på framsidan 0,9 em. I baken är tången mycket smalare.

De *tvenne jernbeslagen* hafva antagligen tillhört svärdsslidan. Det ena är oskadadt, det andra endast fragment. — Det förra är, såsom ofvan nämnts, försedt med en ögla. Det är bildadt af en smal, 5 mm. bred jernten, tillplattad och derigenom bredare i båda ändarna, hvilka äro omböjda, så att det hela kunnat omfatta svärdet. Hela tenen är 8 em. lång, iure afståndet mellan de båda böjda ändarna 6,3 em., ögla 1,5 em. i genomskärning. — Fragmentet saknar ögla och är 3,8 em. långt.

Bronsniten har ett ovalrundt hufvud, bildadt af tunn plåt, 1,5 em. i genomskärning. Stiftet är 1,2 em. långt och 2 mm. tjockt.

De brända benen voro *menniskoben*.

38. *Graf vid rest kalkhäll (a)*, stående alldeles invid östra kanten af den till Rondals boställe ledande gångstigen. Under-

sökningen utsträcktes äfven till tvenne nära intill stående hällar (*b* och *c*).

Hällen *a*, hvilken af de tre hällarna stod längst åt Ö., var 68 em. bred, 14 em. hög ofvan jord, 117 em. hög inalles samt 8 em. tjock. Riktning N.—S. Hällen *b* var 35 em. bred, 4 em. hög ofvan jord och 11 em. tjock. Riktning N.—S. med 5 graders dragning åt NV. Hällen *c*, knapt synlig ofvan jord, var inalles 60 em. hög. Riktning N.—S. med 10 graders dragning åt NV.

På östra sidan om hällen *a* stodo två kullerstenar och på vestra sidan en kalkstenshäll till stöd för hufvudhällen. Något litet *grus* låg under gräsvallen närmast omkring hällen, och derunder på östra sidan utmed hela dess längd ett *asklager*, 50 em. djupt och 22 em. bredt. I öfversta delen af detta lager hittades något litet *kol* samt ett *brändt ben*.

39. *Rest kalkhäll*, stående aldeles invid vestra sidan af den stig, som leder från arbetskarlen Petterssons boställe till Rondals. Hällen var 68 em. bred, 5 em. hög ofvan jord och 62 em. inalles samt 14 em. tjock. Intet anmärkningsvärdt påträffades.

En större *gråsten*, som låg vid hällens södra ända, upptogs, och platsen, der han legat, undersöktes, men ingenting anträffades.

40. *Kummel*, liggande i samma del af graffältet, som kumlet 28, och 49 fot ONO. om detsamma. Det var något bevuxet med gräs. Dess höjd var 1 fot och dess diameter 18 fot. Till största delen bestod det af kullerstenar. Äfven här lopp en *krets* af väl lagda *kalkstenshällar* rundt om kumlets botten. Bottenstenarna inuti kumlet utgjordes både af kullerstenar och kalkstenar med undantag af midten af kumlets botten, der i riktning NO.—SV. en sträcka af 6 fot var betäckt endast med *kalkstenshällar* liggande i *tvenne rader*. Å båda sidorna sluttade de inåt, så att derigenom en sänkning uppstått.

Det visade sig, att dessa hällar utgjorde täckhällarna till en *grafkista*, hvars väggar bildades af små tunna på kant satta kalkstenshällar. Då sidohällarna sålunda ej kunnat bilda något säkert stöd för täckhällarna, var det naturligt, att dessa senare

skulle gifva vika för trycket ofvanifrån, isynnerhet som kistan inuti endast till hälften var fylld med grus och sand. Kistas form var lång och smal. Hela dess längd utgjorde 2,55 m., dess bredd åt SV. 64 cm., 45 cm. på midten samt 54 cm. åt NO. Täckhällarna voro till antalet 7. Sidohällarna voro på vestra sidan 9, på östra 8, på södra gäveln 3 och på norra 2, de senare stående den ena inför den andra. Hällarna på båda långsidorna tycktes ursprungligen hafva lutat utåt, så att grafven varit bredare upptill än nedtill. Två af vestra långsidans hällar hade fallit in i kistan.

Botten af kistan var innanför sidohällarna belagd med *kalkstenshällar*, och på dessa låg ett *skelett* med hufvudet åt NO., ansigtet åt SV., samt med högra sidan vänd nedåt.

Hufvudskålen var väl bibehållen, utom på högra sidan, med hvilken han låg nedåt. Högra öfver- och underarmens ben lågo under refbenen och ryggkotorna i nästan rak linie. Venstra armens ben lågo utmed samma sida på sådant sätt, att underarmens båda ben lågo inunder öfverarmens. Den dödes arm hade således varit så starkt böjd, att underarmen legat uppåt under öfverarmen. Handlagets ben och fingerbenen lågo i nära spetsig vinkel mot båda underarmsbenen. Venstra lårbenet låg tvärs öfver det högra. Hela venstra benet låg rakt utsträckt. Det högra var deremot starkt uppdraget nästan i rät vinkel emot bälen. Skelettet var nästan fullständigt och var väl bibehållet. Så voro t. ex. alla refbeneu på högra sidan bibehållna; endast ett på den venstra saknades. Hals-, rygg- och ländkotor funnos alla. Af hand- och fotben saknades deremot några. Från hufvudskålens öfversta kant till nedersta fotbenet var 1,74 m. Bottenhällarna, på hvilka skelettet hvilade, lågo 60 cm. (2 fot) under den omgifvande marken.

I norra hörnet af kistan, 23 cm. från hufvudskålens öfre kant, stod på bottenhällen ett med ett litet handtag eller öra försedt *lerkärl*. Alldeles invid venstra hälsenet låg ett *skålförmigt lerkärl*. Båda voro fyllda med sand. På ett afstånd af 8 cm. ofvanför detta senare kärl låg en *jernknif* instneken mellan vadhenet och skenbenet. Under knifspetsen hittades en liten bit af en tunn *bronsplåt*. På östra sidan om skelettet, 10 cm. från venstra knäskålen, lågo några små *bronsbeslag*. Under korsbenet hittades i en springa mellan tvenne bottenhällar en för-

rostad *jernsölja*. Bland gruset och sanden, som täckte skelettet, förekommo *några träkol*. Huruvida de afsigtligen eller tillfälligtvis nedkommit i grafven, vågar jag icke afgöra. Mig föreföll det, som de af en händelse kommit att följa med sanden, eftersom inga spår af aska eller någonting annat brändt förefunnos.

Det med ett öra försedda *lerkärlet* är af mera hoptryckt form än det fig. 6 i redogörelsen för fjolårets undersökningar afbildade samt fig. 395 i Montelii *Svenska fornsaker*, från hvilka det äfven skiljer sig derigenom, att dess nedre del ej är så inbugtad som dessas, samt att det, som nämnt är, är försedt med öra. Nedanförl halsen löpa tvenne rader inslagna punkter. Örats öfre kant är rak, den nedre inbugtad. Både oifvan- och nedifrån är örat snedt afskuret, så att det ytterst slutar med en trubbig vinkel. Ett litet rundt hål är borrhadt genom örat nära dess inre kant. I godset äro inblandade små glimmerbitar. För öfrigt är det ganska groft. Det ser ut, som kärlet skulle varit bestruket med något glänsande ämne inuti.

Det är 10,5 em. högt, 12 em. vidt i mynningen, 14 em. öfver den bugtiga delen och 8 em. i botten, alla måtten tagna utvändigt. Örat är 2,5 em. långt och 3 em. bredt. Godset är ungefär 5 mm. tjockt. Tjockast är det i botten, eller 8 mm.

Det andra vid skelettets fötter stående *lerkärlet*, hvilket saknade handtag, är formadt som en rund skål och liknar alldeles 390 i Montelii *Svenska fornsaker*. Det var rätt väl bibehållet, då det fanns, men har sedermera genom luftens inverkan skadats. Godset är groft och omkring 7 mm. tjockt. Hela kärlets höjd är 10,5 em. och dess vidd i öppningen utvändigt 6,5 em.

Jernknifven, af den vanliga formen, är hårdt angripen af rost. På hvardera sidan sutto två *jernskifvor*. Måhända äro de lemningar efter någon slida. Att de skulle utgjort delar af sjelfva knifbladet, är föga antagligt, emedan det hela är alldeles för tjockt (2 em.). På tången sitta ännu lemningar kvar efter *träskafvet*. Hela knifvens längd är 14 em., bladets största bredd 2,5 em., dess tjocklek i baken 2 em.

Jernsöljan af afrundad enkel form, är i ena hörnet besatt med en stor rostklump och för öfrigt starkt angripen af rost. Hon håller 4,5 em. i längd och bredd samt är 0,7 å 1 em. tjock.

Af *bronsbeslagen* äro tre bildade af tunna bronsplåtar. Det största af dem är böjdt samt något skadadt i kanterna, men för

öfrigt rätt väl bibehållet och har till och med flerstädes kvar sin ursprungliga gula glans. Det är af långdragen smal form, bredare på midten, smalare åt båda ändarna. Längs med hvardera kanten går en smal upphöjd rand, mellan dessa, nära hvardera ändan, finnes en ring och mellan dessa ringar löper en rand af samma utseende som de vid kanterna. Alla dessa prydnader äro drifna bakifrån. Öfre ändan är genomborrad. Hela beslaget är ungefär 8 cm. långt och 1,3 cm. bredt.

De två öfriga af de nämnda tre sakerna äro endast fragment. De tyckas ej hafva haft alldeles samma form som det först beskrifna. Antagligen hafva de hört tillsammans, ty båda hafva samma långdragna form och äro vid kanterna försedda med en upphöjd rand. Det ena är genomborradt, det andra försedt med en nit, hvilken antagligen förenat dem båda. De äro 1 cm. breda och det ena 2,2 cm. långt, det andra 1,5 cm.

Två af de funna *bronsbeslagen* äro hvardera bildade af en klen *bronsten*, hvilken är sammanböjd i form af en aflångt fyrkantig ögla. Den ena är oskadad, den andra blott ett fragment. Den förra är 1,3 cm. lång samt 8 mm. bred.

De tre återstående *bronssakerna* tyckas hafva haft samma form. Den bäst bibehållna består öfverst af en liten omvänd *skål*, på sidorna försedd med tvenne flikar, hvilka först gå rätt ned, sedan äro invikta öfver hvarandra i rät vinkel. Hela höjden utgör 1,5 cm., skålens höjd 6 mm. och diameter 1 cm. Af den andra finnas skalen och en flik i behåll, af den tredje endast en del af skålen. De äro således af samma slag som fig. 363 i *Sv. forns.*, men hafva varit fästa i ett mycket tjockare ämne.

41. *Kummel*, beläget 40 fot NNV. om närmast föregående kummel. Vid dess nordöstra kant låg en stor *kullersten*, nära 1 m. i genomskärning. Ingenting fanns derunder. Kumlet (fig. 17) var bevuxet med gräs. Det höll 3 fot i höjd och 28 fot i diameter. I dess midt var en liten, 1,5 fot djup toppgrop. Det bestod till större delen af kalkflisor och grus samt något gråsten. I botten lopp ytterst en rand af *kalkstenshällar*, som vanligt. För öfrigt utgjordes bottenstenarna till största delen af större kullerstenar. Nagot Ö. om kumlets midt låg en rad af kalkhällar i riktning N.—S. De utgjordes af tre stora och tvenne små, de senare inkilade mellan de förra. Under dem stod en

af kantsatta kalkhällar bildad *grafkista* (fig. 18), hvilken längdriktning var N.—S. och hvilken höll 2,7 m. i längd samt 44 cm. i bredd åt S., 42 cm. åt N. Båda långsidorna bildades af 5 hällar hvardera, några af dem uppgående till en längd af nära 1 m. I allmänhet lutade de inåt. På östra sidan var till och med en infallen i grafven. Hvardera gafveln utgjordes af tvenne hällar. Kistans djup vexlade mellan 45 och 50 cm. I dess botten

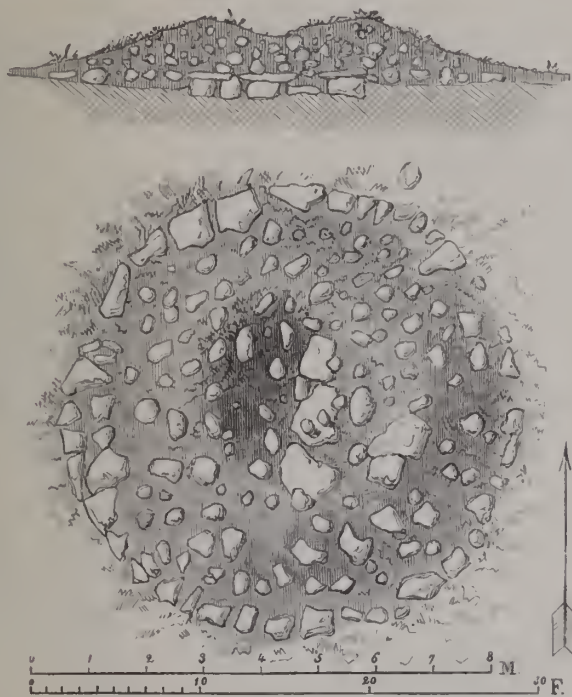

Fig. 17. Kumlet 41, sedt i genomskärning och uppifrån.

voro kalkhällar lagda. På dessa låg 90 cm. under jordytan ett *skelett* med hufvudet åt N. och ansigtet vänt åt Ö. Det hvilade på ryggen, armarna voro korslagda öfver bröstet och benen något böjda med knäna åt Ö. Hufvudskålen var skadad på den sida, med hvilken han låg nedåt. De öfriga större benen voro deremot rätt väl bibehållna utom korsbenet, hvilket var mycket skadadt. Äfven alla de återstående benen i bålen voro mer eller mindre skadade, somliga alldeles förmultnade. Så voro t. ex.

Fig. 18. Grafkistan i kumlet 41 före och efter lathällarnes aflyjtande.

af kotorna ej flere än 11 i behåll. Fotbenen voro bättre bibehållna än hand- och fingerbenen. Bäst bevarade voro högra fotens ben, af hvilka 23 igenfunnos, sämst venstra handens, af hvilka ej flere än 2 funnos kvar.

Bland stenarna, af hvilka kumlet var hopfördt, hittades en nästan *klotrund sten* af en knytnäfves storlek, hvilken synbarligen genom bearbetning hade erhållit denna form. Han var 8 em. i genomskärning. I grafkistans nordvestra hörn, 29 em. från hufvudskålen, stod ett *lerkärl*. Vid fotens inre sida låg en liten *jernbit*. Tvärs öfver bögra sken- och vadbena låg en *jernknif*, 10 em. från knäet. Dess spets var vänd åt SV. Nära härintill hittades äfven några jernbitar, hvilka tyktes hafva bildat en *jernsölja*. På det ställe, der skelettets hals haft sitt läge — alla halskotorna saknades — funnos två *perlor* samt bitar af den tredje. Vid skelettets fötter, 15 em. från tårna, låg *harpixtätningen* till ett träkärl.

Lerkärl är till formen likt det från undersökning 40, hvilket var försedt med öra, med undantag af att detta saknar öra samt är trängre i öppningen och i botten än det nämnda. Af öfre kanten är en stor del bortfallen, och det är därför ej möjligt att med bestämdhet angifva öppningens vidd. Godset är grågrönt till färgen, groft och skört samt 5 mm. tjockt. Kärllet saknar alla prydnader. Det är 12 em. högt och 16,5 em. vidt på den kupiga delen.

Jernknifven har bredare tånge än de flesta af de i detta grafvält funna, men är i öfrigt af samma form. Lenningar sitta ännu kvar af *trähandtaget*. Knifvens hela längd är 10,5 em., bredd 2 em., tjocklek i baken 8 mm., tångens längd 3,7 em.

Af *perlorna* är den ena utaf röd lera. På sidan är ett stycke glasfluss af rund form påsatt. Detta har hvit bottenfärg. Utanpå denna botten sitta en ring af violett färg och inuti denna en punkt af samma färg. Perlan är rund, platt i båda ändarna och genomborrad. Hon är 4 mm. hög och 5 mm. vid. Den andra perlan har samma form som den förra och är af blågrå lera (?) samt saknar alla prydnader. Hon är 4 mm. hög och 7 mm. vid. Af den tredje perlan återstå endast två små fragment. Hon har varit af hvitt glas, haft oval form och varit ungefär 5 mm. hög.

Af *jernsöljan* finnas tre bitar i behåll; ena hörnet saknas alldeles. Hon har varit af enkel, aflångt fyrkantig form. Hennes längd har varit ungefär 5 em. och hennes bredd 4 em.

Den vid skelettets fötter befintliga *harpixtätningen* låg i ring, med den ena ändan inskjutande ett stycke innanför den andra. Dess båda yttersidor, med hvilka den legat mot kärlets väggar och botten, bildade rät vinkel mot hvarandra, den inre var inböjd, bildande mot båda yttersidorna en hvass kant. Yttersidorna buro märken efter fibrerna i träet. För närmare kännedom om sådana käril som det, till hvilket denna harpixtätning hört, få vi hänvisa till professor Ryghs uppsats om "Spor af Trækar i Grave fra den ældre Jernalder", införd i *Årsberetning af Foreningen til norske Fortidsmindesmerkens Bevaring* för 1874, sid. 183—187, samt till den öfversättning deraf, som finnes införd i *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia*, 2:a bandets 1:a häfte, sid. 47—49 ("Bohuslänska fornsaker från hednatiden", af O. Montelius). Sedan prof. Ryghs uppsats skrefs, har den deri uttalade åsigten om sådana harpixbitars bestämmeelse erhållit fullständig bekräftelse genom ett vid Övre Vemestad i Lister og Mandals amt anträffadt fynd från den äldre jernaldern. Man fann nämligen der stora stycken af ett trækärl, tätadt med harpix; afb. fig. 17 å pl. 4 i *Årsber. af Foren. t. norske Fortidsmind. Bevaring* för 1878 (jfr sid. 262). Kärlet var just af det slag som prof. Rygh antagit.

42. *Kumml*, beläget i östra delen af graffältet nära Klintegårda gamla stadsväg, strax Ö. om stigen, som leder från denna väg till Rondals boställe. I kanterna var det bevuxet med gräs. I midten var en grund fördjupning. Kumlets diameter i N.—S. var 23 fot, i Ö.—V. 21 fot, dess höjd 1 fot. Nordöstra hälften af kumlets botten var försedd med den vanliga randen af lagda *kalkhällar*, kring den sydvästra voro kullerstenar lagda. Bottenstenarna i öfrigt utgjordes äfven af kullerstenar. På kumlets botten, 1,7 m. från östra kanten, hittades bitar af en *hufvudskål*, och på något större afstånd från sydvästra kanten en *hästsko*, 1 m. från södra och lika långt från nordöstra kanterna några *hästlägg*, — alla de tre sistnämnda fyndställena belägna helt nära uppe i kumlets yta, — samt i kumlets midt på dess botten

flere *obrända ben*, liksom hufvudskålsbitarna, af *menniska*, nämligen lår- och armben, underkäk, ett rebben samt tvenne ryggkotor. I nordvestra kanten påträffades på och mellan bottenstenarna en 1,18 m. lång och 59 em. bred bädd af *aska* och *kol*. Af *brända ben* syntes ej mera än 2 små skärfvor. Under en stor kullersten, som låg i kanten och åt detta håll begränsade askbädden, hittades en *jernbit*, uti den som en hylsa formade ändan försedd med en ring, troligen ändan af ett handtag till en *nyckel*. Några *harpisbitar* anträffades äfven. Under bottenstenarna påträffades en *grafkista*, bildad af kantsatta kalkhällar och betäckt af 4 stora och flere små hällar. Hennes längdriktning gick i N.—S. Hon höll invändigt 2,90 m. i längd, 38 em. i bredd åt S., samt 33 em. på det smalaste stället. Hon var ända till kanterna fylld med nederst sand och derofvanpå grus. Sidohällarna voro på vestra sidan 5, på östra äfven samma antal. På sistnämnda sida var en lucka, der en eller möjligen två hällar saknades. Hvardera gafveln bildades af en enda häll, hvilken sköt utanför sidohällarna med sina ändar. De flesta af långsidornas hällar lutade inåt, isynnerhet de i södra delen af kistan. Den längsta af dessa höll 1 m., den minsta 30 em. i längd, den högsta 66 em., den lägsta, hvilken blott var inkilad, för att fylla en lucka, — för öfrigt densamma, som hade minsta längden, — 39 em. i höjd. Kistans medelhöjd var 50 å 60 em.

I denna kista lago bland gruset och sanden, ofvanifrån ända till botten, utan all ordning kringströdda en mängd *obrända ben*. Äfven ofvanpå några af de norra täckhällarna, hvilka hade sjunkit ned öfver den östra kanten, der, som ofvan nämnts, några sidohällar saknades, lågo några ben. Det var på midten af kistan, på en punkt, der hon ieke var betäckt af någon häll, som de ofvan omnämnda, midt på kumlets botten funna benen hittades. Dessa tillsammans med de innti kistan och de på hemes båda norra täckhällar liggande benen hafva af dr Stolpe förklarats tillhöra en *ruxen menniska*. Derjemte fanns ett *lårben af en annan menniska* samt underkäk, hufvudskål m. fl. ben af ett *lam* eller en *killing*.

I kistans norra ända stod alldeles invid gafvellällen ett *lerkärl*, hvars ena hälft blifvit inslagen af en af de nedramlade täckhällarna. Mellan kärlet och den nordligaste af sidohällarna på vestra sidan lago ett af tunn bronsplåt hopviket *beslag*,

5 em. S. om detta en aflångt fyrkantig *ögl*a af brons samt S. derom bitar af tvenne dylika. På 1,12 m. afstånd från norra gafvelhällen och 9 em. från närmaste sidohäll på vestra sidan låg en *jernknif*, med tangen vänd åt SV. Vid södra gafvelhällen låg i grafvens midt en böjd *jernsak*, mycket angripen af rost. På den sydligaste bottenhällen, 15 em. från dess vestra kant, 26 em. från dess södra, hittades ett platt, spetsigt *jernstycke*, och några em. SO. derom ett bredare sådant, antagligen fortsättningen till det förra.

Lerkärlet är af den i detta graffält vanliga formen, lik fig. 395 i Montelii *Svenska fornsaker*.

Jernknifven, lik den från föregående undersökning, är brunsten i tvenne delar. Lemningar efter *träskäftet* sitta ännu kvar, hvilka gå 4 em. in på tangen från den senares spets. Hela knifvens längd är 12 em., dess bredd 1,5 em., tjocklek i baken 4 mm.

De båda *jernbitarna* passa icke tillhopa i brottet, men hafva dock antagligen hört tillsammans. Deras sammanlagda längd är 10 em. Den bredaste delen är 3 em. bred.

Det vid södra gafvelhällen liggande böjda *jernstycket* är gjordt af en rund ten, öfver 1 em. tjockt i ena ändan och smärningom afsmalnande åt den andra. I den smalare ändan är det böjdt i form af ett S eller på samma sätt, som den i tjolårets undersökning N:o 1 funna nyckeln är böjd. I den tjockaste ändan sitter en stor rostklump, möjligen en fastrostad ring. Dess hela längd är 19,5 em. Om icke i yttersta ändan den nedböjda spetsen saknades, skulle man med sannolikhet kunna antaga, att ifrågavarande jernsak varit en nyckel af enkel form.

Det största af *bronsbeslagen* består af en tunn, långdragen bronsplåt, hvilken är hopböjd. Inuti sitter en bronsögl, som omfattar de förmultnade lemningarna efter en *träbit* (?). Platen har vid hvardera kanten tvenne inslagna ränder. Dess längd från ändarna till den böjda delen är 3 em., dess bredd 1,7 em. Öppningen är 7 mm. vid, *öglan*, som sitter inuti, 1,7 em. lång. De invid detta beslag liggande bronsöglorna äro af samma beskaffenhet som den, hvilken sitter inuti det nyss beskrifna bronsbeslaget, samt *öglorna* från undersökning 13. Den största är 1 em. lång och 8 mm. vid. En liten del saknas. De öfriga två äro fragment.

Det fragment af en *jernnyckel*, hvilket hittades i askbädden, utgör, såsom ofvan nämnts, öfversta ändan af handtaget och är försedt med en ring, hvilken numera är fastrostad. Ringens ändar äro lagda öfver hvarandra ofvanpå handtaget. Det är likt handtaget till nyckeln från N:o 1 af tjolärets undersökningar och bär liksom detta spår efter eld. Hela fragmentets längd är 3,3 em., bredd 9 mm., tjocklek 4 mm. Ringen är 1,8 em. i diam.

Hästskon och *hästbenen* lägo så högt uppe i kumlet, att det är ovisst, huruvida de icke ditkommit i senare tid. Skon är dock ej af den nu för tiden vanliga jembreda formen; han är betydligt bredare på midten än på ändarna. Hästskor af denna form hafva, enligt uppgift af gamla personer, ej åtminstone i denna trakt af Gotland brukats under detta århundrade; men väl hafva sådana anträffats i utdikade myrar och i jorden. Skon är ovanligt liten, har blifvit hopsmidd af tvenne jernbitar, hvilka äro hopsvassade midt på skon, samt har fyra hål för spikarna, två på hvardera sidan.

De *brända benen* voro af *menniska*.

43. *Kummel*, liggande i sydöstra delen af graffältet, 22 fot i diam., 2,5 fot högt åt SV., något lägre åt NO., försedt med en 6 fot vid och 1 fot djup toppgrop. Det var temligen bevuxet med gräs och bestod till större delen af kullerstenar samt något grus och kalkflisor.

Ungefär i kumlets midt anträffades på bottenstenarna en samling *obrända ben*. På samma ställe, men under bottenstenarna, lag en bädd af *aska*, *kol* och *brända ben*, hållande 1,50 m. i diam. samt 10 å 15 em. i djup. I nordöstra kanten af denna bädd alldeles uppe i ytan af densamma lägo en mängd bitar af ett *lorkärl* kringströdda utan ordning. Då de närliggande bitarna icke passade tillhopa, är det antagligt, att kärlet blifvit sönderslaget, innan det nedlades i kumlet. Det tycks hafva varit af den vanliga formen. Strax nedanför halsen äro två smala ränder af 2 mm. bredd intryckta på yttersidan. De äro platta i botten, ej inbugtade. I dessa ränder äro små cirkular inslagna på sådant sätt, att en liten upphöjd punkt uppstätt i deras midt. Samma sirater förekomma äfven 2 em. längre ned på kärlet. Godset är ungefär 5 mm. tjockt.

De *obrända benen* hafva af dr Stolpe förklarats tillhöra *tvänne späda barn*, det ena något äldre än det andra. Derjemte funnos några ben af *får* samt en metacarpus af en *fågel*.

De *brända benen* voro alla af *menniska*.

44. *Kummel*, beläget i nordvestra delen af graffältet, nära Klintegårda gamla stadsväg. Dess diam. i SV.—NO. var 33 fot, i SO.—NV. 32 fot, dess höjd åt SV. 3,2 fot, åt NO. 2,18 fot. I dess midt var en toppgrop, 10 fot i diam. och 1,5 fot djup. Slutningen från toppgropens kant till kumlets fot var åt SV. 13 fot, åt NV. 11 fot, åt NO. 10 fot och åt SO. 12 fot. Kring foten var det bevuxet med gräs. Dess beståndsdelar voro kalk- och kullerstenar samt kalkstensgrus. Kring kanten af botten gick som vanligt en *rad af kalkhällar*. Dess södra del låg i ordentligt skick, men den norra hade på flere ställen stora luckor. För öfrigt voro bottenstenarna stora kullerstenar af en mansbördas storlek och deröfver.

Invid kumlets sydöstra kant låg en väldig *kullersten*, som höll 90 cm. i genomskärning. Platsen der han låg undersöktes, men ingenting påträffades.

I sydvestra delen af den kring toppgropen löpande asen hittades under en stor kullersten, hvars öfre yta låg i dagen, en mängd bitar af ett *lerkärl*, hvilka lågo kringspidda på en vidd af 30 cm. Äfven *brända ben* och några *kolbitar* funnos på samma ställe. En af de kringliggande stora kullerstenarna bar spår efter eld. Bland stenarna, af hvilka kumlet var hopfördt, hittades en *stenkula* af samma form och storlek som den i kumlet 14. Liksom denna hade han öfverallt små plana sidor, hvilka icke blifvit bortslipade.

Litet Ö. om kumlets midt var i dess botten en dæld, och i denna lågo i riktning N.—S. en mängd *kalkhällar*, hvilkas hela sträckning höll i längd 3,70 m., i bredd 2 m. Afståndet från denna håll-läggning var till kumlets södra kant 3,10 m., östra 3,70 m., norra 2,50 m., vestra 3,07 m. Den norra ändan lag åtminstone 30 cm. högre än den södra. Ofvanpå hällarna åt det sistnämnda hallet hittades en *hufvudskål* och en *lärpipa* af en *menniska*. Afståndet mellan dem och hållsträckningens södra kant var 2,07 m. På en af de åt N. liggande hällarna hittades några *kolbitar*. Ingen kista af kantsatta hällar fanns. Der-

emot gick under den nämnda hållsträckningen en annan dylik på i medeltal 18 cm. djup. Mellanrummet var fylldt med sand. På dessa bottenhällar lågo några delar af ett *skelett*, nämligen de nedre extremiteternas ben, utom ett lårben, samt båda höftbenen, båda dessa doek på långt afstånd ifrån hvarandra, det ena liggande ända nere vid högra knäet.

Alla dessa ben lågo på bottenhällarnas södra hälft. Tårna vette åt S. Allra ytterst åt N. lågo en del af en underkäk samt ett stympadt armben. Allt det öfriga af skelettet saknades. Huru frånvaron af en mängd ben, dertill flere af de större, samt de kvarvarandes förvirrade läge skola förklaras, derom vågar jag lika litet här, som vid N:o 15, att yttra mig. Vare sig man antager förmultning, stympande af skelettet före dess nedläggande, eller i senare tider af skattgräfvare gjord undersökning, så synes mig doek intetdera hafva någon större sannolikhet för sig.

På den sydligaste af bottenhällarna anträffades följande saker: 9 *bronsbeslag*, deraf 7 med säkerhet till *dryckeshorn*, en förrostad *jernbit* samt en *benbricka*, liggande på en yta af 40 cm. längd och 30 cm. bredd. På hållbottens midt lågo några *jernbitar* samt i nordvestra hörnet en *jernknif*, liggande med udden åt S.

Lerkäret tycks hafva varit af den vanliga formen (fig. 395 i Montelii *Svenska fornsaker*). På yttersidan af den kupiga delen äro två jemnlöpande ränder inristade och mellan dem slarfvigt gjorda zigzagfigurer. De förra äro åstadkomna med något trubbigt, de senare med ett spetsigt verktyg. Afståndet mellan de båda jemnlöpande ränderna är 7 mm. Godset är hårdt brändt och är 5 mm. tjockt. Bottnen, den enda del af kärlet, hvars storlek man kan bedöma, är 9,5 cm. i diam.

Jernknifven har teuligen bredt blad, men smal tånge. På tången sitter ännu en icke så obetydlig del af *tråhandtaget* kvar, hvilken är 3,2 cm. lång, (2 cm. bred och) 1,2 cm. tjock. Hela knifven är 14 cm. lång, 2,5 cm. på bredaste stället samt 5 mm. tjock öfver baken.

Jernbitarna, som hittades på hållbottens midt, lågo efter hvarandra i rak linie och tycktes sålunda hafva bildat ett sammanhängande helt. De äro platta och jembreda. Hvad be-

stämmelse de haft, kan jag ej afgöra. Den största af dem är 4,7 em. lång och 3,3 em. bred.

Den *jernbit*, hvilken läg tillsammans med bronsbeslagen är sönderfallen i fyra delar, hvilka hafva en sammanlagd längd af 16 em.

De sju *bronsbeslagen*, hvilka tillhört *tvenne dryckeshorn*, bestå af tvenne ringar, som sutit rundt omkring hornens öppningar, tvenne efter hornens rundning böjda beslag, som sutit ett stycke nedanför öppningen, tvenne mindre beslag, som antagligen sutit vid hornens spetsar och haft något, ehuru ej till våra dagar bevaradt, föreningsband med de tvenne föregående samt ett beslag till sjelfva spetsen af ettdera hornet (jfr fig. 381 i Montelii *Svenska fornsaker*). Hvardera ringen är gjord af en tunn bronsplåt, hvilken är böjd, så att han omfattat hornets kant. Öppningen mellan de båda hopvikta kanterna är 2 mm. Denna tjocklek skulle sålunda hornen ungefär hafva haft. En af ringarna är brusten på ett ställe. Deras diam. är 4 em. invändigt, 5 em. utvändigt. — Hvardera af de tvenne beslag, hvilka sutit strax nedanför hornens öppningar, består af en 4,7 em. lång, på midten smal, 3 mm., vid ändarna bredare, 7 mm., bronssten, hvilken, som ofvan nämnts, är böjd efter hornets rundning. På den inre, den åt hornet vända, sidan äro de släta, på den yttre hafva de en halfrund skåra, som upptager hela beslagets bredd. I hvardera ändan sitter en på yttersidan med ögla försedd bronsnit, förfärdigad af en rund ten. I nämnda ögla sitter en bronsring, 6 mm. i diam. Kring ringen är böjd en bronsplåt, i de sammanböjda ändarna försedd med en liten nit. — De båda små bronsbeslag, hvilka ofvan antogos hafva sutit vid hornens spetsar, består hvardera af en trind, 1,1 em. vid bronsring, kring hvilken at motsatta håll äro fästa två små omböjda beslag eller öglor. Dessa öglor hafva på det ena beslaget samma form, trinda på den böjda delen och tillplattade i ändarna, der de äro försedda med en liten bronsnit. På det andra beslaget har den ena hylsan nyss nämnda form, men på det motsatta hållet sitter i stället för hylsa ett trindt stift, hvilket är böjdt omkring ringen. Hvardera beslaget är inalles 3,7 em. långt. — Af de bägge ändbeslagen, hvilka antagligen båda blifvit nedlagda, kunde blott ett återfinnas. Det utgöres nederst af en platt rund fot, 2,1 em. i genomskärning. Fran denna går en rund kalkformig,

med en rund list försedd fortsättning upp till en höjd af 1,3 em., öfverst slutande med en utspringande rund platta. Derofvanför är beslaget ihåligt och har fyrkantig form. För att säkrare fasthålla den i denna ihålighet instuekna hornspetsen går en nit tvärt igenom. Hela beslaget är 2,7 em. högt.

De båda återstående *bronsbeslagen* äro hvartdera bildade af en tunn hopviken bronsplåt. De hafva ej samma form; det ena är större och nästan jemnbredt, det andra är mindre och afsmalande åt ändarna. Begge omsluta ännu förmultnade lemningar af *trä* (?). De äro försedda med hvar sin nit. Det största af dem är 2 em. i fyrkant, det andra ungefär lika långt och 1,1 em. bredt.

Benbrickan är snarlik den senare af de båda brickor, hvilka hittades vid N:o 1 af fjolårets undersökningar. Liksom denna är hon rund, platt på båda sidorna samt genomborrad i midten. Kanterna äro utböjda och sluttande. Hon är 8 mm. tjock, 2,8 em. i diam. på öfre sidan, 3,4 em. på den undre.

45. *Graf vid rest kalkhäll*, som stod 90 fot SSV. om kumlet N:o 42 och var ofvan jord 60 em., nere uti jorden 70 em. bred, 14 em. tjock, samt 27 em. hög ofvan jord, 80 em. inalles. Dess riktning var N.—S. med någon liten dragning åt NV.—SO. Hon lutade temligen mycket åt Ö.

Intet gruslager fanns omkring denna häll. Deremot saknades icke de vanliga stödjestenarna, hvilka utgjordes af en *kalkhäll* på östra sidan, som stack upp öfver jordytan, en *kullersten* och en liten *kalkhäll* vid den vestra, samt en *kullersten* vid södra ändan. På något afstånd från norra ändan ligo två rätt stora *kullerstenar* af en mansbördas storlek. — Vid hällens norra ända påträffades en bädd af *aska*, *brända ben* och något *kol*, hvilken sträckte sig från hällens undre kant till en höjd af 35 em., samt höll i längd 40 em. och i bredd 35 em.

Alla *benen* voro *menniskoben*.

46. *Rest kalkhäll*, stående 19 fot NNO. från den föregående. Hon stod i sjelfva jordytan och var 54 em. lång samt 6 em. tjock. Hällens hela höjd var 81 em. Dess riktning var N.—S. med någon dragning åt NV.—SO.

En *låg kulle* höjde sig kring hällen. På östra sidan, några centimeter ner i jorden, låg en liten *kalkhäll*. Inga flere hällar funnos. Litet *grus* var lagdt omkring hällen, mest på östra sidan. Intet annat påträffades.

47. *Graf vid rest kalkhäll*, belägen i östra delen af graf-fältet nära N:is 1 och 2 af tjolårets undersökningar, 57 fot S. om den förra och 43 fot Ö. om den senare. — Hällens östra sida var 12 cm. hög öfver jordytan. På vestra sidan var gräfd en grop, 34 cm. djup. Hällens hela höjd var 1,26 m., bredd 88 cm. och tjocklek 16 cm. Dess riktning var N.—S. med 20 graders dragning åt NV.—SO. — Den ofvan omnämnda gropen lär vara uppkommen derigenom, att en stor *kalkhäll*, som här legat, blifvit borttagen och lagd som trappsteg till en i närheten stående stuga.

Under torfven utbreddes sig ett lager af *kalkstensplisor och grus*, hvilket på flere ställen gick djupt ned. Under och i detta lägo många *stödjestenar* af ansenlig storlek, de flesta kullerstenar. Den största af dem höll 80 cm. i genomskärning och var tillräcklig börda för tvenne karlar. På östra sidan, vid hällens södra ända, var tomrummet mellan stödjestenarna uppfyllt af *aska* och rätt stora *brända ben*. — Askbädden sträckte sig ända ned till hällens rot, der han omgaf äfven dess norra kant, hvilken här var snedt afhuggen. Bland askan hittades äfven några *harpixbitar*. I jemnhöjd med hällens nedersta kant, 8 cm. fransamma, hittades en *spjutspets*, liggande med spetsen åt N., samt under denna ett *sköldhandtag*, hvilket var lagdt med den kupiga sidan uppåt. Under den snedt afskurna norra kanten stod en *sköldbuckla* med spetsen uppåt. Denna blef tyvärr skadad derigenom, att den väldiga hällen föll omkull och krossade en del. Först sedan hon fallit, — detta oakadt två handfasta karlar försökte hålla henne upprätt, — upptäekte jag sköldbucklan.

Spjutspetsen är af en särdeles smakfull form. Han är olik den från årets undersökning N:o 10 dels deri, att bladet är något inbugadt på sidorna, dels äfven deruti, att båda åsarna äro starkt uppböjda. Holken är trind. Bladet är rätt väl bibehållet, holken deremot angripen af rost. På bladets bada sidor äro ma punkter instuckna i form af en halffinane, två på hvardera

sidan. Asen löper fram midt emellan hvarje par. Hvar oeh en af dessa halfmånformiga figurer är indelad i 6 triangulära fält, af hvilka hvartannat är fylldt med dylika punkter, hvartannat tomt. Hela spjutspetsens längd är 25 cm., bladets bredd 4 cm., dess tjocklek vid föreningen med holken 1,6 cm. Holken är 2,5 cm. i genomskärning.

Sköldbucklan har samma form som den i grafven 7 funna oeh fig. 9 å sid. 273 i nionde häftet af denna tidskrift afbildade. Omkring den utvikta nedre kanten löper en omvikt brönshylsa. Som ofvan nämnts, är nära hälften af bucklan bortslagen. Hon är för öfrigt äfven starkt angripen af rost. I den nyss nämnda, utvikta nedre kanten af bucklan sitta 2 nitar qvar. Deras antal har ursprungligen varit 3 eller 4. Bucklans hela höjd är 15 cm., vidd äfven 15 cm.

Sköldhandtaget har, liksom det under ofvannämnda figur afbildade, en långsträckt oval npphöjning på midten, men är endast helt obetydligt inböjdt i sidorna oeh är rakt aflugget i ändarna. Hvardera af dessa senare är försedd med en nit, af hvilka dock en är afrostad. Hela handtagets längd är 23,5 cm., bredd på midten 2 cm., i ändarna 3 cm., höjd på midten 1,3 cm. Afståndet mellan handtagets plan oeh nithufvudet är 8 mm. Detta mått skulle sålunda ungefär angifva sköldens tjocklek, såvida icke niten varit dessmera insänkt i sköldens trä.

De *brända benen* voro alla af *menniska*.

48. *Graf vid rest kalkhäll (a)*, stående i norra delen af graffältet strax invid en liten gångstig, som löper mellan Klinte-gårda gamla oeh nya stadsväg. — Undersökningen utsträcktes till en annan 1 m. SV. om *q* stående häll (*b*).

a var 80 cm. bred, 6 cm. hög ofvan jord. 1,04 m. inalles samt 9 cm. tjock. *b* var 63 cm. bred, 6 cm. hög ofvan jord oeh 60 cm. inalles samt 11 cm. tjock. — Båda stodo i riktning N.—S. med 10 graders dragning åt NV.—SO.

En låg, 44 cm. lång, tnnn *häll* stod 15 cm. Ö. om hällen *a*. Under denna stod en stor *kullersten*, på vestra sidan en dylik, hvilken befanns vara en *gammal malsten*, samt en *mindre kullersten* oeh vid norra ändan en *kalksten*. Malstensen stod med den urgröpta sidan åt *a*. Han var 62 cm. lång oeh 43 cm. bred. Rundt omkring hällen gick en bädd af *aska*, *kol* oeh

brända ben. Deribland hittades äfven några *harpixbitar*. Askbädden var djupast åt N. eller 20 cm. Dess största bredd var 6 cm. En *förrostad jernbit* hittades på vestra sidan.

De *brända benen* voro alla *menniskoben*.

49. *Graf vid rest kalkhäll (a).* Undersökningen utsträcktes till tvenne andra hällar (*b* och *c*) hvilka stodo en på vardera sidan om *a*. De stodo helt nära Klintegårda gamla stadsväg; *b* 1,66 m. NO., *c* 1,50 m. SO. om *a*. — Hällen *a*:s största bredd var 1 m., höjd ofvan jord 6 cm., inalles 85 cm., tjocklek 2 å 5 cm. — Hällen *b* var 47 cm. bred, 12 cm. hög ofvan jord, 63 cm. inalles samt 10 cm. tjock. Hällen *c* var 36 cm. bred, 7 cm. hög ofvan jord, 68 cm. inalles samt 14 cm. tjock. — Alla tre stodo i riktning N.—S.

Mellanrummet mellan hällarna var under torfven uppfyllt af ett 18 cm. djupt *gruslager*. Under detta stodo på vestra sidan om *a* en väldig *kalkhäll*, längre och tjockare än *a* samt utanför denna åt samma håll en *kalkhäll* och en *kullersten*. På östra sidan stodo tre *kullerstenar*. Vid norra ändan af *b* lägo två mindre *hällar*. På östra och vestra sidorna om *a* lag en liten *askbädd*, i hvilken förekommo *brända ben*, några *kolbitar* och *harpixbitar*. En liten *förrostad smal jernbit* hittades äfven.

De *brända benen* voro alla *menniskoben*.

50. *Rest kalkhäll*, stående i vestra delen af graffältet, 44 fot Ö. om kumlet 41. Dess bredd var 52 cm., tjocklek 14 cm., höjd ofvan jord 12 cm. samt totalhöjd 53 cm. Riktning N.—S. med 10 graders dragning åt NV.—SO. Vid hällens norra ända lägo några små *kullerstenar*. För öfrigt syntes ingenting.

51. *Rest kalkhäll*, stående i samma del af graffältet som den föregående, men utanför skogen, inne uti den Vis' hemman tillhöriga åkern, alldeles invid sjelfva åkerledet. Hällen höjde sig icke öfver jordytan. Dess bredd var 1,05 m., dess tjocklek 10 cm. och dess höjd 1,05 m. Riktning N.—S. med några graders dragning åt NV.—SO. Hällen lutade med ungefär 70 graders vinkel mot Ö. På alla sidor lag ett 15 cm. tjockt *gruslager* uppblandadt med kalkflisor.

På östra sidan om hällen voro tre hällar satta på kant, så att de bildade en lång, smal *grafkista*. Den midt emot den stora hällen stående sidohällen var 83 em. lång, båda gafvellingarna omkring 30 em. långa. Väggarna voro icke parallela, så att kistans längd utgjorde åt Ö. 98 em., åt V. 1,06 m., dess bredd åt N. 30 em., åt S. 40 em. Inuti kistan voro *två hällar* invid västra väggen nedsatta på sådant sätt, att de på midten stodo tätt intill denna vägg, men med båda ytterändarna stodo ett stycke ifrån hällen. De bildade sålunda en i trubbig vinkel bruten inre sidovägg. Alla dessa hällars öfra kant stod 30 em. längre ned i jorden än den stora hällens. Ingen af dem höll mera än 45 em. i höjd. Nära intill den stora hällens västra sida stodo *tre mindre hällar* tillsammans, af samma längd som den förra. De stodo vid hällens fot och gingo längre ned i jorden än denna. De två högsta höllo 57 em. Alla de hällar, som stodo i riktning N.—S. lutade åt samma håll som den stora hällen. Intet anmärkningsvärdt påträffades för öfrigt.

52. *Graf vid rest kalkhäll*, stående i samma del af grafältet, 33 fot NNV. om kumlet N:o 44. Hällen syntes föga ofvan jord. Dess bredd var 55 em., dess tjocklek 12 em. och dess hela höjd 94 em. Riktning N.—S.

Vester om denna häll gick i ungefär samma längdriktning en rad af *trenne kantresta hällar* af en sammanlagd längd af 1,40 m. De sköto ungefär 70 em. längre åt N. än hufvudhällen; äfven åt S. gingo de längre. Vinkelrätt mot den nordligaste af dessa tre hällar var en 70 em. *lång häll* nedsatt. Det hela bildade sålunda en (fyrkantig) *grafkista*, hvars södra tvärvägg aldeles saknades, och af hvars östra långvägg den nordligaste delen äfven saknades, så att en öppning af 67 em. uppstått. Kistan var smalare åt S. (83 em.) än åt N. (88 em.). Den högsta af dessa fyra hällar höll 43 em. Inuti denna kista påträffades ingenting annat än *två kullerstenar*, hvilka lägo invid hufvudhällen. Utanför denna på östra sidan stod en stor *kullersten*. Nedanför denna låg en 18 em. djup *bädd af aska*, i hvilken några *brända ben* förekommo. Äfven på ett afstånd af 88 em. Ö. om hällen påträffades något aska och brända ben.

De *brända benen* voro alla *menniskoben*.

53. *Rest kalkhällar*, stående i graffältets midt. De stodo på 90 em. afstånd ifrån hvarandra. De tyektes stå i ett lågt, öfvervuxet *kanamel*. Deras öfra kant stod alldeles jemnt med jordytan. Den nordligaste af dem (*a*) var 62 em. bred, 8 em. tjock och 57 em. hög, den sydligaste (*b*) 39 em. bred, 6 em. tjock och 70 em. hög. Båda stodo i samma linie N.—S. — Omkring *b* lågo 40 em. under jordytan några *kullerstenar*. Intet annat påträffades.

54. *Graf vid rest kalkhäll*, i norra delen af graffältet, invid den till Rondals boställe ledande gångstigen, 64 fot SV. om grafven 49. — Hällen var 54 em. bred, 10 em. tjock, 14 em. hög ofvan jord och 93 em. inalles. Under jord var dess största bredd 63 em. Dess riktning var N.—S. med 20 graders dragning åt NV.—SO.

Invid hällen på dess vestra sida låg en stor *kullersten*, hvilken sköt upp litet ofvan jord. På de öfriga sidorna lågo några *kalkhällar* 40 å 50 em. från hufvudhällen. Hällen omgafs på alla sidor af ett omkring 10 em. tjockt lager af *gräs*, uppblandadt med *kalk- och kullerstenar*. Härunder vidtog en *askbädd* af jemförelsevis ansefliga dimensioner, den största, jag påträffat i Kornettskogen. Den gick utmed hela hällens längd, sträckte sig något bortom norra kanten och 80 em. bortom den södra. På vestra sidan om hällen mätte den 20 em. i bredd, på östra sidan något mindre och dess södra del, som sträckte sig bortom hällen, 68 em. Omkring hällen var den 30 em. djup, åt S. 15 em. *Brända ben* och något *kol* förekommo äfven i askan. Invid hällen på vestra sidan hittades i askan några förrostade *jernbitar*. På samma sida stod vid hällens rot en *kullersten*.

De *brända benen* voro alla af *menniska*.

55. *Rest kalkhäll*, stående invid en af stigarna, som leda till Rondals boställe, i norra delen af graffältet. Dess bredd var ofvan jord endast 54 em., under jord 88 em., dess tjocklek 6 em. och dess höjd ofvan jord 4 em., inalles 68 em. Riktning Ö.—V. med 20 graders dragning åt NO.—SV. På vestra sidan om hällen lågo nere i jorden några *kullerstenar*. För öfrigt påträffades ingenting.

56. *Rest kalkhäll*, stående strax Ö. om de tre hällar, som äro beskrifna i undersökning 49, hallande i bredd ofvan jord 44 cm., under jordytan 52 cm., i tjocklek 9 cm. och i höjd ofvan jord 12 cm. samt inalles 58 cm. Riktning N.—S. med 10 graders dragning at NV.—SO. Ingenting påträffades förutom några stora kullerstenar och en stor kalkhäll.

57. *Graf vid rest kalkhäll*, i norra delen af grafältet, i hörnet mellan gångstigen till Rondals boställe och den mellan Klintegårda gamla och nya stadsväg gående gångstigen. Hällens största bredd var 52 cm., dess tjocklek 8 cm. och dess höjd ofvan jord 8 cm., inalles 52 cm. Dess riktning var N.—S.

På östra sidan lågo två kullerstenar, den ena ganska stor, vid norra ändan två dylika. En liten kalkhäll var nedsatt på kant 38 cm. NO. om den stora hällen. Under den nordligaste af de på östra sidan liggande kullerstenarna påträffades en askbädd, uppblandad med brända ben. En harpix-bit hittades äfven i denna bädd. I samma längdriktning som den stora hällen låg en jernspets och under denna vinkelrätt mot hällen en jernknif, begge i askbäddens norra hälft. Ännu en liten jernbit påträffades.

Jernknifven, af den vanliga typen, är af en vacker, långsträckt och smal form. I spetsen är han brusten. Hela knifvens längd är 19 cm., bladets största bredd 2 cm., dess längd ungefär 12 cm. och dess tjocklek i baken 4 mm.

Jernspetsen, ensam i sitt slag från detta grafält, är ihålig, i ena ändan ruud och afsmalnande mot den andra, så att en skarp spets bildas. Denna är ovalt tillplattad. Tvärt genom den öppna ändan eller myningen är slagen en jernnit. Hela jernspetsen är betäckt med roststycken. Han är 19,7 cm. lång och 2 cm. vid i myningen.

De brända benen voro alla af *menniska*.

Efter denna beskrifning på hvarje graf meddela vi nu dels en öfversigt öfver de undersökta grafvarna och deras innehåll dels några allmänna betraktelser öfver de olika slagen af här funna grafvar m. m.

I. Öfersigt öfver de undersökta

Nr	Grafvens yttre form.	Närmare beskrifning på grafven.							Människoben.							
		Bottnering af lagda hällar.	Kalkhälls riktning.	Stödstenar.	Andra stenar eller hällar	Gruslager.	Kista af stående hällar.	Kista af lagda hällar.	Kistas riktning.	Liggande hällar utan kista.	Brända ben.	Skelett.	Skeletts riktning.	Djurben.	Kol.	Åska.
1	Kummel									×				1	×	×
2	d:o	×								×					×	×
3	d:o						1	N-S			2	N-S				
28	d:o	×							×		1	NO-SV				
30	d:o	×														
31	d:o	×												1		
40	d:o	×					1	NO-SV			1	NO-SV				×
41	d:o	×					1	N-S			1	N-S				
42	d:o	×					1	N-S		×	2	N-S		×	×	×
43	d:o										2			×	×	×
44	d:o	×							×		1	N-S				×
4	Domaresäte															
36	Krets										×			1		×
7	1 rest kalkhäll		N-S	×		×					×					×
9	d:o		N-S	×		×					×					×
10	d:o		N-S	×		×					×					×
11	d:o		N-S													
13	d:o		N-S	×		×	1	N-S								×
14	d:o		N-S	×	×	×										
15	d:o		Ö-V		×		1	N-S		×						
16	d:o		N-S		×	×										×
17	d:o		N-S	×		×					×					
18	d:o		N-S			×										
19	d:o		N-S	×		×					×					×
21	d:o		N-S		×	×	1	N-S			1	N-S				
23	d:o		N-S			×										
24	d:o		N-S	×		×										
25	d:o		N-S	×		×										

¹ En i detta kummel funnen hastsko hör utan tvifvel till en senare tid.

Nr	Grafvens yttre form.	Närmare beskrifning på grafven.							Menuiskoben.		Ljånben. Aska.		
		Benämning af lagda hällar.	Kalkhälls rikthug.	Stödfestenar.	Andra stenar eller hällar.	Gnshager.	Kista af stående hällar.	Kista af lagda hällar.	Kista af stående hällar utan kista.	Kista af stående hällar.		Brända ben.	Skelett.
26	1 rest kalkhäll	N—S	×		×						×		×
27	d:o	N—S	×		×						×		×
29	d:o	N—S									×		×
32	d:o	NO—SV											
33	d:o	NO—SV	×		×						×		
34	d:o	Ö—V									×		
35	d:o	NO—SV	×		×								
38	d:o	N—S			×						×		
39	d:o	N—S											
45	d:o	N—S	×								×		×
46	d:o	NV—SO				×							
47	d:o	N—S	×	×	×						×		×
50	d:o	N—S			×								
51	d:o	N—S	×		×		1		N—S				
52	d:o	N—S	×								×		
54	d:o	N—S	×	×	×						×		×
55	d:o	Ö—V			×								
56	d:o	N—S	×										
57	d:o	N—S	×								×		×
5	2 resta kalkhällar	N—S				×					×		×
6	d:o	N—S					×				×		×
8	d:o	N—S	×		×						×		×
12	d:o	N—S	×		×		1		N—S		×		×
20	d:o	N—S				×					×		×
22	d:o	N—S			×	×					×		×
37	d:o	N—S	×		×						×		×
48	d:o	N—S	×								×		×
53	d:o	N—S											
49	3 resta kalkhällar	N—S									×		×

Föremål af jern.										Föremål af brons.				Klotformiga stenar.		
Kärlvar	Svärd.	Spjutspetsar.	Doppsko till spjut.	Sköldbucklor.	Sköldhandtag.	Söjor.	Nycklar.	Beslag.	Diverse.	Fingerringar.	Beslag till dröckeshorn.	Diverse.	Glasperlor.	Benbrickor.	Harpix (fäbning till träkarl).	Lerkärl.
1		1		1	1		1								3 ×	×
			1						×						×	
							1	1	1						×	1
	1					1	1	1								
									1							
								2				1				
									1							
	1	1		1	1							1			×	

II. Öfversigt öfver fornsakernas fördelning på de tre slagen af grafvar.

	Kummel.	Grafvar vid en eller flere resta kalkhällar.	Krets.	Summa.
Föremål af jern.				
Knifvar	7	6	13
Tveeggade svärd.....	2	2
Eneggadt d:o (= <i>Sv. Forns.</i> fig. 281).....	1	} 4
D:o d:o (= fig. 14 här ofvan).....	3	
Spjutspetsar med hullingar.....	3	3
D:o utan d:o	6	6
Jernspets (= <i>Worsaae Nord. Oldsager</i> 345).....	1	1
Sköldbucklor (= fig. 9 här ofvan)	5	5
Sköldbuckla (= <i>Vedel Bornh. Br.</i> pl. 3, fig. 15).....	1	1
Sköldhandtag	5	5
Söljor.....	2	1	3
Nycklar (= fig. 1 här ofvan).....	2	2	4
Beslag	6	7	13
Nit.....	1	1
Föremål af brons.				
Fingerringar	2	2
Dryckeshornsbeslag	2	2
Hvarjehanda beslag.....	14	1	1	16
Nit	1	1
Lerkärl.				
Utan öra (= fig. 6 här ofvan).....	5	3	8
Utan öra (= <i>Sv. Forns.</i> fig. 390)	1	1
Med öra	1	1
Obestämbara bitar af lerkärl	1	1
Öfriga föremål.				
Glasperlor	4	4
Benbriekor.....	3	3
Harpix-stycken	1	3	4
Klotformiga stenar	2	2

A. Kumlen.

Utseende och anordning.

Elfva kummel hafva undersökts, af hvilka 10 blifvit alldeles genomgräfdla, men 1 blott i midten undersökt (N:o 3).

De undersökta kumlens diameter vexlade mellan 14 och 33 fot*), deras höjd mellan 1 och 3 fot.

De flesta kumlen voro nästan alldeles gräsbevuxna. Till större delen voro de hopförda af kullerstenar. Derjemte förekom rätt mycket kalkstensgrus samt något kalkstensflisor och kalkhällar.

Oftast voro de kullerstenar, som lågo på botten af kumlet, större än de, som lågo högre upp. Derjemte voro ofta kalkhällar lagda på kumlets botten. Antagligen har man vidtagit en sådan anordning för att förebygga kumlets sjunkande.

Rundt omkring botten gick i de flesta kumlen en ofta väl lagd ring af kalkhällar.

Der grafkista förekom, påträffades täckhällar genast under bottenstenarna. Hällen hade vanligen gifvit vika för den påtryckande stenmassan och lutade inåt. Mellanrummet mellan skelettet och täckhällarna var fylldt med sand.

Trenne grafkistor (40, 41 och 42) voro bygda af kantsatta sidohällar, samt täck- och bottenhällar.

I ett kummel (3) voro kistans sidoväggar gjorda af på hvarandra lagda kalkhällar. Täckhällar funnos, men inga hällar i botten.

I ett kummel (28) funnos endast täckhällar, inga sido- eller bottenhällar. Skelettet låg der på blotta sanden. I ett annat (44) saknades sidohällarna, men täck- och bottenhällar funnos.

Riktningen N.—S. var den förherskande äfven bland grafkistorna. De voro i allmänhet mycket långa, ända till 3 meter (10 fot).

I tvenne kummel (1 och 2) hafva endast spår efter likförbränning, aska, kol och brända ben anträffats. I fyra (3, 28,

*) För de längre måtten hafva »fot» blifvit använda, emedan då dessa undersökningar gjordes, ett tillräckligt långt i meter graderadt måttband ej kunde erhållas.

30, 31) har endast jordande egt rum. I trenne (42, 43 och 44) hafva både jordande och likförbränning egt rum. I tvenne (40 och 41) hafva inga bestämda spår efter vare sig likbränning eller jordande förmärkts. I de fall, då liket bränts, hade askan, kolen och de brända benen utan vidare blifvit kastade mellan stenarna. På trenne ställen (1, 43 och 44) hade man nedlagt lerkärl, af hvilka blott ett var någorlunda bibehållet, och på lika många ställen (1, 2 och 42) äfven föremål af jern.

Tre fullständiga skelett liggande i grafkistor hafva i de undersökta kumlen anträffats. Två af dessa (28, 40) lågo i NO.—SV. med hufvudet åt NO., ett (41) i N.—S. med hufvudet åt N. I ett kummel (44) lågo endast de nedre extremiteterna i sitt rätta läge. Att döma af dem hade hufvudet legat åt N.

Af de fullständiga skeletten låg ett på högra, ett på venstra sidan och ett på ryggen.

I trenne kummel hafva ben efter 2 på samma ställe jordade individer, på tvenne ställen (3 och 42) vuxna, på det tredje (43) två späda barn, det ena enligt d:r Stolpes utsago ett troligen ieke fullgånget foster.

Fornsaker.

Mellan de i kumlen befintliga brända grafställena och den grupp af grafvarna vid rest kalkhäll, som jag antagit vara qvinnografvar, förefinnes i några fall en viss likhet.

Största likheten erbjuda grafvarna 1 och 5; den förra i ett kummel, den senare invid ett par resta kalkhällar. I dem båda fann man en knif, en nyckel, ett jernbeslag och ett lerkärl. Jemför också grafven 27 vid en rest häll, der man fann en knif, en nyckel och ett lerkärl. Nyckelfragmentet från kumlet 42, ehuru det enda fynd, som på den platsen gjordes, är äfven värdt att härvid ihågkommas.

Lerkärlsbitarna från kumlen 43 och 44 voro visserligen ej åtföljda af något annat föremål, men böra doek vid en jemförelse ej fränkännas all betydelse, alldenstund de äro af samma typ som de tre i de nyssnämnda grafvarna (1, 5 och 27) funna lerkärlen.

De saker åter, som anträffats i grafkistorna, hafva öfverhufvud en från fornsakerna vid de resta kalkhällarna afvikande karakter. Svärd, spjuntspetsar, sköldbucklor sakna sälldeles.

Knifvarna återfinnas här dock i lika stort antal som i grafvarna vid rest kalkhäll. Hvarjehanda beslag af jern och brons, synnerligast af det senare ämnet, samt lerkärl är hvad som mest förekommer.

Bland beslagen äro tvenne dryekeshornsbeslag de anmärkningsvärdaste. De öfriga beslagen äro så förrostade, att man icke kan afgöra, hvartill de varit använda.

Af lerkärlen hafva fyra samma form som de tre från grafvarna vid rest kalkhäll (fig. 6 här ofvan); ett är snarlikt dessa; ett är skälformigt (*Sv. forns.*, fig. 390). Alla dessa sakna öron. Endast ett af de i grafväldet funna lerkärlen är försedt med öra.

Af särskildt intresse är harpixtätningen från kumlet 41 (se beskrifningen öfver denna graf). Den visar, att äfven på denna ort träkärl varit bland de saker, som fått följa den aflidne i grafven*). Äfven i grafvar vid rest kalkhäll har jag iakttagit harpixbitar. Måhända hafva de haft samma bestämmelse.

I tvenne kummel hafva klotformiga, af människohand bearbetade stenar påträffats, liggande bland de öfriga stenarna, af hvilka kumlen blifvit hopförda.

B. Grafvarna vid rest kalkhäll.

Yttre utseende.

Som ofvan är nämndt, antydast dessa grafvar ofvan jord af en kalkhäll, hvilken höjer sig öfver den omgifvande marken endast 10 å 30 em.

Det förefaller onekligen egendomligt, att, då man nedsatt i jorden så pass stora hällar som dessa, man endast låtit en helt obetydlig del, ja stundom alls intet, synas ofvan jord. Då vi jemföra dem med de gotländska »bildstenarna», runstenarna o. d., ligger det antagandet nära till hands, att ifrågavarande hällar ursprungligen rest sig högre öfver marken, men i senare tider blifvit afslagna. För egen del är jag dock af följande skäl öfvertygad, att det utseende, de denna dag hafva, är deras ursprungliga.

Skulle någon hafva företagit sig att af okynne förderfva dessa minnesmärken, nog borde väl då åtminstone någon af alla de hällar jag sett hafva undgått förstörelsen.

*) Jfr Engelhardt i *Arböger* 1877, sid. 380.

Skulle de åter hafva afslagits, för att för praktiska behof användas, hvarför då icke så gerna taga upp hela hällen? Detta ginge lika lätt för sig, som att slå en sådan häll tvärt af. Och dessutom skulle vid en så kraftig stöt, som ovilkorligen erfordras, för att bräcka en så stark häll, de forusaker, som befunnits vara nedstuckna mellan denna och dess »stödjhällar», blifvit krossade eller åtminstone skadade. Detta har dock icke visat sig vara förhållandet.

Slutligen talar den jemna öfverkant, som flere af dessa hällar hafva, emot all afslagning.

Riktning.

De resta kalkhällarnas riktning är med få undantag N.—S.

Anordning.

Inalles hafva 55 hällar undersökts. Stundom hafva två eller tre sammanslagits i en undersökning.

Vid 29 af dessa undersökningar hafva tydliga spår efter förbränning — aska och kol, eller aska, kol och brända ben — anträffats. Vid 5 hafva påträffats kistor af kantsatta hällar. Vid 11 hafva alla spår efter verklig graf saknats.

De förstnämnda af dessa grafvar, — de hvilka innehålla lemnningar efter förbränning, men i hvilka ingen kista finnes, — hafva följande anordning. Uder gräsmattan vidtager ett ungefär 10 em. tjockt lager af grus, eller undantagsvis kalkflisor. Derunder äro på sidorna om den öfver marken uppskjutande hällen mindre dylika hällar, eller ock kullerstenar af en mansbördas storlek eller något mera, nedsatta. Rundtonkring och mellan dessa finner man en bädd af aska, kol och brända ben. Finnas forusaker i en sådan graf, äro de instuckna någonstädes nedanför gruslagret mellan »hufvudhällen» och dess »stödjhällar», eller mellan dessa senare, vanligen omgifna af askbädden. Stundom kunna sakerna anträffas ända uppe under gruset, stundom äfven ända nere vid hällens fot.

Då gruset och de på sidorna nedsatta hällarna så ofta återkomma, är det antagligt, att de haft någon viss bestämmelse. Måne man icke i den öfver hela graffältet rådande lösa jordmånen har att söka orsaken till dessa båda anordningar? För att bereda den hädangängnes aska ett skydd mot plundrare

och vilda djur, var' man nämligen nödsakad att lägga ett ordentligt gruslager öfverst, och endast genom att resa upp större stenar på hvardera sidan om hällen kunde man bereda denna en fast ställning samt förebygga lutning och sjunkning.

På detta sätt synes mig den för dessa grafvar egendomliga anordning lättast förklaras.

Emedan benen äro ovanligt starkt brända, skulle man väntat sig finna en ofantlig massa aska och kol på hvarje grafställe. Detta är dock icke förhållandet. Det vill deraf synas, som förbränningen ej försiggått på samma ställe som hällen nedsatts. Antagligen har någon särskild bålplats användts, ehuru jag ej lyckats påträffa densamma.

Den andra gruppen af dessa hällar, nämligen sådana, hvilka varit uppresta vid kistor af kantsatta kalkhällar, har, frånsedt närvaron af grafkistan, samma anordning som den första gruppen. Gruslagret och stödjehällarna återfinnas äfven här. I en af dessa grafvar (21) påträffades ett skelett, i en annan (42) ett obrändt ben, i en tredje (15) några brända ben, i de öfriga intet. I ingen af dessa kistor gjordes för öfrigt något fynd.

Inom den tredje gruppen, de 11 vid hvilka ej några säkra spår efter begrafning förekommo, påträffades på 8 ställen gruslager och stödjestenar eller ettdera slaget, vid de öfriga 3 intet utom blotta hällen.

I grafvarna vid rest kalkhäll hafva blott människoben, inga djurben anträffats *).

Fornsaker.

En blick på tab. II visar af hvad slag de fornsaker äro, som påträffats i grafvarna vid rest kalkhäll. De utgöras nästan uteslutande af knifvar, en- och tveeggade svärd, spjutspetsar med och utan hullingar, sköldbucklor och sköldhandtag. De peka alla hän på krigets värf och antyda, att det öfvervägande antalet grafvar vid rest kalkhäll äro mansgrafvar. Endast om tvenne torde man kunna antaga, att de utgjort kvinnografvar. I hvardera af dessa två har jag nämligen funnit en nyckel**). Anmärkningsvärdt är, att i dessa båda grafvar äfven knifvar af

*) Jfr Vedel, *Årböger f. nord. Oldkynd.* 1870, sid. 14.

***) Jfr Montelius i *Sveriges historia* I sid. 320, och Vedel i *Årböger* 1870, sid. 48.

den för graffältet vanliga typen anträffats. Detta tycks vara en bekräftelse på den iakttagelse, man gjort, att knifven ofta anträffas i kvinnografrar*).

I allmänhet bära fornsakerna från de »brända grafvarna» spår efter eld och torde sålunda få antagas hafva varit med på bälet. Öfver hufvud hafva de blifvit nedlagda hela och oskadade. Dock finnas undantag. Så t. ex. är det fig. 7 afbildade svärdet böjdt nära två hela slag, något som naturligtvis är med afsigt gjordt. Jernsvärdet från grafven 10 tycks äfven hafva blifvit med uppsåt böjdt. I grafven 5 hade en mängd saker blifvit hoptryckta och hopgyttrade så mycket, att de kunnat stoppas ned genom en smal kruköppning**).

I grafven 53 hafva, såsom i beskrifningen af densamma påpekats, bitar af ett lerkärl hittats under sådana omständigheter, som göra det antagligt, att kärlet blifvit sönderslaget, innan det nedlades.

De båda begrafningsskicketens ställning till hvarandra.

Likbränningen och jordandet synas samtidigt hafva användts på detta graffält. Såväl i kumlen som vid de resta kalkhällarna förekomma nämligen båda begrafningssätten, ehuru likbränningen varit förherskande i grafvarna vid rest kalkhäll- och jordandet i kumlen. Dertill kommer, att tre kummel bära spår efter båda begrafningsskicket. Och de särskilda grafställena i dessa kummel hafva sådana inbördes lägen, att de afgifva ett tydligt vittnesbörd om de båda grafskicketens samtida förekomst. I tvenne af dessa kummel (42 och 44) har nämligen det brända grafstället varit beläget öfverst, det obrända underst, i ett kummel (43) är deremot förhållandet omvänt.

Graffältets ålder.

De gjorda fynden lemna tydlig upplysning om graffältets ålder. Så är det under fig. 7 afbildade svärdet af alldeles

*) Jfr Vedel i *Årböger* 1872, sid. 44 och 54.

**) Jfr Vedel i *Årböger* 1870, sid. 15, och Montelius, *Sveriges historia*, I fig. 298-300.

samma typ som fig. 283 i *Sv. forns.* Jernsvärdet från grafven 37 och fig. 281 i *Sv. forns.* öfverensstämma äfvenledes. De funna sköldbucklorna och de flesta af sköldhandtagen äro, med ett undantag, mer eller mindre vexlande former af samma typ som fig. 290 i anförda arbete och fig. 12, 14 och 16 å pl. 3 i Vedels beskrifning på *De bornholmske Brandpletter* (i *Årböger* 1870). Den från de öfriga afvikande sköldbucklan visar deremot en fullkomlig öfverensstämmelse med fig. 15 på sist anförda planche. Nykeln från grafven 1*) (fig. 1 här ofvan) är så lik fig. 1 och 2 pl. 6 i Vedels anförda afhandling, som om de vore gjorda af samma hand. Dryekeshornsbeslagen från kumlet 44 äro snarlika fig. 381 i *Sv. forns.* Sju lerkärl tillhöra den under fig. 395 i *Sv. forns.* afbildade typen, ett fig. 390 o. s. v.

Denna de funna fornsakernas likhet med typer från den äldre jernåldern gifver vid handen, att de undersökta grafvarna tillhöra denna tid. Särskildt torde den frändskap, som förefinnes mellan de brända grafvarna i detta graffält och den mellersta afdelningen af de bornholmska »brandpletterne»**) — i det nämligen svärd, sköldbucklor, spjutspetsar, knifvar och »stora nycklar af en egendomlig form» för båda äro gemensamma — kunna vara en vigtig utgångspunkt vid bestämmandet af graffältets ålder.

*) På samma fyndställe der nykeln påträffades tillvaratogs äfven ett jernbeslag (fig. 2 här ofvan), hvilket säkerligen tjänat till skylt åt denna nyckel. Är detta förhållandet, så har låset eller rigeln ej kunnat öppnas medelst vridning af nykeln, utan genom tryckning.

**) Vedel i *Årböger* 1872, sid. 53 och 54.

Fornlemningar i Finveden (Småland),

på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad undersökta år 1875

af

L. F. Palmgren.

Bolmsö socken i Vestbo härad.

Högen 1. På **Perstorps** egor i Lars Anderssons gårde sydost om gården, på en jemn slätt utan höjder, ligger ett stort, högt *stenrör*, bildadt af mycket stora stenar, mossbeväxt och utan mylla, omkring och på detsamma hade en mängd sten i senare tid blifvit påkörd, hvarför det kostade mycket arbete för att kunna verkställa undersökningen. Öppnades i öster och vester. På gamla matjordsbottnen bland grus och klappersten påträffades *aska*, obetydligt *kol* och många *brända ben* samt förrostade *jernbitar* af samma ntseende som de, hvilka bruka finnas i jordhögarna.

Högen 2. På **Tjust** egor midt för soldattorpet Lejons undersöktes ett stort, högt *stenrör*, mossbeväxt och utan iblandad jord. Äfven detta, hvilket blifvit skadadt genom gräfning från toppen, inneslöt på gamla matjordsbottnen lemningar af *brändt lik*. I östra delen af askbädden fanns halfdelen af en temligen tjock *sandstenstrissa*, och ett stycke derifrån åt vester den andra halfvan. Båda halfvornas diameter 1,6 tum, tjocklek 0,6 tum. Eljest fanns intet utom förrostade *jernbitar*.

Högen 3. På **Bolmstads** egor och på en i Bolmen åt vester utskjutande udde undersöktes äfven ett stort *stenrör*, liknande de föregående. Här fanns intet.

Högen 4. På Lida egor, sydvest från gården, på en ljungbäcke undersöktes ett *triangelformigt rör*, hvars vinkelspetsar vetta åt sydvest, norr och sydost. Norrut vid bakslutningen ligger en mad, i söder och sydvest stora stenbloek och rundt omkring smärre rör, efter utseende odlingsrör. Hvar sida hade en längd af 72 fot, och i den sydvestra vinkelspetsen stod en större, 3 fot hög kullersten; dylika funnos äfven i de andra båda vinkelspetsarna, men voro nu nedsjunkna i jorden. Sidorna bugtade sig inåt, och rörets diameter, der armarna möttes, var 24 fot. Rörets ytterkanter voro bildade af temligen stora kullerstenar, mellan hvilka smärre stenar voro lagda. Höjningen öfver marken obetydlig; midten höjde sig dock $2\frac{1}{2}$ fot öfver den kringliggande marken. Här fanns endast en liten *flintbit*.

Högarna 5, 6, 7. På Öfregårds egor, norr om byvägen, på en ås undersöktes *trenne* mossbeväxta *stenrör*, utan iblandad jord. Det första, som höll 90 fot i omkrets och nära 5 fot i höjd, liksom det andra, hvilket var 84 fot i omkrets och nästan af samma höjd som det första, innehöll alldeles ingenting, ehuru de båda på det nogaste undersöktes och genomgrofvos till öfver 3 fots djup. Det tredje deremot, af samma storlek som det sistnämnda, betäckte en *kolbädd*, som sträckte sig under hela röret; *benskärsvor* och en förrostad *jernbit* i form af en kort cylinder utgjorde hela utbytet.

Högen 8. Alldeles norr om Björklunds stugbyggnad i Öfregård undersöktes ett lågt, mossbeväxt *rör*, 35 fot i diameter. Äfven detta betäckte ett lager af *aska*, *kol* och *ben*, bland hvilka fanns en *perla* af *glas* samt några förrostade *jernbitar*. Bland stenarna nere i röret låg en fyrkantig halfva af en *sten med oval utsvarfning*, hvilken väl varit använd vid sädeskrossning såsom understen. Han liknar ett par dylika i min ego, hvilka dock äro vida djupare urgröpta och tydligare utvisa, att de varit mycket begagnade.

Högarna 9, 10. Sydost om sistnämnde gård i en temligen högt belägen åker ligga 6 *rör*, af hvilka egaren uttagit ett och dervid funnit *kol* och *ben*. Två af de andra undersöktes; deras form var mera kullrig än vanligt, brant uppstigande från sidorna. Dia-

metern på det första 41 fot, höjd $5\frac{1}{4}$, på det andra 40 fot, höjd nära $5\frac{1}{2}$. Det första betäckte helt och hållet en på den gamla matjordsbotten befintlig flat sten, $4\frac{1}{2}$ fot lång, under hvilken liksom under nästan hela röret *kol*, *aska* och små *benflisor* anträffades, jemte *jernrostfläckar* här och der bland askan och gruset. Det andra inneslöt en oregelbunden krets af dels kuller sten dels smärre flata stenflisor, i hvilken krets fanns några bitar af groft *lergods*, tre *flintskärfor*, ett afbrutet *bryne*, några förrostade *jernbitar* bland *aska*, *kol* och *benskärfor*. Äfven här sträckte sig kolbädden nästan under hela röret.

Högarna 11—18. På samma gårds egor, mellan Björklunds hus och Klangs, ligger en mindre slätt, dalfäldt belägen, der ett slags *grafvar* anträffades sådana jag aldrig förr sett. Ofvanpå marken syntes ingenting, som antydde en begravningsplats. Egaren skulle bryta platsen till åker och anträffade derunder *kol* och *ben* under en liten flat *stenflis* inom en blott alnsvid krets af sten, samt underrättade mig därför om förhållandet. På en vidd af omkring 50 kvadratalnar fann jag vid genomgräfning af marken 8 dylika *grafvar*, hållande 2 till $2\frac{1}{2}$ fot i diameter, bildade på det sätt, att dels kullersten och dels små stenflisor blifvit lagda i en rundel och derefter betäckta med en liten flat sten. Inom denna rundel, hvilken låg blott $\frac{3}{4}$ till 1 fot under marken fanns *kol*, *aska*, små *benflisor* och dessutom några *flintstycken*, samt i en äfven två *glasperlor*. Äfven utom kretsarna kunde ett och annat *kol* anträffas, men förbränningen synes omöjligan hafva blifvit verkställd inom den lilla stenkretsen.

På Österås egor, utmed och norr om genvägen till Smederyds qvarn, ligga två *rör*, låga, beväxta med ekbuskar, till utseendet liknande stenåldersrör.

Högen 19. Diameter 48, höjd $3\frac{1}{4}$ fot. Stenen, kuller, af mansbördas storlek och derunder, blandad med matjord. Öppnades från vester. I rörets midt funnos några fots långa *flata stenar* stående på kant, hvilka doek icke syntes lagda i någon vidare ordning. Här fanns ett par små *obrända bensskärfor* äfvensom några små obetydliga bitar, svartbruna till färgen, af

fint gry, troligen lemmingar af något *kärl*. Några små knapt skönjbara kolgnistor finnos äfven här och der. Hela röret hvilade på en klippa.

Högen 20. Diameter 40, höjd 4 fot. Af samma beskaffenhet som föregående, men stenen var mycket större, blandad ända till alfven med matjord. Här fanns endast en liten bit *teryods*, liknande dem som finnos i näst förut beskrifna rör. Om dessa båda rör tillhöra stenåldern eller en senare tid, torde vara svårt att afgöra, emedan de här anträffade fynden voro så obetydliga. De obrända benbitarna kunde måhända anföras som stöd för den åsigten, att rören förskrifva sig från stenåldern, helst rören till det yttre voro ganska lika dem från sistnämnda tid.

Högen 21. På **Hassle** egor, öster om häradsvägen, några hundra fot söder om den stora hällkistan i Hassle rör, ligga flere *stenrör*, af hvilka några vid undersökningen befunnos med säkerhet vara odlingsrör. Det största ibland dem var likväl ett begravningsrör. Diameter $36\frac{1}{2}$, höjd $5\frac{1}{4}$ fot. Öppnades från norr och söder. Detta rör var bildadt af ovanligt små stenar, mossbeväxt, utan iblandad jord. *Kolbädden* sträckte sig under hela rörets botten och inneslöt 3 *glasperlor*, några förrostade *jernbitar*, en *slagglump* samt ovanligt mycket *ben*, hvilka finnos spridda öfrer hela rörbotten.

Husaby egor.

Högen 22. Diameter 24, höjd $3\frac{1}{2}$ fot. Matjorden aflådd, under det klapperstensblandade gruset, af hvilket högen var bildad, vidtog en krans af dels flata dels kullriga stenar, sträckande sig till högens halfva höjd. Alldeles i sydvestra kanten påträffades *kolbädden*, hvilken sträckte sig blott 2 fot under kullen, men fortsattes under matjorden ut på jemna slätten till 4 fots längd. Den del af *kolbädden*, som låg under högen, innehöll blott några få *ben*, en *pilspets* af *jern*, lik fig. 501 i *Svenska fornsaker*, flere förrostade *jernbitar* och ett tunnt, bredt, genomborradt *bryne*, 1,8 tum långt, 0,7 tum bredt. Den delen af *kolbädden*, som sträckte sig utom högen, innehöll en mängd *ben*, bland andra ett större stycke af den förkolade hufvndskålen, samt ett par *jernbitar*. Högen synes således hafva blifvit slarfvigt hopkastad, då de flesta benen kommit utanför och icke under honom.

Högen 23. Belägen längst i nordost på grafväldet. Diameter 28, höjd $4\frac{1}{2}$ fot. Matjorden afflädd. Bestod af grus och sten af mansbördas storlek. Högen genomgrofs från norr och söder och från öster och vester. Ingen kolbädd fanns, hvarför från östra kanten ett dike slogs åt vester, hvarvid knapt $\frac{1}{2}$ fot under marken lemningarna af ett *obrändt lik* anträffades, doek så förtärda, att blott en käke och några tänder kunde upptagas. Vid hufvudet låg en *jernknif*. Liket, hvars hufvud låg i vester och benen i öster, hade en längd af $5\frac{1}{2}$ fot.

Högen 24. Längst i sydost på grafväldet; diameter 26, höjd $4\frac{1}{2}$ fot. Bildad af sand, blandad med klappersten. I jemnhöjd med jordytan funnos klumpstenar, lagda i rak linia från öster till vester, och 2 fot derunder funnos lemningar af ett förmultnadt, *obrändt lik*, vid hvars fötter, som vette åt öster, lågo tre små *kullerstenar*; der hufvudet skulle legat, befanns äfven en dylik kullersten. Quarlevorna af benen och den svarta likjorden visade, att benens längd till grenet varit 3 fot. Af ryggraden fanns föga tecken, men af hufvudet besynnerligt nog ike det allra ringaste spår. För öfrigt fanns intet.

Bolmstads egor.

Högen 33*). Diameter 27, höjd $3\frac{1}{2}$ fot; bestod af stemblandad mjäljord. I högens norra del funnos 5 mindre, flata stenar, under hvilka en kolbädd befanns, hvilken inneslöt 6 *glasperlor* af olika form samt en *perla* af annat ämne, en *perla* af spirallagd *bronstråd*, 3 bitar af en *benkam*(?) med stora hål för jernnitar, samt stycken af en *bronsprydna*d afbildad fig. 1.

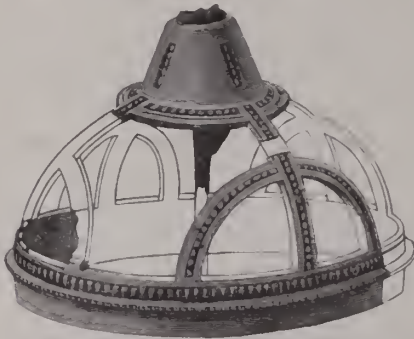

Fig. 1. Bronsprydna för toppen af ett bågspänne. Den har tvefvelsutänkt på toppen af båggen till ett stort spänne af samma form som fig. 531 i *Sv. forns.*

*) Högarna beskrivas här sockenvis, men bibehålla de nummer, som de vid undersökningen erhållit.

Högen 34. Diameter 30, höjd $3\frac{3}{4}$ fot. I kullens södra kant fanns en liten *kol-* och *benbunke*, hvilken inneslöt smärre bitar af en *bronskedja*, alldeles lik de kedjor, hvilka i detta århundrades början förfärdigades af allmogeguldsmeder här i trakten, och i hvilka de hängprydnader som kallas dalakedjor buras. Hvarje länk är bildad af 2 bredvid hvarandra liggande små ringar, hopböjda af trind bronstråd; jfr fig. 623 i *Sv. forns.* I kullens nordvestra kant fanns åter en liten *kol-* och *benbunke*, och i dess nordöstra kant med dragning inåt kullen, till omkring 4 fots längd och $2\frac{1}{2}$ fots bredd, fanns under 6 flata mindre stenar en rik *ben-* och *kolbädd*. Här fanns en *sölja* af *brons* med torn af *jern*, ännu fasthängande vid en bit af det *jernbeslag*, i hvilket hon suttit; afbildad fig. 2. Alla tre *kolbäddarna* voro helt och hållet skilda från hvarandra af jord, i hvilken inga tecken till bränning syntes, så att tre lik förmodligen här blifvit jordade.

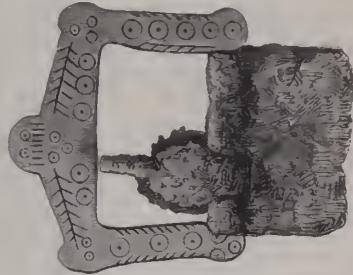

Fig. 2. Bronsölja med rembeslag och nål af jern, f. i högen 34. $\frac{1}{4}$.

Högen 35. Diameter 36, höjd $5\frac{1}{4}$ fot. Bestod af stensblandadt grus. I södra kanten träffades en liten *kol-* och *benbädd* inom en *stenkrets*, bildad af 5 kullerstenar, derefter vidtog åter gruset, i hvilket inga tecken till bränning märktes. I högens midt anträffades åter en obetydlig *kolbädd*, innehållande föga *ben* samt några förrostade *jernbitar*, bestående af 2 *knifvar*, en bit af en *sporre*(?) m. m., samt ett *flintstycke* och några bitar af en *kedja* af *brons*, lika de i näst förut omtalade hög funna.

Högen 36. Längst i nordost. Diameter 25, höjd 2 fot. Ljungbeväxt; bestod af matjord och mjålsand. På 3 fots djup under kullens botten anträffades de *obrända* lemningarna af ett *lik*, hvilket låg med hufvudet i vester och benen i öster. Benen voro temligen bibehållna. Knäna voro tätt tillslutna, benen likaledes och armarna utsträckta utmed kroppen, hvilkens längd var 5 fot och 8 tum. Ansigtet var uppåtvändt. Några kullerstenar lågo här och der i gruset omedelbart öfver liket. För

öfrigt fanns intet. Benen blefvo uppsända till Statens Historiska Museum.

Högen 37. Diameter 25, höjd $3\frac{1}{4}$ fot. *Kolbädden* befanns midt i kullen och inneslöt utom *benskärfvor* en förrostad *jernknif* samt några förrostade *jernbitar*.

Smederyds qvarns egor.

Högen 38. *Triangelformig jordhög* med inåt böjda sidor; hvarje sida 48 fot. Skadad något genom gräfning; vinklarna hafva fordom haft ändstenar, af hvilka blott den södra nu finnes kvar. I denna fanns intet, som antydde någon forntida begrafning.

Fig. 3. Del af brutna brons-handtaget till en nyckel, f. i högen 39. $\frac{2}{3}$.

Högen 39. Denne, liksom två andra högar, ligger bredvid ofvannämnde treudd. Dessa högar inneslöt *brända lik*, såsom undersökningen utvisade. I vestra delen af den först undersökta befanns en *kolbädd*, sträckande sig 2 fot från vestra ytterkanten till högens midt, innehållande *ben* samt det genombrutna handtaget till en *nyckel*, afbildadt fig. 3. Dessutom funnos några förrostade *jernbitar* samt en *perla* af grönt *glas*.

Högen 40. *Kolbädden* i denna hög bildade en kvadrat i högens midt med 3 fots sidor och inneslöt, bland en massa *ben*, 14 *nitnaglar* och *spikar*. Dessutom funnos bitar af en stor *benkam*(?) med grofva jernnitar, åtskilliga förrostade *jernbitar*, 3 hopsmälta *bronsklumpar* samt ett par *flintbitar*, äfvensom 2 hopsmälta *glasperlor*.

Samtliga högarna bestodo af mycket fin sand.

Tanåkers socken i Vestbo härad.

På den mot sydost tvärbrant mot Bolmen stupande ön Tanö, som numera sammanhängar med fastlandet, mellan Tanåkers kyrka och gården Bolmstad på ön Bolmsö, finnes på högsta

krönet ett litet graffält, bestående af 6 *jordhögar*, bland hvilka står en föga hög *bautasten*.

Högen 25. Diameter 28, höjd $5\frac{3}{4}$ fot, bestod af fin mjäljord. Nära 9 fot från nordöstra kanten och 1 fot under kullens topp påträffades en *kolbädd*, starkt blandad med *ben*, $3\frac{1}{2}$ fot i omkrets och $\frac{1}{2}$ fot tjock. Bland benen kunde man tydligen urskilja främre delen af en öfverkäk af människa. Under denna kolbädd vidtog ater den rena oblandade sanden. I kullens södra del, 7 fot från ytterkanten och på den gamla matjordsbotten, påträffades en annan *kol- och benbädd*, i hvilken låg, utom några *jernbitar* ett litet tunt, genomborradt *bryne*, afbrutet både i ändan och vid borrhålet. Synbarligen hade två likförbränningar egt rum i denna hög.

Högen 26. Diameter 18, höjd 3 fot; bestod af mjäl. En stor fur växte midt i kullen. Hela denna hög genomgrofs ända till 2 fots djup, der den hårda alfven påträffades, utan att tecken till vare sig brändt eller obrändt lik fanns. Först alldeles i södra ytterkanten hittades lemningar af grofva *kolstycken* af löfträd, tjocka som ett smalben, hvilken kolbädd fortsattes $2\frac{1}{4}$ fot utom kullen under jordytan. Här påträffades några få *benskärfvor* samt 3 *flintbitar* och en sönderbruten *brynsten*.

Unnaryds socken i Vestbo härad.

Tiraholm. Norr om den nu varande gården på en ljungbeväxt ås utmed Bolmen och begränsad af honom i öster och en mossvik i norr och vester ligga 17 *kullar* bildade af jord, ljungbeväxta, nästan alla oskadade.

Högen 27. Längst i norr; diameter 27, höjd 5 fot. Omkring $3\frac{1}{2}$ fot under kullens yta och 10 fot från östra kanten träffades *obrända* lemningar måhända af ett *barnlik*; de pappers tunna kvarlevorna af hufvudskålen voro nästan det enda, som fanns i behåll. En fot derunder anträffades en *kolbädd*, betäckande en yta af 4 fot i längd och bredd, hvilken innehöll en mängd *ben* men föga *kol*; ett genomborradt, smalt, $3,1$ tum långt *bryne* samt en *jernbit*, liknande en krok, fanns i södra delen af denna bädd. Benen hade troligen efter bränningen, som skett på gamla matjordsbotten, blifvit hopskyllade.

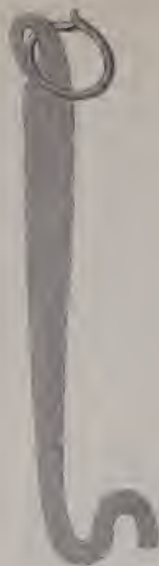

Fig. 4. Nyckel af jern, bränd.
f. i högen 28. $\frac{2}{3}$.

Högen 28. Diameter 24, höjd $2\frac{1}{2}$ fot. Alldeles midt i kullen på den gamla matjordsbotten, som synes hafva varit 5 tum tjock, under det att nu knapt någon matjord be- täcker marken vidt omkring, låg en ganska liten bunke, innehållande *ben* och obetydligt *kol*, föga mer än 2 fot i qvadrat. I dess vestra del fanns en liten *stentrissa* med hål och af- rundade kanter, 1,3 tum i diameter och straxt öster derom en *nyckel af jern* (afbildad fig. 4) hängande i en *ring* af samma metall samt öster derom en något skadad, enskalig *oval spännbuckla* af *brons* närmast lik figur 1 å pl. 4 i sjet- te häftet af denna tidskrift, samt 2 bitar af en smält *dyltik* jemte några *jernbitar*. En flat, $1\frac{1}{2}$ fot lång och lika bred, sten låg under matjor- den på kullens topp. Sländtrissan och nye- keln synas antyda, att en qvinna här blifvit

Högen 29. Diameter 18, höjd 2 fot. Denna hög churu på det nogaste undersökt, inneslöt ingenting.

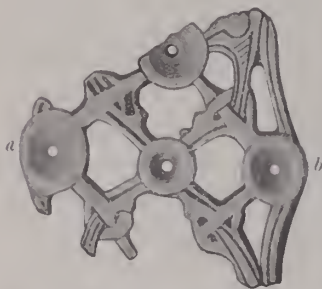

Fig. 5. Genombrutet bronsstykke,
f. i högen 30. $\frac{1}{1}$.

Högen 30. Diameter 21, höjd $2\frac{1}{4}$ fot. Bestod af hård klapperjord. Straxt under matjordsskorpan i hö- gens midt fanns i gruset bitar af en enskalig *oval spännbuckla*. Tre tum derunder påträffades *kolbädden*, hvil- ken var ganska tjock och späckad med småbitar af *spännbucklor*. Dess- utom funnos deri ett genombrutet *bronsstykke* (afbildadt fig. 5), som vid första påseendet synes hafva hört till öfre skalet af en oval spännbuckla.

men som dock ej kunnat höra till en sådan (möjligen till ett stort likarmadt bågspänne; bada kanterna, vid *a* och *b*, äro hela;) 3 sammansmälta *bronskolor*, några *jernbitar*, hvilka troligen äro

lemningar af nålarna till spännbucklorna, samt en liten *jernring*. Bland bitarna af de ovala spännbucklorna hafva några hört till ett spänne likt fig. 547 i *Sv. forns.*; andra till ett eller 2 spännen lika fig. 1 å pl. 4 i sjette häftet af denna tidskrift.

Högen 31. Diameter 25, höjd $3\frac{1}{4}$ fot. Hela denna kullens botten var betäckt med en kvarterstjock bädd af *aska* och *ekekol*. I vestra delen af denna bädd låg en *benbunke* samt några *jernbitar* och 5 fot nordost derom låg en dylik *benbunke* och i den ett genomborradt *bryne*, 2,6 tum långt samt en sönderbruten *pilspets* af *jern*. Det synes därför, som om två lik på samma gång här blifvit brända, emedan benen voro helt och hållet skilda ifran hvarandra; kolbäddarnes ornbade läge och fullkomliga franvaron af grus i desamma tyckas bestyrka, att brännin-gen skett samtidigt.

Högen 32. Diameter 22, höjd $2\frac{1}{2}$ fot. Denna hög be-täckte en *kol-* och *benbädd* af omkring $3\frac{1}{4}$ fot i kvadrat, belä-gen ungefär midt i högen med någon dragning åt öster. I vestra delen faans en sönderbruten *jernknif* och 2 fot sydost derifrån fjerdedelen af en *bronsring*.

Samtliga liken, som hvilade i dessa här öppnade högar, hade blifvit brända på den gamla matjordsbotten. Jorden rundt omkring högarne var uppskottad för att öka deras höjd, hvilken på detta sätt syntes större än den verkliga var.

Högarna 44 och 45*). Norr om det nu omtalade graf-fältet, och skild från detsamma genom en mossen och en liten bäck, skjuter en udde ut i Bolmen. Denna udde stupar tem-ligen tvärbrant ner i sjön, men är ofvanpå någorlunda jemn och nu beväxt med hög ljunng och björkskog. Här ligga 27 *stenrör*, bildade af merändels små klapperstenar med iblandade större stenar. Till utseendet skilja sig dessa rör från de stora, af grof kullersten bildade, rör hvilka enstaka eller i grupper af 2 och 3 förekomma här och der synnerligen i skogarna och utmarken. De likna mera odlingsrör men äro dock större och kullrigare. Två af dessa rör öppnades och bestodo af endast

*) Högarna 33—40 äro beskrifna å sid. 94—96 och högarna 41—43 å sid. 101—102.

sten, utan iblandad jord, men sasom förut nämnts till en stor del, isynnerhet inuti, af blott småsten af en knytnäfves storlek. Båda rören inneslöto *öbrända lik*, hvilka hade blifvit lagda på den gamla matjordsbotten. Dessa ben likna till utseendet icke dem man påträffar i jordhögarna utan snarare benen från stenåldersgrafvarna. Här och der i båda rören funnos lemningar af, som det synes, *grytor* eller andra gjutna *jernkärl* och en *grytfot*. Dessutom funnos bitar af en fin massa, alldeles lika dem som funnos i Österås-rören. Dessa grafvar tillhöra säkerligen en annan tid än de i närheten liggande jordhögarna, och skulle måhända en fullständig undersökning af dem alla gifva någon upplysning om deras ålder, hvilken enligt min åsigt är vida högre än jordhögarnas.

Högen 46. Lågt *stenrör* af 49 fots diameter, liggande alldeles ntmed norra kanten af vägen åt Tirabolms skog; liknade till formen ett stenåldersrör. Öppnades från norr och söder. Midt i röret tyktes stenarna, som i allmänhet voro af mansbördas storlek, vara ställda så, att de bildade en aflång fyrkant. Som dessa stenar blott bestodo af kuller, var det dock ej lätt att skönja formen af denna kista(?), inom hvilken en till ett pilformig redskap danad *flintspån* fanns, men för öfrigt intet.

Odensjö socken i Sunnerbo härad.

På **Odensjö prestgårds** egor, norr om kyrkan, skjuter en udde ut i Bolmen, beväxt med tät furuskog. Här finnas öfver 20 *högar*, af hvilka likväl de allra flesta äro nästan helt och hållet förderfvade af skatgräfvare, bland hvilka en i socknen boende bäckstugusittare, som försörjer sig med antiqvitetshandel, sades hafva funnit åtskilliga saker. En person sades äfven hafva hittat en ring af guld, som han låtit omgöra till vanliga fingerringar. Säkerligen var det dock icke annat än en bronsring.

De få oskadade högar, som funnos, bestodo af grus med klappersten och voro beväxta med skog och lingonris samt inneslöto, på en när, lemningar af *brända lik*: så hade äfven varit fallet i de skadade, hvilket kunde skönjas i de gropar, skatgräfvarne lemnat efter sig.

Högen 41. Diameter 22, höjd $3\frac{1}{4}$ fot. Denna högs kolbädd inneslöt högst få *ben*, men en massa kol samt dessutom ett *bryne*, afbrutet, men hvaraf begge styckena funnos på skilda ställen. Brynet är 6,1 tum långt, kullrigt på ena sidan, hårdt slitet, utan borrhål. Dessutom funnos en *sölja* (afbildad fig. 6), en förrostad *knif*, flere afbrutne *pilspetsar* och en *metkrok* (afbildad fig. 7), allt af *jern*; ett föremål, nuddhvast i ena ändan och den andra försedd med en knapp med spetsar rundt omkring, förrostadt liksom en del andra *jernstycken*; vidare funnos 3 *flintbitar*, af hvilka den ene tyckes hafva varit flitigt använd att slå eld med. I gruset i högens topp nuder torfven låg en stor *slaggklump*.

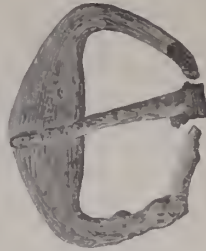

Fig. 6. Sölja af jern. J. i högen 41. $\frac{2}{3}$.

Fig. 7. Metkrok af jern, f. i högen 41. $\frac{1}{1}$.

Högen 42. Diameter 25, höjd $3\frac{1}{4}$ fot. Kullens botten var betäckt med ett ganska tjockt lager af *aska*, *ben* och *kol*, och på spridda ställen i detsamma funnos några bitar af en *oval spämbuckla*, som troligen varit lik fig. 551 i *Sc. forns.*, samt några bitar af ett *bronsföremål* prydt med vackra slingsirater; bitarna äro för små, för att man skulle kunna se hvartill de hört. Dessutom fanns något mer än hälften af en simpel *ringsölja* af *brons* med apprullad ända, en liten *bronsring*, ett sönderbrutet *hängsmycke* af *jern*, ett stycke af en tunn *bronsplåt*, genom hvilken ett hål varit slaget, och 12 *perlor* af *glasartad* massa, tunna, försedda med stora hål, en dylik af röd *lerartad* massa, en större dylik af *glas* med röda och hvita inläggningar, några sammansmälta *glasklumpar*, 2 åttkantiga *perlor* af *porlinsartad* massa och slutligen en *perla*, bildad af en spiralvriden, tunn *bronsremsa*.

Högen 43. Diameter 18, höjd $2\frac{1}{2}$ fot; lag längst i nord-vest på graffältet. Då ingen kolbädd fanns, korsdikades högens

botten, hvarvid på $2\frac{1}{4}$ fots djup under den kringliggande marken ett *obrändt lik* anträffades, fullkounligt förmultnadt, utom något af käkarne och ett par andra ben. Hufvudet låg i vester. Likets längd kunde icke skönjas. För öfrigt fanns intet.

Ur medeltidens hvardagslif.

Anteckningar af

Hans Hildebrand.

Källor för följande anteckningar äro vår medeltids mirakelsanlingar. Medeltiden var särdeles benägen att, med en hög grad af ytlighet, uppfatta förhållandena här i verlden på ett yttre sätt. Det i utvärtes måtto begångna våldet försonades med en yttre gerning, utan att man behöfde bekymra sig om någon inre sinnets förändring. Den tröstande tanken om en allt uppehållande och bevarande försyn öfvergick till tron på ett oupphörligt, direkt ingripande af de himmelska makterna i de jordiska förhållandena, så mycket mera erforderligt, som allt ondt här i verlden, sjukdomar af alla slag, äfven en persons brottsliga beteende, ansågos bero på ett direkt ingripande i det menckliga lifvet af djefvulen och hans tjenare. Det är med full afsigt jag begagnar orden »himmelska makter», ty det var icke allenast Gud, som egde kraft att hjälpa, utan ock hela hären af helgon, som stodo mellan menniskorna och Gud och som betydde så mycket, att de icke sällan kunna anses för folket bortskymma Gud sjelf. Man räknade på kraften af helgonens förböner, utan att man alltid gjorde det riktigt klart för sig, hos hvem dessa förböner skulle fällas. Ett eget exempel på huru långt man i detta hänseende kunde gå, är en kloekinskrift, som icke sällan förekommer i England: *o sancta trinitas, ora pro nobis*. Till hvem skulle den heliga treenigheten, här förnedrad i rang till jemnlighet med helgonen, bedja för den kristna församlingen?!

Äfven Sverige hade egna helgon, hvilkas helighet uppenbarade sig i goda gerningar, hade heliga orter, öfver hvilka en synnerlig läkedomens kraft hvilade. Dessa helgon anropades och

dessas orter uppsöktes af hjälpbehöfvande, som vanligen med gåfvor till fromma stiftelser visade sin tacksamhet för det de vunnit sina önskingars mål. Man var angelägen att häfda de inhemska helgonens och de egna heliga orternas anseende, och samlade därför de kringlöpande berättelserna om förrättade under, dervid vinnläggande sig om att visa, huru *det* helgonet hade hulptit, sedan man förgäfves hade vänt sig till andra helgon med samma böner. Man var nog naiv att icke ett ögonblick tänka på konsekvenserna af denna åsigt om helgonens olika hjälpkraft. För öfrigt lät man ibland lotten afgöra, till hvilket helgon man skulle vända sig.

Det är icke min afsigt att här ingå i någon pröfning af dessa föreställningar, men berättelserna om dessa under innehålla månget värderikt bidrag till belysande af vår medeltids hvar-dagslif, och det är härför, som jag nu vill för några ögonblick utbedja mig tidskriftens läsares uppmärksamhet. Min skildring skulle kunnat gjorts mycket vidlyftigare, men det har denna gång varit mig nog att meddela några karakteristiska prof.

På grund af de källor, som här användas*), torde det vara i sin ordning att i första rummet tänka på de plågor, som hem-sökte människorna. Äfven dem torde vi få räkna till hvardags-lifvet, ty om än det slägte, som under medeltiden bodde i vårt land, var kraftigt, så var det ingalunda fritt från sjukdomar. Frön till sådana finnas alltid, och under en tid då läkekonsten var ringa och de, som egde kunskap deri efter tidens mått, voro helt få, var det nödvändigt, att i de allra flesta fall fingo sjukdomarna taga sin naturliga gång och, då de ej i tid hämmades, antogo de ock oftare, än hvad nu är händelsen, en elak artad karakter. Till på köpet ansågs det den tiden af mången vara en dygd att icke söka hjälp af mensklig klokskap. För

*) De mirakelsamlingar, som för det följande blifvit använda äro: *Miracula sanctæ crucis Stockholmiæ*, tryckt i Uppsala 1725 (ohelga korsens var en bild af Christi korsnedtagning i Stockholms dominikanerbröders kyrka); *Miracula s. Erici* och *b. Henrici* (i *Scriptores rerum Svecicarum* medii ævi, del 2); *Miracula b. Birgitte* och *b. Katarine* (i tredje delen af *Scriptores*), derstädes icke fullständigt aftryckta, hvilket man må beklaga, alldenstund dessa berättelser, äfven om de äro utan värde för den politiska historien, äro af högsta kulturhistoriska intresse.

så vidt som sjukdomen icke hänfördes till sina naturliga orsaker, utan ansågs vara antingen en Guds hemsökelse, hvilken icke borde med menckliga medel afvärjas, eller ett verk af djefvulen, mot hvilken all mencklig makt var fåfång, kunna vi lätt första denna passivitet.

De åkommor, som i mirakelberättelserna oftast omtalas, äro följande.

Utom af den stora döden hemsöktes Sverige under medeltiden af den ena svåra farsoten efter den andra, och sådana omtalas någon gång i mirakelberättelserna, men dem må vi lemna ä sidan, sasom icke hörande till hvardagslifvets företeelser. Vanliga voro deremot febersjukdomar, som ibland varade i flere år, skällfva (= frossa) och våldsamt värk i olika delar af kroppen. Det omtalas sådan värk i hufvudet, att ögonkloten hängde ut ur hufvudet och benen, som omsluta ögonhålcn, började ruttna och falla bort. En dräng omtalas, som i sexton veckor hade så våldsamt tandvärk, att till sist tänderna föllo ut och käkarna började ruttna bort. Värken var ibland förenad med uppsvällning af den lidande delen eller af hela kroppen eller ock med fullständig utmärgling. Sa berättas det, att k. Birger ett helt år var mycket illa sjuk, så att, heter det, köttet, skinnet och senorna torkade bort.

Likaledes omtalas mycket ofta blindhet, döfhet och plötsligen påkomna förlamningar, träffande ibland hela kroppen, ibland större eller mindre del deraf; den ena kunde med möda krypa fram på händer och fötter, den andra släpade sig på bakdelen och händerna från ett ställe till ett annat. Midt uuder det dagliga lifvets arbete eller en ledig stunds förlustelse kom ett sådant anfall och spridde bland de kringstående förskräckelse, så mycket mera, som man var mest benägen att i dessa åkommor se verkningarna af något helt annat än naturliga orsaker. I en mirakelsamling heter det om en person, att han »fick ett anfall af epilepsi eller blef af djefvulen besatt», men så stor fördomsfrihet, att man tvekade i valet mellan olika förklaringar, synes hafva varit mindre vanlig.

Så mycket villigare var man att ana, det djefvulen haft sin hand med i spelet i alla de fall, då sjukdomen yttrade sig i form af vansinne, mer eller mindre våldsamt, mer eller mindre farligt för patienten sjelf och för de omgifvande. En sådan

person belades med bojor om hand och fot och i de fall, då han visade benägenhet att bitas, stoppades en klafve i munnen. Ett sådant behandlingssätt kan den nuvarande läkekonsten icke godkänna, men vi få dock icke deruti se ett bevis på, att man under medeltiden var hjertlös mot de sjuka. Man var i alla lifvets förhållanden litet hårdhänt, utan att dermed mena något ondt, och de fasta bojorna voro i fall som dessa en skyddsåtgärd. Tvärtom framlyser ur mirakelberättelserna mycket medlidande med de sjuka och stor villighet att följa dem till heliga orter, för att å dem söka den bot, man icke kunde hoppas af naturliga medel. Jag har icke sett mer än ett fall, då ovilja mot sådan from afsigt visat sig. En man hade legat illa sjuk, men tillfrisknade, då han hade ntlofvat, att förrätta sin andakt inför den undergörande bilden i Stockholms dominikanerkyrka. Då han var färdig att infria sitt löfte, begynte hans hustru knota deröfver, att man skulle försumma sina husliga pligter för sådana der dumma vallfärder, men som mannens sjukdom ögonblickligen öfverflyttades på henne, ändrade hon snart sinne.

Tron på ett närmare förhållande mellan djelvfulen och själens sjukdomar tillhör icke medeltiden allenast, utan sträcker sig äfven öfver längre perioder af den nya tiden och har ännu under denna framkallat så ohyggliga företeelser som hexprocesserna. För studiet af folkpsykologien äro dessa företeelser af den största vikt, och jag anser mig därför böra här återgifva några af mirakelsamlingarnas berättelser.

Stundom visade sig denna åkomma ganska lindrigt: man sjuknade plötsligt in och såg syner, hvita qvinnor eller onda andar. Den förra synen kan näppeligen anses såsom något betänkligt, har ej heller alltid betraktats som en sjukdom. Berättelserna från den heliga Brigittas barudom visa tvärtom, att sådana syner räknades för öppenbarelsor och för något godt. På ett svårare stadium befann sig denna sjukdom, så snart den yttrade sig i vildhet eller stor oro. En dräng, som blifvit »afveta» kastade sig i brunnen, en annan, som blifvit rasande, skar af sig strupen. En flicka hade blifvit besatt af en »fanatisk anda», kunde aldrig sofva, utan sprang nattetid omkring i rummet naken, och gapskrattade, alldeles som barn, när de leka tillsammans.

Tvenne berättelser äro återgifna så utförligt, att de kunna gifva ett synnerligen godt begrepp om dessa hemiska företeelser, som halft tillhöra det fysiska, halft det psykiska området.

En tio års gosse hade under sex långa år varit besatt, då man omsider beslöt sig för att föra honom till Vadstena, i hopp, att fru Brigittas helighet skulle kunna utverka för honom helbregdagörelse. När de kommit fram, lade de gossen på marken utanför kapellet; han låg der på rygg, med armar och ben korslikt utspärrade, och stirrade med vidöppna ögon uppåt, dock utan att se något. Folk strömmade naturligtvis till, man var under medeltiden måhända en portion nyfikenare än nu, och man såg häpnadsväckande ting. Ena stunden började magen svälla, den blef allt större, och den högsta delen flyttade sig än hit än dit; det såg alldeles ut, som om ett djur hade sprungit af och an derinne. Bröstit slog som ett segel piskadt af vinden, slog så våldsamt, som om det icke hade funnits ett enda ben i bröstkorgen. Kroppen lyftes i en båge från marken, så att den stod fri utan andra stöd än hjessan och fötterna — samma ställning, säger mirakelberättaren, som tjufvar antaga då de äro lagda på stegel och hjul. Så fortgick det tisdagen, onsdagen, torsdagen, fredagen, lördagen. Omsider under natten till söndagen kom en svart hund framspringande — det var djefvulen — och man hörde denna hunden säga: »min käre stallbroder, gaek ut, ty eljes väntar oss snarligen stor skam och skada.» Och då kröp ut ur gossens mun en tjock orm, som sedan den krälat bort ett stycke förvandlades till en bock, hvilken ögonblickligen störtade ned i sjön och försvann.

Många vittnen åberopas. De onda andarna under djurskepnad och de ord som talades torde väl hafva varit sedda och hörda af någon, som var begåfvad med sinnen mottagliga för öfvernaturliga syner och ljud, och de öfrige trodde hvad denne hade att förtälja. För öfrigt var denna tid inbillningskraften synnerligen rik: så vidunderliga företeelser, som den stackars gossens sjukdomssymptomer, kräfde en förklaring, och denna blef ej fullt fattbar för den tidens menniskor, utan att klädas i en yttre gestalt.

En flicka hade ända från barndomen lidit svåra anfäktelser i sömnen. Om morgnarna ville hon för föräldrarna berätta hvad som hade vederfarits henne, men då var alltid hennes mun läst, hon

kunde icke frambringa ett ord. Man tillkallade en klok gunna, som gjorde öfver henne sina konster, men hon blef sämre i stället för bättre och såg djefvulen uppenbara sig i gestalt af hvarjehanda djur, hästar, vargar, hundar och ormar. En klok gubbe tillkallades, som läste öfver henne och band hemlighetsfulla ting om hennes hals, — vi se, huru signeriets konster hafva gamla anor, — men hon blef alls icke bättre. Emellertid växte hon upp och, trots sjukdomen, blef hon gift. Då kom det till en kris. Tre dagar derefter kom djefvulen, som icke kunde tåla, att hon ingått i det heliga äkta ståndet, slog henne, så att hon föll omkull, samt snörde sanman hennes knän, så att hon ej kunde skilja dem åt, ej gå. Detta skedde år 1375. Följande året fann man det nödigt att söka bot och begaf sig till Vadstena med den sjuka. Djefvulen, synbar allenast för patienten och klädd som en herreman*), sluter sig till sällskapet och springer omkring, men har det missödet att halka på isen och falla kull. Qvinnan berättade detta för sina följeslagare, hvilka brusto ut i gapskratt. Djefvulen, förgrymmad deröfver fattar en man i fötterna och slår honom handlöst i isen, en annan slår han med ett tillhygge för munnen. När de under vandringen kommo till Linköping, buro de in den sjuka i domkyrkan; då måste djefvulen stanna utanför kyrkogården och vänta. Slutligen kommo de fram till Vadstena. När vagnen, i hvilken qvinnan var nedlagd, stannade utanför kyrkan och folk strömmade till, grep djefvulen henne vid fötterna och lyfte hela människan i vädret, för att sedan låta henne falla tillbaka ned i vagnen. Derefter bars hon in i kapellet, hvilket icke tyktes hafva varit nog heligt för att hålla djefvulen ute: han ansträngde sig för att draga ut qvinnan igen, doek utan att lyckas. Prester och folk stodo kring henne, der hon låg på golvet, och man sjöng öfver henne från och med söndagen till och med torsdagen. Djefvulen,

*) Den hel. Brigittas stiftelse höll på gammalmodighet i drägt och ville ej veta af de nya moder, som, komma från utlandet, alltmer vunno insteg. Vi se det af hvarjehanda förmaningar i fru Brigittas uppenbarelsen, af ett yttrande i klostrets minnesbok, rörande en adlig qvinna, hvilken uppgifves vara den sista, som ännu bar den gamla, ärbara dräkten, vi se det slutligen af mirakelberättelserna, som fira hel. Brigittas minne, ty i dem framhålles mer än en gång, att djefvulen uppträdde klädd som en nymodig herreman.

drifven till det yttersta, tog henne och slog henne mot väggen, så att de kringstående kvinnorna, uppfyllda af medlidande, fäldes bittra tårar. De kände på henne och funno i magen en hårdnad, och djefvulen sade: »den du har i magen är värre än jag». Slutligen på fredagen tog man upp den heliga Brigittas hufvud ur skrinet, der hennes heliga kvarlevor förvarades, och lade det uppe på den sjukas hufvud, och man band på hennes bröst ett litet silfverkors, som fru Brigitta hade fört med sig under sin vallfärd till Palestina och som hon hade lagt på den heliga grafven, för att det skulle få andel i den heliga kraften, som tillhörde Herrens hvilostad. Kvinnan, som af detta kände lisa, kysste en gammal prest vördnadsfullt på handen. Påfångt sökte djefvulen tubba henne att kasta från sig hufvudskallen och korset samt kyssa hans hand. Då märkte han, att hans tid var ute och han rusade bort, utropande: »ve, ve, jag kan ej mera göra dig något». Han kom ej mera åter. Kvinnan låg förlamad på golvet, men redan dagen derpå var hon frisk.

Man behöfde icke föra den sjuke till det heliga rummet, utan kunde han eller hon tillfriskna allenast man lofvat att dit göra en vallfärd. Detta är ock ett drag af medeltidens hvardagslif: de vallfärdande, som utan linne, med yllekläderna närmast kroppen, och med bara fötter, vaudrade till heliga orter för att der betyga sin fromhet och sin taeksamhet, hvilken regelbundet sökte sig ett yttre nttryk i gåfvor, särskildt af votivgåfvor, som vanligen bestodo i vaxbilder af de kroppsdelar, som varit hemsökta af sjukdomen. Som vördnaden för något särskildt helgon eller en särskild helgedom voro smittande, vände sig ofta personer i samma ort till samma håll med sina böner och löften, och när de vunnit hvad de ästundat, vaudrade de samman, för att hembära sin taek, och framkomna berättade de för lyssnande skaror, hvad dem hade vederfarits, — naturligtvis till fromma för helgonets dyrkan och helgedomens anseende.

Mirakelberättelserna låta oss kasta blicken i ett annat slag af nöd, som hörde till medeltidens hvardagslif åtminstone under vissa perioder. Jag menar den godtycklighet och den hårdhet, hvarmed de store och deras fogdar, i all synnerhet ntländingar, behandlade lägre staende, och den osäkerhet, som rädde i landet.

En Visbyborgare blef år 1420. utan någon sin förskyllan, fängslad i Stockholm och kastad i slottets »mörka stuga», hvar-est han fick ligga i $1\frac{3}{4}$ år. Han vände sig med sina tankar till den heliga korsbilden i dominikanerklostret och lofvade, att, om han blef fri, skulle han under ett helt år om måndagarna afstå från den ena af de sedvanliga två måltiderna. Omedelbart der-efter fann han, att stenarna kring den lilla fönstergluggen voro lösa, han tog bort dem, slet lakanet i ribbor och bildade af dem ett rep, hvars ena ända han band omkring en halmkärfve så stor, att den icke skulle kunna genom hans egen tyngd dragas ut genom fönstret. När han stod uppe i detta och blickade ned, fann han djupet väl stort och lofvade då jungfru Maria, att, om han komme oskadd ned, skulle han under ett års tid vara lika aterhållsam om lördagarna. Han lyckades komma undan och smyga sig om natten till dominikanerklostret, som lag vid n. v. Tyska stallplan, ringde i portkloekan och släptes in. Att han lidit oskyldigt, framgår tydligen deraf, att man på slottet lät honom fortfarande vistas på fri fot mot lämplig borgen.

En Stockholmsborgare blef år 1374 borta i Vestmanland anklagad af en tysk, för det borgarens tjänare hade slagit en bonde. Stockholmare bad honom göra upp den saken med tjänaren, men tysken höll sig hellre till husbonden, i hopp att af honom kunna utpressa en lösepenning. Han erbjöd honom ansvarsfrihet mot en liten gifva af 600 mark eller 3 läster jern. Stockholmare bjöd 1 fat jern. Tysken, som fann sin ära kränkt af ett så futtigt anbud, använde *tortyr* för att tilltvinga sig mera.

Samma år blef en frälseman och häradshöfding i Östergötland gripen uppe i sin hemtrakt och släpad ned ända till grän- sen mellan Kalmar län och Bleking, för att der inskeppas och föras till Tyskland. I sista stund blef han frälsad.

Men det kan vara tid att vi vända oss från dessa mörka tafvor till de bilder af fredligare slag, som mirakelberättelserna för oss upprulla.

Gården med dess boningshus och andra åbyggnader hade en vid utsträckning, och der var en tummelplats för barnen, som lupo omkring barfota. Nödig tillsyn hade de icke alltid, så t. ex. hände det en gång, när en bonde kom inkörande på gården med ett hölass, att hans treårige son, som med glädje sprang

fadren till mötes, råkade komma under vagnshjulen och dog. Bön till den hel. konung Erik återkallade honom doek till lifvet. En annan gång, vintertiden, sprungo två gossar kapp ntåt isen af en närliggande sjö. Den främste märkte icke i hastigheten en vak, utan störtade hufvudstupa i densamma. Kamraten tordes i början icke omtala olyckan, hvadan den drukkade först sent upptogs; man anropade Vår Fru och gjorde ett löfte till korsnedtagelsebilden i Stockholm och hælde varmt öl i den liflöses hals, och efter några timmar qvieknade han vid. En mjölnares dotter leker utanför qvarnen, halkar utför den 12 alnar höga åbranten och gripes af det forsande qvarnvattnet. En sju års gosse leker uppe på stugans tak och faller ned i en kittel med sjudande vatten. För öfrigt höllo sig barnen icke alltid till gården. I Bygde i Vesterbotten vandrade en fyra års pilt till skogs, och trots alla efterspaningar hördes han ej af, förr än han efter fyra dagars förlopp kom fram till en by, som låg en mil från hemmet. — För öfrigt få vi icke tro, att barnen länge fingo sköta allenast sina nöjen. En sex års flicka, som lyfte kitteln af elden, blef brännskadad, men botades genom vallfärdslöfte.

På landet var det jordbruket och dess binäringar, som togo den största delen af folkets arbete i anspråk, men jordbruket sjelft gaf icke synnerligen många anledningar till faror och omtalas därför sällan i mirakelberättelserna. Deremot hände det emellanåt olyckor, när träd skulle fällas i skogarne. I dem var man för öfrigt upptagen af farliga idrotter, så snart vilddjuren hade varit framme och rifvit något kreatnr. Så omtalas en af denna anledning företagen björnjagt i Gryts socken i vestra Uppland.

Ett annat arbete som kunde vara förenadt med stora faror var fiske och skälfångst. Tio karlar och en pojke sutto en gång på Vettern ute på isen, i närheten af Vadstena, sysselsatte med fiske. De kände sig fullkomligt trygga, ty isen var alnstjock, men plötsligen brister den. Sex af karlarna rnsa hufvudstupa i land, men de andra ville icke lemna sin fångst och sina redskap i sticket. Dröjsmalet höll på att kosta dem dyrt, ty isstycket, å hvilket de befunno sig, kom i drift, men närmade sig efter en stund till stranden, så att de kunde hoppa öfver på denna. Gossen hvars ben voro för korta för språnget, föll i vattnet, men uppdrog lefvande. Eltva finnar hade en vinter

gifvit sig ut på skälffångst och råkade ut för samma missöde. Isen brast i stycken, och de voro för långt ute för att kunna rädda sig i land. I sju dygn flöto de kring på isstycken, som dagligen minskades, och när de omsider, efter stor nöd och eländighet, kommo i land, befunno de sig femton mil från hemmet.

Liksom Rospiggarne i vår tid äro flitige och skicklige båtbyggare och oförfärade sjömän, så voro de äfven i forna dagar. En Frötunabo kom seglande i sin storbåt, utan annat sällskap än hustrun och ett två veckors barn, som låg i sin vagga. På Trälhafvet kom en stormby, båten kantrar, men karlen hakar sig fast vid kölen, drager till sig med sin krokiga käpp vaggan och gör fast henne vid en lös ända, får sedan se hustrun flyta upp och drager äfven henne till sig med käppen.

Olyckor måste för öfrigt ofta inträffa, alldenstund man ieke var synnerligen nogräknad med farkosternas beskaffenhet. Abbot Styrbjörn i Juleta färdades från Algösund till Strengnäs *in porosa navi*, i en jakt så läck, att den gjorde haveri. Om en förnäm man höll till godo med en sådan båt, hur var det då stäldt för oansenligare män, som förfogade öfver mindre penningemedel? Efter slutet af vikingafärdernas tid synes man hafva i hög grad dragit sin uppmärksamhet och sin id från sjön: allt antyder, att medeltidens svenskar ieke voro synnerligen stora hjeltar till sjös.

Äfven under färder till lands var man utsatt för faror. Några köpmän från Skeninge befunno sig på en handelsresa i Västergötland och kommo till en större å, som skulle passeras med tillhjälp af en flotte. En af köpmännen gick ut på denna med sin häst, å hvilken varorna voro klöfjade, d. v. s. förvarade i dubbelsäck, som hängde ned på ömse sidor om sadeln. Bördan var för tung, och alltsammans kom i vattnet. Varorna hlefvö först efter många och stora ansträngningar uppfiskade.

Utlandet med dess rikare litteratur har fran medeltiden i krönikor och dikter så många skildringar af det dagliga lifvets interiörer, att man kan göra sig en ganska god föreställning om detsamma. För Sverige, i detta afseende högst fattigt, måste man leta samman helt små hidrag fran de mest skilda håll, i hopp att sålunda småningom kunna astadkomma en verklig teekning af lifvet.

Om trolldom, vidskepelse och vantro hos allmogen i Norrland.

Af

Johan Nordlander.

Lyekades man att i grund och botten sätta sig in uti den svenska allmogens föreställningssätt, skulle man säkerligen hos honom finna långt mera vidskepelse och vantro, än som visar sig för en ytlig betraktare. Så är åtminstone fallet i Ångermanland, der trolldom och vidskepliga föreställningar knapt mer skulle förekomma, om man finge sätta tro till en för ej så länge sedan af länsstyrelsen meddelad uppgift. Vål tro vi, att om en herreman, det må nu vara presten, länsmannen eller till och med landshöfdingen, företager sig att göra undersökningar härutinnan, utan att stå på någon förtroligare fot med allmogen, han lätt kan komma till en sådan öfvertygelse, men deraf följer ej, att förhållandet i verkligheten på långt när är sådant. Ty ju »större herre» forskaren är, dess mindre upplysningar får han. Ehuru den som skrifver detta är uppfödd bland allmogen och således ej börde vara föremål för någon misstro, så har han ändock vid sina spörsmål i detta ämne mer än en gång fått det besked, att den tillfrågade saknade all känedom om dylikt, ehuru motsatsen varit allmänt känd. Till sådana personers förtegenhet bidrager utom blygseln öfver deras vidskeplighet den af många hysta föreställningen, att, om någon meddelar sin kunskap åt en annan, som är till ären yugre, så blir hans egen konst derigenom kraftlös.

Dels på grund häraf, dels därför att vi ej varit i tillfälle att på skilda ställen samla uppgifter för denna uppsats, ha vi ej kunnat vara så fullständiga, som önskligt hade varit.

Då vi i handskrifna anteckningar från Herjedalen och Jemtland funnit åtskilligt, som hör till detta ämne, hafva vi

ansett oss böra taga detta med, ehuru vi egentligen skulle afhandla blott ängermanländska förhållanden.

Norrländska landsmålsföreningen i Uppsala har godhetsfullt ställt tvenne uppsatser i detta ämne till vårt förfogande, hvarigenom vi varit i tillfälle att granska och fullständiga våra egna anteckningar. Uppllysningar, som hemtats ur dessa uppsatser, äro utmärkta med (N. L.).

Efter dessa förutskiekade anmärkningar öfvergå vi till vår uppgift och redogöra först för trolldomsväsendet, vidskepliga knrer och föreställningar, för att sedan uppvisa de minnen af gammal hednisk gudatro, som ännu låta spåra sig hos allmogen.

Den gamla föreställningen, att *lapparne* äro skiekliga trollkarlar, råder äfven i våra dagar, och många så kallade sockenlappar fuska ännu i konsten. *Finnarne* stå ej heller i så dåligt rykte, och gång efter annan infinner sig i de norrländska städerna någon finnvinnna för att med sin spådomskonst stå allmänheten till tjänst. Dessutom sysslar äfven den bofasta befolkningen härmed, och mången välaktad bondgubbe eller bondgumma håller sig ej för god att litet emellanåt för egen eller andras del bruka en vidskeplig knr. Härpå må man dock mindre undra, men egendomligare är det, att *prester*, som minst af alla borde vara trollkarlar, i folkföreställningen rätt ofta anses hafva egt den bästa insigten uti trollkonsten och äfven varit skiekliga idkare deraf, och detta utan att det på något sätt lägges dem till last. Säkerligen härrör denna föreställning från den tid, då våra teologer utbildades vid främmande högskolor, och då man nu får höra talas om någon prest, som varit öfverlägset skieklig, så tillfogas ofta den upplysningen, att han hade varit i Wittenberg eller gått i Wittenbergs-skolan. *Sjette* och *sjunde Moseböckerna*, som naturligtvis äro tillgängliga för prester, innehålla oek, enligt mångas tro, goda föreskrifter i konsten att trolla. Moseböckerna anses nämligen ursprungligen ha varit 25 till antalet, och i de 20, som ej återfinnas i vår bibel, skall Moses efter Guds uppenbarelser för honom på Sinai berg ha nedskrifvit rad och upplysningar i öfvernaturliga saker, ehuru myndigheterna funnit för godt att undandraga allmänheten dem och till och med lagt stränga straff på dem, som innehafvt dessa böcker.

Som prof på presters trollkunnighet må följande sägner anföras.

Johan Henning Gilljam (född 1733, död såsom pastor i Ramsele) var en gång stadd på resa från Tynderö socken till Hernösand. Kommen till Ävike bruk, helsade han på patron Pelt derstädes och fann honom för tillfället mycket misslynt. Tillfrågad om orsaken härtill, svarade Pelt, att han nyss hade låtit justera sina vigter, och nu hade några tjuftpojkar huggit bort blyet och tagit det med sig. — »Å! låt icke så illa, sade G., det kommer nog tillbaka». — Då det blef middag, satte de sig att äta, och bäst det var, kommo pojkarne springande med blyet. Att de voro skinnlösa under fötterna, är ej nderligt, då de på denna korta tid hade sprungit från det tre mil derifrån liggande Lögden, der de hade sina hem. Gilljam uppmanade Pelt att ej vara ond på dem och bad honom till och med att gifva dem förplägning.

Denne samme Gilljam förbannade en gång en åker, hvarti bonden körde på söndagen, med den kraft och verkan, att växtligheten alldeles upphörde, men när bonden sedan ångerfull bad honom återtaga förbannelsen, gjorde han det, och åkern bar sedan frukt lika bra som förr. — Gilljam var äfven astrolog.

Gilljams företrädare i Ramsele Abel D. Brunner (född 1696, död 1747), af allmogen kallad *herr Abel Bruner*, var en mycket ryktbar trollkarl, men han hade dock sin like uti bonden Erik Olsson i Edsele. En gång hade de två mästarne öfverenskommit att trolla i kapp, och Brunner hotade att sätta eld på Erik Olssons gård. På julqvällen kände Er. Olsson på sig, att en »spa-sänning» (det af en trollkarl ntskickade verktyget, som skall utföra hans afsigter,) var i annalkande, och när han gick ut ur stugan, sag han en eldröd yxa på himmelen komma flygande i riktning mot hans gård. Han afvände henne lätteligen och skickade henne mot Helgums prestbol, som då innehades af Brunner, och hvars abyggnader sägas hafva brunnit ned samma natt. — När Brunner påföljande morgon kom till Edsele kyrka för att predika, visade Erik Olsson sin skicklighet genom att flytta hans häst på kyrktaket.

När några personer en gång utan tillåtelse sökte bryta lös en Brunner tillhörig bat i en sjö på skogen, trollade han fast dem så hardt, att han sedan sjelf måste dit för att lösgöra dem.

Om presten Tegnander i Ragunda berättas bland annat, att han hade sådan makt öfver väder och vind, att han kunde hejda den svåraste storm och det stridaste regn.

Dessa trollkunniga prester torde emellertid hafva vida öfverträffats af en embetsbroder i Resele, hvilken ännu lefver i friskt minne under namnet *Spå-Herr-Ola*. Sannolikt är han den Olaus Stenson, som enligt Hülphers*) vardt kyrkoherde derstädes år 1585.

Det berättas om honom, att han en gång råkat i oenighet med invånarne i byn Vingnäs, emedan han mot deras vilja ville uppföra sina fäbodrar på deras skog, och att han genomdrifvit sin vilja på följande sätt. På midsommardagen, då alla Vingnäsboarne utom två gamla gummor voro i kyrkan, fick man genom fönstren se Vingnäs by och berget stå i ljusan läga. Alla rusade naturligtvis ut och främst Vingnäsboarne, som öfverlastade sina båtar och omkommo, innan de nådde byn. Gummorna, som voro hemma, hade emellertid ej märkt någon våld, hvarför det var tydligt, att herr Ola hade åstadkommit denna synvilla för att bringa sina motståndare om lifvet; och han skall också sedan hafva bygt fäbodarna på det ställe han önskade.**)

Spå-Herr-Ola hade en dräng, som gerna ville komma ur tjensten. Då detta ej kunde ske på annat sätt, hade han gjort upprepade försök att rymma, men dessa hade alltid strandat mot husbondens trollkunnighet. Nu hade han hört, att om han på flykten toge all sin egendom med sig, det största med det minsta, så att ej den allra obetydligaste småsak vore kvar, så skulle presten ej kunna trolla honom tillbaka. Han iakttog detta på det nogrannaste och flydde öfver åt Norge. Han var ock lyckligen kommen öfver norska gränsen och var så nära

*) Hülphers, *Fjerde samlingen om Ängermanland*, Westerås 1779.

**) Beteeknande är det sätt, hvarpå han enligt sägnen påföljande söndag i predikan omnämnde sitt illdåd. Han medgaf, att han handlat illa, »men», sade han, »jag säger nu, såsom jag sagt förr, Ni skall göra som jag säger, och ej som jag gör». Han skall nämligen hafva varit en mycket god predikant men — såsom sägnerna om honom nogsamnt visa — ej så oförvitlig i sitt lefverne. Nyssnämnda ord voro därför en vanlig och väl behöflig varning till åhörarne.

bygden, att han kunde höra kyrkklockorna ringa, men då han emellertid i närheten hörde en qvarn i full gång, gick han åt det hållet för att fråga om vägen till bygden. Men huru han än gick, nådde han ändock ej qvarnen, ehuru hon jemt och samt tyktes vara i hans närhet. När han sent omsider kom fram till folk, var det på prestbolet i Resele. Denna utgång af rymningsförsöket förklaras deraf, att han råkat lemna en klacklapp efter sig, och denna hade herr Ola skurit i bitar och malit dessa på en snusqvarn; och det var denna, som drängen hela tiden hade hört. Drängen var nu åter i prestens tjänst, och några flera rymningsförsök omtalar ej sagan.

Soekenboarne kunde naturligtvis ej vara nöjda med en sådan själasörjare utan gjorde flere försök att »fara till kungs» med sina klagomål. De lyckades dock ej att komma fram till lufvudstaden, ty blott herr Ola fick tag uti ett gammalt plagg eller dylikt, som tillhörde den som var på resa, så trollade han, så att denna måste vända om.

Till slut lär han dock hafva blifvit afsatt. Men ännu i dag lär man i aftonskymningen eller tidigt på morgonen kunna se hans jättelika vålnad vid Betarsjön i Junsele, der han står med ett långt metspö i handen.

Dylika berättelser om presters skicklighet att trollo skulle kunna anföras i mängd, om så tarfvades. Vi tillfoga blott, att äfven i senaste tid har den vidskepliga delen af allmogen tillagt den för ej så många år sedan affidne kyrkoherden i Solefteå, teol. och fil. doktorn R—n, om icke rent af trollkunnighet, så dock gemenskap med underjordiska varelser, och möjligen skola dylika nu gängse berättelser om honom fortlefva lika länge som de ofvan anförda sägnerna.

Gå vi nu att undersöka, hvad allt man med trolldom kan åstadkomma, så kan detta vara både *godt* och *ondt*, ehuru väl ej så ofta det senare. Så t. ex. veta vi personer, med ett eller annat kroppslyte, som anses hafva tillfogats dem af någon illasinnad trollkunnig person till hämd för någon oförrätt eller dylikt. Trollkarlen kan för detta ändamål genom besvärjelser sätta en *spå-sändning* i gång emot den hatade personen, men skulle någon annan än denne komma i vägen för sändningen, så råkas han af lidandet. Spå-sändningen är af olika beskaffenhet. Den nyss omtalade liknade en eldröd yxa på himmelen, och

sägner omnämna äfven spa-sändningar af sadan beskaffenhet, att då två sadana, som utgått från tvänne mot hvarandra fiendtliga trollkarlar, en gång mötts, en väldig brottning, snarlik Fritjofs och Atles, kunnat uppstå dem emellan. På marken, der striden stod, undanröjdes stockar och stenar, skog och jord, och någon växtlighet skall sedan aldrig hafva visat sig derstädes.

I synnerhet är man rädd för s. k. tattare, kringvandrande tiggarfamiljer, ofta från Norge, som ej sällan hota att hämnas, om de ieke få hvad de begära. För att då göra deras uppsåt om intet är det godt att kasta en eldbrand efter dem, när de aflägsna sig. Sina kor tro bondgunnorna ofta vara *förgjorda* af trolldomskunniga ovänner, och tron härpa är ännu så stark, att författaren, vid samlandet af kreaturs namn för en uppsats om sadana, flere gånger ej fått några upplysningar härom af fruktan, att han hade några ondskefulla afsigter.

Konsten att medelst trolldom tillfoga någon skada torde emellertid vara föga känd, ty oss har det ej lyekats att få en enda uppgift på tillvägagåendet dervid. Vi öfvergå därför till att redogöra för vidskepliga bruk i afsigt att göra godt.

Den nämnda konsten att *återskaffa stulet gods* skall vara bland det svåraste i trolldomsväg, hvarför det ej heller är så många, som befatta sig dermed. För de medel, som trollkarlen härvid brukar, kunna vi visserligen ej lemna någon uppgift, men den bestulne får vanligen af honom några dunkla och tve tydiga uppgifter på tjufvens bostad, och en viss tid ntsättes, inom hvilken det stulna bör vara återställt. När så tjuften infinner sig, säges han ha en hiskelig brådska (se ofvan under historien om pastor Gilljam), och vanligtvis gar han baklänges, när han lemnar det stulna i egarens händer. Denne bör då ej på något sätt visa sig vred, snarare tvärt om. — Exempel finnas derpå, att tjufvar skyndat att återställa det stulna, så snart de hört, att den bestulne vändt sig till någon trollkunnig.

I sammanhang härmed må nämnas, att berättelser finnas om trollkarlar, som utan vidare undersökningar på rak arm kunnat upplysa, hvarest hästar, som varit släpta på bet i skogen, uppehållit sig, eller ock sända dem till egarens hem. Så berättas det om en man från Strinne by i Multra socken, att han omöjligen kunde finna ater sina tre i skogen släpta hästar. Som han hade sig bekant, att i Jemtland fanns en

gubbe, som kunde lemna upplysningar i slika fall, begaf han sig å stad att uppsöka honom, och då han nu skulle till en berömd *viskarl* (d. v. s. en trollkarl), tog han med sig en sten ur de i byn liggande *Rysshögar**) för att få veta, om det finnes *jordagods* i dem. Kommen i närheten af vismannens bostad gick han ej fram på den dagen utan lade sig öfver natten i en nära liggande bondgård. Tidigt morgonen derpå, innan jemten ännu stigit upp, infann sig vår multråsbo hos honom. Vare sig därför, att det såg ruskigt ut der inne eller af någon annan orsak, tänkte han för sig sjelf vid sitt inträde: »här måtte sjelfva hin bo». Trollkarlen, som viste hans tankar, sade så ej vara fallet, och upplyste honom, innan han ännu sagt sitt ärende, att hans hästar skulle komma hem samtidigt med honom sjelf. »Och lat mig nu se den der stenen», sade han. Sedan han sett på honom, kunde han säga, hvarest han var tagen, och upplyste derjemte, att några skatter väl finnes i högar, men ej så mycket, att det lönade gräfvu efter dem. Hästarna kommo också mycket riktigt hem samtidigt med egaren.

Vidskepelsen visar sig ofta deruti, att man med vissa medel på ett öfvernaturligt sätt söker *botu sjukdomar* hos menniskor och husdjur. Så brukade ända tills för en mansålder sedan krympingar och andra sjuka färdas långa vägar för att under *trefaldighetsnatten* (natten emot trefaldighetssöndagen) få dricka ur Sänga helsökälla. Driekandet under denna natt ansågs medföra samma verkan som en ordentlig brunnskur.

Riset kallas en sjukdom, som lindebarn pläga hafva. Barnet är då grinigt och kinkigt, växer sakta och visar äfven andra tecken till illamående. Ett särskildt slag af denna sjukdom är *cal-bummen-riset*, som består deri, att barnen äro kraftlösa i benen och sitta med dessa i kors. För denna sjukdom vänder man sig aldrig till medicinska doktorer utan till *visfolk*, hvilka tillreda en salva, som kallas *ris-smörjning*, eller ock »*dragav*» barnet. Den vise har härför i närheten af sitt hemvist en i marken gräfd grop, som sträcker sig i norr och söder, är omkring halfannan aln lång, tre fjerdedels aln bred och så djup.

*) Fyra stora högar i Brådom, strax söder om inägorna. Den största såges vara omkring 60 alnar lång.

att barnet kan skjutas fram mellan bottnen och en tvärt öfver grafvens midt qvarlemnad jordtorfva. På vägen till gropen få det sjuka barnets moder och den vise ej tala med hvarandra, ej skratta eller le, och råka de någon, så få de ej helsa på honom eller ens låta märka, att de se honom. Sjelfva dragningen består deruti, att den ena skjuter barnet in i gropen från norr, och den andra tager emot det. Derpå bäres det med hufvudet före i en halfeirkel omkring gropens norra ända. Härvid brukas, för sa vidt vi veta, ej några ord. Denna handling bör verkställas tre torsdagar å rad och tre gånger hvarje dag, men alla nio dragningarna kunna äfven försiggå på en dag.

Då det vintertiden skulle vara mycket besvärligt att gräfva sådana gropar och farligt att blottställa barnets helsa för kölden, så kan man verkställa dragningen genom en sele. Härvid uppställer man selen i samma läge, som han har på hästen, och hufvudlaget (den rem i betset, som går omkring hästens hufvud) ordnas så, att barnet obehindradt kan trädas genom det samma.

Smärre afvikelser från dessa sätt ega emellanåt rum, emedan hvar och en, som sysslar med denna dragning, vanligen har något för sig utmärkande. Så ha vi hört, att en gumma plågade före dragningen bada barnet i enlag och äfven gifva det in deraf. Såsom ofvan nämndes, är det vanligen åt små barn, som detta botemedel brukas, men vi veta äfven fall, då man dragit barn af närmare tre års ålder. Kuren är så vanlig och välkänd, att man utan öfverdrift kan antaga, att en stor del af befolkningen undergått densamma.

Ris-smörjningen består af nio väl stötta lafverbär och litet svafvel, som knådas i hop med ister. Under det man rör häri med en knif, läses följande formel:

»På en sjö med ingen ände på,
På ett berg, der ingen vara må,
Der skall ditt ris i stockar och stenar ro och bo
Och ieke i barnets inelvor, kött och blo(d).»

Den sålunda beredda salvan delas i tre delar, som ej få förvaras inne i rum, »sa att någon sofver derpå», och af dessa intages en i rummet för hvarje gang, smörjningen skall för sig gå. Härvid börjar man vid venstra örat, sedan ett kors smorts öfver barnets bröst, och bestryker sedan hela kroppen utom ansigtet,

insidan af händerna och fotsulorna. Medan detta står på, må ingen gå i dörren. — Smörjningen tillagas under nedan och bör brukas under de tre sista dagarna af samma nedan, ty annars verkar kuren mindre. (N. L.)

En annan mycket vanlig sjukdom är det s. k. *för-råk*, som ger sig till känna på flere sätt, men oftast genom värk, stundom af det svåraste slag. Orsaken till sjukdomen tros vara den, att man på något sätt gjort vättarne för när, så att de till straff skickat denna sjukdom på människan, som då säges hafva *råkat för*. Denna åkomma botar man med att *kasta ut*. Man kallar till den sjukes hem om ej just en trollkarl, så dock någon person, som har bättre kännedom i dylika saker än stora hopen. Denne tager då små delar af *nio* ting, som den sjuke eger, såsom af hår, naglar på händer och fötter, tenn, messing, koppar, silver o. dyl., lägger detta allt på ett tefat och kastar det ut genom dörren med högra handen öfver venstra axeln, i det han säger: »Tag det der!»

Ett annat sätt är att taga ett obestämdt antal delar af sadana saker, som den sjuke ofta handterat, blanda dem samman i ett jmnfrumätt och sönderstöta dem, hvarefter blandningen kastas ut genom dörren på nyssnämnda sätt, i det den vise säger likaledes på högsvenska:

»Tag din ohelsa igen

Och gif mig min helsa igen!»

Dessa ord riktas naturligtvis till vättarne, och meningen är väl, att man genom att skänka dem det utkastade skall förma dem att återtaga sjukdomen. Handlingen bör utföras någon af de tre första dagarna efter insjuknandet, ty annars lär botemedlet ej vara så ofelbart.

Ett enklare läkemedel beredes genom att *blåsa i vatten*. Man tager härvid en flaska vatten, ställer henne okorkad med halsen i mynningen af smädjebälgen och blåser tre tag. Vid utgåendet nr smedjan får man ej försumma att kasta en knappal öfver venstra axeln in i smedjan. Det sålunda tillagade vattnet strykes på den sjuka kroppsdelen och brukas med synnerlig fördel mot hudtöslag.

En sjukdom, som i Herjeådalen kallas *elf-cld*, liknar för-råk, och äfven botemedlet är snarlikt det nyss ofvan beskrifna. I en liten påse af lärft lägger man en nypa mjöl nr mjölskåppan,

ett stycke af skoremarna, en knapp eller ett par häkter nr kläderna, ett stycke af strumpebanden, något af ullen på den fäll, hvori man sist legat, några hårstrån af den sjukes hufvud, den yttersta delen af nageln på högra fotens stortå och litet blod nr venstra lillfingeret. Under fullkomlig tystnad bäres denna samling af den sjuke själf, om han möjligen orkar, eller af någon annan till ett ställe, der två vägar korsa hvarandra, hvar-est man vänd mot hemmet kastar påsen med dess innehåll öfver venstra axeln, sägande: »I Guds, Fadrens och Sonens och den Helige Andes namn tag detta och låt mig (eller om handlingen utföres af någon annan än den sjuke: N. N.) vara i fred.» Här-efter går man tyst och utan att se sig om tillbaka till sitt hem.

Ett annat sätt är att taga elf-näfver, d. v. s. den svamp-rika, mossbelupna näfver, som sitter ytterst på sälgen, tända eld på denna och hålla den sjuka kroppsdelen i röken.

Bölder botas på flere sätt. Så kan man taga varet nr en sådan och lägga det på en brödbit eller en slant, som man sedan kastar bort. Tager någon upp brödbiten eller slanten, så säges han derigenom åsamka sig de bölder, som den af dem angripne skulle ha fått behålla, om han ej på detta sätt gjort sig fri från dem. Ett annat botemedel är att hopmänga smör och sot, som tages under en gryta, och stryka detta på bölden, motsols.

I Herjeådalen fattar man för bölder och fulslag med högra handen omkring det onda stället och läser följande såsom det tyckes föga »kraftiga» ord:

»Du bulle, du rulle,

Du blef ej så stor som du skulle;

Men hade du än blifvit så stor som en gryta,

Så hade du ändoek ej något att skryta.»*)

För *fulslag* (otäld) har man följande botemedel. Man lös-rycker små sidogrenar nr de gröfre qvistarna i en qvast och tager af de lösslitna grenarna den del af dem, med hvilken de varit fästa vid qvisten, hvarjemte man tager något litet smuts nr hvar och en af nio gollspringor. Dessa båda beståndsdelar

*) Dessa ord påminna mycket om den skämtsamma trollformel, som Jesper Svedberg under sina djekneår lärde en gumma: »Kalf hvit och kalf röd, vill han ej lefva, så får han dö.»

blandas nu med litet tjära, smör och svart ull i en tyglapp, hvarefter massan hopröres väl och lägges på den sjuka lemmen.

Håll och *styg* häfvas dermed, att man tager nio väl tor-kade törntaggar, sönderstöter dem omsorgsfullt och tager in mjölet. Taggaras verkan säges härröra deraf, att den törue-krona, som Kristus bar, frampressade blod.

För *ormbett* läser man först öfver det ställe, der bettet träffat:

»Ormdjur, kryp under en rot;

 Du mente göra skada, men det fanns bot,»

och tvättar sedan stället med käs-lög, d. v. s. vatten af käse, som slås i mjölk. (N. L.)

För samma ändamål kan man ock framsäga följande ord öfver en bit ister: »Jesus Kristus och S:t Per gick sig ut efter en väg. Då mötte de en lang en stock. — Han stack mig, sa' S:t Per. — Gör ingen ting, sa' Jesus Kristus, läs i en isterbit och smörj med, så går det öfver.» — Dessa ord böra läsas tre gånger, och för hvarje gång spottar man tre gånger i istret, hvori man under tiden oupphörligen ritar kors. Den sjuke skall nu smörja sig tre gånger med detta ister och alltid i riktning utför den skadade kroppsdelen, ty i annat fall stiger giftet in i kroppen. Skulle något af istret återstå efter kurens genomgående, bör det noga uppbrännas. Ingen får sofva i det rum, der istret förvaras, ty då blir det kraftlöst, och ej heller får dörren öppnas under smörjandet. (N. L.)

Reformar kan man aflägsna genom att motsols med fingret stryka sin egen spott på dem eller ock derigenom, att man med en brödbit ritar ett kors öfver dem.

Vårtor kan man »knyta bort» på följande sätt. Man räknar huru många man har och vill aflägsna, och för hvar och en knyter man en knut på en tråd, som man stoppar genom sprundet under stugugolfvet eller ock nedgräver i en gödselhög; och så snart tråden är multnad, skola vårtorna vara borta. Man kan äfven befria sig från dem genom att tvätta den leu, på hvilken de sitta, i vattenskummet i en strid bäck eller genom att i mänsken gnida dem med en fläksval, som man sedan gräver ned i jorden.

Värk uti ihåliga tänder häfves dermed, att man nr en spræken tall eller gran, som lutar mot norr, tager en liten stieka vid spriekan, sedan barken förut aftagits på det stället, och förer spetsen in i den ihåliga tanden. Sedan sätter man stiekan på sin förra plats i trädet, och äfven barken bredes deröfver.

Växter å kroppen aflägsnar man i Herjeådalen på följande sätt. Under iakttagande af den strängaste tystnad låter man trenne på hvarandra följande torsdagsmorgnar ett tvillingbarn tre gånger gapa öfver växten och spotta ut saliven. Härvid är att märka, att om det är en qvinna, som har växten, bör barnet vara af mankön, i annat fall tvärtom.

Styfhet i hand- eller fotleden, som kallas *kammen*, botar man sålunda. Den sjuka lägger den onda leden, låt det vara handleden, på en tröskel eller en huggkubb, och läkaren fattar en yxa eller en större knif, och i det han säger: »jag hugg'», hugger han i underlaget på ena sidan om handleden tätt intill denna. Den sjuke frågar da: »hva' hugg du för slag?» (= hvad hugger du?), hvarpå läkaren framsäger följande ord, under det han med yxan eller knifven hugger på ömse sidor om leden:

»Kammen och knerten

Från le(d)

Och i ve(d)

Från le(d) och i la(g)

Som der förr va(r).»*)

Detta samtal med åtföljande hugg upprepas ännu två gånger. En man plär hugga kammen åt en qvinna och omvändt. På sina ställen brukar man lägga ett halmstrå öfver den onda leden, hvilket under huggningen styckas.

Då man för *ögonsjukdomar* badar ögonen med lag af *Linnaea borealis* eller brukar lefvern hos laken, så är detta möjligen naturliga läkemedel; så ock då man tager ett grand ur en annans öga genom att föra tungspetsen öfver sjelfva ögongloben. Härför har ock ända in i sista tiden brukats ett slags *ögonstenar* (troligen kräftstenar), som tattare pläгат ha till salu. I Herjeådalen brukar man aflägsna grand ur ögat, stiekor, glasskärfvor o. dyl. ur köttet och ben ur halsen genom en vidskeplig handling, som kallas att *mättja*. Om man nu t. ex. skall taga en

*) La(g) = bjelklaget under tröskeln.

stieka ur foten, lutar sig läkaren öfver stället, der hon sitter, och framsäger följande ord:

»Mättje stieke och mättje san(d), agn, gran(d)

Och mättje mättje, som alle kan,»

blaser så på stället, stryker med stälad knif tre gånger deröfver och blaser så igen. Allt detta upprepas åter tvenne gånger. Vid mättjning för ögat brukas äfven, att läkaren läser en trollformel, hvori Guds namn förekommer, öfver en skål med vatten i, blaser sedan på vattnet, tager så vatten i munnen och sprutar i ögat. Detta medel anses vara så kraftigt, att om »rat» ej finnes i ögat, skall sjelfva ögonstenen falla ut.

Vrickning (vre) botar man i Herjeådalen på följande sätt. Läkaren lutar sig öfver den onda leden och läser följande ord:

»Presten red sig öfver en hede;

Hans häst sin fot månne vrede.

Presten ned

Af hästen steg

Och vred den foten i samma led. Guds ord. Amen».

Derpå blaser han på leden och far tre gånger öfver honom med en knif. Detta allt göres om ännu två gånger. En annan trollformel för samma åkomma har denna lydelse:

»Det satt en käring på ett led

Och gjorde åt vred

Och vred ur leden

Och i veden.» (N. L.)

I Herjeådalen tager man äfven en ensam stående altelning, vrider denna såsom en vidja, men motsols, och gör af henne likaledes motsols en ring, som sedan bindes omkring det sjuka stället.

Från sin första skoltid i Hernösand påminner sig författaren lifligt, huru han för en ledvrickning af sitt annars ej vidskepliga värdfolk sändes till en gammal, bepröfvad vis man i stadens närhet, vederbörligen försedd med ett halfstop bränvin. Detta slog vismannen i en spilkum, och tankfullt lutad öfver spilkummen med pannan stödd mot ena handen rörde han med en slö knif omkring i kärlet, och af läpparnas rörelse var det tydligt, att han läste något. Äfven han strök med knifven öfver det onda stället, som sedan skulle baddas med bränvinet. Rätt ofta brukna nämligen vismännen fordra, att den, som rådfragar dem

i dylika saker, skall föra med sig något litet brännvin, som brukas till medicin, sedan han läst deröfver. Sjelfva smaka de äfven derpå, somliga mer, somliga mindre.

Äfven andra sjukdomar än de nu nämnda botas på vidskepelig sätt. Så t. ex. hämmar man *blodflöde* (»ställer blon») och äfven *blodgång* och lindrar *värk* (»ställer värk»), utan att läkaren behöfver ens se den sjuke. Medlen härför äro oss obekanta utom ett sätt bland de många, hvarpå man ställer blod. Man tager med fingrarna omkring saret och uttalar följande ord: »Säsom Moses med sin staf hämmade vattnet i Röda Hafvet, så befaller jag dig blod att stanna.» (N. L.) Härvid måste vismannen vara närvarande, men andra sätt finnas, da det ej är af nöden. Ganska ofta pläga vismän vid dylika tillfällen önska se det eggjern, med hvilket man skurit sig.

Mycken vidskepelse rör sig, såsom ofvan nämndes, äfven omkring *husdjuren* och särdeles omkring *korna*.

Då kor äro *förgjorda*, bör man skära dem i öron och svans samt gifva dem in af blodet.

Modstöld, modstulenhut, modlöshet hos kor, botar man på följande sätt. Man tager tifelrot, hvitlök, björkbark och vändelrot (allt fås på apotek) och blandar detta i sådor samt gifver kon in häraf under framsägande af orden: »Tifelrot, hvitlök, björkbark och vändelrot ska' igen göra det, som förtrolladt är.»

För *maktstulna hästar* har man följande medel. Tidigt första söndagsmorgonen efter det sjukdomen yppat sig, gar man under iakttagande af den största tystnad till den sjuka hästen och gör med knifven ett latinskt kors å strålen på hästens alla fötter, hvarvid följande orduing måste iakttagas: först upptages venstra framfoten och derefter högra bakfoten, så högra framfoten och sist venstra bakfoten. Under åkallande af Guds namn tillsäger man sedan hästen att varda frisk.

Nålen kallas en sjukdom, som uppkommer deraf, att ett kreatur sväljt något. Till bot härför läses följande formel:

»Du jern, du stål,
 Du malm, du messing,
 Du sko 'nt (skall icke) stieke,
 Du sko 'nt brinne,
 Du sko' bli blöt som en välling
 I de heliga tre namn.»

En annan »läsning» slutar med orden: »Fadrens kors, Sonens kors, den Helige Andes kors.» — Till bot för samma sjukdom tager man i Herjeådalen filspån och litet salt i munnen samt läser Herrans hön tre gånger baklänges från slutet till början, d. v. s. sålunda: »Nema tehgive i» o. s. v. Sedan gifver man det sjuka kreaturet in både filspanen och saltet.

Trollskott är en sjukdom hos kor, som består deri, att väder stiger till häftigt. Till bot härför skjuter man med bössa ett skott snedt öfver den sjuka kons rygg. — Många andra sätt att bota denna sjukdom lära finnas, ehurn vi ej lyckats få kända derom.

Urinstämma hos kor botas sålunda. Under största bemödande att ej spilla en enda droppe häller man drieka genom »tre pipar», nämligen genom en tratt, på hvars rör en syring trädes, och genom halsen af flaskan, hvori tratten sättes. Drycken hålles sedan denna väg två gånger till, hvarefter han gifves åt den sjuka kon.

Om en ko genom parning med en vätt-oxe mistat sin aflingsförmåga, ger man henne till bot härför s. k. *gnek-ved*, d. v. s. spanor från den fördjupning i ett träd, hvilken uppkommit genom ett annat träds gnidning mot detsamma. (N. L.)

En annan vidskepelse, som varit ganska allmän, är den att *städja* vissa djur, d. v. s. att med några öfvernaturliga medel få dem att trivas på ett nytt ställe, troget följa hjorden, säkert gå hem till ladugården om qvällarna o. dyl.

För att få en *hund* att hålla sig vid hemmet städjer man honom på så sätt, att man lägger en brödbit i venstra armgropen och bär honom der, tills han blifvit blöt af svett, då man ger honom åt hunden.

När *hästar* släppas på bet i skogen, städjer man dem i afsigt, att de ej skola aflägsna sig allt för långt från hemtrakten. Detta tillgår sålunda. Då man leder hästen till skogen, tager man ett tagel ur svansen, ändrar det tre gånger omkring en *rönn* och knyter tre knutar, hvarefter hästen släppes.

Oftast kommer det dock i fråga att städja *kor*, och sätten härför äro långt flere, än vi kunna här uppräknas.

När en köpt eller möjligen stulen ko ej vill stanna på det nya stället, städjer man henne sålunda. Man passar ett tillfälle, då hon står stilla på marken, och skär tre gånger motsols om-

kring den torfva, hvarpå hon står med ena venstra benet. Sedan tager man upp den lösskurna torfvan och lägger salt i gropen, hvilket kon sedan får äta upp. Derpå sätter man åter dit torfvan, låter sitt vatten i en venster sko och leder kon tre gånger motsols omkring torfvan, under det man för hvarje omgång låter henne få något litet af skons innehåll. — För samma ändamål kan man leda kon in i boningshuset till spiseln och låta henne äta salt ur en gryta, som man särskildt härför ställt i eldstaden. Härefter leder man henne ur stugan och förer henne baklänges in i ladngården.

Om man på hösten skaffat sig en ko, men försummat att städja henne genast, bör detta ske på våren, innan hon fått smaka gröngräset. Man går då till väga på följande sätt. En vanlig kokgryta sättes på en jordfast sten, och i henne lägger man salt, hvarefter man breder en af husmodrens kjortlar deröfver med midjeöppningen midt öfver saltet, så att kon kommer åt detta, då hon träder hufvudet genom kjorteln. Sedan leder man kon tre gånger motsols omkring grytan och låter henne för hvar gång få något litet af saltet. Det salt, som blir öfrigt efter omkringgåendet, får kon sedan på en gång.

Om kor, som under sommaren släppas på bet i skogen, ej gå hem till qvällarna utan ligga borta, så kan man bota detta på sätt som följer. Man tager efter behag, tre, fem, sju eller nio tordyflar och lägger dem jemte kalkhår i en med vatten fylld flaska, som får stå, tills insekterna äro döda. Af drycken ger man då skällkon in och gräfvor ned flaskan i hennes bås. Skulle man flytta från det stället till ett annat, så tages flaskan med äfven dit. Detta kallas att *städja hem* kor.

Om kor skilja sig från hjorden, under det de gå på bet, kan man städja dem, så att de följas åt. Till den ändan tager man skällan af skällkon, fyller henne med salt och går med henne tre gånger motsols omkring nämnda ko, hvarefter den öfriga boskapen får smaka af saltet. — Man kan äfven med handen, hvori man tagit litet salt, fara tre gånger motsols omkring skällkons tralg (halsband) på det sätt, att saltet i synnerhet vidrör inre sidan af honom. Sedan man gjort sammanledes på de andra, får hvar och en af korna något litet af saltet.

Ännu ett annat sätt är följande. Man tager litet salt och rycker från skällkons bringa tre gånger några hårstrån, som

läggas till saltet, samt mjölkar tre ganger ur en af skällkons spenar. Hela denna sats förvaras sedan öfver en natt i nämnda kos skälla, hvarpå han på morgonen gifves åt den ko, som ej velat följa de andra.

För att få en ko att följa efter sig tager man salt tre gånger genom venstra skjortärmen och läser:

»Mig skall du följa,
Som fan följer

den dumma ren, som visste hvad rätt var, men ändå gjorde galet,» hvarpå kon får saltet. (N. L.)

Såsom redan är nämndt, tror allmogen ännu, att ovänner och afundsamma människor genom trolldom kunna skada ens kor och äfven de öfriga husdjuren, och man har därför att på ett eller annat sätt förebygga detta. Så t. ex har man följande läsning mot afund:

»Jesus gick vägen den breda
Och mötte afunden den leda.
»Hvart skall du gå?» —
»Jag skall gå i bondens gård,
Suga blod af folk och få.» —

»Nej, du skall vända tillbaka igen till den, som dig hafver sändt. Du får ej mer af mig och mina kreatur, än du får af en jordfast sten i hafvets djup. Tre gånger i Fadrens, Sonens och den Helige Andes namn.» (N. L.) — Ett annat sätt att utestänga troll ur ladugården består deri, att man tager tre strån af råghalm (hvarje strå måste hafva tre leder), tre väfknutar och nio väfskaft. Härtill lägger man något svafvel och tjära, hvilket allt bäres i ladugården och påtändes. För röken här af flyr allt ondt. — Till skyddsmedel mot trolldom å kreaturen tager man i Herjeådalen qvistar af så många trädslag, som man har kreatur att skydda, och fäster två och två i kors öfver hvart och ett kreatur, der det har sin plats i fähuset. Sedan ritar man med kol eller krita ett kors öfver dörren till fähuset.

I Ångermanland ha vi flerstädes sett torkade skator fastspikade i stalltaket midt ofvanför spiltorna, och orsaken härtill har sagts vara den, att de draga till sig svetten af hästarna, men troligen ligger någon vidskeplig föreställning till grund här för. Då man ännu mer än en gång finner gamla almanackor i

stallen, ditlagda i medveten afsigt att bringa lyeka, så torde man hafva att häri se ett minne af det vidskepliga bruket utaf runorna och särskildt runstafven.

Nagra andra vidskepliga bruk, som ej låta ordna sig klassvis, upptaga vi här.

För att skydda sig mot *getingstyggn* kan man antingen lägga tre halmstrån i kors inuti munnen eller ock läsa de s. k. *getingorden*. Versen har följande lydelse:

»Geting, geting, spik!
Nån ting*) ä' du lik.
Stick i mull
Och int i hull,
Stick i vägg
Och int i skägg!»

Orden lyda äfven sålunda:

»Geting, geting, eterspik!
Stick i sten
Och int i ben,
Stick i mull
Och int i hull!»

När man på våren släpper *fåren* till skogs, tror sig allmogén kunna skydda dem mot odjur, genom att på hvart och ett sätta en tralg, i hvilken man inlägger *dyfvelsträck*, *Hjärnes testamente* och *vändelrot*.

Trollpackor och snikna qvinnor sägas ofta ha en underlig tingest, som kallas *bäre* (på folkspråket *bära***) eller med bruten vokal *bjära*), som drar hem till gården allt hvad egarinnan önskar, men i all synnerhet mjölk och smör. Han göres af ett ullnystan, bestående af trådar utaf sju olika färger. Dessa trådar skola stjälas under sju på hvarandra följande lördagsaftnar på det sätt, att hvarje gång endast tråd af en färg tages. Bären beredes på badstugulafven, sedan trådarna till nystanet äro anskaffade. Detta fuktas då med tre droppar blod ur venstra lillfingeret, hvarvid uppgifves, hvad bären skall draga till gårds, och följande ord framsägas på högsvenska:

»På jorden skall du för mig springa,
Och jag i helvete för dig brinna.»

*) Nån ting (= någonting) är sannolikt ett mildt uttryck för *fan*, *hån*.

**) ä utmärker samma ljud som uti adv. der.

I Jemtland, der *puken* till fullo motsvarar den ångermanländska bären, läser man härvid:

»Je ge de bloc (jag ger dig blodet),

Män fan ge de moe (men fan ger dig modet).

För mej ske du på joln rîn (för mig skall du på jorden rinna [springa]),

För dej ske je e helvet brîn (för dig skall jag i helvete brinna).»

(Se Östersundsposten n:o 103 för 1879).

Det berättas, att när en kvinna i fäbodarna var sysselsatt med att tillaga en bäre, hade några karlar, som henne ovetande sågo på, afvaktat det tillfälle, då hon skulle bestämma hans göromål, och just i det rätta ögonblicket sagt, att han skulle tillföra henne orenlighet, och detta med den verkan, att bären drog smuts i ofantlig mängd och ingalunda smör och mjölk, som gumman väl hade ännat förelägga honom.

Äfven är det rådligt att nämna det område, inom hvilket han skall vara verksam, ty annars kan det hända, att han drar så mycket, att hans egarinna blir röjd af den rikliga tillgången på det, som han försör henne med. En käring satte en lördagsqväll, då hon sjelf begaf sig på väg till kyrkan, sin piga att tjerna smör med tillsägelse att gå ut på bron och med skopan liksom taga tre skopfyllor ur luften och ösa i tjernan. Pigan tog emellertid icke tre utan fem skopor, men detta hade också den följd, att grädden ej rymdes i tjernan utan flöt öfver i stor mängd, och flickan vardt alldeles förskräckt. Ja, grädden kom till och med till gumman, der hon satt i kyrkan under predikan. Äfven hon vardt rädlös, och när hon frågade sin bäre, huru detta komme till, svarade han, att när hon tvungit honom att hemta grädde ur fem socknar, så kunde det ju ej gå annorlunda.

Bären kan säljas, men ej mer än tre ganger. Den tredje i ordningen som köpt honom kan därför aldrig varda honom qvitt. Sin bostad har han oftast i färkrubban i ladngården. — En svampart, som kallas *bära-dynga* och anses vara spillningen efter bären, ntvisar, att en sådan har sitt tillhåll i närheten och kan derfor röja hans egarinna. Bränner man dessa förmenta exkrementer i eld af nio slags ved, så skall egaren tvingas att visa sig. Härmed kan jemföras den på sina ställen brukliga vidskepelsen att framkalla mordbrännare genom att mala kol ansoles på en handqvarn.

Föreställningen om bären är allmänt känd bland allmogen, och en och annan finnes ännu, som tror på hans tillvaro. Om t. ex. ens kor sina af hastigt, får man höra, att skulden kastas på någon illasinnad grannqvinna, hvars bäre tros fara in i den andras ladugård genom gödselgluggen eller genom något hål i golfvet. I Sånge socken fanns för några ar sedan en backstuguvvinna, som hade ganska god tillgång på allt hvad hon behöfde, och då man ej kunde göra sig så noga reda för, hvarmed hon förtjente sitt uppehälle, så antogs ganska allmänt, att hon hade en bäre.

Jordgods är namnet på skatter af hvad slag som helst, som finnas i stenrösen, ättehögar, grafkammel och äfven annars. Skatternas tillvaro på ett ställe tillkännages deraf, att *draken*, på hvilken många ännu tro, slår ner, der de finnas. När man skall gräfvva efter jordgods, bör man välja natten och i synnerhet midsommarnatten, och vare sig man är ensam eller i andras sällskap, så skall man omsorgsfullt undvika att yttra något enda ord och ej heller låta störa sig af några besynnerliga syner eller dylikt, som frestar en att upphöra med arbetet. Många sägner ontala, huru personer stundom bestått profvet, stundom ej; vi anföra här några.

När två karlar en midsommarnatt grofvo efter jordgods, kom en stor oxe, i hvars horn de togo fatt. Nu bar det af genom sjöar och forsar, öfver berg och backar, men de höllo ändock envist uti, fast eldslågor stodo ut genom både nos och anns. När solen rann, gjorde de emellertid den glada upptäckten, att de höllo i handtagen på en *guldkista*.

Tvenne andra guldgräfvare voro en gång just nära att fa fatt i hornen på en oxe, då en räf kom springandes förbi med hisklig fart. Kort derefter kom en gammal gumma linkandes samma väg och satte sig hos karlarne. När hon hvilat en stund, bröt hon upp sägande: »jag får väl stå ga, om jag skall hinna upp räfven i dag.» — »Jo djäklar ock!» utbrast en af gräfvvarne, och dermed var naturligtvis deras företag misslyckadt. — På samma sätt gick det en annan gång för tvenne dylika skattgräfvare, ty då de blefvo varse en mus, som drog ett halmlass, kunde de dervid ej återhålla sin förvåning.

När två skattsökare i Ragunda socken just voro nära att göra ett fynd, fingo de se sin by stå i röd låga och lemmade

derför sitt företag, men när de kommit i närheten af byn, märkte de, att allt var en synvilla.

Här må oek meddelas följande sägen från Hammardal i Jemtland. I Svartviken derstädes säges ett skepp, lastadt med guld, vara sjunket, och en prest skall tre torsdagar å rad ha gått dit för att »läsa upp» det. Hans hustru undrade emellertid hvart han gick, och af svartsjuk nyfikenhet följde hon hemligt efter honom, då han tredje gången gick dit. När hon nu fick se skeppet börja stieka upp ur vattenbrynet, kunde hon ej återhålla sin förtjusning utan utbrast: »Nej men se, pappa, guld-tuppen!» Och härmed var naturligtvis hela företaget omintetgjordt.

Midsommarnatten synes vara synnerligen lämplig för vidskepliga handlingar. Utom de nyss omtalade gräfningarna, som då med fördel ega rum, brukar man äfven *vaka midsommarsnatt* för att få upplysning, ou man någonsin skall få inträda i det äkta ståndet och, om så skall ske, hvem det är, som skall blifva ens äkta hälft. Man uppsöker härför en korsväg, der ett lik ej allt för länge sedan forslats fram, och tyst som skattgrävarne väntar man nu, tills någon af motsatt kön kommer, helsar och går sin väg. Denne är då den utsedde maken (makan). Kommer det ej någon, innebär detta, att den vakande skall förblifva ogift, honom eller henne dock obetaget att en annan gång söka få ett gynnsammare utslag. Vakandet kan äfven ega rum på andra ställen; så ha vi t. ex. hört talas om tre fäbodstintor, som vakade på taket af en mjölkbod, som var flyttad tre gånger. Äfven härvid gäller det att vara tyst och ej låta skrämna sig, om man får se eller höra några underliga saker.

Ett annat sätt att utforska samma sak är att slå vatten uti ett ölglas och tillsätta några för oss obekanta ämnen samt låta detta stå öfver denna natt. Af strimmor, figurer och teeken, som man sedan tror sig se i glaset, sluter man sig till fästmannens yrke o. s. v. Äfven under julnatten kunna dylika iakttagelser ega rum, dock med den skilnad, att man då måste vaka inomhus.

När nyfödda barn för första gången lindas, gör man i Herjedalen korsteeken öfver deras bröst. Vid *dopet* är det af vigt, att presten riktigt förrättar sin tienst, ty nedanföer omtalas ett

fall, da vätterne fingo makt öfver ett barn derigenom, att presten nteglömde något af de böner, som läsas härvid. Fadrdarne böra andäktigt läsa bönen Fader vår efter presten, ty derigenom tros barnet få lätt för att lära sig läsa.

I det föregående har det visats, huru ofta *korset* brukas i vidskepliga handlingar till bot för sjukdomar eller till utestängande af troll nr ladugården, och vi kunna härtill lägga ett intressant faktum från Lidens socken. Der får man nämligen

öfver dörren å gamla herbergen och matbodar se vidstående teeken, ehuru man nu för tiden ej är medveten om afsigten härmed. Då här ej finnes boskap att skydda mot trolldom, måste man tydligen med teeknet afsett att afhålla tjufvar och möjligtvis äfven bären. En sådan skyddande makt tro vi ock ligga till grund för korsets flitiga bruk som bomärke ännu den dag i dag är, i synnerhet som en sägen (se nedan) ondtalar, huruledes en vätt ej hade makt att äfven med egarens tillåtelse taga ett stycke smör, hvarpå ett kors fanns ritadt. Af dylika bomärken ha vi i Multrä socken funnit följande:*)

Stålet anses af vidskepliga människor vara mycket kraftigt. Om det kastas öfver en underjordisk ko, blir hon dens till-

*) I de två nyss anförda och i några af de följande bomärkena hafva vi utan tvifvel minnen af de under hednatiden och medeltiden så ofta förekommande heliga teeknen: »hjulet» och »hakkorset.» Det förra var i bruk här i Norden redan under bronsåldern, föll sedermera i glömska, men återkom med kristendomen och ses på en mängd grafstenar, paténer m. m. från medeltiden. Hakkorset (en tid orätt kalladt »Thors hammarmärke») möter oss deremot på en mängd föremål från jernåldern. Jfr *Sveriges historia*, första delen af O. Montelius, sid. 159, fig. 228 och 229; samt dr. Montelii anförande vid Svenska Fornminnesföreningens möte i Göteborg 1875 (tredje bandets 1:sta häfte af denna tidskrift, sid. 68 och 69). Jfr ock *Var folkmedicins vidskepelser*, af J. V. Broberg, förra afdelningen, sid. 65.

hörighet, som kastade, och om tomten stjal hö ur en lada, så utestänges han, i fall man slår små stålspikar i en stoek i dörröppningen. Oroar han hästar i stallet eller korna i ladugården, så afhålles han derifrån genom att slå sådana spikar i migbårsstoeken (mighbår = fördjupning för spillningen i golfvet strax bakom hästar och kor). Personer som »råkat för» pläga ock bära stål på sig eller hafva det hos sig i sängen.

När man draggar efter en drunknad person, har det (åtminstone förr) varit brukligt att taga en *tupp* med i båten i den tanke, att han skulle gala, när båten vore i närheten af liket.

När katten tvättar sig, säges han vänta främmande. Derför bådär det oek, då skator hoppa på gården.

Ännu återstår oss att omnämna *spöken* och *gengångare*. Hvad de förra vidkommer (hvilka här kallas *skrömt*; på ett ställe, der sådana visa sig, säges det vara *oknytt*), så är föreställningen om dem mycket sväfvande. De visa sig på kyrkogårdar, i vissa dalar, der landsvägen går fram och på ställen, der gräsligare mord skett, eller oek gifva de sig till känna genom egendomliga ljud. Anmärkningsvärd är härvid den vidskepliga fasan för döda. Så vågar ej någon af fruktan för spöken ligga i ett rum, der någon står lik. Hülphers omtalar med afseende härpå, att på hans tid plägade man i Edsele strax efter någons död utanför huset uppbränna den halm, på hvilken han legat. Om man före begrafningen kysser ett lik, slipper man se personen spöka. — Gengångaren är en affidens vålnad, som besöker något ställe, hvilket han under lifvet haft kärt. Så gå snikna personer igen på de ställen, der de haft sina skatter gömda.

Bland annat förtäljes det om en prest i Resele vid namn Nils Berg, vanligen *herr Nisch* kallad, att han, som var en mäktig rik man, vid ett befaradt anfall af ryssarne gräfft ned sina skatter i Resele-niporna, och att han sedermera, då faran var öfverstånden, ej lyckats återfinna dem oaktadt flitigt sökande; men långt efter sin död skall han om nätterna hafva fortsatt att söka och högljudt tillkännagifvit sin sorg.

Särskildt märkas härvid gengångare efter oäkta barn, som mördats af sina mödrar, innan de blifvit döpta. Dessa kallas *utbördingar*. Sju år efter mordet gifver sig utbördingen till känna för modrens slägt, som då blir mycket svårt utsatt för

hans förföljelser. Härifrån har man fått ordstäfvet: »utbördingen är värst mot släkten.»*)

Vi öfvergå härmed till redogörelsen för de minnen af vara förfäders religion, som ännu lefva på folkets läppar.

Först må då anmärkas, att enligt ortnamnens vittnesbörd hafva gudarne *Tor* och *Frö* samt möjligen *Ty* och *Ull* här varit dyrkade. Uppfattningen af åskan såsom framkallad af Tors resor är helt och hållet glömd, men likväl brukas allmänt uttrycken *torn gå(r)* och det *torc* (= torar).

Minnets af allfader *Oden* ligger till grund för föreställningen om den så kallade *qvarn-gubben*. Denne är nämligen en gammal man med blott ett öga, hvilket dock sitter midt i pannan, och lång, krokig näsa. Af honom kan man få lära sig spela, och det mäterligt. En som ville lära sig detta af honom gick två torsdagar till en qvarn, utan att han fick höra någon spela, men tredje gången fick han lära sig och blef så skicklig, att vid hans spel rörde sig allt som fanns i rummet, både bord och stolar, hvarför man alltid måste utföra allt sådant, innan dansen tog sin början. Det var just *Neckens polska*, som så lifvade all ting. Af *Necken* i egenskap af sjö- eller hafsgud är det flerstädes inom landskapet förekommande ortnamnet *Necksjön* bildadt, ehuru *Necken* nu sjunkit till betydelsen af satan, mörkrets furste, så att man äfven svär vid honom. Dock äro sådana svordomar ansedda för ganska lindriga. — *Qvarn-frun*, som någon gång omtalas, är väl att anse som qvarngubbens hustru. Hon spelar ej alls någon framstående rol.

Om sålunda de gamle åsagudarne drabbats af glömskan, så hafva åtskilliga andra i den fornnordiska litteraturen kända mytologiska väsenden behållit sig i så mycket lifligare minne. Sådana äro *rå* (väl rättare: *råd*), *tomtar*, *jettar* och *vättar*.

Rå äro af två slag: sjö- och skogs-*rå*. Det förra råder öfver sjöar, det senare, hvarom vi ej äro i stånd att lemna några närmare upplysningar, torde väl att sluta af namnet herska

*) Rörande öfriga vidskepliga kurer och föreställningar hänvisa vi till Hülphers' nyss anförda arbete sid. 308—311, 332—333; Harald Malmberg, *Bilrag till en beskrifning öfver Ytterlämnäs socken i Södra Ångermanland*, Upsala 1875, sid. 71—73; och Karl Sidenbladh, *Allmogemålet i Norra Ångermanland*, Upsala 1867, der strödda uppgifter finnas i ordboken.

öfver skogen. Jemte det man säger, att det är rå i en sjö, brukar man lika ofta eller kanske oftare säga, att det är rå för sjön, hvilket senare talesätt är det ensamt brukliga i Herjedalen. I de sägner, som meddelats oss om sjörået, har detta vid sitt uppenbarande för menniskan oftast haft utseende af en underskön, ung flicka. När man vill fiska i en sjö, för hvilken det är rå, bör man för att kunna påräkna någon fångst skaffa sig räets ynnest genom att kasta en blank riksdaler (silfverriksdaler) i vattnet. Äfven brukas det härför att i största hemligheten smyga sig till sjön, så att ingen vet af det.

Äfven för qvarnar och sågar säges det vara rå, och det är derför rådligt och har, säges det, varit brukligt, att såsom en gård åt detta väsen låta qvarnen eller sågen stå en timmes tid vid midnatt. För Edsele kyrka säges det oek ha varit starkt rå, hvilket bevisas deraf, att tjufvar tre gånger sökt stjäla i henne, men måst återvända med outrättadt ärende. Under det arbetet fortgick på kyrkan, skall det om nätterna ha »knickat och knackat,» sågats och arbetats alldeles som om dagarna. För stenar, som sitta hårdt och djupt, är det oek starkt rå. Öfver hufvud är rået en människovänlig makt, och kolare berättas ofta hafva fått god hjälp af det, när de vaktat milan.

Rået är oek tacksamt för de tjenester, som någon kommer i tillfälle att göra det. Så mäter man, att en karl, som med sin hustru rodde på en sjö, vardt varse ett naket barn, som höjde sig ur vattnet tätt invid båten. Han ryckte raskt hufvudklädet från hustrun och satte det på barnet, som derpå försvann i djupet. Om en stund fingo de ur vattnet höra en röst som sade, att så länge gubben lefde, skulle fisk ej tryta för honom i sjön. Från Herjedalen meddela vi följande sägen. När en person börjat meta i en tjern, strax efter det han kommit ur kyrkan, visade sig för honom ett rå med en gubbes utseende och bad honom att ej gå omkring hela tjernen, ty då skulle han nödgas fly derifrån. Saken förklaras deraf, att *vigd jord* satt fast vid fiskarens skor.

Tomtarne äro små skyddsandar för människans boningar, hjälpa henne i många göromål och draga äfven till gårds. Dräkten är grå, ofta af vadmal, med röd toppmössa. Tomten vårdar sig i synnerhet om hästar och fordrar dem om nätterna så rikligt med bondens hö, att detta snart nog tager slut, om

man ej, på sätt ofvan sid. 135 nämndes, hindrar honom att taga sådant ur ladorna. Äfven älskar han att fläta manen på hästarna, och rådligt är det ej att lösa upp en sådan fläta, ty deraf kan hästen må illa.

Om *jettarne* vet man, att de äro stora och starka samt fiendtligt sinnade mot kyrkor, hvarför de också sökt hindra uppförandet af sådana genom att emot dem slunga stora stenblock, hvori man stundom tror sig se märken efter deras händer. Så säges en jette hafva slungat en stor sten mot Sänga kyrka ifrån Svinåsen. Som vanligt nådde stenen ej fram, utan stannade ett stycke ifrån kyrkan, der han ännu utvisas. Sägnerna om jettarne äro emellertid jemförelsevis få och vanligen fästa vid vissa ställen, hvilkas första bebyggare ofta varit af jetteslägt. Så skola byarna *Omsjö* i Liden, *Berg* och *Tjernbotten* i Edsele samt *Kölfva* på Hernön hafva varit bebodda af jettar, innan människor der slogo ned sina bopålar. På skilda ställen finnas om jettar sägner, som förklara egendomliga bildningar i naturen. Exempelvis må nämnas, att i Nordingrå utvisas ett ställe, der en jette raklång stödt sin rygg emot en lodrät sida af ett stort stenblock, och genom jettens styrka gaf stenmassan vika och formade sig efter hans rygg. På *Knapperberget* i Edsele socken eger någonting dylikt rum. En fura, hvilkens omkrets uppges till half annan fann, bär märke efter en gammal bleckning, och denna har under tidernas lopp fått samma utseende, som om någon trampar med kängor i lös lera. Bredvid står en hvilsten (sten vid skogsväg, på hvilken fotgängare hvilat sig), och nu vet sagan omtala, att en jette en gång setat på denna sten och stödt sin fot mot tallen, hvarigenom denna egendomliga bildning uppstått.

I Herjeådalen talar man vida mer om jettar, än hvad vi funnit vara fallet i Ångermanland, och invånare finnas ännu derstädes, som sägas härstamma från jettar, hvilka äfven här på många ställen varit de första bebyggarna. Bland annat har så varit fallet på skogarna omkring Glöte. En jette bygde nämligen i Strådalen, en annan vid Röraeksjön och en tredje i Glöte. De hade sin kyrka (!) ej närmare än i Färila i Helsingland, och fast fågelvägen emellan de båda ställena är omkring tolf mil, hindrade detta dem ej att på sina skidor tillryggalägga denna sträcka på morgonen samma dag, som predikan hölls.

Ej ens till julottan behöfde de fara hemifrån föregående dag. Vid dessa kyrkresor for Stradalsjetten in till sin granne vid Röraacksjön. Denne frågade då, hurn tidigt han varit nte, eller huru länge han varit på väg, och fick till svar: »säcken tog ryggen två gånger,» d. v. s. att han åkte med sådan fart, att hans säck deraf lyftes från ryggen och stod rakt ut i vädret samt endast två gånger sänkte sig. Dessa två togo då ut jetten i Glöte och begåfvo sig så å stad till Färila, dit de ock framkommo i rättan tid. — Ryktbar är också den *Herjulf*, som först bygde i Lillherdal och gaf trakten och landskapet namn. Äfven hans söner *Björn*, *Ulf* och *Hocker* lefva i folksäggen.

En annan frejdad jette hette Stor-Gumbjörn (eg. Gunnbjörn), som under namnet Stor-Gumjan omtalas uti *Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen 1*, sid. 249.

Vidkommande de namn, hvarunder jettar uppträda i sagorna, synas de vara gamla och inhemska. Till den yss nämnda kunna vi från Ångermanland lägga sådana som Kittel och Rolf; egendomligare äro namnen Tores, äfven Törel, på en jette i byn Tjernbotten, och Bosar på en annan, som hade sin bostad i en by Bæcke.*) I Jemtland omtalas en jette vid namn Slätt, som bygde Trondhjems domkyrka.

Vättarne intaga i folkföreställningen en långt mera framstående plats än rån och jettar, och skulle vi här intaga alla de sägner och berättelser, som meddelats oss, så skulle säkerligen var uppsats inkräkta allt för mycket på tidskriftens utrymme. Vättarne höra till det så kallade *Lucifers**)* slägte, om hvars uppkomst följande berättas:

Adam hade före *Eva* en hustru vid namn *Lucia*. Denna misshagade honom emellertid på något sätt, hvarför äktenskapet

*) Man märke alliterationen emellan jettarnes och byarnas namn. — Namnet Tores eller Törel är tydligen det gamla Torgils, som enligt Aasen, *Norsk Navnebog*, sid. 41, äfven skrives Törres, Tyris, och formen Törel (appellativet betyder i målet kerstaf, isl. Jyrill) är då en folketymologisk bildning i öfverensstämmelse med jettens bostad Tjernbotten. Men denna är naturligtvis falsk, då byns namn ej hänger samman med (smör-)kerna, isl. kirna, utan med tjern, liten insjö, isl. tjörn.

***) *Lucifer* (här kallad *Lusifel*) säges vara en ond engel.

med henne upplöstes, och hon och hennes afkomma af Gud dömdes att blifva osynliga. Då det i bibeln omtalas, att *Kain* for till främmande land och tog sig hustru, så var det hos detta slägte; och från hans efterkommande, som bo fyra alnar under jorden, skola vätтары leda sitt upphof. Lucifers slägte säges ännu finnas till och vänta sin förlossning.

Vätтарыne, äfven *de underjordiska* kallade efter sina bostäder, äro till skapnaden, så väl som i många andra afscenden, lika menniskorna. Af dem finnes både man- och qvinnkön, de inga äktenskap, lefva ett slags familjelif, fortplanta sig och dö. Sina bostäder hafva de i bergens innandöme och flytta ofta från det ena berget till det andra. Till sinnelaget äro de fredliga, och endast i det fall, att någon tillfogar dem skada eller trotsar dem, hämnas de genom att på denne sända någon sjukdom, som då kallas *för-råk* (se sid. 121). Gör någon dem åter en tjänst, så låter belöning ej vänta på sig. Denna kan bestå dels deri, att de skänka honom guld- och silfver-saker, dels ock deri, att de låta honom, om han är nte på jagt, fälla ett större rofdjur, skjuta mycken fågel eller dylikt. Hundradetals sägner finnas härom.

Vättmännen äro ganska lystne efter hustrur af mennisko-slägt, men deras försök att vinna någon ungmö hafva alltid misslyckats. Särskildt märklig med afscende härpå är den omtyckta sägnen om vätten *Tittile-Ture*, som vi ej kunna neka oss nöjet att meddela.

Det var en gång en gumma, hvars dotter var mycket lat och till straff härför sattes att spinna på stugutaket. Kom så en prins och fick se henne. Han frågade, hvarför hon satt der, och fick till svar, att det var för att visa, huru duktig hon var att spinna, ty hon kunde spinna guld af ler och långhalm. Men en sådan flicka måste han taga till äkta. Han förde därför henne med sig till slottet och framsatte på prof ett ämbar ler och en halmkärfvē att spinna guld utaf. Medveten om sin oförmåga, började jungfrun bittert gråta. Då uppenbarade sig för henne en liten man, som tröstade henne och sade, att om hon ville blifva hans brud, skulle hon af honom få handskar, med hvilka hon skulle kunna spinna guldet. Skulle hon emellertid få veta hans namn, vore hon fri fran sitt löfte. Hon spann

nu sitt guld, och när prinsen kom hem, var det slut på både ler och långhalm. Prinsen sade då:

»Jag råkade en liten man,
Som sprang kring en buske och sang:
I dag så skall jag maltet mala,
I morgon skall mitt bröllop vara.
Jungfrun sitter hemma i buren och gråter
Och intet vet, hvad jag heter.
Jag heter Tittile-Ture.»

Nu visste flickan vättens namn, och när han sedermera kom på besök, räckte hon honom handskarna med orden: »Här har du dina handskar, Tittile-Ture!» — Härvid för vännen upp genom taket och tog i farten detta med sig.

En annan mycket utbredd saga omtalar ett dylikt frieri, hvaraf utgången blef den sanma.

En fäbodflicka var utsatt för ständiga besök af en underjordisk man och visste ej, på hvad sätt hon skulle blifva honom qvitt, men till slut lyckades det dock genom list. Hon sade till vännen, att en vätt-oxe ständigt följde hennes hjord och ej med något våld kunde aflägsnas, och bad nu honom om råd härför. Han sade henne ock, hvad hon härför skulle göra, men detta medel brukade flickan mot vännen sjelf och det med den verkan, att han ej vidare kunde besöka henne. Men i skogen hörde flickan honom klaga:

»Jag var ett tok, som lärde bot
Med tifvibast och vändelrot.»

Af dessa vättens ord finnas många variationer, som vi dock här måste utlemna.

Man omtalar äfven män, som stått i brottsligt förhållande till vätt-qvinnor. Sålunda skall det för tre mansåldrar sedan i Edsele ha funnits en bonde, som churu gift en hel sommar lefde tillsammans med en vätt-jungfru. Hans hustru anade slutligen oråd och bad drängen att en qväll lägga sig under gubbens säng i helgdagsstugan. Han gjorde så, och en stund efter det gubben lagt sig, kom hans underjordiska älskarinna. Lätt märkte hon, att någon obehörig var inne, och hade ej husbonden hulpt drängen, så hade hon vridit hufvudet af honom.

En bonde Ingiald Andersson i Sels by i Ragunda säges ofta, när han gått i ensamheten, hafva varit i det lifligaste samtal

med vättar, och han brukade äfven nämna dem vid namn. Af två vättqvinor, som han mycket sällskapade med, sade han den ena heta *Stor-Göle* och den andra *Lill-Göle*.*)

Vättarna idka boskapsskötsel och värda sig mycket väl om sina kor, som därför skola vara synnerligen välfödda. Vid flyttningarna från det ena berget till det andra kan man stundom få höra, huru skällorna skramla och hundarna skälla. Sjelfva locka de sin boskap så vackert, att de häri äro nästan oupphinneliga. En locklåt, som skall vara en härmning efter vättar i Oviksfjellen i Jemtland, innehåller några namn på vättkor, nämligen *Lynne*, *Kynne* och *Lång-spena-stjerna*.

Får man i skogen se en vättko och kastar stal öfver henne, får man henne i sitt våld. En sådan ko måste nödvändigt paras med en tjur af människans boskap. Stundom öfverenskomma gummor med vättqvinor om byte af kor eller kalvar, och härvid äro vättarne ytterst tacksamma, äfven om bytet synes vara mindre förmånligt för dem. Till vättarnes boskap höra vidare *får* och *getter*, som sägas vara helt och hållet hvita. *Berghundar* hjälpa vallhjonerna att vakta hjordarna och skälla likt andra hundar. De äro ilskna och bita ofta folk.

Öfver elgar och björnar synas vättarna råda och hafva äfven egna benämningar på dem. Björnen kalla de sitt *svin* eller sin *gris*, och elgen heter hos dem *stor-brin***)) eller *stor-brisen*. Om den senare värda de sig på det omsorgsfullaste, och det omtalas ofta i sägner, att de uppmanat jägare att ej ofreda detta djur och lofvat dem att i gengäld härför utan synnerlig möda få fälla en eller flere björnar.

Rätt ofta äro vättarne i behof af människohjelp, och detta inträffar i synnerhet vid qvinnornas nedkomst. För att lemna ett exempel härför och tillika visa, huru föreställningen om vättarne nu är densamma som för 200 år sedan, meddela vi här följande berättelse om »vettar eller skogstroll», hemtad ur *Små-saker*, tryckta 1757, del. 6, sid. 43. Historien, som säges vara »lemuad efter Probsten Rahm i Jemteland», är af följande lydelse:

*) *Göle* förekommer ännu någon gång som qvinnonamn och skall enligt Hülphers vara en provinsialism för *Katrina*.

**)) Jfr *brind*, elghane, Rietz' ordbok, sid. 52. — Med dessa benämningar kan man jemföra de i den äldre Eddan förekommande olika namnen på vissa ting hos olika mytologiska väsen.

»Ar 1666, då jag tillika med min hustru var gången till fäbodarna, som ligga tre fjerndels mil från Ragunda prestgård, och der sent om qvällen snttit och talat en stund, kom en liten man ingående genom dörren och bad min hustru, det hon ville hjälpa hans hustru, som då låg och qvaldes med barn. Karlen var eljest liten till växten, svart i synen, och med gamla grå kläder försedd. Jag och min hustru sutto en stund och undrade på denna mannen, emedan vi understodo, att han var ett troll, och hört berättas, det sådana, af bondfolket vättar kallade, sig alltid i fäbodarne, sedan folket derifrån om hösten sig begifvit, uppehålla. Men som han 4 å 5 gånger sin begäran påyrkade, och man derhos betänkte, hvad skada bondefolket berätta sig ibland af vättarne lidit, då de antingen svurit på dem, eller eljest vist dem med vrånga ord till helvetes, ty fattade jag då det rådet, att jag läste öfver min hustru några böner, och väl-signade henne, och bad henne i Guds namn följa med honom. Hon tog så i hastighet några gamla linkläder med sig och följde honom åt, men jag blef kvar sittandes. Sedan, har hon mig vid återkomsten berättat, hon gått med mannen utom porten, tyckte hon sig likasom föras uti vädret en stund och kom så uti en stuga, hvarest bredvid var en liten mörk kammare, der låg hans hustru och vändades med barn i en säng. Min hustru hade så stigit till henne och efter en liten stund hjälpt henne, då hon födde barnet, och det med lika åtbörder, som andra menniskor pläga hafva. Karlen har sedan tillbudit henne mat, men som hon dertill nekade, ty taekade han henne och följde henne åt; hvarefter hon åter lika såsom farit i vädret och kom efter en liten stund till porten igen, vid pass klockan 10. Inellertid voro en hoper gamla silfverskedar lagda på en hylla i stugan, och fann min hustru dem, då hon andra dagen stökade i vrårna, kunnandes förstå, att de af vännen voro ditlagda.

Att detta så i sanning är skett, vitnar jag med mitt namns undersättande. Ragunda d. 12 Apr. 1671.

Petrus Rahm.»*)

*) Hülphers anmärker i sin beskrifning öfver Jemtland med anledning af denna berättelse, att då den Rahm, som i Ragunda blef kapellan 1661 och pastor 1671, hette Olof Claesson, och ingen annan med det namnet omtalas såsom prest härstädes, så måste Petrus Rahm, om han ej varit Olof Rahms son eller slägtunge, ett-

Da en ängermanländska en gang var närvarande vid ett sådant tillfälle, fick hon tillsägelse att stryka omkring barnets ena öga med en vätska, som förvarades i en flaska. Hon smorde emellertid i stället omkring ett öga på sig sjelf, men latsade ej derom. Någon tid sedan mötte hon vättmannen på marknaden och helsade på honom. »Ser du mig, du?» — frågade han — »Jo», svarade hon. — »Hvad ser du med för ett öga?» frågade han vidare, och då hon upplyste honom härom, stack han genast ut det. När en annan gång en kvinna varit till hjälp vid ett slikt tillfälle och skulle gifva sig af hemåt, klagade vättfolket, att de ej hade något att gifva henne för hennes besvär, men bådo henne dock att taga soporna i vrån. Hon gjorde så, bar hem dem i sitt förkläde, och for öfver dem med eld, då hon fann, att det var en hop silfverskedar.

Ofta uppenbara sig vättqvinno för arbetare, som tillbringa natten vid stockeldar i skogen, och bedja dem än om det ena än om det andra, t. ex. om kläder för sina lindebarn och t. o. m. om tobak i pipan. Egendomligt är härvid, att om en människa räcker något åt en vätt med handen, så kan vännen ej taga mot det, utan man måste öfverlemna det medelst en stör, bräde e. dyl.

Om en vätt räcker en nagonting såsom ett silfverfat e. dyl., och man skyndar att läsa en bön deröfver, så mister vännen all makt öfver föremålet, och den andre får behålla det. Om ett kors är ritadt på någon ting, så hafva vättarne ej någon makt dermed. Vid en barnsäng, der en menniskoqvinna var till hjälp, klagade vättarne deröfver, att de voro utan smör. Jordgumman bad då vättmannen gå till hennes hem och hemta ett stycke smör. Han gaf sig åstad, men kom tomhändt åter, ty ett kors var ritadt öfver smöret, och egarinnan måste först taga bort detta märke, innan han hade kraft att bära det.

Vättarne kunna, åtminstone i vissa fall, och i synnerhet da de aflägsna sig ur ett boningshus, ej gå genom dörren utan maste fara upp genom skorstenen eller genom rökhalet på taket, och af den hastiga farten taga de ofta en stor del af taket med sig.

dera anses såsom tryckfel, eller ock alltsammans vara en dikt. Härmed må nu vara huru som helst, sägnen har ändå sitt värde såsom ådagaliggande dåtidens föreställning om vättarne.

Fäbodarna äro omtyckta vistelseorter för vättar, och det lär hända, att om bonden der stannar qvar med sin boskap längre än vanligt, vättarne då söka aflägsna dem. Nämnda *Småsa*ker innehålla ock en berättelse af länsmannen Pehr Larsson i Indals socken (i Medelpad) från år 1720, hvilken handlar om vättarnes uppträdande på en fäboplatz. Han omtalar följande:

»Da jag sent om en qväll farit ur bygden och ärnade mig med drängen att öfver natten ligga i mina fäbodrar, efter vi hade andra dagen arbete för oss litet stycke derifrån till att hugga ved till en kolmila, då hörde vi invid bodarna, huru det lät och sjöng derinne. Drängen sade åt mig, att jag ej skulle gå fram, förty han hade så hört förr en gång, och vore det farligt, emedan jag sjelf väl viste, att intet folk var i fäbodarna den tiden om hösten. Vi stodo då en stund och hörde på, om någon skulle tala, men der var allenast skri och sjungning, i bland hördes, att det pep och trallade. Men jag kunde intet längre stå och höra, förrän jag bad drängen följa fram och sade, att det intet hade på sig, ty hustrun min hade för en tid sedan fått tillbyta sig en ko af vättarne, då hon kastade sin knif öfver henne. Vi gingo då fram och sågo, att dörren var öppen, och vättarne suto derinne vid ett bord och drucko och sjöngo och hade emellan sig en brud och brudgumme, och var hon klädd i hvita vadmalskläder och hade en stor krona på hufvudet. När vi det förmärkte, stodo vi en stund och sågo på dem, huru de sedan gingo upp af bänkarne och dansade, och sedan de det gjort, gingo de ut. Men vi sprungo vår väg och tordes intet bida i skogen qvar utan gingo hem.»

Småsakerna innehålla ytterligare ett »extract af fogden Pehr Bergs uppgifne relation angående en skogspiga i Medelpad och Lidens socken», så lydande:

»År 1716 in julio har denna fogde gått på orrlek med en bössa i handen, och då han om dagen kom omkring skogen och bergen ungefär en och en half mil ifrån sin gård, har han på en slät sved sig nedsatt och hvilat, emellertid har ett qvinfolk kommit fram på slätten med sin boskap och sjungit nästan som andra vallpigor för boskapen. Fogden har förundrat sig en stund på henne, emedan han visste, det alla andras boskap den tiden om hösten ej voro i skogen utan en månad förr var

hemkörd, och tänkte därför, att han skulle hafva något fel på synen och hörseln, som presenterat slik händelse. Men som han det icke kunde märka utan stod länge och såg på pigan samt boskapen, som gick och betade sig, ty ropade han på henne och frågade, hvad djefvuls spöke hon vore. Hon svarade: *Hä gör däg nog lika.* Sedan har hon gått med sin boskap längre fram, och han efter henne; men då hon kommit till ett berg, har pigan och boskapen lika som farit der in och icke synts mera.»

Vättarne ega stor makt öfver nyfödda och odöpta barn, som de kunna byta till sig emot egna foster, hvilka, då de uppfostras af menniskor, vanligen blifva kroppsliga och moraliska missfoster och kallas *bytingar* eller *bortbytingar*. Oftast är hufvudet ovanligt stort, ty det är endast detta som växer. Vilja föräldrarna akta sig för att få en sådan byting, böra de lägga några blad ur en psalmbok och en bit stål i sitt odöpta barns vagga. (N. L.)

Bland alla de sägner, som vi hört om vättarne, är det endast få, som omtala, att de röfvat barn till sig. Förhållandet vid ett sådant tillfälle var följande. Barnets föräldrar lemnade det en söndag, då de gingo till kyrkan, i en gudmoders vård. Hon kom emellertid först en stund efter det föräldrarna voro gångna, och under tiden hade vättarne tagit tillfället i akt och stulit barnet, som var en gosse. Han var derpå hos vättarne i tre år, dock kunde han emellanåt besöka sina föräldrar, men omöjligt var det för dem att åter få honom i sitt våld. Då de bjödo honom på mat, svarade han, att han fick bättre föda af sin matmoder och åt ej. Till sist bådo de honom fråga vättarne, hvarigenom de hade fått sådan makt öfver honom, och härpå fick han det svaret, att vid dopet hade ett stycke i döpelseformuläret omfarits, och derigenom hade han kommit i deras våld. En mycket berömd kyrkoherde skall då hafva tillkallats och genom nytt dop löst honom ur förtrollningen. Den äldre mannen lefver ännu i en by Bodum i Norra Ångermanland och kallas allmänt *Viter-Gustaf*. — Vättqvinnan skall hafva sagt, att nämnde prest och en till voro de ende emellan den trakten och Hernösand, som hon fruktade för.*)

*) En spökande qvinna i trakten af Solefteå har i likhet härmed sagt sig ej frukta någon annan prest än den sid. 117 nämnde doktor R—n.

Flerstädes sägas kyrkbyggnader ej kunnat fullbordas på det påbörjade stället, emedan hvad som bygts om dagen nedrivits om natten, hvilket berott derpå, att vättar haft väg fram på det stället. Så har det t. ex. varit med Resele kyrka. Om Sånge kyrka vet man förtälja, att försök först gjordes att bygga i Brådom, der som kyrkhögen nu ligger, men att här gick såsom nyss nämndes. Man öfvergaf då platsen och flyttade till närmaste by Para, men ej heller här ville det gå framåt med byggnaden, hvarför man beslöt att bestämma kyrkans plats på det sätt, att man satte en häst med förbundna ögon för en stendrög (åkdon, hvarpå sten forslas) och lät honom gå, hvart han ville, och han skall då hafva stannat, der Sånge kyrka nu står.

I likhet med öfriga här behandlade mytologiska väsen säges vättarne numera sällan uppenbara sig, men tron på dem är dock ännu ganska allmän.

Mycket återstår ännu, för att vår framställning skulle i någon mån kunna anses fullständig, och särskildt gäller detta redogörelsen för vättarne, men det anförda torde vara nog för att gifva en föreställning om den vidskeplighet och vantro, som ännu i våra dagar lefver kvar.

Den förhistoriska fornforskningen i Sverige under åren 1878 och 1879.

Kortfattad öfversigt af

Oscar Montelius.

Vi hafva trott, att det för Svenska Fornminnesföreningens ledamöter och för andra vänner af Sveriges forntid skulle kunna vara af intresse, att lära känna hvad under den närmast förflutna tiden uträttats för att erhålla ökad kännedom om landets fornminnen. Derfor meddelas här en i korthet affattad redogörelse för den arkeologiska verksamhet, som under loppet af de två sistförflutna åren utvecklats här i Sverige. Af hänsyn till tidskriftens begränsade utrymme måste vi nu inskränka oss till den förhistoriska fornforskningens område; men vi hoppas, att någon annan i ett följande häfte skall lemna en redogörelse för det, som äfven på andra till Svenska Fornminnesföreningens verksamhet hörande områden tilldragit sig.

Vid en sådan öfversigt hafva vi att betrakta *dels* de forskningsresor och undersökningar, som företagits för att uppsöka, beskrifva och afteckna landets fasta fornlemningar, samt erhålla kännedom om dessas innehåll; *dels* de tillfälligtvis gjorda fynd, som under de två nämnda åren anträffats eller blifvit kända; och *dels* den litterära verksamheten för att bearbeta det samlade materialet eller göra det känt. Lika viktigt, som det är att samla ett så stort arkeologiskt material som möjligt, lika viktigt är det nämligen att genom beskrifningar och afbildningar göra det tillgängligt för både eget och andra länders fornforskare. I det senare afseendet möta oss visserligen ganska betydliga svårigheter, emedan vi höra till ett folk, hvars språk är nästan alldeles okänt utom Skandinavians grän-

ser; men dessa svårigheter måste öfvervinnas, om vi vilja deltaga i det för Europas folk gemensamma vetenskapliga arbetet, och det *kan* med någon ansträngning öfvervinnas genom öfversättningar, eller derigenom att man omedelbart begagnar något af världsspråken.

Vi börja med en redogörelse för de forskningsresor och undersökningar, som under de två i fråga varande åren företagits i Sverige för att lära känna landets fornminnen från förhistorisk tid.

Vitterhets-Akademien har sedan 1840-talet haft ett särskildt anslag till bekostande af arkeologiska forskningsresor inom landet, och, sedan med år 1870 det särskilda anslaget till en antiqvitets-intendent upplöft, hafva nämnda akademis amanuenser i stället årligen för dylika undersökningar företagit tjänsteresor. På detta sätt hafva de flesta trakter af landet genomforskats,*) och i Vitterhets-Akademiens arkiv ligga nu socknevis upprättade förteckningar öfver de fasta fornlemningarna i större delen af landet, utaf hvilka förteckningar många äro åtföljda af värderika afbildningar och kartor.

Med de medel, som äro ställda till Vitterhets-Akademiens förfogande, hafva äfven många fornlemningar blifvit till sitt inre undersökta.

Svenska Fornminnesföreningen, några af provinsernas fornminnesföreningar, Göteborgs och Bohusläns hushållningssällskap samt flere enskilde personer hafva kraftigt bidragit till sådana undersökningar, och mycket som dervid anträffats har blifvit öfverlemnadt till Statens Historiska Museum; det öfriga förvaras i de talrika provinsmuseer och enskilda samlingar, hvilka finnas nästan öfverallt, och i hvilka flere tusen fornsaker förvaras, af hvilka de flesta säkerligen skulle hafva gått förlorade, om de ej upptagits i dessa samlingar.**)

Verksamheten i dessa afseenden har under åren 1878 och 1879 ej varit mindre än förut.

De mest storartade undersökningar, som under dessa, liksom under flere föregående, år företagits, äro de af d:r STOLPE med särskildt statsanslag på Björkö utförda. Vi skola här

*) En öfversigt häröfver är lemnad i *Sveriges forntid*, texten, sid. 25.

**) Början till en redogörelse för dessa samlingar är meddelad i 6:te häftet af denna tidskrift, sid. 256 och följ.

nedan under redogörelsen för jernåldern nämna några ord om de dyrbara och i många afseenden märkliga fynd, som dr Stolpe under de två sista åren gjort på denna minnesrika ö.

Af Vitterhets-Akademien amannenser har dr HILDEBRAND, som af min frånvaro på en längre ntländsk forskningsresa var förhindrad att sommaren 1878 lenna museet, år 1879 undersökt södra delen af Skytts härad i Skåne. År 1878 reste jag i Kristianstads län och Bleking, samt år 1879 i Östergötland och Kalmar län.

Det anslag, som är anvisadt åt Vitterhets-Akademien »för undersökning och beskrifning af fäderneslandets fornlemningar», har varit fördeladt på följande forskare:

Ryttmästaren C. A. KLINGSPOR har, såsom sekreterare i Upplands Fornminnesförening, för hvartera af åren 1878 och 1879 uppbär 200 kr. för fortsättning af den seeknevis upprättade beskrifning öfver fornlemningar i Uppland, med hvilken han i flere år varit sysselsatt. I Upplands Fornminnesförenings tidskrift har hr Klingspor redan offentliggjort sådan beskrifning öfver fornlemningarna i 121 seeknar; redogörelsen för 1879 års resa är naturligtvis ännu ej tryckt.

Ingenjör A. FRIBERG har år 1879 erhållit 150 kr. till fortsättning af grafundersökningar i Södermanland. I *Månadsbladet* för 1879 (sid. 5 och följ.) har han meddelat redogörelse för de undersökningar, som han på egen bekostnad år 1878 företagit i nio högar å det stora och vackra grafväldet på sandåsen strax norr om Lundby egendom i Husby seeken af Österrekarne härad, Södermanland. De dervid anträffade fynden, hvilka af hr Friberg öfverlemnats till Statens Historiska Museum, synas tillhöra jernålderns senare del.

Agronomen C. F. NORDENSKJÖLD har år 1878 erhållit 450 kr. och följande år 500 kr. för fortsättande af den likeledes seeknevis upprättade beskrifning öfver Östergötlands fornlemningar, af hvilken han under några föregående år utarbetat flere härad.

Pastor L. F. PALMGREN, som år 1878 erhållit ett anslag af 500 kr., har verkställt undersökningar dels i Uppvidinge härad af Småland, dels i andra trakter af samma landskap.

Doktor E. EKHOF har år 1879 med ett anslag af 200 kr. genomforskat Qville härad i Bohuslän.

Doktor H. HOFBERG, som under åren 1876 och 1877 utarbetat förteckningar öfver fornlemningarna i de fyra sydligaste häradena af Halland, har år 1878 uppburit 600 kr. och det följande året 500 kr. för fortsättningen af dessa förteckningar, samt under dessa två år genomforskat Faurås, Himle och Viske härad. Dr Hofbergs arkeologiska beskrifning öfver Halland torde komma att afslutas innevarande år. Förut har han utarbetat, efter samma plan uppgjorda, förteckningar öfver fornlemningarna i Nerike, Vestmanland och på Åland.*)

Rektor N. G. BRUZELIUS erhöi år 1878 ett anslag af 250 kr. för upprättande af en beskrifning öfver fornlemningarna i Bara härad i Skåne. Han har förut, likaledes med anslag af Vitterhets-Akademien, upprättat dylika förteckningar för flere härad i nämnda landskap.

Fyrmästaren H. A. SIDÉN har år 1878 uppburit 300 kr. för fortsättande af de teckningar och beskrifningar af fornlemningar på Öland och Kalmar läns fastland, med hvilka han i flere år varit sysselsatt, och af hvilka han till Vitterhets-Akademien inlemnad ett betydligt antal, jemte en karta öfver Ölands fasta fornlemningar.

Kandidat G. A. GUSTAFSSON, som för hvarterda året haft ett anslag af 200 kr., har undersökt ett större antal grafvar från jernåldern på Gotland, år 1878 inom Lärbro, Alskogs och Etelhems socknar, år 1879 inom Vallstena socken. För de grafundersökningar, som hr Gustafsson år 1877, med anslag af Vitterhets-Akademien, företagit i Lärbro socken, är en redogörelse lemnad i *Månadsbladet* 1878, sid. 633 o. följ.

Kandidat F. NORDIN har år 1879 uppburit 200 kr. för undersökning af ett grafvält från jernåldern i Tingstäde socken på Gotland. Han har förut, på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad, åren 1876 och 1877 undersökt ett märkligt grafvält från den äldre jernåldern i Vestkinde socken på samma ö; hans beskrifning deröfver är tryckt i denna tidskrift.

Derjemte hafva, på särskildt uppdrag af Akademien, åtskilliga grafvar från hednatiden blifvit undersökta:

*) Se Hofberg *Nerikes gamla minnen* (1861) och *Förteckning öfver Nerikes fasta fornlemningar* (1871); *Vestmanlands Fornminnesförenings årsskrift*, häft. 1 (1874), sid. 3—39, och häft. 2 (1879), sid. 13—69; samt *Månadsbladet* 1879, sid. 565—573.

af godsegaren W. SCHÜRER VON WALDHEIM i Roslagen, Uppland;

af sekreteraren i Östergötlands Fornminnesförening hr K. A. HAGSON i Östergötland (en graf från stenåldern vid Kärrsjö i Ledbergs socken).

af bibliotekarien K. TORIN i Vestergötland (en graf från stenåldern vid Ökull, i Valla härad, m. m.);

af kamrer W. BERG på Dal;

af kapten J. A. LAGERGREN i Halland;

af pastor PALMGREN i Småland (grafvar från järnåldern vid Vinninge i Bergs socken, Norrvidinge härad, m. m.).

På bekostnad af de Skånska landskapens historiska och arkeologiska förening har ammannesen vid Lunds museum d:r S. Söderberg undersökt grafhögar från bronsåldern vid Ramlösa; och för Kristianstads läns Fornminnesförening har lektor A. AHLÉN företagit undersökningar i den nyligen sänkta Råbelöfs-sjön nära Kristianstad, i hvilken sjö en mängd fornsaker hufvudsakligen från stenåldern anträffats. *)

För att erhålla en öfversigt öfver de viktigaste iakttagelser och fynd, som af alla de nu nämnda forskarne under de två i fråga varande åren gjorts, samt öfver de fynd, som tillfälligtvis anträffats eller blifvit kända under samma år, torde det vara bäst, att vi särskildt dröja vid hvar och en af de tre stora förhistoriska perioderna.

I afseende på grafvar från **stenåldern** hafva vi att anteckna följande.

Vid Vininge i Bara härad af Skåne undersökte d:r H. Hildebrand och d:r Söderberg en gånggrift, i hvilken de funno en mängd med liniesirater rikt prydda lerkärl, ett stort antal väl slagna flintknifvar (spåner) och bernstensperlor samt ett s. k. nålbryne af skiffer (= fig. 4 i *Sv. forns.*). Många af kärnen likna både till form och sirater fig. 94 och 95 i *Sv. forns.*, hvilka slags kärn i Skåne, liksom i Danmark, ofta anträffas i grafvar från stenåldern, men hvilka i andra svenska landskap än Skåne äro ytterst sällsynta. Af liken, som varit obrända, funnos endast

*) En beskrifning öfver detta fynd lär snart vara att vänta.

obetydliga lemningar; två af kammarens tre takstenar hade för längre tid sedan borttagits och blott den mellersta var kvar, men nedsjunken.

I sin år 1878 upprättade beskrifning öfver Bara härads fornminnen omtalar Bruzelius, utom nyssnämnda gånggrift, följande i häradet ännu befintliga stenåldersgrafvar: 1 längdös i Skabersjö socken, 1 dös i Mölleberga s:n, lemningar af en dös i Lyngby s:n och en 17,5 fot lång, men endast 2 fot bred, sten-kista vid Arlöf i Burlöfs s:n. Derjemte har mellan St. Uppåkra och Flackarp fordom legat en dös, förstörd omkr. år 1800.

I Nosaby socken nära Kristianstad undersökte jag år 1878 en å egorna till Hammar N:o 3 belägen hällkista, hvilken förr lär hafva varit täckt af en hög. Kistan, af 11,5 fots längd och med riktning NV.—SO., är delad i en kammare och en gång genom ett slags tröskel, bildad af två utmed hvarandra, tvärt-öfver grafven, liggande stenar. Det sydöstra rummet är vid tröskeln lika bredt som det andra, men afsmalnar mot den sydöstra ändan, som är öppen. Öfver tröskeln låg nu en häll, och i jorden ofvanpå denna häll fann jag ett simpelt, krossadt lerkärl och brända ben, men för öfrigt intet. I sjelfva grafkammaren, som redan af andra blifvit genomsökt och nu var nästan tom, fann jag intet. Grafvens konstruktion visar, att den tillhör stenåldern, och en sen del af denna period. Lerkärllet och de brända benen kunna deremot ej vara äldre än från bronsåldern. Vi hafva således i detta fynd ett nytt exempel på det i Sverige, liksom i andra länder, ofta anmärkta förhållandet, att man i den hög, som omgifver en graf från stenåldern, träffar begrafningar äfven från en senare tid. Huruvida hällen under det krossade kärlet hade sitt ursprungliga läge eller icke, torde vara svårt att bestämdt afgöra; det senare synes dock vara sannolikast.

Å egorna till Hammar N:o 2, ej langt från den nyss omtalade grafven, undersökte jag samma år en annan hällkista, liggande i en naturlig sandbacke och med endast öfre hälften af takstenarna synlig ofvan jord. Spår af någon kring kistan uppkastad hög kunde icke skönjas. Kistans riktning är Ö.—V.; dess längd 13 fot och bredd 3,5 fot. Nära östra ändan ligger tvärtöfver grafven, men något snedt, en tröskelliknande sten. Öster om denna sten afsmalnar kistan, som för öfrigt är jenn-

bred, mot den östra ändan, hvilken är tillsluten af en tunn, ej ända upp till taket näende häll. I bottenlagret låg en spjutspets af flinta och i nedre delen af den 3,5 fot djupa, med sand fyllda kistan träffades en mängd spridda obrända människoben. Nagot högre lågo två fullständiga skelett, omedelbart öfver hvarandra och i grafvens midtlinje. Båda lågo utsträckta, med hufvudet åt Ö. och fötterna åt V.; hufvudet af det undre liket hade legat ungefär under veka lifvet af det öfre. Mellan det senares hufvud, som låg knappa 2,5 fot under takstens underkant, och venstra skuldra träffade jag en spiralring af brons, hvilken ej omgaf något ben. Under venstra delen af samma liks underlif hittades en liten hattformig »tutulus» af brons, (lik Madsen, *Bronzealderen* 1, pl. 39 fig. 5), hvars form och zigzagornament visa, att den förskrifver sig från den äldre bronsåldern.

Kistans form och den på botten funna spjutspetsen af flinta göra det otvifvelaktigt, att grafven uppförts under senare delen af stenåldern, ehuru den varit i bruk ännu på den tid, då bronsen börjat användas i landet. Sådana grafvar äro förut några gånger anträffade här i Sverige, — jag har haft tillfälle att undersöka två sådana i Vestergötland, den ena vid Karleby, den andra vid Herrljunga, — men hvarje nytt fynd af detta slag är af vigt för det ljus, som derigenom sprides öfver frågan om bronsålderns början i Sverige.

Vid Odersberga i Fjelkinge soeken uppmätte och beskref jag en hällkista, som förr lär hafva varit helt och hållet täckt af ett stort, rundt, jordblandadt stenröse, hvilket till större delen borttogs, för nära 40 år sedan, då kistan upptäcktes och utgräfdes, hvarvid man endast skall hafva funnit en mejsel af flinta. Kistans riktning är N.—S. Den är, såsom de flesta hällkistor från stenåldern, öppen i södra ändan. Längden är 13 fot, bredden omkring 5 och djupet 3—4 fot, allt invändigt.

I vestra Bleking uppmätte jag en förut icke bekantgjord, på Hosaby egor i Mjellby socken belägen hällkista. Liksom den sistnämnda ligger den i N.—S. och är öppen i södra ändan. Längd 10,7 fot, bredd 3,3—4 och djup 3,5 fot. Den har varit omgifven af en liten, nu nästan borttagen kulle, öfver hvilken väggstenarna äfven ursprungligen synas hafva nått upp. Kistan

har troligen för länge sedan blifvit utgräfd, utan att man känner, om något dervid hittats.

Om en i östra Bleking nyligen funnen hällkista har följande upplysningar meddelats mig af med. kandidat C. Fürst, hvilken år 1879 på egen bekostnad reste i denna del af landskapet och der insamlade ett betydligt antal fornsaker. Kistan, belägen vid Ekenäs på ön Senoren, Ö. om Karlskrona, var nedsänkt i en sandbacke och närmast omgifven af runda stenar, »stora som harnhufvud». Kanter af väggstenarna sköto upp öfver jordytan och voro det enda, som antydde grafvens tillvaro. Riktningen var N.—S.; längden 12—14 fot och bredden 4 fot. Då kistan under gräfning i backen påträffades, funnos i grafven två mejslar af flinta, som förvaras hos bonden Måns Nilsson i Torp på samma ö. I närheten af denna graf har en annan, enligt Fürst säkerligen äfven en hällkista, blifvit helt och hållet förstörd.

I Halland har dr Hofberg år 1879 afteeknat och närmare beskrifvit två förut kända stenåldersgrafvar i Himle härad, en stendös vid Klatorp i Träslöfs socken och en stenkista vid Blixtorp i Hunnestads socken. Den först nämnda är särskildt märkelig derför, att den torde vara den enda dös af vanligt slag, som nu finnes i Halland. Af det »altarkummel» (d. v. s. stendös), som Bexell i sin *Hallands historia och beskrifning*, 1 sid. 512, omtalar såsom för 60 år sedan befintlig vid Bönarp i Hvalinge socken, kunde nämligen Hofberg ej finna några spår, och de af Bexell (1 sid. 476 och 3 sid. 239) beskrifna dylika fornlemningarna vid Varberg och vid Qvarnome i Veddige socken hafva af Hofberg befunnits vara naturbildningar.*) På Fröböke egor i Breareds socken har man emellertid för ett par år sedan funnit sex fornlemningar, liknande små stendösar, hvarje bildad af tre resta flata stenar och täckt af en fjerde; kammaren, som helt och hållet ligger ofvan jord utan att vara omgifven af någon hög, är firsidig med en sida öppen. Några fynd, som kunde gifva upplysning om dessa fornlemningars ålder, äro ej, så vidt man vet, anträffade i dem.

I Bohuslän har dr Ekhoff år 1879 afteeknat och uppmätt följande stenåldersgrafvar i Qville härad: en längdös vid Vrång-

*) Detsamma gäller om de »jättestugor» i Hvalinge och Harplinge socknar, som Bexell (1 sid. 511 och 2 sid. 331) omtalar. Jfr *Hallands Fornm.-förenings årsskrift*, sid. 196 och 197.

stad i Bottna s:n, två dösar nära derintill, men den ena belägen i Svenneby s:n, en dösa vid Nasseröd i Svenneby s:n, en dösa vid S. Ödsmål i Qville s:n, en dösa vid Hög-Edsten i samma socken, en dösa på Qville Prestgårds egor, en gånggrift vid Tyfta i Svenneby s:n, en hällkista vid Nasseröd i Svenneby s:n och lemningar af en sådan vid Dugård i Qville s:n. De båda sistnämnda grafvarna ligga i högar, bildade af sten och jord; endast takstenen af kistan vid Nasseröd är synlig öfver högens yta. Ej mindre än *sex* af dessa grafvar voro förut okända.

Dessutom undersökte Ekhoft samma år en hällkista vid Bökebacka i Tossene s:n, Sotenäs h:d.

Från Dal har Statens Hist. Museum år 1878 erhållit en flintdolk, funnen i en hällkista vid Kråkerud i Högäters socken (St. M. 6111). Fyndet är af intresse, dels emedan denna hällkista ej förut var känd, dels emedan det är ett ytterligare bevis för riktigheten af den åsigten, att hällkistorna på Dal tillhöra stenåldern. Man känner visserligen ett ganska betydligt antal sådana grafvar i nämnda landskap, men, emedan de nästan alla redan för länge sedan blifvit plundrade af skattsökare, har man endast i afseende på ett par någon uppgift om hvad de innehållit.

I Vestergötland undersökte bibliotekarien Torin år 1878, på uppdrag af Vitterhets-Akademien, en förut mycket skadad hällkista vid Ökull i Lundby socken, nära Varnhems kyrka, Valla härad, och fann deruti två flintdolkar, m. m. af sten, samt delar af två människoskallar. (St. M. 6163.) Samma år erhöi Statens Hist. Museum en dolk och 3 spjutspetsar af flinta, en mejsel af grönsten, 2 stenyxor med skafthål, samt en flat sten med 6 skålformiga fördjupningar på ena sidan och en på den andra (stenens största diameter 21,5 em.), hvilket allt enligt uppgift hade hittats i en förut icke känd gånggrift i Bitterna socken, Laske härad (St. M. 6226).

I Östergötland, der endast ett par grafvar från stenåldern hittills varit kända, hafva två sådana under de sista åren blifvit upptäckta. År 1878 undersökte adjunkten K. A. Hagson, på uppdrag af Vitterh.-Akademien, en kort derförut anträffad af sten och jord täckt stenkista vid Kärrsjö i Ledbergs s:n, i hvilken minst 5 skelett lägo. Kistan, belägen i N.—S., var bildad af kalkstenshällar, resta på kant; men vid södra gafveln fanns ingen häll, endast smärre sten. Längd 18 fot, bredd omkr. 3 och djup 4 fot.

Visserligen funnos inga fornsaker i grafven, men dennas byggnad gör det otvifvelaktigt, att den förskrifver sig från stenåldern.

Af veterinärläkaren Nordeman i Skeninge erhöll jag år 1879 beskrifning på en tre år förut å Skeninge stads egor funnen stenkista, i hvilken minst 4 skelett anträffats jemte 2 flintdolkar och hälften af en i skafthålet afslagen stenyxa. Vaggstenarna, af gråsten, voro åtminstone på insidan flata. Kistan, som varit täckt med tunna kalkstenshällar, var omkring 9 fot lång och 5 fot djup. Den låg i en af kullersten och jord bildad hög.

Utom dessa båda stenåldersgrafvar känner man f. n. från Östergötland ej mer än tre*), alla likaledes belägna i vestra hälften af landskapet: en af mig 1877 undersökt stenkista vid Hagebyhög kyrka, i hvilken graf låg ett stort antal skelett jemte en vacker stenhammare och flere fornsaker af sten och ben; en i Svanshals socken nära Skeninge år 1864 upptäckt graf af ovanligt slag, omtalad i *Sveriges forntid*, texten, sid. 147; samt en stenkista i ett stenröse vid Holma i Torpa socken, Ydre härad, i hvilken kista för 50 år sedan en »flintspets» hittats (St. M. 551). Dessutom förskrifver sig doek möjligen från samma tid en stor stenkista funnen år 1869 i en hög å Utterstads egor i Appuna socken, nära sjön Tåkern (St. M. 4240 och 4404; jfr *Sv. forns.* fig. 107).

Afven på Visingsö — der endast en graf från stenåldern är känd — och i norra delen af Småland äro grafvar från nämnda tid, så vidt man f. n. vet, mycket sällsynta. I södra delen af Jönköpings län har man deremot under de sista åren upptäckt ett stort antal sådana grafvar. Det är pastor Palmgren man har att taeka härför. Innan han för sex år sedan med anslag af Svenska Fornminnesföreningen började sina undersökningar i Finveden, voro endast några få af Allvin beskrifna stenåldersgrafvar kända från denna trakt. Palmgren har inom Vestbo härad funnit 8 sådana grafvar i Bolmsö, 3 i Torskinge, 2 i Ås och 1 i Bredaryds socken; hvarjemte Allvin omtalar 1 i Unnaryds socken. I Östbo härad har Palmgren funnit 2 i Hangers och 1 i Rydaholms socken, hvarförutom 2 i Voxtorps socken förut voro kända.***) I Sunnerbo härad har

*) Jfr doek *Östergötlands Fornm.-fören:s tidskr.*, s. 59 (Gerstads s:n).

**) Belägna å Eds egor, den ena vid Sandliden, den andra vid torpet Eriksbo. Liljegren och Brunius, *Nordiska fornlemningar* XLIII

Palmgren funnit 1 a Bohnstads egor i Angelstads socken; derjemte känner man från detta härad endast en, möjligen redan under stenåldern uppförd stenkista vid Bäckaryd i Hamneda sn, i hvilken graf dock ett svärd och en knif från början af bronsåldern anträffats (jfr *Antiqv. tidskr. f. Sv.* 1, sid. 230).

Från Varend omtalar dr Wittlock i sin utmärkta beskrifning på *Jordfynd från Värends förhistoriska tid* åtskilliga grafvar från stenåldern, »men, säger han (sid. 12), de aftaga ju mer man närmar sig Värends nordöstra del eller Uppvidinge härad.» Märkvärdigt nog, har emellertid Palmgren år 1879 i vestra delen af detta härad — således i Helgasjöns vattenområde — upptäckt ett ganska stort antal grafvar från nämnda tid, nämligen minst 7 i Nottebäcks, 5 i Dädesjö, 1 i Drefs, 1 i Lenhöda, 1 i Sjösås och möjligen 2 i Tolgs socken, utom några andra hvilka troligen äfven höra till samma tid. Härtill kommer en graf i Drefs sn, omtalad af Wittlock i *Jordfynd*, N:o 262.

Nästan alla dessa stenåldersgrafvar i Småland äro af samma slag: en af flata, resta stenar bildad kista, belägen i ett lågt, platt stenröse, som är höljdt af ett gräs- eller ljungbeväxt matjordslager. De ligga i allmänhet ej på någon särdeles höjd, ej heller mycket nära vatten. Kistans öfverkanter hafva antingen varit skönjbara vid noggrant betraktande af röset i dess oskadade skick eller genast kommit i dagen efter ett stenlayers borttagande, och några fördjupningar eller håligheter i midten af röset hafva ej kunnat förekomma, då kistan nästan alltid varit fylld af packad sand eller jord. Åtminstone några af dessa grafvar hafva varit täckta med flata stenar. Kistans riktning är oftast N.—S.; längden vanligen omkring 12 fot, stundom större, ända till 22 fot (Rydaholmsgraften). Palmgren har undersökt flere af dessa grafvar och i dem funnit flintdolkar, stenyxor o. dyl.; någon gång har han äfven funnit obrända ben, men vanligen hafva skeletten varit helt och hållet förtärda.*)

och LXXVIII; jfr Allvin, *Östbo harad*, sid. 119 o. 120. Allvin omtalar dessutom (sid. 108) en inom Vernamo socken i en jordhög belägen hällkista, som möjligen äfven hör till stenåldern.

*) För närmare kännedom om dessa undersökningar kunna vi hänvisa till 9:de h. af denna tidskrift, sid. 245, samt till Palmgrens beskrifning på hällkistan vid Rydaholm, i *Månadsbladet* 1878, sid. 586 o. följ.

Nästan alla de nu omtalade smäländska stenåldersgrafvarna, äfven de i Uppvidinge, ligga nära sjöarna Bolmen, Åsnen och Helgasjön, eller de i sammanhang med dem stående vattendragen, således i de trakter, som genom större åar stå i förbindelse med de halländska och blekingska kusterna, och som äfven i historisk tid varit hufvudbygder i det inre Småland.

Under det att genom de många märkliga fynd, som under de sista åren bragts i dagen, åtskilliga svenska stenåldersgrafvar tillkommit till dem som voro kända, då jag uppgjorde de kartor öfver sådana grafvars utbredning i Sverige, som framlades för den arkeologiska kongressen i Stockholm år 1874,*) och som följande år infördes i första delen af *Sveriges historia* (sid. 73), visa sig dock hufvuddragen af dessa grafvars fördelning öfver landet vara desamma nu som då. De grafvar som tillkommit hafva nämligen nästan alla legat i trakter, derifrån redan förut grafvar af samma slag varit kända. Men i östra delen af Småland och östra delen af Östergötland äro ännu inga stenåldersgrafvar funna. Hvad Kalmar läns fastland beträffar, kan detta emellertid ej gerna bero på annat än att man icke tillräckligt väl känner fornlemningarna i denna trakt. Om stenåldersgrafvar finnas der, — och jag är öfvertygad om, att så är fallet, — äro de troligen, liksom i Varend och Finveden, hällkistor dolda i stenrösen och således för det ovana ögat svåra att upptäcka eller att skilja från en senare tids grafvar.

Att grafvar från stenåldern måste finnas i Kalmar län, är otvifvelaktigt vid betraktande af den stora mängd fornsaker från nämnda tid som hittats der. Jag hade år 1879 tillfälle att besöka både de på Kalmar slott genom hr landskamrer Södermarks försorg uppställda betydliga samlingarna**) och dem som tillhöra godsegaren J. A. Blomberg på Skärshult, friherre G. Raab på Brusemåla, hofstallmästaren Beyer på Kollinge, hr E. Key på Sundsholm m. fl. Härtill komma de viktiga samlingar af fornsaker från Kalmar län, som tillhöra brukspatron Trädgårdh, häradshöfding G. Berg i Mönsterås och andra; hvarjemte Statens Hist. Museum förvärfvat en mängd stenåldersminnen

*) Se *Compte-rendu du Congrès de Stockholm*, sid. 176.

**) En förteckning öfver dem är tryckt under titel *Kalmar läns Fornminnesförenings samlingar på Kalmar slott. 1.* (Kalmar 1879).

från samma län, dels direkt, dels genom iuköp af dr Ekmans och år 1876 genom gifva af dr Åströms samlingar.

Under de två nu i fråga varande åren hafva, så vidt vi veta, inga grafvar från stenåldern blifvit upptäckta hvarken på Öland eller på Gotland eller i Svealand. Att så få sådana grafvar äro kända på de två nämnda öarna, är anmärkningsvärdt, då fornsaker från stenåldern ej sällan hittas der, och då dessa öar åtminstone redan under den äldre jernåldern voro af stor betydighet.*)

För att få en öfersigt öfver stenåldersfornsakernas fördelning öfver landet — och således öfver befolkningens utbredning, så vidt denna med fyndens tillhjälp numera kan spåras, — har jag de sista åren varit sysselsatt med utarbetandet af en karta öfver Sverige, på hvilken för hvarje härad eller motsvarande område skall angifvas dels hela antalet nu kända fornsaker från stenåldern, dels medeltalet af sådana saker från hvarje kvadratmil af häradets yta. Genom att med ingen eller svagare färg beteckna de härad, från hvilka endast några få eller ett ringa antal stensaker äro kända, och med starkare färg de härad, i hvilka ett större antal är funnet, — allt räknadt efter kvadratmil, — skulle det blifva möjligt att gifva en så öferskådlig och riktig bild af Sveriges befolkningsförhållanden under den första perioden af dess kulturhistoria, som för närvarande kan ske.

*) Från Öland torde man, utom de af Ahlqvist, i *Ölands historia och beskrifning*, II: 2 sid. 194, omtalade fyra stendösorna i Resmo s:n, ej hafva andra uppgifter om graffynd från stenåldern än följande: en båtformig stenhammare, funnen jemte obrända människoben i en grafhög vid Öj i Köpings s:n (St. M. 1304: 1844. 6); ett halfmånformigt flintverktyg, funnet jemte obrända ben i en hög i Runstens s:n (St. M. 1304: 1845. 2); en trekantig flintpil, funnen jemte obrända människoben i en grafhög i Gerdslösa s:n (St. M. 1304: 1845. 9). — Från Gotland känner jag följande graffynd från nämnda tid: vid Tjälders i Boge s:n hittades, för omkr. 40 år sedan, ett människoskelett, en flintknif och en skalle m. fl. ben af får, liggande i stenkistan i ett stenröse (St. M. 1253); vid Norrgårda i Tofta s:n hittades år 1855 en vacker flintdolk, liggande under hufvudet af ett förmultnadt skelett i en stensatt graf i ett stenröse (St. M. 2188); och vid Bäckstäde i Sanda s:n har man funnit en stenyxa med skafthål bland förmultnade människoben i en af fyra flata stenar bildad kista i ett stenröse (St. M. 2976).

Ehuru jag redan under många år varit sysselsatt med förberedelserna för en sådan karta, torde det ännu dröja någon tid innan detta vidlyftiga arbete blir färdigt. Vid den arkeologiska kongressen i Stockholm år 1874 framlade jag en tabellarisk öfversigt öfver stenaldersfornsakernas fördelning på de särskilda landskapen. Denna tabell, tryckt i kongressens förhandlingar (sid. 174, 175), slutar på en summa af nära 50,000 stycken. Sedan dess har det kända antalet sadana fornsaker vuxit betydligt.

Jemte graffyn den böra vi egna särskild uppmärksamhet åt de s. k. »verkstadsfynden» från stenåldern, anträffade på ställen der man, såsom en mängd flintskärfvor och halffärdiga eller misslyckade arbeten visa, förfärdigat verktyg och vapen af sten. Flere nya sadana fynd hafva under de två sista åren blifvit kända, t. ex. i östra Bleking genom Fürst, i Bohuslän och på Dal. Från södra Bohuslän har Statens Hist. Museum, genom hr H. Larsson, år 1879 erhållit prof på sådana verkstadsfynd anträffade på två olika ställen i det inre af Koön vid Marstrand; på det ena af dessa ställen har man bland flintskärfvorna funnit en groft slagen yxa som påminner om den från »Kjökkenmuddingarna» (och om fig. 10 i *Se. forns.*). I Qville härad af samma landskap har dr Ekhoff nämnda år påträffat ej mindre än fem säkra sadana verkstäder. På ett ställe fann han bland flintskärfvorna en flintmejsel, något slipad, af en under den yngre stenåldern vanlig form. En annan af dessa »verkstäder» anträffade Ekhoff på en ljungmo några steg från den här förnt omtalade dösen vid Nasseröd; flintskärfvor hittades i stort antal, men endast på en skarpt begränsad rymd af några kvadrattum; mellan detta område och dösen kunde inga flintskärfvor upptäckas. En förut ej känd sådan verkstad är äfven funnen på Dal, nämligen invid en liten sjö a Radane egor i Hesselsgogs socken, ej långt från Amål. Der hittades år 1879 under odling, på 1 fots djup, en mängd skärfvor och stycken af flinta samt bland dem en itubruten pilspets och ett groft slaget yxförmigt verktyg, likt det nyssnämnda från Koön (artisten Sörlings samling i Stockholm).

Bland det stora antal fornsaker från stenåldern, som under de två sistförflutna åren hittats eller blifvit kända, skola vi för öfrigt endast nämna en vid Torp i Mönsterås socken, Kalmar

län, funnen och i hr Blombergs samling på Skärshult förvarad präktig spjutspets af flinta, lik fig. 45 i *Sv. forns.*, hvilken är icke mindre än 42,5 cm. (14,3 tum) lång och 5,5 cm. bred. Detta torde vara den längsta från den Skandinaviska halfön kända spjutspets af flinta.*) Man måste beundra den oerhörda skicklighet, som kräfvades för att kunna af ett så hårdt och skört ämne som flintan, endast genom slag, framställa ett vapen af denna längd och dock så tunt.

Under åren 1878 och 1879 har man funnit eller fått kännedom om åtskilliga sådana fornsaker af skiffer, som med skäl anses för minnen af lapparnes stenålder i Sverige. Statens Hist. Museum har under dessa år erhållit följande spjutspetsar af skiffer:**) en från Lunds by i Skellefte s:n, Vesterbotten (St. M. 6257), en från Skogs s:n i Ångermanland (St. M. 6120) och en från Lännersta på Vermdön (St. M. 6357); hvarjemte museet i början af innevarande år köpt en för tjugn år sedan funnen, men förnt ej känd, sådan spjutspets från Furby i Badelunda s:n i Vestmanland. Från landet söder om Dalelven hafva dessutom fem andra spjutspetsar blifvit under de två sistförflutna åren kända: 2 funna år 1878 ej långt från hvarandra å Tibble egor i Björklinge s:n, Uppland (Uppsala museum), en funnen i Frendefors s:n på Dal (ingeniör Brundins samling på Alafors), en funnen vid Mikaelssdal i Ringarums s:n, Östergötland (Hazellii Nordiska Museum), och en funnen å Stäckö egor i Grebo s:n af samma landskap (hr K. A. Hagsons samling i Linköping). Äfven från landet norr om Dalelven hafva under de sista åren andra spjutspetsar af skiffer blifvit kända än de, som erhållits för Statens Hist. Museum.

*) Se *Sveriges forntid*, texten, sid. 95.

**) Vi upptaga ej här de mejslar o. dyl. af skiffer, som museet samtidigt erhållit, emedan det i många fall är svårt att afgöra, om de böra betraktas såsom hörande till denna grupp af fornsaker eller icke. Någon knif af skiffer har museet ej erhållit, sedan den förteckning trycktes, som jag i *Månadsbladet* för 1874 meddelade öfver »Minnen från Lapparnes stenålder i Sverige». Mellan denna tid och början af 1878 har museet förvärfvat följande spjutspetsar af skiffer: 2 från Sänga s:n i Ångermanland (St. M. 6039), 1 från Bollnäs s:n i Helsingland (St. M. 6066), samt den främre delen af en spjutspets (?) af glimmerskiffer, funnen vid Barfva kyrka i Södermanland (St. M. 5972).

I sammanhang härmed böra vi onmtala ett fynd, som Statens Hist. Museum år 1879 erhöU genom gåfva af hr trafikdirektör C. J. Hammarsköld, och som bestod af en slipad mejsel af svart skiffer med eggen tillskärpt från ena sidan, 4 väl slagna pilspetsar af röd kvarts, samt 1 dylik pilspets och 1 groft tillhugget, nästau »halfmånförmigt verktyg» af olivfärgad kvarts (St. M. 6342). Dessa saker hade anträffats i Katrinebergs kapellförsamling, Helsingland, »uti sandlager på 4,5 fots djup under gräfvning för Bresiliedammarna vid ntloppet af Bresiliesjön, mellan Åmot och Katrinebergs bruk, 4 mil från Oekelbo jernvägsstation». Fyndet står, så vidt vi veta, ensamt i sitt slag i Sverige. Mejselns form och ämnet i pilspetsarna antyda dock, att det snarare tillhör lapparnes än den sydsandinaviska befolkningens stenålder. Arktiska folk i andra länder än Sverige hafva ofta använt kvarts och kvartsit till verktyg och vapen.

De svenska grafvarna från bronsåldern äro, såsom bekant, antingen täkta af en jordhög eller ett stenröse (stenrör, stenkummel). Jordhögarna, som egentligen tillhöra slättbygderna i Skåne och Halland, äro i de flesta fall stora och af en betydlig höjd. Stenrösenä, hvilka ofta äfven utmärka sig genom sin storlek och höjd, ligga vanligen på berg med fri utsigt öfver hafvet eller annat stort vatten.

Statens Hist. Museum erhöU år 1878 åtskilliga fynd, som af rektor N. G. Bruzelius anträffats i grafhögar från bronsåldern, belägna inom Jerrestads och Ingelstads härad i sydöstra Skåne (St. M. 6150). Andra högar från samma tid undersöktes år 1879 vid Ramlösa nära Helsingborg af amanuensen vid Lunds Museum, dr Söderberg; de dervid anträffade fornsakerna, bland hvilka märkas en bronsknif af ovanlig form, förvaras i Lunds Museum.

Om den graf från den äldre bronsåldern, som jag anträffade i den troligen under stenåldern uppförda häUkistan vid Hammar nära Kristianstad, är redan taladt, liksom om det lerkärl med brända ben, som jag fann i en annan stenåldersgraf på samma bys egor.

Stenrör från bronsåldern hafva i icke obetydligt antal blifvit under de två sistförflutna åren upptecknade och beskrifna i olika

landskap: i Bleking af mig, i Kalmar län af brukspatron C. J. Ekerot och mig, i det iure Småland af Palmgren, i Halland af Hofberg och i Bohuslän af Ekhoff.

I Bleking undersökte jag 1878 några sadana stenrör, af hvilka ett par, såsom tyvärr det vanligaste fallet är, redan för länge sedan blifvit mer eller mindre skadade af skattsökare, och i hvilka därför intet af vigt nu träffades. I ett förut ej öppnadt stenrör på Yxnarums egor i Listerby s:n fann jag emellertid en dolk och en väcker spjutspets af brons jemte brända ben. Spjutspetsen är af en under den äldre bronsaldern vanlig form (närmast lik fig. 101 i *Sv. forns.*), hvarför det är anmärkningsvärdt, att den hittats jemte brända ben; det vanliga begrafningssättet under den äldre bronsaldern var nämligen, såsom bekant, att jorda liken obrända. På bottnen af ett stort, nu nästan alldeles förstördt stenrör vid Listerby kyrka har man likaledes funnit en dolk och en spjutspets af brons, hvilka jag år 1878 såg hos bonden Peter Hansson i Förkärla. I många andra blekingska stenrör har man äfven funnit fornsaker från bronsaldern. Några af dessa fynd beskrivas af Worsaac i *Blekingske Mindesmärker fra Hedenold* (sid. 7 och 8) och förvaras nu i Statens Hist. Museum, som erhållit dem med löjtnant Petterssons och apotekar Söderströms samlingar; andra såg jag nämnda år i Blekings Fornminnesförenings samling i Karlskrona och i kyrkoherden Lundhs samling i Karlshamn (nu förvärfvad för nämnda förenings samlingar).

Liksom i Bleking, ligga i Kalmar län längs kusten, vanligen på bergshöjder, talrika stenrör, som innesluta eller inneslutit grafvar från bronsaldern, ehuru de mångenstädes af ortens befolkning med orätt anses hafva varit uppförda för vårdkasar. I Mönsterås s:n undersökte brukspatron Ekerot år 1879 fem på Fälle egor belägna stenrör. Det viktigaste fynd han i dessa gjorde var ett bronsdiadem af samma form som fig. 122 i *Sv. forns.*, men utan sirater; det låg ej i midten af röret, hvars diameter var 40 fot, utan endast omkring 4 fot från kanten (St. M. 6473). Vid undersökning af ett skadadt stenrör å Höks-hults egor i Kristdala s:n fann riksantikvarien B. E. Hildebrand för ett par år sedan en spjutspets af brons, ett stort lerkärl och brända ben (St. M. 5779)

En graf af ovanligt slag, hvilken sannolikt förskrifver sig från bronsåldern, anträffades förlidet år i Vestergötland, under arbete för Varberg—Boråsjernvägen, vid Assbergs by i Örby s:n, Marks h:d. Det var en kista, bildad af de två urholkade halfvorna af en ekstoeck och innehållande lemningar af ett obrändt lik. Kistan fanns »4,5 fot under dalbotten i en bäckdrög till Viska-å, inbäddad i mergellera, med hufvudet åt nordvest.» Utom benen hittades i kistan, så vidt man vet, endast ett par träskifvor, hvilka fördom troligen utgjort botten och lock till en ask. *) Dylika kistor af ek, innehållande skelett och förusaker från bronsåldern, — deribland ej sällan askar af trä, — äro flere gånger anträffade i grafhöggar i vestra Danmark. **) Äfven utom Norden, t. ex. i England, ***) äro sådana fynd gjorda, och från Sverige hafva vi ännu en berättelse om ett dylikt. I Slaka s:n, Östergötland, fann man nämligen för omkring 60 år sedan vid grustägt ett bronssvärd och ett skelett i »en stark ekkista». †)

Några ganska stora »markfynd» från bronsåldern äro under de två sistförflutna åren gjorda i Sverige. I Gödestads s:n, nära Varberg i Halland, hittades år 1878 under plöjning: bitar af ett hängkärl, en stor »kupa» till ett sådant kärl, 2 glasögonformiga spännen, en stor ring närmast lik fig. 228 i *Sv. forns.*, 2 andra ringar, en svärds klinga m. m., allt af brons och från bronsålderns senare del (St. M. 6108). A egorna till Norra Längås i Morups s:n, samma landskap, fann man år 1879 i ett nygräfdt dike: en vacker skafteelt lik fig. 116, 4 skafteelter lika fig. 117 och 7 spjutspetsar lika fig. 101 i *Sv. forns.*, allt af brons och från periodens första del (St. M. 6434).

Å Torpa egor vid Jönköping gjordes 1878 ett märkligt fynd från den äldre bronsåldern, bestående af 2 diadem af samma form som fig. 122 i *Sv. forns.*, 2 runda, spiralprydda plåtar med en uppstående spets i midten, lika fig. 111, men mindre, 9 tutuli af liknande form, men smärre och af olika storlek,

*) Fyndet är beskrifvet i *Manadsbladet* för 1879, sid. 99 och 100.

**) *Sveriges historia*, 1 sid. 123 o. följ.

***) *Nordisk Tidskrift för Oldkyndighet* 3 (Kbhvn 1836), sid. 279.

†) *Östergötlands Fornminnesförenings tidskrift*, 1 sid. 4. Af svärdet, hvilket sannolikt, ehuru det ej uttryckligen säges, låg i kistan, förvaras två bitar i nämnda förenings samling. — Jfr. *Hall. Fornm.-förs årskr.*, s. 102 (mindre björkkista, brända ben, Dömmestorp).

en stor dubbelknapp, 2 ringformiga beslag, bitar af spiralarm-ringar, 2 enkla armringar, 2 sagar och en stor syl, allt af brons (St. M. 6232).*) Sakerna hittades »under arbete för odlande af en temligen högt belägen del af en äng; de lågo under en större mängd tydligen dit sammanförda ganska stora stenar, på omkring 2,5 fots djup eller möjligen något djupare.» Fyndet är af vigt ej blott för sin storlek, utan äfven därför att det, liksom åtskilliga andra mindre i senare tid anträffade, visar, att minnen från den äldre bronsåldern ej äro så sällsynta i Sverige norr om Skåne, som mången varit böjd att antaga.

I hr C. J. Nisbeths och apotekaren E. Svanlunds samlingar i Simrishamn såg jag 1878 ett vackert fynd från den yngre bronsåldern, hvilket anträffats under dränering å Simris bys egor och bestod af: ett större och ett mindre hängkärl, det förra med inböjd genombruten kant, en stor kupa, 2 glasögonformiga spännen, 2 halsringar med smalt ovala ändskifvor, 5 armringar, m. m. af brons. Allt hade legat i det större bronskärlet, hvilket stod på en flat sten, omkring 1 fot under ytan af en gammal åker.

Trafikdirektör G. K. Troili i Göteborg erhöll förlidet år för sin samling ett markfynd från samma tid, bestående af en kupa till ett hängkärl, 2 glasögonformiga spännen, en stor halsring och 2 smärre ringar, allt funnet i Näs s:n af Vartofta h:d, Västergötland, »under harfning i jorden å en nyligen uppodlad, högländt belägen utmark.»

Bland de öfriga fynd från bronsåldern, som under åren 1878—1879 anträffats i Sverige eller blifvit kända, torde följande böra särskildt omtalas.

Ett i hög grad märkligt bronsvapen med eneggad, framtill bakåtböjd klinga hittades förlidet år under upptagande af dyjord å kaptensbostället Norre egor i Heda s:n, Östergötland, sydost om Omberg. Detta vapen, hvilket är afbildadt i Månadsbladet för 1880 sid. 12, förvaras nu i Statens Hist. Museum (N:o 6454), som erhöll det genom byte med dr Nordeman i Skeninge. Professor Engelhardt i Köbenhavn har fäst min uppmärksamhet derpå, att formen påminner om den märkvärdiga

*) Fyndet är af H. Hildebrand beskrifvet, och några af sakerna aftecknade, i *Månadsbladet* för 1878, sid. 687 o. följ. Sylen är der afbildad som mejsel, hvilket torde bero på ett missförstånd; den fyrkantiga delen har säkerligen varit instucken i skaftet.

i Kjöbenhavns Museum förvarade långa flintknif, som är afbildad i Worsaaes *Nordiske Oldsager*, fig. 51. Man har i denna likhet velat se ett exempel på det inflytande, som de utifrån komma arbetena af brons utöfvat på den nordiska stenåldern mot dennes slut. Jag tror äfven, att den anmärkta likheten är af vigt, men anser det vara *möjligt*, att förklaringen af denna likhet borde sökas deri, att både flintknifven och bronsvapnet vore nordiska arbeten.

Ett bronssvärd med bronsfäste, — åttkantig kaffe och oval knapp, — af samma form som fig. 1 å sid. 886 i Stockholmskongressens förhandlingar, men med andra sirater, hittades år 1878 i en sandgrop vid Valleberga i Ingelstads härad, sydöstra Skåne. »Svärdet stod med fästet synligt öfver sanden.» Bronssvärd af denna typ äro ej sällsynta i Danmark, men äro lit-tills endast i mycket ringa antal kända från den Skandinaviska halfön.*)

I apotekaren Svanlunds samling i Simrishamn såg jag 1878 ett ovanligt vackert bronssvärd likt fig. 7 å sid. 888 i Stockholmskongressens förhandlingar. Det är jemte ett skelett m. m. funnet vid Gislöf i en stenkista, som var täckt af en låg kulle, öfver hvilken plögen länge gått.

I mellersta Sverige är ett mycket väl bevaradt bronssvärd förlidit år funnet, vid Komministersbostället i Stora Mellösa s:n, Nerike. Svärdet, som har bred tånge, med 10 nithål, är af en i Skandinavien mycket ovanlig form. Det hittades »under stenbrytning i ett stenrör, på omkring 4 fots djup» (St. M. 6384). Från St. Mellösa och angränsande socknar, Asker, Skyllersta och Ekeby, — således i dalen mellan Qvismaren och Hjelmaren samt omkring förstnämnda sjö, — äro förut flere fynd från bronsaldern kända, under det att sådana fynd knapt någonsin anträffats i andra delar af Nerike.

Under ett besök på Öland 1879, då jag hade tillfälle genomgå godsegaren C. G. Segrells samling på Treta, antecknade jag bland många andra märkliga fornsaker en doppsko af brons till slidan för ett bronssvärd. Denna doppsko, funnen i en åker vid Slagerstad i Stenåsa s:n på Öland, är af en förut från Sverige och, om jag ej misstager mig, äfven från det öfriga Skandi-

*) Jfr sid. 885 i *Compte-rendu du Congrès de Stockholm*.

navien okänd form, hvilken deremot är vanlig i mellersta Europa. *) Vi hafva således häri ett nytt minne af förbindelsen mellan Sverige och det öfriga Europa redan före Kristi födelse.

Ryttmästaren G. von Essen i Lund förvärfvade förlidet år för sin samling ett hängkärl af samma form som fig. 248 i *Sv. forns.*, men med ovanliga sirater. Kärlet hade redan för omkring 20 år sedan hittats, ensamt, under dikesgräfvning å egorna till Sätaröd i V. Vrams s:n af Gärds h:d, Skåne. För samma samling hade ej långt förut erhållits ett annat utmärkt vackert, med harpix inlagdt hängkärl af brons (närmast likt fig. 247 i *Sv. forns.*), hvilket också för omkr. 20 år sedan funnits, vid stenbrytning uti en sandbäcke i Sönnarslöfs s:n af nyssnämnda härad. Vid samma tillfälle hittades atskilliga andra bronsaker, hvilka dock alla blifvit förstörda, med undantag af en vaeker bronscelt, som äfven räddades för ryttmästaren v. Essens samling.

Ett förut okänt hängkärl af brons såg jag 1878 i sergeant G. Sjöstedts samling af fornsaker i Raskarum, St Olofs s:n, östra Skåne. Kärlet är funnet i nämnda socken.

I stadskassör G. A. Nisbeths samling i Simrishamn såg jag sistnämnda år 3 skafteelter af brons med högt uppstående, ej invikta flikar för skaftets fasthållande. De voro funna tillsammans i en åker på Gladsax bys egor i trakten af Simrishamn. Skafteelter af detta slag äro för öfrigt nästan okända i Sverige. **)

I Vermland fann man våren 1878 en vaeker halsring af brons närmast lik fig. 231 i *Sv. forns.* Ringen låg bland större och mindre kullersten under en lutande stenhäll på den i sjön Fryken utskjutande udden å Fryksände prestgårds egor. ***)

Till det förut kända, ej obetydliga antalet i Sverige funna gjutformar af sten från bronsåldern kom förlidet år en ny, för gjut-

*) Doppskor af denna form, jemte de svärd de tillhöra, äro afbildade t. ex. af Lindenschmit i *Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit*, band 3 h. 6, pl. 2 fig. 1 och 4.

**) En dylik ses i Madsens *Afbildninger, Bronzealderen*, 1 pl. 22 fig. 15 (med ögla). Utom de 3 från Gladsax känner jag från Sverige endast en skafteelt af denna typ (med lemning af ögla); den är funnen i en torfmosse vid Carlsborgs herregård i Skåne och tillhör d:r Wittlocks samling i Vexjö. I Danmark äro några sådana elter funna, och på kontinenten äro denna och närstående typer vanliga.

***) Enligt benäget meddelande af hr lektor T. Säve.

ning af fyra sågar. Den är funnen i Bottna socken, Qville härad af Bohuslän och tillhör hr Daniel Magnussons samling på Flateby.

Utrymmets knapphet hindrar mig att här omnämna flere af de många fornsaker från bronsåldern, som under de två i fråga varande åren blifvit funna, eller som, förut ej bekantgjorda, förvaras i de ofvan nämnda samlingarna och i andra, som jag under dessa ar lärt känna, såsom i inspektör J. L. Nilssons på Järrestad invid Simrishamn, hr E. Keys på Sundsholm i Tjust (en vaacker halsring af ovanlig form, funnen vid Sundsholm), m. fl. Jag hoppas att under detta eller nästa år kunna afsluta en beskrifning på alla nu kända fynd från Sveriges bronsålder, för hvilken beskrifning jag under en lång följd af ar gjort förarbeten. Öfver de från Norge kända fynden från samma tid föreligger redan en förteckning. *) En noggrann kännedom om bronsåldern på den Skandinaviska halfön är redan därför af vigt, att Sveriges och Norges folk under bronsåldern, liksom i senare tid, varit den europeiska odlingens längst mot Norden framskjutna utposter.

Innan vi sluta denna redogörelse för den vidgade kännedom, man under de två sistförflutna åren vunnit om Sverige under bronsåldern, böra vi nämna, att åtskilliga till denna tid hörande hällristningar, hvilka man förut ej känt, blifvit upptäckta; bland dem märkas särskildt de, som dr Ekhoff funnit i Qville härad Bohuslän, och hr J. Thorén i närheten af Grebbe-stad. Ekhoff har, utom andra märkliga bilder från sådana hällristningar, aftecknat ett skepp af ej mindre än 15,1 fots längd och med 124 mans besättning, vagnar med fyra hjul, samt en beväpnad man, hållande en stor rund sköld, hvilken fullkomligt liknar ett par i norra Europa funna bronssköldar, prydda med kretsar af stora runda, drifna bucklor. **)

Vid Utby i Herrestads sn, nära Uddevalla, har man nyligen funnit några hällristningsfigurer, — den ena liknar ett fartyg,

*) Af N. Nicolaysen i *Arsberetning for 1875 af Foreningen til norske Fortidsmindesmerkens Bevaring*, sid. 180 o. följ. — I *Antiq. tidskr. f. Sverige*, del 3, meddelade jag åren 1871—1873 en redogörelse för alla da kända fynd från bronsåldern i Svealand och Norrland.

**) Två sådana sköldar från Irland och England äro afbildade af Kemble i *Howe's feroles*, pl. XI f. 1 och 2.

den andra är ett af de på sådana bergtaflor ofta förekommande hjulen med fyra ekrar, — samt invid dem några *runor*. Hr Rob. Thorburn har till Statens Hist. Museum skänkt dels en af artisten Baltzer år 1878 utförd noggrann teckning af denna ristning, dels en afgjutning i cement af den ristade hällen. Runorna, hvilka äro betydligt smalare än de linier, som bilda de andra figurerna, kunna ej förskrifva sig från den äldre jernåldern utan höra till den vanliga »yngre» runraden. Jag är därför öfvertygad om, att deras förekomst bredvid hällristningsfigurerna endast beror på en tillfällighet, och att de tillkommit i en vida senare tid än dessa figurer, hvilka så fullkomligt likna dem på de vanliga bronsåldershällristningarna, att man ej gerna kan tveka att hänföra dem till sistnämnda period.

Från **jernålderns** äldre del äro på Gotland ett stort antal gravar under de två sist förflutna åren anträffade, dels af hrr Gustafsson och Nordin, vid de undersökningar som de med anslag af Vitt.-Akademien der utfört, *) dels tillfälligtvis under arbete i jorden.

Kandidat Gustafsson fortsatte 1878 de undersökningar i Lärbro socken, hvilka han föregående år börjat, och för hvilka en redogörelse lemnats i *Månadsbladet* 1878 (sid. 633 o. följ.). Bland de många gravar han i nämnda socken öppnat är det ett slag, som förtjenar särskild uppmärksamhet: små af fyra kalkstensflisor bildade kistor, som innehålla lemmingar af brända lik **) och åtminstone numera ej äro täckta hvarken af någon hög eller af någon stenflisa; de hafva ingen flisa till botten. Deras närvaro röjdes vanligen endast genom ett i dagen stiekande hörn af ena sidohällen. Gustafsson har undersökt 36 sådana kistor, belägna på en liten ås vid Bjärs i Lärbro. Deras längd vexlade mellan 40 och 130 cm. och var vanligen omkring 80, med en bredd af 50 och ett djup af 45 cm. »I dem lågo vårdslöst nedkastade de från bålet hopskrapade lemmingarna: benbitar, kolstycken och fornsaker, hvarmed följt askblandad jord,

*) Gustafsson har, såsom ofvan nämnts, haft anslag båda åren, Nordin endast 1879. För sistnämnda års undersökningar hafva berättelser ännu ej hunnit utarbetas och aflemnas.

**) I en kista, för öfrigt lik de andra, funnos *obrända* ben af ett litet barn.

brända stenar m. m. Häröfvån på hafva ofta de efter grafölet eller öfret kvarblifna djurbenen blifvit nedkastade, samt någon gang betäckta af ett lager sma flata stenar, hvarefter kistan fylts.» De i dessa grafvar funna fornsakerna, alla af äldre jernålderns typer, äro bitar af lerkärl, spännen af brons, benkammar o. dyl., men hvarken vapen eller verktyg; föremål af jern hafva endast en eller två ganger hittats i dem.

På samma ås lågo äfven andra grafvar, som Gustafsson likaledes undersökt: större stenkistor, innehållande skelett, och grafkullar m. m. Derjemte har Gustafsson år 1878 öppnat åskilliga grafvar vid Pavals, på Lekarehed och på »Pafvens hed» i Lärbro, samt vid Guffride i Alskogs och Tänglings i Etelhems socknar: rösen, högar, fyrkantiga stensättningar, stenkistor och sadana grafvar vid rest kalkhäll, som Nordin funnit i Vestkinde socken och beskrifvit i denna tidskrift (häft. 9 och 11).

Utom på Gotland hafva grafvar från den äldre jernåldern de två sist förflutna åren, liksom förut, hufvudsakligen endast anträffats på Öland och södra delen af Sveriges fastland.

I hr Segrells redan förut omtalade samling på Tveta antecknade jag 1879 ett ej obetydligt antal fornsaker från nämnda tid, hittade i grafvar inom Stenasa, Gräsgårds m. fl. socknar på Öland; och Statens Hist. Museum har nyligen erhållit några dylika fynd från samma ö.

I Skåne undersökte dr Hildebrand år 1879 vid Trelleborg några högar från den äldre jernåldern, och året derförut hade jag i Kristianstads läroverks samling sett ett lerkärl och en benkam från samma tid, funna jemte skelett i en naturlig sandbäcke vid Hammar nära staden; i denna och en annan sandbäcke på samma bys egor lära ofta skelett anträffas. Sadana grafvar från den äldre jernåldern — med obrända lik i naturliga sandbäckar, ej täckta af högar — äro i vissa delar af Danmark ej sällsynta och äfven flerstädes i Skåne anträffade. I Sverige norr om Skåne hafva de deremot endast sällan förekommit.

Vid Yxnarum i Listerby s:n, Bleking, undersökte jag 1878 de obetydliga lemningarna af ett ursprungligen ganska stort, men nu nästan helt och hållet borttaget stenröse, som låg några bösshäll från det förut omtalade röset från bronsåldern. I jorden omedelbart under en af de få kvarliggande stenarna fann

jag ett hakkors-formigt spänne af brons fran den äldre jern-åldern. Spännet torde hittills vara ensamt i sitt slag; det har visserligen samma hufvudform som fig. 338 i *Sv. forns.*, men hvarje arm slutar i ett djurhufvud.

Af kand. Furst erhöil Statens Hist. Museum 1879 en sölja af brons lik fig. 334 och ett beslag af samma metall likt fig. 303 i *Sv. forns.* funna i ett stenröse vid Agdatorp i Nätraby s:n, Bleking (St. M. 6442).

Mellan Tyfta och Vrångstad i Qville l:ld, Bohuslän, undersökte Ekhoif 1879 några högar på ett vackert graffält från den äldre jernåldern, på hvilket ses omkring 100 runda och aflanga högar, flere bautastenar, 2 stora stenkretsar m. m. Alla de undersökta grafvarna innehålla lemningar af brända lik. I en hög fann han en liten af valda, ej flata stenar bildad kista, och i denna brända ben, ett lerkärl af samma form som fig. 392 i *Sv. forns.*, en benkam, en sländtrissa af bränd lera och en liten, slät, rundad sten, möjligen en »gnidsten», att glätta kläder med. I en af Ekhoif undersökt hög på Hjelp-Edstens egor i Qville s:n anträffades ett lerkärl med brända ben, en skära och en knif af jern; den sistnämnda, med krokigt blad, är af en form som visar, att den torde tillhöra en mycket tidig del af jern-åldern.

Från Vestergötland erhöil Statens Hist. Museum under de i fråga varande åren två graffynd från den äldre jernåldern, det ena gjordt i Thorbjörnstorps s:n, Gudhems l:ld, det andra i Bolums s:n, Valle l:ld. Det förre bestod af 2 spännen lika fig. 326 i *Sv. forns.* och en bronsnål af ovanlig form, funna »vid bortrödjandet af en hop stenar i en åker» (St. M. 6261.) Fyndet från Bolum utgjordes af en kittel, ett spänne likt fig. 317 i *Sv. forns.*, 2 andra spännen, 2 nålar, allt af brons, beslag af samma metall till 2 dryekeshorn, en perla af förgylt silfver m. m., funnet »vid borttagandet af en stenhög i en åker. Kitteln, som var fylld med ben och jord, anträffades 1,5 fot under jordytan, stående på en hall. Invid kitteln lågo fornsakerna, jenite en hufvudskål och flere större ben, hvilka ej tillvaratogos». (St. M. 6350.)

Från Östergötland, der grafvar från den äldre jernåldern hittills endast i ringa antal anträffats, erhöil Statens Hist. Museum år 1879 genom hr C. F. Nordenskjöld ett bronsspänne

likt fig. 312 i *Sv. forns.*, funnet jemte brända ben uti ett lerkärl i Strå s:n af Aska l:d (St. M. 6364).

I Svealand och Norrland synas minnen från den äldre jernaldern vara jemförelsevis sällsynta. Det är därför anmärkningsvärdt, att man nyligen i ett stenrör på Tjuflholmen vid Sundsvall funnit ett bronsspänne från nämnda period, jemte nära 100 perlor af glas och Bernstein (St. M. 6152).*)

Under de sista åren hafva ett ganska stort antal romerska mynt från århundradena närmast efter Kristi föd. kommit i dagen hos oss, isynnerhet på Gotland. Sedan den förteckning öfver nyfunna sådana mynt trycktes, som är införd i *Månadsbladet* för 1872, har Statens Hist. Museum erhållit 718 romerska silfvermynt (denarer) från Gotland,**) 1 från Öland, 1 från Bohuslän och 1 från Björkö i Mälaren, samt 6 romerska bronsmynt från 1:a och 2:a århundradena, funna i Norra Tjust af Kalmar län. De sistnämnda, skänkta af frih. J. Nordenfalk, äro särskildt anmärkningsvärda, emedan romerska bronsmynt ganska sällan hittas i Norden. Den i Bohuslän funna denaren är det första romerska mynt, man lärt känna från hela detta landskap. Det på Björkö funna myntet hittades i en graf från den yngre jernaldern; äfven på andra ställen har man några ganger funnit romerska silfvermynt från 1:a och 2:a århund. eft. Kr. f. tillsammans med arbeten från slutet af vår hednatid.

Äfven flere romerska och byzantinska guldmynt (solidi) hafva förvärfvats för statens samlingar, sedan den nyss anförda förteckningen i *Månadsbladet* trycktes. De flesta äro funna på Gotland och Öland; på den förra ön 10 och på den senare 13. Härtill komma 1 från trakten af Kalmar och 2 från Vestergötland. Bland de på Gotland funna äro ej mindre än 5 präglade för kejsar Anastasius, under det att ingen af de på Öland hittade solidi bär denna kejsares namn.***)

) Nära Attmars kyrka och sjön Marmen i Medelpad hittades 1876 under upplöjning af en åker ett bronsspänne från den äldre jernaldern samt en spjutspets och en sköldbuckla af brons (St. M. 5712).

) Af dem äro 211 funna vid Djupbrunn i Hogräns s:n (St. M. 4877 och 5204), 390 vid det genom vigtiga grafvynd från den äldre jernaldern kända Sojvide i Sjunhems s:n (St. M. 5274), samt 93 vid Öfvede i Sanda s:n (St. M. 6210 och 6293).

**) Se H. Hildebrand, *Svenska folket under hednatiden*, 1:a uppl., sid. 63.

För Hudiksvalls läroverks saulingar köptes 1879 ett guldmynt slaget i Byzans för kejsar Phokas (602—610), således under en tid, från hvilken så godt som inga mynt förr hittats i Norden. Myntet är funnet i jorden inom Bjuråkers eller Norrbo s:n af Helsingland; på samma ställe hafva för länge sedan flere dylika mynt anträffats, men blifvit förskingrade.

Under den tid, som förflutit sedan jag år 1869 i *Från jernåldern* meddelade en beskrifning på de då kända svenska guldbrakteaterna, har Statens Historiska Museum erhållit ej mindre än 20 sådana hängsmycken från midten och 9 från de sista århundradena af jernåldern, eller tillsammans 29.

Det största fyndet, 9 brakteater, anträffades 1876 jemte en knapp m. m. af guld vid Söderby i Danmarks s:n, Uppland, och är af H. Hildebrand beskrifvet i *Månadsbladet* för 1877 (St. M. 5802). Två guldbrakeater från jernålderns midt lågo, jemte 2 fingerringar, i en mycket liten bronsdosa, hvilken år 1872 hittades under några stenar, nära jordytan, vid Djupbrunnns i Hogräns s:n, Gotland; samtidigt hittades der 200 och kort derefter 11 romerska silfvermynt från de två första århundr. efter Kr. f. (St. M. 4877). De öfriga bland de nyssnämnda brakteaterna från midten af jernåldern äro funna ensamma: 3 på Gotland, 2 på Öland, 1 i Kalmar län, 1 i Vestergötland och 2 på Dal. Från sistnämnda landskap voro förut inga sådana smycken kända. — Äfven andra samlingar hafva på sista tiden erhållit ett par guldbrakeater från samma period.

De 9 guldbrakeater från den yngre jernåldern, som Statens Hist. Museum under de sista tio åren förvärfvat, äro alla funna på Gotland; utom en mycket simpel, äro de alla af samma slag som fig. 587 och 593 i *Sv. forns.**) Sex af dem äro år 1878 funna vid dikesgräfning å Stora Tollby egor i Fole s:n, tillsammans med 2 genomborrade och nötta, således som prydnader länge burna, romerska silfvermynt, präglade för Faustina d. ä. och Marcus Aurelius (St. M. 6130 och 6142). De tre andra äro funna ensamma, på olika ställen. Utom dessa brakteater af guld har man på Gotland funnit flere bronsbrakteater

*) En af dem, funnen vid Botwatte i Ala s:n, är afbildad i *Månadsbladet* för 1879, sid. 179, fig. 66; en af de vid Stora Tollby funna ses fig. 65 å samma sida.

lika fig. 587 i *Sv. forns.*, och i en graf på Björkö har dr Stolpe hittat en stor, tunn silfverbrakteat af samma typ.

Från midten af jernåldern har Statens Hist. Museum under de sista åren, utom de nyssnämnda guldmynthen och guldbrakteaterna, erhållit flere mycket värderika fornsaker af guld. I slutet af 1877 inlöstes med nära 1000 kr. en half, i forntiden af huggen halsring af guld, lik fig. 431 i Worsaae's *Nordiske Oldsager*; ringen, som äfven i sitt stympade skiek väger 1 \approx 1,4 ort och före nedläggandet i jorden blifvit hopbörd, hittades vid plöjning på en sandhöjd vid Lunn i Nanms s:n, Barne h:d, Vestergötland (St. M. 6067). Museet egde förut endast ungefär hälften af en annan guldring af samma slag, funnen år 1848 under plöjning på en åker vid Arges i Hemse s:n på Gotland (St. M. 1446). Det var därför en särdeles värderik tillökning till museets dyrbara samling af guldsaker, då man för denna fick inlösa en på hösten 1878 funnen stor, vacker guldring af denna typ, som var hel och mycket väl bibehållen. Den hittades i en åker å egorna till Storegården Bragnum i Floby s:n, Viske h:d af Vestergötland, väjde 1 \approx 94,7 ort och betaltes med 1800 kr. (St. M. 6234).

På en gammal åker vid Slättängs i Fristads s:n, Vedens h:d af Vestergötland, hittades samma höst flere i spiral lagda tenar m. m. och ett för kejsar Zeno prägladt mynt, allt af guld och liggande i en kopparask, som föll sönder. Fyndet, som väjde 33,2 ort, löstes med 384 kr. (St. M. 6266).

I samma landskap gjordes samtidigt ett ovanligt stort fynd från den yngre jernåldern, nämligen en sönderhuggen halsring, snodd af två trinda tenar, samt flere släta, tjoeka tenar, allt af guld och vägande ej mindre än 2 \approx 86,85 ort. Fyndet, som löstes med nära 3200 kr., anträffades under gräfning å egorna till Hedegården Jettened i Gndhems s:n och h:d (St. M. 6260).

Under de två sistförflutna åren hafva äfven åtskilliga dyrbara samlingar af silfversmycken och silfvermynt från slutet af jernåldern förvärfvats för museet. De största af dessa fynd äro, såsom vanligt, anträffade på Gotland, från hvilken ö museet under nämnda två år erhållit sådana silfverfynd till en sammanlagd vikt af mer än 18 \approx 50 ort. Det största anträffades 1879 vid Bols i Hafdhems s:n; mynten voro kufiska (arabiska), tyska och byzantinska (inga anglosachsiska), och skatten väjde ej

mindre än 10 \bar{a} 40 ort (St. M. 6331). Vid Spillings i Othems s:n gjordes 1878 ett annat stort fynd, af 3 \bar{a} 10,5 Orts vigt; utom smycken innehöll det blott kafiska mynt (St. M. 6128). Utom dessa hade 3 fynd från Gotland en vigt af mer än 1 \bar{a} hvarje.

Vid Björnhofda i Thorslunda s:n på Öland hittades 1878 två vackra armringar af silfver, vägande 20,4 ort (St. M. 6162). Vid Näsby i Tolånga s:n af Färs h:d, Skåne, gjordes samma år ett silfverfynd af 1 \bar{a} 38,4 Orts vigt (St. M. 6174 och 6238). Från Halland erhöll museet ett betydande silfverfynd, genom testamente af d:r Ehrengranat (St. M. 6123). Ett sådant fynd, vägande 66,4 ort, gjordes vid Lund i Landeryds s:n, ej långt från Linköping (St. M. 6368). Vid Fitja i Fitja s:n, Uppland, hittades 1879 en mängd arabiska och 2 persiska mynt (intet annat), vägande 87,7 ort (St. M. 6373 och 6419). Vid Sundbro i Bälinge s:n af samma landskap gjordes nämnda år ett silfverfynd af 56,6 ort (St. M. 6471). Dessutom har d:r Stolpe under de två ifrågavarande åren funnit en mängd dyrbara silfversmycken och silfvermynt på Björkö.

Sammanlagda vigten af det i svensk jord funna silfver från slatet af hednatiden, som under 1878 och 1879 förvärfvats för Statens samlingar uppgår till omkring 25 \bar{a} , hvartill komma atskilliga äfven i Sverige under samma tid upprädfda romerska mynt och andra arbeten af silfver från en tidigare del af jernaldern.

De ojemförligt viktigaste fynd från den yngre jernaldern, som under de två sista åren anträffats, äro emellertid de af d:r Stolpe på Björkö gjorda^{*)}.

År 1878 använde han hufvudsakligen till fortsatta undersökningar i »svarta jorden», hvarunder ej mindre än 16,433 \square fot genomgräfdes till ett djup af 5—6,5 fot. Gräfningsarbetet företogs både i norra och södra delen af den gamla stadstomten, men gäfvos på båda ställena i allmänhet likartade resultat. Det, som härvid anträffades, skiljer sig endast föga från det förut i svarta jorden funna: utom af en mängd djurben och lemningar efter eldstäderna, utgöres det af husgeråd, verktyg, prydnader m. m. Bland de många här i dagen bragta föremålen af ben och horn må såsom något nytt framhållas ett par »bogrån», hvilka både genom sin form och sina sirater erinra om de från nyare tid

*) Den här följande redogörelsen för dessa fynd är ett sammandrag af d:r Stolpes till Vetenskapsakademien afgifna årsberättelser

härstammande, som förvaras i dr Hazelii Nordiska Museum. För öfrigt märkas ett par roterande slipstenar och en gauska stor kvarnsten med borrhadt hål, samt bland de många jernsakerna: en handknif, en grof borrh, väl bibehållna smedtänger, stora saxar och nycklar af ovanlig form.

På hösten samma år flyttades undersökningen till det märkvärdiga mellan borgen och svarta jorden belägna *kristna* grafält, der Stolpe år 1877 gjorde de ovanligt rika fynd, för hvilka han lemnat en redogörelse i *Månadsbladet* för 1878. Han fann nu en af de märkligaste grafvarna på detta fält. Grafven, som var 6 fot djup, 11,5 fot lång och 5,5 fot bred, innehöll först på en 2 fot hög och 3 fot bred afsats vid sin östra ända *tvenne* fullständiga hästskelett. Hästarna hade legat tätt intill hvarandra, på magen och med hopvikna ben. Nedanför denna afsats hade funnits en timrad, 8,5 fot lang och 5,5 fot bred kammare, i hvilken låg skelettet af en man, med 2 sköldar, ett svärd, en mycket lång knif i läderslida med beslag af försilfrad brons, 27 spelbrickor och 3 tärningar af ben, ett stort bronsfat, hvare ett mindre jernspjut med silfverinlagd holk låg, ett annat spjut, knif, bryne, yxa, en mängd pilar, stigbyglar, spänna, delar af betsel, en stor hästkam af ben, samt en mängd jernbeslag till seldon eller sadel. Ivid likets hufvud låg en större, strutformig, med filigrauarbete utsirad prydnad af silfver, som tydligen suttit på toppen af en mössa af tyg, hvaraf lemnings funnos kvar, samt 4 stora tofsar af silfvertråd.

Sedan Stolpe äfven upptäckt andra grafält af samma slag som det nyssnämnda, använde han år 1879 hufvudsakligen till undersökning af ett stort sådant fält, beläget öster om den gamla stadstomten. Detta fält, å hvilket mer än 1,600 ätthögar ligga, befanns äfven innehålla en mängd, ej genom något ofvan jord synligt märke betecknade grafvar med obrända lik. Af de senare ligga de flesta på båda sidor om den vall, som löper längs svarta jordens östra sida, många äfven *i sjelfva vallen*. Dessutom innehöllo många ätthögar, isynnerhet de större, grafvar med obrända lik, vanligen rikt utrustade med prydnader och vapen. Antalet å detta fält år 1879 undersökta grafvar var 236; dessutom öppnade Stolpe samma år på andra ställen 21 grafvar.

Af de nyssnämnda 236 grafvarna innehöllo 83 lemmingar af brända och 136 af obrända lik. I 64 af de senare funnos lemmingar af spikad likkista, 35 hade auringen haft en af löst ned-satta bräder bildad kista, eller oek hade liken i dem nedlagts utan sådant skydd; 37 voro stora breda grafkammare, i hvilka man i de flesta fall kunde skönja spår af timrade väggar, golf och tak. Till grafvarna med obrändt lik torde äfven böra räknas 2 i vallen funna lemmingar af farkoster, emedan åtminstone den ena i fören hyste ett qvinligt lik, med ovala spännbucklor, sax och knif. Denna båt var 20 fot lång och hade varit sammanhållen af öfver 500 klinknaglar. Den andra båten, som tydligen var stympad, hade varit större. I samma vall upptäcktes ytterligare tre båtar, hvilka ännu ej hunnit undersökas.

Grafvarna å detta fält, hvilka oftast voro fyllda med stora stenblock, som endast genom sprängning kunde undanskaffas, liknade i allmänhet dem å fältet vid borgen. De förra voro dock jemförelsevis rikare på vapen; i dem äro nämligen redan funna 23 sköldbucklor, 19 spjut, 12 tveggade svärd, 4 mindre, eneggade huggare, en mängd pilar m. m.

I 15 af dessa grafvar hade hästar nedlagts jemte den döde. I tva lågo två hästar, i hvar och en af de öfriga blott en. Hästarna lågo vanligen på en afsats, 1—2 fot högre än grafvens botten, och alltid ntom den egentliga grafkammaren; i ett fall sträckte sig dock kammarens tak öfver hästen. De flesta hästarna hade användts som ridhästar, att sluta af de bredvid dem liggande stigbyglarna och sporrarna; två (parhästar i samma graf) hade haft pryddligt bronsbeslagna selbågar. De flesta hade en jernbrodd i hvarje hof, men ingen hade skor, hvadan hästskor ej torde hafva varit i bruk här under den yngre jernåldern. Hästarna hafva varit af medelstorlek och deras kroppsbyggnad kraftig.

De år 1879 gjorda fynden äro synnerligen storartade och öfverträffa, genom de många nya typerna och genom sin dyrbarhet i öfrigt, vida de ovanligt rika fynden från 1877. Bland de mest framstående må nämnas: en armring af »jet» (gagat), fullkomligt hel, den första från Norden*); en liten dyna af brunt siden, på båda sidor prydd med en i silfver broderad hjort; en

*) I England och Irland äro sådana arbeten ej sällan funna.

dylik hjort, broderad i guld; flere väfda eller flätade band af guld, som burits omkring hufvudet; guldtråd, som synes hafva varit inväfd i kläder; ett litet krneifix af silfver, med bilden i filigranarbete; ett par silfverspännen i form af häst med väpnad ryttare; ett par små hästar af silfver med rika slingornament och ögon af granat; en liten qvinnobild och en stor mängd andra föremål af silfver, många af främmande och oväntade former; en mängd kufiska mynt; 2 anglosachsiska mynt, det ena prägladt för Edvard d. ä. (901—925), det andra från samma tid, slaget för en Sitlrie;*) flere imitationer i silfver efter Karl den Stores mynt; ett romerskt silfvermynt (Faustina d. y.); 6 glaskärl, af hvilka 3 äro af den på Björkö vanliga trattformiga sorten; en ofullbordad sådan trattformig bägare, som måhända talar för inhemsk glastillverkning redan vid denna tid, isynnerhet som glaskärl af denna form ej äro kända från något annat land; spelbriekor af glas; 60 ovala spännbneklor af brons, bland hvilka flera äro af nya typer; ett stort, pråktigt, likarmadt bågspanne af ny typ; många spännen af andra slag, bland hvilka ej få af förnt okända typer; 4 bronsfat, af hvilka ett vid kanten prydes af 3 försilfrade fåglar; en liten bronsskål med inneliggande snidad bensked; lemningar af 9 jernbeslagna ämbar, 10 skrin med jern och bronsbeslag, ett bronsbeslaget bälte och flere pungar af förgylt läder, vanligen innehållande vigter eller mynt; ett mycket stort, utskuret benstykke, troligen af en hval, m. m.

Öfver hvarje graf med obrändt lik har Stolpe upprättat noggrann planritning på rutadt papper, utvisande efter skala grafvens storlek och alla föremålens läge.

Äfven annorstädes än på Björkö äro under de två sista åren ett stort antal svenska grafvar från jernalderns senare hälft undersökta: i Södermanland af ingenjör Friberg och mig, i Östergötland och Kalmar län af mig, i Småland af Palmgren, m. m. På två ställen i Tjnst, vid Stjelkhammar och Illägerstad, fann jag obrända lik, hvilka, såsom på Björkö, varit nedlagda i spikade träkistor. I ett stenröse nära Långemåla kyrka i Kalmar län fann man 1879 en liten oval spännbnekla af brons från midten

*) Dessa äro de första anglosachsiska mynt, som, så vidt man vet, hittats på Björkö; båda äro äldre än de i Sverige eljest vanliga. Några af det senare slaget äro ännu ej funna på ön. (Jfr *Sveriges historia*, 1 sid. 307).

af jernaldern (lik fig. 434 i *Sv. forns.*), liggande jemte obrända ben i en 17 fot lång, af resta hällar bildad och af hällar täckt kista; spännet förvaras i hr Blombergs samling på Skärshult.

På Gotland hafva under dessa båda år många grafvar fran midten och sista delen af jernaldern anträffats. Bland dem märkas i fränsta rummet de på Vallstena rum i Vallstena sn, der man äfven förut gjort en mängd dyrbara fynd både från den äldre jernaldern och fran följande århundraden. Åren 1878 och 1879 träffades här flere grafvar, af hvilka vi särskildt böra omnämna en ovanligt rikt utstyrd graf från midten af jernaldern, innehållande bl. a. ett svärd med präktigt fäste, lemningar af en sköld, hvars midtbuekla varit prydd med förgylt brons, delar af ett betsel och flere till seldon hörande beslag, allt af rikt förgylt brons och prydt med vackra slingsirater (St. M. 6295). Svärdsknappen, af guld, inlagd med granater, är nästan alldeles lik fig. 407 i *Sv. forns.* År 1879 har kand. Gustafsson, med anslag af Vitterh.-Akademien, företagit undersökningar på detta vigtiga graffält, från hvilket man ej förut egt tillräckligt nog granna iakttagelser af fyndförhållandena.

Vid borttagandet af en »stenvast» (stenröse) å Krasse egor i Guldrupe sn hittades 1879 en stor, rund spännbuekla af brons, prydd med guld och silfver (afbildad fig. 54 å sid.169 i *Månadsbladet* 1879), samt ett präktigt hals- eller bröstsmykke, bestående af 35 hängprydnader lika fig. 613 i *Sv. forns.* (St. M. 6387).

Vi sakna här utrymme att i afseende på runstenarna redogöra för de under åren 1878 och 1879 nyfunna eller återfunna, för de åtgärder som vidtagits för att återupprepa de fallna, samt för de nya afteckningar, som tagits af svenska runristningar. I en följande årsberättelse hoppas vi kunna egna särskild uppmärksamhet åt dessa vigtiga minnesmärken.

Af den nu meddelade öfversigten finna vi, att de två sistförflutna åren lemnat särdeles vigtiga bidrag till kännedomen om Sveriges kulturhistoria under hednatiden. Det är klart, att en fullständig bearbetning af detta nya material kräfver sin tid, men för beskrifningen och afbildningen deraf är redan åtskilligt gjordt, såsom man finner af den förteckning öfver den arkeologiska litteraturen i Sverige under 1878 och 1879, som följer.

Sveriges arkeologiska litteratur åren 1878 och 1879.

AF OSCAR MONTELIUS*).

1. **Ahlén, A.** Kristianstads Högre Allmänna Läroverks Historiska Museum. Kort beskrifning. Aftryck ur »Kristianstads Högre Allmänna Läroverks inbjudningsskrift för år 1879». Christianstad 1879, 4:o. 33 sid. Med 1 pl.
2. **Baltzer, L.** Se N:o 62.
3. **Berg, W.** Se N:o 62.
4. **Blomberg, A.** Se N:o 54.
5. **Bugge, S.** Se N:o 55.
6. **Erdmann, E.** Se N:o 54.
7. **Friberg, A.** Se N:o 58.
8. **Gustafsson, G. A.** Se N:o 57.
9. **Heurlin, F.** Bayeux-tapeten. I »Svenska Familj-Journalen», 1878, sid. 115—116. Med 2 fig.
Viktig för kännedomen om vikingatidens kulturhistoria. Se N:o 32.
10. **Hildebrand, B. E.,** och **Hildebrand, H.** Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum. Andra häftet. (Serien VI. Plancherna 1—10.) Stockholm 1878, folio. 12 sid. och 10 pl.
De pl. 1—3 afbildade forusakerna torde tillhöra hednatiden.
11. **Hildebrand, B. E.** Se N:o 55.
12. **Hildebrand, H.** De förhistoriska folken i Europa. Sjette och sjunde häftena. Stockholm 1879, 8:o. Sid. 401—560. Med 190 fig.
13. **Hildebrand, H.** Fynden i Troas och Homeros' Troja. »Ur vår tids forskning», populära skildringar utgifna af A. Key, G. Retzius och A. Jäderholm. N:o 24. Stockholm 1878, 8:o. 120 sid. Med 42 fig.
Jfr. »Nordisk tidskrift», 1879, sid. 197—201.

*) Liksom i föregående häften upptages här endast de arbeten, som beröra den *for-kristna* tidens arkeologiska förhållanden. Jemte de under åren 1878 och 1879 tryckta arbetena äro här äfven nämnda några få från den närmast föregående tiden, hvilka ej förut omtalats.

14. **Hildebrand, H.** Mykenæ. I »The Athenæum», N:o 2656 (för den 21 Sept. 1878), sid. 376 o. följ. London 1878, 4:o.
15. **Hildebrand, H.** Se N:is 10, 55—59.
16. **Hofberg, H.** Se N:is 56 och 64.
17. **Holst, N. O.** Se N:o 54.
18. *Kalmar läns Fornminnesförenings* historiska och etnologiska samlingar på Kalmar Slott. Kort beskrifning till ledning för de besökande. 1 häftet. Kalmar 1879, 8:o. 2+35 sid.
19. **Karlsson, V.** Se N:o 54.
20. **Klingspor, C. A.** Se N:o 63.
21. **Leffler, L. F.** Rökstenen och Frithiofs saga. I »Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri, utgifven af Letterstedtska föreningen», 1878, sid. 165—169. Stockholm 1878, 8:o.
22. **Lindal, P. J.** Se N:o 63.
23. **Lindström, A.** Se N:o 54.
24. **Lundgren, N. A.** Beskrifning öfver Vestra Vingakers socken. Örebro 1873, 8:o. 212 sid. Med 1 karta.
sid. 121—130. Fornminnen.
25. **Mandelgren, N. M.** Atlas till Sveriges odlingshistoria. Afdelningen: Bostäder och husgeråd. Häft. I—II. 33 sid. Med 20 plancher. Stockholm 1877, stor 4:o.
Se »Månadsbladet» 1878, sid. 658—670.
26. **Modin, J. A.** Se N:o 64.
27. **Montelius, O.** Om lifvet i Sverige under hednatiden. Andra öfversedda upplagan. Stockholm 1878, 8:o. 113+7 sid. Med 97 fig.
28. **Montelius, O.** Minnen af en germanisk befolkning i Polen och de ryska Östersjöländerna under århundradena närmast efter Kristi födelse. Föredrag vid arkeologiska kongressen i Budapest 1876. I »Fria Ord, en samling uppsatser, utgifna af Publicistklubben», sid. 87—96. Stockholm 1878, 8:o.
29. **Montelius, O.** Kongl. Myntkabinettets tillväxt under år 1877. I »Numismatiska meddelanden, utgifna af Svenska Numismatiska Föreningen». V, sid. 83—86. Stockholm 1878, 8:o.
30. **Montelius, O.** Schliemanns upptäckter i Mykenæ och deras betydelse för den förhistoriska fornforskningen. I

- »Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri, utgifven af Letterstedtska föreningen», 1878, sid. 648—676. Stockholm 1878, 8:o. Med 10 fig.
31. **Montelius, O.** Schliemanns gräfningar i Mykenæ. I »Ny Illustrerad Tidning», 1878, sid. 59—62. Stockholm 1878, folio.
32. **Montelius, O.** Bayeux-tapeten. I »Förr och Nu», 1878, sid. 89—91. Med 5 fig.
Viktig för kännedomen om vår vikingatids kulturhistoria. Se N:o 9.
33. **Montelius, O.** Die Italiker in der Poebene, von W. Helbig. I »Matériaux pour l'histoire primitive et naturelle de l'homme», 1879, sid. 309—313. Toulouse 1879, 8:o.
34. **Montelius, O.** Se N:is 58, 60 och 62.
Se även anföranden af O. Montelius vid »Die IX. allgemeine Versammlung der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte zu Kiel, August 1878,» i samma sällskaps »Correspondenz-Blatt», Sept. 1878, sid. 138 (München 1878, 4:o); — samt vid »Die General-Versammlung des Gesamtvereins der deutschen Geschichts- und Alterthumsvereine in Marburg, Sept. 1878,» i samma förenings »Correspondenzblatt», Mars—April 1879, sid. 18, 19 och 26—27 (Darmstadt 1879, 4:o).
35. **Müller, S.** Nordens forhistoriske arkeologi 1878 (litteraturöfversigt). I »Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri, utgifven af Letterstedtska föreningen», 1879, sid. 574—590. Stockholm 1879, 8:o.
36. **Nathorst, A. G.** Se N:o 54.
37. **Nordin, F.** Se N:o 60.
38. **Olsson, P.** Se N:o 60.
39. **Palmgren, L. F.** Se N:is 57, 60 och 61.
40. **Palmqvist, P. E.** Beskrifning öfver Botkyrka socken uti Svartlösa härad och Södertörn af Stockholms län i historiskt, geografiskt och statistiskt hänseende från äldre tider. Stockholm 1878, 8:o. 167 sid. Med 1 tabell.
sid. 63—66. Fornlemningar.
41. *Skånes kalender*, utgifven af C. O. Arcadius, N. Larsson och J. P. Velander. Senare delen: Skånska landsbygden (af Larsson och Velander). Lmd 1878, 8:o. 652 + 393 sid.
Uppgift om fornlemningar från hednatiden meddelas för hvarje socken.

42. **Stephens, G.** Tordneren Thor, fremstillet på en skandinavisk døbefont fra omtrent år 1000. Kjöbenhavn 1878, 4:o. 58 sid. Med flere fig.
Finnes äfven på engelska med titel: Thnor the Thunderer, carved on a Scandinavian font of about the year 1000. Jfr »Månadsbladet» 1879, sid. 42. — Innehåller äfven afbildningar af svenska föremål från heduatiden.
43. **Stephens, G.** Se N:is 47, 55, 57 och 63.
44. *Stockholms läns kalender.* 1879. Utgifven af J. A. Wallquist. Norrköping 1879, 8:o. XV+603 sid.
Uppgift om fornlemningar från heduatiden meddelas för hvarje socken.
45. **Stolpe, Hj.** Se N:o 57.
46. **Stolpe, M.** Se N:o 54.
47. **Säve, C.** Some runic stones in northern Sweden. From the papers of the late prof. dr Carl Säve edited by prof. dr George Stephens. I »Nova Acta Reg. Soc. Scient. Upsaliae», Ser. III. Upsala 1878, 4:o. 50 sid. Med 15 fig.
De så kallade »Helsinge-runorna».
48. *Södermanlands läns kalender.* 1877. Nyköping. 8:o. XV+444 sid.
Uppgift om fornlemningar från hednatiden meddelas för hvarje socken.
49. **Ulfsparre, S.** Se N:o 57.
50. **Werner, H.** Mynt funna i Vestergötlands jord. Lidköping 1879, 8:o. 16 sid. och 4 fotografier.
51. **Wiberg, C. F.** Dödskulden hos våra förfäder. I »Sverige», bihang till »Förr och Nu», 1878, sid. 230—231. Stockholm 1878. 4:o.
52. **Worsaae, J. J. A.** Nordens Forhistorie efter samtidige Mindesmærker. I »Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri, utgifven af Letterstedtska föreningen», 1878, sid. 20—45, 97—122 och 197—233. Stockholm 1878, 8:o.
53. **Worsaae, J. J. A.** Die Vorgeschichte des Nordens nach gleichzeitigen Denkmälern. In's Deutsche übertragen von J. Mestorf. Hamburg 1878, 8:o. 128 sid.
Öfversättning af föregående.
54. *Sveriges geologiska undersökning.* Stockholm 1878 och 1879.
a. Kartor i 1:50,000 skala med beskrifning i 8:o.

63') (1878). **Erdmann, E.** »Brefven» (Nerike, Södermanland och Östergötland).

64 (1878). **Nathorst, A. G.** »Gottenvik» (Östergötland och Södermanland).

65 & 66 (1878). **Nathorst, A. G.** »Landsort» och »Källskären» (Södermanland).

67 (1878). **Lindström, A.** »Herrevadskloster» (Skåne).

68 (1879). **Karlsson, V.** »Linderöd» (Skåne).

69 (1879). **Blomberg, A.** »Hjulsjö» (Vestmanland).

71 (1879). **Stolpe, M.** »Norrköping» (Östergötland).

72 (1879). **Holst, N. O.** »Möja» (Uppland).

b. Kartor i 1:200,000 skala med beskrifning i 8:o.

4 (1879). **Holst, N. O.** »Lessebo» (Småland och Bleking).

5 (1879). **Blomberg, A.** »Ölmestad» (Småland, Vestergötland och Halland).

De fasta fornlämningarna äro upptagna på kartorna och beskrifna i texten.

55. *Antiqvarisk tidskrift för Sverige*, utgifven af Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien, genom **B. E. Hildebrand**. Femte delen, 2:a och 3:e häftena. Stockholm 1878, 8:o. Sid. 97—288. Med 1 fig. och 4 plancher. sid. 97—148. **Bugge, S.** Tolkning af runeindskriften på Rökstenen i Östergötland. Et bidrag til kundskab om svensk sprog, skrift og skaldekunst i oldtiden. (Slut.) Med 4 plancher.
- » 161—180. **Stephens, G.** Om Rökstenen.
- » 181—210. **Hildebrand, H.** Kassiteriderna och tennet i forn-tiden. En geografisk undersökning. Med 1 fig.
- Jfr. »Compte-rendu du Congrès de Stockholm», sid. 579—584.
- » 211—215. **Bugge, S.** Indskriften på Rökstenen. Efterslæt.
56. *Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Månadsblad*. Sjette årgången. 1877 November och December. Stockholm 1878, 8:o. Sid. 553—584. Med fig. 58—65. sid. 553—564. **Hildebrand, H.** Ödeshögs-fyndet. 3. Med 8 fig.
- » 565—573. **Hildebrand, H.** Stipendiatberättelser för år 1876. 3. Hr **Herman Hofbergs** berättelse om fornlämningar och minnesmärken i Höks och Tönnersjö härad i Halland.

*) För hvarje kartblad angifvas nummer, tryckår, författare, bladets namn och den eller de provinser, inom hvilka det kartlagda området ligger.

- sid. 573—578. Från Akademiens sammankomster.
- » 578—580. Gåfvor till Statens Historiska Museum och K. Myntkabinettet år 1876 (forts.)
- » 582—583. **Hildebrand, H.** Ur den arkeologiska litteraturen. 5. Aspelin, J. R., Antiquités du Nord finno-ougrien. 1 och 2.
57. *Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Månadsblad.* Sjunde årg. 1878, 8:o. Sid. 585—780. Med 55 fig.
- sid. 586—592. **Palmgren, L. F.** Hällkista vid Rydaholm i Småland. Med 3 fig.
- » 593—598. **Stephens, G.** Pilgårdarunstenen i Boge socken på Gotland. Med 1 fig.
- » 607—628. **Ulfsparre, S.** Iakttagelser under resor åren 1870—1876 jemte några anteckningar om en samling fornsaker bildad af S. Ulfsparre.
- » 629—632, 684, 714—728, 770—777. Från Akademiens sammankomster.
- » 632, 729—732, 778—780. Gåfvor till Statens Historiska Museum och K. Myntkabinettet år 1877.
- » 633—658. Stipendiatberättelser för år 1877. 1. **Gustafsson, G. A.** Berättelser om grafundersökningar, gjorda i Lärbro socken, Gotland, sommaren 1877. Med 5 fig.
- » 658—670. **Hildebrand, H.** Ur den arkeologiska litteraturen. 7. Mandelgren, N. M. Atlas till Sveriges odlingshistoria.
- » 671—684. **Stolpe, H.** Meddelanden från Björkö 1. En kristen begrafningsplats.
- » 687—694. **Hildebrand, H.** Torpa-fyndet (från den äldre bronsåldern). Med 6 fig.
- » 701—702. **Hildebrand, H.** Vandalism (vid jernvägsarbete förstördt grafvält i Etelhems socken på Gotland).
- » 702—710, 733—757. **Hildebrand, H.** Jernåldern på Gotland. 1 och 2. Med 12 och 17 fig.
- » 710—713. **Hildebrand, H.** Kronologiska anteckningar om våra runstenar. 1.
58. *Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Månadsblad.* Åttonde årg. 1879, 8:o. 198 sid. Med 80 fig.
- sid. 1—3. **Hildebrand, H.** Hjelmor med vildsvinsbild. Med 1 fig.
- » 5—8. Ingenjör **Fribergs** berättelse om grafundersökningar i Södermanland. Med 1 fig.
- » 8—18. **Hildebrand, H.** Kronologiska anteckningar om våra runstenar. 2. Med 5 fig.
- » 25—30. Ur akademieus arkiv. 1—5. Bref från kyrkoherden Thure Ljunggren till hofintendenten Pehr Tham.

- sid. 30—34, 63—66, 80—88, 154—162 och 187—193. Från Akademiens sammankomster. Med 1 fig.
- » 49—60, 163—180. **Hildebrand, H.** Jernåldern på Gotland. 3 och 4. Med 18 och 28 fig.
- » 88—90. Ur akademiens arkiv. 6. Från J. G. Liljegren till Per Tham.
- » 99—100. **Hildebrand, H.** Fynd af en gammal grafkista af ek (i Örby socken, Vestergötland).
- » 141—150. **Montelius, O.** Två nordiska bronsålderssaker funna i Schweiz. Med 3 fig.
- » 194—197. Gåfvor till Statens Historiska Museum och Kongl. Myntkabinetet år 1878.
59. *Svenska Sällskapet för antropologi och geografi. Antropologiska sektionens tidskrift.* Band 1, Nr: 1 och 2. Stockholm 1878, 8:o. 38 och 32 sid. Med 42 fig. och 2 plancher. N:o 2. **Hildebrand, H.** Fynden från Mykenai. 32 sid. Med 29 fig.
60. *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift.* Tredje bandet, 3:e häftet. (N:o 9. 1877.) Stockholm 1878, 8:o. Sid. 195—304. Med 18 fig.
- sid. 195—244 Svenska Fornminnesföreningens femte allmänna möte i Strengnäs den 20—22 Augusti 1877.
- » 245—256. **Palmgren, L. F.** Minnen från stenåldern i Småland, på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad undersökta åren 1874—1877. Med 1 fig.
- » 257—291. **Nordin, F.** Fornlemningar i Vestkinde socken på Gotland, på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad undersökta år 1876. Med 16 fig.
- » 292—298. **Olsson, P.** Minnen från Jemtlands hednatid. 1. Några minnen från den yngre jernåldern i Jemtland. Med 1 fig. — 2. Förteckning öfver jemtländska fornsaker, från stenåldern och jernåldern.
- » 299—304. **Montelius, O.** Sveriges arkeologiska litteratur år 1877 (för den förkristna tiden).
61. *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift.* Fjerde bandet, 1:a häftet. (N:o 10. 1878). Stockholm 1879, 8:o. Sid. 1—48. Med 9 fig.
- sid. 1—20. **Palmgren, L. F.** Fornlemningar i Torskinge och Ås socknar (Småland), på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad undersökta år 1876. Med 9 fig.
62. *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia.* utgifna på föranstaltande af länets

Hushållningssällskap. Femte häftet (andra bandets 1:a häfte). 1879. Stockholm 1879, 8:o. Sid. 1—116. Med 42 fig. och 1 planch.

sid. 1—29. **Montelius, O.** Fynd från Greby i Tanums socken och härad. Med 23 fig.

» 30—57. **Montelius, O.** Bohuslänska fornsaker från hednatiden. 3. Med 13 fig.

» 58. **Baltzer, L.** Bohuslänska hällristningar. 3. Med 1 pl.

» 59—72. **Berg, W.** Runinskrifter vid Göteborg. Med 6 fig. (En grafsten från medeltiden och en i ett berg inbuggen dubbelruna från okänd tid.)

Ar 1879 utkom äfven ett *Bihang* till första bandet af dessa Bidrag, innehållande: Ordbok öfver allmogemålet i Sörbygden, af Nils Fr. Nilén. 8 + 172 sid.

63. *Upplands Fornminnesförenings tidskrift*. Utgifven af **C. A. Klingspor**. Häft. 7 och 8. Stockholm 1878 och 1879, 8:o. Sid. 33—128 och XXV—LVI. Med 3 fig.

sid. 33—128. (**Klingspor, C. A.**) Bidrag till Upplands beskrifning. 7 och 8. (Slutet af Danmarks socken, Vestlands, Ekerö, Östra Ryds, Enköpings-Näs, Forsmarks, Teda, Vestra Ryds, Stockholms-Näs, Torsvi och Tillinge socknar, samt början af Hargs socken.) Med 2 fig.

» XXXIV—XXXVI. Föreningens verksamhet 1877—78.

» XXXVI—XXXVIII. **Stephens, G.** Völsunga-sagan å en runsten (vid Dräfle i Altuna socken). Med 1 fig.

» XL—XLI. **Lindal, P. J.** Återfunnen runsten vid Årby (i Lena socken).

» XLIII—XLIX. **Lindal, P. J.** Upsala universitets forsamling. II.

64. *Vestmanlands Fornminnesförenings årsskrift*, utgifven af **J. E. Modin**, föreningens sekreterare. II. Vesterås 1879, 8:o. 81 sid. Med 29 fig., 3 plancher och 1 karta.

sid. 13—69. **Hofberg, H.** Vestmanlands fornlemningar och minnesmärken, upptecknade och beskrifna. III. Snåfringe härad. Med 29 fig. och 1 karta.

» 73—78. Undersökning af grathögar vid Brottbärga i Skerikes socken af Vestmanland. (Berättelse afgifven till Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien, af föreningens sekreterare.) Med 2 plancher.

Svenska Fornminnesföreningens sjette allmänna möte, i Kalmar den 23—25 augusti 1880.

Mötets förhandlingar höllos uti den "Gyllene salen" på Kalmar slott, hvilken i sitt präktiga tak bevarat ett dyrbart minne från konung Johan III:s dagar. Den på andra sidan förstugan liggande "Unionssalen" inrymmer Kalmar läns Fornminnesförening's värderika samlingar*), för hvilka man i främsta rummet har att tacka landskamreraren J. A. SÖDERMARKS outtröttliga nit. I den intill Gyllene salen stötande "Grå salen" var under mötesdagarna en rikhaltig utställning af fornsaker, hufvudsakligen från länet, anordnad, hvilka tillhörde följande samlare: hofstallmästaren J. W. BELJER, häradshöfdingen G. BERG, godssegaren J. A. BLOMBERG, godsegaren C. J. EKEROT, godsegaren C. A. FALK, kandidat C. FÜRST, ingenjör H. MAGNÉT, kapten C. A. MANNERSKANTZ, friherre G. RAAB och landtbrukaren J. G. SEGRELL.

Deltagarne i mötet samlades *måndagen den 23 augusti* kl. 10 f. m. I Kalmar läns Fornminnesförening's namn helsade kongl. sekreteraren C. GETHE främlingarne välkomna. Emedan Svenska Fornminnesföreningens både ordförande och vice ordförande blifvit förhindrade att deltaga i mötet, förklarade styrelsens äldste närvarande ledamot, ammannen C. EICHHORN mötet öppadt, hvarefter till ordförande för mötet valdes landshöfdingen i Kalmar län G. J. EDELSTAM, till vice ordförande kongl. sekreteraren C. GETHE, samt till sekreterare kandidaten H. HORN och föreningens sekreterare doktor O. MONTELIUS.

*) En utförlig förteckning öfver dessa är nyligen utgifven under titel: *Kalmar läns Fornminnesförening's historiska och etnografiska samlingar på Kalmar slott*. 1:a och 2:a häftena. Kalmar 1879 och 1880.

Bland de åtta fragor, som blifvit af föreningens styrelse antagna såsom öfverläggningsämnen a mötet, företogs nu den första, så lydande:

Finnas grafvar från stenåldern på Kalmar läns fastland?

Doktor MONTELIUS yttrade *):

Kalmar läns fastland är, såsom vi veta, mycket rikt på lösa fornummen från stenåldern, och en blick på den här anordnade utställningen visar oss vackra prof derpa. Det har derfor väckt förvåning, att man ännu icke inom denna trakt lärt känna någon graf från nämnda period. För min del är jag öfvertygad om, att detta endast berott på var ännu ofullständiga kännedom om länets fasta fornumningar, i detta fall så mycket mer förklarlig, som allt antyder, att de grafvar från stenåldern, hvilka här torde finnas, böra vara sadana af jord och sten täckta stenkistor, som icke vid ett ytligt betraktande visa sig såsom stenaldergrafvar. Vi veta, att det från denna period i andra delar af Sverige finnes stora minnesmärken, — stendösar, ganggrifter och hällkistor, — som vid första ögonkastet igenkännas vara grafvar från stenåldern; att några sadana icke förekomma på Kalmar läns fastland, är mer än sannolikt. I alla södra Sveriges landskap har man emellertid anträffat ett slags grafvar från stenålderns slut, hvilka icke utan grundlig undersökning kunna skiljas från grafvar tillhörande senare perioder. Detta är, såsom nyss nämndes, stenkistor, hvilka äro så täckta af jord eller sten, att det hela liknar vanliga grafhögar eller stenrösen, och att man, först sedan denna betäckning blifvit borttagen och grafvens inre undersökt, kan säga, från hvilken tid grafven är. Att sådana grafvar finnas här på kusten, är antagligt, för det första därför, att antalet lösa fornsaker från stenåldern här är så stort, och för det andra därför, att i Bleking, samt inom Vexjö och Jönköpings län flere dylika grafvar blifvit anträffade, särdeles under de senare åren genom komminister Palmgreus undersökningar.

För en kort stund sedan erhöi jag också en upplysning, som gifver anledning antaga, att förevarande fråga, som vi, när

*) Den redogörelse, som här lemnas för förhandlingarna vid mötet, grundar sig på stenografisk uppteckning af herr v. härardshöfdingen A. TUOLLANDER.

den framställdes, fruktade skola *tills vidare* besvaras med nej, redan nu torde kunna erhålla ett jakande svar. Då jag förra året besökte herr J. A. Blomberg på Skärshult för att studera hans vackra fornsakssamling, besag jag i hans sällskap ett nära Längemåla kyrka beläget stenröse, som blifvit till en del genomsökt och befanns vara mycket förstördt. Det inneslöt en 17 fot lang kista, och man hade deri funnit ett litet spänne af brons, som förskrifver sig från midten af jernaldern *). Emellertid kunde jag icke närmare undersöka röset, emedan tillräckligt arbetsbiträde ej kunde erhållas och jag redan följande dag måste fortsätta min resa, hvarför jag anmodade herr Blomberg att låta verkställa en sådan undersökning. Dervid har man nu i stenkistan funnit tre dolkar och spjutspetsar m. m. af flinta, hvilka äro att se i utställningen. Då jag ännu ej haft tillfälle att närmare granska förhallandena vid detta märkliga fynd, vågar jag icke med bestämdhet fälla något omdöme, men det synes mig vara antagligt, att denna kista, som till form, storlek och byggnadssätt mycket liknar de vanliga stenåldersgrafvarne, verkligen är en sådan, och att det bronsspänne, som i följd der anträffades antingen icke hittats i sjelfva kistan, eller ock ursprungligen haft sin plats uppe bland stenarne, men vid dessas rubbning fallit ned. Spännet har i alla händelser icke samma bevisande kraft i afseende på grafvens ålder som flintsakerna.

I Resmo socken på Öland finnas, eller hafva funnits, fyra grafvar, hvilka af den beskrifning, Ahlqvist på dem lemnat **), visa sig höra till samma grupp som stendösarna, eller snarare som de hållkistor, hvilkas öfre del är synlig ofvan den omgifvande högen. Ehuru de blifvit för länge sedan plundrade, så att man ej känner något om deras innehåll, är det dock ovifvelaktigt, att de förskrifva sig från stenaldern.

Då ingen annan önskade yttra sig om denna fråga, öfvergick man till den *andra*:

*) Fyndet af detta spänne är i korthet omtaladt i fjerde bandets 2:a häfte af denna tidskrift, sid. 179.

***) I *Ölands historia och beskrifning*, andra delens senare band, sid. 194 och 195; en af dessa grafvar är afbildad i samma band å pl. 28.

Hvilka minnen från bronsåldern äro för närvarande kända inom Kalmar län?

Direktör SÖDLING: Jag vill endast meddela, att i Lofta socken finnas många troligen till denna tid hörande fornlemningar, hvilka dock till största delen redan äro undersökta och afteeknade af godsegaren Hjalmar Kullberg, som till Vitterhetsakademien insändt beskrifning på dem. Många återstå emellertid ännu att undersöka.

Kongl. sekreteraren GETHE: En del af denna fråga torde vara besvarad genom de enskilda samlingar, som här finnas utställda, och som innefatta åtskilliga föremål från bronsåldern med uppgift om fyndorten. Några af dessa samlare äro närvarande, och det vore af intresse, om de hade några närmare upplysningar att lärom meddela.

Direktör WULLF: Inom Glömminge by af Arby socken finnas i en kulle tre stenkistor, deraf endast den ena varit öppnad. I denna senare hittades förlidet år två perlor och en spjutspets af brons. Nära intill dessa stenkistor, hvilka äro lika byggda med dem, som finnas i Bleking, ligger ett så kalladt offeraltare med skålförmiga fördjupningar. Vid Holmsqvarn ser man en mycket vaeker skeppssättning, som jag icke tror vara undersökt; äfven finnes der en ring af stenar. Följer man Hagbyån, träffar man i dess närhet en stor mängd fornlemningar. Ett stenröse har der tagits upp, och man fann deri ett bronsspjut, men detta föll sönder under arbetet. På vägen mellan Värnanäs och Söderakra, i Bökö hage, ligger en fornlemning, bestående af en större stenhög i midten och deromkring 8 eller 9 mycket väl ställda lägre stenringar. Vid Nygrantorp i Ljungby socken på en hög kulle ligger ortens största graffält, i hvars midt en stensättning af treuddig stjernform finnes.

Landskamreraren SÖDERMARK: Det är med mycken tvekan, jag begärt ordet, emedan jag icke är kompetent att besvara den framställda frågan, men då den är af så stort intresse för vår ort, har jag likväl önskat lemna de upplysningar jag känner. Jag ber då att få hänvisa på den samling bronsaker, som finnes

här på slottet och tillhör länets fornminnesförening. Med glädje ser jag, att denna samling för tillfället blifvit tillökad genom de enskilda samlingar, som här äro utställda, och som äfven i afseende på brons saker äro ganska rikhaltiga. Nu vill jag dock endast hålla mig till hvad som tillhör vår fornminnesförening, och i det hänseendet får jag upplysa, att största delen af våra brons saker äro funna inom länet, de flesta på Öland, men en stor del på fastlandet, inom Möre samt ända upp till Tjust, Tunälans och Sevede härad. Flertalet af de till vår tid bevarade föremålen från bronsåldern i Kalmar län utgöras, såsom på andra orter, af vapen, verktyg och prydnader.

Kongl. sekreteraren GETHE: Jag har begärt ordet endast för att å två frånvarande utställares vägnar lemna några upplysningar om de omständigheter, hvarunder de utställda föremålen anträffats. Det svärd och den spjutspets af brons, som tillhöra kapten Mannerskantz, äro funna vid Värnanäs under odling af en beteshage i en stenig backe omkring 3,000 fot från sjön. En yxa eller s. k. skafteelt af brons, som äfven är utställd här och tillhör herr C. A. Falk, är funnen i år vid Ekerum på Öland under plöjning af en åker. På samma sätt hafva flere fornsaker från nämnda tid hittats, och många af dem hafva utan tvifvel ursprungligen legat i grafhögar, som blifvit utjemnade och förstörda. Det är att beklaga, att de jordfasta minnesmärkena från sten- och bronsåldern, hvilka säkerligen en gång varit mycket talrika, under tidernas lopp blifvit föremål för en så vandalisk behandling, att man i de flesta fall icke ens tagit vara på de för vetenskapen dyrbara saker, som i dessa grafvar förvarats.

Ingeniör MAGNÉT: Det är oftast svårt att få kännedom om de förhållanden, under hvilka ett fynd anträffats, emedan arbetare, hvilka hitta de flesta fornsaker, fästa mera afseende på fyndet än fyndorten. I våras hittades i Södra Möre nära kusten två stenviggar. Vid besök på platsen fick jag veta, att vid dikning påträffats midt i diket ett ungefär två alnar bredt hål, fylldt med jord af beskaffenhet, olik den omliggande marken. Jag fann då, att sidorna af diket voro liksom marmorerade af olika lager af svart jord, möjligen någon bränning.

Jag tog en spade och fortsatte att gräfvä bort den jord, som fanns kvar, samt träffade dervid ytterligare en stenyx. Men under det att de två förut funna viggarna voro slipade, var den af mig anträffade oslipad. Det ville synas som om öfver dem legat en liten täckhäll af skiffer eller tunn sten. Men något vidare kunde jag ej upptäcka.

Hofstallmästaren BELJER: I min samling förvaras två skaftecler af brons, hvilka äro funna vid Värnanäs, liksom det af kongl. sekreteraren Gethe omtalade bronsvärdet. Det sistnämnda är hittadt i ett stenröse. Dessutom eger jag en spjutspets af brons med vackra sirater och en skaftecler af samma metall, båda funna på Öland.

Landtbrukaren LUNDELL: Här i orten träffar man ofta nog krukor med brända ben, men det är sällsynt att man träffar något annat vid sjelfva grafstället, såsom brons eller stensaker. Dessa hittas deremot här och der på åkrar och fält. Inom länet finnes äfven en mängd runda stenrösen, af hvilka troligen flere vid undersökning skulle visa sig innehålla grafvar från bronsåldern.

Doktor MONTELIUS: Till de många intressanta upplysningar, som under denna diskussion blifvit lemnade om minnen från bronsåldern inom Kalmar län, ber jag att få föga några ord. Med bronsåldern betecknas, såsom bekant, den period, under hvilken ingen annan metall än brons användes till vapen och verktyg. Den enda för öfrigt kända metallen var guld, under det att både jern och silfver voro okända. Vi kunna därför vara öfvertygade om, att alla föremål af de två sistnämnda metallerna, som hittas här i länet, tillhöra senare tider än bronsåldern. Deremot är det icke alltid så lätt att afgöra, hurvida ett föremål af brons eller guld tillhör brons eller jernåldern, då såväl den ena som den andra metallen under båda perioderna användes till prydnader, kärl och dylikt. När man har framför sig ett vapen eller verktyg af brons, kan man visserligen i de allra flesta fall vara säker om, att det är ett minne från bronsåldern, men icke så i fråga om ett kärl eller en prydnad; dertill fordras en närmare kännedom om de för

hvardera perioden egendomliga formerna och siraterna. Ej heller i afseende på stensaker är frågan så lätt. Under stensaldern var sten, ben, trä och dylikt de enda material, som användes till vapen och verktyg, men det ligger i sakens natur och är af fynden bekräftadt, att dessa ämnen och särskildt stenen äfven under en senare tid skulle användas, ty till en stridshammare eller spjutspets var sten nästan lika användbar som metall, men tillika mycket billigare. Utan tvifvel är det också riktigt, hvad några föregaende talare antydde, eller att en del af de här i länet funna fornsakerna af sten kan hänföras till bronsaldern, ehuru man ej i hvarje särskildt fall kan afgöra, om ett i jorden hittadt vapen af sten ditkommit under sten- eller bronsaldern.

Den sistnämnda period kan anses motsvara ungefär hela det första artusendet före Kristi födelse, är det klart att det för oss bör vara af intresse att känna, hvilka minnen från denna period inom länet kunna uppvisas, på det att vi måtte kunna så nära som möjligt följa befolkningens utbredning här under denna aflägsna tid. Utom de många här gjorda fynd från bronsaldern, som ses i fornminnesföreningens samling och i utställningen, eger Statens Historiska Museum i Stockholm åtskilliga ganska intressanta saker från denna tid, anträffade dels på Öland dels på fastlandet *). De flesta äro hittade ensamma i jorden, men, såsom redan blifvit anmärkt, är det ganska troligt, att många af dessa saker ursprungligen legat i grafvar, hvilka förstörts under odling eller af andra orsaker. Det kan därför aldrig nog inskärpas, huru viktigt det är att noga taga reda på de förhållanden, under hvilka ett fornfynd anträffas.

Jag nämnde, att bronsaldern omfattar ungefär tio århundraden. Det har också visat sig möjligt att göra skilnad mellan de grafvar och fornsaker, som förskrifva sig från den äldre och från den yngre delen af denna långa period, och här i länet äro fynd gjorda från båda dessa delar.

De fasta fornlämningarna erbjuda ett särskildt intresse, emedan de bättre än enstaka föremål gifva upplysning om byg-

*) De viktigaste af dessa fynd äro omtalade i *Statens Historiska Museum, kort beskrifning till vägledning för de besökande* — af Osear Montelius (4:de uppl., Stockholm 1880), sid. 19, 24, 25 och 29.

dens utbredning under den tid, de tillhöra. Jag tror, att detta län är särdeles rikt på grafvar från bronsåldern, de flesta i form af steurösen, som till betydligt antal träffas utester kusten, vanligen vaekert belägna på ett högt berg med fri utsigt ntåt hafvet, såsom äfven i andra delar af landet är fallet. Bland dessa grafvar ber jag att särskildt få nämna några, som herr gods-garen Ekerot under sistlidna år undersökt. Han har öppnat sex sadana i Mönsterås socken belägna rösen. I fem af dessa anträffades väl, såsom ofta händer, ieke några anmärkningsvärda fornsaker; man hade begravt den döde bränd eller obränd, men ieke lagt några saker vid hans sida. I det fjerde röset fanns deremot ett halssmycke af det slag som vanligen, ehuru oriktigt kallats diadem*), och som tillhör den äldre delen af bronsåldern. Sådana rösen torde vara särdeles talrika i länet, men tyvärr finnes ingen fullständig förteckning öfver dem. Jag hade emellertid under förra året, i trakten af Vestervik, tillfälle att på en enda dag uppleta omkring 30 dylika rösen, hvilket visar, huru allmänt de förekomma, i synnerhet som de ieke ligga i större grupper, såsom grafhögarne från jernåldern, ntan mera enstaka. Möjligt är väl, att en del af dessa rösen tillhöra jernåldern, men jag har anledning antaga, att flertalet förskrifver sig från bronsåldern. Man hör ej sällan den önskan uttalas, att dessa minnesmärken så fort som möjligt borde undersökas, och naturligtvis vore sådant i vissa afseenden önskvärdt, ehuru det är omöjligt att medhinna en sorgfällig undersökning af alla dessa forminnen nder det eller de närmaste årtiondena. Å andra sidan är det dock för oss en skyldighet att, äfven om det vore möjligt, ieke genomforska *alla*, utan lemna några orörda åt kommande forskare, emedan ständigt nya frågor uppstå, som för att kunna fullständigt besvaras fordra noggrann iakttagelse af omständigheter, på hvilka man kanske nu ej tänker.

En särskild fråga, som i sammanhang härmed bör uppmärksammas, är den om hållristningarna. Vi veta, att dessa förskrifva sig från bronsåldern, och det är ganska anmärkningsvärdt, att ingen sådan ännu är känd inom Kalmar län, då de

*) Af samma form som fig. 122 i *Svenska fornsaker*, men slätt och utan sirater.

finnas såväl i Östergötland som i Bleking. Men just denna omständighet, att hällristningar anträffats både i det södra och det norra grannlandskapet, gör det sannolikt, att sådana finnas äfven här, ehuru det är svårt att få reda på dem, då de vanligen äro täckta af mossor eller jord och således, så länge icke denna betäckning af en händelse borttagits, måste förblifva okända.

För att få denna fråga fullständigt besvarad vore det i hög grad önskvärdt, om någon af de inom länet boende forskarne ville utarbeta en fullständig förteckning öfver alla inom Kalmar län anträffade fynd från hednatiden, som nu äro kända; således ett arbete likt det, som doktor Wittloek gifvit oss för Varend. Det är ett arbete, som visserligen är förenadt med ganska stor möda, men att det lönar denna möda, visar det allmänna erkännande, med hvilket Wittlocks verk mottagits. Jag är visserligen sysselsatt med något liknande, ett kort uppräknande af de fynd från bronsåldern, som blifvit gjorda både inom Kalmar län och andra delar af Sverige, men detta kan icke ersätta ett utförligt arbete af den art, jag antydt *).

På ordförandens förslag beslöt mötet derefter att öfvergå till den *sjette frågan*:

Huru bör namnet Kalmars härkomst rätteligen förklaras?

Landskamreraren SÖDERMARK: Det förefaller anmärkningsvärdt, att i Sverige finnas två orter med namnet Kalmar, nämligen staden Kalmar och en soeken i Upland. Denna soeken ligger alldeles vid stranden af Mälaren, hvilket läge i förhållande till den stora sjön har något, som ganska mycket påminner om Kalmar stads läge vid hafvet. Redan denna omständighet tyckes gifva anledning till, om oek endast, en gissning i afseende på namnets uppkomst. Jag har framställt denna gissning förut, men icke funnit särdeles gehör, och möjligt är väl, att jag tagit miste. Dock ber jag att med några ord få utveckla min åsigt. Jag har fordom vistats i Norrbotten i

*) Se den längre fram i detta häfte införda förteckningen öfver nu kända fynd från bronsåldern i Kalmar län.

gramskapet af Lappland och har sedan dess ganska mycket minne af lapparnes språk, ty de voro rätt talrikt nere vid kusten för att skaffa sig en del af sitt lifsnppelhälle och för öfriga affärer. Detta gjorde, att, när vi här i Kalmar började samläsa historiskt intressanta föremål, föll det mig in att från några vänner i Hernösand hitskaffa någon lappska och finsk litteratur, hvilket i viss mån man måste intressera oss, eftersom både lappska och finska talande befolkning finnes inom Sverige. Jag fick då bland annat Lindahls & Öhrlings Lexicon lapponicum. Vi veta, att i Lappland finnas många ortnamn slutande på *jaur*, t. ex. Arvidsjaur m. fl. Detta ord betyder på svenska sjö, och vi hafva ju många svenska ortnamn, som ändas på sjö. Jag har då kommit att tänka på, om icke denna stafvelse *jaur* kunnat öfvergå till något liknande ändelsen *ar* i Kalmar. Att *jaur* kunde förändras till *ar* innebär icke i och för sig någon för djerf gissning. Men så komma vi till ordets första del *kalm*. Detta torde vara samma ord som det lappska *tjålme*, hvilket betyder sund. Huru detta *tj* kunnat öfvergå till *k* i Kalmar förefaller väl vid första påseendet något besynnerligt, men vi få komma i hog, att det lexikon jag begagnat är uppställt på fonetisk grund, och vi hafva i svenskan prof på en mycket nära släktenskap mellan de båda i fråga varande konsonantljuden. Så t. ex. i ordet *köra*, som stafvas med *k*, ehuru detta uttalas på samma sätt som *tj*. Vi hafva då *tjålmejaur*, d. v. s. sundsjön eller den sjö, som består af ett sund. Då vi veta, att ortnamn vanligen bildas med hänsyn till de naturföremål, som utmärka det namngifna stället, är det ju ganska naturligt, att, när Kalmar började uppkomma, man helt enkelt kallade det för den stora sundsjön, *tjålmejaur*, hvilket namn, när språket utvecklade sig, lemnade oss vart kära Kalmar. Detta är min förklaring af saken, och jag öfverlemnar åt de lärde, om de anse det löna mödan, att egna någon forskning derat. Jag tror också, att det icke är endast ett språkligt intresse, som knyter sig vid denna gissning, utan att äfven historien kan draga någon vinst deraf, om den skulle befinnas sann och riktig, eller åtminstone sannolik och antaglig. Våra historieforskare hafva länge hyst den asigten, att lapparne haft en vida större utbredning i landet än för närvarande, och vi veta väl, att de utgöra en bortdöende folkstam, som smälter tillsammans i samma man

som den moderna kulturen rycker den närmare, denna kultur, som, på samma gång den främjar vissa folkstammars fortkomst, har en förunderlig förmåga att tillintetgöra de lägre stammarna och särskildt den, som lapparne tillhöra. Man vill icke gerna tro, att den mark, som man nu trampar, fordom haft så simpla inbyggare, som de ringaktade lapparne; men historien visar ju, huru den ena kulturen går före den andra. För min del tycker jag, att det ligger något rörande i tanken på denna folkstam, hvilken nu är anvisad en undanömd vrå af världen, ehuru den förr sannolikt haft en stor utbredning och lifaktighet. Jag har framställt denna gissning, och jag ber att den bedömes endast sasom ett svagt försök att besvara en intressant fråga.

Direktör SÖDLING: Jag vill blott fästa uppmärksamheten derpå, att de nordiska namnen på *sjö* motsvara den lappska ändelsen *-janr* och det latinska *mare*, hvarpå vi hafva många exempel. För öfrigt tror jag, att man i frågor som denna ofta icke kan komma längre än till det svar, som en skjutsbonde gaf baron Djurklou på härledningen af ett ortnamn: "det skulle väl något namn ha".

Lagman PALME: Jag lennar derhän, hvilken grad af sannolikhet den förklaring öfver namnet Kalmars ursprung kan hafva, som landskamreraren Södermark framställt. Den är åtminstone ganska intressant. Sjelf har jag icke gjort några allvarliga forskningar öfver detta namn, men min uppmärksamhet har synnerligen nu blifvit väckt derpå, och i afseende på ordets sista stafvelse erinrar jag mig, att det finnes ganska många ställen, hvilkas namn sluta med *-mar*; man har t. ex. Sandemar i Södertörn och Tjust, Fogelmar o. s. v., alla utmed kusten, hvaremot jag icke kan erinra mig, att vi inne i landet hafva något ortnamn med denna ändelse. Således måste man hafva skäl att antaga, att detta *-mar* häntyder på belägenhet vid hafvet. Hvad beträffar första stafvelsen i Kalmar finnas många ortnamn, som hafva en liknande början. Ofta har väl emellertid sluppen föranledt uppkomsten af ett ortnamn, och man bör ej göra allt för lärda forskningar i detta afseende.

Konsistorienotarien MATTHIENSEN: Med anledning af påståendet, att sista stafvelsen *mar* i ordet Kalmar tilläfvventyrs kunde

hafva sin härledning från det latinska mare, haf, her jag få nämna, att i norra Sverige finnas ortnamn, som ändas på *mar* men äro belägna inuti landet. Derfor torde denna förklaring alldeles förfalla.

Lagman PALME: I äldre skrifter skrefs icke namnet Kalmar på samma sätt som nu, utan hade ändelsen -mare, och om det måhända äfven inuti landet finnas ställen med dylik ändelse, äro dessa belägna åtminstone vid sjö.

Landskamreraren SÖDERMARK: Försöken att tolka ändelsen -mare sasom härledande sig från latinnet äro efter min öfvertygelse alldeles oriktiga. Äfven har man sökt härleda ordet Kalmar från ett på Gotland förekommande ord *kalm*, som betyder kummel, men, utom det att ordet icke förekommer här i denna bemärkelse, är det svårt att här hitta på sådana höjder, som gotlänningen betecknar med *kalm*. Jag vidhåller därför den af mig lemnade förklaringen.

Amannensen EICHHORN: Hvad först angår ändelsen *mar*, så är det alldeles säkert, att denna stavelse förekommer i ortnamn uteder hela Sveriges kust, antingen i början eller slutet af namnet och för att beteckna en orts läge vid hafsstranden. Jag ber blott att få erinra om t. ex. Marstrand, som är en klippö i hafvet, flere andra namn att förtiga. Det gamla ordet *mar* betydde, enligt hvad sålunda synes, lägländ *kuststräcka* eller *hafstrakt* och har sedan i landsmålen öfvergått till betydelse *kärr*, *mosse*, *myr*. Det är i alla händelser ett urgammalt germaniskt ord. Men vidare kan det väl blifva fråga om, huruvida slutstavelsen i ordet Kalmar har att göra med detta gamla nordiska ord. Namnet har fordom, jag kan ej säga huru länge sedan, men åtminstone på 1200-talet, skrivits Kalmarne; deraf bildades adjektivet *calmarneensis*, hvilket visar att *n* hörde till ordet, ehuru det sedermera tappats bort, troligen till följd af någon falsk analogi med andra namn. Möjligen hafva vi att söka ordets upphof i det finska *kalm*, som lär betyda strand utmed hafvet, något stenig eller klippig. Det kunde då vara en pluralisform af detta ord och således heta kalmarne, d. v. s. en stembunden kuststräcka utmed hafvet. Emellertid är ordets härledning ingalunda säker.

Kongl. sekreteraren GETHE: Jag är visserligen icke rätte mannen att taga till ordet i denna fråga, ty dels saknar jag de nödiga språkliga insigterna, och dels besitter jag icke tillräckligt historiskt material; men då författaren till "Kalmar slotts och stads historia" af sjukdom är hindrad att här närvara, anser jag att någon här bör uppträda till försvar för hvad han i denna fråga haft att förmäla. Jag tror att, om också åtskilligt i detta arbete tarfvar betydlig rättelse, och om det råkat komma i någon misskredit till följd af de bekanta Birka-funderingarna, är det dock icke skäl att aldeles kasta öfver bord allt, som der finnes anfördt om våra fornminnen. Författaren har egnat ett långt lif åt att studera förhållandena på platsen, och han har med mycket nit fullföljt sitt arbete. Angående härledningen af ordet Kalmar innehåller boken ett helt kapitel, och jag lemna å sido, huruvida hans förklaring är riktig eller icke; men det synes som om den kan vara lika god som någon annan, och den har det stora företrädet, att den stöder sig på den bär i orten vanliga dialekten. *Käll, kall* och *kärr* anser han vara samma ord, och *mar, mör* och *myr* äro det likaledes enligt hans åsigt. Deraf drages den slutsats, att Kalmar skulle vara nominativns pluralis af ett ord, som betydde kärrsjöarna. Detta anser han vinna ytterligare stöd deraf, att ordet under 1200 och 1300-talen skulle hafva skrivits "Kaupung Kalmarnir" samt "Kalmarua Kaupung". Förf. vill på grund af jordens skapnad häromkring draga den slutsats, att staden byggdes på ett näs, som sträckte sig fram mellan vattensamlingar på tre sidor. Vi veta, att ändelserna *myr* och *mad* ännu i dag förekomma här i trakten, och ordet *mad* för sig begagnas i vissa trakter af Småland för att beteckna en trakt, som längre eller kortare tid står under vatten.

Med detta har jag icke velat säga, att jag sjelf är öfvertygad om riktigheten af den framställda åsigten, men jag har dock ansett, att den här borde af någon framställas.

Landskamreraren SÖDERMARK: Med afseende på den af några omfattade mening, att ordet Kalmar skulle hafva latinskt ursprung, ber jag att få göra en erinran, som icke synes mig sakna vikt, nämligen att, såvidt jag vet, romarne icke utöfvat något synnerligt inflytande på vårt lands språk. Vi hafva visserligen latinska ord i språket, men dessa hafva inkommit på se-

nare tider genom den under medeltiden använda stilen. Deremot är romerskt inflytande särskildt på ortnamn alldeles påtagligt i t. ex. Tyskland. Jag vill endast nämna den tydliga härledningen af Coblentz från *confluentes*, d. v. s. de sammanflytande floderna, nämligen Rhen och Mosel.

Kapten MANNERSKANTZ: Ehuru jag icke eger någon insigt på det område, dit denna fråga hör, förefaller det mig dock, som om herr Södermarks åsigt aldrig kan blifva annat, än hvad han sjelf yttrade, en gissning. Då jag till födseln tillhör denna trakt, vill jag icke gerna utan bevis anse mig härstamma från lapparne. Både lynne och språk hos Kalmarnejdens inbyggare tyda på ett ursprung från ett annat folk, och jag tror, att man här i trakten förgäfvets skall söka efter några fornlemningar eller några ord i språket, som skulle tyda på härstamning från lapparne.

Landskamreraren SÖDERMARK: Sasom jag redan förut yttrat, är det ej min mening att pasta, att den nu lefvande befolkningen här i trakten skulle härstamma från lapparne, utan blott att dessa någon tid uppehållit sig här och sedan blifvit undanträngda. Det är naturligt, att ett namn kan blifva kvar på ett ställe efter en bortflyttande folkstam.

Doktor MONTELIUS höll derefter ett föredrag om *Främmande folks inflytande på vår odling under olika tider*.

På förslag af doktor MONTELIUS beslöt mötet afsända ett helsningstelegram till Svenska Fornminnesföreningens äldsta hedersledamot, professor SVEN NILSSON i Lund.

Efter förhandlingarnas slut voro de främmande deltagarne i mötet inbjudna till middag på teaterkällaren af ett stort antal personer från Kalmar och kringliggande nejd. På eftermiddagen företogs i vagnar en utfärd till Skälby fölhage, der ett par vackra stensättningar besågos, och förfriskningar voro uppdukade midt i kretsen af en gammal "domarering".

Tisdagen den 24 augusti kl. 10 f. n. fortsattes mötets förhandlingar, hvarvid först föredrogs den *åttonde frågan*:

Hvilken betydelse kan ett vetenskapligt studium af nutidens svenska folkmusik hafva för kännedomen om vår forntid?

Direktör SÖDLING: Tonkonsten kan icke trifvas i ett oodladt sinne. Hos de folk, der tonkonsten funnits och finnes, är den alltid föregången af en allmännare och högre kultur än hos andra. Ordet folkmusik har gjort, att man i allmänhet trott, att den nordiska folkmusiken kommit från folket. Men detta är misstag. Denna konst har utgått från sin tids mest bildade människor. Ehuru det är flere hundra år, sedan man första gången hörde någon författare uttala det omdöme, att den nordiska musiken var öfverlägsen all annan, är det dock, egendomligt nog, först under de senaste 50 åren, som den blifvit föremål för vetenskaplig undersökning af utlandets förnämsta musikarkeologer. Man har hört påstås, att musiken icke har med arkeologien att göra, men Fétis, Europas erkänt störste musikalärde på den tiden, yttrade sig 1858 särdeles smickrande om våra förfäders tonkonst. Samme man har äfven påstått, att de nuvarande notteeknen äro komma från oss, d. v. s. att de tecken, som begagnades under medeltiden, äro mer eller mindre ändrade rnor. Såsom grund för sitt omdöme lade han folkens forna bildning. Jag tror också, att man omöjligen kan antaga, att ett folk, som skapat snart sagt de skönaste tankar släktet frambragt, varit rtt och obildadt, och, da utlänningar påvisat detta, borde vi själfva åtminstone erkänna det.

Vi hafva nu blott 2 tonarter; våra förfäder hade 10 sådana. Det fordras också att första musiken grundligt för att rätt kunna uppskatta vår folkmusik. I det rent tekniska kan jag naturligtvis icke här ingå. I en af mig gjord samling af våra förnämsta folkmelodier har jag urvalt 100 på dessa olika skalor. Detta är en fornegendom, som intet annat land egt eller eger. Såsom vi veta, finnes det tusentals språk, men deremot finnas icke mer än två olika principer för tonkonsten. Den ena stöder sig på de 5 tonerna och härstammar bevisligen från Nubien. Den andra varierar mellan 13 och 24 toner; den är ursprungligen från Indien och har funnits hos alla folk, som bebott öarna i Stilla hafvet. Ur de fem tonerna är hela vårt

moderna tonsystem utgånet. Våra nordiska melodier äro det skönaste i den vägen, som någonsin frambragts. Endast dessa utgöra mer än tillräckligt bevis på, hvilken odling och bildning våra förfäder innehade. Det är af många författare ådagalagdt, att dessa melodier från oss ntfördes till främmande länder. Der vara förfäder gingo fram, hafva de lemmat melodier efter sig. alldeles som snigeln drager efter sig ett silfverhvitt band. Jag har spårat upp sådana melodier i många länder. Så t. ex. sjunges melodien: "ack om vi hade go' vänner en så" i Normandiet o. s. v. *). De senaste tidernas musiksnillen hafva icke åstadkommit några melodier jemförliga med vara folkvisor, ännu mindre hafva de öfverträffat dem. Äfven i Ryssland finnas spår af våra folkmelodier. Således hvar man träffar en sådan melodi, kan man veta, att nordiska män dragit fram.

Derefter höll professor G. STEPHENS ett föredrag om *Nyupptäckta märkliga runinskrifter*.

Mötet öfvergick sedan till behandling af *femte frågan*:

Heilka spår af hednisk gudatro och föreställning kunna ännu uppvisas hos södra Sveriges befolkning?

Landskamreraren SÖDERMARK: Någon erfarenhet till denna frågas besvaraude har jag väl ej, om man icke får sträcka sina tankar så långt upp som till Uppland; men derifrån har jag ett minne, som jag kan omtala. I Svinggarns socken, omkring $\frac{3}{4}$ mil söder om Enköping finnes en källa, som kallas trefaldighetskällan, dit folket ännu i dag vallfärdar på trefaldighetsafton för att bada sig eller åtminstone hemta vatten för att dermed bota sjukdom. En godsegare på Huseby fann dessa vallfärder besvärliga emedan hans åkrar dervid blefvo nedtrampade, och han vände sig till domstol för att få slut derpå. Dessutom fanns på samma ort en berghäll, som sköt upp betydligt ur marken, och på denna funnos så kallade offerskålar, bestående af runda

*) I detta, såsom i liknande fall, torde man emellertid böra undersöka, huruvida en melodi, som träffas i t. ex. Norden och Normandie, kommit från Norden till Normandie i forna dagar, eller blifvit införd från Frankrike till oss på senare tid. *Red.*

urbålkningar, en i midten samt sex eller sju i cirkel deromkring, såsom en munkpanna. I dessa offrade man ännu för tjugu år sedan penningar, knappålar o. d.

Kongl. sekreteraren GETTIE: När jag för några dagar sedan i Berga här i trakten efterfrågade fornlemningar, visade man mig till en s. k. offerkälla, som låg i en dalsänkning, och hvilkens vatten ännu i dag lärer begagnas för att bota vissa sjukdomar. På trefaldighetsafton går folket dit och dricker af vatten samt kastar dit en penning eller annat föremål. Egaren har ieke tillåtitt, att de penningar, som i mängd ligga på källans botten, borttagits, utan strängeligen hållit vakt dervid.

Landtbrukaren LUNDELL: Då jag tillhör de djupa lederna af folket och är nppfostrad i dess tro och föreställningar, vill jag försöka lemna några upplysningar i denna fråga. Tron på tomtar är ännu allmän och flerstädes sättes ut mat åt tomten på julaftonen. Detta är naturligtvis ett slags offer. Äfven qvarlefver hos allmogen tron på Necken, hvilken i synnerhet visar sig vid sågar. Folket tror, att man ej får låta sågen gå hela natten, ty Strömkarlen skall passera förbi och skulle förstöra något i sågen, om den ginge hela natten. Jag har förgäfvets sökt förmå sågare att hålla sågen i gång hela natten. Vid behandlingen af sjukdomar qvarlefver mycken vidskepelse, synnerligen besvärjelser och dylikt, som väl dock i sin nuvarande form förskrifver sig från den katolska medeltiden. Vidare offras åt vettar, när djur eller människor äro sjuka. Dessa offer bestå alltid i silfverpenningar. Stundom dragas kreatur genom fönster o. d. för att bota dem för vissa sjukdomar.

Kandidat FÜRST: Under mitt vistande i Karlskrona skärgård har jag ofta hos befolkningen funnit talrika spår af vidskepelse. Så finnes ännu qvar tron på tomtar och vettar samt sjögastar, åt hvilka man offrar genom att kasta i hafvet en silfverslant eller något dylikt. På Sturkö, den största ön i skärgården, finnes en kyrka, som man med skäl kan kalla offerkyrka, ty ännu i dag händer det, att denna kyrka af obekanta händer får gåfvor i penningar, vanligtvis med någon an-

tydan om skälet till gälvans gifvande, såsom att en person varit ute på sjön under storm och gifvit löfte att offra, om han blefve räddad, eller att en ko eller annat kreatur varit sjukt, och egaren lofvat gifva kyrkan offer för sjukdomens botande. Den nya kyrka, som finnes på stället, har till en del blifvit bygd af sådana medel. — Tomten är i folkföreställningen en ordnande gudomlighet, som icke tål oordning. Hästen skall vara ordentligt ryktad, och om drängen icke gjort detta, anfäktas han hela natten eller, såsom det heter, regeras af tomten. Då man skurar eller har byk i huset, är det mycket farligt att spilla något, ty då "spiller man på vetten", och denne kommer då att på ett eller annat sätt visa sitt misshag. Dessa och flerfaldiga andra vidskepelser lefva ännu kvar och hafva all utsigt att icke snart utdö.

Direktör SÖDLING: De hos folket talrikt kvarlevande vidskepliga föreställningarna äro hos en del gamla personer nästan lika lefvande som den religiösa tron, och när man närmare studerar dessa föreställningar och vidskepliga ceremonier synnerligast med afseende på läkarekonsten, visar det sig, att derunder oftast döljer sig någon sanning. Jag vill gifva ett exempel. En af mina grannar hade en sjuk häst och tillsade sin dräng att skjuta honom, dock att egaren icke ville veta när det skedde. Drängen ville fara till läkaren, men husbonden ansåg det ej löna mödan. Drängen för emellertid dit, och hästen blef bra. Läkaren var en torpare, som plögade mottaga hästar att bota på vissa torsdagsnätter, då månen var i ett visst stadium. Han lär hafva gått till väga på följande sätt. Han tände upp eld på öppna marken och värmdo hasselkäppar dervid. Drängarne, som voro der med hästar, skulle ställa dem så, att de hade ögonen mot månen, och de fingo ej röra sig. Trollgubben sjelf var klädd i Adams drägt, och när kloekan slog tolf på natten smordes en smörja på det sjuka stället och gnoddes in med de varma käpparne; och deri låg just hufvudsaken af kuren. När hästarne leddes derifrån, skulle de gå baklänges, hvilket icke hade sig så lätt. Emellertid blef, som sagdt, hästen bra, hvilket visar, att det kan ligga en sanning under dessa löjligen vidskepelser, ty man behöfver ej vara läkare för att inse, att en smörjning verkar bäst, då man gnider med något varmt.

Doktor MONTELIUS: Da jag sjelt icke är från södra Sverige, kan jag ej meddela några direkta upplysningar i frågan, men jag ber att genom en fråga få fästa uppmärksamheten på en omständighet, som bör vara af intresse. Denna fråga gäller, huruvida man ännu här i södra Sverige kan uppvisa bestämda spår af Tors dyrkan. Sedan jag begärde ordet, har direktör Södling på sätt och vis gifvit ett jakande svar på denna fråga genom att omtala torsdagsnattens betydelse vid vidskepliga kurer. Tor var, så vidt man af sagorna kan döma, den egentlige guden, till hvilken man under hednatiden vände sig för att få hjälp, och det torde vara därför, som hans dyrkan längst bibehållit sig. Torsdagen har ända till våra dagar spelat och spelar ännu en stor roll. I vissa trakter talas t. ex. om att på torsdagen "hålla torshelg". Ett mera bestämdt minne af hednisk gudatro kan man sväriligen vänta sig. Denna helg visar sig deri, att allt arbete, som är förenadt med buller, afstannar på denna qväll. Märkvärdigt är att se, med hvilken seghet sådana föreställningar bibehålla sig. Det fall, som jag nu nämnde, har till våra dagar bibehållit sin hedniska dräkt, men ännu oftare fortleva dessa föreställningar och bruk så, att de iklädt sig kristen dräkt, hvarigenom de undgått den förföljelse, som eljest från kristendomens sida skolat drabba dem.

Kandidat FÜRST: Något bestämdt frände eller helighållande af torsdagen har jag ej erfarit, men deremot har jag ofta hört, att åtminstone i Bleking torsdagen har ett visst anseende, och på den natten ser och hör man underliga ting. Tors namn är i Bleking mycket bibehållet i person- och ortsnamn, t. ex. Torsten, Torsö, Torsås m. fl. — Då jag sist hade ordet, glömde jag att nämna en sak. Jag har med mig några s. k. vetteljus, som jag fått i Bleking. Dessa anses mycket bra mot sjukdom. Då en ung man somnat ute på fältet eller i närheten af en mad, blir han ofta tagen af elfvor, och för att blifva botad måste han då taga vetten till hjälp. Dessa s. k. ljus läggas då i hans säng för att tjena som läkemedel. För många år sedan, då jag såsom barn lekte på vinden till ett apotek, påträffade jag i en låda en hel hop sådana "ljus". De användes synnerligen i veterinärmedicinen och tillhandahöllös på apotek, åtminstone på den tiden.

Domprosten WARHOLM: De många exempel på hednisk föreställning, som blifvit anförda, höra väl alla till området af de föreställningar, hvilka så att säga lefva i fredlig samdrägt med folkets religiösa öfvertygelse. Åtminstone är väl icke meningen att förneka sin kristna tro med dessa ceremonier och dylikt, som man i hemlighet har för sig. Men hednisk föreställning uppträder äfven stundom i medveten motsats till kristendomen. För icke många år sedan grasserade i Vestergötland en qvinna, hvilken föregaf sig kunna med hemliga konster bota sjuke. Som jag vill minnas, utförde hon sin konst på torsdagen. Till ordinationen hörde såsom absolut nödvändigt för kurens framgång, att patienten under tiden icke fick tala med någon prest, icke gå i kyrkan eller läsa Guds ord, ej heller taga nattvarden. Endast på dessa vilkor svarade hon för att kuren skulle lyckas.

Landtbrukaren LUNDELL: Såvidt jag vet, finnes icke bland folket här i trakten något bestämdt spår af torsdyrkan. Detta skulle väl åtminstone inskränka sig till skärtorsdagen, då folket icke vill förrätta visst arbete. En annan sak är föreställningen om mistelus underbara verkan. Drängarne söka gerna få piskskaft deraf, och den användes äfven till slagruta för att taga reda på dolda skatter. Majstången är måhända också en kvarlefva från hednatiden, men säkert är, att vid detta såväl som andra bruk är medvetandet om det hedniska deri alldeles försvunnet.

Tredje frågan:

Hvilka upplysningar gifra de nu kända fynden om Kalmarbygdens betydelse och förbindelse med andra trakter under slutet af den förhistoriska tiden?

Lektor WIBERG: Förevarande fråga sammanhänger med många andra, och det är nödvändigt att gå tillbaka till frågan, huru de gamla burit sig åt med upptäckten af de nordiska länderna. Det är bekant, att de första, som från de klassiska folken kommo till Norden, voro utskickade af de grekiske köpmän, hvilka slagit sig ned vid Svarta hafvet. Grekerna började sin handel mot Norden från detta haf och anlade för sådant

ändamål kring dess kuster ett stort antal kolonier. Af dessa behöfver jag ej nämna mer än en, nämligen Olbia, som låg i grannskapet af det nuvarande Nikolajew. Derifrån gick handelen upp efter floderna Dnjeper, Pregel och Weichsel till kusten af Östersjön. Man har funnit en mängd grekiska mynt och hvarjehanda andra saker utmed södra stranden af Östersjön, som de gamle kallade den norra oeeanen. Handelen fortgick, sasom man af dessa mynt kan se, genom flera århundraden, och förmodligen upphörde eller åtminstone minskades den först, när romarne började drifva handel vid Östersjön. Det finnes massor af romerska fynd vid södra Östersjökusten, och dessa härstamma lika naturligt från romerske köpmän, som fört dem dit. Man har till och med funnit deras grafvar der. Äfven grekiska grafvar har man trott sig finna i de ryska Östersjöprovinserna. På vägen mot Nordsjön äro äfven sådana grafvar funna, hvilkas innehåll tydligt gifver till känna, att de äro romerska. Det var bernstenen, denna af de gamle mycket omtyckta vara, hvilken de begagnade till rökelse i sina rum, till prydnad åt sina qvinnor och till hvarjehanda andra saker, det var denna eftersökta dyrbarhet, som lockade de klassiska folkens köpmän upp åt Östersjön. Och det är från Östersjöns södra kuster, som någon handel på våra trakter först kunde komma i fråga. Det var dock dessutom äfven en annan handelsvara, som drog de gamles uppmärksamhet hit, nämligen pelsverken. Jagten synes hafva varit ett ganska betydande yrke den tiden, och de gamla författarne tala mangelstades om, huru rik nordbon var, som hade så godt om dessa kostbara skinn, på hvilka de gamle satte så högt värde. Att denna handel fortgatt åtminstone ända in i sjetten århundradet efter Kristi födelse, se vi ganska tydligt hos den latinske författaren Jordanes, som lemnar uppgifter derom. Samtidigt med honom lefde en grekisk författare, Procopius, hvilken berättar märkliga ting om Tule, hvarmed icke menas något annat än Skandinavien. Han säger sig af folk, som varit der, hafva erhållit allehanda märkvärdiga beskrifningar, och, då han gifver sig in på de etnografiska frågorna, börjar han med ett långt tal om lapparne. Han talar om, huru lappgummorna hänga upp sina barn i korgar i träd och lägga renfett i munnen på dem för att stilla deras sorg för ögonblicket. Denna beskrifning passar

ju onekligen in på lapparne. Men nu är frågan: om det är tydligt, att dessa resande från Konstantinopel, ty derifrån voro de, icke gjort någon resa vare sig till Piteå eller Luleå Lappmarker, utan funnit lappar på sydligare orter, der de kunnat landstiga, — hvar kunna de hafva landstigit? Af de författare, som befattat sig med geografin, hafva vi att nämna en, Martianus från Heraklea. Han höll sig till det system, som på den tiden var gällande, men riktade det genom att uppdraga hvad vi skulle kunna kalla distanslinier utmed hela södra kusten af Östersjön. Han angifver distanser i romerska stadier, och man kan icke tvifla om, att denne författare, som lefde kanske i fjärde århundradet efter Kristus, verkligen förehaft några sådana mätningar. Men sedermera kommer en annan sak. Han kände ett land, Scandia, vid Östersjön eller "norra oceanen", och han gifver upp distanslinien därför: det ligger från Weichsel omkring 160 stadier. Redueerar jag detta i svenskt mått, kan jag med denna distanslinie komma till södra kusten af Öland och Gotland, hvilket synes visa, att de gamle verkligen hade någon kännedom om dessa länders tillvaro, ty utan tvifvel är det Gotland och Öland, som denne författare betecknar med "Scandia". Både Gotland och Öland äro, som man vet, rika på antika fynd. Jag väljer dock hellre Öland af det skäl, att de fynd, som der träffas, i öfvervägande antal tillhöra just den senare perioden af den romerska kejsartiden, eller tiden omkring år 500. Ölands myntfynd af guld är det, som bestämmer mig för att tro, att Martianus med sitt "Scandia" betecknar Öland. Dock tror jag ej, att de gamle drifvit någon sjöfart dit, men vi se emellertid, att förbindelser egt rum mellan Scandia och södra kusten af Östersjön. Man uppgifver såsom en exportvara härifrån de skinnvaror, hvarom jag talade, och våra förfäder fingo i utbyte åtskilliga mycket viktiga saker från sydligare länder. Det är dessa, som vi anträffa i fynden här i Sverige. Sådana fynd äro synnerligen talrika just på Öland, och således skulle detta kunna visa, att trakten här omkring haft förbindelse med gamla världen på den väg, jag nu sagt. Det beror nu på ytterligare fynd att erhålla bekräftelse härå.

Doktor MONTELIUS: Såsom den föregående talaren redan till en del påpekat, har man i denna trakt, d. v. s. Kalmar län,

anträffat atskilliga fynd, hvilka vittna om den lifliga förbindelse, som redan under århundradena efter Kristi födelse egde rum mellan dessa trakter och främmande land. Man får dock icke i de romerska arbeten, som här anträffas, se bevis för en direkt förbindelse med det romerska riket, utan endast med de närmaste delarne af kontinenten. Bland de många dylika, om en mer eller mindre direkt förbindelse med det romerska riket vittnande fynd från denna tid, som blifvit gjorda i länet, ber jag få fästa uppmärksamheten på några uti Statens Historiska Museum i Stockholm förvarade konstföremål, som ofta förut omtalats och afbildats. Det ena är en kvinnostatyett af brons, hvilken är funnen på en åker vid Ösby i Gräsgårds sn på Öland och hör till den grupp af fornminnen i Norden, som visa, att nordbon under denna tid införde icke blott sådana främmande arbeten, som hade praktisk betydelse, utan äfven konstföremål, antingen såsom prydnader eller såsom kuriositeter. Man har äfven på Öland funnit delar af andra statyetter samt bronskärl, glasbägare, m. fl. föremål af romerskt ursprung. Bland de viktigaste minnena från denna förbindelse äro naturligtvis mynten. Man har hittat här i länet, mest på Öland, en mängd romerska mynt både af silfver och guld. Det är dervid en omständighet, som är värd särskild uppmärksamhet, och som redan för fjorton år sedan påpekades af n. v. riksantikvariern Hildebrand, nämligen att man på Öland icke funnit några mynt från den öst-romerske kejsaren Anastasii tid *), under det att man både på Gotland och fastlandet anträffat flere mynt med hans namn. Då totalsumman af de ensamt på Öland funna romerska och byzantinska guldmynnten i och för sig är ganska stor och nästan jemnhög med den för Gotland och Sveriges fastland tillsammans **), är denna omständighet värd

*) H. Hildebrand, *Svenska folket under hednatiden*, 1:a upplagan (Stockholm 1866), sid. 63.

**) K. Vitterh. Hist. o. Antiqv. Akad. *Månadsblad*, 1872, sid. 84; jfr *Sv. foram.-förenis tidskrift*, 4:e bandet, sid. 173. De sju i *Månadsbladet* 1872, sid. 74, under N:o 10 för Skåne upptagna guldmynnten hafva sedermera visat sig vara funna i Danmark. Hela antalet nu kända romerska och byzantiska guldmynnt från 5:te och 6:te århund. är för Öland 122, för Gotland 76 och för Sveriges fastland 53. På Gotland äro 26 för Anastasius preglade mynt funna, på fastlandet 4, men på Öland intet

stor uppmärksamhet. Äfven från hednatidens senare arhundraden har här i länet en mängd mynt anträffats, dels arabiska, hvilka kommit till oss genom den förbindelse med de arabiska länderna i Asien, som egde rum öfver Ryssland, dels tyska och anglosachsiska.

De öfver 20,000 i Sverige funna anglosachsiska mynt, som som vi nu känna, äro ett tillräckligt stort material, för att deras fördelning öfver landet kan gifva berättigad anledning till allehanda betraktelser. Man har ock vid studiet af denna fördelning med en viss förvåning iakttagit, att den största mängden af dessa mynt anträffats på Gotland och Öland samt på östra kusten af Sverige, under det att de äro sällsynta på västkusten, hvilken dock är belägen närmare England. Häri ligger en antydning, att mynten icke blifvit nedlagda af dem, som hemfört dem, utan att de gått i landet en längre tid såsom bytesvara och slutligen stannat i de delar, som hade den största betydelsen för handeln. Gotland och Öland hade i nämnda afseende särdeles stor betydelse under slutet af vår hednatid, emedan vi då stodo i liflig samfärd med länderna östernt, der vi äfven hade stamförvandter, som utvandrat från Sverige.

I detta afseende kan det ock vara af intresse att fästa uppmärksamheten på en fornsak, som förvaras i Nationalmuseum, nämligen en större ring af brons funnen vid Mörbylånga på Öland, hvilken lätteligen igenkännes såsom ett estländskt eller liffländskt arbete och sålunda är ett direkt vittnesbörd om förbindelsen mellan Öland och dessa länder.

Man öfvergiök derefter till den *fjerde frågan*:

Hvilka äro de äldsta, till vår tid bevarade kyrkor i Småland och på Öland?

Kyrkoherden LIND: Källa kyrka torde vara bland de äldsta på Öland. Den var under medeltiden helgad åt Sankt Olof, hvars bild ännu ses i kyrkans altarskåp. Gärdslösa kyrka är äfven mycket gammal. På fastlandet äro Hagby och Voxtorps rundkyrkor kända såsom egande hög ålder, men ännu äldre torde dock Drefs lilla kyrka vara.

Amanuensen EICHHORN: Denna fråga är naturligtvis tillkommen icke blott för att, så vidt möjligt är, få uttrönt den allmänna åsigten om hvilka kyrkor som kunna vara de äldsta, utan äfven för att erhålla någon beskrifning om dessa kyrkor och särskildt några uppgifter, som kunna hänföras till den konsthistoriska vetenskapen. Det lider intet tvifvel, att denna urgamla bygd varit försedd med en mängd kyrkor från den äldsta kristna tiden, men å andra sidan är visst, att dessa kyrkor till största delen varit af trä och således numera äro försvunna för att lemna rum för sådana af sten. För att afgöra, hvilka af de bibehållna kyrkorna som äro af högre ålder, fordras en ganska noggrann kännedom om dem, hvilken jag, såsom icke född på orten, saknar. Emellertid har jag i dessa dagar varit i tillfälle att vid ett flyktigt besök taga kännedom om de båda omtalade rundkyrkorna, Hagby och Voxtorps, och jag har dervid tyckt mig finna, att Voxtorps kyrka i sitt nuvarande skick är af temligen tvifvelaktigt värde såsom forminne. Koret är med säkerhet byggt senare än sjelfva kyrkan, kanske på 1500- eller 1600-talet. Det som skulle vara kvar från äldre tider är jämförelsevis obetydligt och icke af något högre värde.

Hagby kyrka är deremot högst märkvärdig både genom sin konstruktion och derigenom, att hon är ovanligt väl bevarad*). Hon består af ett temligen vidlyftigt rundt hus, motsvarande skeppet i andra kyrkor, och koret bildas af en rund utbyggnad af öster, som synes vara samtidig med sjelfva kyrkan. I sjelfva tjocka muren i rundhuset mot norr finnes en trappa, som leder upp på vinden ofvan brädtaket. Ofvanför detta tak ligger en rad af öppningar i muren, deraf ännu 15 eller 16 finnas kvar. Man har velat anse dessa öppningar såsom bevis derför, att kyrkan ursprungligen varit ämnad till försvar; gluggarne skulle vara skjut- eller kastgluggar. Men, så vidt jag kan finna, äro de endast lemningar efter en öfre rad fönster, vanliga i byggnader från den romanska stilens tid. De bildas af långa smala öppningar med rundt öfverstyecke och hafva tvifvelsutän varit afsedda att gifva kyrkan ljus uppifrån. Af de nedre kvarvarande fönstren kan man icke döma något, ty de äro på senare tider utvidgade. Det är i alla händelser

*) Se afbildningen i Lübke, *Arkitekturens historia*, bihanget, sid. 620.

en anordning, som i Sverige är ytterst ovanlig. För öfrigt bör anmärkas, att äfven rundkyrkor äro mycket sällsynta i landet. Man har tvistat om dessa byggnaders uppkomst och betydelse. Att de varit afsedda till kyrkor, torde vara svårt att bestrida; hypotesen att de skulle vara försvarsverk är i min tanke ohållbar. Hvarför de hafva rund form, kan jag icke säga, men denna form förekommer på spridda ställen öfver allt i Europa och är säkerligen en erinran om det byzantinska systemet, som gaf upphof till den romanska stilen. De hafva naturligtvis tillkommit under mycket inskränkta omständigheter, så att någon större byggnadsskicketlighet icke kunnat utvecklas; men de äro i alla fall intressanta minnen från vår medeltids första århundraden.

Hvad angår kyrkorna på Öland, hafva de i våra dagar undergått en mycket beklaglig modernisering, som hos dem borttagit den så kallade klöfsadelformen, hvilken bestod deri att jemte vesttornet äfven ofvanpå koret fanns uppfördt ett särskildt torn. Här i trakten finnes ännu en gammal kyrka, Hossmo, som jag haft tillfälle att bese, och som är märkvärdig därför, att hon saknar torn, men har ett utbygge, icke öfver koret, utan öfver sista quadraten af långhuset. Det är ej något högt torn, men det tyckes i alla fall vara en lemming af den gamla klöfsadelformen.

Det vore särdeles önskligt, om detta läns fornminnesförening ville söka i sin mån bidraga till kännedom om dess äldsta kyrkor genom att insamla planer och ritningar af dem. Småland är i afseende på kyrkobyggnadskonst mindre känt än en stor del af landet i öfrigt, och det vore därför intressant, om man från denna trakt erhöle större material för den nu föreliggande frågans besvarande*).

Landskamreraren SÖDERMARK: Till de gamla kyrkor på Öland, som blifvit nämnda, kunna läggas Resmo och Gräsgård.

*) Sedan ofvanstående yttrades, har tal. haft tillfälle att bese de afteckningar och planer, som prosten N. I. Löfgren i Högby, delvis för mer än ett halft sekel sedan, utfört öfver många gamla kyrkor i Kalmar län och på Öland, och vill härmed uttala den lifligaste önskan, att dessa någon gång måtte offentliggöras utöfver hvad som skett i Ahlqvists bekanta arbete om Öland.

På smäländska sidan hafva vi utom Hagby, Vøxtorp och Hossmo äfven Dörby, helt nära Kalmar. Denna kyrka förtjenar stor uppmärksamhet. För några år sedan var jag der och gick upp på vinden, hvilket icke var så särdeles lätt, men jag fann snart, att det lönade mödan väl, ty det visade sig, att hela öfre våningen, som är ganska hög, flera fot öfver takpanelen, består af väggar, hvilka äro afbrutna af ljusöppningar. Traditionen förmäler, att dessa skulle hafva utgjort skottgluggar, och man anser kyrkan ursprungligen hafva varit fästning. Detta är dock utan tvifvel alldeles oriktigt.

Hvad angår det af den siste talaren omförmälda förhållande med kyrkorna på Öland, kan ingen lifligare än jag instämma i detta beklagande. Den modernisering, som egde rum under den Härlemanska tiden, kan man knappast beteckna med mildare namn än vandalisn. Den sista klöfsadelformiga kyrkan på Öland var Runstens, och ännu talas om, huru underlig den var.

På eftermiddagen fortsattes förhandlingarna.

Amanuensen EICHHORN höll ett med stort intresse åhördt föredrag *Om Kalmar slott under 1500-talet i konsthistoriskt hänseende*. En bearbetning af detta föredrag är särskildt tryckt här nedan sid. 218 och följ.

Derefter redogjorde kandidat FÜRST för de forskningsresor, han under 1879 och 1880 årens somrar företagit i Bleking, under hvilka han bland annat upptäckt en förut okänd hällristning i Torrums socken och tagit en noggrann afbildning af en runsten, liggande kullfallen på norra udden af Sturkö.

Inskriften å den sistnämnda stenen — en af de mycket få med yngre runor, som f. n. äro kända från Bleking, — förklarades af professor STEPHENS betydligt: "Skeppare (skeppshöfdingen) Gudis reste sten".

Sjunde frågan:

Äro särskilda åtgärder nödvändiga för bevarande af våra runinskrifter?

blef på ordförandens förslag uppskjuten, emedan den, som framställt densamma, ej var närvarande vid mötet.

Mötets ordförande, landshöfding EDELSTAM förklarade nu öfverläggningarna afslutade och uttryckte mötets tack till dem, som lemnat bidrag till dessa öfverläggningar och som hållit föredrag, samt till utställarne af fornsaker.

Amanuensen EICHHORN yttrade derefter: Innan mötet afskiljes, är det mig å Fornminnesföreningens styrelses vägnar en kär pligt att uttala ett tacksamhetens ord till den ordförande, som på ett så utmärkt sätt ledt förhandlingarna, till det samhälle, der vi samlats och som beredt oss så angenäma stunder, till de myndigheter och enskilde, som godhetsfullt upplåtit lokal för detta sammanträde, i första rummet ståthållaren å Kalmar slott, herr landshöfding Edelstam, och icke minst till de män, hvilka haft den egentliga omsorgen om mötets anordnande, hrr Gethe, Melander, Engström, Blomberg, Sundberg och Horn. Å de främmande deltagarnes vägnar tager jag mig friheten uttala den lifligaste tacksamhet för det myckna vi under dessa dagar fått se och höra, samt för de angenäma bekantskaper vi knutit, och hvilka jag hoppas icke skola med mötet upphöra.

Sedan mötets förhandlingar härmed voro afslutade, inbjödos samtliga de närvarande af landshöfdingen att från slottsvallen utanför hans enskilda våning taga utsigten i betraktande. Njutande af den herrliga utsigt öfver sundet och Öland, som härifrån erbjuder sig, och under intagande af förfriskningar tillbragte ett stort antal af mötets deltagare den vackra aftonen.

Onsdagen den 25 augusti kl. 7 på morgonen företogs en utfärd till Öland. Från landningsplatsen, Röhälla, åkte man — förbi Högsrums kyrka och de under namn af "Odins flisor" kända, resta kalkstenshällarna — till Ismantorps borg, ett af Sveriges märkligaste fornminnen. På den vida plats, som omslutes af den ganska väl bevarade ringmuren, ser man nämligen ännu grundmurarne till boningshusen*). Sedan man tagit borgen i närmare ögonsigte, besteg doktor Montelius en liten kulle och redogjorde i ett kort föredrag för borgens betydelse samt uppmnade till en noggrann vård om densamma.

*) Se *Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar*, 1:a delen, sid. 323, der äfven plan af borgen meddelas.

Vid Abbantorp intogs en från Kalmar medförd middag. På en vacker skogsäng tillbragte man sedan ungefär en timme under afskedsskålar och tal. En del af deltagarne återvände öfver Röhälla till Kalmar, under det att de andre färdades vidare till Borgholm, från hvars storartade slottsruin de njöto af en herrlig solnedgång, hvarefter amanuensen Eichhorn i ett kort, men sakrikt föredrag lemnade en öfersigt af slottets byggnads-historia. Några af mötets medlemmar fortsatte sedan med Gotlandsbåten vägen till sina hem; de öfrige återvände med en särskildt förhyrd ångbåt till Kalmar.

Kalmar slotts konsthistoria under renässansen.

Kort öfversigt.

(Efter ett föredrag vid Svenska Fornminnesföreningens allmänna möte i Kalmar den 24 augusti 1880.)

Af

C. Eichhorn.

Det är onekligen en efter skandinaviska förhållanden klassisk mark, på hvilken man trampar, när man beträder Kalmar slott. Dess historia går tillbaka i tiden mer än 600 år, och det har i vårt lands häfder under långa tider intagit ett rum bland de främsta. Det vore under sådana förhållanden omöjligt att inom ett knapt utrymme afhandla vare sig slottets politiska historia i dess helhet eller någon viss del deraf, och detta vore dessutom en öfverloppsgerning, då vår litteratur redan eger Sylvanders omfattande och mångsidiga arbete i detta ämne. För vår del hafva vi endast velat lemna ett anspråkslöst bidrag till historien om slottets öden i en annan, måhända för flertalet mindre känd riktning, nämligen den konsthistoriska, en hastig öfverblick af dess tillblifvande såsom slott under ett visst skede af 1500-talet eller, för att använda en konstterm, renässansen. Man står här på fast mark, emedan lyckligtvis alla urkunder för kännedomen om denna del af slottets historia äro bevarade i original, och man således icke behöfver hjälpa sig fram med gissningar. Jemföras dessa handlingar med de källor, som i öfrigt finnas för kännedomen af vår renässanskonst och i synnerhet med de kvarlevor dem tiden och människohänder skonat, så framstår denna del af slottets historia i ett ljus, så fullt och klart, att man knapt behöfver önska sig ett bättre. Naturligtvis har Sylvanders ofvan nämnda arbete äfven varit

förf. till mycket gagn; mången vigtig vink, mången förträfflig sammanställning har han der funnit och brukat. I allt väsentligt grundar sig dock följande framställning i främsta rummet på Kalmar slots räkenskaper och andra dylika från 1500-talet i k. kammararkivet förvarade handlingar, samt vidare på de af V. G. Granlund nr riksregistraturet utgifna kungabrefven i byggnadsärenden under Johan III:s tid.

Enligt sannolikt antagande är Kalmar slott grundlagdt omkring år 1200, troligen något af de senare åren af 1100-talet. Man eger ännu en handling, deri Magnus Benedicti, östgöta lagman, skrifver sig höfding på Kalmar (prefectus Kalmarnensis) omkring år 1200, och man kan vidare af slottets eget utseende döma, att det verkligen till sina första grunddrag tillkommit vid denna tid. När vi säga *slottet*, menas här sjelfva den nuvarande slottsbyggnaden, utan afseende på de omkringliggande vallarne o. s. v. Såsom en hvar vet, bildar slottet (se planen, fig. 1) en temligen oregelbunden fyrkant med fyra runda torn och deremellan murar, som ursprungligen varit vallar eller försvarsmurar (strykvärn). På de båda mot landet vettande sidorna, såsom de farligaste punkterna, finnes dessutom midt på hvarje sida ett större försvarsverk, af hvilka det ena kallas Vattentornet (5) och det andra Rödkullatornet (12). Nu är förhållandet, att samtliga dessa verk vid närmare granskning visa sig härröra från den tid, då en dylik plan för borgars anläggning var gängse i Norden, eller den då man med bäge kunde nå ungefär så långt som från torn till torn. Det var nämligen en regel, som redan de gamle kände att, när man anlade en borg, skulle det icke vara längre afstånd från de egentliga fasta punkterna (tornen), än att hela den mellan dem liggande mursträkan kunde bestrykas med bäge. Som bagens inrättning småningom fullkomnades, och man känner dennas utseende ända från 1200-talet, kan man på grund af afståndet mellan tornen nägorunda beräkna byggnadens ålder; och det visar sig då, att på 1200-talet bågen nådde ungefär så långt, som afståndet är mellan de fyra tornen, när man mäter det efter mellanliggande mursträckor. Man behöfver för öfrigt endast betrakta utseendet af Vattentornet, detta det ursprungliga slottets största och vigtigaste verk, för att finna, att det utgjort en kärna i försvaret, en sådan punkt, dit besättningen, i hän-

delse det öfriga af borgen intogs, kunde draga sig tillbaka för att våga ett sista försvar. Det är därför, som detta torn har en brunn; ty det var naturligtvis nödvändigt att ega tillgång på vatten, om man ville försöka ett försvar, som skulle draga ut på tiden. Det mest afgörande beviset för att verkligen så förhåller sig, som nu omtalats, ligger i det af Sylvander påvisade förhållandet, att samtliga hörn- och midttorn samt muren hafva gemensam grundval och till 14 alnars höjd i hvarandra murade förtagningar, samt i öfrigt äro uppförda af samma material och på enahanda sätt, hvaremot högre upp gemensamheten hos de olika delarne upphör.

Det äldsta slottet bestod således af dessa torn och murar, och sedermera hafva så småningom tillkommit smärre låga byggnader innanför ringmuren, sannolikt med en del af denna till ytterväggar; men vid år 1337 blef slottet föremål för en stor ombyggnad. Man har i behåll ett kungligt bref af Magnus Eriksson, som ålägger vissa gärder för detta ändamål. Vid en närmare undersökning af den norra flygeln visar sig ock af många omständigheter, att den är särdeles gammal: arten af ombyggnaden bestod för öfrigt deri, att de särskilda tid efter annan uppförda husen (stugorna) innanför ringmuren samman-slötos till större flyglar och höjdes, äfvensom murar och torn sannolikt ökades och stärktes. Efter 1337 och följande år, då denna förbyggnad företogs och åtskilliga andra förändringar gjordes, känner man icke mera om byggnadens historia; med all sannolikhet kan man af flere omständigheter sluta till, att något vidare ej gjordes vid slottet under de båda följande århundradena. För öfrigt är det för vårt ämne af vigt att nu i förbigående nämna, det befästningarna omkring slottet icke här-röra från medeltiden. Dessa vallar och de runda hörntornen (postejerna) äro tillkomna först senare till försvar för sjelfva slottet, som deremot under medeltiden var sitt eget försvar. Då vi icke vidare komma att sysselsätta oss med dessa befästningars historia, må här anmärkas, att de nteslutande tillhöra renässansen, och att man arbetade på dem länge och med otroligt dryga kostnader. Gustaf I ville göra slottet till ett starkt bålverk, rikets viktigaste gränsfästning mot Danmark, och med sin vanliga kraftfullhet företog han därför dess befästande. Den mot vester belägna postej (bastionen), det äldsta af dessa

nya verk, började uppföras 1551, och nästan samtidigt (1553) påbegyntes det norra vallhufvudet, ehuru arbetet på det samma tyckes hafva afstannat och icke blifvit återupptaget förr än 1581; dess fullbordan infaller 1592. Detta är det kostsammaste och märkvärdigaste af alla fästningsverken. Vidare hafva vi de båda andra postejerna, den östra och den södra, hvilka äro

Fig. 1. Plan af Kalmar slott, öfre våningen.

af yngre datum och uppförda under Carl IX (1601—04) för att gifva fästningen dess tillbörliga afslutning. Under hela denna tid hade man också uppfört delar af sjelfva vällen med dess tillbehör, gångar och försvarsverk af alla slag. Omkring 1604 var den yttre befästningen fullbordad. Den gjorde, såsom bekant, icke så synnerligt gagn, ty 1611 öfverlemnades slottet genom förräderi i danskarnes händer. År 1613 återkom det i Sve-

riges våld och började sedan att småningom förfalla för att aldrig ånyo komma sig upp igen. Dess betydelse såsom fästning berodde på dess läge såsom en viktig försvarspunkt mot Danmark; och sedan Sverige med sig införlifvat de danska landskapen och dermed afrundat sina gränser efter halföns naturliga förhållanden, upphörde denna betydelse af sig sjelf. Inemot 1670 var Kalmar slott såsom fästning i det närmaste slopadt, och sedan dess har man icke satt i fråga att förstärka det eller att ens i något så när dugligt skick underhålla det i denna egenskap.

Hvad vi i denna korta öfversigt egentligen skulle sysselsätta oss med, var slottets byggnadshistoria under renässansen och de med denna sammanhängande konstnärliga inredningarna och utsmyckningarna. Denna historia delar sig helt naturligt i tre skeden, af hvilka man kan kalla det första kung Göstas, hvilket varade från omkring 1536 till 1555, då konungen redan började åldras och personligen mindre tog del i denna angelägenhet. Sedermera komma vi till Erik XIV:s skede, hvilket vidtager från 1555, då slottet af hans far öfverlemnades som län åt honom, för att gifva honom ett passande underhåll och öfva honom i den svåra konsten att förvalta en större landsdel. Denna tiderymd sträcker sig till 1568, då Johan III:s tidskifte vidtager till 1592. Efter Johan III upphörde, strängt taget, all betydligare byggnadsverksamhet här. Men då emellertid denna oafbrutet fortgick under de nu nämnda sextio åren, då framstående krafter härvid voro verksamma, och en del af deras arbeten ännu, fast i mycket stympadt skick, bevarats åt vår tid, så utgör Kalmar slott den måhända bästa källa vi ännu ega för kunskapen om, hvad vår renässanskonst förmådde åstadkomma.

Det första tidsskedet har få och icke fullt sammanhängande underrättelser att meddela oss i vårt ämne; men man kan dock af åtskilliga sannolikhetsskäl och med stöd af befintliga lemningar göra sig en ungefärlig reda för dess verksamhet. Denna tid kan icke uppvisa några lysande konstnärsnamn; sådant är för öfrigt fallet äfven vid andra af kung Göstas byggnader, med hvilka nyttan i främsta rummet afsågs. Räkenskaperna, som äro i behåll sedan 1540, visa, att någon egentligen ledande konstnär för byggandet här icke fanns under denna tid. Gustaf I förordnade visserligen Henrick van Kölen 1535 att börja uppföra en jordvall utanför gamla ringmuren; men denne var sannolikt

föga erfaren, efter konningens fogde, Jöns Nilsson, skrifver och begär en "vallmästare" för arbetet. Konungen svarar (april 1536), att fogden skall hålla sig till Henrick, "eftersom han hafver utgifvit sig för en byggmästare". Längre lär han ej heller kvarstannat; ty 1540 är han ej upptagen i räkenskaperna, och något år senare finna vi honom anställd å Gripsholm. I stället nämnes sagda år en Fredrik byggmästare, en person som både förut och efteråt förekommer omtalad vid Stockholms slott och redan 1531 såsom Friedrich Musdorfer blifvit utnämnd till öfverste byggmästare. Måhända var han blott nedskickad för att gifva nödiga anvisningar till byggnadsarbetets fortgång. För öfrigt är det endast vanlige handtverkare och underordnade personer, som omtalas i räkenskaperna. Hvad som åtgjordes vid slottet under Gustaf I:s tid, var egentligen rent byggande. Dit hör i första rummet ombyggnaden af den norra eller s. k. kungsflygeln, hvilken af ålder gäلت såsom konungens bostad. Der uppmurades "konungsmaket" (10), hvars tak pålades redan 1542, och som från 1541 inreddes, en inredning hvilken icke mer finnes i behåll. Vidare byggdes på Rödkullatornet (14) två gemak, hvardera med fem fönster, af hvilka gemak det ena nu bildar genomgång. Sedermera hafva vi att märka "nya salen" (13), som nu kallas drottningssalen, och hvilken börjades 1541. Den sal, som sedermera fick namnet "rutsalen" (11), omtalas också ganska tidigt. Vidare "grå salen" (9), som då var delad i två rum, och som först sedermera fått sitt namn, samt slutligen "frökenrummen" (14—17), de små rum, som ligga på norra sidan, och hvilka tillkommit på det sätt, att man uppdragit en mur utanför den gamla borgmuren, hvilken sålunda blifvit mellanvägg. Hela denna våning var den gamla konungabostaden, och dess iståndsättande fortgick under hela detta tidskifte, ehuru man svårigen kan uppvisa några egentliga spår af denna verksamhet i konstnärlig mening. Inredningarna hafva sedermera förnyats, och äfven hvad murarne beträffar äro åtskilliga förändringar vidtagna; dessutom äro räkenskapernas uppgifter temligen knapphändiga och ej alltid lätta att rätt förstå. Sedermera började man uppföra vestra flygeln. Der omtalas redan från 1549 det "nya konungsmaket" (7). Dess uppmurning börjades sagda år och fortgick under de följande. Slutligen hafva vi att märka den stora salen på andra sidan om för-

stugan, den oriktigt kallade unionssalen (2); denna omtalas första gången 1555. Om inredningen af dessa gemak kan man, som sagdt, icke yttra sig, då af densamma icke finnas några spår i behåll. Slottets gamla inventarier visa, att kung Gustaf från 1540-talet allt mer började skaffa förråd af lös egendom äfven på detta, liksom på sina öfriga slott. Han grundade sin "fatabur" med en del messkläder, som han tagit från kyrkorna; men 1555 fanns rodan en rikt försedd och väl ordnad sådan, som stod under särskild förvaltning. Just till följd af kung Gustafs stora ordningssinne och förmåga att göra detta gällande äfven hos sina underlydande kan man ännu i dag på det noggrannaste följa vissa af hans slotts historia, der tiden skonat handlingarna: man har räkenskaper år från år och redogörelser för byggnadsverksamheten, särskildt för fästningsbyggnader och särskildt för sjelfva slottens uppförande. Emellertid hafva spårren af den då rådande byggnadsverksamheten temligen igen-sopats, synnerligen som den i konstnärligt hänseende väl på det hela var föga framstående.

Vi komma nu till det skede, som vi kallat Erik XIV:s, emedan denne bildar den egentliga medelpunkten i den verksamhet, som vidtager i byggnads- och inredningsarbetet från 1555. Det vore dock orättvist att härvid glömma den närmaste ledaren af det hela, den förste konstnär af mera framstående betydelse, hvilken visar sig i slottets konsthistoria. Jacob Richter von Fryburg, "snidker" i Stockholm, antogs till byggmästare i kung Gustafs tjänst 1 nov. 1540, men var då verksam vid Stockholms slott, der han 1549—53 var den öfverste byggnadsledaren. Sist nämnda år omtalas, att han "nu aff K. M. förskickt bleff til Calmarne", sannolikt med anledning af det besök konungen och hans hof sedan gjorde å slottet längre fram på året. Emellertid synes han först 1555 hafva med större allvar egnat sig åt sjelfva slottsbyggnaden; från år 1556 förekommer för hvart år ett löningsregister i räkenskaperna, och här intager "mäster Jacob byggemäster" främsta rummet. Anledningen till ett omordnaude af slottet låg, som vi ofvan nämnt, i Gustafs beslut att gifva hertig Erik slottet i län och hans önskan, att denne skulle få en boning, värdig hans kunglige fader och hans egen fina bildning. Med år 1558 träder ock en ny personlighet oss till mötes, som blir af det största inflytande på ny-

gestaltningen af slottet; det är den tjungufemåriga hertig Erik, rikt begåfvad, vaeker, älskvärd och konstbeskyddare i lika hög grad som någon af den europeiska renässansens furstar. Nu (hösten 1558) affärdas mäster Jacob till Tyskland för att inskaffa skicklige konstnärer och handverkare, och efter hans återkomst vidtager, under tillsyn af hertigen, ett grundligt förnyande af dekorering och ett planmessigare orduande af hela det gamla slottet; tillika samlar Erik kring sig ett helt hof, af en prakt och en mångsidighet, till hvilka man förr ej sett maken i Sverige. Med största ifver fortsattes sålunda arbetena intill midten af 1560-talet, då de mestadels voro fullbordade efter den plan, som under Eriks vistelse synes uppgjorts. Sedan var det slottets befästade som af naturliga skäl tilldrog sig största intresset och var af mesta vikt; det pågick ock både under Eriks och början af Johans tid. Att Richters duglighet i hvarjehanda värf var pröfvad, finner man bland annat deraf, att han 1567 fick befallning att utse plats för läglig hamn i Bleking, der en stad och fästning kunde byggas, samt att han af kung Johan ämnades till anförare för ett härtåg i samma landskap vintern 1570, fastän detsamma, på föreställning af ståthållarne, ej kom till utförande. I början af våren 1571 afled Richter, och med honom slöts det andra skedet af slottets byggnadshistoria under förevarande tid, en historia till hvars enskildheter vi snart komma.

Närmast Richter står, i afseende på konstnärlig betydning, den holländske målaren Dominicus Ver Wilt, som på hösten 1556 inkom i riket, 1558 följde med hertig Erik till Kalmar och vistades der till slutet af 1560. Hans öden i öfrigt tillhöra ej denna korta öfversigt; men vi kunna ej underlåta att nämna, att han säkerligen genom utkast till rundekorationer och inredningar var verksam på Kalmar slott, kanske lika mycket som i egenskap af konstmålare. Hvad man med visshet känner är, att han teeknade mönster ("patrouer") för de flamska väfnader, hvilka förfärdigades af den koloni "gullväfvare", Erik som hertig kallade till Kalmar, och hvilken efter midten af 1560-talet flyttade till Stockholm samt, i förening med en förut der befintlig, fortfor att under skiftande öden arbeta för de kungliga slotten intill slutet af samma århundrade. Slottsräkenskaperna för Kalmar tala ända från 1559 om "gullväfvarstufvan i

mäster Jörens gård"; till antalet nämnas fem stycken mästare, utom "gnllväfvaredrängar". Att här förfärdigades flamska väggbonader (haute-lisse-väfnader, orätt s. k. gobelins), derpå har man just i våra dagar fått ett ojäfvigt bevis i den tapet, som framställer kung Sveno, och hvilken var en af prydnaderna vid 1880 års textiltställning i Stoekholm (afbildad i Ny Ill. Tidn. s. å. nr 42). Redan af tapeten sjelf kunde man se, att den härrörde från Erik XIV:s tid; den är nämligen prydd bland annat med svenska riksvapnet, sådant det afbildades på hans tid. Men full bekräftelse på denna väfnads inhemska ursprung

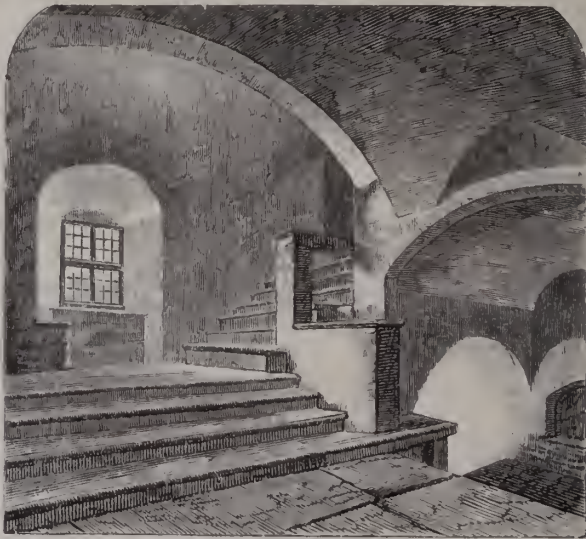

Fig. 2. Vindelstenen, utanför Vattubornet.

ger först en med Ver Wilt uppgjord räkning för hans arbete från påsken 1563 till slutet af jan. 1564, der första posten lyder: "Sveno patrone — 39 alnar" (12 mark för alnen), hvaraf synes att Ver Wilt gjorde de teekningar, efter hvilka denna (och andra) tapetföljder utfördes. Vi hafva ansett denna episod nog intressant för att här något närmare belysas.

Vidare träffa vi under detta skede en del utmärkte konstsniekare, en Mareus Walfrum, Urban Schultz m. fl., den förträfflige Roland Mackle, som länge utförde konstnärliga stensniderier för slottet, målaren Pieter Gosseler (troligen rättast

van Gestel), för att nu blott nämna de mest framstående af de talrike konstnärer och mästare, hvilka inkommo eller kallades till Kalmar genom hertig Erik och sedan längre eller kortare tid forforo att der verka. Vi blifva i det följande i tillfälle att närmare lära känna, hvad de här arbetat.

Fig. 3. Portalen åt borggården vid porthvulfret.

Se vi nu till hvad som i afseende på slottet vidgjordes under denna tidrymd, så märka vi först och främst i byggnadsväg "vindelstenen" utanför Vattutornet (1, 4, 6), en konstruktion som var ytterst nödvändig för hela vestra flygelns arkitektoniska enhet och sammanhang, då man nämligen förut icke hade ingång till nuvarande gyllne salen, annat än på en annan obetydlig väg, och denna samt gröna salen (2) för öfrigt lågo åtskilda från hvarandra. Vindelstenen (fig. 2) började uppmuras 1555 och

blef färdig vid 1557 samt utfördes sålunda helt och hållet af Jaeob Riehter, naturligtvis med biträde af en mängd handverkare. Det är ett mycket egendomligt förhållande, att till denna vindelsten åtgingo bland annat (enligt 1557 års räkenskap) 122 stycken "liksten", hvilket helt enkelt måste betyda grafstenar. Ännu finnas spår af dessa; de voro troligen tagna från den gamla klosterkyrkan. I porten synas tydliga fragment af en sådan sten, och äfven i de andra vindelstenarne i slottet lära lemningar af sådana finnas. Vidare uppfördes södra flygelns nedre del, ny från grunden, möjligen med användande af någon äldre låg byggnad för en del af undervåningen. Det är densamma, der kyrkan nu utgör öfvervåningen. Denna flygel börjades 1555, och arbetet med den pågick till 1569, hvilket synes deraf, att de båda portalerna bära årtalen 1568 och 1569. Slutligen hafva vi att märka östra flygeln, som också uppfördes ungefär vid samma tid. Afven den hade möjligen någon lägre byggnad till grundval. I afseende på rent dekorativa yttre delar, tillkommo de tre större portalerna, de båda nyss nämnde i "nya byggningen" och den inre portalen vid porthvalfvet (fig. 3), samtliga enligt räkning förfärdigade af Roland Maekle (Roland stenhuggare).

Af inre dekorationer finnes, nyligen dyrbart återställd, i behåll den i gamla konungsmaket (fig. 4). Den börjades 1560 och fortgick till 1564, enligt årtal anbragta i taket (1562) och under inläggningen, som föreställer Kalmar slott (afbildad hos Sylvander). Detta arbete utfördes af en tysk sniekarekoloni under ledning af Mareus Wulfrum och en hans lärjunge Urban Schultz. Det är sannolikt desse båda, biträdda af Ver Wilt, som uppgjort ritningen till denna dekorerings, hvilken i hela norra Europa söker sin like i prakt, icke i glödande färgprakt, men i säker prydlighet, smakfull teekning och godt utförande, och om hvilken inga afbildningar utan färg (andra i Gaimards "Voyage en Scandinavie", atlas, och i "Sveriges historia", 3) kunna skänka någon fullt klar föreställning. Hvad den målade dekorationen beträffar, är den säkert ordnad af Dominicus Ver Wilt. Dess väggbilder, en framställning af jaktscener, förete den egendomligheten att de ej äro utförda direkt på murytan, utan först modellerade i stuek och sedermera målade. Redan under Johan III företogs en restauration af denna målning, och ytterligare har densamma, liksom färgläggningen i taket, i våra

Fig. 4. Ganda kungsmaket.

dagar förnyats, hvarigenom dess ursprungliga jemhet och fyllighet måhända något lidit och gifvit vika för en bjärthet, som ej fullt stämmer öfverens med de allvarliga och fint hållna panelningarna eller med hela rummets förnäma karakter. Emellertid kunna vi, trots dessa små brister, ej undgå att ytterligare fästa uppmärksamheten på att detta gamla konungsmak, som i ädelt arbete står ensamt i Sverige, är ett af de skönaste och stilrenaste verk, som hela renässansen i Norden kan förete. Der råder i dessa sirligt inlagda ornament med deras rikt vexlande former en sådan utomordentlig smak och ädelhet i färgval och teekning, att de ovilkorligen hos åskådaren väcka lifligt intresse och beundran, hvartill i ej ringa mån den lyckliga, om ock delvis något moderniserade, återställelsen väsendtligt bidrager. Det hela är visserligen ett verk af tyska konstnärer, men som säkert kan anses, att hertig Eriks smak äfven fått göra sig gällande; man vill till och med veta, att riksvapnet på dörren till detta gemak skulle vara egenhändigt inlagdt af Erik. På dörren står "Ericus XIV", men denna inskrift kan naturligtvis icke vara utförd under hans vistelse på slottet, helst gemaket först blef fullt färdigt 1564. Den, som emellertid omtalar att Erik skulle sjelf utfört vapnet, är hans historieskrifvare, Erik Göransson Tegel, son till Göran Persson, som dessa år vistades hos hertigen på Kalmar; och det är sålunda en hemulsman, hvars utsaga ej är att utan vidare förkasta. "Hertigen", så falla hans ord, "var mächta konstrijk på kopparstijkning och inlagt arbete, såsom — — panel och dörrar på Calmare slott inlagda med hans vapen utvijsa".

Vidare märkes, i afseende på inredning, drottningssalen i norra flygeln (13), hvars tak 1555 helt och hållet målades af Lasse målare, men af hvilken dekoration ingenting finnes i behåll; och slutligen ombildades äfven flere af de andra rummen för större bekvämlighet, men ej heller af denna inredning finnes något spår kvar. Mot slutet af Eriks tid utfördes, som vi förnt anmärkt, egentligen endast befästringsarbeten under Jacob Richters ledning; det var en ny bekräftelse på den redan af de gamle kända lagen, att vapenbullret förstummar sänggudinnornas röst och fäller mejsel och palett ur konstnärshanden, en sorglig sanning, om hvilken särskildt den svenska konstens historia ofta nog skänker oss påminnelser. Richter lyckades

emellertid bibehålla sig i gunst äfven hos konung Johan, som vid underrättelsen om hans död, då redan andra, lugnare förhållanden begynt inträda, förklarade att han erfor den "fasthögärne". Hvad angår den tyska sniekarkolonien är alldeles visst, att någon del af densamma stannade på slottet, men också att flertalet flyttades till Upsala. Der uppdyker t. ex. 1565 Urban Schultz, som sedermera omtalas många år såsom sniekare vid dervarande slots inredning.

Efter denna kortfattade öfverblick, vid hvilken vi naturligtvis endast kunnat omtala det viktigaste af hvad urkunderna gifva vid handen, komma vi till det tredje och förnämsta skedet af slotsbyggnaden, nämligen Johan III:s, som omfattar tiden från 1569 eller rättare 1571, epoken för Richters död, till Johan III:s. Den personlighet, som härunder ställer sig i förgrunden i fråga om gestaltandet af slottets yttre och inre, är Johan sjelf. Han är utan tvifvel den ifrigaste byggherre, som sutit på Sveriges tron. Han ingrep både personligen och genom bref i de många och dyrbara arbeten, som under hans tid utfördes; han dref ständigt på sina byggmästare genom påminnelser, böner och hotelser; han inskaffade nya konstnärer, gjorde sjelf upp ritningar och var, med ett ord, en högst intresserad, men tillika mycket fordrande och orolig konstvän, som egde lika mycken smak som lust att befatta sig med alla hithörande angelägenheter. Hans i senare tid utgifna bref, rörande byggnads- och befästningsföretagen under hans tid, lemna fullgiltiga bevis för denna karakteristik, likasom de i alla enskildheter utfylla bilden. Johan vistades sjelf på slottet från sommaren 1571 till samma tid 1572, ifrigt sysselsatt med planer för dess förskönande och starkare befästande. Det var med anledning af Jacob Richters nyss förut timade frånfälle som Johan kom dit, och hans långa vistelse här blef ödesdiger för slottet. Hans beslut att fullfölja befästningarna och göra slottet till en praktfull konungabostad af högsta rang stadfästes, då han tog i betraktande dess afskilda belägenhet, dess vikt för landet som fästning, de ypperliga jagtmarker som funnos rundt om samt på Öland; och han skred snart nog till dess verkställande, genom att från Mecklenburg inkalla den skicklige byggkonstnären, Johan Baptista Pahr, som inkom på våren 1572 och genast fick fullmakt såsom öfverbyggmästare på Kal-

mar och Borgholm (9 maj 1572) med högst vidsträckt myndighet. Enligt hvad Sylvander (1, 81—84) utförligt sökt visa, skulle han, som inkallats hufvudsakligen för fästningsbyggandet, hafva missbrukat konungens förtroende, uppburit stora summor utan att fylllest redovisa dem, och derpå, för att undvika allt ansvar, på våren 1574 hemligen begifvit sig ur riket. Denna bevisning, stödd som den är på en vidlyftig och sakrik utredning efter räkenskaperna och kungabrefven, föreföll oss länge tillfredsställande; men så kom den egna, af Sylvander ej kända omständigheten i dagen, att Baptista Pahr (se Granlund, "Konung Johan III:s byggnads- och befästningsföretag", 2, 154) 1577 var anställd som byggmästare vid Elfsborgs befästning, hade fordran hos kronan samt först 1578 "drog ur landet". Nyckeln till gåtan, att en person, som hemligen afvikit för stora försnillningar, åter befinner sig i riket ett par år efteråt och uppbrär penningar, lyekades vi finna vid genomgåendet af Kalmar slotts räkenskaper, der ett svenskt sammandrag af Pahrs på tyska afgifna vidlyftiga byggnadsräkning för åren 1572—74 samt åtskilliga vid detsamma fogade upplysningar och förklaringar påträffades, hvilket allt i väsentlig mån ändrar Sylvanders uppgifter. Vi vilja ej här i enskildheter fullfölja frågan, utan nämner blott, att Baptista Pahr var återkommen senast i mars 1575, att han vid den då uppgjorda slutliqviden befanns hafva en af konungen själf erkänd *fordran* på tillsammans 511½ daler och därför då erhöll en afbetalning å detta belopp. Skälet till Pahrs hastiga afresa var fruktan för konungens missnöje med hans klena arbete, såsom tydligen framgår af Johans bref 22 maj 1574. Hans verksamhet var för öfrigt af föga betydighet för Kalmar slotts fortsättande, och vi hafva blott af aktning för den rättvisa, historien alltid måste skipa, uppehållit oss vid hans person. De viktigaste spåren af denna verksamhet efterlemnade han å Borgholm, men i synnerhet genom inskaffandet af sina båda bröder och det "ämbetsfolk", som de hade i följe.

Bland de sålunda till Sverige inkomne intager tvifvelsutan Baptistas bröder, Dominicus Pahr, det främsta rummet. Han anlände i juni 1572, antogs till byggmästare å Borgholm genom beställningsbref af 7 juli s. å., förordnades i maj 1574 till biträde vid fortsättningen af Kalmar slotts befästningar och erhöll sluttligen formlig fullmakt som byggmästare vid båda slotten

28 febr. 1575. I denna egenskap fortfor han att vara verksam ända till sin död i slutet af 1602 eller början af 1603, och har sålunda i högst väsendtlig mån bidragit att gifva Kalmar slott den gestalt det ännu, trots århundraden, trots förstörelse och vandalism, eger. Han var en konstnär af hög rang inom sitt fack, hvarom hans ännu bibehållna arbeten vittna. Den vackra och smakfulla öfverbyggnaden öfver slottsbrunnen (fig. 5), som börjades 1571, men egentligen utfördes senare och fullbordades 1581, är ett af bevisen på denna hans begåfning och hans medarbetares skicklighet, samt ett arbete som tilldragit sig uppmärksamhet och erkännande till och med af en så skarpsynt kännare som Lübke (se hans "Geschichte der Architektur", 5:e Auflage, 1875). Hvad som dock mest hedrar denne konstnär, är att han, med ledning af konung Johans anvisningar, lyekades att åt sjelfva slottet förläna enhet och reda. Det gälde att sammanlänka de spridda rummen, här höja ett golf, der sänka ett annat, gifva fönstren utåt samma storlek och form, vidare att alldeles förändra hela vattentaket, som förut öfver flyglarne var luttak, men nu förändrades till kroppåstak, medan äfven tornen fingo ny och förbättrad betäckning, och slutligen att ånyo inreda hela denna praktfulla konungaboning, vid hvilket företag han närmast öfvervakade de konstnärliga krafter, hvilka personligen utförde det. Såsom biträden hade han först och främst Roland Mackle, den tyske stenhuggaren, och vidare Marcus Wulfrum, hvilken under 1573—1579 var underbyggmästare vid slottet och sedermera, efter några års anställning vid Kronobergs slott, återkom 1584. Han var, såsom vi förut visat, till en början konstsnickare, blef sedan underbyggmästare och har troligen haft öfverinseendet öfver rummens träinredning. Denne åter hade under sig Olof Andersson, hvars höga lön antyder, att han varit en skicklig man. De tillkallade tillfälliga biträdena få vi något lära känna i det följande.

Hvad nu inredningen och dekoreringen under Johans tid vidkommer, hafva vi först att nämna rutsalen (11), som ligger innanför grå salen, och hvars inredning började 1571. Räkenskaperna omtala, att "ehn Tysk Löffsnider" fick betalning för "30 st. Capitell thil Nye salen och 2 Capitell på dören i Konungz Machedtt"; båda dessa arbeten finnas ännu kvar, de förra i den nämnda salen, de senare utanför gyllne salen. Mannen hette,

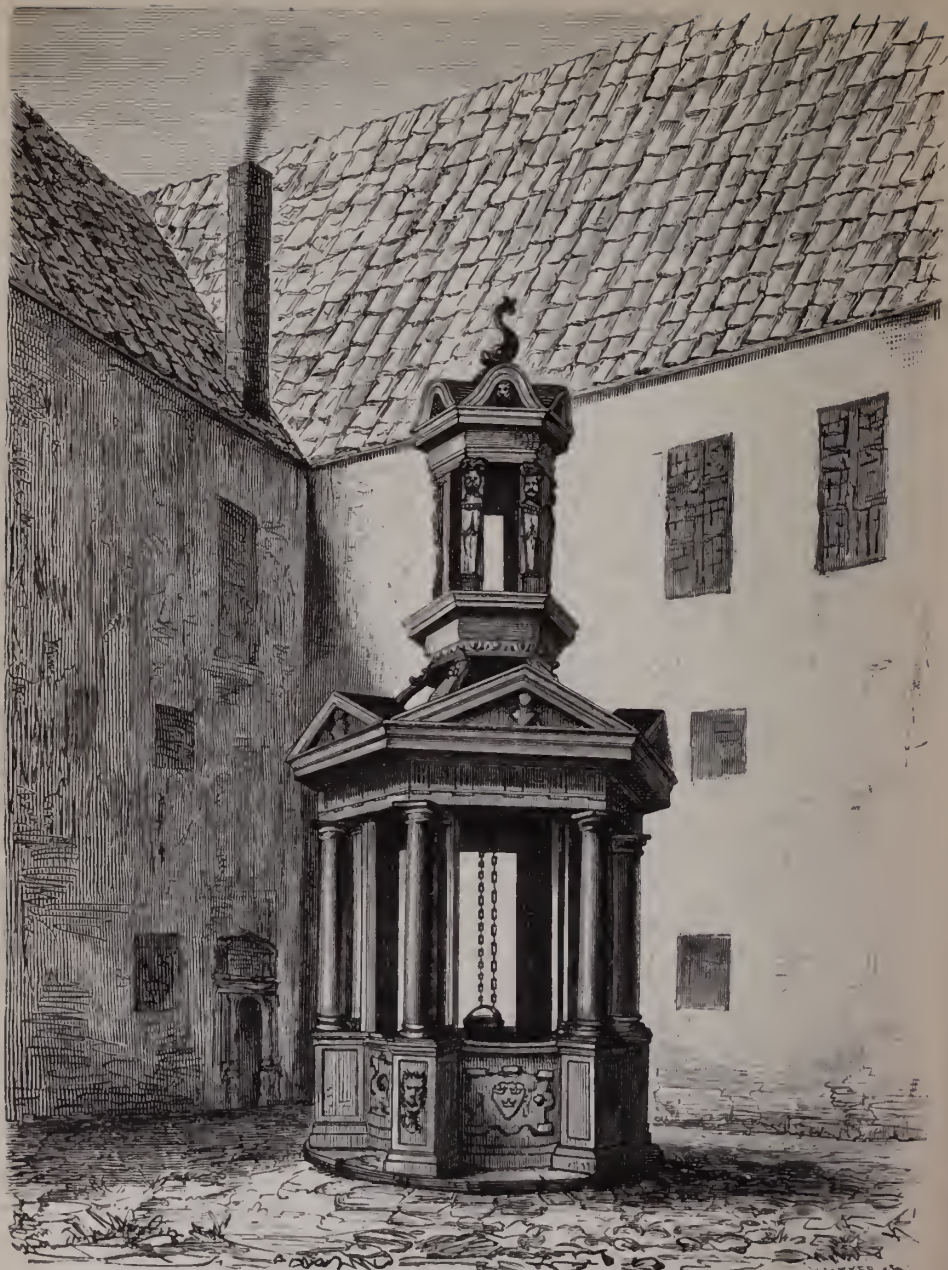

Fig. 5. Kalmar slotts brunshus.

som "mantalet" visar, "Tijdeman snidare", och han hade en Hans med sig. Antagligen är salens inlagda panelverk, praktfullt ännu i sitt förfall, från ungefär samma tid. Det var dess i månghörningar inlagda golf, som säges gifvit den sitt namn. Jemte gamla kungsmaket är nu denna sal den enda, der hela panelverket finnes, ehuru vandaliseradt, i behåll; och dess återställande skulle göra den till ett praktrum af måhända ännu större effekt än det mindre gemaket. Vidare hafva vi att märka gyllne salen (7), mötets samlingsrum, tidigare kallad (nya) konungsmaket. Den inreddes ånyo från 1575. Först utfördes taket 1575 och 1576 af en tysk löfsnidare, Michel von Bern, efter beting med Arvid Svan, då ståthållare, och Dominicus Pahr. Han har utfört skulpturarbetet, hvilket glänst i synnerlig prakt, då den rika färgprydnaden ännu var frisk. Detta arbete betalades med en summa af 3,900 mark eller 150 daler, ungefär motsvarande 15,000 kr. i vårt mynt, men jmförelsevis ännu mera den tiden. Det var sannerligen en solid prakt, som äfven vår renässans nedlade i dekorationer! Hvarje ruta är olik den andra; de arbetades i stycken och uppsattes 1576, men färgdekorationerna utfördes först åtta år senare. Huru detta rum eljest varit ordnad, derom lemna det sjelf ingen annan upplysning, än att lenningar af en väl målad fris skönjas närmast prakttaket. Säkerligen har denna "gyllne" sal utmärkt sig för andra målningar och präktigt panelverk; och färgskimrande flamska tapeter fylde nog rummet mellan detta och frisen.

I allmänhet intaga målningstrynader ett vida mer framstående rum vid slottets inredning under detta skede än under de föregående. Särdeles under det långvariga besök, konungen 1585 aflade å slottet, uppdrefs denna verksamhet på det högsta, helst han sjelf medförde konstnärer i facket från Stockholm. Sålunda vistades Arendt Lamprechts (Aren Måler) sagda år här i 34 veckor, under hvilken tid "målte han en sall nör på slotet som ähr medh Simsons historia". Det är utan fråga den väggmålning, af hvilken svaga spår ännu synas i grå salen. Baptista van Uther, Johans hofmålare, som man skulle kunna kalla honom, var också konungen följaktlig, utförde samtidigt åtskilliga stafflibilder, men deltog säkerligen ock i rumdekorationen; bland annat ommålades då "konung Eriks sal" (gamla kungsmaket), södra rundelen, der konungen "var sjelf inne", två salar,

ett förmak och en kammare med två dörrar, "der drottningen var sjelf inne" (d. v. s. drottningens våning i norra flygeln), m. m. Ett par andra målare af mindre bekanta namn, Marcus och Michel, jemväl medförda af Johan, "giorde engle ansichter, och måltte i Konungz Cammar" samt fingo därför betalt 1586.

Den sista länken i inredningens kedja bildas af slottskyrkan i södra flygeln. Konung Johan, som bekant, en på sitt vis from och för andaktsöfningar ifrande man, beslöt att på Kalmar slott, så väl som på de öfriga, inreda en särskild slottskyrka; dylika funnos nämligen äfven på Vadstena, Upsala och Stoekholms slott. Förut har sannolikt en sal under rutsalen begagnats till predikosal, enligt hvad af Sylvander (s. 240) anförda omständigheter synas gifva vid handen. Konungen och drottningen åhörde gudstjensten i stadskyrkan, emedan de hade särskilda "stolar" der, hvilka flere gånger omtalas. Arbetet med ändring och påbyggnad af södra flygeln börjades 1589, och 1592 var kyrkans (30) murning färdig, utförd af den i slottets annaler vid denna tid ofta omtalade mäster Bern (Biörn). Samtidigt ommurades södra vindelstenen, uppgången till kyrkan från borggården, och Kuretornet (3) fick ny hufva, resverke och en väldig spira, uppförd af en enkom efterskrifven tysk timmerman vid namn Hansmann. Af flere skäl att sluta, har målning och öfrig inredning skett under de följande åren, före 1598, ty efter denna tid finnes ingenting i handlingarna om kyrkan. Hon är den enda del af slottet, som stått oförändrad sedan denna tid och städse gjort tjänst för sitt ändamål. Hon begagnades för garnisonen, men ifrån 1804 för invånarne i gamla staden, hvilka sedan dess bildade egen församling, numera annex till Kalmar stads. Kyrkan är för öfrigt mycket enkelt inredd och icke särdeles märkvärdig. De båda kungsstolar, som finnas der, äro utförda under Gustaf Adolfs tid (1619) och de enda minnesmärken, som förvaras å Kalmar slott efter honom; en säng, som förr uppgifvits vara hans och visas i Fornminnesföreningens samling, är ett tydligt falsarium.

För öfrigt uppfördes under Johans tid byggnader, som numera äro försvunna, nämligen de så kallade lustvåningarna på vallen. De voro storartadt inredda lusthus, uppförda på tre sidor, med präktiga salar, som genom ännu befintliga, fordom täckta gångar förenades med slottet. Redogörelsen för deras

byggande och inredning upptager mycket rum i räkenskaperna, och man kan deraf sluta till deras betydighet. Men dessa hus lägo på de vid ett anfall mest blottställda punkterna, och man vet, att de redan vid slottets belägring 1611 voro försvunna.

Johans död bildar slutpunkten i den svenska högrenässansen. Under hans efterträdare Sigismund inträdde allt för oroliga politiska förhållanden, för att man skulle kunnat egna någon omsorg åt fortsättningen af en byggnad, som dessutom var i det närmaste färdig; och sedermera nedsjönk slottet så småningom från sin forna betydighet, först i följd af det förrädiska öfverlemmandet 1611 och den dermed förenade utplundringen, sedan på grund af sin minskade vigt som fästning. Emellertid kan man ännu ungefär föreställa sig, huru denna konungaboning tagit sig ut, att döma af de lemningar, som delvis finnas kvar. Man tänke sig dessa gemak, sirade med skönt arbetade paneler, bänkarne rindtomkring belagda med mångfärgade hyenden, borden böljda af praktfulla dukar, dyrbara flamska tapeter med lifliga scener hängda kring väggarnes öfre del, målade och snidade tak deröfvan, och framför allt i denna omgifning de balda gestalter, dem vår historia nämmer med vördnad eller beklagande, den väldige kung Gösta och hans glada, men enkla hus, Erik med sin fina bildning, sitt svärmeri för allt skönt och sin stolta känsla af att vara en mäktig faders son och arfving, och slutligen den orolige, men i flere fall storslagne konstentusiasten Johan III, sysslade med planer för slottets förskönande eller lustvandrande här på vallen vid sin nyss vunna unga gemåls sida, kringvärfd af ett efter den tidens förhållande lysande hof. Allt detta kan man tämligen lätt föreställa sig. Men hvad man aldrig skulle nu kunna tänka sig, det är den afgrund af förfall, i hvilken slottet en gång befunnits, och om hvilken uppgifter och sägner af det mest upprörande slag ännu äro gängse. Lyckligtvis har denna långa period sett sitt slut, och vi hafva inträdt i ett nytt, löftesrikt tidskifte, som låter oss hoppas, att detta stolta slott, hvilket onekligen tillhör Sveriges märkvärdigaste minnen, icke så snart skall jämnas med marken genom tidens eller människors åverkan. Det är visserligen sant, att ofantligt mycket återstår att göra, innan slottet kan anses vara i ett skick, värdigt dess

egna minnen och värdigt det folk, som eger denna skatt; men den återgång till ett bättre, som nitiske och för fosterländska minnen verksamme män inledt, ger oss grundadt hopp om, att en icke allt för aflägsen framtid skall medföra ytterligare förändringar och omgestaltningar i rätt riktning. Dertill fordras, att en klar insigt om slottets märklighet väckes hos hela folket och tager form i något, som förefaller mängen temligen prosaiskt, men dock utgör nervus rerum i alla dylika angelägenheter, nämligen ett något så när tillräckligt, årligt anslag till förnyandet af denna härliga borg. Det tillkommer icke oss att här yttra något om sättet, hvarpå denna återställelse bör gå för sig; men skall något göras, måste det ske i närmaste framtid. Vallarne, som visserligen icke tillhöra slottet sjelft, men oupplösligt sammanhänga med dess historia, måste åtminstone underhållas, så att de ej rasa, hvilket nu delvis lär kunna befaras. Vidare bör byggnaden förr eller senare förses med nytt vattentak, hvars form måste lämpas efter planen för en blifvande, tidsenlig restauration af hela slottet. Och sedan dessa nödvändiga åtgärder vidtagits, kommer först frågan huru man ytterligare bör gå till väga. Men hvad vi icke kunna dölja, och hvad vi tro att alla med oss lifligt känna, det är att svenska folket har en stor, länge åsamkad skuld att betala till detta slott, och att denna skuld måste betalas *snart*.

Fornlemningar i Vestbo och Östbo härad af Småland,

på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad undersökta år 1877

af

L. F. Palmgren.

Dannäs socken i Vestbo härad.

Ett litet stycke norr om Dannäs herregård och något sydväst om kyrkan, åt vester stötande till en stor mosse, Svartmosse kallad, hvilken utgjort en fortsättning af den $\frac{1}{8}$ mil härifrån liggande sjön Bolmen, samt vester om en liten mad, ligga 14 *grafhögar*, af hvilka 11 äro skadade genom grustägt i forna tider. Platsen kallas "Salig grufvan" och består till största delen af bergshällar, på hvilka grafhögarne ligga. Huru många högar, som funnits på det område, som tre på platsen varande stora grusgropar nu intaga, i hvilka gamla träd växa, och i hvilka ett par grafhögar höllo på att nedstörta, kan ej afgöras. De kvarvarande hade blifvit skonade från förödelse, emedan de underliggande klipporna hindrade vidare grustägt. Samtliga kvarvarande voro stenblandade jordhögar.

Högen 1. Skadad i toppen, omkrets 92 fot, ljungbeväxt, inneslöt en *kolbädd*, som började i sydöstra kanten, sträckte sig derefter inåt, följande högens västra del till en längd af 15 fot, var tunn och innehöll föga *ben*. Vid förbränningen hade alved blifvit använd. Alldeles i östra kanten anträffades en af rost hårdt angripen *sölja* af *jern*; ett rundt brakteatliknande *hängsmycke* af *brons*, af samma typ som fig. 8 å sid. 16 i fjerdet bandet af denna tidskrift (men något afvikande), samt 5 *perlor* af *glas*, af hvilka tre äro runda, en facetterad och en rund,

dubbel, gul. I högens vestra kant, der några kullerstenar lågo i gruset, funnos en liten rund *perla* af *glas*, silfverglänsande, och två *perlor* af *karneol*, faetterade. Midt i kolbädden, mellan ett par af hettan hårdt angripna större kullerstenar, hvilka lågo 4,5 fot från hvarandra, funnos följande saker, liggande tätt vid hvarandra i den ordning de nu uppräknas, från vester till öster räknadt: fyra dubbla *perlor*, en tredubbel och sju *perlor* af olika form, samt en liten, vriden *ring* af *silfvertråd*, stor som en liten öronring; vidare två *bronsperlor*, en krokformig *jernbit*, bitar af ett *treflikigt spänne* af *brons* med en ring af *jern* vid nålfästet, två *ovala dubbelskaliga spännbucklor* af *brons*, närmast lika fig. 551 i *Sv. forns.*, och 6 *perlor*, samt längst i öster en *flintbit* och en *träbit*. Perlorna äro af *glas*, de dubbla små, gula, de andra dels runda, släta eller refflade, dels ovala. I en af dubbelperlorerna fanns qvar ett litet stycke af tråden, på hvilken perlorerna varit trädde. Öferskällan till den ena spännbucklan saknas.

Högen 2. Låg, ljungbeväxt; 51 fot i omkrets. *Kolbädden*, belägen i nordvestra delen, betäckte en yta af 5 kvadratfot, inneslöt mycket kol och aska, men endast några fa *benskärfor*. I dess östra kant låg ett tunt *bryne* med hål, och 2 fot sydväst derom en berloekformig *perla* af porslinslikt ämne.

Högen 3. Lågt, jordblandadt *stenrör* af 105 fots omkrets. Detta betäckte 2 helt och hållet från hvarandra skilda *kol-* och *benbäddar*, belägna den ena i rörets mera vestliga och den andra i dess mera östliga del. De voro täckta af ett lager utaf större och mindre kullersten. Sjelfva bäddarne voro fria från sten, utom att några mindre knllerstenar här och der lågo på botten. Dessa hade troligen utgjort underlag för bålet, hvar till alved blifvit använd, och hvaraf obrända, kolade bitar ännu funnos qvar. Kolbädden i vestra delen sträckte sig 5 fot i norr och söder och var rik på ben. Här funnos några bitar af en *lerurna*, två *perlor* af *glas*, en *knif* af *jern* med hvass udd, samt en hoprostad *jernklump*. Denna klump innehåller 4 hoprostade *jernringar*. Dessutom bitar af en dubbelskalig, *oval spännbuckla* af *brons*, af ungefär samma typ som fig. 551 i *Sv. forns.*, två små *ringar* af *brons*, samt ett stycke af en liten

dylik *bronsring*, jemte 12 *perlor* af *glas*, dels runda och dels slipade i facetter, samt några *jernbitar*. — Den östra kolbädden var mycket tjock och rik på *ben* och inneslöt 6 *perlor* af *glas*, samt en bit af en *kam* af *ben*. Femton fot från dess östra ytterkant låg en större kullersten, under hvilken hittades en af elden mycket skadad, *oval*, dubbelskalig *spännbuckla* af *brons*, lik fig. 551 i *Sv. forns.*, jemte förrostade *jernbitar*. Lemningarna af två lik hade således med säkerhet blifvit nedlagda i denna hög.

Högen 4. Denna hög, af 78 fots omkrets, var bildad af jord och särdeles stora kullerstenar, hvilka betäckte en *kolbädd*, rik på *ben*, som bildade en oregelbunden figur, 6 fot lång i öster och vester och 3 fot bred. Fyra större kullerstenar lågo i denna bädd och sträckte sig ned till gruset inunder, bildande en rektangulär figur. Alved hade blifvit använd vid förbränningen. I bäddens nordöstra del märktes rost, utvisande att *jern* funnits, eljest intet.

Högen 5. Skadad i toppen genom en större håla, der gräs nu växte. Sedan grästorfvén i denna håla blifvit afflädd, påträffades lemningar af ett *benrangel*, hvilket säkerligen blifvit ditlagdt efter hålans bildande, emedan både jord och sten befunno sig i rubbadt läge under *benrangel*et. Personer berättade äfven, att för 60 å 70 år tillbaka, en kringvandrande krämare på obekant sätt försvunnit på en illa beryktad krog, som då fanns här alldeles i närheten. Äfven denna hög betäckte en *kolbädd*, som upptog hela dess botten och var rik på *ben*. Här fanns en *jernbit*, ett tunt *bryne* med hål, 2,7 tum långt, 0,35 tum bredt, samt en mycket liten bit af kanten till en *oval spännbuckla* af *brons*, troligen af ungefär samma typ som fig. 551 i *Sv. forns.*

Högen 6. Denna hög, som var bildad liksom de öfrige, innehöll alldeles ingenting, hvarken lemningar af brändt eller obrändt lik. Han låg längst i norr på graffältet.

Norr om Dannäs kyrka, alldeles utmed ringmuren, är en uppodlad träda och norr derom en låg, stenig ås, beväxt med

björk och ek. Vid trädeskanten och på denna ås finnas numera 8 stenblandade, låga *jordhögar*. Innan trädan för längre tid tillbaka odlades, berättades många högar der hafva funnits. En af de ännu kvarvarande högarne öppnades, men, ehuru han genomskaktades till betydligt djup, fanns ingenting.

På Dannäs herregårds näs vid stigen, som leder till Danö skeppsstad, ligger i bokskogen ett större fyrkantigt *stenrör*, omgifvet af dylika af rund- och trekantig form. Flere väl arbetade *stenyxor*, — bland andra en af särdeles vacker form, hvilken blifvit försäld till en kringstrykande antiqvitetshandlande från Odensjö socken för 10 kronor och af honom såld i Köbenhavn, — hade blifvit funna på Dannäs herregårds egor; den senare vid notdrägt i Bolmen.

Ås socken i Vestbo härad.

Några hundra alnar norr om **Draftinge** by går i öster och vester en låg, åt söder sluttande ås, på hvilken ligga 21 *jordhögar*, kallade "Kockehögar". Den tappade sjön Drafven ligger ett stycke vester om detta grafväld, en mosse i nordvest, en mad i söder. Nedanför fältet åt vester till ligger en håla, öfver 100 alnar i längd och bredd. Som jordmänen här är flygsand, är denna dälld icke beväxt med gräs. I kanterna syntes, 3 fot under nuvarande ytan, ett tunt, svart lager, som sträckte sig rundt omkring hela hålan och möjligen utgjorde den gamla matjordsytan, hvilken i forntiden blifvit öfverhöljd med flygsand. I denna håla upplöckade jag flere *spåner* och råa *bitar* af *flinta*, samt skärfvör af obrända *ben*.

De största af de på denna ås belägna högarne hade en diameter af 45 å 50 fot och en höjd af 7 fot. Tolf af dem voro skadade och nyttjades nu som potatisgrafvar. Två små åkerlappar omgäfvö åsen i norr och öster och hade äfven bidragit att förstöra högarne. I dessa åkrar sades *flintspån* ymnigt förekomma. Något som jag förut icke på något grafväld sett var, att två högar, belägna 13 fot från hvarandra, voro sammanbundna genom en tre fot hög jordrygg, två fot lägre än de genom honom sammanbundna högarne. Denna jordrygg inneslöt brändt lik, såsom här nedan närmare beskrifves.

Några hundra alnar nordost om detta fält, och skild från detsamma genom en nu odlad mad, sträcker sig äfven en låg ås i öster och vester, begränsad af kärr i norr och söder. Längst i vester på denna ås ligga två stora *jordhögar* i norr och söder från hvarandra. Den norra, hvilken håller 90 fot i diameter och säkert 12 fot i höjd, är skadad i norra delen, och dess topp är nu något tillplattad. Han kallas "Bullershög". Från dess södra sida utgå, 9 fot från hvarandra, 2 rektangelformiga utsprång, 15 fot långa, 10 fot breda, bildade liksom sjelfva högen af jord.

Mellan dessa båda högar, af hvilka den södra är mycket förderfvad genom potatisgropar, ligger en *tresidig jordhög*, hvars insvängda sidor hålla 37 fot från ändpunkterna till midten. Nedanföer "Bullershög" åt vester till ligger en *jordhög* med sitt vanliga bihang, potatisgrafven. Öster om "Bullershög" ligga 5 *tresidiga*, låga *jordhögar*, af hvilka de båda längst i öster belägna berättades hafva blifvit undersökta af landtmätaren Allvin, utgifvaren af Vestbo härads beskrifning. Två af dem voro dessutom nästan helt och hållet uppätta af åkrar, hvilka inkräktat både norra och södra delen af graffältet. Nu funnos 18 högar här. Huru många förr legat på dessa åkrar, är omöjligt att uppgifva. *Resestenar* lågo här och der.

Renfana (Tanacetum), en än i dag af allmogen här i trakten mycket använd prydnadsväxt på dess grafvar, och hvilken ej i vildt tillstånd förekommer i Småland, växte på detta graffält temligen ymnigt i den höga, frodiga ljungen.

Norr om detta graffält, och skild från detsamma af en mad, genom hvilken en bäck flyter, höjer sig en ödslig, kal ljungebäck, känd under namnet "Tingsstenar".

Här finnas 4 *runda stensättningar*, en *skeppsformig* sådan, en *tresidig jordhög*, två mindre och två stora *jordhögar*, nästan förderfvade, samt några mindre *kummel*. Dessutom stå ännu här och der en mängd *resestenar*, och hålör, utvisande dylikas forna plats, förekomma ymnigt. Inalles stå nu 54 stenar, den högste något öfver 5,5 fot.

Innan denna tings- och grafplats hemföll under förstörelsen, måste den egt ett storartadt ntscende. Djupa, forntida gångstigar leda från alla håll genom den långa ljungen upp till platsen. I en af dem fann jag en *flintspån*. Ting lära hållits

här så sent som på 1500 talet. En bonde uppgaf sig ega ett pergamentsbref från denna tid, utfärdadt från "Tingsstenar". Jag såg det likväl icke. Denna plats borde fridlysas, emedan eljest inom kort hvarenda sten torde vara borttagen.

Öster om "Tingsstenar" på Bäckegårds egor hade jordegaren för några år sedan uppfört nya boningshus på en höjd kallad "Galgabaeken", der två större *jordhögar* funnos. Vid borttagandet af dessa hade bonden — såsom han nttryckte sig — funnit i hvardera högen två "floer" (lager) *benrangel* ofvanpå hvarandra, liggande i öster och vester, minst 10 i hvar hög. Namnet på platsen antyder, att måhända afrättade missdådare här blifvit begrafne.

Norr om "Tingsstenar" på **Norregårds** egor ligger i tät firuskog, temligen aflägsset från menniskoboningar, en ofantligt stor *jordhög*, kallad "Viekehög". Oaktadt dess aflägsenhet voro likväl 13 stora potatisgrafvar i honom inredda.

På **Svensgårds** egor ligga "*Espelhögarne*", 8 till antalet; på **Bäckegårds** egor "*Lerbäckshögen*".

Vi återgå nu till graffältet med namnet Kockehögar, der fyra grafvar undersöktes.

Högen 7. Diameter 30, höjd 3 fot. Denne, liksom alla de öfriga högarne på detta fält, var ljunbeväxt och bestod af fin mjellsand utan sten. Midt i högen på gamla matjordsbotten utbredde sig *kolbädden*, 7 fot lang i norr och söder och 5 fot i öster och vester, innehållande *benskärfevor*, särdeles i östra och norra kanten, der en liten *jernsmula* fanns; en del ben voro temligen stora. Eljest hittades här ingenting.

Högen 8. Diameter 36, höjd något öfver 5 fot. Femton fot från södra kanten anträffades, 2 fot öfver gamla matjordsbädden, en *kolbädd*, betäckande en yta af ungefär 4 fots längd och lika bredd. I denna bädds vestra del låg den sönderbrutna underskållan af en dubbelskalig *oval spännbuckla* af *brons*, troligen af samma typ som fig. 551 i *Sv. forns.*, samt en möjligen till denna spännbuckla hörande *nål* af *brons*; derbredvid

upptogs en bit af en *hufvudskål*, och 1 fot öster derom en *jernbit*.

Under denna bädd, men helt och hållet skild från den samma genom icke askbemängd eller kolblandad sand af ungefär 1 fots tjocklek, anträffades en annan *kolbädd*, belägen på gamla matjordslagret. Denne kolbädd började 2 fot från högens norra och södra kanter, 3 fot från dess östra och 5 fot från dess vestra kant, samt innehöll en ofantlig mängd af *ben* och *kol*. Kolen voro af löfved, troligen ek, och kollagret väl fot-tjoekt. I norra kanten hittades en *flintbit*, och i bäddens syd-östra del 2 *påspetsar* af *jern*, kortare, men bredare än de som så ofta hittats i denna trakts grafhöggar (samma form som fig. 501 i *Sv. forns.*). Bredvid dem lägo några *jernklumpar*. I bäddens sydvestra del påträffades en lång, smal *jernten*, troligen en knif, en half fot längre in ett par *jernklumpar*, samt 2 fot längre in en afbruten *bronsten*, hopgyttrad med *ben* och *kol*, ett hårdt slitet, nästan fyrkantigt *bryne*, afbrutet och utan hål, samt spår af *jern*.

Säkerligen hade de brända lemmingar af flere personer här blifvit nedlagda. Benskärfvornas talrikhet och förekomst i hela kolbädden antydde detta.

Högen 9. Diameter 39, höjd något mer än 5,5 fot. Den betäckte en *kolbädd*, bildande en oregelbunden fyrkant med ungefär 10 fots sida, innehållande ofantligt med *kol*, *tjoeka* som ett manslår, af löfved samt öfverallt späckad med större och mindre *benskärfvor* samt lemmingar af förbrända och förrostade *jernsaker*. I denna bädds nordvestra del funnos 2 små *flintbitar*, ett afbrutet, tunt *bryne*, förrostade bitar af en tunn *jernskifva* med vidhängande *träbitar*, en platt *sländtrissa* af *sten*, samt en liten oval, plattad *sten*, bildad af naturen, med ett ej af människohand gjordt, oregelbundet hål. Kolbädden var mer än fotstjoek, och särdeles i vestra delen voro kolen hopade, så att bädden der var väl 2 fot tjoek. De många saker, hvilka den ymniga förekomsten af jernrost utvisade hafva med detta eller dessa lik kastats på bålet, hade genom den starka hettan blifvit förstörda.

Grafven 10. Den förut omtalade balken, som sammanband 2 i öster och vester liggande högar undersöktes. Denna balk var 14 fot bred, ungefär lika lång samt 3 fot hög. Alldeles i dess norra kant anträffades *ben* och *kol* samt en half fot ofvanför denna bensamling en *oval spännbuckla af brons*, liggande för sig sjelf i sanden utan egentlig beröring med *ben*- och *kolbunken*, i hvilken senare en annan *oval spännbuckla af brons*, ej lik den andra, anträffades jemte en *sländtrissa af sten*, samt en del förrostade *jernbitar*. Denna spännbuckla är enskalgig och närmast lik fig. 1 å pl. 4 i andra bandet af denna tidskrift. Den andra, som är ovanlig, har varit prydd med en nu bortfallen rhombisk öfverskälla, hvilken endast betäckt en mindre del af spännet. Fig. 1 visar denna spännbuckla sedd från sidan och i naturlig storlek.

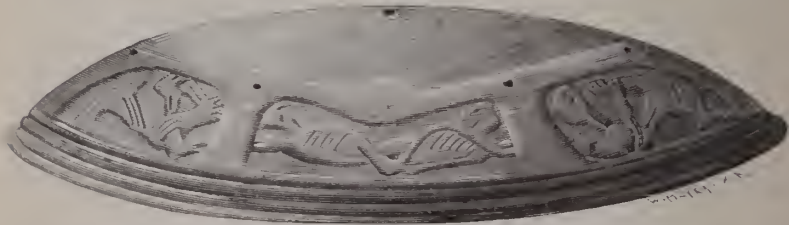

Fig. 1. Oval spännbuckla af brons, sedd från sidan, j. i högen 10 vid Draflinge i As s.n. $\frac{1}{4}$.

Derefter tröt bädden, men 3 fot från mellanbalkens södra kant anträffades åter en ofantlig massa *ben* och *kol* till en längd af 3 och bredd af 2 fot. Här hittades en *jernbit* jemte spår af mycket jern.

Graffältet vid Bullershög.

Högen 11. Låg jordhög, af 21 fots diameter; ljungrorven aflädd. Två fot från östra kanten anträffades *kol* och *ben*. En *spiralperla af brons* samt en liten *njurformig, sönderbruten sten* af fint gry hittades i den mjölkina mjelljorden strax ofvanför *kolbädden* på detta ställe, och som i hela högen ej fanns en sten så stor som en ärta mer än denne och de nedanför omtalade, hade han säkerligen med afsigt blifvit ditlagd. I norra delen, 3 fot från ytterkanten, hittades ett *afbrutet beslag af brons*, platt, med sirater på öfversidan och med en långsgående af små

hal genombruten, uppstående kant på undersidan; afbildadt fig. 2 i naturlig storlek. Strax söder om detta beslag lag ett *bronsspänne* af ovanlig form, med nål af jern, nu förvandlad i en rostklump, i hvilken små bitar af brända ben sitta. Spännet, tunt, genombrutet och svagt böjdt, är afbildadt fig. 3 i naturlig storlek. Dessutom lägo här 2 *spiralperlor* af brons samt en obetydlig *bronssmula* och en fot norr derom en dylik *bronsperla*, en hel *dubbelperla* af hvitt och en i två halfvor bruten af grönt glas samt en *jernbit*. Ett litet stycke sydvest om de nu omnämnda fynden funnos bitar af öfverskällan till en

Fig. 2. Beslag af brons, sedt uppifrån och från sidan, f. i högen 11 vid Drahtinge i As s:n. ¹/₁.

oval *spännbuckla* af brons, hvilken varit af samma typ som fig. 551 i *Se. forns.*; i ett af dessa stycken sitter hälften utaf en jernring. Vidare anträffades här 11 spiralvridna *perlor* af brons, 4 hela och 2 halfva *perlor* af glas, en rund, ihålig dylik med uppdrifven kant af brons, några små *bronsmulor* och längst i sydvest en liten bit *bränd lera*.

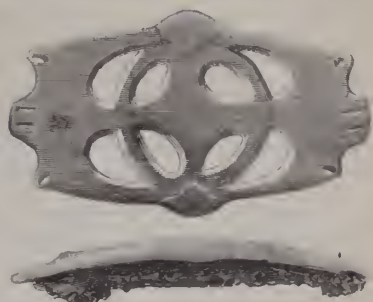

Fig. 3. Genombrutet bronsspänne, sedt uppifrån och från sidan, f. i högen 11 vid Drahtinge i As s:n. ¹/₁.

Kolbädden begränsades i nordöstra hörnet af en alnshög stenflisa. Åtta fot från denna flisa stodo längs efter södra kanten 3 små stenflisor med 3,5 fots mellanrum, och i bäddens vestra kant stodo likaledes 2 dylika, 2 fot från hvarandra. Bädden, hvilken började genast i östra kanten och var belägen hufvudsakligen i nordöstra delen af högen, var rik på ben och kol.

Högen 12. Belägen längst i öster på graffältet, låg, af 36 fots diameter och 3 fots höjd. Jordmånen finaste mjelljord. Kolbädden betäckte i högens midt en yta 10 fot i längd och bredd, var genomväxt af en mängd rötter och innehöll en ofantlig mängd kol och *brända ben*. I sydöstra delen af densamma hittades ett större stycke af en enskalig oval *spännbuckla* af

brons, hvilken synes hafva varit prydd med ovanliga sirater, ehuru dessa äro så skadade af elden, att endast föga af dem nu ses; en *spiralperla* af *brons* samt en rund, temligen stor *perla* af hvitt *glas* jemte bitar af en *hufvudskål*. Ett par fot norr derom lägo 3 stora *perlor* med mosaikinläggning i fyrkantiga och ovala rutor i blatt, hvitt och gult; den ena dessutom med stjern- eller korsformiga inläggningar i hvitt. Derjemte upptogs här en *perla* af blått och en dylik af hvitt *glas* samt en liten *jernbit*. Spår af jernrost syntes här och der.

Fig. 4. Genombrutet hängsmycke af *brons*, f. i grafven 13 vid *Draflänge* i *As* s:n. $\frac{1}{4}$.

Grafven 13. Östra utsprånget på Bullershög. På 4 fots djup fanns i östra kanten en fläk med några *kol* äfvensom *benskärfvor*. Äfven hittades ben och något *kol* under *ljungtorfven*. Något längre in på en liten omkrets, 3 fot lang och bred, påträffades 2 genombrutna *hängsmycken* af *brons*, af hvilka det ena är i naturlig storlek afbildadt fig. 4; lemningar af infattadt *glas*, eller dylikt ämne, ses i midten och på fyra andra ställen. Det andra hängsmycket är nästan alldeles af samma form och storlek. En *flintbit*, 2 blå *glasperlor*, den ena med mosaikinläggning, lång, cylinderrformig, den andra facetterad, en platt, rund, gul *perla* med mosaikinläggningar, en röd *perla* af *glasfluss* samt 4 små *perlor* af gult, blått och hvitt *glas* lägo här tätt tillsammans.

Grafven 14. Vestra utsprånget på Bullershög. Genast under *ljungtorfven* och ned till botten var detta utsprång genomsprängdt af en stor mängd *benskärfvor*, men föga *kol*. Denna benbädd började på 2 å 3 fots afstånd från ytterkanten och betäckte sedan hela det fyrkantiga utsprånget. Här och der befunnos liggande: 2 *spiralperlor* af *brons*, en *sländtrissa* af *sandsten*, sönderbruten, 2 tillika med *glasperlor* och benbitar sammansmälta *spiralperlor* af *brons* jemte flere bitar af dylika. Dessutom 5 cylinderrformiga *perlor*, af hvilka några hafva mosaikinläggningar af blått och grönt *glas*, skadade af elden, en dylik af *lera*, samt 3 bitar af sådana jemte 3 små, platta *per-*

lor af glas. Flere bronsbitar, en haspa af jern samt några jernbitar funnos dessutom.

Dessa utsprång, hvilka jag förut beskrifvit, inneslöto måhända quarlefvorna af nära anhöriga till den i Bullershög hvilande personen, hvilken senare hög jag äfven tänkt genomgräfvä, ehuru jag af den stora kostnaden afskräcktes derifrån.

Högen 15. Låg jordhög af 21 fots diameter; ljunctorfven aflädd. Strax under den efter förra ljunctorfvens afläning bildade tunna ljunngmyllan hittades på spridda ställen 4 svarta bitar af *bränd lera*. Tre fot från nordöstra kanten låg ett stort *flintstykke* i sanden, hvilket synbarligen varit brukadt att slå eld med; här började också en svag *kolrand* med en och annan *benskärfva*. Två och en half fot längre åt vester hittades en spräckt *sländtrissa* af *sten*, ett fyrkantigt *bryne* med hål, en förrostad *knif* eller pilspets och andra förrostade *jernbitar*, jemte små *bronsmulor*, och 3 fot åt söder i rak linie en liten *hake* af *jern*, bredvid hvilken låg en hel *sländtrissa* af *sten*. I bäddens sydvästra del hittades ett par små *perlor* af *glas*, sunlor af *spiralperlor* af *brons*, en liten *flintbit* samt en del förrostade *jernbitar*.

Högen 16. Låg af 21 fots diameter; matjorden delvis aflädd. *Kolbädden* började 9 fot från norra kanten och sträckte sig ända fram till den södra. Bredden var 8 fot i öster och vester. *Ben* och *kol* funnos öfverallt i denna bädd, som var tätt genomväfd af rötter; föröfrigt märktes intet. Liksom den följande högen låg denne mycket sankt.

Högen 17. Diameter 20 fot. *Kolbädden* betäckte hela högens botten och inneslöt jemte *benskärfvor* ett *bryne*, hårdt slitet, afbrutet och utan hål, samt ett par *jernbitar*.

Högen 18. Oval till formen, skadad i söder genom en åker; längd i norr och söder 25 fot, bredd 17. Jordmånen bestod utaf fin mjellsand liksom i alla de öfriga högarne på detta fält. *Kolbädden*, mycket genomväxt af rötter, började i midten och sträckte sig ända ut till södra kanten. I dess norra kant anträffades förbrända bitar af en *oval*, enskalig *spännbuckla* af

brons, närmast lik fig. 71 i *Bohuslänska fornsaker* af O. Montelius, och 2 fot längre åt söder en ganska väl bibehållen *knif* af *jern*. Hela knifven är något sammanböjd och tångens yttersta del böjd i en krok, för att hindra skaftet att glida ut, liksom på nutidens täljknifvar. Vid knifven lägo små bitar af den förut omtalade ovala spännbucklan, och 2,5 fot öster om knifven en *sländtrissa* af *sten*.

Högen 19. Tresidig, bildad af mjellsand; sidorna 75 fot långa, insvängda på midten; vinklarne vettande åt nordost, nordvest och söder. Fyra fot från nordöstra vinkelspetsen stod en liten flat stenflisa, dold under ljungtorfven. Tjuguen fot från denna åt söder stodo två små stenflisor i ytterkanten. Den nordvestra vinkelarmen hade ett par små flisor, stående i södra kanten. På tre särskilda ställen i den nordöstra vinkelarmen syntes spår af *kol*, och här låg äfven en *slaggbit*. I högens midt fanns en fullständig *kolbädd*, men denne var beklagligtvis skadad genom gräfning, verkställd enligt uppgift genom en gammal bonde af landtmätaren Adlerstam, hvilken vid denna gräfning lär hafva funnit *ovala spännbucklor* af *brons*. Jag faun endast 2 *flintbitar* och en liten *hake* af *jern* i denna *kolbädd*.

Högen 20. Tresidig, skadad i norr utaf en åker, armarne vettande i sydvest, nordvest och ostnordost eller nära öster; sidorna lika långa som den föregående. I högens midt fanns *kolbädd*, inneslutande en mängd *benskärfor*. I sydvestra kanten hittades en liten *flintbit*, i nordvestra ett *bryue*, tunt, hårdt slitet, skadadt, försedt med hål, en *jernbit* och 2 små *flintbitar*.

Högen 21 a. Tresidig, skadad i norr, der en åker afskurit största delen af de åt nordvest och nordost vettande vinkelarmarne; den tredje armen låg rakt åt söder. I högens midt fanns *kolbädd*, inneslutande en ofantlig massa *ben* och *kol* samt 2 *knifvar* af *jern*. Den ena knifven är stor som en nutidens täljknif och liknande en sådan, bladet sammanböjdt i en trubbig vinkel, skaftet afbrutet; den andre var förrostad.

Högen 21 b. Diameter 30, höjd 4 fot. På 3 fots djup anträffades i södra delen af denna hög 3 flata stenar, den störste

3,5 fot, lagda i nordost och sydväst. Under dessa stenar låg ett temligen fullständigt *skelett* af ett djur, troligen en *hund*. Läget utvisade, att detta djur ej i senare tid blifvit ditlagdt, ehuru en potatisgraf fanns ett stycke vester derom, men denna var ej i beröring med det under stenarne befintliga djurskelettet. Tiden medgaf ej att utgräfvä hela kullen, då måhända lemningar äfven af menniska anträffats.

Grafplatsen vid Tingsstenar.

Grafven 22. Rund stenkrets med 9 stenar kvar, den störste höjande sig 2 fot ofvan jord; kretsens diameter 21 fot. Vid den längst i norr befintlige stenens fot träffades på 1,5 fots djup innti stenkretsen en liten 2,5 fot vid *ben-* och *askbunke*, innehållande äfven något, men föga *kol*. Fyra sma stenflisor lågo såsom botten; för öfrigt fanns intet. Liket knude ej varit brändt här på platsen.

Högen 23. Tresidig, bestående af fin mjelljord, ljungbeväxt. Sidorna liksom på de förnt omtalte insvängda, 70 fot långa. I högens midt fanns en väldig *kolbädd*, något mer än 6 fot i norr och söder och 8,5 fot i öster och vester; den innehöll mycket *ben*, genomväxta af rötter. I dess vestra kant lågo *nitnaglar*, en vanlig *spik*, flere *jernbitar* och i midten en väl bibehållen *täljknif* af *jern* jemte en *hake* äfven af *jern*. Strax derintill åt öster var en håla, 3 fot djup, fylld med *kol* och *ben*, och här hittades en kolad *käk* af *häst* jemte 2 *ringar* af *jern*, den ene med vidrostade *ben-* och *träbitar*, utan tvifvel hörande till ett *betsel*. Således brändes äfven djur med på bålet; ty den massa *ben*, som här fanns, och den kolade hästkäken anlyda detta otvifvelaktigt.

På detta graffält undersöktes äfven ett skadadt *stenrör*, men der anträffades intet.

Bredaryds socken i Vestbo härad.

Bröttjestad. På Vestregårds åkergärde finnas 2 väldiga *grafhögar*, den ena förderfvad genom 16 potatisgrafvar och en stor grushåla; i den andra har egaren bygt källare samt dess-

utom inredt flere potatisgrafvar. Norr om gården ligger likaledes en ofantlig *grafhög*, Björnehög. Äfven denne är skadad af egaren. Strax intill ligga 2 *stenrör*, af hvilka det ena undersöktes.

Vid vägen till **Håkentorp**, norr om vägen på ett berg, ligger en stenblandad *jordhög*.

Mellangårds egor. Vester om gården alldeles vid rägängen mot Vestregården ligga 4 *jordhögar* och på andra sidan om en gärdesgård en dylik *hög*.

Nygårds egor. I skogen till höger om häradsvägen, när man reser till Bredaryd, ligga *Surhögarne*, 4 till antalet. .

Norregårds egor. Här ligga *Jordbrohögen* och *Räfvahög*.

Jutabo egor. Här ligga *Svalchög* och *Ulfvahög*. I en grushåla på denna gårds egor har anträffats en *hällkista*, och här har dessutom funnits på samma plats och i dess granskap flere *redskap* af *flinta* och *sten*, bland annat en utmärkt väl arbetad *yx*a af *sten*, som af kyrkoherden Östberg i Ås genom d. v. amanuensen Viktor Granlund för flere år sedan blifvit skänkt till Statens Historiska Museum.

På **Bröttjestads** egor ligger dessutom den härliga *grafplatsen* Bröttjestadslund, beväxt med ek, björk och rönn, genomskuren af häradsvägen och med åkrar rundt omkring, hvilka säkerligen bortfränt en hel mängd af fädernas grafvar. Här var fordom en lekplats för nejdens ungdom under de äldres uppsigt, innan ett oförståndigt nit jagade den friska ungdomsglädjen bort från Guds fria natur in i krogarnas och de smutsiga stugornas gömslen.

Graffältet består nu af 26 *högar*, hvilka alla, på två undantag när, voro försedda med sitt nödvändiga bihang — potatisgrafven. Dessa grafvar ifylles just vid mitt besök med potater, men mina allvarliga förmaningsord mot detta oskiek gjorde ingen verkan. Flere *resostenar* funnos här och der mellan kullarna; sju stodo, några voro afbrutna, en låg kullvräkt; den högste var 5 fot lång. Deras läge tycktes ntvisa att de voro resta öfver lik, äldre än högarnes, emedan de ej stodo på högarnes, ej heller så, att lik kunnat jordas mellan dem och högarnes, ntan hade troligen de senare uppkastats ofvanpå de lik,

hvilka ursprungligen jordats vid eller under resestenarne. I en af de högar, som här öppnades, fanns också en 6 fot lång *resesten*, lagd öfver kolbädden.

Ungefär 100 alnar norr om lunden ligger en ensam *hög*, kallad Mentradshögen, d. v. s. Majträdhögen, der majträdet förr restes midsommarafton under många högtidligheter och med iakttagande af många gamla sedvanor. Från denna hög har man en vidsträckt och härlig utsigt, något som är ganska sällsynt i Vestbo, och flere kyrkor synas härifrån. Äfven denna hög har girigheten icke skonat, ty en rik bonde, Johannes Persson i Bröttjestads Norregård, som ännu lefver, företog sig att 1873 inbjuda byalaget till s. k. körehjelpe, hvarvid $\frac{1}{3}$ af högen användes till broningsämne för Johannes Perssons usla byväg!

I samtliga högarnes potatisgrafvar syntes spår af *kolbäddar*. De två oskadade, nu gräsbevuxna högarne, undersöktes.

Högen 24. Diameter 26 fot, höjd 3,5. Högen bestod af svartmylla, blandad med mjelljord. Här och der fanns en kullersten. *Kolbädden*, rik på ben, betäckte större delen af högens botten. I nordvestra kanten af densamma hittades spår af *jern*, förrostade *jernbitar*, ett tunt *bryne* med hål och en liten *flintbit*. I sydvestra kanten af bädden och hvilande på densamma låg en fyrkantig sten, 2,5 fot i kvadrat och 3 tum tjock.

Högen 25. Diameter 24, höjd 3 fot. Den bestod af matjord och grus. Hela *kolbädden* var betäckt med ett lager oregelbundet lagda, stora stenbloek, somliga flata, andra kullriga. Ett af dessa var 6 fot långt och 2,3 fot bredt; hade troligen förut stått såsom resesten på platsen, men låg nu i södra kanten af kolbädden, hvilken innehöll högst få *ben* och spår af *jern*.

Bredaryds fanjunkareboställes egor. Ett stycke från gården på en höjd ligger flere stora *grafhögar*, minst 10 till antalet och några smärre. En af de mindre undersöktes, men ingenting fanns.

Bredaryds by. Utmed landsvägen på venster hand, när man reser till Forsheda, äro kvarlefvor af 3 stora *jordhögar*. Bon-

den, hos hvilken jag bodde, visade mig en plats alldeles utmed landsvägen, der han sade sig för ungefär 30 år sedan borttagit minst 20 *jordhögar* endast därför, att de, enligt hans tycke, skämde utsigten. Jorden var der så mager, att endast eländig ljung och några usla björkplantor förmådde ur henne hemta sin näring. Endast en hög återstod på detta fält.

Hafreda Prestgårds egor.

Högarna 26—32. Här lägo på icke 100 alnars afstånd öster om Prestgården 47 *jordhögar*, hvarenda en förderfvad genom grustägt, potatisgrafvar och skattgräfning, verkställd af en gammal, nu tjänstledig extra ordinarie prestman, vid namn Strömberg, som tjänstgjort i de flesta församlingar i stiftet och öfverallt sysslat med grafhögars genomgräfvande. En murad källare var inredd i en af de största, som höll 75 fot i diameter och 7,5 i höjd. Ehuru högarne voro skadade, genomgräfvde jag likväl 7 och fann, att de alla innehöllo *kol* och *brända ben*. Två hela, temligen väl bibehållna *pilspetsar* af *jern*, en half dylik, en liten *knif* af *jern* samt en *bronsnål* utgjorde hela bytet af dessa undersökningar. Bronsnålen är uppåt något bredare och plattad; öfre ändan hoprullad.

Vester om Prestgården, och ungefär 1000 alnar från densamma, fann jag på en med furubuskar beväxt, i en mosse utskjutande udde 6 skadade *jordhögar*, den störste 80 fot i diameter och 7 fot hög.

På **Hafreda Forslyckans** egor hade jordegaren tör flere år sedan uttagit ett stort platt *stenrör*, i hvilket han funnit en *hällkista*, liggande i norr och söder, afdelad på midten genom en stor flat sten i två rum. I denna kista fanns en *yxa* af *sten* med skafthål.

Hånger socken i Östbo härad.

Sanna egor. På Peter Johannessons mark i Sörängen ligger ett fyrkantigt *stenrör* med hörnstenar; hvardera sidan är 65 fot lång. Vid Peter Germundssons hus ligger ett *stenåldersrör*, förr i världen inredt till källare; de norra och södra gafvelstenarne stå ännu kvar.

Södra Ryds egor. Strax vid gärdesledet åt Sanna till vester om vägen ligger ett stort *grafrör*. Framme vid husen stå flere *resestenar*, men många hade af egaren blifvit nedrifna och använda till grindstolpar och dylikt. Spår af *skeppssättningar* finnas äfven nära härintill på en backe, hvilken brukas till hviloplats för "kyrkofolk".

Vid **Ljusakulls bro** på vägen åt Hånger ligger utmed bäcken och tätt vid vägen en fyrkantig sten, 3,5 fot lång på hvar sida, i hvilken är uthuggen en nära cirkelrund *skål*, 6 tum i diameter på ena hållet och 7 på det andra, nära 1 tum djup och försedd med en något djupare ränna vid inre brädden. I denna skål *offras* ännu nålar, slantar, m. m. för sjukdom.

Hånger Södregårds egor. Sydvest om Byagård ligger *Hvitarör*, 60 fot i diameter, lågt, något skadadt. På Lassar ligga 6 å 7 *rör* i åkergården, hvilka utan tvifvel äro begrafningsrör. Midt emot på Gatebacken ligga 3 *stenrör* och flere *stensättningar*, oregelbundna, skadade, men en oval *skeppssättning* kan dock tydligen skönjas.

På **Byagårds egor** finnas 5 stora *grafrör* samt en kulle, kallad *Majträds-kullen*, der ungdomen förr haft sina lekar.

På **Södregårds egor** i en åker finnas 2 större *grafrör*, i senare tider skadade genom påkörd sten.

På **Elgs egor** vid Vidösterns strand i en trakt, nästan otillgänglig från landsidan, finnas ruiner efter en *byggnad*, murad af grofva stenbloek. Längden är 99 och bredden 51 fot. Den synes hafva varit delad i två rum.

Norr om kyrkan på en ljungbeväxt slätt ligga 46 *jordhögar*, af hvilka 15 voro skadade genom potatisgrafvar. Här undersöktes 6 högar.

Högen 33. Diameter 74, höjd 3 fot. Högen ljungbeväxt, bestående af sand. En fot och två tum under gamla matjordsbotten träffades ett *obrändt lik*, liggande med hufvudet i vester, armarne utsträckta vid sidan och benen tätt slutna till hvarandra. Förmultnade bitar af *trä* antydde, att detta lik varit inneslutet i träkista. På högra sidan af bröstet låg en liten förrostad *jernknif*. Längden fran hufvudet till hälen var 6 fot

2 tum, från höften till knäskålen 1,5 fot, från knäskålen till hälen 2 fot. Benen voro temligen väl bibehållna, likasom tänderna, undantagandes att de 3 innersta på underkäkens båda sidor voro ihåliga, sannolikt skadade genom tandvärk. Denna hög låg midt i graffältet längst i söder.

Högen 34. Grnshög af 165 fots omkrets och 5 fots höjd. Äfven här träffades, 2 fot under matjordsbotten ett *obrändt lik*, liggande med hufvudet i vester. Spår af förmltnade *ekbräder* gör sannolikt, att detta lik varit inneslutet i *kista* af detta träslag. På venstra sidan af bröstet låg en liten *knif* af *jern* med *benskaft* samt en tmt *bryne* af sten utan hål. Detta lik var 6 fot 2 tum långt; från hälen till höften mätte det 3 fot 2 tum; lårbenets längd 1 fot 7 tum. Denna hög låg längst i norr på graffältet.

Högen 35. Omkrets 90, höjd 4 fot; högen bildad af mulljord. Under kullen på gamla matjordsbotten och sedan till ett djup af 3,5 fot lågo flera lager af kullersten, de flesta af en mansbördas storlek och deröfver. Under detta stenlager funnos förmltnade lemningar af *obrändt lik* och spår af *jern*.

Högen 36. Längst i vester. Omkrets 60, höjd 3 fot. Knappt en fot under högens botten anträffades förmltnade lemningar af *barnlik*. Det svarta stoftet visade en längd af ungefär 3,8 fot; för öfrigt fanns intet.

Högen 37. Midt i graffältet. Omkrets 85, höjd 4 fot. Här träffades äfven 2 fot under högens botten de mycket förtärda lemningarna af ett *obrändt lik* af fullväxt person. På dess bröst låg en *knif* af *jern* med *benskaft*.

Högen 38. Omkrets 112, höjd 4 fot. Här träffades likaledes 2 fot under jordhögens botten förmltnade lemningar af ett *obrändt lik* af fullväxt person. Äfven detta hade en *knif* af *jern* på bröstet.

Dessa grafhöggar, hvilka alla voro uppkastade af jord, inneslöto således allesammans obrända lik och härstamma säkerligen från slutet af hednatiden.

Kyrkan, som snart skall öfvergifvas, är af trä. På altaret stod en stor, präktig, trearmad ljusstake af messing, på hvars framsida en plåt af samma metall hängde med Stakes och Kyhles vapen. Altarklädseln bar Stakes och Båths vapen på små blyplåtar samt bokstäfverna VS och CB jemte årtalet 173. . Öfver altaret hänger en oljetafla, föreställande Kristus i Örtagården; i koret en annan tafla, föreställande Kristus på korset, båda illa vårdade. I sakristian funnos ett krucifix af trä, ett timglas och en kyrkostötsstaf. Inne i kyrkan hängde en ljuskrona af malm, vackert arbete. I ringmuren, öfverväxt med gräs och hallonbuskar, fann jag en *grafsten* inmurad, säkerligen af ganska hög ålder.

Högen 39. **Backegårds** gathäcke. *Stenrör*, platt, liggande alldeles på en klippa. Diameter 57, höjd 2,5 fot. Sedan ett par lager kullersten af mansbördas storlek borttagits, vidtog ett med mindre kullersten blandadt jordlager. Efter att hafva genomgått halfva röret från sydost, anträffades en fördjupning i klippan, ungefär 4 fot lång och uppfylld af en starkt *benblandad kolbädd*. Häre lågo ett i två bitar sönderbrutet *bryne*, liknande en nutida brynsten, kvarterslångt, utan hål, en ringformig *sölja* af *jern*, en annan *jernsölja* af nutida form, 2 *knifvar* af *jern*, en afbruten *bronsnål* samt flere *bronsbitar*, äfvensom små *ben* af något *djur*. Bronsnålen är uppåt något bredare och plattad: öfre ändan hoprullad.

Brusås egor. Högst upp på en stor höjd med vidsträckt utsigt ligger ett stort *stenrör*, kalladt Bruses rör, men beklagligtvis upprifvet af skattsökare.

Kylahof. Öster om häradsvägen, norr om nya kyrkan, ligga 10 *grafhögar* på en ljungebväxt ås. Häradsvägen har i senare tider här blifvit omlagd och dels helt och hållet förstört, dels skadat flere. En mängd är också bortodlad af en torpare, som bor på platsen. Nedanförl i öster flyter Kylahofs å, i vester ligger en höjd, kallad Kusåsen. Åtta af dessa högar voro användade till potatisgrafvar och grustägt. Midt emot, vester om häradsvägen återstå nu 7 *jordhögar*, af hvilka 4 äro skadade.

Tre högar öppnades.

Högen 40. Diameter 24, höjd 4 fot. Högen bestod, liksom de öfrige, af fin mjellsand; den inneslöt i sin midt *kolbädd*, bildande en fyrkant med 2 almars sidor och innehållande en mängd *brända ben*. I dess vestra del lägo lemmingar af *pilspetsar* af *jern* och andra *jernbitar* samt en temligen väl bibehållen *spjutspets* af *jern* med holk och laneettformigt blad.

Högen 41. Skadad genom grustägt. Här fanns en ofantligt stor mängd af *kol* och *ben* samt en litet tunt *bryne* med 2 hål, en liten bit af en *benkam*, förrostade lemmingar af *pilspetsar* och en liten *hake* af *jern*, samt några söndriga *perlor* af *glas* och ett *slaggstycke*.

Högen 42. Diameter 39, höjd 5 fot. Högen var ljung- och björkbeväxt. *Kolbädden* bildade en triangel med basen i vester och sex fots sidor. Midt i bädden läg ett *treflikigt spänne* af *brons*, hvars sirater äro nästan förstörda af erg, och 1,5 fot norr derom en temligen väl bibehållen underskålla till en dubbel skalig *oval spännbuckla* af *brons*, samt förbrända lemmingar af ett dylikt *spänne* eller af öfverskållan till den nyssnämnda. I underskållan funnos dels ett hvitt, dels ett gråaktigt ämne, liknande äggskal. Nälen af *jern* är bibehållen. Spännet har troligen varit af samma typ som fig. 551 i *Sv. forns*.

Utom dessa tre högar gräfde jag äfven i två andra, som voro skadade af potatisgrafvar, och fann, att de innehöllo *brända tik*, *brynen* och förrostade *jernstycken*.

Fynd från bronsåldern i Kalmar län.

Förtecknade af

Oscar Montelius.

Med anledning af den andra såsom öfverläggningsämne vid Svenska Fornminnesföreningens möte i Kalmar framställda frågan, "Hvilka minnen från bronsåldern äro för närvarande kända inom Kalmar län", har jag trott det kunna vara af intresse för föreningens ledamöter, särskildt för dem som bo inom nämnda län, att erhålla en öfversigt öfver de viktigaste nu kända minnena af detta slag. I efterföljande förteckning lemnas därför en i största möjliga korthet affattad beskrifning öfver de inom länet anträffade fynd från nämnda period, som kommit till min kännedom. Det ligger i sakens natur, att denna förteckning, oaktadt all derpå använd möda, ej kan upptaga *alla* fynd af nu i fråga varande slag, som blifvit tillvaratagna, hvarjemte vi här, såsom i alla liknande fall, väl måste ihågkomma, att det, vi nu ega i behåll från en så aflägsen period som bronsåldern, endast är en försvinnande liten del af hvad som en gång funnits. Detta oaktadt hoppas jag, att den här följande förteckningen kan hafva något värde, såsom ett bidrag till frågan om bygdens utsträckning i sydöstra Sverige redan under tiden före Kristi födelse.

Endast sådana fynd, som med säkerhet kunna hänföras till bronsåldern, äro i det följande omtalade. Såsom jag vid mötet i Kalmar anmärkte*), höra säkerligen till denna period äfven många af de inom länet anträffade fornsakerna af sten äfvensom flertalet af de der i stor mängd förekommande stenrösa. Af

*) Se här ofvan sid. 195 och 196.

stensakerna hafva emellertid endast de få kunnat här upptagas, som hittats under sådana förhållanden, att man deraf med viss-
het sett, att de förskrifva sig från bronsåldern; och af sten-
rösen äro endast de omnämnda, som vid undersökning visat
sig tillhöra denna period.

Det torde numera knapt behöfva erinras derom, att icke
alla arbeten af brons tillhöra bronsåldern. Utom de i det föl-
jande beskrifna har man inom Kalmar län funnit ett stort antal
saker af brons, i synnerhet spännen, ringar och andra prydnader
samt kärl m. m., hvilka ej äro äldre än från jernåldern eller
ännu senare tider.

De inom länet anträffade och nu kända fynd, som med sä-
kerhet kunna hänföras till bronsåldern, äro följande. Allt, om
hvilket ej annat uttryckligen säges, är af *brons*.

Norra Tjust härad.

1. **Gärdserums socken, Halsebo.** En håleelt, som lär vara lik
Sv. forns. 152. [Grefve Th. Bielkes samling på Sturefors.]
2. **Hannäs s:n.** En skafteelt, närmast lik *Sv. forns.* 142
(men utan bomärket). [Grefve Th. Bielkes saml. på Sture-
fors.]
3. **Trakten af Vestervik.** Klingan af ett svärd. [Skolläraren
J. F. Embrings saml. i Stengårdshult, Jönköpings län.]
4. **Norra eller södra Tjust, troligen.** Ett 7 tum långt, i båda
ändar afbrutet stycke af en svärds klinga; ryggad, men
utan långsgående ränder. [Vesterviks allm. läroverks saml.;
enligt benäget meddelande af hr bibliotekarien C. L. Han-
ström.]

Södra Tjust härad.

5. **Gamleby s:n, Häckenstad.** I ett kärr. En skafteelt med
långa uppstående kanter och utsvängd egg; ett hål nära öfre
kanten. [Tillhör grefvinnan Carolina Sparre, född Lewen-
haupt, i Vestervik.]

6. Samma s:n, **Heda** (1868). Vid dikesgrävning, 2 fot under jordytan. En skafteelt, närmast lik *Sv. forns.* 141, men smalare. [Skänkt af godsegaren Hj. Kullberg till Statens Historiska Museum, n:o 4095.]
7. Samma s:n, **Heda** (1868). Vid odling, under rötterna af en mycket stor ek, omkr. 3 fot under jordytan. En skafteelt, lik *Sv. forns.* 117. [Skänkt af godsegaren Hj. Kullberg till St. Hist. Mus., n:o 4095.]
8. Samma s:n, på olika, ej närmare kända ställen. a) Klingan till en dolk, med tunn, bred, kort tånge, utan uppstående kanter och utan nithål. Låg rygg längs klingans midt; inga linier. — b) En skafteelt, lik *Sv. forns.* 141. [Båda i kongl. sekreteraren E. Keys saml. på Sundsholm.]
9. **Gladhammars s:n, Sundsholm.** Under en stor sten i parken. En vacker halsring, närmast lik *Sv. forns.* 227, men tjockare, så att den är en mellanform mellan den sist nämnda och fig. 50 i *Månadsbladet* för 1880. [Kongl. sekreteraren E. Keys saml. på Sundsholm.*]
10. **Hjorteds s:n, Bjurvik.** I ett stenröse. a) Ett stort hängkärl, närmast likt fig. 168 i 1:a delen af *Sveriges historia*, men af den inböjda kanten synas blott obetydliga lemmingar; två aflångt fyrkantiga hål i kärlets öfversta del i stället för de uppstående öronen. Siraterna likna dem å anförda fig. Yttre diameter vid mynningen 7,1 tum och på vidaste stället 8,1 tum; höjd 4 tum. I kärlet lågo några träkol. — b) En ovanligt stor, ihålig halsring af samma form som *Sv. forns.* 231; ena ändan är afbildad *Sv. forns.* 232. [Skänkta 1870 af herr Fagerlin till St. Hist. Mus., n:o 4323.]
11. **Locknevi s:n, Rangelsbo.** I ett stenröse, under odling. a) Ett hängkärl, likt *Sv. forns.* 248, men med två aflångt

*) Vid Sundsholm har man dessutom, på ett annat ställe, funnit en halsring af en smal, fyrkantig brösten, rundad mot de ännu smalare ändarne, hvilka sluta i enkla bakar. Ringen, som bestått af två, troligen ej lika stora delar, har haft en ledgång, d. v. s. ändan af hvardera delen har varit tillplattad, churu ej betydligt bredare än det öfriga, och genomborrad; genom hålen har en simpel, nu afbruten *jernten* gått. Denna ring, hvilken troligen tillhör öfvergångstiden mellan bronsåldern och jernåldern, förvaras i kongl. sekreteraren E. Keys saml. på Sundsholm.

fyrkantiga hål vid den här något förhöjda kanten i st. f. de uppstående öronen. Siraterna likna dem å kärlet från Hjorted, men äro sämre gjorda. Yttre diam. vid mynningen 4,9 tum och på vidaste stället 5,75 tum; höjd 2,3 tum. — *b*) Fyra spiralarmsringar, som skola hafva legat bredvid kärlet. [Kärlet, som "ett par år begagnats att vid metning förvara mask uti", förvaras nu i grefve Th. Bielkes saml. på Sturefors; en af ringarne i jägmästaren E. G:son Hjorts saml. på Råstorp i Kisa; de tre andra ringarna lära hafva förkommit.]

Sefvedes härad.

12. **Hvena s:n, Ormestorp.** Båda hälfterna af en gjutform af sten för hälcelter med ögla. [Godsegaren J. A. Blombergs saml. på Skärshult.]

Tunaläns härad.

13. **Misterhults s:n, Vestra Ramnebo (1752).** *a*) "En stor vriden prydnad af koppar" (troligen en större ring). — *b*) "Nagot som liknar tækelse för ögonen af smal koppar, dragen i spirale linier" (troligen en i St. Hist. Mus. förvarad, nu itubruten prydnad af en smal, jembred, fyrkantig bronsten, hvars båda ändar äro hoprullade i spiral och bilda lagakoner). [Skänkta år 1753 af öfverste Hammarsköld till Statens samlingar, men hafva ännu ej kunnat med säkerhet bestämmas bland de osignerade saker, som från äldre tid förvaras i St. Hist. Mus.]
14. **Kristdala s:n, Hökhult.** Vid undersökning af ett skadadt stenröse fann riksantikvariern B. E. Hildebrand år 1876: *a*) Ett stort lerkärl, groft, utan sirater; af det under bronsåldern vanliga slaget. — *b*) Brända ben. — *c*) En spjutspets af brons, närmast lik *Sv. forns.* 176. [St. Hist. Mus. 5779.]
15. **Samma s:n, Bjälebo.** Vid gräfning i "Mogolsmossen" (1845). En smal halsring, lik *Sv. forns.* 227; vriden än åt ena hållet och än åt det motsatta. Enkla hakar. [St. Hist. Mus. 1259.]

Aspelands och Handbörds härad.

Från dessa ej vid kusten liggande härad känner jag f. n. intet, som med säkerhet kan hänföras till bronsåldern.

Stranda härad.

16. **Mönsterås s:n, Alebo.** En dolk med smal tånge. [Godsegaren C. J. Ekerots saml.]
17. **Samna s:n, Herrstorp.** Ett på hr E. C. Sabelströms egor beläget stenröse af 25 fots diameter undersöktes år 1880 af godsegaren C. J. Ekerot. Det låg tätt invid en krets af 7 stenar (den största 4 fot hög) på en höjd, endast $\frac{1}{8}$ mil från hafvet och nära en liten, till hafvet gående å, tydligen fordom ett större vattendrag. Af röset, som hade fotkedja af större stenar, var mer än hälften redan fört bortfördt. Tre fot innanför fotkedjan låg en annan ring af stenar, som voro något mindre än de i den förstnämnda. Midt i röset låg en kista, med riktning N.—S.; dess längd var 8, bredd 2 och djup 2 fot, allt invändigt. Den var helt och hållet nedgräfd i den jord, hvarpå röset hvilade, och bygd dels af flata stenar, dels af kullerstenar. Södra gafveln var öppen (ett drag, som ofta återfinnes i hällkistor från stenåldern). Öfver norra ändan låg en flat sten, som täckte ungefär 1,5 fot af kistan; för öfrigt funnos inga täckstenar. Närmast öfver kistan, hvilken var fylld med grus och mindre kullersten, lågo smärre stenar än för öfrigt i röset. Högt uppe i kistan hittades 4 små flintstycken och en bit slagg. På eller nära kistans botten anträffades: vid norra ändan *a*) en djurtand (ännu ej bestämd); ett par fot derifrån — *b*) ett flintverktyg, nästan "halfmånformigt"; 2 fot från detta — *c*) ett (eller möjligen två?) armband af brons, nu i bitar; dessa äro smala, endast 3 linier breda, jemnbreda och jemntjocka, några med 6, andra med 5 smala, långsgående refflor; samt en fot S. derom — *d*) ett litet, mycket dåligt lerkärl. Af ben märktes intet, hvarken brända eller obrända; ej heller kol. Utan tvifvel hade ett eller flere obrända lik nedlagts i kistan, men af tiden fullständigt förtärts. [Detta intressanta fynd skänktes af hr Ekerot till St. Hist. Mus., n:o 6679.]

18. Samma s:n, **Fälle**. Sex här belägna stenröseundersöktes år 1879 af hr Ekerot. I det första, som var af 30 fots diameter och 6 fots höjd samt förnt orördt, hittades intet annat anmärkningsvärdt än en något knäckad flintbit och en djurtand. — Det andra låg omkr. 60 fot från det första och hade 40 fots diameter och 7 fots höjd. I detta röse, men ej i midten, syntes en fördjupning, tydligen ett minne af en tidigare undersökning. Nu hittades i röset ett par söndriga lerkärl och ett till ett af dem hörande loek, samt aska och kol. — Det tredje röset, som har 40 fots diam. och ej förnt varit rördt, kunde nu endast ofullständigt undersökas, emedan det ligger i rägången mellan tvänne egor. Endast 4 fot från kanten hittades ett halssmycke *) af brons, till formen likt *Sv. forns.* 122, men alldeles slätt och utan sirater. — I det fjärde röset, som hade 50 fots diam. och 8 fots höjd, samt förnt ej varit rördt, påträffades en knäckad flinta, liknande en trubbig spjuntspets, samt några obrända djurben (ditkomna i senare tid?). — Det femte och det sjette röset innehöllo intet anmärkningsvärdt. [Fynden skänktes af hr Ekerot till St. Hist. Mus., n:o 6473.]
19. Samma s:n, **Habbestorp**. Ett på Johan Perssons egor liggande stenröse af 50 fots diam. och 8 fots höjd undersöktes 1880 af hr Ekerot. Röset låg på en höjd, nära samma till hafvet gående vattendrag, som omtalas under n:o 17. Midt i röset, på dess botten, påträffades en kista af stenar, som voro till hälften nedsatta i den sandjord, hvarpå röset hvilade. Alla fyra sidorna voro slutna; norra delens sidor bildades af flata gråstensflisor, den södra delens mer af kullersten. Tre fjerdedelar af kistan voro täckta med flisor af granit, som voro 1—1,5 fot breda, och af hvilka några brustit. Närmast öfver kistan lågo smärre stenar, af en knytnäfves storlek; derofvanpå större stenar. Kistan, som tydligen aldrig blifvit rörd efter rösets uppkastande, låg i N.—S. och var invändigt 9,5 fot lång och 2 fot bred; dess djup, d. v. s. väggstenarnas höjd, var 1,5

*) Dessa bronsmycken kallades förr vanligen "diadem", men några i senare tid gjorda fynd hafva visat, att de varit prydnader för halsens framsida och öfre delen af bröstet.

- 2 fot. Endast till en tredjedel var kistan fylld med jord och småsten, men innehöll ej spår af ben eller kol eller något annat anmärkningsvärdt. Troligen hade ett eller flere obrända lik här nedlagts och fullständigt förtärts af tiden. Omedelbart utanför kistan, invid dennas sida, låg ett stycke slagg, och på rösets botten, nära kistan, hittades ett mycket litet stycke halvbrändt trä. [De båda styckena slagg och trä inlemnades af hr Ekerot till St. Hist. Mus., n:o 6679.]
20. **Ålems s:n, S. Bäckebo.** Vid grusgräfnig. En dolk med lång, smal, fyrkantig tånge. [Godsegaren J. A. Blombergs saml. på Skärshult i Långemåla.]
21. Samma s:n (?), i trakten af **Strömsrum**, är för längre tid sedan funnen: Klingan till ett svärd med spår af nithål vid klingans bas; har troligen ej haft tånge. Längs klingans midt en bred, hög, rundad rygg, utmed hvilken å hvardera sidan gå två smala fördjupade linier. Längd 18,3 tum. [Skänkt af friherre Adolf Rappe på Strömsrum till St. Hist. Mus., n:o 2082].

Norra Möre härad.

22. **Ryssby s:n, Böle bro.** Vid rensning af ett vattendrag hittades hösten 1880 mellan ett par stora stenar i botten af vattendraget: En spjutspets, som, enligt benäget meddelande af egaren, lär vara närmast lik *Sv. forns.* 101, men utan sirater. Holken har i forntiden blifvit bruten och tillbakaböjd; ena hälften är nu borta. En bit trä satt ännu i holken, men borttogs af hittaren. [Bruksegaren C. J. Ekerots saml.]
23. Samma s:n, **Stojby.** "Under en stor granstubbe." En spjutspets. [St. Hist. Mus. 1985: 1853, 21*.]
24. Samma s:n, utan närmare uppgift. En spjutspets. [St. Hist. Mus. 1304: 1832, 58**.]

*) De under n:o 1985 i Statens Historiska Museum nu förvarade fornsaker tillhörde förut doktor O. C. Ekmans i Kalmar senare, sedan år 1853 med museet förenade samling.

**) De under n:o 1304 i Statens Historiska Museum nu förvarade fornsaker tillhörde förut doktor O. C. Ekmans i Kalmar förra, sedan år 1846 med museet förenade samling.

25. **Åby s:n, Stora Vångerslätt.** En håleelt med ögla, närmast lik *Sv. forns.* 152, men ögla sitter högre upp. [Godsegaren J. A. Blombergs saml. på Skärshult.]
26. **Kläckeberga s:n, Lindberga.** En bit af klingan till ett svärd. [Godsegaren J. A. Blombergs saml. på Skärshult.]
27. **Kalmar s:n, Berga.** En bit af klingan till ett svärd. [Godsegaren J. A. Blombergs saml. på Skärshult.]
28. **Dörby s:n, Ingelstorp.** Vid rödjning hittades under en gammal björk: Ett stort hängkärl med inböjd, genombruten kant; "det var helt vid upptagandet, men blef sönderbrutet af barnen, som lekte dermed". Kärlet har varit likt fig. 168 i första delen af *Sveriges historia*, men i den inböjda kanten ses två rader runda hål, och i st. f. uppstående öglor finnas aflånga hål i kärlets öfversta del. Siraterna äro ungefär af samma slag som de å anförda fig. [St. Hist. Mus. 1304: 1831, 2.]

Södra Möre härad.

29. **Ljungby s:n, Ljungby.** "Vid upprensning af en afloppskanal i kärtrakten Mören" hittades år 1859: Klingan till en dolk utan tånge; tre nithål vid basen af klingan, utmed hvilkens låga, rundade rygg inga linier finnas. [St. Hist. Mus. 2637.]
30. **Samma s:n, Ljungby.** "Under gräfning i jorden" hittades år 1860: En liten håleelt, som haft ögla. [St. Hist. Mus. 2718.]
31. **Samma s:n,** utan närmare uppgift. Öfre delen af klingan till ett svärd, utan tånge, med 6 nu halfva nithål; två smala fördjupade linier å ömse sidor om den breda, rundade midtryggen. [Godsegaren J. A. Blombergs saml. på Skärshult.]
32. **Mortorps s:n, Tokebo (1875).** En dolkklinga med smal, kullrigt tvåsidig tånge. [Skänkt af riksdagsmannen Nils Petersson i Runtorp till Kalmar läns Fornminnesförenings saml.]
33. **Nära Hagby-ån** (stället eller socknen ej närmare angifna) har man i ett stenröse funnit ett bronsspjut, som "föll sönder under arbetet". [Meddelande af direktör Wulff vid mötet i Kalmar; se här ofvan sid. 192.]

34. **Arby s:n, Glömminge.** I en stenkista hittades år 1879: a) En spjutspets af brons och — b) två perlor. [Meddelande af direktör Wulff vid nämnda möte; se här ofvan sid. 192.]
35. **Hagby s:n, vid kyrkan.** En hålcelt med ögla, lik *Sv. forns.* 152, men öglan sitter högre upp. [Skänkt år 1873 af fanjunkaren Lindblom till Kalmar läns Fornm. förenings saml.]
36. **Voxtorps s:n, Igellösa.** Tyvärr saknas närmare uppgifter om de omständigheter, under hvilka följande, af båtsmannen Aron Söderudd "å egorna till Igellösa" (år 1868) hittade fornsaker anträffats; sannolikt hafva de legat i en graf. a) En dolk, som troligen varit närmast lik *Sv. forns.* 107. Fästets rhombiska knapp af brons är prydd med 6 "falska" spiraler; af någon tånge finnes ej spår. Klingan, hvilkens öfversta del nu felas, är prydd med fina linier längs den smala, rundade ryggen. — b) En läng, nu i många stycken sönderbruten spjutspets, lik *Sv. forns.* 101 och med dylika sirater. — c) En söndrig och ofullständig knapp af brons, samt en liten bit tunn, pressad *guldblåt*, med hvilken knappen utan tvifvel varit belagd. — d) En bit, möjligen af bladet till en knif; utan sirater. [St. Hist. Mus. 3845.]
37. **Halltorps s:n, Värnanäs.** Under odling af en beteshage hittades i en stenig backe (troligen ett stenröse *): a) Ett svärd med bred, afbruten tånge, som har uppstående kanter; nithål i tången och klingans bas. — b) En spjutspets utan sirater; funna tillsammans med a? [Båda tillhöra kapten C. A. Mannerskantz på Värnanäs.]
38. **Samma s:n, Värnanäs.** Möjligen på olika ställen äro funna: Tre skaftcelter lika *Sv. forns.* 117. [Två af dem tillhöra hofstallmästaren J. W. Beijers saml. på Kollinge; den tredje ingenjör H. Magnéts saml. i Kalmar.]
39. **Söderåkra s:n, Thorstorp.** Vid borttagandet af ett i en åker liggande stenrör af omkring 16 fots diameter och 4 fots höjd hittades omkring år 1826 följande brons saker, som lågo djupt nere i jorden, under rörets af stora stenar bildade botten: a) Ett hängkärl af samma form som *Sv.*

*) Se här ofvan sid. 193 och 194.

forns. 248; en del af botten är afbildad *Sv. forns.* 252 Yttre diameter vid mynningen 5,75 tum och på vidaste stället 6,3 tum; höjd 2,3 tum. — *b*) En liten kupa af ungefär samma form som *Sv. forns.* 246. Siraterna likna dem på kärlet, men de små concentriska kretsarna äro upphöjda (ej drifna). — *c*) En ock en half ring af en halsprydna af ungefär samma slag som fig. 225 i Wotssaae's *Nordiske Oldsager*, men ringarna äro bredare och tunnare, samt hafva två breda långsgående refflor. Den halfva ringen, som troligen legat öfverst, är prydd med liniesirater; den hela ringen har inga sådana. [St. Hist. Mus. 1453: 309—312; förut i löjtnant C. D. Petterssons saml. i Karlskrona.]

40. Samma s:n, **Törneryd**, nära Brömsebäck. I en åker hittades 1874: En skafteelt, lik *Sv. forns.* 117. [Skänkt af d:r A. T. Schram till Kalmar läns Fornminnesförenings saml.]
41. På Kalmar läns fastland, troligen i trakten af Ljungby, har man funnit: En spjutspets. [Enligt meddelande af hr J. A. Blomberg på Skärshult.]

Öland.

Åkerbo härad.

42. **Böda s:n, Alfvara**. I jorden nära bostäderna till hemmanet n:o 8 (1858). *a*) En stor, åt ett håll vriden halsring med sådana ovala, i spiraler slutande "ändskifvor" som å *Sv. forns.* 231, men ringen är mycket smalare och ändskifvorna sakna sirater. — *b*) Fyra smala, sönderbrutna halsringar, lika *Sv. forns.* 227, vridna än åt ena hållet, än åt det andra. [St. Hist. Mus. 2453.]
43. **Högby s:n, Norra Munketorp**. I en åker norr om byn, år 1833. En skafteelt, lik *Sv. forns.* 117, men genom begagnande och upprepade slipningar nästan alldeles utnött. [St. Hist. Mus. 1304: 1834, 67.]
44. Samma s:n, **Horns Kungsgård**. Under plöjning. En trind haleelt, afbildad fig. 1 i hälften af verkliga storleken. Ingen ögla, men ett rundt hål i ena sidan; intet i den motsatta. [St. Hist. Mus. 1553.]

45. **Persnäs s:n, Hörlösa.** I ett stenrör hittades hösten 1832 under odling: En öppen halsring, "gömd under större stenar". Ringen består af en slät, trind, 0,2 tum tjock ten, mot båda ändarna utplattad till tunna, nära 0,8 tum breda

Fig. 1. Hälcellt af brons, Horns i Högsby s:n, Öland. $\frac{1}{2}$.

skifvor, som äro klufna och tvärt afskurna; i den ena ses hak, den andra är nu ofullständig. Spår af enkla sirater af punkter m. m. [St. Hist. Mus. 1304: 1833, 16.]

Slättbo härad.

46. **Köpings s:n, Källingemöre.** I en ättekulle hittades år 1821: Ett svärd med kullrigt tvåsidig tånge och ett troligen till öfversta delen af svärdets slida hörande beslag af brons. [Skänktes år 1821 af komminister B. Ljungstedt till Kalmar allm. läroverks saml. — Ahlqvist, *Ölands historia och beskrifning* 2: 1, sid. 171.]

47. Samma s:n, **Källingemöre**. Vid borttagandet af ett stenrör. *a*) En svärds klinga, som varit 2 fot lång (nu felas den yttersta spetsen); ingen tange, men 7 nithål. Klingan ryggad; inga linier. — *b*) En spjutspets; holken söndrig. [St. Hist. Mus. 3385.]
48. Samma s:n, **Solberga**. Vid stenhytning i "Galgeröret" utmed afrättsplatsen å Solberga utmark hittades (år 1846): *a*) En dolk med fäste af brons, afbildad *Sv. forns.* 103 *a*; knappen på fästet ses uppifrån fig. 103 *b*. — *b*) En stor spjutspets af brons till både form och sirater lik *Sv. forns.* 101. — *c*) En skaftteelt af brons, lik *Sv. forns.* 116; sidoytorna prydda med vackra spiraler och fina zigzaglinier. — *d*) En nästan jembred flinta, liknande en spjutspets, men framtill trubbig och starkt sliten; utmed ena eggen glänsande fläckar, utan tvifvel uppkomna genom nötning. — *e*) "Två hufvudskålar och henlägggar"; troligen samtida med det öfriga. [St. Hist. Mus. 1288.]
49. Samma s:n, **Solberga**. Under plöjning i en åker nedant för Galgberget. En fin guldtråd, endast $\frac{1}{3}$ linie tjock, vårdslöst hoplagd i spiral, $4\frac{3}{4}$ hvarf, af omkr. 1,5 tums diam. Vigt 2 ort 54 korn; guldhalt 92 %. [St. Hist. Mus. 4371.]
50. Samma s:n, **Solberga**. Nedre delen af en i forntiden afslagen kil, som synes vara af oblandad koppar; knapt märkbart uppstående kanter. Utsvängd mot eggen. [St. Hist. Mus. 1304: 1831, 5.]
51. Samma s:n, **Köpings kyrkslätt**. En hålcelt med ögla, närmast lik *Sv. forns.* 146. [St. Hist. Mus. 3975.]
52. Samma s:n, **Köpings tall**. En i forntiden afhuggen bit af en halsring, som genom fördjupade, rundtom gående ränder har ntseende af att vara vriden än åt ena hallet än åt det andra; nu böjd i form af en arming. [St. Hist. Mus. 1466.]
53. Samma s:n. På utmarken mellan Hörninge och Skedemosse hittades på 2 fots djup under jordytan (1843): Två smala halsringar, lika *Sv. forns.* 227, vridna än åt ena hallet, än åt det andra. [St. Hist. Mus. 1077.]
54. Samma s:n, utan närmare uppgift. En skaftteelt, afbildad fig. 2 i hälften af verkliga storleken; med en ögla som i

gjutningen misslyekats, så att den fylts med metall, och som sedan ej blifvit uppborrad. [Kandidat O. Söderboms saml. i Upsala.]

55. I trakten af Borgholm (stället ej närmare angifvet) hittades år 1873, möjligen på samma ställe: *a*) En stor halsring med ovala ändskifvor, närmast lik *Sv. forns.* 231, men inga sirater på skifvorna. — *b*) En smal halsring, lik *Sv. forns.* 227, men grundare refflor. [Skänkta af källarmästaren A. R. Högstedt i Borgholm till Kalmar läns Fornminnestsörenings saml.]

Fig. 2. Skafteelt af brons. *f* i Köpings s:n. Öland. $\frac{1}{2}$.

56. **Rosenfors** vid Borgholm. På en half fots djup i en något stenbunden utmark, upptagen till åker. En utmärkt väl arbetad och väl bevarad skafteelt, afbildad *Sv. forns.* 116 i hälften af verkliga storleken. [St. Hist. Mus. 1304: 1831, 3.]

57. **Räpplinge s:n, Borgholms Kungsgård.** I en åker hittades år 1871: En håleelt med ögla, lik *Sv. forns.* 146. [St. Hist. Mus. 4775.]
58. **Högsrums s:n, Ekerum.** Under plöjning hittades år 1880: En skafteelt med långa låga kanter och utsvängd egg; närmast lik *Sv. forns.* 140, men utan ränderna, och eggen mera ntsvängd. [Tillhör godsegaren C. A. Falk på Ekerum.]
59. **Samma s:n.** På **Ekerums** egor, möjligen på samma ställe, är äfven funnen: En skafteelt af samma form, men mindre, och eggen ej så mycket utsvängd. [Ingeniör H. Magnéts saml. i Kalmar.]
60. **Samma s:n,** utan närmare uppgift. En halsring af kullrigt tvåsidig ten, hvars undersida är slät; öfversidan snedt refflad åt ett håll. Afsmalnande mot ändarna, som båda sluta i enkla hakar. [Skänkt år 1874 af källarmästaren A. R. Högstedt i Borgholm till Kalmar läns Fornminnesförenings saml.]

Runstens härad.

61. **Bredsättra s:n.** Ett spänne, afbildadt *Sv. forns.* 120 i två tredjedelar af verkliga storleken. [St. Hist. Mus. 1383.]
62. **Gerdslösa s:n, Störlinge n:o I.** Under plöjning. En håleelt med ögla, lik *Sv. forns.* 146, men eggen mindre utsvängd. [St. Hist. Mus. 4762.]
63. **Samma s:n, Nedra Bejby.*)** Under odling hittades, på 1,5 fots djup (1871): *a)* Ett svärd med smal, fyrkantig tånge; klingan, mycket spetsig, har å hvardera sidan om den smala rundade ryggen en fördjupad, ej särdeles väl gjord linie. Hela längden 20,6 tum. — *b)* En knif, hvars handtag slutar i ett hästhufvud; afbildad *Sv. forns.* 115. — *c)* En knif med böjdt blad och smalt fyrkantigt skaft, som slutar i en knopp; lik *Sv. forns.* 113. — *d)* Dessa saker lågo bredvid "benen efter en groflemmad större person, liggande på högra sidan med högra armen sträckt öfver bröstet åt venstra axeln; venstra armen kunde ej finnas". [St. Hist. Mus. 4543.]

*) På Topografiska corpsens karta: Bägby.

64. Samma s:n, på olika, ej närmare uppgifna ställen. *a)* En dolkklinga. [Friherre E. Cederströms saml. på Krusen-berg.] — *b)* En knif, lik *Sv. forns.* 114. [Ingeniör H. Magnéts saml. i Kalmar.] — *c)* En håleelt med ögla, lik *Sv. forns.* 146. [St. Hist. Mus. 1985: 1846, 21.]
65. **Långlöts s:n, "Bostorp".** *) I jorden. En håleelt med ögla. [St. Hist. Mus. 1985: 1851, 4.]
66. Samma s:n, ntan närmare uppgift. En håleelt med ögla, närmast lik *Sv. forns.* 146, men mera jemnbred. [St. Hist. Mus. 1304: 1843, 35.]

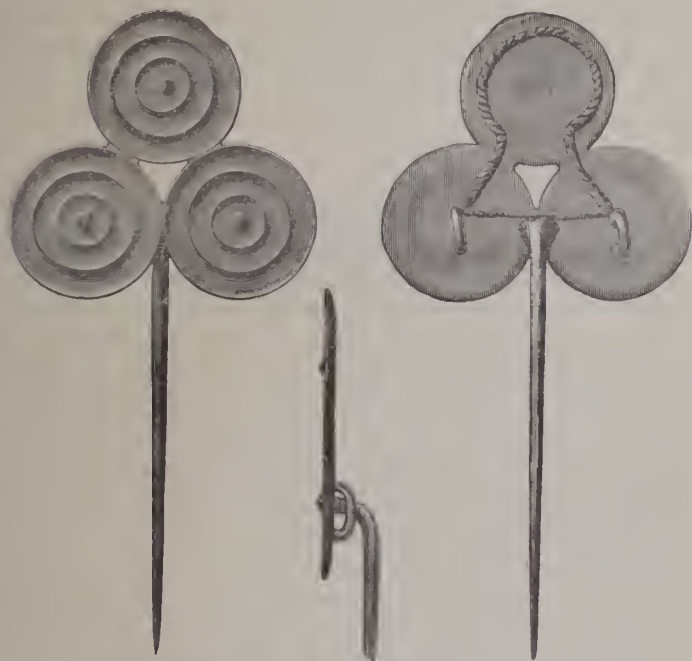

Fig. 3. Bronsnål, sedd från tre sidor. Dystad i Runstens s:n. $\frac{2}{3}$.

67. **Runstens s:n, Dystad.** Vid rotbrytning hittades år 1876, nära jordytan: En nål, hvars hufvud bildas af tre runda skifvor

*) Så enligt den af d:r Ekman egenhändigt skrifna, utförliga förteekningen öfver hans samling. Något Bostorp torde dock ej finnas i Långlöts s:n, men väl i den ej långt härifrån belägna N. Moeleby s:n.

med upphöjd midtpunkt och concentriska kretsar; afbildad fig. 3 i två tredjedelar af verkliga storleken. På baksidan finnas två öglor. [Kalmar läns Fornminnesförenings saml.]

En alldeles dylik nål hittades samma år i Hemse s:n på Gotland (St. Hist. Mus. 5733). Några andra nålar af denna egendomliga form äro ej kända från Sverige, men i en torfmosse vid Garftitz på Rügen är en bronsnål af alldeles samma form funnen (Stralsunds Museum). En i Haderslev amt, Jylland, funnen bronsnål af samma form, ehuru något afvikande, är afbildad af Madsen i *Bronzealderen*, Suiter, pl. 27 fig. 17; och en liknande bronsnål, men med de tre skifvorna i en rad, är funnen på Bornholm (Vedel i *Årböcker f. nord. Oldkynd.* 1872, pl. 1, fig. 2). Jfr Madsen, *Bronzealderen*, Suiter, pl. 27 fig. 6, och Samlede Fund, pl. 18 fig. 5 (med hängen).

Algutsrums härad.

68. **Glömminge s:n, Ryd.** En halsring, nästan trind. Undersidan är slät och plan; det öfriga grundt snedreffadt, så att ringen liknar *Sv. forns.* 229, men alla refflorna gå at ett håll och äro grundare än å originalet till nämnda fig. [Herr J. G. Segrells saml. på Tveta.*]
69. Samma s:n (troligen). En halscelt utan ögla; eggarna mycket utsvängda. [Herr J. G. Segrells saml. på Tveta.]
70. **Algutsrums s:n, Holmetorp.** En skaftcelt eller kil med nästan omärkligt upphöjda kanter; utsvängd egg. [Hr J. G. Segrells saml. på Tveta.]
71. Samma s:n. Vid olika tillfällen och utan tvifvel på olika ställen. a) En spjutspets, afbildad *Sv. forns.* 177 i hälft-

*) I denna samling förvaras äfven en å Ryds egor funnen hälft af en halsring af brons, hvilken bestått af två, genom en enkel ledgång med hvarandra förenade delar; niten i ledgången är af *jern*. Ringens insida är plan, utsidan ryggad (ryggen ligger närmare den nedre kanten än den öfre). Ändan är upphöjd och slutar i en nästan rund knopp, på hvilken tre upphöjda concentriska kretsar ses. Denna ring — liksom en dylik i Sandby s:n funnen ring, hvilken förvaras i St. Hist. Mus. (n:o 1985: 1853, 1) — synes tillhöra öfvergångstiden till jernaldern, eller den ännu föga kända första delen af denna period.

- ten af verkliga storleken; hål i holkens båda sidor. [St. Hist. Mus. 1304: 1842, 3.] — *b*) En håleelt med ögla, lik *Sv. forns.* 146. [St. Hist. Mus. 1304: 1846, 7.]
72. I Algutsrums eller Thorslunda s:n har man funnit: En spjutspets, till formen lik *Sv. forns.* 174, men kortare och endast prydd med två grupper fina linier och utmed dem en rad af prickar; nihål genom holkens båda sidor. [St. Hist. Mus. 4837.]
73. **Thorslunda s:n, Antorp** (= Arontorp). En spjutspets. [Hr J. G. Segrells saml. på Tveta.]
74. Samma s:n, **Kåtorp**. I jorden. En håleelt med ögla, närmast lik *Sv. forns.* 146. [St. Hist. Mus. 1985: 1847, 10.]
75. Samma s:n, **Skogsby**. Under grushemtning i den s. k. Qvarnbacken påträffades år 1841: "En vanlig stenkista, som inneslöt ett människoskelett, och omkring hufvudskåls-

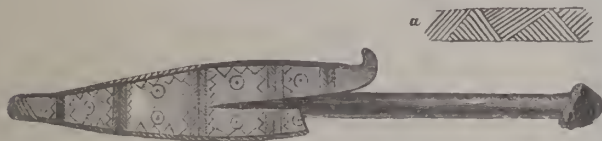

Fig. 4. Bronsring. Skogsby i Thorslunda s:n. $\frac{1}{2}$.

- benen saft en bronsring, hvilken vid upptagandet blef afbruten". Ringen är i hälften af verkliga storleken afbildad fig. 4. Den trinda delen är massiv, på öfre hälften prydd med streck; undre hälften slät. [St. Hist. Mus. 963.]
76. Samma s:n, **Runsbäck**. Under odling af nyland (1843). En skafteelt, lik *Sv. forns.* 117 [St. Hist. Mus. 1304: 1843, 10.]
77. Samma s:n, **Runsbäck** (1869). En håleelt med söndrig ögla, närmast lik *Sv. forns.* 152, men den öfre delen, ofvanför ögla, är nästan lika stor som den nedre. [St. Hist. Mus. 4265.]
- Denna ring och den under n:o 45 omtalade torde höra till slutet af bronsåldern. Jfr min uppsats *Minnen från bronsålderns slut i Norden*, i Månadsbladet 1880.
78. Samma s:n, **Kalkstad**. I jorden. En liten spjutspets, närmast lik *Sv. forns.* 176, men något smalare, intet hål i holken. [Stat. Hist. Mus. 1304: 1842, 6.]
79. I samma s:n, på olika, icke närmare angifna ställen. *a*) En håleelt med ögla. [Hr J. G. Segrells saml. på Tveta.] —

b) En "stängknapp" med ögla, afbildad i naturlig storlek
Sv. forns. 225. [St. Hist. Mus. 1304: 1834, 84.]

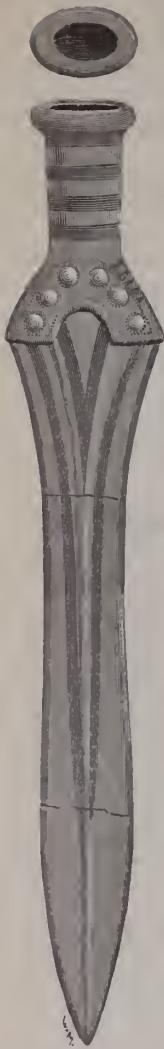

Fig. 5.
Kort svärd
af brons.
Karlevi
i Vickleby s:n. $\frac{1}{3}$.

80. Vickleby s:n, Karlevi n:o 8. Vid plöjning (1880). Ett kort svärd af ovanlig typ, afbildadt fig. 5 i en tredjedel af verkliga storleken; af hittaren brutet i tre delar. Fästet, af oval genomskärning, är ihåligt och öppet upptill; troligen har en nu förlorad knapp varit fäst i holken med tillhjälp af harz, hvaraf lemningar ännu synas på holkens insida (de brinna med låga och sprida då harzlukt). Käftan är prydd med fyra grupper af smala fördjupade linier, nu mycket nötta. Fästet och klingan äro i hvar sitt stycke; den senare fäst med två simpla nitar, ofvanför hvilka synas, å båda sidor af fästet, fyra runda upphöjningar, som likna nithufvud. Klingan har en rundad midtrygg, upptill bred, nedåt afsmalnande; å den öfre, breda delen af denna rygg, samt å ömse sidor om densamma finnas smala, fördjupade linier. Hela längden, med fästet, är 12,8 tum. [St. Hist. Mus. 6748.]

Något annat svärd med sådant fäste är icke känt från Sverige.

81. Samma s:n. På Landtborgen strax öster om Karlevi har man i en förstörd hög funnit: "Ett tvåäggadt svärd af fornmetall". [Ahlqvist, *Ölands historia och beskrifning*, II: 2 sid. 228, not.]
82. Samma s:n, utan närmare uppgift. En vacker skafteelt af samma typ som *Sv. forns.* 116; med spiralsirater. [St. Hist. Mus. 1304: 1828, 12.]
83. Mörbylånga s:n. "I Borgby borg" har man vid olika tillfällen funnit: a) En liten dolk-klinga med 2 nithål. [St. Hist. Mus. 1250: 6.] — b) En spjutspets. [St. Hist. Mus. 1304: 1841, 12.] — c) En skafteelt eller kil

med mycket låga kanter och utsvängd egg; öfre delen är i senare tid afslagen. [St. Hist. Mus. 1304: 1841, 12.] — *d*) Två håleelter med ögla, lika *Sv. forns.* 146. [St. Hist. Mus. 1304: 1841, 9 och 10.] — *e*) En mejsel med rund holk, af samma slag som *Sv. forns.* 144; utan ögla eller hål i kanten. [St. Hist. Mus. 1304: 1841, 11.]

84. Samma s:n, utan närmare uppgift. "Tvenne pieser af forn-malm, af hvilka den ena utgjorde ett svärd." [Inlemnades år 1797 till Kalmar stifts-bibliotek, enligt Kalmar Stifts-tidningar n:o 5 år 1797; de förkommo vid Kalmar stads brand år 1800. — Ahlqvist, *Ölands historia och beskrifning*, II: 2 sid. 214.]

Möckleby härad.

85. **Norra Möckleby s:n**, nära kyrkan. "I jordytan". En skafte-celt eller kil med knapt märkbart uppstående kanter; utsvängd egg. [St. Hist. Mus. 1304: 1840, 36.]
86. Samma s:n, på olika, ej närmare uppgifna ställen. *a*) En spjutspets utan sirater. "Funnen i jorden." [St. Hist. Mus. 1304: 1837, 81.] — *b*) En håleelt med ögla, närmast lik *Sv. forns.* 152. "Funnen i en åker". [St. Hist. Mus. 1304: 1838, 123.] — *c*) En mejsel med rund holk, af samma slag som *Sv. forns.* 144; utan ögla eller hål i kanten. "Funnen i jorden". [St. Hist. Mus. 1304: 1837, 80.]
87. **Gårdby s:n, Öfre Ålebäck**. I jorden. En håleelt med ögla, närmast lik *Sv. forns.* 152. [St. Hist. Mus. 3668.]
88. Samma s:n, **Ullevi***). I jorden. En spjutspets, till formen närmast lik *Sv. forns.* 176, men med ett stort, genom båda sidorna gående nithål och med tre rader triangelsirater, fyllda med parallela linier. [St. Hist. Mus. 4321.]
89. **Sandby s:n**. I en grafhög vester om kyrkan har man funnit: En dolkklinga utan tånge, med två nithål; längs

*) Under stenbrytning å utmarken till Ullevi har man äfven funnit två "tutulusformade" bronsspännen, af hvilka det ena är afbildadt *Sv. forns.* 306, samt två små bronsringar (St. Hist. Mus. 1355); detta fynd torde tillhöra början af jernåldern. Jfr Montelius, *Från jernåldern*, text, sid. 23.

- klingans midt en hög, rundad rygg; inga linier. [St. Hist. Mus. 1304: 1828, 25.]
90. Samma s:n. A **Sandby** bys egor har man dessutom funnit:
a) Ett kort svärd med fäste af brons, afbildadt i en tredjedel af verkliga storleken fig. 2 å pl. I i Nilssons *Skandin. Nordens urinvånare, Bronsåldern*; spetsen sedan länge afbruten. [St. Hist. Mus. 1304: 1828, 14.] — *b*) En ovanligt lang spjutspets, närmast lik *Sv. forns.* 101 och prydd med samma slags sirater, men icke mindre än 16.4 tum lång. [St. Hist. Mus. 1304: 1828, 13.] — *c*) En liten tång (pincett) med 3 små bueklor och fina zigsagsirater; formen lik *Sv. forns.* 201. [St. Hist. Mus. 1304: 1828, 15.] — *d*) Fyra större bitar af en knif. [St. Hist. Mus. 1304: 1828, 16.] — *e*) En liten håleelt med ögla, lik *Sv. forns.* 146, men mera jemnbredd. [St. Hist. Mus. 1985: 1849, 5.]
a—d äro möjligen funna tillsammans; *e* är funnen på annat ställe.
91. Samma s:n, **Ekelunda**. Vid stenbrytning. En håleelt med ögla, afbildad fig. 6 i två tredjedelar af verkliga storleken. [St. Hist. Mus. 4378.]
92. Samma s:n, **Ekelunda**. Vid harfning å en åker. En spjutspets, närmast lik *Sv. forns.* 176, men smalare. Holken i forntiden sönderbruten; troligen intet nithål. [St. Hist. Mus. 4432.]
93. Samma s:n. På olika, icke närmare uppgifna ställen. *a*) Öfre delen af ett bredt bronssvärd, med smal, fyrkantig tånge. På klingan en ganska hög, smal, rundad rygg och å ömse sidor derom, men på ovanligt stort afstånd, en nästan lika bred och hög rand. "Funnet i en grafhög, jemte en lansspets af jern" *). [St. Hist. Mus. 1304: 1838, 98.] — *b*) En håleelt med ögla, närmast lik *Sv. forns.* 146. [St. Hist. Mus. 1304: 1841, 4.]
94. **Stenåsa s:n, Slagerstad**. Vid upprensning af en vattengraf (1875). *a*) En liten dolkklinga utan tånge, med 2 nithål; hög, rundad midtrygg och derntmed på hvar sida en smal, upphöjd linie. — *b*) En spjutspets, närmast lik *Sv. forns.*

*) Då inga närmare fyndomständigheter äro kända, har man ingen anledning antaga, att dessa båda saker verkligen hittats tillsammans.

101; intet nithål. — *c*) Bakre delen af en i senare tid sönderbruten knif med handtag i form af hästhufvud; således af samma typ som *Sv. forns.* 115. — *d*) Fyra smärre bitar af en triind, slät nål med litet, ofvantill nästan platt hufvud. [St. Hist. Mus. 5483.]

95. Samma s:n, **Slagerstad.** *a*) En liten, vacker, diademlik halsprydnad af samma form som *Sv. forns.* 122, men mindre och prydd med en rad spiralsirater, samt fina zigzaglinier m. m. — *b*) En rund, något kupig skifva, troligen hufvudet till en större bronsnål, som suttit i holken på undersidan. Afbildad fig. 7 i två tredjedelar af verkliga storleken. På öfversidan sirater af smala, fördjupade linier. — Enligt en uppgift, som dock utan tvifvel berör på ett misstag, skulle dessa båda saker vara, jemte en benkam af det under den äldre jernaldern vanliga slaget, funna i ett groft lerkärl, som var täckt med en stenflisa och stod tätt under jordytan. [St. Hist. Mus. 6051.]

96. Samma s:n, **Slagerstad.** I en åker, år 1875. En doppsko af brons till slidan för ett bronssvärd, afbildad fig. 8 i hälften af verkliga storleken. Med tre små runda hål, af hvilka endast två gå genom båda sidorna. [Hr J. G. Segrells saml. på Tveta.]

Från Sverige är ingen annan doppsko af denna form känd, men i Tyskland och andra länder på fast-

landet äro flere sadana funna. Se t. ex. Lindenschmit, *Altthümer unserer heidnischen Vorzeit*, band 3, häft. 6, pl. 2.

97. Samma s:n, **Södra Qvinneby.** I en sandhåla. Spetsen af en dolk eller ett svärd. [Hr J. G. Segrells saml. på Tveta.]

Fig. 6. Hälcelt af brons. Ekelunda i Sandby s:n. $\frac{2}{3}$.

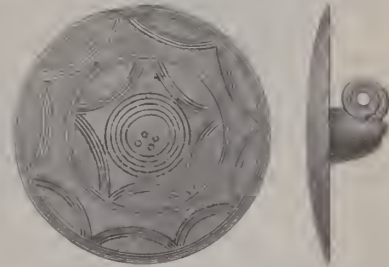

Fig. 7. Rund skifva till en nål af brons, sedd framifrån och från sidan. Slagerstad i Stenåsa s:n. $\frac{2}{3}$.

98. Samma s:n, **Södra Qvinneby**. De två i spiralskifvor upp-
rollade och med hvarandra hopvuxna ändarna till en stor
halsring af samma slag som *Sv. forns.* 231. [Hr J. G.
Segrells saml. på Tveta.]

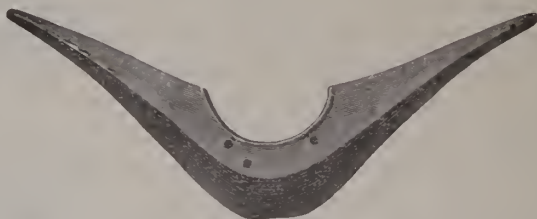

Fig. 8. Doppsko af brons till en svärdsslida. Slagerstad i Stenåsa s:n. $\frac{1}{2}$.

Fig. 9. Ena skifvan af ett
bronsspänne. Stenåsa s:n. $\frac{2}{3}$.

99. Samma s:n. På icke närmare an-
gifvet ställe har man uti en sten-
kista i en grafhög funnit: De
båda kupiga skifvorna till ett
"glasögonformigt" spänne, af
hvilka den ena är afbildad här
fig. 9 i två tredjedelar af verkliga
storleken. Baksidan slät. Bågen
och nålen saknas. [St. Hist. Mus.
1304: 1831, 6.]
100. Samma s:n. I en annan grafhög,
hvars läge ej heller är närmare
angifvet. En dolkklinga med
tånge, utan nihål. [St. Hist. Mus.
1304: 1836, 60.]
101. I samma s:n har man dessutom på olika ställen funnit:
a) En spjutspets. [St. Hist. Mus. 1304: 1836, 78.] —
b) En bit af en celt. [Göteborgs Museum 1640.]
102. **Hulterstads s:n, Triberga**. I en grafhög har man "jemte
en del andra, nu förstörda saker" funnit: En spjutspets,
till formen lik *Sv. forns.* 174, men endast prydd med några
fina, fördjupade linier kring holkens mynning; intet nihål.
[St. Hist. Mus. 1985: 1847, 84.]
103. Samma s:n, **Hulterstad**. Vid plöjning. Ett långt, helt svärd,
som synes hafva blifvit afbrutet vid fästet och sedan erhållit

en tånge genom omarbetning af klingans öfversta del; denna tånge är temligen bredt fyrkantig, utan uppstående kanter och utan nithål. Klingan har bredt, rundad rygg och å ömse sidor derom en smal upphöjd linie samt på nedre delen ett par rader små inslagua halfkretsar. [St. Hist. Mus. 2045.]

104. Samma s:n, utan närmare uppgift. "Bladet af en bronsknif, 6 (verk)tum långt, 1 tum bredt; genom slipning har det blifvit mycket smalt mot spetsen". [St. Hist. Mus. 1304: 1838, 106.]

Gräsgårds härad.

105. **Kastlösa s:n, Bredinge.** Vid stenbrytning i en grusbacke (möjligen i en graf). *a*) En liten, i två delar bruten tång (pincett) af brons; öfre delen bredare, nedre delen smälare och tunnare än fig. 10. — *b*) Ena hälften af en annan liten tång af brons, återgifven här i naturlig storlek fig. 10. Den breda, nedersta delen är mycket tjock. — *c*) En flintdolk. [St. Hist. Mus. 4107.]

Tänger af samma form som fig. 10 tillhöra en tidig del af bronsåldern; jfr Madsen, *Bronzealderen*, Samlede Fund, pl. 3 fig. A 1.

106. Samma s:n, **Prestgården.** I en grusbacke påträffades år 1849: *a*) Obrända meniskoben jemte — *b*) en dolkklinga med smal, fyrkantig tånge; inga nithål. Längs klingans midt. en smal, ganska hög rygg; inga linier. — *c*) En liten tång, afbildad här fig. 11 i naturlig storlek. [St. Hist. Mus. 1985: 1849, 1 och 2.]

Fig. 10. En liten, nu half tång af brons. Bredinge i Kastlösa s:n. $\frac{1}{4}$.

107. Samma s:n, **Kastlösa.** Vid plöjning, troligen ej tillsammans. *a*) En skafteelt, lik *Sv. forns.* 142 (men utan bomärke) — *b*) En håleelt med ögla, närmast lik *Sv. forns.* 147, nu mycket skadad. [St. Hist. Mus. 5637.]

11. En liten tång
af brons. Kastlösa
Prestgård. $\frac{1}{4}$.

108. Samma s:n, utan närmare uppgift. Udden af en spjntspets. [St. Hist. Mns.]
109. **Smedby s:n**. En vaeker skafteelt, lik *Sv. forns.* 116, men utan sirater. [Skänkt år 1875 af kapten Melén till Kalmar läns Fornminnesförenings saml.]
110. **Segerstads s:n, Segerstad**. I jorden. En håleelt med ögla, närmast lik *Sv. forns.* 146, men större och mera jembred. [St. Hist. Mns. 4043.]
111. **Gräsgårds s:n, Gammalsby**. Under plöjning. En ganska stor håleelt utan ögla, men med ett rundt hål i ena sidan; till formen närmast lik fig. 2 å pl. 20 i *Madsens Broncealderen*, Sniter, men simplare och utan sirater. [St. Hist. Mns. 1304: 1832, 56.]
112. Samma s:n. På ett ej närmare uppgifvet ställe har man i jorden nära en grafhög funnit: Nedre delen af en skafteelt eller kil, som synes vara af koppar; knapt märkbart uppstående kanter. [St. Hist. Mns. 1304: 1835, 123.]
113. Samma s:n, på olika, ej närmare kända ställen. a) Öfre delen af ett svärd med temligen bred, kullrig tänge; inga nithål. Utmed klingans midt en bred, rundad rygg; inga linier. "Funnet i jorden". [St. Hist. Mns. 1304: 1835, 43.] — b) En nål, afbildad *Sv. forns.* 214 i två tredjedelar af verkliga storleken. [St. Hist. Mns. 1383.]
114. **Ventlinge s:n**. Vid Lunda hittades år 1874: En bit af en ring, troligen halsring, nästan trind, grundt spiralreflad åt ett håll. Båda ändarna saknas. [Skänkt 1875 af prostén Lagström till Kalmar läns Fornminnesförenings saml.]
115. **Ås s:n, Näsby**. Under grushemtning i en backe nära allmänna landsvägen påträffades år 1845: a) Ett groft lerkärl, som stod mellan två stenar; det "var så stort, att det minst kunde rymma tre stop". Da kärlet sönderstöttes af spaden, visade det sig innehålla brända ben, och på dess botten läg — b) en bronsknif med smalt skaft, som är gjntet så, att det har utseende af att vara tillbakaböjdt mot ryggen och hoprulladt i spiral; således af samma slag

- som *Sv. forns.* 191 och 192. Inga sirater. * [St. Hist. Mus. 1304: 1846, 1.]
116. Samma s:n, **Ottenby**. I en åker. En stor spjutspets, närmast lik *Sv. forns.* 102; rikt prydd med koncentriska halvkretsar (ej spiraler). [Hofstallmästaren J. W. Beijers saml. på Kollinge.]
117. Norra Öland. En liten tutulus. [St. Hist. Mus. 4775.]
118. I mellersta delen af Öland, inom Alngtsrunns, N. Möckleby eller Thorslunda s:n, har man funnit: En stor, vacker dubbelknapp, afbildad fig. 12 i naturlig storlek. Den plana öfversidan är prydd med fördjupade spiralsirater. [St. Hist. Mus. 4803.]
119. Södra Öland. En skafteelt, närmast lik *Sv. forns.* 140. [Hofstallmästaren Beijers saml. på Kollinge.]
120. Öland. På olika, ej närmare kända ställen äro funna: *a)* Ett svärd, som enligt en liten, i St. Hist. Mus. förvarad skitz haft en bred tånge med nithål. [En till detta svärd hörande nit finnes i St. Hist. Mus.] — *b)* En håleelt, närmast lik *Sv. forns.* 146. [Hr J. A. Blombergs saml. på Skärshult.] — *c)* En hål-eelt med ögla; lemning af träskaftets spets i hålet. [Häradshöfding G. Bergs saml. i Mönsterås.]
121. På Öland eller Kalmar läns fastland äro dessutom troligen funna: *a)* Två spjutspetsar, båda skadade. Den ena troligen från den äldre bronsåldern. — *b)* Fyra håleelter, af hvilka tre hafva ögla och närmast likna *Sv. forns.* 146. — *c)* Bakre delen af en i senare tid afbruten tunn knif med smalt skaft, som är tillbakaböjdt mot ryggen och hoprulladt i spiral; således af samma form som *Sv. forns.* 191 och 192, men utan sirater. — *d)* En liten tång, lik fig. 10 här ofvan; hel. Den nedre, breda ändan är mycket tjock. — *e)* Tva spiralarmsringar af en jembred, på insidan

Fig. 12 Bronsknapp, sedd uppiifrån och från sidan. Öland. 1/1.

plan, på utsidan kullrig ten; den ena något bredare än den andra. Båda ringarna äro afbrutna i bägge ändar. Den bredare har nu $5\frac{3}{4}$ hvarf; den smalare 9 hvarf. [*a—c* för förvaras alla i St. Hist. Mus., n:o 2076. De hafva förut tillhört fabrikören J. Storcks saml. i Kalmar.] — *f*) Två skafteelter, lika *Sv. forns.* 117. [Kalmar allmänna läroverks saml.] — *g*) En skafteelt, lik *Sv. forns.* 117. — *h*) En håleelt med ögla. — *i*) En dolkklinga med smal, platt fånge. [*g—i* tillhöra alla Kalmar läns Fornminnesförenings saml.].

Tillägg.

Sedan början af ofvanstående förteckning var satt, har jag genom benägna meddelanden af egarne erhållit kännedom om följande fynd.

122. **Handbörds h:d, Kråksmåla s:n.** En håleelt, lik *Sv. forns.* 146, men något större. [Häradshöfding G. Bergs saml. i Mönsterås.]
 Denna celt är det första med säkerhet kända fynd från bronsåldern inom Handbörds härad.
123. **Stranda h:d, Döderhults s:n.** *a*) En dolk. — *b*) En håleelt. [Friherre G. Raabs saml. på Brusemåla.]
-

Af den nu meddelade förteckningen se vi, att för närvarande 188 föremål af metall äro kända från Kalmar län. Då länets yta utgör 100,6 svenska kvadratmil, känner man således 1,87 sådana föremål från hvarje □mil i medeltal. Alla dessa saker äro af brons, med undantag af den under n:o 49 omtalade guldringen samt den bit af en tunn guldplåt, hvarmed en bronsknapp (n:o 36) varit belagd. Bland de inom länet anträffade fornsaker från bronsåldern, hvilka icke äro af metall, nämna vi här endast den i Hvena s:n af Sefvedes h:d funna gjutformen af sten för håleelter*).

De nämnda 188 sakerna äro emellertid på ett mycket olika sätt fördelade mellan länets båda hufvuddelar. Från fastlandsdelen, som utgör 88,8 □mil, känna vi endast 57 föremål, eller 0,64 från hvarje □mil i medeltal. Från Ölands 11,8 □mil äro deremot icke mindre än 116 föremål kända, eller ungefär 10 från □milen. Af de 15 föremål, om hvilka man ej vet, i hvilken del af länet de äro funna, torde också flera tillhöra Öland än fastlandet.

Äfven om vi närmare betrakta fynden från länets fastland och det sätt, hvarpå de äro fördelade, märka vi en betydlig skilnad. Från de söder om Gamlebyviken, eller söder om Norra Tjust, belägna socknar, hvilka stöta tili hafvet eller vikar af hafvet, och hvilka omfatta en yta af sammanlagdt 23,2 □mil, känna vi 43 föremål af nu i fråga varande slag, eller 1,85 från hvarje □mil i medeltal; under det att man från hela den öfriga delen af länets fastland, utgörande 65,6 □mil, ej kan uppvisa mer än 14 sådana föremål, eller 0,21 från kvadratmilen**).

En skilnad, som också är anmärkningsvärd, ehuru ej så stor som den nyss nämnda, visar sig emellan Ölands södra och norra hälft. Från Södra motet, omfattande Gräsgårds, Möckleby och Algutsrums härad — känna vi 74 föremål; från Norra motet — omfattande Runstens, Slättbo och Åkerbo härad — äro der-

*) De två under n:o 34 omtalade perlorna äro ej medräknade i ofvanstående summa, emedan det ej är känt, af hvilket ämne de voro.

**) Af de två under n:is 3 och 4 upptagna bronserna — den ena funnen »i trakten af Vestervik», den andra »i Norra eller Södra Tjust» — är en räknad till Norra Tjust och en till kusttrakten af Södra Tjust. På samma sätt har det ena af de under n:is 33 och 41 omtalade bronsspjuten räknats till kustsocknarna och det andra till det inre landet.

emot endast 39 föremål kända. Då båda moten äro i det närmaste lika stor (det norra till och med något större än det södra), visar det sig, att man från öns södra hälft känna *dubbelt* så många bronsåldersarbeten af metall som från den norra hälften.

Så vidt vår kännedom om fynden från bronsåldern inom Kalmar län sträcker sig, har man således, i medeltal för kvadratomilen, funnit mer än 5 gånger så många saker på Öland som på kuststräckan af fastlandet söder om Norra Tjust; och nära 9 gånger så många på nämnda kuststräcka som i den öfriga delen af länets fastland.

Både från den förra och senare delen af bronsåldern har man träffat minnen i Kalmar län.

Till den förra delen af perioden torde nämligen följande bronsaker kunna räknas:

- 3 korta svärd eller dolkar med fästen af brons (fynd n:is 48, 80, 90);
- 13 andra svärd och dolkar (n:is 16, 20, 21, 31, 32, 36, 37, 46, 63, 94, 103, 106, 113);
- 5 spjutspetsar lika *Sv. forns.* 101 (n:is 22, 36, 48, 90, 94);
- 3 andra spjutspetsar (n:is 88, 116, 121);
- 13 kilar eller skaftceltar lika *Sv. forns.* 140--142 (n:is 2, 5, 6, 8, 50, 58, 59, 70, 83, 85, 107, 112, 119);
- 4 skaftceltar lika *Sv. forns.* 116 (n:is 48, 56, 82, 109);
- 10 skaftcelter lika *Sv. forns.* 117 (n:is 7, 38 [3 st.], 40, 43, 76, 121 [3 st.]);
- 3 hålceltar (n:is 44, 107, 111);
- 6 knifvar (n:is 36, 63 [2 st.], 64, 90, 94);
- 2 diademlika halsprydnader lika *Sv. forns.* 122 (n:is 18, 95);
- 1 armband (n:o 17);
- 2 spiralarmsringar (n:o 121);
- 1 spänne, afbildadt *Sv. forns.* 120 (n:o 61);
- 1 nål (n:o 94);
- 2 knappar (n:is 36, 118);
- 1 »tutulus» (n:o 117); samt
- 5 små tänger (n:is 90, 105 [2 st.], 106, 121).

Således tillsammans från den äldre bronsåldern: 75 saker.

Till den senare delen af bronsåldern böra vi deremot räkna följande arbeten:

- 1 doppsko*) till en svärdsslida, afbildad fig. 8 (n:o 96);
 6 spjutspetsar (n:is 14, 71, 72, 78, 92, 102);
 1 skaftceit, afbildad fig. 2 (n:o 54);
 17 hålcelter lika *Sv. forns.* 146 (n:is 51, 57, 62, 64, 66, 71, 74, 83 [2 st.], 90, 93, 110, 120, 121 [3 st.], 122);
 6 hålcelter lika *Sv. forns.* 152 (n:is 1, 25, 35, 77, 86, 87);
 9 andra hålceltar (n:is 30, 65, 69, 79, 91, 120, 121 [2 st.], 123);
 2 mejslar med holk för skaftet, lika *Sv. forns.* 144 (n:is 83, 86);
 2 knifvar lika *Sv. forns.* 191, 192 (n:is 115, 121);
 9 halsringar lika *Sv. forns.* 227 (n:is 9, 15, 42 [4 st.], 53, [2 st.], 55);
 4 halsringar lika *Sv. forns.* 231 (n:is 10, 42, 55, 98);
 2 halsringar lika fig. 4 (n:is 45, 75);
 5 andra halsringar (n:is 39, 52, 60, 68, 114);
 4 spiralarumringar (n:o 11);
 1 spänne, afbildadt fig. 9 (n:o 99);
 2 nålar, afbildade fig. 3 och *Sv. forns.* 214 (n:is 67 och 113);
 1 knapp, afbildad *Sv. forns.* 225 (n:o 79);
 4 hängkärl (n:is 10, 11, 28, 39); samt
 1 till ett af dessa kärl hörande »kupa» (n:o 39).

Således tillsammans från den yngre bronsålder: 77 saker.

Om de öfriga 36 inom länet funna fornsakerna af metall från bronsåldern kan jag ej nu afgöra, till hvilken del af perioden de höra, emedan jag icke haft tillfälle att se några af dem, och emedan de andra äro för mycket skadade eller hafva en för litet karakteristisk form.

Af denna öfversigt finna vi, att man från Kalmar län känner ungefär lika många arbeten från den förra som från den senare delen af bronsåldern; ett förhållande, som är anmärkningsvärdt, emedan man vanligen föreställer sig, att den äldre bronsåldern i denna del af Skandinavien efterlemnats så talrika minnen.

*) Utan tvifvel höra till den yngre bronsåldern äfven några af de i länet funna och ej bland den äldre bronsålderns vapen upptagna svärden och dolkarna, ehuru jag ännu ej kan med säkerhet urskilja dem, emedan de hittats ensamma och ej utmärka sig genom sin form eller genom sirater.

En tidsbild från början af 1500-talet,

af

H. Hildebrand.

Med skäl har man ansett sig i en persons sätt att skriva bref finna goda upplysningar om hans karakter; jag begagnar med afsigt uttrycket "ansett", ty i vår tid, med billiga postafgifter och dermed ymniga tillfällen att skriva, ännu mer med telegrafan, har konsten att skriva bref i det närmaste gått förlorad.

Det är icke allenast den enskilde man kan bedöma efter hans brefskrifning, utan hela tidelvarf. Det finnes perioder, då man skref bref så väl, att man funnit det lämpligt att utgifva stora samlingar af dem, och man lägger svårligen ifrån sig en sådan samling, utan att hafva erfarit verkligt nöje. Det finnes deremot tider, då man ännu var ovan att skriva bref, då hvar-enda ordställning förräder denna ovana. En sådan tid var i Sverige medeltidens slut. Eftersom det alltid är af intresse att se yttringar af det, som håller på att bryta sig fram till betryggad existens, vill jag här meddela några bref, skrifna under början af 1500-talet.

Jag har valt bref af en qvinna, alldenstund qvinnans bildning i sin ordning afgifver ett synnerligen godt vittnesbörd om tidens ståndpunkt.

Brefskrifverskan är fru Mätta Ivarsdotter. Född danska, var hon först gift med norrmannen hr Anders von Bergen, sedan med norrmannen hr Knut Alfsson, hvilken med de svenska riksförståndarne gjorde gemensam sak mot den Sverige och Norge tryckande unionen. Han fann en blodig död den 18 aug. 1502, då han under lejd besökte sin motståndare ombord å hans skepp. Enkan fann en fristad i Sverige och blef förlofvad med riks-

föreståndaren hr Svante Nilsson, som hade förlorat sin första fru Iliana. Under sin fästmöstid skref hon de två följande breffen.

1.

Min ödmjukliga troгна hjertans kärlighet Eder värdighet nu och alltid kärligen försänd med Gud. Allra käraste gode vän, denna drängen kom hit till Örebro till mig söndagen näst efter sankte Eriks dag och var jag ganska svårligen fruktande, att han skulle hafva någon annan hastelig tidende än han hade, och när jag såg, att han hade bref från Per Månsson gjorde jag det på Eder tröst att jag bröt brefven och såg dem öfver. Är det som han säger, då undrar mig storligen, att herr electus *) icke har sändt Er bud derom, och säger han, att den unge konungen ligger i Kalmar sund med svår makt och den gamle konungen skulle ligga i Avaskär med svår makt på sin sida **). Allra käraste gode vän, derföre är det ganska rådligt, att I icke gifven Er till Finland eller sänden bort för mycket af folket, om i sanning så är som ryktet går, så att hr electus och den landsänden måtte med hast få mdsättning, såsom I viljen hafva den landsänden förvarad till. Men fullkomligen är det min tro, att Per Månsson icke sett Kalmar stad sedan I voren der nere. Sade ock drängen för mig, att bönderne icke ville göra någon undsättning annat än med det vilkor, att de skola gå man ur huset och slå hvar hofman [= frälseman] ihjäl som de finna. Men de som föra sådana rykten bland bönderne, borde derföre hafva stora straff, och drista bönderne i den måttan, så göra de icke väl mot Sveriges rike. Allra käraste gode vän, I skullen ock snarligen få min skrifvelse med Vallen (?) om alla ärenden, men löpa några skepp ut förr än han kommer fram, glömmen då icke det hermelin och de ntskurna bogar, som I talen om. Här med befallande Er värdighet åt den allsmäktige Guden och den helga trefaldigheten. Skrifvet på Örebro söndagen näst efter sankt Eriks dag anno etc. 1500. Mätta Ivarsdotter.

Vi se, att fru Mätta tog en liffig del i tidens politik. Det-samma finna vi af följande bref, som är skrifvet under väntan

*) Den till biskop i Linköping valde hr Hemming Gad, som belägrade Kalmar slott.

***) Den gamle konungen Hans, den unge konungen Kristiern.

pa brölloppet och den kost, d. v. s. gästabud, som skulle beledsaga detta. Brevet är af sådant innehåll, att vi af detsamma kunna bilda oss en föreställning om brefskrifvarinnans personlighet.

2.

Min ödmjukliga trogna hjertans kärlighet till Er värdighet nu och alltid kärligen försänd med Gud. Allra käraste gode vän, jag tackar Er ganska gerna för Er skrifvelse, som jag fick med Peter och så med Sven Skåning, och för Era sändningar, som I mig sänden, hvilket jag kärligen vill förskylla med Er, när Gud vill, att den dag kommer, då mig bör sådant göra. Käre, gode vän, jag har fått Era fyra skrivelser sedan vi skildes, lydande så, att jag skulle gifva mig till vägs till Arboga och sedan till Stockholm, hvilket jag också har gjort och rättat mig efter Er skrifvelse och efter våra ord, som vi hade tillhoppa, då vi åtskildes. Käre, gode vän, nu kan jag det väl märka, att I hafven fått annat råd till, att den kost, som I hafven aktat att göra, ej blir på den dag som sagdt var, hvilket jag ger mig tillfreds med och sätter det till Er sjelf att göra det när Er tyckes. Som jag lät Er förstå den tid vi skildes åt, att jag ville icke till Stockholm förr än Gud fogar den tiden kommer, derföre hoppas mig, käre gode vän, att I icke begären, att jag kommer dit förr. Alla de ärenden jag har der kunna väl beställas mig förutan och kan det väl ske, att de äro der, som mig kunna umbära. Käre, gode vän, hustru Birgitta, Anders Pederssons, var här hos mig och bød sig till, att både hon och hennes käre husbonde vilja vara Er till vilja och tjenst hvar I viljen dem hafva. Hade det så varit, käre gode vän, att I haden aktat göra den kost nu i denna sommar, da hade det varit nyttigt på Er sida och gagneligt, att den goda qvinnan hustru Birgitta hade varit hos Er en månad eller två tillförene och sett an Ert gagn, förty det kan ske, att den goda qvinna, som der är, har föga förstånd till hur sådan kost skall hållas. Vore ock Anders Pedersson Er ganska nyttig der på den tid, eftersom Er värdighet väl vet, att han varit hos herrar och förstar i alla sina dagar och hos den gamla drottningen *), der han lärt mången skön kost hålla, och menar jag att,

*) Drottning Kristina, konung Hans' gemål.

utom Er värdighet, skall någon icke finnas i detta land, som är hans öfverman i all förståndighet i den mätta att stå en kost före. Käre, gode vän, lät ock hustru Birgitta nog förstå, att fru Ingeborg, hr Ivar Grens, och hustru Katarina i Granhammar ville gerna komma till Er, när de få Er skrifvelse, och vore det ganska nyttigt, att de goda qvinnor vore hos Er, när den tiden kommer. Käre, gode vän, som I rörden i Er skrifvelse, att fru Ingeborg *) och I ären komma till tals tillhopa, då vore det ganska nyttigt, att I icke villen förglömma den dom, som k. Hans och rikets råd Er tillsade på hr Sten Sture, och veta Ert eget gagn och Era kära barns, ty I hafven det uu i makt, om I viljen det icke förtiga. Käre, gode vän, det är icke nyttigt, att Ert gods skall längre stå till pant, det är rådligt, att I tagen der intet snack eller förhalning för, att I veten Er väl förvarad deruti. Käre, gode vän, tänken ock på k. Hans' ord, som han sade då I haden bud till honom, att han skulle hjälpa Er, hvad han gaf Er för svar på den tid. Käre, gode vän, tagen Er ock till vara för den onyttiga kost I hållen med de ryttare, då I kunnen väl sjelf tänka, att det är intet som snarare kan förderfva en herre och ett helt konungarike än att hålla onyttig kost och taring. Käre, gode vän, tagen mig icke till misstyeikes, att jag skriver här så djerft om detta, Gud skall känna, att jag gör det i en god akt. Käre, gode vän, jag såge det nödigt, att det skulle gå efter våra ovänners ord och spådom. Käre, gode vän, som I rörden i Er skrifvelse, att jag skulle strax gifva mig till Arboga, hvilket jag ingalunda gör förr än jag får en annan skrifvelse och bud, som jag kan mig yttermera efter rätta. Härmed befallande Er värdighet åt den allsmäktige Gud och sankt Erik konung. Hasteligen på Örebro sankt Johannes dag anno domini 1504.

Mätta Ivarsdotter.

P. S. Allra käraste, gode vän, som I mig ock tillskrifven, att det är kommet i dag och frid, Gud allsmäktig hafve lof att det så är. Der äro så många, som skada hafva fått i denna ofrid, Gud gifve, att vi måtte få något gagn igen. Allra käraste, gode vän, bad ock jungfru Katarina mig, att jag skulle bjuda Er till, att hon måtte komma hem till sitt igen, hvad råd der kunde finnas till. Käre, gode vän, vore det så, att I icke kunnen

*) Fru Ingeborg Åkesdotter, hr Sten Stures enka.

göra Ert bröllopp i sommar, då både jag gerna om lof, att jag måtte följa henne dit och se om den del jag och mitt barn äro till akters. Som jag har ock hört, att I viljen till Finland, derföre är mig litet gagn eller glädje att vara här efter Er. Är det så att så sker, då vändar jag ej hvart jag far, men Gud nne mig alltid att spörja goda tidender om Er. Käre, gode vän, hjuden mig ett ändtligt svar igen på jungfru Katarinas vägnar och bjuden henne sjelf till derom, förty hon vill ingalunda följa mig till Stockholm. Allra käraste, gode vän, från det första jag kände Er och intill nu, då visste jag aldrig mindre stad eller stund, hvar jag skulle finna Er. Käraste gode vän, hvad tiden har varit mig ganska lång, sedan jag skildes från Er i Arboga, och huru svårliga I låter Er längta till Stockholm ifrån mig, och huru lång den herredag har varit. Vi hafva fått tidender om den herredag i Danmark har stått och i Tyskland, men inga vissa tidender hafva vi fått af den herredag i Stockholm har stått. Gud gifve, käre, gode vän, att de råda så, att det gör väl på Er sida, så att detta höfvidsmannadöme måtte varda Er utan all skada. Allra käraste, gode vän, låten mig snarligen få vissa tidender och skrivelser af Er, hvarefter jag skall reda mig, och om jag icke skall finna Er i denna sommar, förty han är alldeles förliden den fagreste tid af honom; elvem han har varit till glädje, det känner Gud, att han har icke varit mig till glädje. Allra käraste, gode vän, hafven då ömkan öfver mitt fattiga hjerta, som icke kan lugslas i ro utan der I ären, och aldrig hade jag trott, att min eländighet och bedröfvelse skulle varit så stor, som han nu är. Gud tröste mig i mitt elände.

P. S. Allra käraste, gode vän, jag ber Er värdighet vilja veta min perlstiekares bästa om de penningar, som fru Ingeborg skall gifva till de ryttare, att han icke blir till akters för den skuld, att han är hos mig. Sätten der en kår till, som bär hans del upp till hans bästa etc.

Brölloppet hölls emellertid sommaren 1504. Från brefskrifvarinnans nya frutid äro de följande brefven.

3.

Min hjertans kärliga helsning nu och alltid tillförene sänd käriligen med vår Herre. Förunnen mig, allra käraste herre, hvad tidender I hafven fått eller hvad I, allra käraste hjerta,

hafven för händer, medan Er skrifvelse mig så länge fördröjes, att I mig inga tidender tillbjuden om hr Erik Turesson eller om annan beläning å färde. Ty veten, allra käraste hjerta, att i dag reste jag till Uppsala, förty jag kunde iugalunda slippa fru Anna i måndags. Käre herre, bjuder mig snarligen till igen om alla de ärenden som på färde äro. Härmed Er befallande at den allsmäktige Gud, som skapat himmel och jord i lyekosant regemente till evig tid. Suarligen af Steninge die nativitatis marie [den 8 sept.] under mitt eget signet anno domini 1506.

Mätta Ivarsdotter.

4.

Min frnliga helsning nu oeh alltid tillförene sänd med vår Herre. Allra käraste herre, världens vilja veta, att som I skrifven mig till, begärandes mina goda råd om att hålla Er jul oeh om den del dertill hörer, så har jag med Jon Jenssons råd så öfverlagt det, att I gifven Er till Vesterås der att hålla Er jul, ty som jag förnummit, vill den värdigste hr erkebiskopen oeh flere dessa uppländske herrar der vara Er till ord, oeh tyekes mig råd vara, att I skrifven till erkebiskopen, att hans nåd ville hafva de gode herrar af Finland med sig Er till ord oeh tal, der kunde mycket godt efter följa, oeh vill jag beställa om dryeken, kryddor oeh annan del strax i vägen före mig, så näst Guds hjälp skall det ga lika till, oeh vill jag sjelf det snaraste jag kan gifva mig hädan till vägs till Vesterås. Hafven I mycket folk med Er, tyekes mig bäst vara, att I låten mesta hopen gifva sig till Örebro, ty som hr Ake skref mig till, är Örebro honom tillsagdt, så göres ej behof att antvarda honom der mer än rätta inventariet. Hvad deröfver är det göres väl här behof på Stoekholms hus. Jag har oek nu beställt mina bud till Åbo, Kastelholm, Helsingland oeh annorstädes efter de mesta penningar de kunna åstadkomma Er till undsättning nu till denna jul. Gud låte mig ieke lefva den dag, jag skall någon tid taga mig sådan åhoga oeh beställning på mera, som jag nu haft i Er frånvaro. Allsmäktige Gud mune mig att finna Er helbregda, karsk oeh sund, så blir all min sorg förglömd. Inga tidender äro här att bjuda Er annat än de som äro goda, allsmäktig Gud oeh alla Sveriges helge patroner vare lofvade, hvilka jag Er befaller suud oeh salig med lif oeh själ till evig tid, oeh låter Er käre son, Kristina oeh alla dessa goda

junfrur helsa Er med många goda nätter. Skrifvet på Stockholm torsdagen näst efter sankt Anders dag under mitt insegel anno domini 1507. Mätta Ivarsdotter.

Det följande brefvet är af uteslutande enskild natur.

5.

Husfrulig kärlig helsning alltid tillförene sänd ödmjukligen med vår Herre. Allrakäraste hjerta, världens veta, att jag blef sjuk i lördags af den färska strömning vi åto och det sig icke vedergick förr än jag hit kom, dock hoppas jag att mig intet blifver till skada, och har jag doktorn här hos mig, så länge Gud fogar att jag bättra får. Käre herre, jag ville hafva farit hädan i går, hade det icke varit, att jag väntade efter Axel och Kristina, de akta sig hit fram i dag, när de draga till sin gård Edeby. Käraste hjerta, jag hade gerna skrivit Er ädelhet till i går med hr Arvid, men då hade jag ingen som skriva kunde, kapellanen var i byn — — — *)

De sista orden förklara, huruledes fru Mätta, ehuru född danska, kunde skriva rent svenska bref: hon dikterade för en svensk skrivvare, eftersom hon sjelf icke var mäktig den ädla skrifkonsten.

6.

Husfrulig kärlig helsa tillförene ideligen sänd kärligen med vår Herre. Veten, allra käraste hjertans gode vän, att Alexander Arendsson sände hit till mig det lybska sändebudet och Keel skrivvare med honom, att han skulle framdeles följa honom dit ned till Er ädelhet, hvilket jag icke ville, att Keel skulle dit ner fara, det hade icke gagnat Er eller mig att han skulle varit så länge från skrivarestugan. Då skickade jag en annan till att följa honom. Der stå många återstoder, som icke äro utkomna både af jern och annat. Käraste herre, har jag Er ädelhet inga synnerliga tidender att bjuda, utom här går ett rykte, att hr Ake har aktat sig till Uppsala för att göra sin pilgrimsresa till helge doktor Erik. Hörde jag ock inga tidender af erkebiskopen, om han skulle vara hemkommen eller ej. Allra käraste hjertans vän, skynden Er hit upp igen det snaraste I kunnen.

*) Brefvet är söndrigt, hvadan man af slutet ej får någon tydlig mening.

Jag vet ieke hvad de stämpla häruppe, medan Ert herradöme är der nere. Men visste jag den stund och tid, att Er ädelhet hade ieke varit så länge från mig som I nu varit hafven — — Snarligen af Ulfasa tisdagen före påskdagen under mitt segnet.

Mätta Ivarsdotter.

P. S. Allra käraste hjerta, hade jag haft så stor längtan efter vår Herre, som jag haft efter Er i denna fasta, då hade jag amat den [antingen?] varit hos honom eller han hos mig. Men Gud förbjude, att I skolen dväljas här länge nere efter påsken. Käre herre, varen förtänkte hvad väg svennerna skola draga här upp igen. I Närrike är ingen gästning, utan kungsgästningen i Kumla härad och Viby soeken. *)

7.

Min hjertans kärliga helsa sänd tillförene kärligen med vår Herre. Veten, allra käraste hjerta, att när I varen affarne i går, då kom den svett på mig, att Gud måtte sig förbarma, så att lakanen voro som de voro dragna ur en sjö. Dock hoppas jag till Gud, att den sot fick en omvändelse, att hon skulle ej ha så myeken makt som förr, och beder jag Er, allra käraste hjerta, att I hafven ingen sorg för mig, det blifver alltsammans godt näst Guds hjälp. Käre herre och hjertans vän, tyekes mig vara råd, att I sänden en förnumpstig sven till Tierp igen och helst den som infödd är, förty de lida der ingen utländsk fogde efter denna dag. Kära hjerta, vill jag yttermera bjuda Er till med Severin hvad jag nu ej kan komma ihog. Jag vore så gerna hos Er, allra käraste vän, om jag kunde, det Gud känner, den jag Er ädelhet befäller i lyekosamt regimente till evig tid. Hasteligen af Vesterås feria tertia post andree apostoli [i början af december] under mitt signet anno etc.

Mätta Ivarsdotter.

8.

Husfrulig kärlig helsa nu och alltid sänd med vår Herre. Allrakäraste herre, världens veta, som I mig tillskrifven med Er

*) Utanskriften å detta, likaledes söndriga, bref lyder: Ärlig och välbördig man, stränge riddare hr Svante Nilsson, rikets föreståndare och min allra käraste gode vän.

dräng, att I inga örter fingen ut med Er, känner Gud, att det ieke var min skuld, förty jag litade på apotekaren, att han skulle hafva uttagit hvad han visste, att Er ädelhet behof gjordes. Käraste hjerta, sänder jag Er nu med apotekaren så många örter som han begärt och dertill 200 mark gamla örtuger, mina egna penningar. Gud känner, hade jag haft ämne till flera, att gerna jag Er infödda godhet dem sända ville. Jon Jeusson har varit kring om hela staden, säger sig inga penningar kunna få, guld, silfver och gårdar har jag utbjudit på min sida, det är allt nej förr än orden äro utsagda. Käraste herre, vore det godt om I det allra snaraste kunden komma till Kalmar, förty här talas så mycket om i byn att de äro rädde, att den stad skall blifva för-raskad förr än någon vet ord af. Så aktar jag mig på söndag gifva mig till vägs i helga trefaldighets namn. Allsmäktige Gud unne oss att helbregda och sunda snarligen mötas, hvilken jag Ert herradöme befaller sund och salig i lyckosamt regemente till evig tid. Hasteligen af Stoekholm fredagen näst efter visitacionis marie 1510.

Mätta Ivarsdotter.

Årsberättelse

afgifven af Svenska Fornminnesföreningens Styrelse

för Föreningens verksamhet under år 1878.

(Afgifven vid allmänna årsmötet den 28 Februari 1879.)

Af det planschverk öfver Svenska konstminnen från medeltiden och renässansen, hvilket i de tvenne sista årsberättelserna omtalats sasom varande under arbete, har det första häftet, innehållande 4 planscher med teckningar af Dalhems kyrka på Gotland samt några denna tillhöriga medeltidsföremål, blifvit färdigt och utlemnas nu med det 10:de häftet af Föreningens Tidskrift till dennas ledamöter. De i planschhäftet upptagna teckningarna äro på uppdrag af Föreningens Styrelse och på Föreningens bekostnad utförda af Arkitekten O. A. Mankell samt hafva af Föreningens ledamot Professoren A. T. Gellerstedt blifvit på stället granskade. Till utgifvande af detta häfte erhöll Föreningen år 1877 ett statsanslag af 800 kronor, men har dessutom af Föreningens egna medel för samma ändamål betalats 638 kr. 10 öre, summa 1,438 kr. 10 öre, deraf 1,020 kr. 50 öre under loppet af år 1878. Härvid bör dock upplysas, att i denna summa ingår kostnaden för åtskilliga teckningar från andra Gotlandskyrkor, ämnade att intagas i något följande häfte. För att möjliggöra dettas snara utgifvande har Styrelsen hos Kongl. Maj:t under loppet af förliden September månad i underdånighet anhållit om ett nytt anslag af 800 kronor, och har denna ansökan af K. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademien, af hvilken Kongl. Maj:t infordrat utlatande, blifvit i varma ordalag förordad. De förhoppningar, som Styrelsen i anledning häraf vågat lysa om er-

hållande af något statsanslag till detta ändamål för år 1879, hafva dock icke blifvit förverkligade.

Som Styrelsen ansett, att, hvad skrifter Föreningen än utgifver, den regelbundna följdén af Föreningens Tidskrift icke bör afbrytas, har Styrelsen äfven för år 1878 föranstaltat om utgifvande af ett tidskriftshäfte, det 10:de, hvilket dock, till följd af Föreningens nuvarande mindre gynnsamma medelstillgångar, måst till omfånget inskränkas. Detta häfte är nu här framlagdt och kommer att efter detta sammanträde jemte planseilverket utdelas.

På grund af de dryga omkostnader, Föreningen fått vidkännas för planseilverkets utgifvande, hafva under året inga anslag för undersökningar af fornlemningar från hednatiden kunnat af Föreningens medel beviljas.

Då erfarenheten visat, att det verksammaste skyddet för forntida minnen är att söka i en allmänt spridd upplysning om dessa minnens värde och betydelse, och Fornminnesföreningens Styrelse ansett, att en sådan upplysning lättast kommer det uppväxande släktet af jordbrukare till del genom medverkan af folkskolan, har Styrelsen hos Kongl. Maj:t i underdånighet anhållit, att till Föreningens disposition måtte ställas ett belopp af 750 kronor att användas till inköp af 1,500 ex. af Dr O. Montelii arbete "Lifvet i Sverige under hednatiden", hvilka ex. genom Styrelsens försorg skulle kostnadsfritt utdelas i främsta rummet till folkskolelärareseminarierna och de större folkskolorna på landet. Sedan Kongl. Maj:t under den 3 Maj i nåder beviljat det begärda anslaget, har under loppet af sommaren 275 ex. utdelats till rikets 11 seminarier samt 1,054 ex. blifvit tillställda vederbörande 42 folkskoleinspektörer, då återstående ex. äro enligt Styrelsens beslut reserverade för framtida behof.

Under det förgångna arbetsåret har Föreningen haft hughnaden att emottaga bokgåfvor af Föreningar och enskilda personer, för hvilka redovisas å omslaget till 10:de häftet.

Något allmänt årsmöte har under sommaren icke hållits, i öfverensstämmelse med Föreningens derom den 8 Maj fattade beslut.

Styrelsen har sedan förra årsmötet haft 6 sammankomster. Under denna tid hafva 14 inländska ledamöter blifvit invalda.

Hela antalet ledamöter, som för året betalt ledamotsafgift, uppgår till 434.

Under den tid Föreningens Sekreterare Dr O. Montelius varit ntrikes frånvarande, har Sekreterarebefattningen bestridts af undertecknad Sidenbladh.

Stockholm den 28 Februari 1879.

AUG. W. STIERNSTEDT.

Karl Sidenbladh.

Vid Föreningens årsmöte den 28 Februari 1879 valdes till
Ledamöter af Styrelsen:

EICHHORN, C., amanuens vid Kongl. Biblioteket,
GELLERSTEDT, A. T., professor,
HOFBERG, H., fil. doktor,
MALMSTRÖM, J. A., professor,
MONTELIUS, O., amanuens vid Statens Hist. Museum,
SIDENBLADH, K., aktuarie i K. Statistiska Centralbyråen,
STIERNSTEDT, A. W., friherre, ceremonimästare,
ULFSPARRE, S., kapten. och
WINGE, M. E., professor.

Till *Suppleanter i Styrelsen* valdes i den ordning de här nämnas:

NORDSTRÖM, S., kanslisekreterare,
HAMMARSKÖLD, C. J., trafikdirektör, och
TEGNÉR, E., amanuens vid Kongl. Biblioteket.

Derjemte utsågos till *Revisorer:*

BRUNIUS, A. W., kapten, och
LINDBERG, C. F., artist,

samt till *Revisorssuppleant:*

BLOMBERG, A., fil. doktor.

Vid Styrelsens sammanträde samma dag återvaldes till Föreningens

Ordförande: friherre STIERNSTEDT;

Vice ordförande: professoren WINGE;

Sekreterare och redaktör: amanuensen MONTELIUS;

Kassaförvaltare: aktuarien SIDENBLADH.

Årsberättelse

afgifven af Svenska Fornminnesföreningens Styrelse

för Föreningens verksamhet under år 1879.

(Afgifven vid allmänna årsmötet den 28 Februari 1880.)

I anledning af landets allmänna i ekonomiskt afseende betryckta ställning ansåg Styrelsen, att något sommarmöte ieke borde utlysas år 1879, hvarför Föreningens ledamöter, enligt stadgarnas föreskrift, kallades till allmän sammankomst den 13 Maj för att häröfver fatta beslut. Med godkännande af de skäl Styrelsen anfört, beslöt Föreningen, att något sommarmöte ieke skulle hållas under året. Sedan den ekonomiska ställningen inom landet numera i allmänhet blifvit bättre, är det anledning hoppas, att under år 1880 ett allmänt sommarmöte måtte kunna ega rum. Sådana möten torde väl ej böra ifrågakomma hvarje år, emedan hvarken Föreningens tillgångar medgifva det, eller det skulle blifva lätt att så ofta finna lämplig mötesplats; men återkommande hvart annat eller hvart tredje år skola de, genom den allmänna uppmärksamhet, som genom dem väckes på nödvändigheten af en omsorgsfull vård om landets fornminnen, kraftigt bidra till att skydda dessa och sålunda främja ett af Svenska Fornminnesföreningens viktigaste mål.

De ganska betydliga kostnader, som varit förenade med utgifvandet af det planchverk öfver »Svenska konstminnen från medeltiden och renässansen», hvars första häfte under året utdelats till Föreningens ledamöter, hafva gjort det till en nödvändighet att något inskränka Föreningens verksamhet, hvarför några anslag till beskrifning och undersökning af fornlemningar

under året ej kunnat lemnas. Af detta skäl måste ock, såsom af förra årsberättelsen synes, det tionde häftet af Föreningens tidskrift till omfånget minskas. Sedan nu Föreningens ställning blifvit förbättrad, har det elfte häftet af tidskriften, hvilket i dag är färdigt att utdelas, gjorts så mycket större än vanligt, att det sammanlagda omfånget af det sistnämnda häftet och af det tionde blir ungefär lika med det, som två af tidskriftens häften förut plägat hafva.

Det är ock anledning hoppas, att arbetet med ett andra häfte af nyssnämnda planchverk inom en ej allt för aflägsen tid måtte kunna börjas, isynnerhet som åtskilliga förarbeten dertill redan hlifvit, i sammanhang med dem för det första häftet, utförda.

Under det förflutna året, liksom under de föregående, har Föreningen haft glädjen mottaga åtskilliga bokgåfvor af föreningar och enskilda personer, å hvilka gåfvor en förteckning meddelas på omslaget till det elfte häftet af tidskriften.

Det Arkeologiska sällskapet i Agram i Kroatien har anhållit att få träda i utbyte af skrifter med Föreningen, hvilken framställning af Styrelsen med nöje antagits.

Styrelsen har sedan sista sammankomsten haft 4 sammankomster. Under denna tid hafva 29 inländska ledamöter blifvit invalda.

Under de fem första månaderna af året, då Föreningens sekreterare vistades ntrikes för vetenskapliga forskningar, har sekreterarebefattningen skötts af herr aktuarien K. Sidenblad.

Under räkenskapsåret 1879 hafva inlutit:

1 ständig ledamotsafgift af d:r Montelius, som förut betalt 9 årsafgifter och därför enligt stadgarna skulle, för att blifva ständig ledamot, erlægga endast skilnaden mellan 100 kr. och nämnda 9 årsafgifter, eller	55: —
389 årsafgifter för 1879.....	1,945: —
63 » » föregående år.....	315: —
	2,260: —
För försålda exemplar af de skrifter Föreningen utgifvit	146: 50.
För försålda träsnittsstockar, som begagnats i Föreningens tidskrift	40: 50.
Räntor.....	108: 62.
	<hr/>
	Tillhopa 2,610: 62.

Utgifterna under året voro:

För 9:de häftet af tidskriften (tryckning).....	879: 65.	
» 10:de häftet (tryckning, arfvoden m. m.).....	726: 74.	1,606: 39.
Återstod å förut beslutadt understöd åt forskare.....	19: 45.	
Arfvoden åt sekreteraren och kassaförvaltaren.....	450: —	
Distribution af tidskrift och planchverk, omkostnader för uppbörd m. m.	451: 46.	
Kostnader för Föreningens allmänna möten, annonser och diverse	70: 09.	
		<u>Tillhoppa 2,597: 39.</u>

Behållningen vid årets slut utgjorde 2,490 kr. 44 öre, af hvilka 1,855 kr. tillhöra den fasta fonden. Härtill böra dock läggas de af några ombud uppburna, men vid räkenskapernas avslutande ej till kassaförvaltaren insända årsafgifter, som torde uppgå till omkring 300 kronor.

AUG. W. STIERNSTEDT.

Oscar Montelius.

Vid Föreningens årsmöte den 28 Februari 1880 valdes till
Ledamöter af Styrelsen:

EICHHORN, C., amanuens vid Kongl. Biblioteket,
GELLESTEDT, A. T., professor,
HOFBERG, H., fil. doktor,
MALMSTRÖM, J. A., professor,
MONTELIUS, O., amanuens vid Statens Historiska Museum,
SIDENBLADH, K., förste aktuarie i Statist. Centralbyrån,
STIERNSTEDT, A. W., friherre, eerehonimästare,
ULFSPARRE, S. B., kapten, och
WINGE, M. E., professor.

Till *Suppleanter i Styrelsen* valdes, att inträda i den ordning
de här nämnas:

NORDSTRÖM, S., kanslisekreterare,
TEGNÉR, E., amanuens vid Kongl. Biblioteket, och
HAMMARSKÖLD, C. J., trafikdirektör.

Derjemte utsågos till *Revisorer:*

doktor A. BLOMBERG och
herr O. HEILBORN,

samt till *Revisorssuppleant:*

brukspatron C. J. EKEROT.

Vid Styrelsens sammanträde samma dag återvaldes till För-
eningens

Ordförande: friherre STIERNSTEDT;

Vice ordförande: professoren WINGE;

Sekreterare: amanuensen MONTELIUS;

Kassaförvaltare: förste aktuarien SIDENBLADH.

Årsberättelse

af Svenska Fornminnesföreningens Styrelse

för Föreningens verksamhet under år 1880.

(Afgifven vid allmänna årsmötet den 28 februari 1881.)

Den 23, 24 och 25 augusti 1880 höll Föreningen i Kalmar ett talrikt besökt sommarmöte, hvilket säkert hos alla deltagarne efterlemnadt ett lika angenämt minne som Föreningens föregående möten. Härtill bidrogo i hög grad det gästfria mottagande, hvarat Föreningens ledamöter fingo glädja sig, samt den utfärd till Öland, som de på mötets sista dag företogo, och hvarunder de fingo göra eller förnya bekantskap med Ismantorps borg och Borgholms slott, hvar i sitt slag hörande till Nordens märkligaste fornlemningar. Till ordförande för mötet valdes landshöfdingen i Kalmar län G. J. Edelstam, till vice ordförande kongl. sekreteraren C. Gethe, samt till sekreterare kandidat H. Horn och Föreningens sekreterare. Vid detta möte, liksom vid flera föregående, var en värderik utställning af fornsaker, hufvudsakligen från den omkringliggande trakten, anordnad. En utförlig redogörelse för mötets förhandlingar har intagits i det häfte af Föreningens tidskrift, som nu är färdigt.

Föreningens d. v. ordförande, friherre Stiernstedt, var af sjuklighet hindrad att deltaga i mötet i Kalmar, och inom en

manad derefter hade han upphört att lefva. För att gifva ett uttryck åt Föreningens känslor af saknad och tacksamhet infunno sig Styrelsens ledamöter så mangrant som möjligt på friherre Stiernstedts begrafning, hvarjemte Styrelsen låtit på hans kista lägga en krans med påskrift: »Från Svenska Fornminnesföreningen».

Till ordförande efter den bortgångne valdes vid Styrelsens sammanträde den 27 september undertecknad Winge, och till vice ordförande efter honom professor J. A. Malmström. Under detta liksom flera föregående ar har förste aktuarien K. Sidenbladh varit Föreningens kassaförvaltare och undertecknad Montelius hennes sekreterare.

Då den stora kostnad, hvarmed utgifvandet af 2:dra häftet af »Svenska konstminnen från medeltiden och renässansen» är förenadt, och som beräknats till omkring 1400 kronor, skulle öfverstiga Föreningens disponibla tillgångar, anhöll Styrelsen i sisl. september manad i underdanighet hos Kongl. Maj:t om ett anslag af 800 kronor, sasom bidrag till utgifvande af detta häfte. Styrelsen har nu glädjen meddela Föreningen, att Kongl. Maj:t täckts bevilja detta anslag, och att nämnda häfte inom några månader torde blifva färdigt. Det kommer att innehålla dels de i förra häftet omtalade glasmålningarna i Dalhems kyrka på Gotland, dels två plancher glasmålningar från Lye kyrka på samma ö, samt plan af och detaljer från sistnämnda kyrka. De tre första planchererna tryckas i färger, och glasmålningarna i Lye kyrka återgifvas efter afbildningar, som med ovanlig trohet äro i samma storlek som originalen utförda af arkitekten G. Pettersson.

Af Föreningens tidskrift utkom under år 1880 ett häfte, det elfte, hvilket var färdigt vid årsmötet den 28 februari. Det tolfte häftet, som afslutar det fjerde bandet, utdelas i dag till Föreningens ledamöter.

Å de böcker, hvilka Föreningen under det förflutna året fått mottaga dels som gåfva dels i utbyte, meddelas en förteekning a omslaget till det tolfte häftet af tidskriften. »Der Verein für Thüringische Geschichte und Alterthumskunde» har föreslagit att träda i utbyte af skrifter med Föreningen, hvilket förslag at Styrelsen med nöje antagits.

Styrelsen har sedan sista årsmötet haft 7 sammankomster. Under denna tid hafva 37 inländska ledamöter blifvit invalda.

Under räkenskapsåret 1880 hafva influtit:

396 årsafgifter för 1880	1,980: 00.	
30 do för föregående ar.....	150: 00.	2,130: 00.
För försälda exemplar af de skrifter Föreningen utgifvit	122: 35.	
Kapitalrabatt vid konvertering af obligationer och räntor	170: 00.	
		<u>Tillhopa 2,422: 35.</u>

Utgifterna under året voro:

För 11:te häftet af tidskriften (tryckning, arfvoden m. m.)	1,528: 39.
Arfvoden at sekreteraren och kassaförvaltaren	450: 00.
Distribution af tidskriften, omkostnader för uppbörd m. m.....	270: 21.
Kostnader för Föreningens allmänna möten, annonser och diverse.	<u>356: 50.</u>
	<u>Tillhopa 2,605: 10.</u>

Behallningen vid årets slut utgjorde 2,307: 69, af hvilka 1,855 kronor tillhöra den fasta fonden. Härtill böra dock läggas de af några ombud uppburna, men vid räkenskapernas avslutande ej till kassaförvaltaren insända årsafgifter, som torde uppgå till omkring 200 kronor.

M. E. WINGE.

Oscar Montelius.

Vid Föreningens årsmöte den 28 februari 1881 valdes till
Ledamöter af Styrelsen:

EICHHORN, C., amanuens vid Kongl. Biblioteket,
GELLERSTEDT, A. T., professor,
HOFBERG, H., fil. doktor,
MALMSTRÖM, J. A., professor,
MONTELIUS, O., amanuens vid Statens Hist. Museum,
NORDSTRÖM, S., kanslisekreterare,
SIDENBLADH, K., förste aktuarie i K. Statistiska Central-
byrån,
ULFSPARRE, S., major, och
WINGE, M. E., professor.

Till *Suppleanter i Styrelsen* valdes, att inträda i den ordning
de här nämnas:

EKHÖFF, E., amanuens vid Statens Hist. Museum,
HAMMARSKÖLD, C. J., trafikdirektör, och
CEDERSTRÖM, E., friherre.

Derjemte utsågos till *Revisorer:*

doktor A. BLOMBERG och
herr O. HEILBORN.

samt till *Revisorssuppleant:*

brukspatron C. J. EKEROT.

Vid Styrelsens sammanträde samma dag valdes till För-
eningens

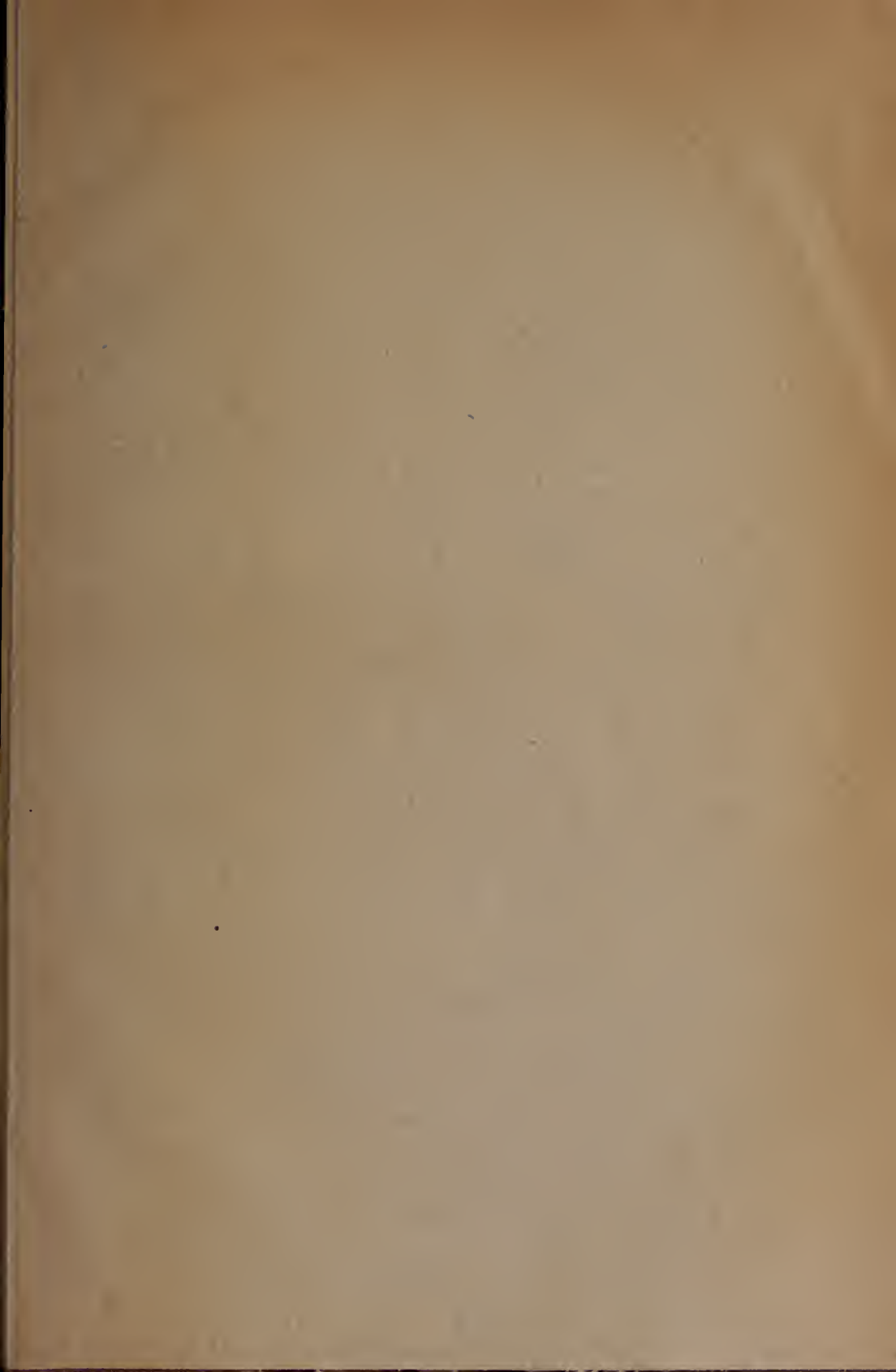
Ordförande: professoren WINGE,

Vice ordförande: professoren MALMSTRÖM,

Sekreterare: amanuensen MONTELIUS, och

Kassaförraltare: förste aktuarien SIDENBLADH.

GETTY CENTER LIBRARY

3 3125 00625 0886

